SANATA ERİŞİM HAKKI KAPSAMINDA İDARENİN SANAT FAALİYETLERİ

Ayşegül Kula

Koç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kamu Hukuku Doktora Tezi

KOÇ ÜNİVERSİTESİ

3 Temmuz 2025

SANATA ERİŞİM HAKKI KAPSAMINDA

İDARENİN SANAT FAALİYETLERİ

Koç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ayşegül Kula

tarafından hazırlanan bu doktora tezinin tarafımca incelendiğini, (varsa) tez jürisi tarafından gerekli görülen değişiklikleri içerdiğini, tüm yönleriyle başarılı ve doktora derecesini elde etmek için yeterli bulunduğunu teyit ederim.

Jüri Üyeleri:

Dr. Öğr. Üyesi Dr. iur. Burak Oder (Danışman)

Prof. Dr. Bertil Emrah Oder

Prof. Dr. Taner Ayanoğlu

Doç. Dr. Cenk Yaşar Şahin

Doç. Dr. Bige Açımuz

Tarih: 3 Temmuz 2025

ÖZETÇE

Sanata Erişim Hakkı Kapsamında İdarenin Sanat Faaliyetleri

Ayşegül Kula

Koç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Doktora Programı

Bahar 2025

Bu doktora tezi "Sanata erişim hakkının idare tarafından yerine getirilmesi nasıl mümkün olmalıdır?" sorusunu cevaplamayı amaçlamaktadır. İdarenin sanat faaliyeti yürütmesi tarihsel bir olgudur ve bu konunun temel hak ve özgürlükler bağlamında ve idare hukuku bakış açısıyla detaylı bir şekilde incelenmesi önem arz etmektedir. Bu doğrultuda tez (1) sanata erişim bir hak mıdır ve (2) idarenin sanat faaliyetleri nelerdir olmak üzere iki temel soruya odaklanmaktadır. Tezin "Sanata Erişim" başlıklı ilk bölümünde öncelikle sanat kavramı ve devlet-sanat ilişkileri ele alınmaktadır. Daha sonrasında ise sanata erişim hakkının mevcut olup olmadığı, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve ilgili uluslararası sözleşmeler çerçevesinde değerlendirilmektedir. "İdarenin Sanat Faaliyetleri" başlıklı ikinci bölümde ise ilk olarak sanat faaliyeti yürütmekle görevli ve yetkili idareler incelenmektedir. Bu bölümde daha sonra idare tarafından yürütülen sanat faaliyetleri değerlendirilmektedir. Bu kapsamda, sanat faaliyetinin kamu hizmeti olarak yürütülmesi ve sanatın özendirme ve destekleme faaliyeti kapsamında desteklenmesi konuları ele alınmaktadır. Bu çalışma ayrıca sanat faaliyetine yardımcı bir faaliyet olarak sanat eğitimi faaliyetine de yer vermektedir. Tez esas olarak doktrinel bir araştırma yöntemi benimsemekte, teorik tartışmalara yer vermekte ve yasakoyucunun ve idarelerin iradesini tespit edebilmek amacıyla mevzuat ve faaliyet raporlarını detaylı biçimde incelemektedir. Bu tezde ayrıca idarenin sanat faaliyeti yürütmesi konusunda farklı yaklaşımları bulunan Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri hukuklarından yararlanılmaktadır.

Anahtar kelimeler: kamu hizmeti, kültürel hak, özendirme ve destekleme faaliyeti, sanat, sanata erişim

ABSTRACT

Art Activities of Administrative Agencies within the Scope of the Right to Access to Art

Ayşegül Kula

Koç University Graduate School of Social Sciences and Humanities

Bahar 2025

This Ph.D. dissertation aims to answer the question: "How should the right to access to art be fulfilled by the administrative agencies?" The state involvement in art activities is a historical phenomenon and thus, it is necessary to examine this issue within the context of fundamental rights and from the perspective of administrative law. Accordingly, the dissertation focuses on two fundamental questions (1) is there a right to access to art, and (2) what are the art activities of the administrative agencies. The first chapter, titled "Access to Art," initially discusses the concept of art and the relationship between the state and art. It then evaluates whether a right to access to art exists within the framework of the Constitution of the Republic of Türkiye and relevant international treaties. The second chapter, titled "Art Activities of the Administrative Agencies," first examines the administrative agencies authorized and responsible for conducting art activities. It then evaluates the art activities performed by these agencies. In this context, the study addresses two main activities: the provision of art activities as a public service and the support of art through state aid/subsidies. The dissertation also covers art education as an activity supporting access to art. This study adopts a doctrinal research method, engages in theoretical discussions, and includes a detailed analysis of legislation and administrative activity reports to identify the intentions of both the legislature and administrative agencies. Additionally, the dissertation draws on the legal systems of France and the United States, which are considered to offer differing approaches to the states' role in the field of art.

Keywords: public service, cultural rights, state aid and subsidies, art, access to art

ÖNSÖZ

Ars longa vita brevis

Sanat uzun hayat kısa

Sanat sanat için midir, toplum için mi? Bu soru öğrencilik hayatımın ilk münazara konularından. Bugün bu soruyu hukuk doktoru olarak biraz farklı ama daha özgürlükçü olduğunu düşündüğüm bir yerden cevaplıyorum. Sanat sanatçı içindir. Peki sanatçı için olan sanat aynı zamanda hem sanat hem de toplum için olabilir mi? Bu doktora tezinin ortaya çıkışı da tiyatro izlemeyi ve müze gezmeyi seven bir hukuk doktora öğrencisinin bu soru üzerine düşünmesine dayanıyor.

Sanat özgürlüğü sanatçıya hem yaratma hem de yaratmama alanı tanır. Fakat bir eser ortaya çıktığında sanat evrilir, birey değişir ve toplum gelişir. Peki hem bireylerin kendilerini gerçekleştirmelerine hem de toplumun bir arada yaşayabilmesine yıllardır katkı sağlayan sanatın bu katkısını devam ettirmesi için idarenin dahil olması gerekir mi? Toplum idareden sanat talep edebilir mi? İdare sanat sunabilir ya da sanatı destekleyebilir mi? İdare sanatçı olabilir mi? Tüm bireyler ekonomik, sosyal ve coğrafi engellere takılmadan sanata erişebilir mi? Sanata erişimi sağlayan idare hem kamu kaynağını koruyup hem de sanata ve sanatçının özgürlüğüne müdahale etmekten kaçınabilir mi? İşte bu tez bu gibi soruların cevabını aramak için yazıldı. Umarım az da olsa başarılı olabilmiş ve literatüre bir katkı sağlayabilmiştir.

Bu tezin yazarı elbette ki benim, bu yüzden tezdeki tüm eksiklikler bana ait. Fakat bu tez birçok kişinin desteği sayesinde yazılabildi. Övgülerin çoğu da onlara ait olmalı. Her şeyden önce, idare hukukunu kendisinden öğrendiğim ve nitelikli bir doktora tezi ortaya çıkabilmesi için tez konusunun belirlenmesinden tezin savunulması anına kadar yorumlarıyla katkı sunan Danışman Hocam Dr. iur. Burak Oder'e, hukuku temel hak ve özgürlükler ekseninde anlamayı bana öğreten ve bu tezin gelişimi için desteklerini benimle paylaşan Prof. Dr. Bertil Emrah Oder'e, tez izleme komiteleri sırasında zorlayıcı ve değerli soruları ve savunma sırasındaki yorumları ile birlikte tezin gelişimine önemli katkıları olan Prof. Dr. Taner Ayanoğlu'na, hem tezime katkı sağlayan yorumları hem de tez yazım süresince sağladığı motivasyon için çok şey borçlu olduğum Doç. Dr. Bige Açımuz'a, tez savunması sırasında yorumları ve önerileri ile tezin zenginleşmesine katkı sağlayan kıymetli hocam Doç. Dr. Cenk Yaşar Şahin'e minnettarım.

Bu doktora tezi odaklanabildiğim bir zamanım olmasaydı yazılamazdı. Bana bu zamanı tanıyan ve doktora araştırması için gittiğim Leiden Üniversitesi'ne ve Leiden Üniversitesi'nde beni evimde hissettiren hocam Dr. Luisa Pinto E. Netto'ya çok teşekkür ederim. Doktora araştırması sürecindeki destekleri için ayrıca Koç Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Zeynep Derya Tarman'a teşekkürü bir borç bilirim. Doktora eğitimime ve bu tez çalışmasına 2211-A Yurt İçi Genel Doktora Burs Programı ve 2214-A Yurt Dışı Doktora Sırası Araştırma Burs Programı kapsamında sağladığı destek ile birlikte bu araştırmaları mümkün kılan TÜBİTAK'a da ayrıca teşekkür ederim.

Doktora tezi bakımından en önemli ihtiyaç kaynaklara her zaman erişebiliyor olmak. Bu sebeple başta Rana Otur ve Aylin Akınalp olmak üzere her türlü kaynağa erişmem konusunda desteklerini sunan Koç Üniversitesi Kütüphanesi'ne teşekkür ederim.

Lise yıllarımda Bienal'e gidip ilgimizi çeken bir eser üzerine kompozisyon yazma ödevi veren ve sanata olan ilgimi ortaya çıkaran ve belki de tezimin başlangıç adımlarını oluşturan VKV Koç Özel Lisesi Edebiyat Bölümü'ne de ayrıca teşekkür ederim.

Hukuki görüşleri ve arkadaşlıkları benim için her daim çok kıymet arz eden, tez yazım sürecinde hem akademik görüşleri hem de dostluklarıyla yanımda olan değerli arkadaşlarım Arş. Gör. Begüm Gürcüoğlu, Av. Derya Evirgen, Av. Elif Merve Bıçaker, Av. Isabella LeCompte, Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan Güzel ve Arş. Gör. Yunus Emre Erdölen'e ve idare hukuku öğrenimime büyük katkıları olan Dr. Yıldız Akel Ünal hocama teşekkürü ayrıca borç biliyorum.

Tez yazımı karşılaşılan akademik zorlukları paylaşacağınız kişiler varsa kolaylaşır. Bu süreçte Koç Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde beraber çalışma fırsatı bulduğum ve desteklerini her daim hissettiğim değerli arkadaşlarım Dr. Arş. Gör. Abdurrahman Kayıklık, Dr. Betül Durmuş, Dr. Öğr. Üyesi Cem Veziroğlu, Ezgi Arık, Arş. Gör. H. Bahadır Çolak, Dr. Öğr. Üyesi Levent Emre Özgüç, Dr. Arş. Gör. M. Ece Oba, Dr. Orcan Ok'a ve üniversite yıllarından beri akademik hayatımda desteğini hissettiğim Doç. Dr. R. Murat Önok hocama ayrıca çok teşekkür ederim.

Tez yazım sürecinde manevi desteklerini yakından hissettiğim ve Hollanda'da bana evlerini açan çok kıymetli arkadaşlarım Ece Özenir, Gözde Güven, Selen Alemdar Recep ve Furkan Recep'e ve yorulduğum her anda arkadaşlıklarıyla bana yol gösterdikleri için Özge Armutcu, Seher Elif Köse Özgüç ve Zeynep M. Çetin'e de teşekkür ederim.

En büyük teşekkürü ise ailem hak ediyor. Hayatımda her şeyde olduğu gibi doktora yazım sürecinde de beni koşulsuz destekleyen ve karşılıksız sevgileri ile şu ana kadar yaptığım her şeyi olduğu gibi bu tezi de mümkün kılan sevgili annem Nevin Kula ve babam Orhan Kula'ya sonsuz teşekkürler.

Doktora yolunuzun çok fazla insanla kesiştiği uzun bir süreç. Burada ismine yer verme fırsatı bulamasam da bu süreçte hayatıma katkı sunan herkese teşekkür ederim.

İstanbul, 2025

İÇİNDEKİLER

ÖZETÇE ... 2
ABSTRACT ... 3
ÖNSÖZ ... 4
İÇİNDEKİLER ... 7
ŞEKİLLER TABLOSU ... 11
KISALTMALAR CETVELİ ... 12
GİRİŞ: KONUNUN TAKDİMİ, SINIRLANDIRILMASI VE ARAŞTIRMA YÖNTEMİ ... 16
BÖLÜM 1: SANATA ERİŞİM ... 22
I. Erişilmesi Gereken Bir Değer Olarak Sanat ... 22
A. Tanımlanamaz Bir Kavram Olarak Sanat ... 22
B. Sanata Erişimin Önemi ... 29
C. Türkiye'de Sanata Erişime İlişkin Veriler ... 37
II. Devlet ve Sanat ... 40
A. Tarihsel Bir Olgu Olarak Devlet Eliyle/Desteğiyle Sanat ... 40
B. Devlet Eliyle/Desteğiyle Sanata Farklı Bakışlar ... 51
1. Genel Olarak ... 51
2. Sanatın Devlet Eliyle/Desteğiyle Sunulmasının Karşısında Duran Görüşler ... 53
3. Sanatın Devlet Eliyle/Desteğiyle Sunulmasını Savunan Görüşler ... 58
C. Devlet Eliyle/Desteğiyle Sanat Modelleri ... 63
III. Bir Hak Olarak Sanata Erişim ... 69
A. Sanata Erişimin Hak Olarak Nitelendirilmesi ... 69
B. Genel Olarak Hak ve Özgürlükler ... 75
1. Hak ve Özgürlük Kavramları ... 75
2. Hak ve Özgürlüklerin Sınıflandırılması ... 76
C. Sanata Erişim Hakkının Anayasal Olarak Değerlendirilmesi: Devlet Sanata Erişim Sağlamalı Mı? ... 79
1. Sanata Erişim Hakkının Çok Katmanlı Yapısı ve Kavramsallaştırma Denemesi ... 79
2. Sosyal Devlet İlkesi Kapsamında Sanata Erişim Hakkı ... 85
3. Sanat Özgürlüğü Kapsamında Sanata Erişim Hakkı ... 92
a. Sanat Özgürlüğünün Kapsamı ... 92
b. Sanat Özgürlüğünün Sanata Erişimi Koruyan Boyutu ... 96
c. Sanat Özgürlüğünün Mülkiyet Hakkı ile Birlikte Değerlendirilmesi ... 98

4. Sanatın ve Sanatçının Korunması Ödevi Kapsamında Sanata Erişim Hakkı 100
a. Sanatın ve Sanatçının Korunması Ödevinin Kapsamı 100
b. Sanatın ve Sanatçının Korunması Ödevinin Sosyal Hak Olarak Niteliği 103
5. Kişinin Maddi ve Manevi Varlığını Geliştirme Hakkı Kapsamında Sanata Erişim Hakkı 105
6. Kültürel Kalkınma Ödevi Kapsamında Sanata Erişim Hakkı 109
7. Eğitim Hakkı Kapsamında Sanata Erişim Hakkı 111
8. Sanatı Erişilebilir Kılma Yükümlülüğünün Kapsamı: Temel Hak ve Özgürlüklerin Bütüncül Olarak Değerlendirilmesi 113
9. Devletin Sanatı Erişilebilir Kılmasının Önündeki Anayasal Engeller 116
a. Genel Olarak 116
b. Temel Hak ve Özgürlükler Ekseninde Değerlendirme 117
c. Devletin Sanata Erişim Sağlamasının Sınırı Olarak Anayasa Madde 65 122
D. Sanata Erişim Hakkı Bakımından Uluslararası Yükümlülükler: Kültürel Hak Olarak Sanata Erişim Hakkı 125
1. Kültürel Hakların Normatif Dayanağı Olarak Uluslararası Antlaşmalar 125
2. Kültürel Hakların Referans Belgesi Olarak: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi 129
3. Farklı Öznelerin Sanata Erişim Haklarının Uluslararası Sözleşmeler Bakımından Değerlendirilmesi 140
a. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi 140
b. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme 142
c. Tüm Göçmen İşçilerin ve Ailelerinin Korunmasına Dair Sözleşme 144
d. Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme 145
e. Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme 147
4. Kültürün Ticaretin Liberal Kurallarının Dışında Bırakılması: Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Desteklenmesi Sözleşmesi 149
5. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa Sosyal Şartı 151
6. Uluslararası Sözleşmelerin Bütüncül Olarak Değerlendirilmesi 153
BÖLÜM 2: İDARENİN SANAT FAALİYETLERİ 156
I. Sanat Faaliyeti Yürütmekle Görevli ve Yetkili İdareler 156
A. Genel Olarak 156
B. Merkezi İdare 159
1. Sanattan Sorumlu Merkezi İdare Yapılanması: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı 159
2. Merkezi İdare İçerisinde Yer Alan Diğer İlgili İdareler 164
C. Yerinden Yönetimler 167

1. Sanat Faaliyeti Yürütme Amacıyla Kurulmuş İdareler 167
a. Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü 167
b. Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü 170
c. Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğünün ve Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğünün "Tüzel Kişilik" Olarak Kurulmasına İlişkin Değerlendirme 172
2. Görevleri İtibarıyla Sanat Faaliyeti Yürütebilecek İdareler 180
a. Mahalli İdareler 180
b. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu 186
c. Türkiye Radyo Televizyon Kurumu 187
d. Diğer Yerinden Yönetim Kuruluşları 189
D. İdari Yapılanmaya İlişkin Özel Sorular 191
1. Bağımsız Bir Sanat Otoritesi Gerekli Midir? 191
2. Meslek Birliklerinin Düşündürdükleri 206
II. Sanat Faaliyetinin Kamu Hizmeti Olarak Sunulması 209
A. Genel Olarak 209
B. Sanat Faaliyetinin Kamu Hizmeti Olarak Nitelendirilmesi 211
1. Kamu Hizmeti Tanımı 211
2. Kamu Hizmeti Tanımına Objektif ve Subjektif Yaklaşımlar 216
3. Sanat Faaliyetinin Kamu Hizmeti Olarak Sunulması 220
4. Mevzu Kamu Hizmeti Olarak Sanat Faaliyetleri 228
5. Kültürel Kamu Hizmeti Olarak Sanat Faaliyetleri 234
6. Sanat Faaliyetinin İktisadi Ticari Faaliyet Olarak Nitelendirilebilirliği 236
C. İdarenin Sanat Faaliyetinin Görülüş Usulleri 245
1. İdare Eliyle Sanat Sunulması 246
a. Genel Olarak 246
b. Sanat Üreticisi ve Sunucusu Olarak İdare 247
c. Platform ve Platforma Erişim Sağlayıcı Olarak İdare 251
2. Sanat Kamu Hizmetin Özel Kişiye Gördürülmesi 263
D. Sanat Kamu Hizmetinin Sunulmasında İlkeler 267
1. Süreklilik İlkesi 268
2. Değişkenlik ve Uyarlama İlkesi 273
3. Eşitlik İlkesi 277
4. Erişilebilirlik Kavramı ve İlke Değeri 281
E. Sanat Kamu Hizmetinin Bedellendirilmesi 283
F. Hangi Sanat: İdarenin Takdir Yetkisi 289

G. Kamu Görevlisi Olarak Sanatçılar 297
1. Genel Olarak 297
2. Türk Hukukunda Sanatçılara İlişkin Kamu Görevliliği Kategorileri 298
3. Sanatçıların İdari Hizmet Sözleşmesi Yoluyla İstihdamına İlişkin Değerlendirmeler 301
4. Kamu Görevliliği Statüsünün Yarattığı Sınırlamaların Sanatçılar Bakımından Değerlendirilmesi 306
III. Sanatın Özendirme Destekleme Faaliyeti Kapsamında Desteklenmesi 313
A. Genel Olarak Özendirme ve Desteklenme Faaliyeti 313
B. İdarenin Sanatı Özendirme ve Destekleme Faaliyeti 316
1. Kim: Sanatın Özendirilmesi ve Desteklenmesinde Karar Verici Aktörler 318
a. Karar Verici Aktörlerin Nitelikleri 318
b. Karar Verici Aktörlerin Niteliklerinin Türk Hukuku Bakımından Değerlendirilmesi 321
2. Hangi Sanat: Özendirilip Desteklenecek Kişilerin ve Sanatın Tespiti 326
3. Nasıl: Özendirme ve Destekleme Sanat Faaliyetinin Yürütülmesi 332
a. Özendirme ve Destekleme Faaliyeti Yöntemleri 332
b. Yararlandırma Usulleri ve Değerlendirme Kriterleri 345
c. İlkeler 360
d. Destek Sonrası Gözetim 363
IV. İdarenin Sanat Faaliyetlerine Yardımcı Bir Faaliyet Olarak Sanat Eğitimi Faaliyetine Kısa Bir Bakış 367
SONUÇ 376
KAYNAKÇA 387

ŞEKİLLER TABLOSU

Şema 1 – Devlet Sanat İlişkisi Ekseni 69
Şema 2 – Sanata Erişim Hakkının Katmanları 82

KISALTMALAR CETVELİ

a.g.e.	:	Adı geçen eser
A.Ş.	:	Anonim Şirket
a.y.	:	Aynı yer
AB	:	Avrupa Birliği / European Union
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
AİHM	:	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi / European Court of Human Rights
AİHS	:	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi / European Convention on Human Rights
AKM	:	Atatürk Kültür Merkezi
AKMB	:	Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı
Art.	:	Article
AYM	:	T.C. Anayasa Mahkemesi
B.	:	Başvuru
BİLSEM	:	Bilim ve Sanat Merkezleri
BKK	:	Bakanlar Kurulu Kararı
Bkz.	:	Bakınız
C.	:	Cilt
CBK	:	Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi
CEDAW	:	Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi / The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women
CERD	:	Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi / Committee on the Elimination of Racial Discrimination
CIA	:	ABD Merkezi İstihbarat Teşkilatı / The Central Intelligence Agency
CİMER	:	Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi
CSO	:	Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası
Çev.	:	Çeviren

ÇHS	:	Çocuk Haklarına Dair Sözleşme / The Convention on the Rights of the Child
DMK	:	Devlet Memurları Kanunu
DOB	:	Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü
DTGM	:	Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü
E.	:	Esas numarası
EHİS	:	Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme / The Convention on the Rights of Persons with Disabilities
ESKHS	:	Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme / The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights
EPA	:	Fransız Kamu İdari Kurumları / Établissements Publics Administratif
EPIC	:	Fransız Endüstriyel ve Ticari Nitelikteki Kamu Kuruluşları / Établissements Publics à Caractère Industriel et Commercial
FSEK	:	Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu
GGASŞ	:	Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı / The Revised European Social Charter
GVK	:	Gelir Vergisi Kanunu
ICCPR	:	Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme / The International Covenant on Civil and Political Rights
İBGK	:	İçtihadı Birleştirme Genel Kurulu
İDDK	:	İdari Dava Daireleri Kurulu
İETT	:	İstanbul Elektrik Tramvay ve Tünel İşletmeleri
İHEB	:	İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi / The Universal Declaration of Human Rights
İKSV	:	İstanbul Kültür Sanat Vakfı
JORF	:	Fransa Cumhuriyeti Resmi Gazetesi / Journal Officiel de la République Française
K.	:	Karar numarası
KHK	:	Kanun Hükmünde Kararname
KİK	:	Kamu İhale Kanunu

KTB	:	T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
md.	:	Madde
MEB	:	T.C. Milli Eğitim Bakanlığı
NEA	:	Amerikan Ulusal Sanat İdaresi / The National Endowment for the Arts
NEH	:	Amerikan Ulusal Beşeri Bilimler İdaresi / National Endowment for the Humanities
No / n°	:	Sayısı / Numarası
OECD	:	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü / The Organisation for Economic Co-operation and Development
Örn.	:	Örneğin
Par.	:	Paragraf
R.G.	:	Resmi Gazete
s.	:	Sayfa
T.	:	Tarih
T.C.	:	Türkiye Cumhuriyeti
TBMM	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK	:	Türk Dil Kurumu
TESEV	:	Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı
TL	:	Türk Lirası
TODAİE	:	Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü
TOTSİS	:	Türkiye Opera ve Tiyatro Sanatkârları ile Yardımcı İşçileri Sendikası
TRT	:	Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TTSG	:	Türkiye Ticaret Sicili Gazetesi
TÜİK	:	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSAK	:	Türkiye Sanat Kurumu
U.S.	:	United States
U.S.C.	:	United States Code

UNESCO	:	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü / The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
v.	:	Versus
Vb.	:	Ve benzeri
Vd.	:	Ve diğerleri
WIPO	:	Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü / The World Intellectual Property Organization

GİRİŞ: KONUNUN TAKDİMİ, SINIRLANDIRILMASI VE ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Sanata erişim bireylerin kendilerini geliştirmelerine imkân sunmakta ve toplum olarak bir arada yaşamaya katkı sağlamaktadır. Sanatın tanımı ve sanat anlayışları sürekli bir değişim halinde olsa da sanatın varlığı ve toplumu etkilediği gerçeği değişmemektedir. Sanat ve toplum ilişkisinin nasıl kurgulanacağı sorusunun tarih içerisinde sorulmaya devam etmesi sanata erişimde idare edenlerin rolünün zamanla sınırlı olmadığını göstermekte ve bu da sanata erişimde idarenin rolünün önemli olmaya devam edeceğini düşündürmektedir.

Sanatın sanatçılar dışındaki bireyler ve toplum üzerindeki faydası çeşitli çalışmalarda değerlendirilmekle birlikte sanata erişimin anayasal bir hak olup olmadığı değerlendirmesinin detaylı olarak yapılmadığı ve sanatçının özgürlüğünün odak noktası alındığı görülmektedir. Bu eksiklik yalnızca ülkemiz literatürü bakımından geçerli değildir. Ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin yazılan karşılaştırmalı literatürde de kültürel hakların geri planda kaldığı görülmektedir.

Sanat, Türkiye'de bireylerin ihtiyaç hiyerarşisinde geride kalmaktadır. Çeşitli veriler herkesin sanata erişim imkânının bulamadığını ve bu doğrultuda sanata erişimde adalet olmadığını tespit eder niteliktedir. Bireylerin toplumsal hayata daha aktif biçimde katılabilmesi için "seferberlik" gerektiği ve kamudan sivil topluma birçok aktöre rol düştüğü dile getirilmektedir.[1] Sanat toplumsal hayatın bir parçasıdır ve bu seferberlikte idarenin de görev alması gerekmektedir. Bununla birlikte gerek kamu kaynaklarının sınırlılığı gerekse devletin sanat alanına dahil olmasının sanatın devlet tarafından belirlenmesi riskine yol açması idarenin bu görevinin ne olması gerektiği sorusuna yol açmaktadır. Bu tez de 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin arka planında yer alan kimseyi geride bırakmama hedefinden esinlenerek ve fakat devlet-sanat ilişkisindeki risklerin farkında olarak sanat faaliyetinin izleyicisi/seyircisi/faydalanıcısının sanata erişim hakkını incelemektedir.

Bu tezin araştırmayı amaçladığı temel soru "sanata erişim hakkının idare tarafından yerine getirilmesi nasıl mümkün olmalıdır" sorusudur. Bu soru (1) sanata erişim bir hak mıdır ve (2) idarenin sanat faaliyetleri nelerdir olmak üzere iki ana soruyu incelemeyi gerektirmektedir. Bu doğrultuda, "sanata erişim" ve "idarenin sanat faaliyetleri" başlıkları tezin bölümlerini oluşturmaktadır.

[1] İstanbul Kültür Sanat Vakfı, "Kültür Sanatta Katılımcı Yaklaşımlar", 2017, s. 12.

Tezin ilk bölümünde sanata erişim hakkı değerlendirilirken ilk olarak sanat kavramı ve sanata erişimin önemi ele alınmakta ve Türkiye'deki veriler değerlendirilmektedir. Bu bölümde ayrıca devlet sanat ilişkisine odaklanılmaktadır. Bu doğrultuda devlet-sanat ilişkisinin tarihsel bir olgu olduğu ortaya konmakta ve devlet - sanat ilişkisine olan farklı bakışlar ve geliştirilen farklı modeller ele alınmaktadır.

Sanata erişim bir hak mı sorusunun cevabı aranırken bu sorunun kapsamının belirlenmesi ayrıca önem teşkil etmektedir. Bu hakkın ilk boyutu bireylerin sanat eserlerine erişimde devlet müdahalesiyle karşılaşmamasını ikinci boyutu ise idareden sanata erişim talep edilebilmesidir. Sanatçıyı odak alan ilk boyut sanat özgürlüğü kapsamında korunmaktadır. İkinci boyut Devletin sanatın yayılması ve erişilebilir olması için faaliyette bulunmasını ve/veya sanat üretmesi ve/veya sunmasını gerektirmektedir. İkinci boyutun daha anlaşılır olması için bu çalışma sanata erişimin farklı katmanlarını ortaya koymaktadır. Bu katmanlar (i) sanatçı (ii) sanat üretim süreci, (iii) sanat eseri, (iv) platform ve (v) kitle olarak isimlendirilmiştir. Bu tezin ana odağı sanata erişim hakkının ikinci boyutudur. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası[2] bu hakkı açıkça tanımamakla birlikte, hak ve özgürlüklerin geniş yorumlanması ilkesi doğrultusunda Anayasanın ilgili maddelerinin sistematik yorum da göz önünde tutularak bu hak kurgusuna imkân sunup sunmadığı değerlendirilmektedir. Bu bağlamda idarenin sanatı erişilebilir kılmasının önünde bir engel olup olmadığı da ele alınmaktadır. Anayasal normlara ek olarak, bu başlık ayrıca Türkiye'nin taraf olduğu ve kültürün bir hak olarak tanındığı uluslararası sözleşmeleri de incelemekte ve idarenin bu sözleşmeler kapsamında sanata erişim sağlama yükümlülüğünü değerlendirmektedir.

Tezin ikinci bölümü sanata erişim hakkının ikinci boyutunun somutlaştırılmasına ilişkindir. İlk olarak sanat faaliyeti yürütmekle görevli ve yetkili idareler, idare teşkilat hukuku bakımından Anayasa md. 123/2 doğrultusunda kabul edilen merkezi idare ve yerinden yönetimler ayrımına göre ele alınmaktadır. Ana veya önemli görevleri arasında sanat faaliyeti yürütmek olan idarelere odaklanılmakta ve diğer idarelerin yetki ve görevlerine de ilişkili olduğu ölçüde yer verilmektedir. Mevcut idarelerin yanı sıra tez ile birlikte ayrıca Türk hukuku bakımından bağımsız bir sanat otoritesi gerekli midir sorusu incelenmekte ve meslek birlikleri idare hukuku bakımından değerlendirilmektedir.

Tezin ikinci bölümünün ikinci kısmında ise sanat faaliyetinin kamu hizmeti olarak sunulması değerlendirilmektedir. Doktrinde idarenin sanat üreticisi ve sunucusu olduğu

[2] Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, R.G. No: 17863 (Mükerrer), T. 09.11.1982

durumlarda kültürel kamu hizmeti yürütüldüğünün kabul edildiği görülmektedir. Bununla birlikte, idarenin iktisadi ticari faaliyetlerinin mevcudiyeti karşısında bu faaliyetin kamu hizmeti olup olmadığının sorgulanması idare hukuku doktrini bakımından önem arz etmektedir. Bu bağlamda bu tez kamu hizmetinin farklı tanımlarını ortaya koymakta ve sanat faaliyetinin kamu hizmeti olarak yürütülmesi gereken bir faaliyet olup olmadığını ve bu faaliyetin iktisadi ve ticari niteliğini değerlendirmektedir. Tez ayrıca, kamu hizmeti olarak sunulduğunun kabulü durumunda bu faaliyetin hangi usuller ile sunulacağını, kamu hizmeti ilkelerinin sanat faaliyeti bakımından nasıl değerlendireceğini, sanat kamu hizmetinin bedellendirilmesinin nasıl olması gerektiğini, hangi sanatın üretilip sunulacağı konusunda idarenin takdir yetkisini ve bu hizmetin kamu görevlileri eliyle sunulması hususunu ele almaktadır.

Tezin ikinci bölümünün üçüncü kısmı sanatın özendirme ve destekleme faaliyeti kapsamında desteklenmesi konusunu ele almaktadır. Özendirme destekleme faaliyeti ele alınırken önemli sorular ortaya konmakta ve bu sorulardan yola çıkarak (i) idare içerisinde karar verici aktörlerin kim oldukları ve nitelikleri, (ii) özendirilip desteklenecek kişilerin ve sanatların tespiti ve (iii) özendirme ve destekleme faaliyetinin yürütülmesi hususları incelenmektedir. Özendirme ve destekleme faaliyetinin yürütülmesi kapsamında özendirme ve destekleme yöntemleri, yararlandırma usulleri ve değerlendirme kriterleri, ilkeleri ve destek sonrası gözetim yürütülmesi başlıkları ele alınmaktadır.

İkinci bölümde ayrıca sanata erişim hakkı bakımından önem teşkil ettiği düşünülen sanat eğitimi faaliyetine de yer vermektedir. Sanat eğitimi idarenin eğitim faaliyeti kapsamında kaldığı için detaylı olarak ele alınmamakta ve fakat yardımcı bir faaliyet olarak önemli olduğu düşünüldüğü için tez kapsamında genel hatlarıyla değerlendirilmektedir.

Kültür ve sanat tanımlarının genişliği doğrultusunda bu çalışmada sanat faaliyeti olarak görsel sanatlar ve sahne sanatlarına odaklanılmaktadır. Bunun amacı bu sanatların idarenin hem üretici, sunucu ve/veya destekleyici konumda olabildiği ve kollektin, yani hukuken tanınan belirli bir topluluğun, bir araya gelerek yararlanım sağlaması gereken sanat faaliyetlerinden olmasıdır. Bu tez ayrıca idarenin sanat üretmesi, sunması ve desteklemesine ilişkin faaliyetlerini incelemekte; fakat idarenin kolluk faaliyetine yer vermemektedir. Tezin odak noktası sanata erişimin sağlanmasıdır ve kolluk faaliyetinin odak noktasını temel hak ve özgürlüklere müdahale oluşturmaktadır.[3] Sanat alanlarının idarenin iznine tabi kılınması veya

[3] Kolluk faaliyeti yürütülürken temel hak ve özgürlüklere müdahale edilmesine ilişkin bkz. Lûtfi Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1982, s. 248. Kolluk

kamu düzeni sebebiyle sanat faaliyetlerinin sunulmasının engellenmesi erişilebilecek sanat eserlerinin daha az olması anlamına gelecektir. Bu bakımdan kolluk faaliyeti sanata erişim hakkını sınırlayan bir faaliyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Kolluk faaliyetinin sınırları da pek tabi sanata erişim hakkının sağlanması ile ilişkilidir. Hatta, Türkiye'de sanatın engellemeyle karşılaşmamasının bile destek mekanizması olarak görülebileceği söylenmektedir.[4] Bununla birlikte kolluk faaliyetinin sınırlarının odak noktası sanata erişim hakkının sağlanmasından ziyade sanat özgürlüğünün korunması olduğu için bu konunun ayrı bir tez konusu olduğu düşünülmektedir. Benzer bir yaklaşımla bu çalışma sanat ile ilişkili olduğu düşünülen fikri mülkiyet hukuku konusuna da yalnızca sınırlı bir şekilde sanat özgürlüğü ve mülkiyet hakkı kapsamında değinmektedir. Bunun gerekçesini de fikri mülkiyet hukukunun sanata erişim hakkının sağlanmasından ziyade sanatçının korunmasını odak alması ve bu kapsamda kolluk faaliyeti yürütülmesi oluşturmaktadır. Ayrıca, bu çalışma ayrı bir başlık olarak planlama faaliyetini de ele almamaktadır. İdarenin yürütmekte olduğu sanat faaliyetleri kültür politikalarıyla yakından ilgilidir ve bu tez kapsamında politikalara bu politikaların yansıması olan faaliyetler incelenirken yer verilecektir. Bunlara ek olarak, bu tez kültürel varlıkların korunması hukukuna da yer vermemektedir. Sanat, kültürün bir parçasıdır ve kültürel varlıklar sanata imkân sunabilmekte ve/veya sanatın bireylere sağladığı katkıları sağlayabilmektedir. Bununla birlikte kültürel varlıkların korunması bireylerin sanat faaliyetine erişimlerini odak almamaktadır. Kültürel varlıkların korunması konusunun kamu malları teorisi çerçevesinde ayrı bir tez olarak ele alınması önem arz edeceğinden bu konuya bu tez kapsamına yer verilmemiştir.

Tezin yöntemi bakımından ele alınması gereken ilk husus bu tezin sahip olduğu bakış açısıdır. Sanat ve toplum birlikte ele alınırken sanat için sanata inananlar ve sanatın toplumsal sorumluluğuna inanlar olmak üzere farklı kutuplaşmalar bulunmaktadır. Bu tez, sanat özgürlüğünü esas alan özgürlükçü ve fakat eşitlik ilkesi çerçevesinde sanatın topluma ulaştırılması konusunda idare edenlerin sorumluluğu olması gerektiğini düşünen bir bakış açısıyla yazılmıştır. Bu bakış açısının geri planında Türkiye Cumhuriyeti'nin hem hukuk devleti hem de sosyal bir devlet olması bulunmaktadır.

Tezde temel olarak doktrinel bir araştırma gerçekleştirilmektedir. Bu çalışma ile birlikte teorik temellerin ve tartışmaların, mevzu hukukun, bu mevzu hukukun işleyişinin ve olması

faaliyetinin temel hak ve özgürlükler üzerinden tanımlanmasına ilişkin bkz. Burak Oder, "Regulasyon Kavrami Uzerine Bir Deneme", **Ali Ülkü Azrak 75. Yaş Armağanı**, 2008, s. 247.

[4] İstanbul Kültür Sanat Vakfı, "Türkiye'de Yerel Kültür Ekosistemi", 2024, s. 70.

gereken hukukun ortaya konması ve konunun kapsamlı bir şekilde ele alınması amaçlanmaktadır. Bu çalışmada anayasa hukuku, insan hakları hukuku ve idare hukukunun temel kaynaklarından ve devlet-sanat ilişkisi, sanata erişim hakkı ile ilişkili hak ve özgürlükler, kültürel haklar, kamu hizmeti, özendirme destekleme faaliyeti, kamu görevlileri, idarenin takdir yetkisi ve idarenin kültürel/sanatsal faaliyetlerine ilişkin monografi ve makalelerden faydalanılmaktadır. Bu araştırma gerçekleştirilirken ön kabul olduğu düşünülen hususların tartışmaya açılması amaçlanmaktadır. Tez disiplinler arası çalıştırmayı da gerektirdiğinden doktrinel araştırma yalnızca hukuk literatürü ile sınırlandırılmamıştır. Bu bağlamda sanat, siyaset, ekonomi ve tarih çalışmalarından da sınırlı da olsa faydalanılmaktadır. Bu çalışmada ayrıca detaylı bir mevzuat taraması yapılmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda Anayasa'ya ve uluslararası sözleşmelere ek olarak 100'den fazla mevzuat incelenmiştir. İçtihat da sanata erişim hakkı ve idarenin sanat faaliyetlerinin değerlendirilmesi açısından önem teşkil ettiğinden Anayasa Mahkemesi (AYM), Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), ve Danıştay kararlarından faydalanılmıştır. Mevzu hukukun işleyişinin ortaya konması açısından Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın, sanat odaklı idarelerin ve internet üzerinden erişilebilen tüm il ve büyükşehir belediyelerinin 2024 tarihli faaliyet raporları incelenmiştir.[5] Belirtmek gerekir ki, bu raporların incelenmesinin amacı işleyişe ilişkin örnekleri ortaya koymaktır. Bu faaliyetlerin yeterliliğinin değerlendirilmesi bir hukuk tezinin kapsamını aşacaktır.

Bu tez aynı zamanda karşılaştırmalı hukuktan da faydalanmaktadır. Tezin temel olarak yararlandığı hukuklar Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) hukukudur. Fransa ve ABD'nin devlet-sanat ilişkisinde iki uçta durduğu söylenmektedir.[6] Fransa kültür alanında müdahaleci bir devlet olarak nitelendirilmekte ve sanatı kamu hizmeti faaliyeti olarak yürütmektedir.[7] Darülbedayi-i Osmani'nin yönetiminde Fransız tiyatrosu *Comédie Française*'in örnek alındığı düşünüldüğünde,[8] özellikle kültürel kamu hizmeti faaliyeti bakımından değerlendirme için Fransız hukukunun yol gösterici olacağı düşünülmektedir. Diğer yandan, birçok sanatsal faaliyete ev sahipliği yapan ve fakat bunu merkezi idare teşkilatı aracılığıyla değil bağımsız idari ajanslar aracılığıyla gerçekleştiren ABD'nin özendirme ve

[5] Gümüşhane, Hakkâri ve Kırıkkale Belediyelerinin 2024 tarihli faaliyet raporlarına erişilememiştir.
[6] Luc Champarnaud, Victor Ginsburgh, Philippe Michel, "Can public arts education replace arts subsidization?", **Journal of Cultural Economics**, C. 32, No: 2, 2008, s. 110.
[7] Sylvie Pfliege, "Financing the Arts in France", **Encatc Journal of Cultural Management and Policy**, C. 3, No: 1, 2013, s. 3.
[8] Tahsin Konur, **Devlet - Tiyatro İlişkisi**, Ankara, Dost, 2001, s. 52.

destekleme faaliyeti yoluyla sanata müdahil olduğu görülmektedir.[9] Bu bağlamda, farklı yaklaşımları olduğu düşünülen bu iki ülke hukukunun, Türk hukuku açısından yol gösterici olabileceği düşünülmüştür. Bununla birlikte belirtmek gerekir ki, karşılaştırmalı hukuk bu tez bakımından kaynak değeri taşımaktadır ve bu tezin amacı doğrudan karşılaştırmalı bir çalışma yapmak değildir.

[9] National Assembly of State Arts Agencies, "State Policy Briefs: Tools for Arts Decision Making", 2017, (Çevrimiçi) https://nasaa-arts.org/wp-content/uploads/2017/06/WhyGovSupport.pdf. ABD'de de sanat hizmetinin idare eliyle yürütüldüğü de görülmektedir; fakat odak noktası özendirme ve destekleme faaliyetidir.

BÖLÜM 1: SANATA ERİŞİM

I. Erişilmesi Gereken Bir Değer Olarak Sanat

A. Tanımlanamaz Bir Kavram Olarak Sanat

Neredeyse insanlıkla yaşıt olan sanat,[10] tanımı üzerinde uzlaşılamamış[11] ama tanımlanmasının zorluğu üzerinde hemfikir olunmuş bir kavramdır.[12] Sanatın tanımlanamaz olması onun doğasında bulunmaktadır.[13] Sanatın yer ve zamana göre farklı anlamlara gelebileceği ve mağara duvarına çizilen resimlerden tuvale çizilen resimlere kadar üretilen şeylerin sanat olarak adlandırılabileceği söylenmektedir.[14] Gombrich Sanatın Öyküsü adlı kitabına "sanat" diye bir şey yoktur aslında yalnızca sanatçılar vardır" diyerek başlar[15] ve kitabını başlangıç noktasına döndüğünü belirterek bitirir.[16] Günümüzde "neredeyse her şeye "sanat" diyerek" işin içinde çıkmak mümkün olabilse de[17] "her şeyin sanat olabilmesi, her şeyin sanat olduğu anlamına gel[memektedir]."[18] Sanata erişim hakkı ve idarenin sanat faaliyetlerinin ele alındığı bir çalışmada sanat tanımının – veya tanımsızlığının – ortaya konması gerekmektedir.

Sanat antropoloji, felsefe, sosyoloji, tarih veya sanat tarihi gibi birçok alanda tartışılan bir kavramdır.[19] Hak ve özgürlükler bakımından sanatın tanımı, sanat özgürlüğüne

---

[10] Ernst Fischer, **Sanatın Gerekliliği**, (çev. Cevdet Çapan), 10. baskı, İstanbul, Sözcükler Yayınevi, 2022, s. 30. Sanatın ne zaman doğduğunun tam olarak bilinmemesine ilişkin bkz. Ernst Hans Gombrich, **Sanatın Öyküsü**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2016, s. 37. Sanatın hep var olduğuna ilişkin bkz. Eric Newton, "The Future of the Arts in the Welfare State", **Journal of the Royal Society of Arts**, C. 99, 1950, s. 29. İnsanlığın sanat ile ilişkisini sınıflandırırken günümüzden 600.000 yıl öncesine Buzul Çağı'na kadar gidilmesine ilişkin bkz. Adnan Turani, **Dünya Sanat Tarihi**, 24. baskı, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2022, s. 12. British Müzesi'ndeki (British Museum) en eski eser de Buzul Çağı'na ait bir eserdir. Bkz. Neil MacGregor, **A History of the World in 100 Objects**, Londra, Penguin Books, 2012, s. 17. British Müzesi insanlığın bilgi birikimini kapsayan ve dünyanın her yerinden ziyaretçilere açık ilk kamusal müze olmasına ilişkin bkz. The British Museum, "The British Museum Story", y.y., (Çevrimiçi) https://www.britishmuseum.org/about-us/british-museum-story.

[11] Hafize Tunçay, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Sanatsal İfade Özgürlüğü**, İstanbul, Legal Yayınevi, 2019, s. 13. Sanat tanımını yapmanın mümkün olmamasına ilişkin bkz. Zafer Gören, "Sanat ve Bilim Özgürlüğü", **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Prof. Dr. Sabri Orman Özel Sayısı**, C. 19, 2020, s. 451. Sayısız sanat tanımı yapılması ve ortak bir cevap bulunamamasına ilişkin olarak bkz. Ahmet Şişman, **Sanata ve Sanat Kavramlarına Giriş**, 3. baskı, İstanbul, Literatür Yayıncılık, 2021, s. 1.

[12] Atagün Mert Kejanlıoğlu, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadı Işığında Sanatsal İfade Özgürlüğü (Yüksek Lisans Tezi)", Galatasaray Üniversitesi, 2017, s. 16.

[13] Philippe Dagen, "« Qu'est-ce que l'art ? », question impossible", **L'art et le droit**, ed. Maryse Deguergue, Paris, Éditions de la Sorbonne, 2010, (Çevrimiçi) https://books.openedition.org/psorbonne/105595.

[14] Gombrich, **Sanatın Öyküsü**, s. 21. Mağara resimlerinin sanat sayılmaması gerektiği konusunda bkz. Şişman, **Sanata ve Sanat Kavramlarına Giriş**, s. 28.

[15] Gombrich, **Sanatın Öyküsü**, s. 21.

[16] Gombrich, **a.g.e.**, s. 463.

[17] Larry Shiner, **Sanatın İcadı Bir Kültür Tarihi**, (çev. İsmail Türkmen), İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2004, s. 20.

[18] Arthur C. Danto, **Sanat Nedir**, (çev. Zeynep Baransel), İstanbul, Sel Yayıncılık, 2013, s. 38.

[19] Nolwenn Guibert, "Legal framework: Is there a right to art?", **Art and Human Rights**, ed. Sofia Gantheret, Fiana; Guibert, Nolwenn; Stolk, Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 2023, s. 22.

müdahalenin sınırlarını belirlemek açısından önem taşımaktadır. Sanat özgürlüğüne ilişkin literatürde farklı sanat tanımlarına yer ayrılmıştır.[20] Sanata erişim hakkının tezin ilerleyen bölümlerinde açıklanacağı üzere ilk boyutu olan sanata erişime müdahalenin engellenmesi yükümlülüğü bakımından sanatın geniş yorumlanması gerektiği düşünülmektedir. Nitekim, izleyicilerin ve/veya dinleyicilerin sanat demeyi tercih ettiği bir esere sanat değildir demek özgürlükçü bir yaklaşımla bağdaşmayacaktır. Fakat sanata erişim hakkı kapsamında bir özgürlüğün sınırlandırılmasından ziyade bir hakkın olumlu edimde bulunarak yerine getirilmesi söz konusu olduğunda, sanat tanımı yapılmasına gerek olmadığı iddia edilebilir. Bununla birlikte idarenin faaliyet yürütürken kamu harcaması gerçekleştirdiği düşünüldüğünde hangi sanatın sunulacağı ve/veya destekleneceği sorusu her hâlükârda önem arz etmektedir.

"Belirsiz, sisli, uçuk" bir kavrama dönüştüğü[21] söylenen sanatın tanımları değerlendirildiğinde, yaratıcılık, güzellik ve paylaşım gibi unsurlar dikkat çekmektedir.[22] Sanat daha geniş şekliyle duygu, biçim, estetik, diğer sanat eserleri ile ilişkiler, tarihsel bağlam, sanat yaratıcısının yorumu, fonksiyon gibi farklı kavramlar üzerinden tanımlanmaya çalışılmıştır.[23] Sanat tanımına yer veren eserler ilk olarak Eflatun ve Aristotales'in yaptığı tanımlardan bahsetmektedirler. Eflatun ve Aristotales sanatı taklit etme eylemi olarak tanımlamaktadır.[24] Bununla birlikte bu filozofların sanat tanımlarının bugün anladığımız şekliyle sanata ilişkin olmadığı ve sanatı zanaattan ayırmadıkları da söylenmiş, bu şekilde yansıtılması da eleştirilmiştir.[25]

Sanat en basit haliyle "estetik endişeler taşıyan biçim oluşturmak", [26] estetik tat veren bir oyun,[27] veya hoşa giden biçimler yaratma çabası olarak tanımlanmıştır.[28] Bu biçimlerin güzellik duygumuzu tatmin ettiği söylenmektedir.[29] Sanatın, ortalama bir insan için güzelliğin ortaya çıkması olarak değerlendirildiği görülmektedir.[30] Kişisel tercih ve beğeniler

[20] Bilge Bingöl, "Sanat Özgürlüğü", **Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 1, No: 2, 2011, s. 94–98. Tunçay, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Sanatsal İfade Özgürlüğü**, s. 9–27.
[21] Lev Nikolayevich Tolstoy, **Sanat Nedir?**, (çev. Mazlum Beyhan), 2. baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, s. 9.
[22] Bingöl, "Sanat Özgürlüğü", s. 95.
[23] Tunçay, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Sanatsal İfade Özgürlüğü**, s. 13–17.
[24] Tunçay, **a.g.e.**, s. 9–10.
[25] Shiner, **Sanatın İcadı Bir Kültür Tarihi**, s. 51. Sanat ve zanaat ilişkisi için ayrıca bkz. Shiner, **a.g.e.**, s. 24.
[26] Şişman, **Sanata ve Sanat Kavramlarına Giriş**, s. 1.
[27] Anıl Çeçen, **Kültür ve Politika**, 3. baskı, Ankara, Astana Yayınları, 2020, s. 20.
[28] Herbert Read, **The Meaning of Art**, Londra, Faber and Faber, 1982, s. 18.
[29] Read, **a.y.** Sanatın amacının haz almak olduğuna yönelik eleştiriler için bkz. Tolstoy, **Sanat Nedir?**, s. 44–45.
[30] Tolstoy, **Sanat Nedir?**, s. 15. Farklı güzellik tanımları için ayrıca bkz. Tolstoy, **a.g.e.**, s. 21–38.

değişebilmekle birlikte, insanların güzelliği takdir etmesi evrenseldir.[31] Güzellik ve biçim unsurlarına iletişim kavramının da eklendiği ve sanatın insan elinde biçimlenme, güzellik öğesi içerme ve bir anlaşma aracı olması unsurlarını barındırdığı belirtilmektedir.[32] Türk Dil Kurumu'nun (TDK) yaklaşımının da hoşa gitme ve iletişim üzerinden olduğu tespiti yapılabilir. TDK sanatı "duygu ve düşünceleri göze ve gönle hitap edecek şekilde söz, yazı, resim, heykel vb. ile ifade etme konusundaki yaratıcılık" olarak tanımlamaktadır.[33] Bununla birlikte, sanat ve güzelliğin eşleştirilmesinin yanlış olduğu ve sanatın güzellikle ilgisi olmayabileceği de dile getirilmektedir.[34] Zira, güzellikten uzaklaşılan sanat akımları görülmektedir.[35] Güzellik gibi hoşa gitmenin de belirleyici kriter olmadığı, belirleyici olanın irade olduğu da söylenmektedir.[36] Nitekim, sanatın ana özelliklerinden biri "insanın yaratıcı gücü ile birleşen iradeli bir eylem" olmasıdır.[37]

Sanatın Benedetto Croce'a atıfla "ifade" olarak tanındığı ve bu ifadenin cisimleşme/vücut bulma (*incarnation*) eylemiyle ortaya çıktığı belirtilmiştir.[38] Croce'un kullandığı şekliyle ifade en temel yaratıcı eylemdir.[39] Sanat, sanatçının duygularını veya ruh halini ifade etme yöntemini/aracını bulduğu anda ortaya çıkmaktadır.[40] Benzer şekilde sanat çok geniş olarak "cisimleşmiş anlamlar" olarak da tanımlanmıştır.[41] Bu cisimleştirmeye "düş gibi olma" da eklenmiş ve sanat "gündüz düşü" olarak nitelendirilmiştir.[42] Sanatın en geniş şekliyle "form verme işi" olarak değerlendirildiği de görülmektedir.[43]

Bir başka tanıma göre ise sanat "insana dair olan bir gerçekliğin veya temel bir duygunun, insanın yaratıcılığı ile belirli bir biçim içerisinde vücut bulmasıdır."[44] Sanat, "mutlaka güzel olan veya olması gereken değil; insanın bilincini ortaya çıkartan ve dolayısıyla yaratıcı yönünü biçimlendiren bir olgu, anlatım aracı, ifade biçimi ve toplumsal olan ile

[31] Marina Aksenova, "Conclusion: Universality, dignity, and the five great elements", **Art and Human Rights**, ed. Sofia Gantheret, Fiana; Guibert, Nolwenn; Stolk, Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 2023, s. 350.
[32] Selçuk Mülayim, **Sanata Giriş**, İstanbul, Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi Yayınları, 1989, s. 20.
[33] Türk Dil Kurumu Sözlükleri, "Sanat", y.y., (Çevrimiçi) https://sozluk.gov.tr/.
[34] Read, **The Meaning of Art**, s. 19–20.
[35] Gombrich, **Sanatın Öyküsü**, s. 437.
[36] Şişman, **Sanata ve Sanat Kavramlarına Giriş**, s. 6.
[37] Şişman, **a.g.e.**, s. 1.
[38] Read, **The Meaning of Art**, s. 24.
[39] Read, **a.y.**
[40] Read, **a.y.**
[41] Danto, **Sanat Nedir**, s. 48. Bu tanımın en geniş tanımlardan biri olması değerlendirmesi için bkz. Deniz Polat Akgün, **Sanat Özgürlüğü**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2020, s. 5–6.
[42] Danto, **Sanat Nedir**, s. 57.
[43] Mülayim, **Sanata Giriş**, s. 56.
[44] Tunçay, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Sanatsal İfade Özgürlüğü**, s. 19.

diyalektik ilişkisi sonucu, insanın toplumsal varlığıdır."[45] Buna ek olarak bazı sanat tanımlarının sanatın muhatabına yer verdiği görülmektedir. Bu doğrultuda sanat "bir insanın, yaşadığı bir duyguyu, belirli dışsal işaretlerle ve bilinçli olarak başkalarına yansıtması ve o başkalarının da aynı duyguyu yaşamalarından ibaret insani bir etkinlik" olarak tanımlanmaktadır.[46]

Sanatın kurumsal teori üzerinden tanımlandığı ve sanat dünyasının sanatın ne olduğunu belirleme yetkisi olduğu da ileri sürülmüştür.[47] Sanat dünyası ile küratörler, koleksiyoncular, eleştirmenler, sanatçılar ve hayatı bir şekilde sanatla bağlantılı kişiler ifade edilmektedir.[48] Sanatın tanımını yapacak bu kişilerin yetkilerinin de farklı sosyal sınıflar arasında eşit dağıtılmadığı tezi ileri sürülmüştür.[49] Ayrıca, sanat okulları arasındaki tartışmalar düşünüldüğünde, sanat eleştirmenlerinin sanat değildir dediği eserleri sanat olmaktan çıkardığımızda ortada sanat diye bir şey kalmayabilir.[50] Sanatın ekonomik boyutuyla değerlendirildiği ve erdemli mal, yani elde edilecek toplumsal fayda sebebiyle ekonomik boyutun göz ardı edilebileceği bir mal olarak nitelendiği de söylenmelidir.[51]

Yargı yerlerinin de sanatı tanımlamaya çalıştığı görülmektedir. Alman Anayasa Mahkemesi, Mephisto kararında sanatı "sanatçının hissettiklerini, öğrendiklerini veya deneyimlerini seçilen bir araç yoluyla ifade etmek için kullandığı özgür yaratıcı bir kompozisyon" olarak tanımlamaktadır.[52] Burada mahkemenin maddi bir sanat anlayışı yorumu yaptığı belirtilmiştir.[53] Alman Anayasa Mahkemesi daha sonrasında sanatı tanımlamanın mümkün olmadığını ve sanat ile sanat olmayan ayrımının mümkün olduğunu belirtmiştir.[54] Fakat mahkemenin Mephisto kararında belirttiği tanımı uygulamaya devam ettiği tespiti

[45] Bingöl, "Sanat Özgürlüğü", s. 98.
[46] Tolstoy, **Sanat Nedir?**, s. 50.
[47] Danto, **Sanat Nedir**, s. 44.
[48] Danto, **a.y.**
[49] Hans Abbing, **Why Are Artists Poor?: The Exceptional Economy of the Arts**, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2008, s. 23.
[50] Tolstoy, **Sanat Nedir?**, s. 9.
[51] Nahide Işıl Çetinkaya İstikbal, **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, Ankara, Savaş Yayınevi, 2020, s. 7.
[52] Mephisto, BVerfGE 30, 173 (1971). Çeviri tarafımca İngilizce tercümeden yapılmıştır. Kararın İngilizcesi için bkz. "BVerfGE 30, 173", 1971, (Çevrimiçi) https://law.utexas.edu/transnational/foreign-law-translations/german/case.php?id=1478.
[53] Kejanlıoğlu, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadı Işığında Sanatsal İfade Özgürlüğü (Yüksek Lisans Tezi)", s. 16.
[54] Anachronistischer Zug, BVerfGE 67, 213 (1984) Korkut Kanadoğlu, "Sanat Özgürlüğü", **Hukuk ve Sanat**, ed. Yener Ünver, Özlem Yenerer Çakmut, 6. baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2021, s. 30–31. Kararın İngilizcesi için bkz. "BVerfGE 67, 213", 1984, (Çevrimiçi) https://law.utexas.edu/transnational/foreign-law-translations/german/case.php?id=637. Alman yargısı ve literatüründeki sanat tanımının gelişimi için ayrıca bkz. Mateusz M. Bieczyński, "Aesthetics and the Legal Definition of Art on the Example of the Jurisprudence of German Courts and German Legal Literature in the Period of 1954–2019", ed. Kamil; Zeidler, Joanna Kamien, Cham, Springer, 2024, (Çevrimiçi) https://link.springer.com/10.1007/978-3-031-55521-3_13.

yapılmıştır.[55] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin sanata dair bir niteleme yapmadığı, sanat değerlendirmesi yapılırken "nitelikli bir ölçüt" kullanmadığı ve sanat kavramını muğlak bir şekilde ele aldığı ifade edilmektedir.[56] AİHM'in taraf devletlere takdir marjı bırakma amacıyla sanat tanımı vermekten kaçındığı söylenmektedir.[57] Bununla birlikte, AİHM'in sanatçı iradesini dikkate aldığı kararları da bulunmaktadır.[58] Sanat eserinin yaratıcısının iradesinin göz önünde tutulması özgürlükçü bir yaklaşım olarak görülmektedir.[59] Hukuki bakış açısı da eser yaratıcısına ve yaratım sürecine odaklanmaktadır. Bu doğrultuda sanatın evrensel bir hukuki tanımının "muhtemelen bir sanat eserinin, yaratıcının özgün bir ifadesi olduğunu ve yaratılan eserin belirgin bir şekilde o yaratıcının eseri olduğu bir yaratıcı süreci somutlaştırdığını belirtmekten öteye gideme[yeceği]" ve daha kesin tanımların çeşitli menfaatlerin hakkını veremeyeceği belirtilmiştir.[60]

Görüldüğü üzere sanatın çok farklı tanımlamaları yapılabilmektedir. Sanatın tanımı muhatabına, sosyal koşullara ve inançlarına[61] ya da onu kimin tanımladığına göre değişebilmektedir.[62] Düzenli olarak sergileri gezen insanlarla coğrafi veya ekonomik nedenlerden dolayı sanattan dışlanan kişilerin bu soruya verecekleri cevap da değişecektir.[63] Ülkelerin dönemsel yaklaşımlarının bile farklı olduğu görülebilmektedir. Birleşik Krallık kraliçesinin Beatles'a ödül verdiği dönemde Hollanda kraliçesinin herhangi bir pop müzik için ödül verebileceğinin düşünülemez olduğu söylenmektedir.[64]

Sanatçı veya eleştirmenlerin sanata ilişkin olarak saptamaya çalıştıkları kuralların geçmişte "büyük ustalar" tarafından yıkıldığı,[65] bir zamanlar sanat sayılmayan alanların sanat alanına dahil olduğu,[66] 1917 yılında pisuarın sanat olarak nitelenebildiği,[67] 1964 yılında Yoko

[55] Kejanlıoğlu, **a.g.e.**, s. 17; Tunçay, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Sanatsal İfade Özgürlüğü**, s. 23.
[56] Tunçay, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Sanatsal İfade Özgürlüğü**, s. 23–27.
[57] Kejanlıoğlu, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadı Işığında Sanatsal İfade Özgürlüğü (Yüksek Lisans Tezi)", s. 19.
[58] AİHM, Tatar ve Faber/Macaristan, No: 26005/08 ve 26160/08, 12.06.2012. Kararın yorumu ve değerlendirilmesi için bkz. Kejanlıoğlu, **a.g.e.**, s. 20.
[59] Kejanlıoğlu, **a.g.e.**, s. 17–18.
[60] DuBoff bu tanıma çeşitli mevzuatlarda yer verilen tanımlardan yola çıkmıştır. Leonard D. DuBoff, "What Is Art - Toward a Legal Definition", **Hastings Communications and Entertainment Law Journal**, C. 12, No: 3, 1990, s. 351.
[61] Dagen, "« Qu'est-ce que l'art ? », question impossible", s. 111–118.
[62] Jennifer C. Lena, **Entitled**, Princeton, Princeton University Press, 2019, s. 148–149.
[63] Dagen, "« Qu'est-ce que l'art ? », question impossible", s. 111–118.
[64] Abbing, **Why Are Artists Poor?: The Exceptional Economy of the Arts**, s. 222.
[65] Gombrich, **Sanatın Öyküsü**, s. 32. Benzer şekilde Howard S. Becker, "Should the Government Pay for Art", **Contemporary Sociology**, C. 13, No: 5, 1984, s. 551.
[66] Shiner, **Sanatın İcadı Bir Kültür Tarihi**, s. 343.
[67] Shiner, **a.g.e.**, s. 432. Bu eser Duchamp'ın kendi ismiyle yayımlanmamıştır.

Ono'nun yere oturup kıyafetlerinin kesilmesi için izleyicilerin kullanabileceği makasları yere bırakmasının performans sanatı olarak değerlendirildiği,[68] 1999 yılında taklit silahlarla pamuk istenerek bir eczaneyi soymanın sanatsal bir eylem olduğunun iddia edildiği,[69] 2016 yılında iki gencin San Francisco Modern Sanat Müzesi'nde yere koyduğu gözlüğün ziyaretçiler tarafından sanat zannedilip fotoğraflandığı[70] veya 2024 yılında bant ile duvara yapıştırılan bir muzun çağdaş sanat eseri olarak 6.2 milyon ABD dolarına satıldığı[71] düşünüldüğünde sanatın tanımının onu kimin tanımladığına göre değişeceği[72] ve belki de sanatın tanımlanamaz olduğu söylenebilecektir. Bu noktada, sanatın ne olduğu konusunda anlaşılamasa da bunun anlaşılamaz olduğu üzerinde bir uzlaşma sağlanabilir.[73] Louis Armstrong'un caz müziğin tanımı sorulduğunda verdiği "sormak zorundaysan, asla bilemeyeceksin" cevabı[74] ve Picasso'nun sanatı anlamaya çalışanlara ilişkin yönelttiği "[h]erkes sanatı anlamak istiyor. Niçin bir kuşun ölüşünü anlamaya çabalamıyorlar?" sorusu[75] doğrultusunda bu çalışma bir şeyin sanat olup olmadığı konusunda genel geçer bir sanat tanımı yapmayı tercih etmemektedir.

Sanatın tanımlanmasının imkansızlığı karşısında önemli olan soru sanatın ne olduğu sorusundan ziyade bu sorunun neden sorulduğudur.[76] Sanata erişim hakkı söz konusu olduğunda önemli olan sanatın tanımı üzerinde uzlaşmak değil; bir eserin sunulması veya desteklenmesi gereken sanat olup olmadığının tespit edilmesidir. Zira, kamu kaynağının kullanılması hesap verilebilir olmalıdır. Aşağıda ele alınacak olmakla birlikte, tespit gerekliliği devletin neyin sanat olduğunu belirleme yetkisinin olduğunun kabulünü gerektirmez. Nitekim, "[s]anatsal yaratma devletin etki edemeyeceği, bireyin kişisel alanına özgür bir faaliyettir."[77]

Bu açıklamalarımız doğrultusunda sanatın tanımı bakımından objektif ve subjektif olmak üzere ikili bir kavramsal ayrım yapılmalıdır. Sanatın objektif tanımı, sanatın belirli

---

[68] Jonathan Jones, "The 10 most shocking performance artworks ever", **The Guardian**, (2013), (Çevrimiçi) https://www.theguardian.com/artanddesign/2013/nov/11/scrotum-top-10-shocking-performance-art.
[69] Richard Conte, **L'art et le droit**, ed. Maryse Deguergue, Paris, Éditions de la Sorbonne, 2010, s. 91.
[70] Christopher Mele, "Is It Art? Eyeglasses on Museum Floor Began as Teenagers' Prank", **New York Times**, (2016), (Çevrimiçi) https://www.nytimes.com/2016/05/31/arts/sfmoma-glasses-prank.html.
[71] David Mouriquand, "Famous duct-taped banana sells for €5.8 million at art auction", **Euronews**, (2024), (Çevrimiçi) https://www.euronews.com/culture/2024/11/21/famous-duct-taped-banana-sells-for-58-million-at-art-auction#:~:text=It sold for %246.2 million (€5.8 million) in NYC.&text=A piece of conceptual art,from a prominent cryptocurrency entrepreneur.
[72] DuBoff, "What Is Art - Toward a Legal Definition", s. 350.
[73] Tyler Cowen, **Good and Plenty**, Princeton, Princeton University Press, 2009, s. 146.
[74] Abbing, **Why Are Artists Poor?: The Exceptional Economy of the Arts**, s. 18. Armstrong'un bunu söylediği zamanlarda caz henüz sanat kabul edilmezken kendisine belki de sanatçı denmiyordu. Abbing, **a.g.e.**, s. 19.
[75] Gombrich, **Sanatın Öyküsü**, s. 447.
[76] Dagen, "« Qu'est-ce que l'art ? », question impossible", s. 111.
[77] Esra Atalay, "Sanat Özgürlüğü Temel Hakkının Hukuki Niteliği", **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 6, No: 1, 2004, s. 60.

kurallara, estetik değerlere ve/veya ölçütlere göre oluşturulan tanımıdır. Bu yaklaşımda sanatın değeri ve niteliği, sanatçının, izleyici veya dinleyicinin kişisel yorumlarından bağımsız olarak değerlendirilmeye çalışılır. Bu tez kapsamında yukarıda belirtildiği üzere sanatın objektif bir tanımı olmadığı düşünülmektedir. Sanatın subjektif tanımı ise sanatın tanımının, tanımlamayı yapan kişi, topluluk veya otoritelerin iradesine bağlı olarak şekillendiği bir anlayıştır. Bir bireyin veya sanatçının bir eserini sanat olarak sunması, bir mevzuatın uygulanması bakımından yasakoyucunun sanat tanımı öngörmesi ve/veya sunulacak veya desteklenecek sanata karar verirken idarenin sanat tanımı yapması tabii ki de mümkün olacaktır. 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu (FSEK)[78] ile eserlerin çeşitlerine ilişkin yapılan nitelendirmeler bunun örneğini oluşturmaktadır. Bu gibi tanımların sanatın her bir durum özelinde subjektif tanımı olarak değerlendirilmesi önerilmektedir. Bu tanımlamaların belirli kriterler gözetilerek oluşturulmuş yetkin kurumlar tarafından yine belirli kriterlere dayalı olarak yapılması gerekmektedir. Bu tezin ikinci bölümünde detaylı olarak ele alacağımız üzere bu kurumların ilgili sanat alanında tecrübesi olan kişilerin fikirlerine/kararlarına yer vermesi, bu kişilerin hükümetten bağımsız karar verebilmelerinin sağlanması ve sunulacak ve/veya desteklenecek sanatları çoğulculuğu gözeten mozaik yaklaşımı esas alarak belirlemesi önerilmektedir. Bu ayrımın yapılmasının temel amacı devletin sanatı sunma ve/veya desteklemesinin devlete objektif olarak neyin sanat olduğunu belirleme yetkisi vermediğini savunmaktır. Aksi görüş, sanat özgürlüğü ile bağdaşmayacaktır. Bu ayrım sanat özgürlüğünün sınırlarının dar yorumlanmasına imkân verirken aynı zamanda kamu kaynağının keyfi olarak harcanmasının önüne geçilmesine de imkân sunmaktadır.

Sanat dalları da çeşitli şekillerde gruplandırılmıştır. Plastik ve görsel sanatlar olarak heykeltıraşlık, resim ve mimarlık ve fonetik ve ritmik sanatlar olarak dans, müzik ve şiir ve sonradan eklenen sinema olmak üzere yedili bir ayrıma yer verildiği gibi başka sınıflandırmalar yazım sanatları (öykü, şiir, roman), görsel sanatlar (heykel, resim), sahne sanatları (tiyatro, bale, pantomim, dans, opera), müzik ve mimarlık olarak sınıflandırıldığı da görülmektedir.[79] Sanat dallarının maddeye biçim veren plastik sanatlar, ses ve söze biçim veren fonetik sanatlar, insan hareketine biçim veren ritmik sanatlar ve karma sanatlar olarak kullanılan araçlar yönünden sınıflandırıldığı da görülmektedir.[80] Hak temelli bir ayrım yapıldığında ise bireysel olarak

[78] 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu, R.G. No: 7981, T. 13.12.1951. Örn bkz. md. 2-5.
[79] Şişman, **Sanata ve Sanat Kavramlarına Giriş**, s. 7–8.
[80] Şişman, **a.g.e.**, s. 8. Benzer şekilde güzel sanatların ritmik sanatlar (tiyatro, pandomim, seyirlik oyunlar), fonetik sanatlar (şiir, müzik), plastik sanatlar (mimari, heykel, kabartma, resim, minyatür, süsleme) ve karma sanatlar (sinema, opera, dans, fotoğraf) olarak sınıflandırılması için bkz. Mülayim, **Sanata Giriş**, s. 21.

yararlanılabilen sanatlar ile bir araya gelerek yararlanılan sanatlar olarak bir sınıflandırma yapılabilir.

Sanatın güzel sanatlar, ticari sanat veya amatör sanat olarak sınıflandırıldığı da görülmektedir.[81] Güzel sanat söz konusu olduğunda sanat için sanat amacı, ticari olduğunda gelir elde etme amacı ve amatör sanatta ise kişinin kendini gerçekleştirme/rekreasyon ve eğlence amacı bulunmaktadır.[82] Güzel sanatların ve ticari sanatın iç içe geçtiği de görülmektedir.[83]

B. Sanata Erişimin Önemi

Sanatın farklı şekillerde tanımlandığı ve tanımlanabileceği görülmektedir. Bu sebeple sanatın tanımı yerine sahip olduğu işlevler üzerine odaklanılması önerilmektedir.[84] Sanata erişim hakkı kapsamında sanatın işlevi ve faydaları üzerine odaklanmak, sanat faaliyeti yürütülmesinin devletten beklenip beklenemeyeceği tartışmasında yerinde olacaktır. Nitekim, bir faaliyet sunulmasında kamu yararı olduğunu gerekçelendirmek, tartışmak ve kamuoyuna sunmak gerekmektedir.[85] Devletin sanatla ilgilenmesi veya desteklemesinin arkasında "kamu yararı"nın sağlanması vardır[86] ve bu kavrama odaklanmak sanat desteklerinin meşrulaştırılmasını da sağlamaktadır.[87]

Sanatın sanatı yaratan kişi bakımından dünyayı deneyimleme, kendini keşfetme[88] ve kendini ifade etme işlevleri bulunmaktadır.[89] Bu sebeplerle de insan hakkı olarak korunması gerekir.[90] Sanatın aynı zamanda sanatçı için maddi kazanç sağlama yönü de vardır; sanatın bu işlevi de hukuken korunma sağlanırken göz önünde bulundurulmalıdır.[91] Sanatın yaratıcısı

[81] Harry Hillman Chartrand, Claire McCaughey, "The Arm's Length Principle and The Arts: An International Perspective - Past, Present And Future", **Who's to Pay for the Arts?: The International Search for Models of Arts Support**, ed. Milton C. Jr. Cummings, J. Mark Davidson Schuster, New York, ACA Books, 1989, s. 45.
[82] Chartrand, McCaughey, **a.y.**
[83] Chartrand, McCaughey, **a.y.**
[84] Ahmet Emir Aladağ, **Bilim ve Sanat Özgürlüğü**, Ankara, Adalet Yayınevi, 2020, s. 21.
[85] Didier Truchet, **Droit administratif**, 7. baskı, Paris, 2017, s. 48.
[86] Konur, **Devlet - Tiyatro İlişkisi**, s. 19.
[87] Abbing, **Why Are Artists Poor?: The Exceptional Economy of the Arts**, s. 208.
[88] Tunçay, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Sanatsal İfade Özgürlüğü**, s. 28. Benzer şekilde Bingöl, "Sanat Özgürlüğü", s. 94.
[89] Bingöl, "Sanat Özgürlüğü", s. 98. Benzer şeklide: Kejanlıoğlu, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadı Işığında Sanatsal İfade Özgürlüğü (Yüksek Lisans Tezi)", s. 21.
[90] Kejanlıoğlu, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadı Işığında Sanatsal İfade Özgürlüğü (Yüksek Lisans Tezi)", s. 21.
[91] Kejanlıoğlu, **a.g.e.**, s. 24.

üzerindeki etkisi bir kenara, sanata erişimin gerek bireysel gerek toplumsal işlevleri bulunmaktadır.

Sanat yalnızca yaratıcısının değil, aynı zamanda onun okuyucusu veya izleyicisinin de kendisini gerçekleştirmesine yardımcı olmaktadır.[92] Sanatın insanları düşünmeye çağırması,[93] sanata erişen bireylerin düşüncelerinin beslenmesi ve eleştirel deneyim kazanması,[94] insanları aydınlatması ve değişmelerine yardım etmesi,[95] ruhsal varlığını geliştirmesi,[96] kişiyi "yetiştirmek, yönlendirmek, değiştirmek ve yetkinleştirmek" suretiyle eğitmesi,[97] insanları eğlendirmesi, insanlara moral vermesi ve estetik değer katması,[98] kişilerin duygularını geliştirmesi[99] gibi etkileri bireysel işlev olarak ele alınabilir. Kriz dönemlerinin de sanatın önemi ortaya konmuştur. Stephen King'e atıf yaparak "[s]anatçıların işe yaramaz olduğunu düşünüyorsanız, karantinanızı müzik, kitaplar, şiirler, filmler ve resimler olmadan geçirmeye çalışın" ifadesi bunun bir göstergesidir.[100] Bu sanatın insanların zorluklarla baş etmesine katkı sağladığı görüşünü de destekler niteliktedir.[101] Sanat aynı zamanda insanın başka yaşantıları görmesine ve kendisinin yaşayabileceği şeyleri tecrübe etmesine yardımcı olmaktadır.[102] Sanat izleyicisi/okuyucusu kendi yaşamında karşılaşamayacağı birçok şeyle sanat eseri vesilesiyle karşılaşabilir.[103] Buna ek olarak sanatın, bireyleri bilinmeyenler ile tanıştırmak gibi bir yönü de vardır. Alain Robbe-Grillet sanatın görevinin bir doğruyu veya soruyu betimlemek değil "henüz kendilerince bilinmeyen belli soruları (ve belki zamanla belli yanıtları da) dünyaya getirmektir" düşüncesi bu yönü desteklemektedir.[104] Sanat bireyler bakımından bilgelik (*wisdom*) ve sezgi (*insight*) kaynağı olduğu gibi siyasi farkındalığın artmasına katkı sağlayan ve ahlaki gelişmeyi

[92] Tunçay, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Sanatsal İfade Özgürlüğü**, s. 57.
[93] Çeçen, **Kültür ve Politika**, s. 57.
[94] Bingöl, "Sanat Özgürlüğü", s. 99.
[95] Fischer, **Sanatın Gerekliliği**, s. 28.
[96] Atilla Sav, "Sanat Özgürlüğü", **Ankara Barosu Dergisi**, No: 5, 1977, s. 866. Yazar aynı zamanda düşsel varlığını geliştirmekten de bahsetmektedir.
[97] Bingöl, "Sanat Özgürlüğü", s. 99. Sanatın insanların kültür sahibi olmalarını sağladığı ve kültürün insanı diğer canlılardan ayıran en önemli özelliklerden birisi olduğu da ifade edilmektedir. Bkz. Çeçen, **Kültür ve Politika**, s. 14.
[98] Çetinkaya İstikbal, **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, s. 121–122.
[99] Çeçen, **Kültür ve Politika**, s. 14.
[100] Guibert, "Legal framework: Is there a right to art?", s. 38.
[101] Çetinkaya İstikbal, **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, s. 9. Sanatın faydaları arasında hasta tedavisinde kullanılması dahi sayılmıştır. Şişman, **Sanata ve Sanat Kavramlarına Giriş**, s. 40.
[102] Fischer, **Sanatın Gerekliliği**, s. 23. Bu bireyin toplumsallaşma isteği ile de anlatılmaktadır. Fischer, **a.g.e.**, s. 22.
[103] Şişman, **Sanata ve Sanat Kavramlarına Giriş**, s. 38.
[104] Ken Baynes, **Toplumda Sanat**, (çev. Yusuf Atılgan), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2004, s. 28.

sağlayan bir araç olarak da ele alınmıştır.[105] Sanat "insanın dünyayı tanıyıp değiştirebilmesi" için de gerekli görülmektedir.[106]

Sanatın toplumsal işlevi de bulunmaktadır. Sanat toplumsal konuları işlemekte[107] ve toplumsal-tarihsel bilgi alanı oluşturmaktadır.[108] Bu da sanatı kültüre ve tarihe erişmek bakımından önemli kılmaktadır.[109] Sanat hem geçmişe hem de var olan dünyadaki farklılıklara erişebilmek bakımından önemlidir.[110] Topluma içinde bulunduğu durumu anlatması ve toplumun öngörü kazanması için de sanatın kullanıldığı görülmektedir.[111]

Sanatın bir diğer yönü ise eğitici olmasıdır. "Kamu mekânı" olan tiyatro, Cumhuriyet döneminde "[i]nsanı etkin kılan, ona söz söyleten, onu görevleri altında ezilen "uyruk" konumundan, haklarla donanmış "yurttaş" veya "birey" konumuna yükselten ortak alandı" ve topluluğun tiyatro sayesinde kamuoyuna dönüştüğü söyleniyordu.[112] Osmanlı Devleti döneminde tiyatro ilanlarında seyircilerle öğretici bilgilerin paylaşılması da bunun bir örneğini oluşturmaktadır.[113] Meşrutiyet tiyatrosunun kent insanının kültür seviyesinin yükseltilmesini hedeflediği ve aynı zamanda meşrutiyet değerlerini kazandırmayı amaçladığı da görülmektedir.[114] Cumhuriyet döneminde devlet tarafından Batılılaşma ideolojisi çerçevesinde ise dine dayalı ahlak ilkelerinden ziyade "temeli özgürlük fikri olan ahlak ilkelerinin ortaya çıkarılması" yaklaşımıyla hareket edilerek insanların estetik duygularının geliştirilmesinin hedeflendiği görülmektedir.[115] Genel olarak eğitici olmasının yanı sıra, sanat ile uğraşmanın çocukların sanata erişimlerinin kendilerinin hem okulda daha başarılı olmalarına hem de kendilerini daha yetkin ve özgüvenli hissetmelerine yardımcı olduğu ve ileriki yaşlarda toplumsal sorumlulukları daha fazla yerine getirdikleri görülmektedir.[116]

Bunun dışında sanatın toplumda dile getirilmeyenleri söylemek gibi bir amacı da vardır.[117] Sanat aynı zamanda topluma eleştiri yöneltebilen veya özgürlüğün hayal edilebildiği

[105] Menachem Mautner, **Human Flourishing, Liberal Theory, and the Arts**, 1. baskı, Routledge, 2018, s. 91.
[106] Fischer, **Sanatın Gerekliliği**, s. 29.
[107] Tunçay, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Sanatsal İfade Özgürlüğü**, s. 31–33.
[108] Bingöl, "Sanat Özgürlüğü", s. 99.
[109] Kejanlıoğlu, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadı Işığında Sanatsal İfade Özgürlüğü (Yüksek Lisans Tezi)", s. 25.
[110] Kejanlıoğlu, **a.g.e.**, s. 26.
[111] Çetinkaya İstikbal, **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, s. 33.
[112] Zafer Toprak, **Türkiye'de Yeni Hayat İnkılap ve Travma 1908-1928**, İstanbul, Doğan Kitap, 2017, s. 260.
[113] Refik Ahmet Sevengil, **Opera San'atı İle İlk Temaslarımız**, İstanbul, Maarif Basımevi, 1959, s. 19.
[114] Duru Çiğdem Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2023, s. 114.
[115] Şimşek, **a.g.e.**, s. 138–139.
[116] İstanbul Kültür Sanat Vakfı, "Erken Çocukluktan Gençliğe Sanatla Büyümek", 2019, s. 10.
[117] Bingöl, "Sanat Özgürlüğü", s. 131.

bir alanı yaratmaktadır.[118] Özgür düşünen yaratıcı bireyler demokratik toplumun işleyişi bakımından önem taşımaktadır.[119] Özgür düşünmeyi sağlama yalnızca toplumsal değil sanatın bireysel işlevi ile de ilişkilidir. Sanatın "toplumun çarpıklıklarına karşı bir bilincin oluşmasına sadece sanatın sağlayabileceği olanaklarla imkan tanıyan işleviyle" ön plana çıkması gerektiği ve sanata hukuken korunma sağlanmasının temelinde bunun olması gerektiği de söylenmektedir.[120] Sanatın bir toplumu daha iyi bir şeye dönüştürmek için önemli olduğunu iddia etmenin de gerekli olmadığı ve sanatın sorgulama, yeniden anlama ve "yeniden düşünme" imkanına izin veren bir dili olduğu belirtilmektedir.[121] Sanata erişim bireylerin bilgili olmasına ve demokratik vatandaşlığa da katkı sağlayacaktır.[122] Kültür ve demokrasi arasında güçlü bir korelasyon olduğu ve kültüre erişimin demokratik toplumları geliştirdiği araştırmalarla ortaya konmaktadır.[123] Bu sanata erişimin sağlanması bakımından da gerekçe oluşturmaktadır.

Sanat yoluyla insanlar ayrıca ortak değerler paylaşmakta ve toplumla kaynaşmaktadır.[124] Sanatın toplumsal ayrımları ortadan kaldırma özelliği de bulunmaktadır.[125] İnsanların bir araya gelmelerini sağlamak kültür sanat etkinlikleri ile mümkün olmakta ve sanat faaliyetleri ortak bir kamusallık inşa ederek farklılıkların bir arada yaşamasına katkı sağlamaktadır.[126] Kültürel kamu hizmetleri sosyal kırılmaların azalmasına katkı sağlayan hizmetler arasında yer almaktadır.[127] Sanatın seçkinlere değil yığınlara yöneldiği ve eşitliği sağlama aracı olduğu da dile getirilmiştir.[128] Bu da toplumsal ayrımları ortadan kaldırmaya

[118] Kejanlıoğlu, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadı Işığında Sanatsal İfade Özgürlüğü (Yüksek Lisans Tezi)", s. 27. Plehanov, sanatın toplum için estetik tat veren bir oyun olduğunu belirtmekte ve sanatın toplum üzerinde geleceğe hazırlama, özgürlük ihtiyacını dile getirme gibi etkileri olduğunu söylemektedir. Bkz. Çeçen, **Kültür ve Politika**, s. 20.
[119] Gülseren Eseller Pasin, "Türkiye'de 'Sanat Eğitimi Hakkı'", **Türkiye'de İnsan Hakları**, Ankara, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, 2000, s. 450.
[120] Kejanlıoğlu, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadı Işığında Sanatsal İfade Özgürlüğü (Yüksek Lisans Tezi)", s. 28. Sanatın toplumu "tahrik edici" işlevi ile de toplumsal değişimin "katalizörü" olarak demokrasiye katkı sağlamasına ilişkin bkz. Kejanlıoğlu, **a.g.e.**, s. 32–33.
[121] Jonathan Vickery, "Arts Rights Justice: protecting and promoting artistic freedom – an interview with Daniel Gad", **Journal of Law, Social Justice & Global Development**, No: 22, 2018.
[122] "Standards for Federal Funding of the Arts: Free Expression and Political Control", **Harvard Law Review**, C. 103, No: 8, 1990, s. 1970–1971.
[123] Culture Action Europe, "The Value and Values of Culture", 2018, s. 7.
[124] Bingöl, "Sanat Özgürlüğü", s. 99.
[125] Fischer, **Sanatın Gerekliliği**, s. 28.
[126] İstanbul Kültür Sanat Vakfı, "Türkiye'de Yerel Kültür Ekosistemi", s. 103. 6 Şubat 2023 tarihli deprem sonrasında gerçekleştirilen sanat aktivitelerinin "yaşama ve direnme iradesinin kültür ve sanat yoluyla canlandırılması" olarak nitelendirildiği görülmektedir. İstanbul Kültür Sanat Vakfı, **a.g.e.**, s. 106.
[127] Yıldızhan Yayla, **İdare Hukuku**, 2. baskı, İstanbul, Beta Yayınevi, 2010, s. 69.
[128] Sav, "Sanat Özgürlüğü", s. 866.

yönelik bir değerlendirmedir. Herkesin kültüre erişimini sağlamak kapsayıcı bir toplumu teşvik etmenin önemli bir boyutudur ve sosyal entegrasyonu sağlama bakımından önemlidir.[129]

İnsanın toplumdan soyutlanması mümkün değildir ve demokratik toplum açısından bireyin diğer bireylerle bağlarının güçlenmesi önem teşkil etmektedir. Sanat da bu iletişime yardım etmekte ve hatta bu iletişimin bir parçası olmaktadır.[130] Sanatın iletişimi artıran yönü farklılıklar hakkında farkındalık yaratarak ortak bir bilinç yaratılmasına katkı sağlamasıyla da ortaya çıkmaktadır.[131] Sanatın huzurlu bir toplum yaratılmasına katkı sağlama yönü[132] bu açıdan örnek gösterilebilir. Tiyatroya katılımın ortak bir topluluk duygusunu benimsettiği araştırmalarla da tespit edilmiştir.[133] Tiyatro bireylerin yalnızlıktan kurtulduğu ve toplumla bütünleştiği bir alan olarak bireye "paylaşmayı öğreten bir mekân" olarak ele alınmaktadır.[134] Toplum olarak etkileşimin önemli bir boyutu sanat eserleri vesilesiyle toplumun farklı sosyo-ekonomik kesimlerinin bir araya gelebilmesidir. Ağaoğlu'nun "bir operada toplanmış olan halk, hiç olmazsa dört-beş saatlik bir müddet için, arasındaki sınıf, rütbe, servet farklılıklarını unutarak ortak bir heyecan hayatı yaşıyor. Bu saatlerin sayısı ne kadar artarsa, o fertler arasındaki duygu ortaklığı ve beraberliği o nispette artar"[135] yorumu bunun özetidir.

Sanat bireyi geliştirirken politik alanda katılımcılığı artırmakta ve bu doğrultuda demokrasiye katkı sağlamaktadır.[136] Nitekim kamusal alana katılım demokrasi teorisi bakımından önemlidir ve kültüre erişim de kamusal alana katılım olarak görülmektedir.[137] Sanat yoluyla vatandaşlık eğitiminin verilmesi ve kamusal ve siyasal katılımın desteklenmesinin mümkün olması da demokrasinin gelişimine katkı sağlar niteliktedir.[138] Sanatın "evrensel insan özelliklerinin oluşumuna yardım" etmesi bir işlev olarak çıkmaktadır.[139] Sanat ve bilimin baskıya maruz kaldığı Orta Çağ'daki ilerlemenin yavaşlığı ile

[129] Diane Roman, "L'accès à la culture dans les politiques de lutte contre l'exclusion sociale", **L'art et le droit**, ed. Maryse Deguergue, Paris, Éditions de la Sorbonne, 2010, (Çevrimiçi) https://books.openedition.org/psorbonne/105725.
[130] Baynes, **Toplumda Sanat**, s. 39.
[131] Bingöl, "Sanat Özgürlüğü", s. 120.
[132] Çetinkaya İstikbal, **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, s. 9.
[133] Russell Vandenbroucke, Suzanne Meeks, "How Theatre Encourages Well-being – and Can Engage a Wider Audience", **New Theatre Quarterly**, C. 34, No: 4, 2018, s. 377.
[134] Toprak, **Türkiye'de Yeni Hayat İnkılap ve Travma 1908-1928**, s. 259.
[135] Naklen atıf bkz. Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi**, s. 148.
[136] Bingöl, "Sanat Özgürlüğü", s. 120.
[137] Céline Romainville, "Defining the right to participate in cultural life as a human right", **Netherlands Quarterly of Human Rights**, C. 33, No: 4, 2015, s. 417.
[138] İstanbul Kültür Sanat Vakfı, "Birlikte Yaşamak: Kültürel Çoğulculuğu Sanat Yoluyla Geliştirmek", 2018, s. 54.
[139] Bingöl, "Sanat Özgürlüğü", s. 97.

sanat ve bilimin devlet tarafından desteklendiği Aydınlanma Çağı'ndaki ilerleme bunun bir göstergesi olabilir.[140]

Sanatın toplumsal yönü yalnızca toplumun geliştirilmesi için bir araç olarak kullanılmasında değil, sanattan faydalanan ve bireysel olarak kendini geliştirmiş bireylerin oluşturduğu bir toplumun da bir bütün olarak gelişmiş olması ile ilişkilidir. Sanatın refah seviyesine katkı sağlaması[141] bunun bir yansıması olarak görülebilir. Gelişmişlik endeksi hesaplanırken kültürel koşulların (örn. kişi başına düşen sinema sayısı) hesaba katıldığı görülmektedir.[142]

Bunun yanı sıra sanat, devletin topluma ulaşmak[143] ve toplumu değiştirmek için kullandığı güçlü bir iletişim aracı olarak kullanılmıştır.[144] Totaliter rejimlerden demokratik rejimlere tüm devletler sanatı araç olarak kullanmaya çalışmıştır.[145] Modern hükümetlerin sanatla ilişkilerinde, geçmişte sanatın hamiliğini üstlenen kilise ve monarşinin halefleri konumunda oldukları; dolayısıyla, sanatı desteklemeye yönelik çıkarlarının önceki dönemlerin hamilerinin çıkarlarından tamamen bağımsız olmasının beklenemeyeceği ifade edilmiştir.[146] Sanatın eğitim aracı olarak[147] veya vatandaşlık bilincinin[148] ya da kültürel kimliğin[149] yaratılması için kullanıldığı görüldüğü gibi devletin sanatı ideolojiyi yayma, seçim kazanma, sanatı kontrol altında tutma, siyasetçilere bakış açısı kazandırma gibi siyasal nedenleri olduğu da söylenmektedir.[150] Kamu yararına yönelen sanat yerine devletin yararını amaçlayan sanat (*government interest*) kategorisi de sanat destekleme sebepleri arasındadır.[151] Geniş kitlelere

---

[140] Dale Francis Murray, "Liberalism, Art, and Funding", **The Journal of Aesthetic Education**, C. 38, No: 3, 2004, s. 120, dn 6.
[141] Çetinkaya İstikbal, **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, s. 7.
[142] Salih Acar vd., "İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması SEGE-2017", Ankara, 2019, s. 11.
[143] Çetinkaya İstikbal, **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, s. 1.
[144] Shiner, **Sanatın İcadı Bir Kültür Tarihi**, s. 337. Toplumun inşasında kullanılmasına ilişkin bkz. Tunçay, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Sanatsal İfade Özgürlüğü**, s. 31–33.
[145] Çeçen, **Kültür ve Politika**, s. 60. Amerika'nın sanatı desteklemekten uzak durma gerekçeleri olarak Sovyetler Birliği'nin sanatı bir araç olarak kullanması ve bunun diktatörlüğe yol açma riski de gösterilmiştir. Donna M. Binkiewicz, **Federalizing the Muse : United States Arts Policy and the National Endowment for the Arts, 1965-1980**, Chapel Hill, The University of North Carolina Press, 2004, s. 22–23.
[146] Abbing, **Why Are Artists Poor?: The Exceptional Economy of the Arts**, s. 237.
[147] Konur, **Devlet - Tiyatro İlişkisi**, s. 16. Tiyatro ve konser izleyicilerine davranış ölçütlerinin öğretilmesine ilişkin bkz. Shiner, **Sanatın İcadı Bir Kültür Tarihi**, s. 324.
[148] Çetinkaya İstikbal, **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, s. 22.
[149] Bingöl, "Sanat Özgürlüğü", s. 94.
[150] Çetinkaya İstikbal, **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, s. 128–129. İdeoloji, propaganda ve yönlendirme amaçlı kullanım için ayrıca bkz. Mehmet Rauf Karslı, **Devlet Eliyle Sanat ve Kamuda Sanatçı Olarak Çalışmak**, On İki Levha Yayıncılık, 2013, s. 24–26.
[151] Abbing, **Why Are Artists Poor?: The Exceptional Economy of the Arts**, s. 205.

ulaşmak isteyen hükümetler bunu sanat aracılığıyla gerçekleştirmiştir.[152] Örneğin Avrupa'da kamusal tiyatrolarının 19. yüzyıl milliyetçilik ideolojisine dayanarak kurulduğu belirtilmektedir.[153] Sanatın araç olarak kullanılması Türkiye tarihinde de görülmektedir. Birinci Dünya Savaşı döneminde halkı savaşa hazır hale getirebilmek, "harbi popüler hale getirmek" için film çekilmesinin istendiği ve bunun da ilk Türk filmi olduğu belirtilmektedir.[154] Bir başka örnek ise Cumhuriyet Halk Partisi'nin Halkevleri'nde tiyatroyu inkılap fikirlerini yayma amacıyla kullanmış olmasıdır.[155] Cumhuriyet dönemindeki sanat politikalarının da ulus inşası süreciyle birlikte düşünülmesi gerekmekte; sanatın ulus yaratım sürecinde kullanıldığı görülmektedir.[156]

Sanatın ekonomiye katkı sağlama veya uluslararası tanınırlık/saygınlık kazandırma gibi faydaları olduğu da görülmektedir.[157] Ekonomiye katkı sağlaması istihdam, vergi getirisi, harcama yaratması gibi gerekçelerle açıklanmıştır.[158] Sanatın (örn. tiyatro) ülkelerin tanıtımında da etkin bir rol oynayabilmesi[159] de uluslararası tanınırlık/saygınlık etkisi olarak ele alınabilir. Sanatın aynı zamanda bir ulusu dünyaya tanıtma aracı olarak kullanıldığı da görülmektedir.[160] Kültür, aynı zamanda uluslararası ilişkilerde yumuşak gücün bir konusudur.[161] Sanatın devlet tarafından desteklenmesi fikrinden uzun süre uzak kalan ABD'nin sanatı desteklemeye başlama gerekçeleri arasında uluslararası saygınlık olması da bunu

[152] Bingöl, "Sanat Özgürlüğü", s. 94.
[153] Dragan Klaic, **Resetting the Stage**, Intellect Books, 2013, s. 5.
[154] Burçak Evren, "Cumhuriyet'in 100. Yılında Türk Sineması", **100. Yılında Cumhuriyet'in Sanatı**, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 2023, s. 178–179.
[155] Konur, **Devlet - Tiyatro İlişkisi**, s. 15.
[156] Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi**, s. 147–149. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında sanatın ulus devlet inşasında ve kimlik inşasında kullanıldığı belirtilmektedir. Bkz. Çetinkaya İstikbal, **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, s. 17.
[157] Çetinkaya İstikbal, **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, s. 127.
[158] Çetinkaya İstikbal, **a.g.e.**, s. 6. Bununla birlikte, sanat bir ekonomik getiri aracı olarak görülebilse de aynı desteğin başka alana verilmesi durumunda daha fazla ekonomik getiri olacak olması bu argümanın önünde bir engel oluşturabilmektedir. Bir görüşe göre bu yaklaşım belirli bir coğrafi bölgedeki sanatın desteklenmesi anlamına gelecektir. Noel Carroll, "Can Government Funding of the Arts Be Justified Theoretically?", **The Journal of Aesthetic Education**, C. 21, No: 1, 2016, s. 30. Sanata verilen desteğin azalması durumunda sanat sektöründeki istihdamın azalacağı gerekçesinin her sektör için geçerli olduğu söylenmektedir. Abbing, **Why Are Artists Poor?: The Exceptional Economy of the Arts**, s. 218. Etkiler ayrıca, kültür yatırımlarının istihdam ve gelir yaratarak etkide bulunması doğrudan etki (*direct impact*), diğer sektörlere olan (ör. turizm, eğlence, otelcilik) etkisi dolaylı etki (*indirect impact*), genel ekonomi ile ilgili yarattığı harcamaların milli geliri arttırması üzerinden hesaplanan etki çarpan etki (*multiplier effect*), ve bölgeyi daha yaşanabilir hale getirmesine ilişkin etkisi bölgesel gelişim olarak dört başlıkta ele alınmaktadır. Bkz. İstanbul Kültür Sanat Vakfı, "Ekonomik Etki Araştırması", 2012, s. 18–21.
[159] Konur, **Devlet - Tiyatro İlişkisi**, s. 17–18.
[160] Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi**, s. 150.
[161] Büşra Akdoğan, **Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2024, s. 93–101.

destekler niteliktedir.[162] Sanatın süreklilik gösteren bir saygınlık sağladığı belirtilmektedir.[163] Uluslararası saygınlıkla bağdaşır şekilde, sanatın ayrıca kültürel diplomasi aracı olduğu ve devlete bu yönden de katkı sağlayacağı söylenmektedir.[164] Örneğin Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü'nün (DOB) uluslararası kuruluşlara üye olduğu ve uluslararası toplantılara katılım göstererek ülkeyi temsil ettiği görülmektedir.[165] Türk Radyo ve Televizyonu'nun (TRT) uluslararası televizyon kanallarına sahip olması veya uluslararası yayın birliklerine üyeliği[166] bunun örneğini oluşturmaktadır. Bu tanıtma amacı bir yönüyle yurt dışındaki vatandaşlarla bağ kurma amacını da taşıyabilmektedir.[167] Anayasa md. 62 ile de güvence altına alınan "Devlet, yabancı ülkelerde çalışan Türk vatandaşlarının […] kültürel ihtiyaçlarının […] sağlanması, anavatanla bağlarının korunması ve yurda dönüşlerinde yardımcı olunması için gereken tedbirleri alır" yükümlülüğü bu amacı anayasal olarak da destekler niteliktedir. Bazı durumlarda ise yöneticiler kendi zamanlarının anılması için sanatı desteklemiştir.[168]

Sanatın devlet tarafından desteklenmesinin nedeni onun yarattığı olumlu dışsallıklar olarak da kendini göstermektedir.[169] Sanat söz konusu olduğunda bu olumlu dışsallıklar farklı şekilde örneklenebilir. Sanat eserlerinin birbirlerine bağımlı olması (*interdependent*), yani bir sanat eserinin gelişmesinin diğer sanat eserlerine de katkı yapması, gelecek nesillerin de sanat eserlerinden yararlanması,[170] sanatın ziyaretçi çekmesi ve diğer faaliyet yürüten kişilerin bundan kazanması (örneğin çevredeki restoranlar) da bunun bir dışsallık artısı olarak görülmektedir.[171] Burada verilebilecek önemli bir örnek de *reverse touring* diye adlandırılan insanların olduğu bölgelere sanat götürmek yerine sanatın olduğu bölgeler oluşturulup insanların oraya bilet vb. dağıtma yöntemleriyle götürülmesidir.[172] Örneğin İspanya'da Gugenheim Müzesi'nin Bilbao kenti hakkında farkındalık yarattığı[173] ve Fransa'nın ekonomik

[162] "Standards for Federal Funding of the Arts: Free Expression and Political Control", s. 1970–1971.
[163] Karslı, **Devlet Eliyle Sanat ve Kamuda Sanatçı Olarak Çalışmak**, s. 23.
[164] Dustin Kidd, **Legislating Creativity : The Intersections of Art and Politics**, New York, Routledge, 2009, s. 41–42.
[165] Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü, "2023 Yılı Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu", 2024, s. 22.
[166] TRT, "TRT 2023 Faaliyet Raporu", 2024, s. 15.
[167] Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, "Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü 2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu", 2024, s. 25.
[168] Malcolm Anderton, John Pick, **Arts Administration**, Londra, Routledge, 1996, s. 64–66.
[169] Karslı, **Devlet Eliyle Sanat ve Kamuda Sanatçı Olarak Çalışmak**, s. 18. Ayrıca bkz. Dick Netzer, **The Subsidized Muse**, Cambridge, Cambridge University Press, 1978, s. 22–25.
[170] Netzer, **The Subsidized Muse**, s. 23.
[171] Netzer, **a.g.e.**, s. 24.
[172] Netzer, **a.g.e.**, s. 158.
[173] İstanbul Kültür Sanat Vakfı, "Ekonomik Etki Araştırması", s. 26.

olarak geride olan kenti Lens'e Louvre Müzesi'nin bir şubesini açarak bölgenin ekonomisinin canlandırılmasının amaçlandığı görülmektedir.[174]

Sanata erişimin sağlanması sanatın gelişimine katkı yapması bakımından da önem arz etmektedir. Nitekim, sanatçının gelişmesi veya gelişmemesinde toplumun sanat talebinin de etkisi bulunmaktadır.[175] Bir başka deyişle, "sanatçılar, […] her zaman doğacaklar. Ancak sanatın gelecekte de olup olmayacağı, büyük ölçüde […] seyircilere bağlı[dır]."[176] Bunlara ek olarak sanat faaliyetlerinin sanata katılmayanlar bakımından da faydaları olduğu ileri sürülmektedir. İnsanların sanat eserleri ile gurur duyması, sanatsal yaratıcılığın sanattan faydalanmayanların da katılım gösterdiği sosyal hayatta değişim yaratması, gidebilecekleri sanatın mevcudiyetinin insanları mutlu etmesi veya gelecek nesillere eser bırakılıyor olması gibi gerekçeler bunun örneğidir.[177]

C. Türkiye'de Sanata Erişime İlişkin Veriler

Kültür ve sanat etkinliklerine erişimin dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'de de adaletsiz olduğu belirtilmektedir.[178] Türkiye'de sanata erişime ilişkin verilerin ortaya konması bu alandaki sorunları görünür kılması bakımından önem taşımaktadır. Sanata erişimin herkes için mümkün olmaması, sanat eserlerinden faydalanmanın bir ayrıcalık olup olmadığı konusunu ve sanata erişimin bir hak olarak talep edilip edilemeyeceği sorusunu tartışmaya açar niteliktedir.

AB, Avrupa Serbest Ticaret Birliği ve AB aday ülkeleri özelinde yapılan 2022 tarihli araştırmada Türkiye'deki sanatsal aktivite katılımının nüfusa oranının Avrupa ülkelerinin gerisinde kaldığı istatistiki olarak görülmektedir.[179] Lüksemburg'da %77.7 olan katılım oranı Türkiye için %19.4'tür.[180] 2022 yılı itibarıyla AB'de kültürel hizmetlere ayrılan bütçenin genel

[174] İstanbul Kültür Sanat Vakfı, **a.g.e.**, s. 25.
[175] Şişman, **Sanata ve Sanat Kavramlarına Giriş**, s. 49–50.
[176] Gombrich, **Sanatın Öyküsü**, s. 463.
[177] Michael Rushton, "Transaction cost politics and the National Endowment for the Arts", **Poetics**, C. 31, No: 2, 2003, s. 136.
[178] İstanbul Kültür Sanat Vakfı, "Türkiye'de Yerel Kültür Ekosistemi", s. 79.
[179] "Culture statistics - cultural participation", **eurostat**, 2024, (Çevrimiçi) https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Culture_statistics_-_cultural_participation#Cultural_participation_.E2.80.93_general_findings.
[180] **a.y.**

bütçeye oranını %0.9 olduğu söylenmektedir.[181] 2019 verilerine göre ise OECD ülkelerinin bütçelerinin ortalama %1.2'sini kültüre ayırdığı görülmektedir.[182]

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından 2024 yılında yayınlanan veriler incelendiğinde,[183] 2023 yılı itibariyle tiyatro salon sayısının 808 ve koltuk sayısının 326 bin 713 olduğu görülmektedir. Tiyatro seyirci sayısı 2022-2023 sezonunda 6 milyon 279 bin 512 olarak açıklanmıştır. Ayrıca eklemek gerekir ki bu veriler toplam seyir sayısını içermektedir ve bu sayıda farklı kişinin izlediği anlamına gelmemektedir.[184] Bu sayının üç milyondan fazlasını İstanbul, Ankara ve İzmir seyircisi oluşturmakta, on binin altında seyirci sayısı bulunan 31 şehir bulunmaktadır. 36 şehirde ise tiyatro salonu sayısı 5'in altındadır. Nüfus yoğunluğu olan şehirlerin daha fazla tiyatro seyirci sayısına sahip olması beklenebilir olsa da diğer veriler nüfusa oranla bir dağılım olmadığını göstermektedir. En az seyirci sayılarının bulunduğu ilk 10 şehre bakıldığında bu şehirlerdeki tiyatro salon sayılarının beşten az olduğu veya gösterilen eser sayılarının azlığı dikkate değerdir. Opera ve bale bakımından ise 13 salonun, 8260 koltuk sayısının ve 275 bin 86 seyirci sayısının olduğu görülmektedir.[185] Opera ve bale verilerinin yalnızca İstanbul, Ankara, İzmir, Mersin ve Samsun'a ait olduğu anlaşılmaktadır. Orkestra, koro ve topluluklar söz konusu olduğunda ise 17 bin 266 koltuk sayısı ve toplamda 266 bin 23 seyirci sayısı bulunmaktadır.[186]

Sinema salonu sayısının 2 bin 618, koltuk sayısının 286 bin 603 ve seyirci sayısının 31 milyon 5 bin 844 olduğu görülmektedir.[187] Sinema seyircisinin neredeyse 16 milyonu İstanbul, Ankara ve İzmir illerinde bulunmaktadır. 36 şehirde izleyici sayısı 100 bin sayısının altıdayken 17 şehirdeki sinema salon sayısı 5'in altındadır. Kişi başına düşen koltuk sayısının benzer olmaması da bu verilerin yalnızca nüfus farklılıklarıyla açıklanamadığını göstermektedir.

---

[181] "Government expenditure on cultural, broadcasting and publishing services", **eurostat**, y.y., (Çevrimiçi) https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Government_expenditure_on_cultural,_broadcasting_and_publishing_services#:~:text=In 2022%2C across the EU,to broadcasting and publishing services. Bunun içerisinde yayıncılık ve yayımcılık hizmetleri yoktur.

[182] OECD, "The Culture Fix: Creative People, Places and Industries", Local Economic and Employment Development (LEED), Paris, OECD Publishing, 2022, s. 217, (Çevrimiçi) https://www.oecd.org/en/publications/the-culture-fix_991bb520-en.html. Bu hizmetlere spor ve din hizmetleri gibi diğer aktiviteler de dahildir.

[183] Türkiye İstatistik Kurumu, "İllere Göre Tiyatrolarda Oynanan Eser Gösteri ve Seyirci Sayısı", 2024.

[184] CİMER üzerinden kişi sayısının tespit edilip edilmediği sorulmuş ve kimlik bilgilerinin veri olarak tutulmadığı paylaşılmıştır. Bu değerlendirme diğer veriler bakımından da geçerlidir.

[185] Türkiye İstatistik Kurumu, "Opera ve Bale Salonu Bulunan İllerde Oynanan Eser Gösteri ve Seyirci Sayısı", 2024.

[186] Türkiye İstatistik Kurumu, "İllere Göre Orkestra Koro ve Toplulukların Gösteri ve Seyirci Sayısı", 2024.

[187] Türkiye İstatistik Kurumu, "İllere Göre Sinemalarda Gösterilen Film ve Seyirci Sayısı", 2024.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'na ("KTB") bağlı müze sayıları değerlendirildiğinde[188] toplamda 212 müze bulunduğu görülmektedir. 32 ilde yalnızca bir müze bulunmaktadır. Tiyatro ve sinemada olduğu gibi bu farklılıklar yalnızca nüfusla açıklanamamaktadır.

İPSOS'un 2016 yılında Türkiye genelinde gerçekleştirdiği araştırma sonuçlarını içeren Türkiye'yi Anlama Kılavuzu toplumun %49'unun hiç sinemaya gitmemiş, %66'sının konser, tiyatro veya opera gibi herhangi bir etkinliğe katılmamış ve %81'inin hiçbir enstrüman çalmamış olduğunu ortaya koymaktadır.[189]

Tiyatro, sinema veya müzeye erişimdeki farklılıkların sebeplerine ilişkin geniş kapsamlı bir çalışma bulunmamaktadır.[190] En güncel çalışma, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ile Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı-Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü arasında ve TÜİK ile UNICEF Türkiye arasında imzalanan mutabakatlar kapsamında gerçekleştirilen Türkiye Çocuk Araştırması'dır. Bu araştırmaya göre "son 12 ayda sinema ve/veya tiyatroya gittiği belirtilen 6-17 yaş grubundaki çocukların oranının %39.1" olduğu ve sinema ve/veya tiyatroya gitmeme sebepleri arasında maddi imkânsızlık ve yaşanılan yerde sinema ve tiyatro bulunmaması gerekçelerinin temel gerekçeler olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda, "%40.1'inin aileleri tarafından maddi olarak bu etkinliğin karşılanamadığı, %24.3'ünün yaşadığı yerin yakınında sinemanın/tiyatronun olmadığı, %21.0'ının sinema veya tiyatroya ilgi duymadığı," gerekçeleri ileri sürülmüştür.[191] 2017 tarihli İKSV araştırması da katılımın önündeki engelleri fiziksel, ulaşım, güvenlik, altyapı, iletişim engelleri ve bireysel ve sosyo-ekonomik engeller olarak ele almaktadır.[192]

İKSV'nin 2024 tarihli raporunda ülke genelinde yapılan anket sonucuna göre kent sakinlerinin %81'inin kültürel etkinliklere istediklerinden daha az katıldığı dile getirilmiştir. Katılımın düşük nedeni ise zamansızlık ve ilgisizlik olarak görülmektedir.[193] Bununla birlikte, belediyelerin kültürel etkinlikleri beklentilerinizi karşılıyor mu sorusuna katılımcıların %40'ı karşılamıyor, %46,2'sı kısmen karşılıyor ve %13'ü yeterince karşılıyor cevabını vermiştir.[194]

[188] Türkiye İstatistik Kurumu, "İllere Göre Müze Eser ve Ziyaretçi Sayıları", 2024.
[189] Rapor ve ilgili diğer veriler için bkz. İstanbul Kültür Sanat Vakfı, "Kültür Sanatta Katılımcı Yaklaşımlar", s. 30.
[190] Bu kapsamda bir çalışma olup olmadığı CİMER yoluyla soru olarak iletilmiş ve olumlu bir cevap alınamamıştır.
[191] "Türkiye Çocuk Araştırması 2022", 2023, (Çevrimiçi) https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Cocuk-Arastirmasi-2022-49744.
[192] İstanbul Kültür Sanat Vakfı, "Kültür Sanatta Katılımcı Yaklaşımlar", s. 33.
[193] İstanbul Kültür Sanat Vakfı, "Türkiye'de Yerel Kültür Ekosistemi", s. 10.
[194] İstanbul Kültür Sanat Vakfı, **a.g.e.**, s. 38.

Bu doğrultuda idare tarafından tam anlamıyla karşılanamayan bir ihtiyaç ve talep olduğu yorumu yapılabilir.

Türkiye özelinde dikkate alınması gereken bir diğer veri de kültürel hayata katılımın farklılaştığı kişilerdir. Yaş olarak bir ayrıma gidildiğinde Türkiye'de katılımın en çok 16-29 yaşları arasında olduğu (%35.9) ve 65 yaş üstü bireylerin katılımının çok düşük olduğu (%3.4) görülmektedir.[195] AB, Avrupa Serbest Ticaret Birliği ve aday ülkelerin çoğunda erkeklerin kültürel aktivitelere katılımı kadınlara göre daha düşükken, bu durum Türkiye'de tersidir. Bununla birlikte bu fark az bir fark olarak yansımaktadır.[196] Ayrıca, Türkiye'de engelli bireylerin sanata katılımının da düşük olduğu tespit edilmiştir (%7.9).[197]

II. Devlet ve Sanat

A. Tarihsel Bir Olgu Olarak Devlet Eliyle/Desteğiyle Sanat

Devlet sanat ilişkisinin ve halkın sanata yöneticiler vesilesiyle erişmesinin tarihi çok eskidir. Kültür yaşamını halk arasında yaygınlaştırmaya çalışan Antik Yunan Büyük Dionisia Şenlikleri milattan önceye dayanmaktadır.[198] Antik Çağ'da sanatın kontrol edilmesi/sınırlanmasının yanı sıra topluma erişimi noktasında da sanat alanına yönelik politikalar üzerine düşünüldüğü görülmektedir.[199] Bu çağlarda belirli dönemlerde tiyatroya giriş ücretlerinin hazineden karşılanması[200] veya festivallerin her yıl seçilen ve kendilerine devlet ödeneği sağlanan yöneticiler tarafından düzenlenmesi[201] devlet desteğinin eski yıllara dayandığının göstergesidir. Roma İmparatoru Augustus'un, MÖ 1. yüzyılda yaşamış olan Maecenas'a kültür alanının yönetimi ve finansal sorumluluğunu vermesi, Antik Çağ'da ilk Kültür Bakanı örneğine rastlandığının bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir.[202]

Halkın sanatla siyasal veya dini amaçlar dışında ilgilenmeye başlanmasının milattan önceki yıllara dayandığı ortaya konmakla birlikte,[203] halkın sanata erişiminde egemen güçlerin dahiliyeti görülmektedir. Kiliselerde dinin anlatılması ve yayılması için kullanılan ve halkın

---

[195] "Culture statistics - cultural participation".
[196] **a.y.**
[197] **a.y.**
[198] Özdemir Nutku, **Dünya Tiyatrosu Tarihi 1**, İstanbul, Mitos-Boyut Yayınları, 2011, s. 31.
[199] Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi**, s. 43.
[200] Konur, **Devlet - Tiyatro İlişkisi**, s. 21.
[201] Konur, **a.g.e.**, s. 22.
[202] Konur, **a.g.e.**, s. 23–24.
[203] Gombrich, **Sanatın Öyküsü**, s. 81.

gururlandığı belirtilen sanat[204] aynı zamanda halk üzerinde etkilerini artırmak isteyen kralların ve prenslerin kullandığı bir araçtır.[205] Örneğin Orta Çağ'da sanatın gerek birey gerekse toplum üzerindeki etkisinin sorgulandığı ve sanatçıların, işçi veya esnaf olarak kilise veya varlıklı kişiler tarafından görevlendirildiği görülmektedir.[206] Bu çağda toplumun her kesiminin sanata ulaşabilmesi, özellikle sanatın kiliseler tarafından kullanılmaya başlanmasıyla açıklanmaktadır.[207]

Sanatın gelişmesi bakımından önem arz eden ve modern güzel sanatlar sistemine geçişin yaşandığı Rönesans döneminde de yöneticilerin sanat üretimi ve yayılımına dahil oldukları görülmektedir.[208] Rönesans döneminde yöneticiler tarafından görevlendirilen ve diğer sanatçılara göre yüksek statü elde eden "saray sanatçı[ları]" bunun bir örneğidir.[209] Rönesans ile birlikte sanatın dine hizmet etmekten çıkmasının sanatın ancak dar bir zümreye hitap etmesi anlamına geldiği ve geniş halk kitlesinin sanattan uzaklaştığı belirtilmektedir.[210] Rönesans dönemindeki sanatçıların aslında birer "saray tedarikçisi" olduğu[211] ve bu dönemde sanat eserlerinin toplumdan uzaklaştığı burjuvaziye hitap ettiği görülmektedir.[212] Talep üzerine eser üreten sanatçıların imalatçı olarak değerlendirildiği ve sanat ve zanaatın bu dönemlerde henüz ayrımlanmadığı da belirtilmektedir.[213] Leonardo Da Vinci'nin, Kayalıklar Bakiresi adlı eseri için sanatçının bugünkü mutlak bağımsızlık anlayışlıya bağdaşmayan bir sözleşme imzalamış olması buna örnek verilebilir.[214]

Modern anlamda sanat-siyaset ilişkisinin temellerinin ise esas olarak 17. yüzyılda atıldığı belirtilmektedir. Fransız Güzel Sanatlar Akademisi "bir ulus-devletin sanat üzerindeki denetimini temsil eden ilk modern kurum" olarak nitelendirilmiştir.[215] 18. yüzyılda, Fransız devrimi ile birlikte ise sanatın toplumun imtiyazlı bir kesimden alındığı ve halka yayılmaya

[204] Gombrich, **a.g.e.**, s. 104–105.
[205] Gombrich, **a.g.e.**, s. 339. Ortaçağ'da sanat yaratıcılığının odak alınmasından ziyade iktidarların amaçlarına hizmetin odak alındığına ilişkin bkz. Çetinkaya İstikbal, **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, s. 1.
[206] Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi**, s. 45–47.
[207] Şimşek, **a.g.e.**, s. 46.
[208] Shiner, **Sanatın İcadı Bir Kültür Tarihi**, s. 74.
[209] Shiner, **a.g.e.**, s. 83.
[210] Turani, **Dünya Sanat Tarihi**, s. 355.
[211] Shiner, **Sanatın İcadı Bir Kültür Tarihi**, s. 83.
[212] Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi**, s. 50.
[213] Shiner, **Sanatın İcadı Bir Kültür Tarihi**, s. 46.
[214] Shiner, **a.g.e.**, s. 73.
[215] Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi**, s. 52.

çalışıldığı ve bunun da "sanatta demokratikleşme" olarak ele alındığı görülmektedir.[216] Bununla birlikte sanatı halkı ulaştırma amacının arkasında bireylere haz katma yerine, toplumu değiştirme ve eğitme amacı bulunmaktadır.[217] Devrimin amacı dışlanmış sınıfların sanattan keyif almalarını sağlamak yerine toplumu değiştirip dönüştürmek olmuştur.[218] Bu doğrultuda sanatın, en önemli devlet işlerinden biri haline geldiği tespitinde bulunulmuştur.[219] İngiltere tarihinde tiyatro topluluğunun oluşması için kral tarafından tekel hakları tanındığı, Rusya'da hazine tarafından tüm giderleri karşılanan tiyatro okulu açıldığı,[220] Almanya'da bazı kralların tahta geçtikten hemen sonra saray hazinesinden karşılanan opera binası yaptırdığı, Avusturya'da ulusal tiyatro açıldığı ve tiyatro yardımının devlet işi olduğunu kabul eden yasa çıkarıldığı, Fransa'da *Comedie Française*'nin kıdemli oyuncularına devlet memurluğu statüsü kazandırıldığı görülmektedir.[221] Devlet-sanat ilişkisinin varlığının geçmişe dayanması bir yana, Batılı devletlerde Devletin sanat üretimi ve yayımı içerisindeki tam anlamdaki (*full-scale*) finansal desteğinin İkinci Dünya Savaşı sonrasına rastladığı belirtilmektedir.[222] İkinci Dünya Savaşı sonrası refah devleti anlayışı ile birlikte kültürel hizmetler de kamusal hizmet kapsamına girmiştir.[223] Kültür bakanlıklarının ve ilgili diğer birimlerin kurulması bunun bir örneğini oluşturmaktadır.[224] 1960'lı yıllarda sanatın kamu politikası alanı haline getirilmesi sosyal devletin altın çağını yaşamasıyla açıklanmaktadır.[225] ABD'nin sanat faaliyetlerine destek olmaya başladığı da 20. yüzyılda görülmekte ve ABD'nin ulusal bir sanat kurumu kurmakta geç kaldığı söylenmektedir.[226] Ayrıca belirtmek gerekir ki, İkinci Dünya Savaşı sonrası kilise, krallıklar veya devletler dışında filantroplar ve özel kurumların sanata desteğinin arttığı görülmektedir.[227]

---

[216] Şimşek, **a.g.e.**, s. 64.
[217] Şimşek, **a.y.**
[218] Arnold Hauser, **Sanatın Toplumsal Tarihi - III "Rokoko, Klasisizm ve Romantizm"**, (çev. Duygu Şahin), İstanbul, Kırmızı, 2022, s. 215.
[219] Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi**, s. 64.
[220] Konur, **Devlet - Tiyatro İlişkisi**, s. 26–27.
[221] Konur, **a.g.e.**, s. 28–29.
[222] Mautner, **Human Flourishing, Liberal Theory, and the Arts**, s. 118–119.
[223] İstanbul Kültür Sanat Vakfı, "Türkiye'de Yerel Kültür Ekosistemi", s. 20.
[224] Mautner, **Human Flourishing, Liberal Theory, and the Arts**, s. 118–119. Fransız Kültür Bakanlığı'nın kurulması ile sanatın elit bir kesimin ayrıcalığı olmaktan çıkarılmasının amaçlamasına ilişkin bkz. Roman, "L'accès à la culture dans les politiques de lutte contre l'exclusion sociale", s. 343–360.
[225] Stefan Toepler, Anette Zimmer, "Subsidizing the Arts", **Global Culture: Media, Arts, Policy and Globalization**, ed. Ken'ichi Crane, Diana; Kawashima, Nobuko, Kawasaki, New York, Routledge, 2002, s. 29.
[226] Lawrence D. Mankin vd., "The National Government and the Arts: Impressions from the State and Jurisdictional Arts Agencies", **Journal of Arts Management, Law and Society**, C. 31, No: 3, 2001, s. 185.
[227] Michael Sy Uy, **Ask the Experts**, New York, Oxford University Press, 2020, s. 75.

Türkiye Cumhuriyeti'ndeki devlet-sanat ilişkisine Osmanlı İmparatorluğu dönemiyle birlikte bakılmalıdır. Osmanlı İmparatorluğu'nda halkın sanatla imparatorluk vesilesiyle de buluştuğu anlaşılmaktadır. Osmanlı tarihinde 14. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar sünnet düğünleri veya padişahların kızlarının evlenmesi gibi sebeplerle düzenlenen eğlenceler halk tarafından seyredilmiştir.[228] Bunların arasında bale pantomimi veya musiki temsilleri de bulunmaktadır.[229] Zengin seyirlik köylü oyunları[230] da toplumun sanata erişim sağladığı alanlardan biri olarak görülmektedir. Bunlar dışında Osmanlı mimarisi de sanat olarak değerlendirilmektedir.[231] Lale Devriyle birlikte Batı kültürünün Osmanlı'ya girmeye başladığı ve bu dönemin sanat anlayışının İstanbul'da etkili olduğu görülmektedir.[232] Daha sonraları batılılaşma hareketi ile birlikte devlet-sanat ilişkisi özellikle belirli padişahlar döneminde yoğunlaşmıştır. Osmanlı Devleti'nin Batılılaşma sürecinde yeniliklerin temel amacı devleti yıkılmaktan kurtarmaksa da beraberinde sanat ve kültür alanında etkilere de rastlanmaktadır.[233] Tanzimat öncesi dönemde kapalı bir çevrenin erişim sağladığı bazı sanat etkinliklerinin, Tanzimat ile birlikte halka açık hale geldiği belirtilmektedir.[234]

III. Selim ile birlikte batı müziği, opera, bale ve dans etkinliklerinin Topkapı Sarayı'nda yer aldığı,[235] Mühendishane-i Berri-i Hümayun'un programlarına resim dersi konduğu,[236] resim sanatının gelişimine katkı sağlamak için Avrupa'ya öğrenci gönderildiği,[237] İstanbul'da opera oynandığı ve İstanbul ve İzmir'de tiyatro binası yapıldığı[238] görülmektedir. II. Mahmut döneminde de sanat alanında değişimler gerçekleşmiştir. Bu dönemde iki amfi tiyatronun saray desteğiyle işletildiği,[239] müzik faaliyetine ilişkin olarak 1831'de Muzıka-ı Hümayun (Padişahın Müzik Topluluğu) adını alan topluluğun saray bandosu olarak görev yaptığı ve bandoların yalnızca törenlerde değil aynı zamanda kent sokaklarında konser verdiği ve halk tarafından

[228] Sevengil, **Opera San'atı İle İlk Temaslarımız**, s. 3.
[229] Sevengil, **a.g.e.**, s. 3–6.
[230] Metin And, **Kısa Türk Tiyatrosu Tarihi**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2019, s. 18.
[231] Osmanlı klasik mimarisi ve Michelangelo gibi ölümsüz sanatçılardan olduğu belirtilen Mimar Sinan'a ilişkin olarak bkz. Turani, **Dünya Sanat Tarihi**, s. 406–432.
[232] Turani, **a.g.e.**, s. 658.
[233] Mustafa Cezar, **Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi Cilt 1**, İstanbul, Erol Kerim Aksoy Kültür, Eğitim, Spor ve Sağlık Vakfı Yayını, 1995, s. 16. Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerindeki kültürel ortam değerlendirmeleri için ayrıca bkz. Nilüfer Öndin, **Cumhuriyet'in Kültür Politikası ve Sanat 1923-1950**, İstanbul, Hayalperest Yayınları, 2023, s. 17–62.
[234] Öndin, **Cumhuriyet'in Kültür Politikası ve Sanat 1923-1950**, s. 25.
[235] Cezar, **Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi Cilt 1**, s. 76. Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi**, s. 95.
[236] Cezar, **Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi Cilt 1**, s. 376.
[237] Cezar, **a.g.e.**, s. 377–381.
[238] And, **Kısa Türk Tiyatrosu Tarihi**, s. 71.
[239] Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi**, s. 97.

benimsendiği söylenmektedir.[240] Sarayın himayesindeki bu kurumda[241] müzisyenlere ücret ve ek menfaatler sağlandığı ve aynı zamanda manevi ödüller verildiği görülmektedir.[242]

II. Mahmut'un kendi resmini yaptırarak devlet dairelerine astırması,[243] resim sanatının saray aracılığıyla yaygınlaştırılması ve halka benimsetilmesi olarak yorumlanmıştır ve bu dönemde resim dersleri yoluyla resmin topluma mal edilmeye çalışıldığı görülmektedir.[244] Resim sanatını yalnızca saraylarda veya zenginlerin konaklarında değil, Anadolu ve Rumeli'ye de yayılan şekilde toplumun gözlemine açık olduğu belirtilmektedir.[245] Abdülmecit'in de ressamları ödüllendirerek desteklediği görülmektedir.[246] Osmanlı döneminde ilk sergi faaliyetleri de bu dönemde gerçekleştirilmiştir.[247] Bu sergiler arasında herkese açık sergiler olduğu belirtilmektedir.[248] Abdülmecit döneminde tiyatro kurulması için bağışta bulunulduğu ve vergi bağışıklığı getirildiği görülmektedir.[249] Bu dönemdeki toplumun sanata erişimi bakımından önemli olan husus Naum'a verilen tiyatro imtiyazıdır.[250] Kurallara uyulması ve devlet için uygunsuz oyunların oynatılmaması kaydıyla verilen imtiyazda hava gazı bedelinden muaf tutulduğu belirtilmiştir.[251] Naum tiyatrosunun sonraki dönemindeki inşasında da padişahtan maddi yardım alındığı bilinmektedir.[252] Daha sonrasında 1870 yılında Güllü Agop'a Türkçe tiyatro oynatma imtiyazı ve tekelinin verildiği[253] ve bu tiyatronun "Devlet Tiyatrosu" niteliği kazandığı söylenmektedir.[254] Bu on yıllık tiyatro imtiyazındaki şartlar dikkate değerdir.[255] Bu imtiyaz şartnamesi incelendiğinde tiyatro tekeli ile birlikte tiyatro kurma

[240] Evin İlyasoğlu, "Cumhuriyet'in 100. Yılında Müzik", **100. Yılında Cumhuriyet'in Sanatı**, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 2023, s. 272.
[241] Selçuk Alimdar, **Osmanlı'da Batı Müziği**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016, s. 85.
[242] Alimdar, **a.g.e.**, s. 121–154.
[243] Cezar, **Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi Cilt 1**, s. 95.
[244] Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi**, s. 98.
[245] Cezar, **Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi Cilt 1**, s. 92.
[246] Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi**, s. 98.
[247] Şimşek, **a.y.**
[248] Cezar, **Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi Cilt 1**, s. 125. Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi**, s. 99.
[249] Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi**, s. 100.
[250] Naum'dan önce Bosko adlı bir İtalyan cambazın Abdülmecit'den "bir oyun mahalli" yaptırmak için izin istediği ve Beyoğlu'nun ilk tiyatrolarından birini yaptırdığı görülmektedir. Bkz. Sevengil, **Opera San'atı İle İlk Temaslarımız**, s. 19. Naum Tiyatrosu'na tiyatro imtiyazı ve tekeli verildiği görülmektedir. And, **Kısa Türk Tiyatrosu Tarihi**, s. 72.
[251] Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi**, s. 101.
[252] Sevengil, **Opera San'atı İle İlk Temaslarımız**, s. 28.
[253] And, **Kısa Türk Tiyatrosu Tarihi**, s. 105.
[254] And, **a.g.e.**, s. 99–100.
[255] Alimdar, **Osmanlı'da Batı Müziği**, s. 367. Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi**, s. 101–102.

zorunluluğu yüklendiği, ilk yıl için on değişik oyunun oynatılması ve sonra çeşitlendirilmesi gerektiği, kâr ve zarardan bağımsız olarak belirli asgari sayıda temsil verilmesi gerektiği, yoksullar yararına temsil verileceği, bilet fiyatları, tiyatrolarda bir "zaptiye neferi"nin bulunacağı gibi hükümler yer almaktadır.[256] Bu imtiyazla birlikte Osmanlı'da tiyatronun tüm İstanbul'a yayılması ve tiyatronun halka tanıtılması amaçlanmıştır.[257] Şartların genel olarak halkın menfaatine konulduğu görülmektedir.

Abdülaziz döneminde de sanatın topluma inmesi için çalışıldığı,[258] sanatçıların ödüllendirildiği veya iltifata tabi kılındığı,[259] saraydaki resim malzemelerinin Harp Okulu'na hediye edilerek genç kuşakların geliştirilmesinin hedeflendiği,[260] Osmanlı Dönemi gazetelerinin resimli çıkması vesilesiyle resim sanatıyla halkın buluşturulduğu,[261] Şeker Ahmet Paşa gibi sanatın gelişimi üzerinde etkisi olan kişilerin yurt dışına eğitime gönderildiği[262] belirtilmektedir. Bu dönemde arkeoloji okulunun açılması, ilk özel akademinin ve resmi akademinin açılışı, resim sergilerinin gerçekleştirilmesi, Türkiye'nin yurt dışı sergisinde temsili için çalışılması gibi hususlar öne çıkmaktadır.[263]

II. Abdülhamit ile birlikte de sanat eğitiminin kurumsallaşması için adımlar atılmıştır.[264] Bu dönemde sanatın sıkı bir denetim altına alınmaya çalışıldığı ve propaganda niteliğinde olabilecek tiyatro dahil iletişim faaliyetleri üzerinde bir kontrol kurulduğu görülmektedir.[265] Sanatın gelişmesi için özgür bir ortam gerekmekle birlikte, II. Abdülhamit dönemindeki baskıcı ortama rağmen sanatın geliştiği belirtilmektedir.[266] Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk güzel sanatlar akademisi olan ve ilk kez ve sistemli bir şekilde figür eğitimlerinin verilmeye başlandığı Sanâyi-i Nefîse Mektebi'nin, Osman Hamdi Bey müdürlüğü ile birlikte kurulması da bu dönemdedir.[267] Ayrıca, bu dönemde Ressam Hoca Ali Rıza gibi önemli sanatçıların saray

[256] And, **Kısa Türk Tiyatrosu Tarihi**, s. 107. Alimdar, **Osmanlı'da Batı Müziği**, s. 368.
[257] And, **Kısa Türk Tiyatrosu Tarihi**, s. 108.
[258] Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi**, s. 102–103.
[259] Cezar, **Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi Cilt 1**, s. 151.
[260] Cezar, **a.g.e.**, s. 153. Dolmabahçe Sarayı'ndaki bazı tabloların da öğrencilerin eğitimi için hediye edildiği görülmektedir. Öndin, **Cumhuriyet'in Kültür Politikası ve Sanat 1923-1950**, s. 27.
[261] Cezar, **Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi Cilt 1**, s. 154.
[262] Öndin, **Cumhuriyet'in Kültür Politikası ve Sanat 1923-1950**, s. 39–40.
[263] Cezar, **Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi Cilt 1**, s. 154.
[264] Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi**, s. 105.
[265] Şimşek, **a.g.e.**, s. 107.
[266] Mustafa Cezar, **Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi Cilt 2**, İstanbul, Erol Kerim Aksoy Kültür, Eğitim, Spor ve Sağlık Vakfı Yayını, 1995, s. 478.
[267] Öndin, **Cumhuriyet'in Kültür Politikası ve Sanat 1923-1950**, s. 56,136-140.

tarafından ödüllendirildiği de görülmektedir.[268] II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte sanat alanında özgürleşme başladığı belirtilmektedir. Darülbedayi'nin kuruluşu da bu dönemde önemli bir gelişme olarak kaydedilmektedir.[269] Darülbedayi tiyatronun kurumsallaşmasının ilk "nüvesini" oluşturmaktadır. [270]

Osmanlı döneminde yalnızca padişahların değil sadrazamların veya valilerin de sanata (örn. tiyatrolara) destek verdiği görülmektedir.[271] Bursa valisi Ahmet Vefik Paşa'nın tiyatro binası yaptırması, oyuncuları aylığa bağlaması, seyircide tiyatro sevgisinin yaygınlaştırılması için çaba harcaması bunun bir örneğidir.[272] Fakat bunların tüm halkın sanata erişiminin sağlanması olarak yorumlanmaması gerektiği belirtilmiştir. Osmanlı Devleti'nde sanat hareketleri Batılılaşma hareketinin parçası olarak padişah tercihi doğrultusunda gerçekleşirken, sanatın devlet politikası haline getirilmediği ve geniş halk kitleleriyle buluşturulamadığı tespitinde bulunulmuştur.[273] Bununla birlikte sanat alanında özgürleşmenin başladığı belirtilen II. Meşrutiyet döneminde de sanatın toplumun genelinden ziyade belirli zümrelerin hizmetinde olduğu belirtilmiştir.[274] Osmanlı İmparatorluğu'nda sanat sunumunun İstanbul'da olduğu,[275] sanat dallarının İstanbul'daki belirli kesim ile sınırlı kaldığı ve halka gerçek anlamda bir yayılım olmadığı görülmektedir.[276] Osmanlı Devleti'nde de sanatın kurumsallaşmasına yönelik adımların atıldığı görülmekle birlikte, devletin "halkın tüm kesimlerini kucaklamak gibi bir amaç" taşımadığı değerlendirilmesinde bulunulmuştur. [277]

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte sanatın belirli bir zümreye yönelik olan ayrıcalıklı bir faaliyet olmaktan çıkarılmasının amaçlandığı[278] ve Cumhuriyet döneminde devletin "sanat

---

[268] T.C. Üsküdar Belediyesi, **Sanat Aşığı Bir Derviş Meşrep Üsküdarlı Hoca Ali Rıza Bey**, 2023, s. 54.
[269] Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi**, s. 113.
[270] Toprak, **Türkiye'de Yeni Hayat İnkılap ve Travma 1908-1928**, s. 260. Başarısız olmakla birlikte ilk ciddi ödenekli tiyatro denemesi Sahne-i Osmaniyye için ayrıca bkz. Konur, **Devlet - Tiyatro İlişkisi**, s. 48.
[271] And, **Kısa Türk Tiyatrosu Tarihi**, s. 126–132.
[272] And, **a.g.e.**, s. 130. Belirtmek gerekir ki, bazı valiler çeşitli illerde tiyatro sanatını halka kazandırırken, bazı yöneticiler yasaklama yolunu tercih etmişlerdir. Özdemir Nutku, **Dünya Tiyatrosu Tarihi 2**, İstanbul, Mitos-Boyut Yayınları, 2011, s. 285–286.
[273] Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi**, s. 418.
[274] Şimşek, **a.g.e.**, s. 112–113. İstibdat döneminde gerilese de Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte tekrar tiyatro faaliyetinin uyandığı ve etkinleştiği görülmektedir. And, **Kısa Türk Tiyatrosu Tarihi**, s. 18.
[275] Ümit Gültekin, "Türkiye'de Kültürel Haklar Sorunsalına Sanatsal Açıdan Bir Bakış", **Türkiye'de İnsan Hakları**, Ankara, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, 2000, s. 454. Gültekin, **a.y.**
[276] Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi**, s. 118. Ayrıca bkz. Gültekin, "Türkiye'de Kültürel Haklar Sorunsalına Sanatsal Açıdan Bir Bakış", s. 454.
[277] Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi**, s. 119.
[278] Şimşek, **a.g.e.**, s. 419.

koruyuculuğu"nu üstlendiği görülmektedir.[279] Ülkenin kuruluşundan itibaren karşılaşılan çeşitli zorluklara rağmen devletin sanatı desteklemesi Cumhuriyet yılları bakımından önem arz etmektedir.[280] Bu durum Cumhuriyet döneminde "en yoksul ve yorgun günlerde bile sanatın vazgeçilmezliğinden ödün verilmedi" şeklinde açıklanmıştır.[281] Bu dönemlerde devlet tarafından sergilerin açıldığı[282] ve "Yurt Gezileri Sergileri" adı altında projelerin yürütüldüğü görülmektedir.[283] Halkevlerinde gerçekleştirilen resim, fotoğraf ve heykel sergileri de hem sanatçılara sergileme imkanı sunmanın hem de halkın sanata erişim sağlamasının örneği olarak görülmektedir.[284] Sinemacılık faaliyetinin de Halkevleri aracılığı ile bazı köylere kadar ulaştığı söylenmektedir.[285] Bunlara ek olarak sanatçılara maddi destek verildiği de belirtilmektedir.[286] Atatürk'ün sanat faaliyetlerinin gerek hazırlanması gerek sergilenmesi aşamalarına katılım göstermesi ve temsillerden sonra sanatçıları ağırlaması da manevi destek olarak ele alınmıştır.[287] Cumhuriyetin kuruluş dönemine bakıldığında devlet-sanat ilişkisinin, temelde Batıcılık, halkçılık ve ulusçuluk ilkeleri ile şekillendiği görülmektedir.[288] Bu dönemdeki kültür politikaların çağdaşlaşma ve milliyetçilik çizgisinde ilerlediği ve gelenekselliğin tasfiye edilmeye çalışıldığı belirtilmiştir.[289] Cumhuriyet dönemindeki sanat politikalarının ulus inşası süreciyle birlikte düşünülmesi gerekmekte; sanatın ulus yaratım sürecinde de kullanıldığı görülmektedir.[290] 1923-1950 yılları arasındaki Meclis görüşmelerine yönelik gerçekleştirilen incelemelerde, sanata kıyasla daha öncelikli ihtiyaçların olduğuna yönelik itirazların olduğu ve

[279] A. Celal Binzet, "Cumhuriyet'in 100. Yılında Resim ve Heykel", **100. Yılında Cumhuriyet'in Sanatı**, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 2023, s. 22.
[280] Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi**, s. 339.
[281] Binzet, "Cumhuriyet'in 100. Yılında Resim ve Heykel", s. 11. Devlet tiyatrosu ve operasının kurulması sırasında mecliste yapılan tartışmalarda, önceliğin sanat olmaması gerektiği ve devlet olumsuz koşullardayken sanat harcamasının gereksiz olduğu da belirtilmiştir. Meclis tartışmaları için bkz. Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi**, s. 181.
[282] Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi**, s. 331.
[283] Şimşek, **a.g.e.**, s. 334. Bu proje sanatçıların Anadolu'nun çeşitli yerlerine gönderilmesi ve oraları tuvallerine aktarmasıdır.
[284] Şimşek, **a.g.e.**, s. 336–338.
[285] Serdar Öztürk, **Erken Cumhuriyet Döneminde Sinema Seyir Siyaset**, İstanbul, Kırmızı, 2022, s. 176–178.
[286] Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi**, s. 360–361.
[287] Şimşek, **a.g.e.**, s. 362–363.
[288] Şimşek, **a.g.e.**, s. 126. Laiklik ilkesinin kültürel hayatta da esas alınan ilkelerden biri olmasına ilişkin bkz. Niyazi Berkes, **Teokrasi ve Laiklik**, 2. baskı, İstanbul, Adam Yayınları, 1997, s. 91.
[289] Öndin, **Cumhuriyet'in Kültür Politikası ve Sanat 1923-1950**, s. 70–72.
[290] Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi**, s. 147–149. Sanatın devrimlerin benimsetilmesi için bir propaganda aracı olarak kullanılmasına ve sanata misyon yüklenmesine ilişkin bkz. Öndin, **Cumhuriyet'in Kültür Politikası ve Sanat 1923-1950**, s. 77–79.

fakat sanatın "bir ihtiyaç" olarak görüldüğü tespit edilmiştir.[291] Bununla birlikte belirtmek gerekir ki, devlet-sanat ilişkisinde Cumhuriyetin ilk dönemlerinde de sansür etkisini her daim göstermiştir.[292]

Cumhuriyetin kuruluş döneminde devlet sanatçı yetiştirmek ve desteklemek konusunda da sorumluluk üstlenmiştir.[293] Cumhuriyetin ilk yıllarında resim öğretmenliği kurslarının açıldığı görülmektedir.[294] Sanat eğitimi için yetenekli kişilerin yurt dışına gönderilmesi bu dönemde de 1416 sayılı Ecnebi Memleketlere Gönderilecek Talebe Hakkında Kanun ile devam etmiştir.[295] Bu dönemlerde de yurt dışından sanat alanında uzmanlar getirilmesi için bütçede kaynak ayrıldığı tespit edilmektedir.[296] Bu dönemde sanatçılara geçimlerini temin edebilmeleri için kıyafet desteği sağlanması ya da yolculuk tarifelerinde indirim sunulması gibi ilave imkanlar sağlandığı da görülmektedir.[297] Gümrük vergilerinin ve gelirden elde edilen vergilerin, tiyatro ve sinema biletlerinden alınan vergilerin sanatı ve sanatçıyı destekleyecek şekilde düzenlenmesi[298] bu desteklerin örneklerini oluşturmaktadır. 1937 yılında Louvre Müzesi örnek alınarak Türkiye'nin ilk plastik sanatlar müzesi olan İstanbul Resim ve Heykel Müzesi'nin açılışının Atatürk tarafından yapılması da devlet-sanat ilişkisinin önemli bir örneğini oluşturmaktadır.[299] Benzer şekilde devletin tiyatro eğitimi vermesi veya tiyatro kurması da Cumhuriyet döneminin devlet-sanat ilişkisinin örneğidir.[300] İkinci Dünya Savaşı'nın yol açtığı ekonomik sıkıntılar yaşanırken dahi sanat eğitiminden vazgeçilmediği görülmektedir.[301]

---

[291] Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi**, s. 151. İhtiyaç olduğu yönündeki argümanların gerekçelerinin sanatın eğitici bir faaliyet olması ile ilişkilendirildiği de görülmektedir. Bkz. Şimşek, **a.g.e.**, s. 161.

[292] And, **Kısa Türk Tiyatrosu Tarihi**, s. 200–201. Devletin sanata müdahale etmesinin en belirgin örneklerinin tek parti döneminde olmasına ilişkin bkz. Çetinkaya İstikbal, **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, s. 69.

[293] Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi**, s. 169.

[294] Şimşek, **a.g.e.**, s. 329.

[295] 1416 sayılı Ecnebi Memleketlere Gönderilecek Talebe Hakkında Kanun, R.G. No: 1169, T. 16.04.1929

[296] Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi**, s. 188.

[297] Şimşek, **a.g.e.**, s. 190–191. Sanatçılara kıyafet desteği sağlanması için Devlet Konservatuarının Tiyatro, Opera ve Balet Şubelerinden Mezun Olanlara Giyim Eşyası Verilmesi Hakkında Kanun çıkarılmıştır. Mülga 4339 sayılı Devlet Konservatuarının Tiyatro, Opera ve Balet Şubelerinden Mezun Olanlara Giyim Eşyası Verilmesi Hakkında Kanun, RG. No: 5292, T. 29.12.1942.

[298] Şimşek, **a.g.e.**, s. 192–206.

[299] **Cumhuriyet'in 100 Değeri**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2023, s. 41.

[300] And, **Kısa Türk Tiyatrosu Tarihi**, s. 198.

[301] Öndin, **Cumhuriyet'in Kültür Politikası ve Sanat 1923-1950**, s. 97.

Kültür ve sanat faaliyetlerinin halka erişiminde halkevleri ve halk odalarının da önemli bir rol oynadığı belirtilmektedir.[302] Halkevlerinde kültür politikalarının geniş kitlelere yayılması,[303] toplumun kültürel olarak geliştirilmesi de hedeflenmiş ve tiyatro, müze, güzel sanatlar dahil olmak üzere birçok alanda toplumun bilinçlendirilmesi için çalışılmıştır.[304] Halkevi binalarının da kültür ve sanat etkinlikleri için kullanıldığı görülmektedir.[305] Köy Enstitüleri de bu dönemde sanatın eğitimin niteliğini artırmak bakımından kullanıldığı ve bu doğrultuda sanatın daha erişilebilir kılınmaya çalışıldığı kurumlar olmuştur.[306] Cumhuriyetin ilk yıllarındaki devlet desteğinin halkın sanata erişimi konusunda büyük katkı sunduğu bu değerlendirmelerden anlaşılsa da devletin uygun bulduğu sanatsal yapılanmaların sunulduğu ve bunun toplumsal talepler için yeterli olmadığı da belirtilmektedir.[307] Ayrıca, sanatın tüm halk için erişilebilir kılınması çabası olduğu görülmekle birlikte, bu çabanın tüm sanatı erişilebilir kıldığı anlamına gelmemektedir. Örneğin 1931 yılında yapılan bir araştırmaya göre o dönem Türkiye'deki toplam sinema sayısı 144'tür ve bu sinema salonlarının tüm yurda dağılmadığı, salonların gelişmiş batı il ve ilçelerinde yoğunlaştığı ve doğu illerinin çoğunda sinema salonu olmadığı tespit edilmiştir.[308]

Çok partili rejime geçildikten sonra ise devletin sanata olan ilgisinin gevşediği[309] ve eski kurumların geliştirilmesi için çaba gösterilmediği ortaya konmuştur.[310] Demokrat Parti döneminde sergilerin kolluk aracılığı ile kapatıldığı, ressamların tutuklandığı, sanata verilen desteğin azaldığı, sanatın propaganda aracı olarak kullanılmaya çalışıldığı belirtilmiştir.[311] Bununla birlikte, bu dönemdeki kültürel politikaların daha liberal ve az müdahaleci olduğu ve devlet desteği azalırken sanatçının özgürleştiği ve özel sanat faaliyetlerinin arttığı da literatürde yer bulmuştur.[312] Siyasi tartışmalar bu çalışmanın konusu olmamakla birlikte, Demokrat Parti döneminde de şehir ve devlet tiyatrosu repertuarına alınan oyunlardan siyasal eleştiri

[302] Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi**, s. 262–269.
[303] Öndin, **Cumhuriyet'in Kültür Politikası ve Sanat 1923-1950**, s. 88.
[304] Binzet, "Cumhuriyet'in 100. Yılında Resim ve Heykel", s. 26.
[305] Binzet, **a.g.e.**, s. 35. Halkevleri, hem sanatçılara sergileme alanı hem de halkın sanata erişimini sağlamak için kullanılmıştır. Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi**, s. 336–338.
[306] Öndin, **Cumhuriyet'in Kültür Politikası ve Sanat 1923-1950**, s. 106–107.
[307] Gültekin, "Türkiye'de Kültürel Haklar Sorunsalına Sanatsal Açıdan Bir Bakış", s. 454.
[308] Öztürk, **Erken Cumhuriyet Döneminde Sinema Seyir Siyaset**, s. 93.
[309] And, **Kısa Türk Tiyatrosu Tarihi**, s. 198.
[310] And, **a.g.e.**, s. 234.
[311] Binzet, "Cumhuriyet'in 100. Yılında Resim ve Heykel", s. 40–52.
[312] Ensar Yılmaz, "Demokrat Parti Döneminde (1950-1960) Kültür/Sanat Alanındaki Değişim Süreci", **Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences**, C. 9, No: 60, 2023, s. 2187.

içeriklilerin sakıncalı görülüp oynanmadığı görülse de,[313] halkın sanata devlet vesilesiyle erişim sağlamaya devam ettiği tespit edilebilmektedir.[314] Nitekim aşağıda ele alınacağı üzere Devlet Tiyatroları'nı kuran 5441 sayılı Kanun 1949 tarihlidir. Bu dönemde de sanatçıların yetiştirilmeye çalışıldığı görülmektedir. İdil Biret ve Suna Kan'ın, 5245 sayılı İdil Biret ve Suna Kan'ın Yabancı Memleketlere Müzik Tahsiline Gönderilmesine Dair Kanun ile yurt dışına gönderilmesi de bunun bir örneğidir.[315]

1960 sonrasında devlet-sanat ilişkisinin devam ettiği ve devletin sanatın gelişmesi ve halkın sanata erişimi için destek sunduğu görülmektedir.[316] Kültürel kalkınmanın devletin ödevleri arasında kendine 1961 Anayasası ile yer bulduğu görülmektedir. 1961 Anayasası md. 41 uyarınca "İktisadî, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek; bu maksatla, millî tasarrufu artırmak, yatırımları toplum yararının gerektirdiği önceliklere yöneltmek ve kalkınma planlarını yapmak Devletin ödevidir."[317] Türkiye'nin en uzun süreli festivali olan ve sinemanın gelişiminde önemli bir rolü olduğu söylenen 1956 yılından beri yapılan ve 1964'te film şenliğine dönüştürülen ve belediye tarafından desteklenen Antalya Altın Portakal Film Festivali[318] bu desteğin bir örneği olarak görülebilir. Aşık Veysel'e milli kültüre hizmetleri dolayısıyla 1965 yılında maaş bağlanması da sanatçıya verilen bir destek örneğidir.[319] Bununla birlikte tiyatronun bu dönemde de tüm ülkeye yayılım çabalarının karşılıksız kaldığı belirtilmektedir.[320] Ayrıca, 1960'larda başlarda özgürlükçü bir rüzgar olduğu söylense de sansürcü yaklaşımın devam ettiği belirtilmektedir.[321] Devlet Tiyatrosu'nda oynanan Yılanların Öcü adlı eserin ahlaka aykırılık sebebiyle sansüre uğraması bunun bir örneğidir.[322]

---

[313] Ayşegül Yüksel, "Cumhuriyet'in 100. Yılında Türk Tiyatrosu", **100. Yılında Cumhuriyet'in Sanatı**, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 2023, s. 92–93. Örneğin Melih Cevdet Anday'ın Yılanlar adlı oyunu siyasal partilerin çekişmesine ilişkin olduğundan sakıncalı görülmüştür. Bu dönemde Nazım Hikmet'in şiirlerinin yasak olduğu da görülmektedir.

[314] Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, "Tarihçe", y.y., (Çevrimiçi) https://www.devtiyatro.gov.tr/DevletTiyatro/tr/kurumsal/9003?a=tarihce.

[315] 5245 sayılı İdil Biret ve Suna Kan'm yabancı memleketlere müzik tahsiline gönderilmesine dair Kanun, R.G. No: 6955, T. 12.07.1948. Meclis tartışmaları için bkz. Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi**, s. 185–187.

[316] Binzet, "Cumhuriyet'in 100. Yılında Resim ve Heykel", s. 52–54.

[317] 1961 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, R.G. No: 10859, T. 20.07.1961, md. 41.

[318] Evren, "Cumhuriyet'in 100. Yılında Türk Sineması", s. 231.

[319] **Cumhuriyet'in 100 Değeri**, s. 179.

[320] Yüksel, "Cumhuriyet'in 100. Yılında Türk Tiyatrosu", s. 94.

[321] Yüksel, **a.g.e.**, s. 94–95. Süleyman Demirel'in başbakanlığı döneminde Devr-i Süleyman oyununun yasaklanması bunun örneğidir.

[322] Zehra Aslan, "Siyasi ve ideolojik müdahalelerle gelen 'sansür' ve 'yasaklar'", **Independent Türkçe**, (2021), (Çevrimiçi) https://www.indyturk.com/node/356211/türkiyeden-sesler/siyasi-ve-ideolojik-müdahalelerle-gelen-sansür-ve-yasaklar. Bu eserin sansüre uğrayan ilk eser olduğu da belirtilmektedir.

1970'lerden sonra devletin desteği devam ederken özel sektörün de kurumsal olarak sanata ilgisinin arttığı ve sanat piyasasının hareketlendiği belirtilmektedir.[323] 1971 muhtırası sonrası da devlet tiyatro ilişkisinde devletin müdahaleci yaklaşımı görülmektedir.[324] 1980'den sonra tiyatro eğitimi alanında genişlemeler yaşandığı da anlaşılmaktadır. Konservatuvarların yükseköğretim kurumları kapsamına dahil edilmesi ve üniversite bölümlerinin sayılarının artması bunun bir örneğini oluşturmaktadır.[325] Bununla birlikte, 1980 darbesinden sonra tiyatroda içerik ve biçim yönünden politik ve ekonomik baskıların etkisi görülmüştür.[326] Bazı sanatçıların ideolojik gerekçelerle işten çıkarılması önemli bir baskı örneğidir.[327] 1980'li yılların sonrasında Amerika ve İngiltere'ye benzer şekilde devletin kültür ve sanattan el çektirilmesi programının uygulandığı, finansman kaynaklarının kültür ve sanata daha az harcandığı belirtilmektedir.[328] Bununla birlikte, devletin tamamen kültür sanat alanından çekilmesi söz konusu olmamış devlet eliyle faaliyetler yürütülmeye veya desteklenmeye devam edilmiştir. Özel tiyatroların devlet tarafından desteklenmesi uygulaması[329] da uluslararası sinema festivalinin ise İstanbul Kültür Sanat Vakfı tarafından Kültür ve Turizm Bakanlığı himayesinde gerçekleştirilmeye başlanması da 1980'lere tekabül etmektedir.[330]

B. Devlet Eliyle/Desteğiyle Sanata Farklı Bakışlar

1. Genel Olarak

Ekonomik, siyasi ve sosyal düzeni belirleyen ideolojik yaklaşımlar[331] devletlerin sanat ile ilişkisinde belirleyici olmaktadır. Devletin sanat ile yakın ilişki içerisinde olması ve hatta sanata müdahale etmesi gerektiğini savunan ideolojik yaklaşımlar olduğu gibi, hiçbir şekilde sanata müdahil olmaması veya destek vermemesi gerektiğini söyleyen görüşler de bulunmaktadır. Sosyalist anlayışa göre hakların "somutlaşması" için devletin müdahalesi gerekmektedir.[332] Nasyonalist ideolojiler de milli bir kültür etrafında birleşmeyi amaçlamakta ve çeşitli araçlar kullanmaktadır.[333] Sosyalist veya nasyonalist devletlerde sanat devlet

[323] Binzet, "Cumhuriyet'in 100. Yılında Resim ve Heykel", s. 60–61.
[324] Yüksel, "Cumhuriyet'in 100. Yılında Türk Tiyatrosu", s. 95.
[325] Yüksel, **a.g.e.**, s. 150.
[326] Yüksel, **a.g.e.**, s. 97.
[327] Selçuk; Ural, Yasin Ercilsin, "1980-1983 Yılları Arasında Türkiye'de Basın ve Sanat Hayatı", **Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, No: 62, 2018, s. 587.
[328] Binzet, "Cumhuriyet'in 100. Yılında Resim ve Heykel", s. 66–67.
[329] Yüksel, "Cumhuriyet'in 100. Yılında Türk Tiyatrosu", s. 98.
[330] Evren, "Cumhuriyet'in 100. Yılında Türk Sineması", s. 252–253.
[331] Valérie Vézina vd., **Political Ideologies and Worldviews: An Introduction**, Kwantlen Polytechnic University, 2021, s. 6.
[332] Rona Aybay, Demirhan Burak Çelik, **İnsan Hakları Hukuku**, 6. baskı, İstanbul, DER Yayınları, 2023, s. 98.
[333] Vézina vd., **Political Ideologies and Worldviews: An Introduction**, s. 109.

ilişkisinin çok sıkı olduğu görülmektedir.[334] Bu devletler "sanatın erişilebilir olması" konusunda ısrarcı davranmışlardır.[335]

Keyfi ve baskıcı hükümetlerin bireylerin özgürlüklerine tehdit oluşturduğunu ve bu doğrultuda hükümetin sınırlandırılması gerektiğini savunan liberal düşünce[336] temel olarak devlet ve sanatın yakın ilişki kurmaması gerektiği görüşündedir. Bununla birlikte, liberalizmde devletin sanatı desteklemesi gerektiğinin savunulduğu da görülmektedir. Farklı ideolojilerin tespiti veya tek tek değerlendirilmesi bu tezin kapsamının dışında olmakla birlikte, devlet-sanat ilişkisine ilişkin liberal yaklaşımların ortaya konması amaçlanmaktadır.

Saf haliyle liberalizm, klasik liberalizm, devletin sosyal hayata müdahalesinin çok sınırlı olması[337] ve sosyal ve ekonomik işleyişin dışında kalması gerektiğini belirtirken,[338] reform liberalizmi veya sosyal liberalizm insanların gerçekten özgür olabilmeleri için devletin pozitif edimde bulunması gerektiğini ileri sürmektedir.[339] Bu anlayışta da bireyin odak alındığı görülmekte ve fakat bireyin kendini gerçekleştirmesi için fırsat eşitliğini sağlayan devlet müdahalesi desteklenmektedir.[340] Nitekim, pozitif özgürlük anlayışına göre birinin istediği şeyi yapma aracı yoksa onun özgür olduğunu söylemek anlamsızdır.[341] Örneğin üniversiteye gitme hakkının olması, ekonomik olarak zor durumda olanın gidebileceği anlamına gelmemektedir.[342] Çocuklara eğitim sağlanması bunun bir örneği olarak görülmüştür.[343] Liberalizm ideolojisindeki bu farklılaşma, devlet sanat ilişkisine de yansımıştır. Kültürel hayatı devletin desteklemesini savunan liberalizm savunucuları, bireysel özgürlükleri koruyan geleneksel

[334] Mautner, **Human Flourishing, Liberal Theory, and the Arts**, s. 138.
[335] Brandon Taylor, Wilfried van der Will, "Aesthetics and National Socialism", **The Nazification of Art: art, design, music, architecture and film in the Third Reich**, ed. Brandon Taylor, Wilfried van der Will, Hampshire, The Winchester Press, 1990, s. 7.
[336] Vézina vd., **Political Ideologies and Worldviews: An Introduction**, s. 44.
[337] Vézina vd., **a.g.e.**, s. 49.
[338] Aybay, Çelik, **İnsan Hakları Hukuku**, s. 89.
[339] Vézina vd., **Political Ideologies and Worldviews: An Introduction**, s. 51. Neoliberalizm ile birlikte devlet müdahalesinin azaldığı ve sosyal programların zayıfladığı görülmektedir. Vézina vd., **a.g.e.**, s. 52. Neoklasik liberalizm ise negatif özgürlük anlayışına bağlı şekilde piyasanın yeterliliğine vurgu yapmaktadır. Fatmagül Berktay, "Liberalizm: Tek Bir Teorik Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji", **19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, ed. Birsen Hekimoğlu Örs, 9. baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016, s. 88. Sosyal demokrasi için ayrıca bkz. Sevgi Uçan Çubukçu, "Sosyal Demokrasi: Melez Bir Politik Gelenek", **19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, ed. Birsen Hekimoğlu Örs, 9. baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016, s. 259–303.
[340] Berktay, "Liberalizm: Tek Bir Teorik Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji", s. 81.
[341] Berktay, **a.g.e.**, s. 84.
[342] Vézina vd., **Political Ideologies and Worldviews: An Introduction**, s. 51.
[343] Berktay, "Liberalizm: Tek Bir Teorik Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji", s. 78.

liberal anlayış ile toplum üyelerinin eşitlikçi bir anlayışla refaha erişimlerini birleştirdikleri için revizyonist liberal (*revisionist liberal*) olarak tanımlanmışlardır.[344]

Dworkin, devlet sanat ilişkisinde iki görüş olduğunu ileri sürmektedir. Ekonomik yaklaşım (*economic approach*), devlet desteği olmaksızın piyasanın en etkili mekanizma olduğunu savunurken daha ulvi yaklaşım (*lofty approach*) sanat ve kültürün insan doğasını zenginleştirebilmek için belirli bir seviyeye erişmesi gerektiğini ve bunun da devlet desteği olmadan mümkün olmadığını savunmaktadır.[345] Kamuoyu bakımından değerlendirildiğinde ise sanatın desteklenmesine yönelik farklı görüşlerin ideolojik, ekonomik ve demografik gerekçelerle açıklandığı ve hatta[346] cinsiyet bakımından farklılaşabildiği bile ileri sürülmektedir.[347]

2. Sanatın Devlet Eliyle/Desteğiyle Sunulmasının Karşısında Duran Görüşler

Liberal yaklaşımda kültürün adalet ve hak meselesi olarak tanımlanması konusunda anlaşmazlıklar bulunmaktadır.[348] John Stuart Mill özgürlük anlayışında "[m]edeni bir toplumun herhangi bir üyesi üzerinde, onun iradesi dışında, haklı olarak kullanılabilecek tek güç, başkalarına zarar gelmesini önlemektir" diyerek devlet müdahalesi için kişinin kendi iyiliğinin, fiziksel veya ahlaki, yeterli bir gerekçe olmadığını söylemektedir.[349] Devletin sanatı desteklememesi gerektiğini savunan liberal yaklaşımın gerekçelerinden ilki sanatın desteklenmesinin kibirli ve paternalist bir yaklaşım içerdiğidir; zira devlet kamu gücünü bir yaşam biçiminin diğerinden daha değerli olduğu görüşü doğrultusunda kullanmaktadır.[350] Paternalizm en basit tanımı ile, bir kişinin özgürlüğüne kendi iyiliği için başka biri tarafından müdahale edilmesidir.[351] Devlet, daha az kişinin sevdiği bir eseri desteklerken bu esere erişimin, televizyonda futbol maçı izleme eyleminden[352] veya tatile gitmekten[353] daha değerli olduğunu varsaymaktadır. Kaynakların sınırlılığı ve insanın gelişimini sağlayacak her şeyi

[344] Samuel Black, "Revisionist Liberalism and the Decline of Culture", **Ethics**, C. 102, No: 2, 1992, s. 244.
[345] Ronald Dworkin, "Can a Liberal State Support Art", **A Matter of Principle**, Boston, Harvard University Press, 1985, s. 221. Bu kavramlar tarafımca çevrilmiştir.
[346] Arthur C. Brooks, "Who Opposes Government Arts Funding?", **Public Choice**, C. 108, No: 3/4, 2001, s. 357.
[347] Brooks, **a.g.e.**, s. 366.
[348] Romainville, "Defining the right to participate in cultural life as a human right", s. 413.
[349] John Stuart Mill, **On Liberty**, The Floating Press, 2009, s. 18.
[350] Dworkin, "Can a Liberal State Support Art", s. 222.
[351] Julian Le Grand, Bill New, **Government Paternalism**, Princeton University Press, 2015, s. 79. Tanımlar üzerinde uzlaşılmadığı da görülmektedir. Gerard Dworkin de paternalizm ile bir kişinin hareket özgürlüğüne refah, iyilik, mutluluk, ihtiyaç, yarar veya değerleri gerekçe göstererek müdahale etmek olarak tanımlamaktadır. Gerald Dworkin, "Paternalism", ed. Sherwood J. B. Sugden, **Monist**, C. 56, No: 1, 1972, s. 65.
[352] Dworkin, "Can a Liberal State Support Art", s. 222.
[353] Abbing, **Why Are Artists Poor?: The Exceptional Economy of the Arts**, s. 211.

desteklemesinin imkansızlığı karşısında bir şeyi başka bir şeyin yerine desteklemesi, bir şeyin diğer şeyden üstünlüğü sorgulamasına yol açmaktadır.[354] Yalnızca yasaklamalar veya maddi yüklerin değil vergi indirimi gibi, aynı zamanda teşviklerin verilmesi de paternalist bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir.[355] Şekli eşitlik yerine herkese imkanların sunulabildiği bir eşitliği savunan Rawls'ın bile[356] devletin kültürel faaliyetleri desteklememesi gerektiğini savunduğu görülmektedir; nitekim sanatın desteklenmesi devletin belirli bir estetik anlayışa sahip insanlar yetiştirme gibi görevlerinin olduğu anlamına gelmektedir ve devlet böyle bir göreve sahip değildir.[357]

Sanatın desteklenmemesi gerektiği görüşüne dayananlar sanatın etkisini de sorgulamaktadır. Bu görüştekiler, sanatın "yararsız, amaçsız, özgür ve kişisel bir oyun" olması sebebiyle topluma bir katkı sunmadığını belirtmiştir.[358] Tekil bir sanatın veya genel anlamıyla sanatın kültürdeki etkisini doğru şekilde öngörmek mümkün gözükmemektedir.[359] Sanatın insanları aydınlattığı gibi öncüllerin kanıtlandığının görülmediği belirtilmektedir.[360] Bunun yanı sıra bir eserden alınan zevkin ölçülebilirliği sorunu bulunmaktadır. Kişilerin örneğin opera izlemeleri durumunda daha fazla keyif alacağı çıkarımları doğru, en azından ölçülebilir olamayacaktır.[361] Olumlu etkisinin tespitinde zorluğun yanı sıra, sanatın desteklenmemesinin bir eksiklik yaratmayacağı argümanı da ileri sürülmüştür. Bu düşünceye göre devletin desteklemesi için bu ihtiyacın giderilmemesinin eksiklik yaratacağı ortaya konmalıdır.[362]

Sanatın etkisinin yanı sıra sanata destek verilmesinin etkisi de tartışılmaktadır. Devlet desteği olmadan sanatın sona ereceğini söylemek mümkün gözükmemektedir; nitekim sanat doğrudan devlet desteği olmadan ortaya çıkmıştır.[363] Bir görüş sanata ayrılan kaynağın bürokrasi tarafından tüketildiğini ve kaynakların, desteklenmesi planlanan alana

[354] Carroll, "Can Government Funding of the Arts Be Justified Theoretically?", s. 26. Yazar aşk insanı geliştiriyor gerekçesine sığınarak insan ilişkilerinin desteklenmesinin devletten beklenemeyeceği analojisini yapmaktadır. Bu yaklaşım sanatın objektif ve sübjektif tanımlarındaki farklılaşmayla çözülebilir. Bkz. Bölüm 1/I/A – Tanımlanamaz Bir Kavram Olarak Sanat.
[355] Le Grand, New, **Government Paternalism**, s. 42, 51.
[356] John Rawls, **A Theory of Justice**, Cambridge Massachusetts, Harvard University Press, 1971, s. 83–90.
[357] Rawls, **a.g.e.**, s. 328. Rawls'a göre kültürel olarak kendini geliştirmek isteyen bireyler bunu dernekler vb. yoluyla yapmalıdır.
[358] Kant'ın görüşü için bkz. Çeçen, **Kültür ve Politika**, s. 19. Şişman, **Sanata ve Sanat Kavramlarına Giriş**, s. 37.
[359] Harry Brighouse, "Neutrality, Publicity, and State Funding of the Arts", **Philosophy & Public Affairs**, C. 24, No: 1, 1995, s. 49.
[360] Abbing, **Why Are Artists Poor?: The Exceptional Economy of the Arts**, s. 212.
[361] Dworkin, "Can a Liberal State Support Art", s. 227.
[362] Carroll, "Can Government Funding of the Arts Be Justified Theoretically?", s. 27.
[363] Carroll, **a.g.e.**, s. 29.

aktarılmadığını belirtmektedir.[364] Başka bir yaklaşım ise sanatın desteklenmesinin aslında sanata zarar verdiğini ve kuralların ve kontrolün yaratıcılığın üzerinde olumsuz etkisi olduğunu iddia etmektedir.[365] Bu görüş doğrultusunda devletin sanata dahil olmasıyla birlikte mükemmellik değil sıradanlık teşvik edilecektir.[366] Nobel ödüllü yazar T.S. Eliot'un "Nobel, kişinin kendi cenazesine bir bilettir. Nobel'i aldıktan sonra hiç kimse bir şey yapmamıştır" konuşması da bu bağlamda akılda tutulmalıdır.[367] Benzer bir değerlendirme Halide Edip tarafından da yapılmaktadır. Sanata verilen desteğin belirli bir sanat anlayışı doğrultusunda verildiğinde sanatın değersizleşeceği ve bu eserlerin ömürlerinin de kısa olacağı söylenmiştir.[368] Sanata zarar verilmesi aynı zamanda sanat desteklerinin sanatın bağımsızlığına gölge düşürecek olmasıyla da gerekçelendirilmektedir.[369] Bu sanatın desteklenmesine olan yaklaşımın devletin tarafsızlığı ve tarafsız gözükmesi (*publicity*) gerekçeleriyle eleştirilmesi ile de ilişkilendirilebilir.[370]

Sanatın desteklenmemesi gerekliliği, sanatın faydalarının farklılaşması ile de açıklanmaktadır. Sanatın hoşgörülü bir toplum yaratma gibi etkilerinin kabulünde dahi, her sanatın buna yardımcı olamayacağı ve bu sebeple sanat arasında ayrım yapılması gerekeceği söylenmiştir.[371] Mevcut kültürün korunması için verilen destekler bir nevi mirasın desteklenmesi anlamına gelecekse de çağdaş sanat için aynısını söylemek mümkün gözükmemektedir.[372] Gelecekte miras teşkil edip etmeyeceğinin belirsizliği, desteğin meşru bir zemini olmadığını göstermektedir.[373] Çağdaş sanatın refah anlayışı çerçevesinde desteklenmesinin de bu gibi bir sanatın temel ihtiyaç olmaması[374] estetik ihtiyacının karşılanması gerekçesiyle desteklenmesinin de çağdaş sanatın "anti-estetik" olma özelliği sebebiyle[375] zor olduğu belirtilmiştir.

---

[364] Karslı, **Devlet Eliyle Sanat ve Kamuda Sanatçı Olarak Çalışmak**, s. 27.
[365] Bruno S. Frey, "State Support and Creativity in the Arts: Some New Considerations", **Journal of Cultural Economics**, C. 23, No: 1/2, 1999, s. 76.
[366] "Standards for Federal Funding of the Arts: Free Expression and Political Control", s. 1971.
[367]David Sexton, "Where to start with: Kazuo Ishiguro", **The Guardian**, (2023), (Çevrimiçi) https://www.theguardian.com/books/2023/may/30/where-to-start-with-kazuo-ishiguro#:~:text="The Nobel is a ticket,said%2C on winning in 1948.
[368] Halide Edip Adıvar'dan yazma dersleri için bkz. Necip Tosun, **Yazma Dersleri Ahmet Mithat Efendi'den Tomris Uyar'a**, İstanbul, KETEBE, 2025, s. 77.
[369] Brighouse, "Neutrality, Publicity, and State Funding of the Arts", s. 36.
[370] Brighouse, "Neutrality, Publicity, and State Funding of the Arts", s. 35–63.
[371] Carroll, "Can Government Funding of the Arts Be Justified Theoretically?", s. 32.
[372] Carroll, **a.g.e.**, s. 22.
[373] Carroll, **a.g.e.**, s. 24.
[374] Carroll, **a.y.**
[375] Carroll, **a.g.e.**, s. 28. Yazara göre çağdaş sanatın estetik olduğu ölçüde desteklenmesi bir sanatı diğerinden üstün tutmak anlamına gelecektir.

Sanatın desteklenmemesinin demokratik devlet anlayışında kamu harcamaları nasıl olmalı sorusu ile gerekçelendirildiği de görülmektedir. Demokratik bir devlette vatandaşların kamu harcamalarının sanat için harcanmasını talep ettiği bir düzende, bu harcamaların mümkün olması gerektiği; fakat vatandaşların kamu parasının sanat için kullanılmasını tercih etmediği ileri sürülmektedir.[376] Bu açıklamanın gerisinde de kamu gücü kullanarak (*power of coercion*) toplanan vergilerin yaşam biçimi konusunda taraf tutmaması gerekliliği düşüncesi bulunmaktadır.[377] Sanat desteğinin varlıklı kesimden daha az varlıklı bir kesime para aktarılması olarak görülmesi ve bunun adil olmaması sebebiyle eleştirildiği de anlaşılmaktadır.[378] Bu aynı zamanda sanat faaliyetinin para harcanmaması gereken lüks bir faaliyet olarak görülmesiyle de açıklanmış ve hatta ABD'nin ilk yıllarında sanata destek ayrılmamasının temel gerekçelerinden olmuştur.[379]

Bir diğer gerekçe ise desteklerden faydalanan kişilerin halihazırda sanattan faydalanan belirli bir ekonomik seviyede olan kişiler olmasıdır.[380] Sanatın desteklenmesinin sadece avantajlı konumda olanların faydasına olduğu yönünde araştırmalar ortaya konmaktadır.[381] Daha erişilebilir fiyatlı sanat etkinliklerinden, halihazırda sanatla ilgilenen bireylerin faydalandığı belirtilmektedir.[382] Bu da sanatın desteklenmesi yerine eğitim[383] veya sağlık harcamaları yapmanın daha uygun olup olmayacağı sorusunu ortaya çıkarmaktadır.[384]

Ek olarak, sanat gibi araçlar devletin ideolojik araçları olarak kullanılmakta ve bu araçlar baskı aygıtlarından da farklı olarak meşruiyet sağlayan araçlar olarak görülmektedir.[385] Demokratik olmayan toplumlarda kültür ve sanat politikalarının "sınırlayıcı ve baskıcı" olduğu

---

[376] Carroll, **a.g.e.**, s. 21. Bireylerin sanatı tercih etmemesi sebebiyle kamu kaynaklarının harcanmaması gerekçesinin gerçekçi olmadığı, bu gerekçenin diğer tüm faaliyetler için de kullanılabileceği ve hizmetlerin toplumsal faydasına bakılması gerekliliğine ilişkin bkz. Akdoğan, **Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi**, s. 52.

[377] Brighouse, "Neutrality, Publicity, and State Funding of the Arts", s. 38.

[378] Karslı, **Devlet Eliyle Sanat ve Kamuda Sanatçı Olarak Çalışmak**, s. 27.

[379] "Standards for Federal Funding of the Arts: Free Expression and Political Control", s. 1970. NEA kurulmadan önce de Kongre'de sanat kurumlarına yönelik çalışmalar yapılmış olsa da uzun süre Kongre sanatın ulusal bir destek gerektiren alan olduğu konusuna ikna olmamıştır. Binkiewicz, **Federalizing the Muse : United States Arts Policy and the National Endowment for the Arts, 1965-1980**, s. 13. Amerikan tarihinde sürece ilişkin bkz. Binkiewicz, **a.g.e.**, s. 11–89.

[380] Dworkin, "Can a Liberal State Support Art", s. 222.

[381] Carroll, "Can Government Funding of the Arts Be Justified Theoretically?", s. 21.

[382] Abbing, **Why Are Artists Poor?: The Exceptional Economy of the Arts**, s. 212.

[383] Abbing, **a.y.**

[384] Dworkin, "Can a Liberal State Support Art", s. 222.

[385] Birsen Hekimoğlu Örs, "İdeoloji: Karmaşık Dünyayı Anlaşılır Kılmak", **19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, ed. Birsen Hekimoğlu Örs, 9. baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016, s. 24.

ve yönlendirici bir yapıya büründüğü görülmektedir.[386] Bu araçların doğrudan devlet tekelinde olmasına da gerek yoktur; çünkü devlet sivil toplumu dönüştürerek bu araçları işletebilmektedir.[387] Devletin sanat ile yakın ilişkide olması belirli bir görüşün empoze edilmesine yol açacaktır. Nazi Almanya'sında "sanatın nazileşmesi" ve sanatın estetik kaygılardan bağımsız olarak sosyal kohezyon, baskı aracı ve sosyal marjinalleştirme için kullanılması bunun bir örneğini oluşturmaktadır.[388] Hitler, kültürü bir propaganda aracı olarak kullanmış ve ideolojisini benimsemeyen sanatçıları cezalandırılma yoluna gitmiştir.[389] Yönetimde çalışan ve "sakıncalı" bulunan kişilerin de devlet sanatçılığından çıkarıldığı görülmektedir.[390] Sovyetler Birliği'nde de ideolojiler farklı olsa dahi, sanata yaklaşımın benzer olduğu[391] ve sanatın propaganda aracı olarak kullanıldığı görülmektedir.[392] Sanatın yeni toplum yaratılmasında kullanılması hedeflenmiş, tüm sanat gruplarının belirli bir örgüt altında toplanması istenmiştir.[393] Bu örgüte katılmayanlara da devlet desteği verilmemiştir.[394] Amerika Birleşik Devletleri'nde de istihbarat teşkilatı CIA'in dahi Amerikan kültürünün dünyaya yayılması ve uluslararası propaganda için sanatı desteklediği belirtilmektedir.[395] Daha önce ele alındığı üzere Osmanlı Devleti'nin veya Türkiye Cumhuriyeti'nin de sanattan bu amaçla yararlandığı görülmektedir.[396] Kurtuluş Savaşı yıllarında savaşılan ülkelerin filmlerinin gösterimlerinin engellenmesi de sinemanın "en birinci propaganda aleti" olması ile açıklanmaktadır.[397] Günümüzde TRT'nin sahip olduğu uluslararası yayınlar bunun bir başka örneğidir.[398] Bu, modern devletlere özgü bir yaklaşım değildir. Örneğin tiyatronun propaganda aracı olarak kullanılması Roma İmparatorluğu döneminde de görülmektedir.[399] Bununla birlikte sanatın artık propaganda aracı olarak kullanılmadığı ve mesaj vermek için daha farklı tanıtım

[386] Çeçen, **Kültür ve Politika**, s. 17.
[387] Hekimoğlu Örs, "İdeoloji: Karmaşık Dünyayı Anlaşılır Kılmak", s. 24.
[388] Brandon Taylor, Wilfried van der Will (ed.), **The Nazification of Art: art, design, music, architecture and film in the Third Reich**, Hampshire, The Winchester Press, 1990, s. vi.
[389] Çetinkaya İstikbal, **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, s. 15.
[390] Çetinkaya İstikbal, **a.y.**
[391] Taylor, van der Will, "Aesthetics and National Socialism", s. 7.
[392] Çetinkaya İstikbal, **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, s. 17.
[393] Şişman, **Sanata ve Sanat Kavramlarına Giriş**, s. 84.
[394] Şişman, **a.y.**
[395] Cowen, **Good and Plenty**, s. 73–81.
[396] Bölüm 1/II/A – Tarihsel Bir Olgu Olarak Devlet Eliyle/Desteğiyle Sanat.
[397] Öztürk, **Erken Cumhuriyet Döneminde Sinema Seyir Siyaset**, s. 33–35.
[398] TRT, "Televizyon", y.y., (Çevrimiçi) https://www.trt.net.tr/kurumsal/televizyon.
[399] Çetinkaya İstikbal, **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, s. 19.

stratejilerinin izlendiği belirtilmiştir.[400] Sanat desteğinin devletin sopası (*government bashing*) olarak kullanılmasının sanata zarar verdiği de ileri sürülmüştür.[401]

Sanatın desteklenmemesi gerektiğini savunan görüş, sanat desteğinin ekonominin gelişmesi veya sanatçı işsizliğinin önlenmesi gibi gerekçelerle verilmesini de eleştirmektedir. Bu doğrultuda sanat bir ekonomik getiri aracı olarak görülebilse de aynı desteğin başka alana verilmesi durumunda daha fazla ekonomik getiri mümkün olabilecektir.[402] Kaldı ki, bu, sanatın ekonomik getiri sağlayabildiği belirli bir coğrafi bölgede desteklenmesi anlamına gelecektir.[403] Ayrıca, devletin herkese istediği işi yapmasını sağlama gibi bir yükümlülüğü olmadığı ve devletin işsizlikle mücadele görevi kapsamında sanatçı işsizliğinin özel ve ayrı olarak dikkate almaması gerektiği de söylenmektedir.[404]

3. Sanatın Devlet Eliyle/Desteğiyle Sunulmasını Savunan Görüşler

Liberal teoriler devletin sanatı desteklemesi gerektiği konusunda çeşitli görüşler ve gerekçeler ortaya koymuştur. Adam Smith klasik liberalizminde dahi "[t]oplumun tamamı için faydalı olan kurumlar […] tamamen sürdürülemiyorsa veya toplumun bunlardan en çok yararlanan belirli üyelerinin katkılarıyla sürdürülemiyorsa, eksikli[ğin] çoğu durumda tüm toplumun genel katkısıyla giderilme"si gerektiği öne sürülmektedir.[405] Kişisel gelişime imkan sağlamayı amaçlayan liberal düşünce (*liberalism of flourishing*) de sanatın üretimi (*creation*) ve yayılımı (*dissemination*) konusunda devletin rol oynaması gerektiğini ileri sürmektedir.[406] Bu görüşe göre desteğin devlet tarafından verilmesinin geri planında herkesin sanata erişim sağlayamaması yatmaktadır ve devletin bireylere kendilerini geliştirme imkanını yaratan koşulları sunması gerekir.[407]

Sanata erişim, batılı devletlerde de orta ve üst sınıfın erişebildiği ve toplumun çoğunluğunun dışarıda bırakıldığı bir imkân olarak görülmekte ve devletin bu başarısızlığın

---

[400] Abbing, **Why Are Artists Poor?: The Exceptional Economy of the Arts**, s. 238. Bununla birlikte tamamen vazgeçildiği de söylenemez. CIA'in Amerikan modern sanatını "komünizm kötüdür" algısı için kullanmak yerine Amerika'daki özgürlüğü göstermek için kullandığı söylenmektedir. Abbing, **a.g.e.**, s. 239.
[401] Frey, "State Support and Creativity in the Arts: Some New Considerations", s. 71.
[402] Carroll, "Can Government Funding of the Arts Be Justified Theoretically?", s. 30.
[403] Carroll, **a.y.**
[404] Carroll, **a.y.**
[405] Adam Smith, **An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations Vol.2**, Londra, W. Strahan T.Cadell, 1776, s. 411. Çeviri tarafımca yapılmıştır.
[406] Mautner, **Human Flourishing, Liberal Theory, and the Arts**, s. 116. "Liberalism of flourishing" sosyal liberalism olarak da nitelendirilmektedir. Mautner, **a.g.e.**, s. 2.
[407] Mautner, **a.g.e.**, s. 1. "Liberalism of flourishing" kavramı doğrultusunda da "entelektüel-ahlaki" ve "kapsayıcı" olmak üzere ikiye ayrıldığı görülmektedir. İki ayrım bakımından da devletin sanatı desteklemesi gerektiği savunulmaktadır. Bu kavramlara ilişkin bkz. Mautner, **a.g.e.**, s. 17–61.

çözümü için sanatı desteklemesi gerektiği dile getirilmektedir.[408] Sanata erişim hakkı "zengin ve fakir karşı karşıya kaldığında özgürlük ezer, yasa ise kurtarıcı olur" deyişinin ve devletin yalnızca yasa ile değil "oluşturacağı düzenek ve sistemle hak ve özgürlüklerin gerçekleşmesini sağlama görevi ile tamamlama[sı]"[409] ifadesinin bir örneğini oluşturmaktadır. Toplumun düşük ve orta gelirli kısmının da sanata erişiminin sağlanması için devletin desteği gerekmektedir.[410]

Sanattan kamu desteğinin çekilmesi, tarihsel olarak dışlanmış grupları etkilemektedir.[411] Sosyal dışlanma yalnızca parasal yoksullukla değil aynı zamanda kültürel dışlanmayla da karakterize edilmektedir.[412] Piyasa başarısızlığı olarak ele alınan bu gibi durumlarda (örneğin küçük yerleşim yerlerinde) devletin desteğinin (tiyatro kurmak vb.) önemli olduğu görülmektedir.[413] Kentlerin demografileri ve fiziki büyüklükleri düşünüldüğünde özel kuruluşların tek başına tüm kültürel hizmetleri üstlenmesinin mümkün olmayacağı dile getirilmiştir.[414] Sanatçının devletten veya başka birinden destek almadığı durumda – yani idarenin herhangi bir müdahalesinin olmadığı durumlarda - piyasa koşullarında var olması zor olabilmektedir.[415] Nitekim sanat özel sektör bakımından her daim cazip gözükmemektedir.[416] Ayrıca sanatın gerçek maliyeti insanların ona erişimini engelleyecek ölçüde artmaktadır.[417] Pandemi döneminin sanat faaliyetleri üzerindeki olumsuz etkileri de bu sektörün aslında dalgalı (*volatile*) bir sektör olduğunu göstermiştir.[418] Piyasa başarısızlığı sebebiyle sanatın desteklenmesi sanatın olumlu etkilerinin bulunması ile gerekçelendirilmektedir.[419] Sanatın devlet tarafından desteklenmesinin ekonomik nedenleri arasında sanatın her zaman maddi karşılığının olmaması, piyasa koşullarına uyum sağlayamaması, sanat üretmenin büyük prodüksiyon gerektirmesi, sanatçıların kullanabileceği alanların mülkiyetinin pahalı olması gibi sebepler ortaya konmuştur.[420] Piyasanın, özel ilgi

[408] Mautner, **Human Flourishing, Liberal Theory, and the Arts**, s. 117.
[409] İbrahim Ö. Kaboğlu, **Özgürlükler Hukuku**, 5. baskı, İstanbul, Afa, 1999, s. 278.
[410] Çetinkaya İstikbal, **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, s. 8.
[411] Nizan Shaked, **Museums and Wealth The Politics of Contemporary Art Collections**, 1. baskı, Bloomsbury Publishing, 2022, s. 37.
[412] Roman, "L'accès à la culture dans les politiques de lutte contre l'exclusion sociale", s. 343–360.
[413] Mautner, **Human Flourishing, Liberal Theory, and the Arts**, s. 142. Ayrıca bkz. Rushton, "Transaction cost politics and the National Endowment for the Arts", s. 136.
[414] İstanbul Kültür Sanat Vakfı, "Türkiye'de Yerel Kültür Ekosistemi", s. 65. Kamunun da tek başına yeterli olmayacağı ve kamu özel sektör işbirliğinin önem arz ettiği belirtilmektedir.
[415] Çetinkaya İstikbal, **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, s. 2.
[416] Çetinkaya İstikbal, **a.g.e.**, s. 9.
[417] "Standards for Federal Funding of the Arts: Free Expression and Political Control", s. 1971.
[418] UNESCO, **Culture in crisis: Policy guide for a resilient creative sector**, 2020, s. 2.
[419] Frey, "State Support and Creativity in the Arts: Some New Considerations", s. 71. Piyasa başarısızlığı için ayrıca bkz. Netzer, **The Subsidized Muse**, s. 20–22.
[420] Çetinkaya İstikbal, **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, s. 125. Dekor, kostüm gibi maliyetlerin de arz üzerindeki etkisi için bkz. Karslı, **Devlet Eliyle Sanat ve Kamuda Sanatçı Olarak Çalışmak**, s. 22.

gerektiren durumlar olması (çocuk tiyatrosu) veya talep azlığı sebebiyle (etnik müzikler, daha az bilinen sanatçıların geldiği festivaller) yönelmediği alanlar da söz konusu olabilmektedir.[421] Gelir düzeyi düşük olan bireylerin beslenme ve barınma gibi zorunlu ihtiyaçları için harcama yaparken kültür faaliyetlerine kaynak ayıramaması da talep yetersizliği olarak açıklanmaktadır.[422] Bu piyasa başarısızlığının giderilmemesi, bu kişilerin yalnızca bireysel ve manevi gelişimlerine imkan sağlamamak değil aynı zamanda sanata erişen bireyler ile aralarında adil olmayan bir eşitsizlik yaratmaktadır.[423]

Devlet-sanat ilişkisi değerlendirilirken tarafsızlık kavramına ilişkin doktrinde üçlü bir ayrım yapıldığı da görülmektedir. Devletin herhangi bir yaşam tarzının lehine bir diğerinin aleyhine etki doğuracak şekilde bir harekette bulunmaması, etkide tarafsızlık (*neutrality of effect*) olarak ele alınmaktadır.[424] Bu bakış açısıyla örneğin devletin park yapması insanların televizyon izlemesinin azalmasına yol açacaksa devlet park için para harcamamalıdır. Bir diğer tür, çıktılarda tarafsızlık olarak adlandırılmaktadır.[425] Bu tüm hayat tarzlarının eşit kolaylıkta veya zorlukta erişilebilir kılması için faaliyette bulunmasına ilişkindir ve çıktılarda tarafsızlık (*neutrality of outcome*) olarak adlandırılmaktadır.[426] Burada devlet kayak yapan bireye de futbol oynamayı seven bireye de imkân sunmalıdır.[427] Bunun zor olduğu, zira kayak yapan birey için eğimli arazi ve kar ya da futbol sahası ve topu temin etmesi beklenmekte ve bunun uygulanabilirliğinin zor olduğu belirtilmektedir.[428] Bir diğer anlayış ise devletin desteğinin yarattığı sonuçlar yerine niyeti ile ilgilenmekte ve önemli olanın bir hayat tarzını diğerinin önüne koymayı amaçlamamasını tarafsızlık olarak nitelendirmektedir ve bu niyetin tarafsızlığı (*neutrality of intent*) olarak isimlendirilmektedir.[429] Buna göre devletin milli park inşa etmesinin amacı diğer aktivitelerin yapılmasını engellemek değil ve fakat çevrenin ve havanın korunması ise bu tarafsızlığın korunması anlamına gelecektir.[430] Bu ayrım doğrultusunda devletin tarafsız olması gerekliliği devlet – sanat ilişkisinin hiçbir şekilde var olmaması anlamına gelmeyecektir. Tüm yaşam tercihlerini erişilebilir kılmak için faaliyet göstermesi ya

[421] Mautner, **Human Flourishing, Liberal Theory, and the Arts**, s. 142–142. Piyasanın sanat içi giderek daha fazla destek olduğu ve piyasanın yetersiz olacağının söylenmesinin eleştirildiği de görülmektedir. Bkz. Gregory S. Alexander, "Can Human Flourishing Be Liberal?", **Canadian Journal of Law and Jurisprudence**, C. 32, No: 1, 2019, s. 240.
[422] Karslı, **Devlet Eliyle Sanat ve Kamuda Sanatçı Olarak Çalışmak**, s. 19.
[423] Mautner, **Human Flourishing, Liberal Theory, and the Arts**, s. 142.
[424] Brighouse, "Neutrality, Publicity, and State Funding of the Arts", s. 38.
[425] Brighouse, **a.y.**
[426] Brighouse, **a.y.**
[427] Brighouse, **a.y.**
[428] Brighouse, **a.g.e.**, s. 38–39.
[429] Brighouse, **a.g.e.**, s. 38.
[430] Brighouse, **a.y.**

da bir yaşam tercihini üstün tutmak amacıyla değil ama sanata erişimde eşitsizliği ortadan kaldırma ve sosyal adaleti sağlama gerekçesi taraf olmama ile bağdaşabilir.

Devletin sanatı desteklemesi fikrinin karşısında duran liberallerin sanatın bireyler ve toplum üzerindeki etkisini değerlendirmedikleri eleştirisi getirilmektedir.[431] Tüm kültürel gruplar ve tüm vatandaşlar arasında sanatın yaratımı ve yayılmasının desteklenmesi ile birlikte vatandaşların en zengin ve geniş yelpazeli sanata erişebileceği belirtilmiştir.[432] Devletin desteği ile birlikte aslında bir şekilde desteklendiği için görünür olanların dışındaki eserlerin ve sanatçıların halkla kavuşması söz konusu olacaktır.[433] Sanata desteğin olmaması, sanatı öldürmeyecektir, nitekim o içten gelen bir şeydir. Fakat sanatın desteklenmesi (*encouragement*) onu ileriye götürebilecektir.[434] Ayrıca, sanata devlet tarafından destek olunmasının sanatı (tiyatro) erişilebilir kıldığı ve popüler yaptığı gibi istikrarlı bir şekilde devamına da imkân sağladığı, daha saygın görünmesine yardımcı olduğu da söylenmektedir.[435] Bu da sanat ile daha fazla ilgilenilmesine yardımcı olacaktır.

Piyasanın en doğru cevabı verdiği argümanına ise refahın eşit dağıtılmadığı bir toplumda piyasa bedellerinin (*market price*) her zaman toplumun ne istediğinin göstergesi olamayacağı cevabı verilebilir.[436] Ayrıca, sanatın kültür piyasası tarafından desteklenmesi de sanat ve estetik odaklı değil kâr odaklı yaklaşımların takip edilmesi, düşünen bireyler yerine tüketimi odak alması, "konformist" bir yaklaşımı benimsemesi gibi gerekçelerle eleştirilmektedir.[437] Neoliberal politikalarla birlikte devlet desteğinin azaldığı ve özel sektörün piyasadaki şirketlerin/kurumların desteğine bırakıldığı ve sanatın sergilendiği müze, tiyatro gibi alanların kurumsal sponsorlar tarafından desteklendiği görülmektedir.[438] Sanatın özel sektör tarafından desteklenmesi de sanatı daha erişilebilir kılacaktır. Hatta ABD'de 19. yüzyılda zenginlerin sanatı desteklemeye başlaması hükümetin sanatı destekleme gereği duymamasına yol açmış[439] ve devletin desteğinin olmasının özel kişilerin desteklemeyi bırakacağına yol açacağı endişesi ortaya konmuştur.[440] Bununla birlikte bu desteğin yalnızca özel kurumlar tarafından verilmesi çeşitli endişeleri ortaya çıkarmaktadır. Özel kurumların desteğinin dahil

[431] Mautner, **Human Flourishing, Liberal Theory, and the Arts**, s. 123.
[432] Mautner, **a.g.e.**, s. 134.
[433] Newton, "The Future of the Arts in the Welfare State", s. 34–35.
[434] Newton, **a.g.e.**, s. 31.
[435] Klaic, **Resetting the Stage**, s. 8.
[436] Dworkin, "Can a Liberal State Support Art", s. 222.
[437] Mautner, **Human Flourishing, Liberal Theory, and the Arts**, s. 139–142.
[438] Mautner, **a.g.e.**, s. 121.
[439] "Standards for Federal Funding of the Arts: Free Expression and Political Control", s. 1970.
[440] **a.g.e.**, s. 1972.

olması da yöneticilerin sadece merkezi ve tartışmalı (*controversial*) olmayan sanatların desteklenmesine ve otosansür uygulamalarına yol açabileceği belirtilmektedir.[441] Nitekim, özel kurumlardan destek talep eden sanatçıların eleştirel yaklaşımdan kaçınması söz konusu olabilecektir. Bu bağlamda devlet tarafından verilen desteklerin sanatçıya özerklik alanı tanıdığı ve bu bağlamda *laissez faire* yaklaşımıyla bağdaşır olduğu söylenmektedir.[442] Ayrıca, sanatın devlet tarafından desteklemesinin özel sektörün sanata verdiği destek üzerinde olumlu ve artırıcı etkileri (*crowding in*) olacağı söylendiği gibi aksi yönde özel sektörün dahil olmayı azaltacağı (*crowding out*) da söylenmiştir.[443] Ek olarak, devletin dahil olmasının aslında özel sektörlerin desteklemediği alanların da desteklenmesini sağlayan ve kapsayıcılığı ve çeşitliliği artıran bir yanı vardır.[444]

Sanatın desteklenmemesi görüşüne karşı olarak kişilerin entelektüel kapasitelerinin gelişmesi için destek vermenin kişilere belirli bir görüş aşılamak anlamına gelmediği, bu desteğin insan aklının gelişimi için katkı sağlayacağı gerekçesiyle verilmesi gerektiği argümanı ileri sürülmüştür.[445] Üniversite eğitiminin devlet tarafından sağlanması/desteklenmesine ilişkin argümanların sanatın desteklenmesine ilişkin ileri sürülebileceği de öngörülmektedir, zira üniversite eğitimi toplumdaki aklın kalitesini (*quality of reason*) yükseltmektedir.[446] Akademik özgürlüğe müdahale etmeden akademik araştırmanın desteklenmesi, içeriğine müdahale etmeden sanatın desteklenmesi için örnek olarak gösterilmiştir.[447] Yani devletin bir sanat eseri için destek verirken bir futbol maçı için vermemesinin sanatı daha üst kılmak anlamına gelmediği, sanata da erişim sağlanarak insan aklının gelişiminin hedeflendiği belirtilmektedir.[448] Sanatın etkilerinin öngörülebilir olmaması eleştirisi karşısında ise bilim analojisi verilmektedir. Araştırma yapılırken ortaya çıkan zarar veya getirisinin düşük olabilmesi bilime verilen desteğin kesilmesi için sebep oluşturmamaktadır.[449] Bunlara ek

[441] Mautner, **Human Flourishing, Liberal Theory, and the Arts**, s. 122.
[442] Stephen Hetherington, "Arm's-length funding of the arts as an expression of laissez-faire", **International Journal of Cultural Policy**, C. 23, No: 4, 2017, s. 488.
[443] Farklı görüşler ve değerlendirmeler için bkz. Francesca Borgonovi, Michael O'hare, "The Impact of the National Endowment for the Arts in the United States: Institutional and Sectoral Effects on Private Funding", **Journal of Cultural Economics**, C. 28, No: 1, 2004, s. 21–36. Farklı araştırmaların paylaşımı ve değerlendirmeleri için bkz. Mirae Kim, Gregg G. Van Ryzin, "Impact of government funding on donations to arts organizations: survey experiment", **Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly**, C. 43, No: 5, 2014, s. 910–925.
[444] Uy, **Ask the Experts**, s. 182.
[445] Mautner, **Human Flourishing, Liberal Theory, and the Arts**, s. 125–126.
[446] Mautner, **a.g.e.**, s. 126–127.
[447] Mautner, **a.g.e.**, s. 132.
[448] Mautner, **a.g.e.**, s. 126.
[449] Murray, "Liberalism, Art, and Funding", s. 120.

olarak, sanatın desteklenmesinin arkasında gelecek nesiller için kültür koruyucusu olunması gerekliliği de bir argüman olarak ileri sürülmektedir. [450]

Farklı bir bakış açısıyla ise, ahlaki (*moral*) değer ile estetik değerlerin birbirinden farklı şeyler olduğu ve "hayat tarzı" dayatılması argümanına ilişkin farklı yaklaşımlar getirilebileceği belirtilmektedir.[451] Estetik olarak bir sanatın tatmin edici olup olmaması ile ahlaki olarak bir şeyin doğru veya yanlış olması değerlendirmesi arasında fark olduğu ileri sürülmektedir.[452] Devletin belirli bir ideolojiyi desteklediği görüntüsü liberal anlayış bakımından endişe yaratabilse de çeşitli politika tedbirleri ile bu endişenin giderilebileceği belirtilmiştir.[453] Sanatın tanımlarına yer verilirken ortaya konan objektif sanat tanımı ve subjektif sanat tanımı anlayışı ayrımı bu bakımdan kanımızca yol gösterici olacaktır. Devletin sanatı desteklemesi bir sanat anlayışını diğer bir anlayıştan üstün tutması anlamına gelmeyecektir; nitekim devlete sanatın objektif olarak tanımlanması yetkisi verilmesi savunulmamaktadır.

Yukarıda ortaya konduğu üzere, sanata özel sektörün destek vererek dahil olması da sanatın yönlendirilmesine yol açmaktadır.[454] Şirketler hem kendileri için sanat üretmekte hem de sanatı finanse ederek kamuoyunda imajlarını güçlendirmeyi amaçlamaktadır.[455] Bu bağlamda sanatın metalaştığı ve paranın dolaşımı için bir araç haline geldiği ve de hala kültürel değer olarak ele alınan iki farklı sanat olduğu değerlendirilmesi yapılmıştır.[456] İnsan hakları bakımından yaklaşıldığında devletin sanatı bu finansal pençeden kurtarması gerekir denmektedir.[457]

C. Devlet Eliyle/Desteğiyle Sanat Modelleri

Sanat idareleri daha fazla bireyin sanata erişebilmesi ve sanattan faydalanabilmesi adına sanatçı ile seyirciyi buluşturmayı ve onlar arasında estetik bir sözleşme (*aesthetic contract*) kurmayı amaçlar.[458] Bu sözleşme çok farklı şekillerde kurulabilir. Bir eğlenceyi teşvik ederek, kamusal bir alanda performans düzenleyerek veya performansın reklamını yaparak, insanların

[450] Dworkin, "Can a Liberal State Support Art", s. 229. Dworkin'in gelecek nesillerin de zengin bir kültürel hayata katılım isteği olacağını varsaymasına ilişkin bkz. Black, "Revisionist Liberalism and the Decline of Culture", s. 256.
[451] Murray, "Liberalism, Art, and Funding", s. 116.
[452] Murray, **a.g.e.**, s. 117.
[453] Murray, **a.g.e.**, s. 118.
[454] Çetinkaya İstikbal, **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, s. 42.
[455] Çetinkaya İstikbal, **a.y.**
[456] Françoise Gaillard, "L'art, l'état et le marché: De la subvention culturelle à l'ère de la financiarisation", **Bulletin des bibliothèques de France**, No: 8, 2016, s. 80.
[457] Gaillard, **a.y.**
[458] Anderton, Pick, **Arts Administration**, s. 16.

evlerine yayın yaparak, bir kitap yayınlayarak, bir CD satarak, bir topluluk videosu hazırlayarak, otobüs durağında veya halka açık bir alanda bir konser sunarak, bir heykel dikerek, bir duvar resmi boyayarak, bir sokak etkinliği düzenleyerek, bir akşam sınıfı açarak bu sözleşme kurulabileceği gibi başka yollar da mevcuttur.[459] Görüldüğü üzere devlet sanatı/kültürü üretmeyi tercih edebileceği gibi sanatın üretilmesini ve yayılmasını desteklemeyi de tercih edebilir.[460] Bu tercihler devlet ve sanat ilişkisinin çeşitli modeller üzerinden kurgulanmasına ve çeşitli sınıflandırmalara yol açmıştır. Bu tezin amacı tüm sınıflandırmalara yer vermek olmamakla birlikte, önem teşkil ettiği düşünülen modeller devlet-sanat ilişkisinin seviyelerini tespit edebilmek bakımından paylaşılacaktır.

İlk sınıflandırma (i) sanat odaklı bir idare kurulmaksızın sanatın desteklendiği kolaylaştırıcı (*facilitator*) model, (ii) sanatın özerk sanat kuruluşları aracılığıyla desteklendiği koruyucu (*patron*) model, (iii) sanatın bakanlıklar aracılığı ile desteklendiği mimar (*architect*) model ve (iv) tüm sanat araçlarına devletin sahip olduğu mühendis (*engineer*) modellerini öngörmektedir.[461] Bu sınıflandırmada devlet eser yaratım sürecini destekleyebileceği gibi ("süreç") belirli bir eserin yaratılmasını ("eser/ürün") da destekleyebilir.[462]

Kolaylaştırıcı modelde süreç odak alınırken mühendis modelde eserin kendisine odaklanılmaktadır.[463] Kolaylaştırıcı modelde devletin temel olarak bir sanat türünden ziyade yaratıcılık sürecini desteklediği görülmektedir. Vergi muafiyetleri yoluyla bireylerin veya şirketlerin desteklenmesi bunun örneğini oluşturmaktadır.[464] Burada sanatın içeriğine karışmadan ve sanat için belirli bir kriter getirilmeden destek verilmesi söz konusu olmakta; sanat tercihi özel kişilere ve kurumlara bırakılmaktadır.[465] Bu modelde merkezi bir kültür bakanlığı/yönetimi olmadığı gibi güçlü bir sanat idari kurumu bulunmamaktadır.[466] ABD'nin ilk başta bu modeldeyken, daha sonra koruyucu modele geçtiği söylenmektedir.[467]

---

[459] Anderton, Pick, **a.y.**
[460] Enrico Bertacchini, Chiara Dalle Nogare, "Public provision vs. outsourcing of cultural services: Evidence from Italian cities", **European Journal of Political Economy**, C. 35, 2014, s. 168.
[461] Chartrand, McCaughey, "The Arm's Length Principle and The Arts: An International Perspective - Past, Present And Future", s. 48. Benzer bir sınıflandırmanın mühendis modeline yer verilmeden gerçekleştirildiği de görülmektedir. Bkz. Vincent Dubois, "Cultural Policy Regimes in Western Europe", **International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences**, C. 5, 2015, s. 464.
[462] Chartrand, McCaughey, "The Arm's Length Principle and The Arts: An International Perspective - Past, Present And Future", s. 48.
[463] Chartrand, McCaughey, **a.y.**
[464] Chartrand, McCaughey, **a.y.**
[465] Chartrand, McCaughey, **a.y.**
[466] Dubois, "Cultural Policy Regimes in Western Europe", s. 464.
[467] Chartrand, McCaughey, "The Arm's Length Principle and The Arts: An International Perspective - Past, Present And Future", s. 49. ABD'nin de federal hükümetin içerisinde yer alan Smithsonian Institution aracılığı ile sanat

Koruyucu modelde sanatın merkezi idareye mesafeli, yani özerk bir sanat kurumu ve sanat konusundan yetkin kişiler tarafından değerlendirmeler sonucunda desteklenmesi anlamına gelen "*arm's length*" yaklaşımıyla desteklenmesi öngörülmektedir.[468] Bu kurumlar serbest piyasa ekonomilerinde ortaya çıkmıştır.[469] "*Arm's length*" prensibi ile hükümetle ilişkili ama ondan ayrı kamusal bir yapının sanat desteğinde söz sahibi olması öngörülmektedir.[470] Hükümet destek miktarını belirlerken hangi organizasyon veya sanatçının bu desteği alacağına söz konusu konsey ve yetkin kişiler objektif standartlara göre karar vermektedir.[471] Bu modelin temel örneğini İngiltere oluşturmaktadır.[472]

Mimar devlet ise sanatın kültür bakanlıkları yoluyla desteklenmesini öngörmekte ve desteğe ilişkin kararlar bürokratlar tarafından verilmektedir.[473] Bu destekler verilirken sanatın estetik standartlarının ötesinde sosyal devlet anlayışı doğrultusunda toplumun ihtiyaçlarının gözetildiği görülmektedir. Sanatçıların kamu görevlisi statüsünü haiz olduğu da görülmektedir.[474] Gelir endişesi duymadan sanat üretimi bakımından olumlu olsa da bu gibi bir yaklaşımın yaratıcılığın sınırlanmasına yol açabileceği söylenmiştir.[475] Devletin kültür ve sanat politikaları bakımından müdahaleci olduğu Fransa[476] ve hükümetin çeşitli kurumları desteklediği ve bazı sanatçılara maaş ödediği Hollanda bu modelin örnekleri olarak gösterilmektedir.[477]

Mühendis devlet ise sanat üretiminin tüm araçlarına sahip olan, kendi siyasi standartlarına uygun olan sanatı destekleyen ve süreci önemsemeyen devlettir.[478] Bu modelde

---

hizmeti sunduğu da görülmektedir. Cowen, **Good and Plenty**, s. 82–83. Kuruma ilişkin olarak bkz. "Our History", **Smithsonian**, y.y., (Çevrimiçi) https://www.si.edu/about/history. Bu kurum, özel kişi tarafından kurulup devlete hibe edilmiştir. Bkz. Gökçe Okandan Dervişoğlu, Ezgi Arıduru, "Sanata Destek Mekanizmaları Örnek Sunumlar ve Model Arayışı", 2012, s. 5. Fakat ABD'nin odak noktasının özendirme ve destekleme faaliyeti olduğu söylenmelidir.

[468] Chartrand, McCaughey, "The Arm's Length Principle and The Arts: An International Perspective - Past, Present And Future", s. 49.

[469] Hetherington, "Arm's-length funding of the arts as an expression of laissez-faire", s. 482.

[470] Dubois, "Cultural Policy Regimes in Western Europe", s. 464.

[471] Chartrand, McCaughey, "The Arm's Length Principle and The Arts: An International Perspective - Past, Present And Future", s. 49.

[472] Chartrand, McCaughey, **a.g.e.**, s. 50. İngiltere Sanat Konseyi için ayrıca bkz. Esra Plümer Bardak, "The 'Arm's Length Principle' and Its Role In The 21st Century Arts and Cultural Sector", **İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 4, No: 2, 2021, s. 326–339.

[473] Chartrand, McCaughey, "The Arm's Length Principle and The Arts: An International Perspective - Past, Present And Future", s. 50.

[474] Chartrand, McCaughey, **a.g.e.**, s. 51.

[475] Chartrand, McCaughey, **a.g.e.**, s. 50–51.

[476] Dubois, "Cultural Policy Regimes in Western Europe", s. 464. 1. François'nın 17. yüzyıldan beri sanat ve sanatçının koruyucusu durumunda olmasına ilişkin bkz. Okandan Dervişoğlu, Arıduru, "Sanata Destek Mekanizmaları Örnek Sunumlar ve Model Arayışı", s. 9.

[477] Chartrand, McCaughey, "The Arm's Length Principle and The Arts: An International Perspective - Past, Present And Future", s. 51.

[478] Chartrand, McCaughey, **a.y.**

tüm sanat kurumlarının devlet tarafından sahip olunduğu ve işletildiği ve siyasilerin onaylamadığı sanatçıların sanatçı sayılmadığı görülmektedir.[479] Sovyetler Birliği politikalarının bu modelin örneği olduğu söylenmektedir.[480]

Bir başka sınıflandırma ise yeni-kurumsal (*neoinstitutionalist*) yaklaşım benimsenerek gerçekleştirilen[481] bir sınıflandırmadır. Bunlardan ilki bürokratik merkeziyetçi yaklaşım veya başka bir ifadeyle "yukarıdan aşağıya yaklaşım" (*bureaucratic top-down approach*) olarak ele alınmakta ve Fransa'nın yaklaşımı örnek gösterilmektedir.[482] Bu örnekte, sanatsal ve kültürel hayatın oluşturulmasında devletin önemli bir rolü bulunmaktadır ve merkeziyetçi bir yaklaşım hakimdir.[483] Bu doğrultuda kültürel ve sanatsal hayatın devlet tarafından "domine" edildiği belirtilmektedir.[484] Bu sınıflandırmanın öngördüğü diğer yaklaşım kurumsalcı yaklaşım (*corporatist approach*) olarak ele alınmaktadır.[485] Bunun örneği olarak ise İsviçre veya daha geniş olarak İskandinav ülkeleri verilmiştir. Burada devletin sanatı destekleme bakımından büyük bir rolünün olduğu görülmekle birlikte, merkeziyetçi yaklaşımdan uzaklaşıldığı ve bölgesel ve yerel kurumlara da yetki verildiği görülmektedir.[486] Bu sınıflandırmanın üçüncü yaklaşımı ise özel sektörün kültürel politikaları belirlediği yaklaşımdır (*dominance of the private sector*) ve bunun örneğini ABD oluşturmaktadır.[487] Burada sanat kurumlarının elitler tarafından oluşturulduğu; fakat piyasa başarısızlığı sebebiyle devletin sanata dahil olduğu görülmektedir.[488] Burada devletin destekleyici bir rol üstlendiği, merkeziyetçi olmayan bir yapının oluşturulduğu görülmektedir.[489]

Bir başka sınıflandırma ise ülkelerin model olarak ele alındığı sınıflandırmadır. Devletin sanat ile ilişkisinde dünyaya bakıldığında üç model ortaya konmaktadır. İskandinav modelinde, refah devleti olarak bilinen İskandinav ülkelerinde kültür ve sanat alanında da devletin yoğun desteği olduğu görülmektedir.[490] İskandinav modelinde başrol merkez hükümetlerde olsa da yerel yönetimler de bağımsız olarak rol oynamaktadır.[491] Kıta Avrupası modelinde sanatın

[479] Chartrand, McCaughey, **a.g.e.**, s. 52.
[480] Chartrand, McCaughey, **a.y.**
[481] Toepler, Zimmer, "Subsidizing the Arts", s. 33.
[482] Toepler, Zimmer, **a.g.e.**, s. 34.
[483] Toepler, Zimmer, **a.y.**
[484] Toepler, Zimmer, **a.g.e.**, s. 35.
[485] Toepler, Zimmer, **a.g.e.**, s. 36.
[486] Toepler, Zimmer, **a.g.e.**, s. 36–39.
[487] Toepler, Zimmer, **a.g.e.**, s. 39.
[488] Toepler, Zimmer, **a.g.e.**, s. 40.
[489] Toepler, Zimmer, **a.g.e.**, s. 41.
[490] Çetinkaya İstikbal, **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, s. 36–39.
[491] Çetinkaya İstikbal, **a.g.e.**, s. 39.

kamu politikası alanı olarak kabul edilip desteklendiği görülmektedir.[492] Bu modelde merkeziyetçi bir anlayışın hakim olduğu belirtilmektedir.[493]Anglosakson modelinde ise sanatın kamu kurumları tarafından verilen bir hizmet yerine bağımsız yapılar aracılığıyla desteklenen bir hizmet olması benimsenmiştir.[494] Bu kurumlardaki amaç hem devletten hem de özel sektörden gelen destekleri adil ve tarafsız bir şekilde sanat faaliyetlerine iletmektir. [495]

Bir başka sınıflandırma ise ülkelerin sanat faaliyeti harcamaları üzerinden yapılabilir. Bu ayrım model olarak nitelendirilmemişse de ülkelerin "sanat harcamaları yüksek ülkeler" (*big spenders*) ile "sanat harcaması konusunda isteksiz olan ülkeler" (*reluctant states*) olarak nitelendirildiği görülmektedir.[496] Bu sınıflandırma için ülkelerin bütçelerinin ve sanat faaliyeti yürütmek için ayrılan bütçe oranlarının incelenmesi gerekecektir. Burada, kıta Avrupası ülkeleri genel olarak sanat harcamaları yüksek ülkeler olarak adlandırılırken, Anglo-Amerikan dünyası sanata destek sağlamaya bakımından isteksiz olan ülkeler arasında yer almaktadır.[497]

Bazı sınıflandırmaların ise tarihsel farklılıklara odaklandığı görülmektedir Fransa ve Avusturya gibi bazı devletler "mutlak monarşi devletleri" (*royal absolutists states*) olarak kabul edilirken, İngiltere ve Hollanda gibi diğer devletler "daha plükotratik ve merkantilist devletler" (*more plutocratic, mercantilist states*) olarak ve Kanada ve Amerika Birleşik Devletleri gibi devletler "yeni uluslar" (*new nations*) olarak kabul edilir.[498] Mutlak monarşi devletlerinde, sanatı himaye geleneği vardır ve sanat hükümetin sorumluluğu olarak görülür. Daha plütokratik devletlerde ise devletin sanat desteği daha azdır. Yeni uluslar ise uzun yıllar boyunca devletin sanatı desteklemesine karşı çıkan ülkelerdir.[499]

Devletlerin sanatla ilişkilerindeki stratejilerinin de "karar verme modelleri" (*decision-making models*) başlığıyla değerlendirilmektedir.[500] İlk modelde, sanat devletin bir işlevi olarak ele alınır ve sanat faaliyetleri kamu görevlileri tarafından yürütülür.[501] İkinci modelde sanatın bağışlar veya sanat konseyleri aracılığıyla yürütülmesi amaçlanmaktadır. Üçüncü modelde ise

[492] Çetinkaya İstikbal, **a.y.**
[493] Çetinkaya İstikbal, **a.y.**
[494] Çetinkaya İstikbal, **a.g.e.**, s. 41.
[495] Çetinkaya İstikbal, **a.y.**
[496] Toepler, Zimmer, "Subsidizing the Arts", s. 32.
[497] Toepler, Zimmer, **a.y.**
[498] Milton C. Cummings, Richard S. Katz, "Relations Between Government and the Arts in the Western Europe and North America", **Who's to Pay for the Arts?: The International Search for Models of Arts Support**, ed. Milton C. Cummings Jr., J. Mark Schuster, New York, ACA Books, 1989, s. 6.
[499] Cummings, Katz, **a.y.**
[500] Cummings, Katz, **a.g.e.**, s. 9.
[501] Cummings, Katz, **a.y.**

hükümetin piyasaya dayalı bir karar alma süreci belirlediği organizasyon yapısı bulunmaktadır.[502]

Belirtmek gerekir ki, ülkelerin farklı modellere sahip oldukları ve ayrımların katı olmadığı görülmektedir. Çoğu ülkenin farklı ağırlıklarda olmakla birlikte tüm bu modelleri benimsediği tespit edilmektedir.[503] Aynı model içerisindeki ülkelerde bile faaliyet yürütümünde farklılaşmalar olduğu ülkelerin birbirlerine benzemediği görülmektedir.[504] Örneğin bağımsız idari kuruluşların işlerliğinin parlamenter ve başkanlık sistemlerinde daha farklı olduğu değerlendirmesi yapılmıştır.[505] Fransa'daki merkezi yönetim gücünün görece azalması veya İngiltere'de Sanat Kurulu üzerinde hükümet yetkisinin artması modeller arasındaki geçişkenliğe örnek olarak gösterilmiştir.[506]

Modeller arasındaki ayrımların ülkelere katı bir şekilde yansımaması ve geçişkenlikler devlet sanat ilişkisinin modeller üzerinden değil eksenler üzerinden değerlendirilmesinin mümkün olabileceğini düşündürmektedir. Kanımızca devlet-sanat ilişkisinde üç temel eksen/spektrum bulunmaktadır. İlk eksen sanatın hangi aktör eliyle/desteğiyle yürütüldüğüne ilişkindir. Eksenin bir ucunda sanatın tamamen özel sektör eliyle yürütülmesi, yani piyasaya bırakılması söz konusudur. Bir diğer uçta ise idare bulunmaktadır ve sanatın üretimi ve sunumu tamamen idare eliyle yapılmaktadır. İkinci eksen ise idare ekseni olarak adlandırılabilir. Bu eksen sanat alanında idarenin varlığının bulunduğu durumlarda söz konusu olacaktır ve sanat alanına hangi idarenin dahil olduğu sorusuyla ilgilidir. Bir uçta sanatın merkezi hükümet politikalarıyla belirlenmesi (örn. Kültür Bakanlığı) söz konusuyken sanatın yerinden yönetimler (özellikle yerel yönetimler) eliyle desteklenmesi eksenin diğer ucunda bulunmaktadır. Üçüncü eksen ise bağımsızlık ekseni olarak adlandırılabilir. Bu eksen sanat sunan veya sanatı destekleyen kurumların merkezi idare politikalarından ne kadar bağımsız olduğunu ve sunulan veya desteklenen sanatın belirlenmesi konusunda dikkate alınan kriterlerin bağımsızlığı ile ilgilidir. Bir uçta sunulan ve/veya desteklenen sanatın tamamen hükümet politikalarına bağlı olması söz konusuyken diğer uçta hükümet politikasından ziyade sanat odaklı kriterlerin esas alındığı çoğulcu bir yapı bulunmaktadır. Bu eksenler doğrultusunda

[502] Cummings, Katz, **a.g.e.**, s. 10.
[503] Chartrand, McCaughey, "The Arm's Length Principle and The Arts: An International Perspective - Past, Present And Future", s. 53.
[504] Lluis Bonet, Emmanuel Négrier, "La politique culturelle à l'épreuve de l'agence. essai de combinaison d'approche principal agent et stakeholder (PA&S)", **Pyramides**, 2020.
[505] Michael Rushton, "Political oversight of arts councils: A comparison of Canada and the United States", **International Journal of Cultural Policy**, C. 8, No: 2, 2002, s. 164.
[506] Dubois, "Cultural Policy Regimes in Western Europe", s. 464.

devlet-sanat ilişkisini üç boyutlu bir düzlem olarak anlamak mümkündür ve ülkeler bu düzlem içerisinde farklı noktalarda konumlandırılabilecektir.[507]

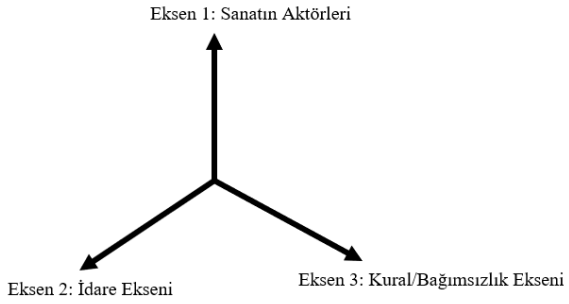

Şema 1 – Devlet Sanat İlişkisi Ekseni

III. Bir Hak Olarak Sanata Erişim

A. Sanata Erişimin Hak Olarak Nitelendirilmesi

İnsan hakları terimi "devlet tarafından güvence altına alınsın veya alınmasın, belirli bir tarihsel aşamada, onurlu bir yaşam sürdürmek için insanların sahip olması gerektiği düşünülen tüm hakları ifade eder."[508] "İdeal" haklar listesi olduğu söylenen[509] ve en yaygın biçimiyle "insanın insan olmaktan kaynaklanan hakları"[510] olarak tanımlanan insan hakları kavramı "insanların yararlanabileceği bütün haklar" olarak geniş bir şekilde ele alınmaktadır.[511] İnsan haklarının kaynağı değerlendirildiğinde insan doğası ve insan gereksinimleri ile karşılaşılmakta ve bireylerin hem maddi hem manevi gereksinimlere ihtiyaç duyduğu ortaya konulmaktadır.[512] Onurlu bir yaşamın gerektirdiği koşulların zaman içerisinde değişebildiği[513] ve sanata erişimin manevi gereksinimlerle ilişkilendirilebildiği düşünüldüğünde sanata erişimin geniş anlamda insan hakları listesinde yer aldığını söylemenin önünde bir engel bulunmamaktadır. Nitekim, insan hakları durağan bir kavram değildir ve kültürel haklar da yeni bir hak olarak ortaya

[507] Söz konusu eksen Şema 1 olarak görselleştirilmiştir.
[508] Oktay Uygun, "İnsan Hakları Kuramı", **İnsan Hakları**, 1. baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2000, s. 16. Benzer şekilde bkz. Bülent Tanör, **Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu**, 3. baskı, BDS Yayınları, 1994, s. 14.
[509] Münci Kapani, **Kamu Hürriyetleri**, 7. baskı, Ankara, Yetkin Yayınları, 2013, s. 14.
[510] Tekin Akıllıoğlu, **İnsan Hakları Kavram Kaynaklar ve Koruma Sistemleri**, 3. baskı, Ankara, Yetkin Yayınları, 2019, s. 16.
[511] Bu tanım ayrıca eleştirilmektedir. Bkz. Aybay, Çelik, **İnsan Hakları Hukuku**, s. 9. Aybay bunu bazı özelliklere göre (ör. kadın) hak tanınabilmesi bakımından eleştirmektedir.
[512] Uygun, "İnsan Hakları Kuramı", s. 18.
[513] Uygun, **a.g.e.**, s. 37.

çıkmıştır.[514] Bu doğrultuda insanların kültür ve sanat gereksinimlerini devletten talep etme hakkına sahip olduğu belirtilmektedir.[515]

Bununla birlikte, bu hakkın temel hak olarak güvence altına alınıp alınmadığı değerlendirilmelidir. Zira, haklarla gereksinim arasındaki ilişkinin tam olarak kurulduğunu söylemek mümkün değildir, hakların gereksinimleri veya gereksinimlerin hakları karşılamaması söz konusu olabilmektedir.[516] İnsan hakları pozitif hukuku aşan bir kavramken, temel haklar anayasalarda güvence altına alınan insan hakları olarak ele alınmaktadır.[517] Bir hakkın hukuk kuralı olarak tanımlanabilmesi için en temel ve en yaygın tanıma anayasal tanımadır.[518] Her ne kadar anayasal tanımanın güvence oluşturmasını "mutlak ve düz bir doğru olarak" kabul etmek doğru olmayacaksa da[519] insan haklarının korunması ve güvence altına alınması bakımından anayasal koruma "vazgeçilmez bir öneme sahiptir."[520] Nitekim, bir hakkın anayasal olarak tanınması yasakoyucunun basit çoğunlukla değiştiremeyeceği bir hak yaratmaktır.[521] Bir hakkın anayasal olarak korunması, bireylerin dava hakkına sahip olması anlamına gelmesi bakımından da önemlidir.[522] Ayrıca, anayasalarla korunan hakların yerine getirilmemesi durumunda devletin bir açıklama yapması gerekecektir ve bu da anayasal korumanın önemini gösterir niteliktedir.[523]

Sosyal hakların anayasal olarak korunmasına ilişkin farklı yaklaşımlar söz konusudur. Bu hakların anayasallaşmasının kaynak dağıtımının yargı eliyle yapılması anlamına geleceği ve bunun da demokratik kurama uymadığı belirtilmiştir.[524] Bununla birlikte eşitlikçi bir anlayış ve diğer hakların etkin kullanımı için temel gereksinimlerin karşılanması gerekliliği de

[514] Çeçen, **Kültür ve Politika**, s. 65.
[515] Çeçen, **a.y.**
[516] Uygun, "İnsan Hakları Kuramı", s. 19.
[517] Oktay Uygun, **1982 Anayasası'nda Temel Hak ve Özgürlüklerin Genel Rejimi**, İstanbul, Kazancı, 1992, s. 4.
[518] İbrahim Ö. Kaboğlu, **Dayanışma Hakları**, ed. TODAİE, Ankara, 1996, s. 12.
[519] Tanör, **Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu**, s. 212.
[520] Bülent Algan, **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2007, s. 95.
[521] Robert Alexy, **A Theory of Constitutional Rights**, (çev. Julian Roberts), New York, Oxford University Press, 2010, s. 297.
[522] Zafer Gören, **Anayasa Hukuku**, 5. baskı, Ankara, Yetkin Yayınları, 2020, s. 149.
[523] David Nussberger, Angelika; Landau, "General Report: The Justiciability of Economic, Social and Cultural Rights", **The Justiciability of Economic, Social and Cultural Rights**, ed. David Nussberger, Angelika; Landau, Cambridge, Intersentia, 2023, s. 16–17.
[524] Görüşler ve gerekçeleri için bkz. Bertil Emrah Oder, "Devletin Olumlu Edimini Gerektiren Sosyal Hakların Anayasal Düzeyde Korunması ve Yargısal Tutumlar", **Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 1, 2008, s. 204. Sosyal haklara anayasalarda yer verilmesine karşı çıkılmasının gerekçeleri için ayrıca bkz. F. I. Michelman, "The constitution, social rights, and liberal political justification", **International Journal of Constitutional Law**, C. 1, No: 1, 2003, s. 13–34.

savunulmuştur.[525] Bu değerlendirmeler kültürel haklar bakımından da geçerli olabilir. Ayrıca, demokratik düşüncülerin doğması ve demokrasinin yaşamasında kültürün önemli bir rol oynadığı ve demokrasinin kültür düzeyleri yüksek toplumlarda geliştiği belirtilmektedir.[526]

Belirtmek gerekir ki kültürel hakların anayasal devletlerde de ekonomik ve sosyal haklardan daha önemsiz bir pozisyona atıldığı ileri sürülmektedir.[527] Ekonomik ve sosyal hakları benimseyen ilk anayasa 1848 Fransa Anayasası olarak ele alınmış ve daha sonrasında bu hakların anayasal düzlemde korunmasının Birinci Dünya Savaşı sonrasına kaldığı ve 1917 yılında Meksika Anayasası ve 1919 yılında Weimar Anayasası ile devam ettiği belirtilmiştir.[528] Bilim ve sanat özgürlüğüne ilk yer veren Anayasa 1919 Weimar Anayasası'dır. Sanat özgürlüğüne sosyal haklar arasında yer veren bu anayasa uyarınca[529] devlet sanatı geliştirme ödevine de sahiptir.[530] İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra da sosyal ve kültürel haklar toplumdaki yararların sarılabilmesi amacıyla anayasalarda yer bulmaya başlamıştır.[531] Kültürün talep edilebilir bir insan hakkı olabileceği düşüncesi de İkinci Dünya Savaşı sonrasına rastlamaktadır.[532]

Ülke anayasalarında sanat özgürlüğüne (ya da sanatsal ifade özgürlüğü) ilişkin hükümlere yer verilmiştir.[533] Bununla birlikte, sanata erişim kavramı ile ilişkilendirilebilecek

---

[525] [525] Oder, "Devletin Olumlu Edimini Gerektiren Sosyal Hakların Anayasal Düzeyde Korunması ve Yargısal Tutumlar", s. 205–206. Sosyal hakların lehine ve aleyhine görüşler için ayrıca bkz. Alexy, **A Theory of Constitutional Rights**, s. 337–343.

[526] Çeçen, **Kültür ve Politika**, s. 16.

[527] Jean Alberto del Real Alcala, "The New Civil Rights of the Person", **Archives for Philosophy of Law and Social Philosophy**, C. 100, No: 4, 2014, s. 527. Bu makalede kültürel haklar ile kastedilen daha çok kişinin kültürünü yaşaması ve ifade etmesi ile ilişkili olarak alınmış ve sanata erişim kapsamında değil. Alberto del Real Alcala, "The New Civil Rights of the Person", s. 527–538.

[528] Algan, **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması**, s. 37.

[529] Tunçay, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Sanatsal İfade Özgürlüğü**, s. 2.

[530] Tanör, **Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu**, s. 90.

[531] Mehmet Akad, **Teori ve Uygulama Açısından 1961 Anayasasının 10. Maddesi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1984, s. 94.

[532] Roman, "L'accès à la culture dans les politiques de lutte contre l'exclusion sociale", s. 343–360.

[533] Örneğin Arnavutluk Anayasası md. 58 için bkz. "Albania Constitution", **Venice Commission**, y.y., (Çevrimiçi) https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF(2016)064-e.; Almanya Anayasası md. 5 için bkz. "Basic Law for the Federal Republic of Germany", **Federal Ministry of Justice**, (Çevrimiçi) https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/englisch_gg.html, 30.05.2025.; Brezilya Anayasası md. 5 için bkz. "Constitution of the Federative Republic of Brazil", **Biblioteca Digital Camara**, y.y., (Çevrimiçi) https://www.oas.org/es/sla/ddi/docs/acceso_informacion_base_dc_leyes_pais_b_1_en.pdf., Etiyopya Anayasası md. 29 için bkz. "Constitution of the Federal Democratic Republic of Ethiopia", **WIPO**, y.y., (Çevrimiçi) https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/et/et007en.pdf.; İtalya Anayasası md. 33 için bkz. "Constitution of the Italian Republic", **Senato della Repubblica**, y.y., (Çevrimiçi) https://www.senato.it/documenti/repository/istituzione/costituzione_inglese.pdf.; Güney Afrika Anayasası md. 16 için bkz. https://www.justice.gov.za/constitution/SAConstitution-web-eng.pdf; Gürcistan Anayasası md. 23 için bkz. "The Constitution of Georgia", **Constitution Net**, y.y., (Çevrimiçi) https://constitutionnet.org/sites/default/files/Georgia Constitution.pdf.; Kırgızistan Anayasası md. 48 için bkz.

hakların az sayıda ülkenin anayasasında açıkça tanındığı görülmektedir. Çeşitli ülkelerin anayasalarında sanattan faydalanma özgürlüğü, kültürel hayata ve/veya sanat hayatına katılım hakkı, kültürel etkinliklere eşit erişim sağlama yükümlülüğü, sanat kurumları açma yetkisi, kişilerin manevi ihtiyaçlarını karşılamak için sanatı geliştirme yükümlülüğü gibi hükümlere yer verildiği görülmektedir. Kültürel eserlerden faydalanma özgürlüğünün herkes için garanti altına alınmasına yer veren Polonya Anayasası,[534] herkesin sanat hayatına ve kültürel hayata katılım hakkına yer veren Küba Anayasası,[535] devletin kültürel fırsatlara eşit erişim sağlama yükümlülüğü altında olduğunu güvence altına alan Filipinler Anayasası,[536] idareye sanat kurumları açma yetkisi tanıyan Meksika Anayasası,[537] halkın manevi ihtiyaçlarını karşılamak için sanatı geliştirme yükümlülüğünü öngören Vietnam Anayasası[538] bunlara örnek olarak verilebilir. Bu ülkelerin anayasal yükümlülükleri doğrultusunda çeşitli faaliyetlerde bulundukları da anlaşılmaktadır. Polonya'da haftada en az bir gün müzelerin kamunun ücretsiz erişimine açık olma zorunluluğu politikası,[539] Küba'da ülke genelinde çocukların ve gençlerin erişim sağlayabileceği sanat atölyeleri ve etkinlikleri içeren çeşitli topluluk projeleri (*community projects*) yürütülmesi,[540] Filipinler'de her şehre kültür merkezi açılmasının zorunlu

"The Constitution of the Kyrgyz Republic", y.y., (Çevrimiçi) https://constsot.kg/wp-content/uploads/2022/06/constitution-of-the-kyrgyz-republic.pdf.; Mozambik Anayasası md. 94 için bkz. "Constitution of the Republic of Mozambique", y.y., (Çevrimiçi) https://cdn.accf-francophonie.org/2019/03/mozambique_const-en.pdf.; Rusya Anayasası md. 44 için bkz. "The Constitution of the Russian Federation", y.y., (Çevrimiçi) https://mid.ru/upload/medialibrary/fa3/xwhwumdwunawy9iprvhcxdqds1lzxqdx/CONSTITUTION-Eng.pdf.. Bu tez kapsamında 10 farklı ülkenin anayasa metinlerine örnek olarak yer verilmektedir. Sanat özgürlüğü bulunan anayasalar bu ülkelerle sınırlayıcı değildir.

[534] Polonya Anayasası md. 73 ile birlikte kültür ürünlerinden faydalanma özgürlüğü ("…*freedom… to enjoy the products of culture, shall be ensured to everyone*") de tanınmıştır. Bkz. "Poland's Constitution of 1997", **Constitute Project**, y.y., (Çevrimiçi) https://faolex.fao.org/docs/pdf/pol129737e.pdf.

[535] Küba Anayasası md. 79 ile birlikte herkesin sanat hayatına ve kültürel hayata katılım hakkı ("*the right to participate in the artistic and cultural life of the nation*") tanınmaktadır. "Cuba's Constitution of 2019", **Constitute Project**, y.y., (Çevrimiçi) https://faolex.fao.org/docs/pdf/cub184086E.pdf.

[536] Filipinler Anayasası md. 14 (Seksiyon 18) uyarınca Devlet, kültürel fırsatlara eşit erişim sağlama yükümlülüğü altındadır. ("*equal access to cultural opportunities through the educational system, public or private cultural entities, scholarships, grants and other incentives, and community cultural centers, and other public venues*") "The Constitution of the Republic of the Philippines", y.y., (Çevrimiçi) https://www.officialgazette.gov.ph/constitutions/1987-constitution/.

[537] Meksika Anayasası md. 73 uyarınca kongrenin sanat okulları, müzeler veya ilgili diğer kurumları açma yetkisi bulunmaktadır ("*To establish … arts and crafts school, museums… and other institutions related to the general culture of the nations' inhabitants and to legislate in the fields related to these institutions*"). "Mexico's Constitution of 1917 with Amendments through 2015", **Constitute Project**, y.y., (Çevrimiçi) https://faolex.fao.org/docs/pdf/mex126640E.pdf.

[538] Vietnam Anayasası md. 60 uyarınca devlet ve toplum halkın manevi ihtiyaçlarını karşılamak için sanatı geliştirme yükümlülüğü altındadır ("*The State and society shall develop … the arts in order to meet the diverse and healthy spiritual needs of the People*"). "BVerfGE 67, 213"; "The Constitution of the Socialist Republic of Vietnam", **Vietnam Law and Legal Forum**, y.y., (Çevrimiçi) https://faolex.fao.org/docs/pdf/vie127527.pdf.

[539] Dorota; Ilczuk, Anna Karpińska, "Compendium of Cultural Policies and Trends Country Profile of Poland", 2020, s. 40, (Çevrimiçi) https://www.culturalpolicies.net/wp-content/uploads/pdf_full/poland/poland_122020.pdf.

[540] Küba, "Quadrennial Periodic Report Cuba 2020", 2020, s. 14.

olarak öngörülmüş olması,[541] Meksika'da ülke genelinde sanat ve kültür aktivitelerinin yayılması amacıyla faaliyet göstermesi için ulusal bir kurum olan Meksika Ulusal Güzel Sanatlar ve Edebiyat Enstitüsü'nün (*Mexico's Instituto Nacional de Bellas Artes y Literatura*) kurulmuş olması,[542] Vietnam'da kültürel kalkınma için vergi ve teşvik düzenlemelerinin yasal temele kavuşturulması[543] bunların örneğini oluşturmaktadır.

T.C. Anayasası, kişinin hak ve ödevleri başlığı altında sanat hürriyetine, sosyal hak ve ödevler başlığı altında sanatın ve sanatçının korunmasına yer vermekle birlikte sanata erişim hakkını açıkça tanımamaktadır. Sanat kavram olarak gerek Anayasa md. 27'de gerekse Anayasa md. 64'te geçmektedir. Bununla birlikte sanata erişim hakkının anayasal olarak açıkça tanınmadığı tespitini yapmamızın sebebi bu hakkın boyutlarını ele alırken değerlendirdiğimiz üzere sanata erişim hakkının odağının kültürel hayata katılmak isteyen bireyler, yani sanat izleyicisi ve seyircisi olmasıdır. Aşağıda detaylı olarak ele alınacağı üzere Anayasa md. 27'de öngörülen sanatı açıklama ve yayma özgürlüğü ile md. 64'te yer alan sanat sevgisini yayılması için gereken tedbirlerin alınması yükümlülüğü sanat seyircisi/izleyicisi bakımından bir hakkın açıkça öngörüldüğü anlamına gelmeyecektir. Anayasamızın kültürel haklar başlığına yer vermemiş olması da bu bağlamda dikkat çekicidir; nitekim "ekonomik, sosyal ve kültürel" hak ayrımları 1982 dönemi öncesinde bulunmaktadır. Kültür, 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde bir hak olarak tanımlanmıştır.[544] Uluslararası yükümlülükler başlığında detaylı olarak ele alınacak olan ve kültürel hak kategorisine yer veren Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (ESKHS),[545] Türkiye tarafından 2003 tarihinde

[541] Corazon S.; Alvina vd., "The Philippines Cultural Policy Profile", 2020, s. 91.

[542] "Mision, Vision y Objectivos", **Instituto Nacional de Bellas Artes y Literatura**, 2019, (Çevrimiçi) https://inba.gob.mx/ConoceInba/Misioninba.

[543] "Strengthening institutions, policies and mobilizing resources for cultural development", **Vietnam Law and Legal Forum**, (2023), (Çevrimiçi) https://vietnamlawmagazine.vn/strengthening-institutions-policies-and-mobilizing-resources-for-cultural-development-69623.html. Ayrıca bkz. Tu Thi Loan, "Cultural capital and the development of cultural industries in Vietnam", **The Russian Journal of Vietnamese Studies**, C. 6, No: 2, 2022, s. 68–81.

[544] İHEB'in Resmi Gazetede yayımlanmasına 06.04.1949 tarihli 9119 sayılı BKK ile karar verilmiştir. R.G. No: 7217, T. 27.05.1949.

[545] ESKHS, 10.07.2003 tarihinde 2003/5923 sayılı BKK ile onaylanmıştır. R.G. No: 25196, T. 11.08.2003, İkiz sözleşmenin diğeri 1966 tarihli Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'dir *(International Covenant on Civil and Political Rights)* (ICCPR). ICCPR 1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir ve Türkiye, sözleşmeyi 2003/5851 sayılı 08.07.2003 tarihli BKK ile onaylamıştır. R.G. No: 25175, T. 21.07.2003. Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme md.1'de ise halkların kendi kaderlerini tayin etme hakkı kapsamında "kültürel gelişmelerini özgürce" sağlamaya ve md. 27'de azınlıkların korunmasına ilişkin olarak kültürel hakların kullanılmasına yer vermektedir. Bu sözleşme md. 19 ifade özgürlüğü kapsamında "sanatsal ürün şeklinde" "bilgi ve düşünceyi arama, edinme" özgürlüklerine de yer vermektedir. ICCPR'ın da kültürel hak olarak nitelenebilecek olan haklara yer verdiği belirtilmiştir. Pulat Tacar, "Kültürel Haklar", **Türkiye'de İnsan Hakları**, Ankara, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, 2000, s. 405. Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nde sanat özgürlüğüne açıkça yer verilmese de ifade özgürlüğü kapsamında içtihadi olarak bu özgürlüğün kabul edildiğine ilişkin bkz.

onayansa da 1966 tarihli bir sözleşmedir. Böyle bir hak kategorisinin tanınırlığı karşısında 1982 Anayasası yapımı sırasında ayrı bir kategorinin oluşturulmaması, Anayasakoyucunun kültürü bir hak kategorisi olarak tanımayı tercih etmediğini gösterir niteliktedir, oysa sanat özgürlüğü, eğitim hakkı ya da sanatın korunması hükmü gibi hükümler ya da kültürel kalkınma kavramı Anayasamızda mevcuttur.

Bununla birlikte, "dinamik" bir kavram olan insan hakları, yeni hakların eklenmesi, uluslararası sözleşmeler, içtihat vb. yoluyla genişleyebilmektedir.[546] Anayasa metni tarafından açıkça öngörülmese de Anayasada yer alan haklardan yola çıkarak türev haklara (*derivative constitutional rights*) ulaşılması mümkündür;[547] nitekim anayasal devletlerin temel hak ve özgürlükler sistemi yeni yorumlara ve yeni haklara imkan veren açık bir sistemdir.[548] Anayasada açıkça yer almasa da bir hakkın anayasal değere sahip olması anayasa yargısı yoluyla mümkün olabilir.[549] İnsan onuru, sosyal devlet, eşitlik, hukukun üstünlüğü, insanı kendini geliştirme hakkı gibi anayasal normlar da bu açıklığa ve yorumlara imkan sunmaktadır.[550] Ayrıca, çağdaş hukuk doktrini hak ve özgürlüklerin geniş yorumlanmasını benimsemektedir.[551]

Bu doğrultuda T.C. Anayasası'nın söz konusu ve diğer ilgili hükümlerinin sanata erişim hakkını tanıyıp tanımadığına ilişkin ayrı bir değerlendirme yapılması gerekmektedir. Belirtmek gerekir ki, kültürel haklara ilişkin olarak Anayasa maddelerinin önerildiği görülmüştür. TESEV raporu, anadil hakkına ilişkin madde önerirken[552] İKSV'nin Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nde yer alan maddeden yola çıkarak kültürel yaşama katkı hakkını da içeren bir madde önerdiği görülmektedir.[553] Kültürel hakların ayrı olarak ele alınması önerisinde

---

Vesile Setenay Ersoy, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukuku'nda Sanatsal İfade Özgürlüğü (Yüksek Lisans Tezi)", İstanbul Üniversitesi, 2010, s. 16.

[546] Aybay, Çelik, **İnsan Hakları Hukuku**, s. 8.

[547] Alexy, **A Theory of Constitutional Rights**, s. 33–38.

[548] Luisa Netto, "Criteria to scrutinize new rights: protecting rights against artificial proliferation", **Revista de Investigações Constitucionais**, C. 8, No: 1, 2021, s. 22–23.

[549] Kaboğlu, **Özgürlükler Hukuku**, s. 47.

[550] Netto, "Criteria to scrutinize new rights: protecting rights against artificial proliferation", s. 24–25. Yeni hakların tespiti sırasında dikkate alınabilecek kriterler için ayrıca bkz. Netto, **a.g.e.**, s. 41–62.

[551] Betül Aslan, "Devletin Temel Amaç ve Ödevleri Işığında Öznel Gelişme Hakkı (1982 Anayasası M. 5) (Yüksek Lisans Tezi)", Marmara Üniversitesi, 2007, s. 25.

[552] Oktay Uygun, "Yeni Anayasada Yerel ve Bölgesel Yönetim için Öneriler", 2012, s. 23. Önerilen madde şu şekildedir: "Anadili resmi dilden farklı olan yurttaşların dil hakları yasayla güvence altına alınır."

[553] İstanbul Kültür Sanat Vakfı, "Yeni anayasa için öneri: Kültürel Yaşama Katılma, Erişme ve Katkı Sağlama Hakkı", 2012. Önerilen madde şu şekildedir: "Herkes kültürel yaşama katılma, erişme ve katkı sağlama hakkına sahiptir. Kültürel yaşam, bireyin ve birey topluluklarının bir dünya görüşü inşa etmelerine aracı olan yaşam tarzları bağlamında, dili, sözlü ve yazılı edebiyatı, müzik ve şarkıları ve diğer sanat dallarını, sözlü olmayan iletişimi, din ve inanç sistemlerini, ayin ve törenleri, spor ve oyunları, üretim yöntemlerini veya teknolojilerini, doğal veya insan yapısı çevreleri, besinleri, giysileri, konutları, âdet ve gelenekleri ifade eder. Devlet, kültürel yaşama katılma,

bulunan bir başka Anayasa önerinde ise mevcut anayasadan daha kapsamlı bir hüküm önerilmese de Kültür ve Sanat Yüksek Kurumu'nun anayasal bir kuruluş olarak kurulmasının önerildiği görülmektedir.[554]

Bu çalışma kapsamında genel olarak hak ve özgürlükler ele alındıktan sonra sanata erişim hakkının T.C. Anayasası'nın koruması altında olup olmadığının değerlendirilmesi hedeflenmektedir.

B. Genel Olarak Hak ve Özgürlükler

1. Hak ve Özgürlük Kavramları

Hak ve özgürlük kavramları farklı şekillerde ele alınmaktadır. Bir anlayışa göre hak ve özgürlük aynı anlamda kullanılmaktadır.[555] Bir başka şekilde ise özgürlüğün geniş ve soyut olduğu hakkın ise özgürlüklerin somutlaştırılmış hali olduğu değerlendirilmektedir.[556] Bu doğrultuda haklar, hukuk kaynaklarıyla tanınan ve özgürlükleri sağlamayı amaçlayan yetkilerdir.[557] Hak kavramının daha geniş bir anlama geldiğini belirten bir görüşe göre ise hak, hem özgürlüğü hem de "devletten veya onun aracılığıyla özel kişilerden bir şeyler talep edebilme yetkisini" içermektedir.[558] Bir başka yaklaşıma göre ise özgürlük "bir şeyi yapma veya yapmama" olarak ortaya çıkarken, hak özgürlüğün yanı sıra "isteme yetkisi" de

erişme ve katkı sağlama hakkını doğrudan veya dolaylı yollarla engellemekten kaçınır ve bu hakkın üçüncü kişiler tarafından engellenmesini önlemek ve tam anlamıyla hayata geçirilmesini sağlamak amacıyla her türlü yasal, idari, yargısal ve mali tedbiri alır. Devlet, kültür ürün ve hizmetlerinin varlığını, kültürel demokrasi anlayışı çerçevesinde, temin ve teşvik eder; bunların herkesin fiziksel ve mali açıdan erişilebileceği, toplumun kültürel çeşitliliğine uygun veya uyarlanabilir ve farklı kültürel kimliğe sahip unsurları açısından kabul edilebilir olmasını güvence altına alır ve destekler. Bu hak ancak demokratik toplumda genel refahı yükseltmek amacıyla sınırlanabilir."

[554] Türkiye Barolar Birliği, "Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Önerisi", 2007, s. 255. Önerilen madde şu şekildedir: "(1) Kültürü ve sanatı, çağdaş uygarlık düzeyinde geliştirmek, araştırmak ve yaymak amacıyla Kültür ve Sanat Yüksek Kurumu kurulur. (2) Kamu tüzel kişiliğine sahip kurum özerktir; kuruluşu, işleyişi ve çalışmaları tarafsızlık esasına göre kanunla düzenlenir."

[555] İbrahim Ö. Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, Diyarbakır, Diyarbakır Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1989, s. 15.

[556] Kaboğlu, **a.y.** Özgürlüklerin çok geniş, hakların ise daha sınırlı bir alan kapladığına ilişkin ayrıca bkz. Tennur Koyuncuoğlu, "Tarihsel Yaklaşımla Hak ve Özgürlük İlişkisinin Saptanması", **İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi**, C. 12, No: 15, 1978, s. 51.Benzer şekilde ve dar anlamda ve geniş anlamda özgürlük tanımına ilişkin olarak bkz. Akıllıoğlu, **İnsan Hakları Kavram Kaynaklar ve Koruma Sistemleri**, s. 28.

[557] Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, s. 15. Bu değerlendirme doğrultusunda hak söz konusu olduğunda bireyin alacaklı konumda olmasına ilişkin ayrıca bkz. İbrahim Ö. Kaboğlu, **Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)**, 11. baskı, İstanbul, Legal Yayınevi, 2016, s. 220–221. Hakların, benzer şekilde hürriyetlerin sağlanması için kişiye tanınan yetkiler, pozitif hukuk ile korunan menfaatler olarak şekilde tanımı için bkz. Tarık Zafer Tunaya, **Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku**, 5. baskı, İstanbul, Araştırma Eğitim Ekin Yayınları, 1982, s. 187.

[558] Değerlendirmeler için bkz. Uygun, **1982 Anayasası'nda Temel Hak ve Özgürlüklerin Genel Rejimi**, s. 6.

vermekte[559] ve bireyi "alacaklı" konuma getirmektedir.[560] Hak ve özgürlük kavramları yerine "kamu hürriyetleri" kavramının da kullanıldığı ve bu hürriyetlerin "insan haklarının devlet tarafından tanınmış ve pozitif hukuka girmiş olan bölümü" olarak değerlendirildiği görülmektedir.[561] Somut duruma göre hak ve özgürlük ilişkisinin değişebileceği de belirtilmektedir.[562]

Bu çalışma kapsamında T.C. Anayasası doğrultusunda hak ve özgürlük arasında bir ayrım yapılmayacak, sanata erişim hakkının farklı boyutları ve hakkın nitelikleri değerlendirilecektir.

2. Hak ve Özgürlüklerin Sınıflandırılması

Temel hak ve özgürlüklerin farklı şekillerde sınıflandırıldığı görülmektedir. Bir sınıflandırma bireylerin gerek fiziki/maddi gerek manevi varlıklarına devletçe dokunulmamasını sağlayan koruyucu haklar, devletin pozitif davranışlarda bulunmasının gerektiği isteme hakları ve kişilerin toplumsal ve siyasal kararlara katılmasını sağlayan katılma hakları olarak gerçekleştirilmiştir.[563] Bu haklar negatif statü hakları, pozitif statü hakları ve aktif statü hakları olarak üçe ayrımlanmaktadır.[564] Türk Anayasalarının bu ayrımı benimsediği belirtilmektedir. Kişi hakları koruyucu haklara, ekonomik ve sosyal haklar isteme haklarına, siyasi haklar ise katılma haklarına karşılık gelmektedir. [565]

Bir başka sınıflandırma tarihsel evrime göre yapılan kuşak sınıflandırmasıdır.[566] Bu sınıflandırmaya göre insan hakları birinci kuşak (klasik), ikinci kuşak (sosyal) ve üçüncü kuşak (dayanışma) haklar olarak sınıflandırılmakta; birinci kuşak haklar devletlere karışmama yükümlülüğü getiren, ikinci kuşak haklar devlete hizmet sunma yükümlülüğü getiren, üçüncü

[559] Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, s. 14. Benzer şekilde özgürlüğün serbestlik ve bu serbestlikten yararlanma, hak kavramının ise bir hizmet/edim isteme yetkisi olmasına ilişkin bkz. Bülent Tanör, Necmi Yüzbaşıoğlu, **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, 22. baskı, İstanbul, Beta Yayınevi, 2024, s. 143. Hak sahibi olmanın "bir şey yapmaya yetkili olmak veya bir şeyi talep edebilmek" anlamına geldiğine ilişkin bkz. Uygun, "İnsan Hakları Kuramı", s. 13.
[560] Kaboğlu, **Özgürlükler Hukuku**, s. 13.
[561] Kapani, **Kamu Hürriyetleri**, s. 14.
[562] Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, s. 16. İnsan hakları düşüncesinin gelişimi için bkz. Aybay, Çelik, **İnsan Hakları Hukuku**, s. 25–77.
[563] Aybay, Çelik, **İnsan Hakları Hukuku**, s. 104.
[564] Kapani, **Kamu Hürriyetleri**, s. 6. Jellinek'in "pasif statü hakları"nı da içeren dörtlü ayrımı için ayrıca bkz. Alexy, **A Theory of Constitutional Rights**, s. 163. Jellinek'e ait klasik sınıflandırmanın geçerliliğini kaybettiği değerlendirmesine ilişkin bkz. Akad, **Teori ve Uygulama Açısından 1961 Anayasasının 10. Maddesi**, s. 53
[565] Akıllıoğlu, **İnsan Hakları Kavram Kaynaklar ve Koruma Sistemleri**, s. 277.
[566] Kuşak sınıflandırmasının ortaya çıkışı için bkz. Karel Vasak, "A 30-year struggle; the sustained efforts to give force of law to the Universal Declaration of Human Rights", **The Unesco Courier**, C. XXX, No: 11, 1977, s. 28–32. Ayrıca bkz. Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, s. 25.

kuşak haklar kişilerin, kurumların ve devletlerin ortak çabasını gerektiren haklar olarak nitelendirilmektedir.[567] Bununla birlikte, birinci kuşak haklar bakımından devletin belirli ölçüde toplum yaşamına müdahale etmesi kabul edilmekte olup;[568] birinci ve ikinci kuşak hakların sınıflandırılmasında devletin müdahale edip etmemesinin tek başına belirleyici bir kriter olmadığı belirtilmektedir.[569]

Bir diğer tasnif bireysel özgürlükler ve kolektif özgürlükler olarak gerçekleştirilen tasniftir. Kolektif özgürlükler, kullanılış biçimine göre, tarihsel evrim bakımından ve özneleri bakımından olmak üzere üç başlıkta ele alınmıştır.[570] Kullanılış biçimine göre kolektif özgürlük olabilmesi için birden çok kişinin belirli bir yönde irade uyuşması gerekmektedir. Bireysel özgürlüklerde ise bireyler başkalarıyla bir araya gelmeden ve birlikte davranma gereği olmadan kullanılabilirler.[571] Sendika özgürlüğü, grev hakkı, toplanma özgürlüğü kullanılış biçimine göre kolektif özgürlüklere örnek verilmektedir.[572] Buradaki kriter "toplu hareket veya topluluk olmaksızın hak ve özgürlüğün varlığından söz edile[memesi]dir."[573] Bazı bireysel özgürlüklerin bireysel kullanımın zorluğu sebebiyle toplu olarak kullanımı da söz konusu olmakta ve basın özgürlüğü, görsel-işitsel iletişim özgürlüğü ve eğitim özgürlüğü buna örnek gösterilmektedir.[574] Doğaları bakımından kolektif olmayan ama tek başına kullanımlarının güç olduğu özgürlükler de kolektifleşmeye başlamış ve bu doğrultuda "toplu özgürlüklere dönüşen bireysel özgürlükler" kategorisi oluşmuştur.[575] Bu özgürlüklerin "yeni kolektif özgürlükler" olarak nitelendirildiği görülmektedir.[576] Basın özgürlüğü ya da eğitim ve öğretim özgürlükleri bunlara örnek verilmektedir.[577] Özneleri bakımından kolektif özgürlükler ise kolektif özgürlüklerin özneleri yalnızca birey değil, "birey toplulukları veya kişi gruplaşmaları"

---

[567] Uygun, "İnsan Hakları Kuramı", s. 21–25. Ayrıca bkz. Aybay, Çelik, **İnsan Hakları Hukuku**, s. 105–111. Dördüncü kuşak hakların değerlendirilmesi bakımından: Aybay, Çelik, **a.g.e.**, s. 111–112. Dayanışma haklarının insan hakkı olup olmadığı tartışmalarına ilişkin olarak bkz. İbrahim Ö. Kaboğlu, "İnsan Haklarının Gelişmeci Özelliği ve Anayasa Yargısı", **Anayasa Yargısı Dergisi**, C. 9, 1992, s. 124. Kaboğlu, **Dayanışma Hakları**, s. 27–29. Sosyal ve ekonomik haklar ve ödevler çerçevesindeki hakların kural olarak devlete yapma borcu yüklemekte ve bireylere istem imkanı vermesine ilişkin bkz. Gemalmaz, **a.g.e.**, s. 666.

[568] Aybay, Çelik, **İnsan Hakları Hukuku**, s. 107.

[569] Ömer Anayurt, "Hakların Bütünlüğü İlkesi Açısından İnsan Haklarına İlişkin Sınıflandırmaların Değerlendirilmesi", **Türkiye'de İnsan Hakları**, TODAİE, 2000, s. 53.

[570] Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, s. 33. Tarihsel bakımından ayrımı için bkz. Kaboğlu, **a.g.e.**, s. 36–56. Bireysel ve kolektif hak ayrımının eleştirildiği de görülmektedir. Değerlendirmeler için bkz. Algan, **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması**, s. 41–44.

[571] Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, s. 33–34.

[572] Kaboğlu, **a.y.**

[573] Kaboğlu, **a.g.e.**, s. 34.

[574] Kaboğlu, **a.g.e.**, s. 35.

[575] Kaboğlu, **a.g.e.**, s. 88.

[576] Kaboğlu, **a.g.e.**, s. 36.

[577] Kaboğlu, **a.g.e.**, s. 88–96.

olduğunu ortaya koymaktadır.[578] Sürekli olanlara örgütlenmiş gruplar, geçici nitelikte olanlara geçici gruplaşmalar denmekte, yeni kolektif özgürlükler bakımından ise özneler "özgül durumlar" başlığında ele alınmaktadır.[579]

İnsan hakları ve yurttaşlık hakları olmak üzere bir sınıflandırmaya gidildiği de görülmektedir. İnsan hakları genel anlamda ideal haklardan oluşurken yurttaşlık hakları pozitif hukukta tanımlanmış haklar olarak ele alınmaktadır.[580] Ayrıca, bireyin varlığı ile ilgili hak ve hürriyetler ve bireyin gelişmesi ile ilgili hak ve hürriyetler olmak üzere ikili bir tasnife de gidilmiştir.[581] Bir diğer sınıflandırmada kişi hak ve ödevleri, siyasi hak ve ödevler, sosyal hak ve ödevler, ekonomik hak ve ödevler, kültürel hak ve ödevler olarak beşli tasnif yapılmaktadır.[582] Ek olarak, olağan koşullarda belirli sınırlamalara tabi tutulabilecek haklar, olağanüstü dönemlerde askıya alınabilir haklar ve olağanüstü koşullarda bile mutlak olarak saygı gösterilmesi gereken haklar olarak sınıflandırmaya gidildiği görülmektedir.[583]

Sınıflandırma, öğelerin belirlenip içerik ve çeşitliliğin ortaya konması, hukuksal rejimin belirlenmesi ve ortak ilkelerin ortaya çıkarılması bakımından önem teşkil edebilir.[584] Fakat insan hakları ele alınırken farklı sınıflandırmalara gidilmekle birlikte, hak ve özgürlükler arasındaki ilişkiler göz ardı edilmemelidir; nitekim insan hakları birbirlerinden ayrılamazlar ve birbirleriyle sıkı sıkıya bağlıdırlar.[585] Bu bağlamda özgürlüklerin "bütün ve tek" olduğu[586] veya benzer şekilde hakların birlikte haklar bütünü oluşturduğu söylenmelidir.[587] Nitekim, istisnalar saklı olmak koşuluyla, insan haklarının güvence altına alındığının söylenebilmesi için bireylerin tüm haklarından aynı anda ve tam olarak yararlanabiliyor olması gerekir.[588] Bazı hakların diğerlerine göre daha öncelikli ve önemli olduğu söylense de, her bir hakkın insan

[578] Kaboğlu, **a.g.e.**, s. 56.
[579] Kaboğlu, **a.g.e.**, s. 56–65.
[580] Mehmet Akad, **Teori ve Uygulama Açısından 1961 Anayasasının 10. Maddesi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1984, s. 52. Yazar, bu ayrımın geçersiz olduğunu düşünüyor bkz. Akad, **a.g.e.**, s. 54–58.
[581] Anayurt, "Hakların Bütünlüğü İlkesi Açısından İnsan Haklarına İlişkin Sınıflandırmaların Değerlendirilmesi", s. 55.
[582] Akad, **Teori ve Uygulama Açısından 1961 Anayasasının 10. Maddesi**, s. 65–68. Bu ayrım konularına göre yapılan ayrıma örnek teşkil edebilir. Konularına göre insan hakları ayrımı için bkz. Algan, **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması**, s. 44–45.
[583] Aybay, Çelik, **İnsan Hakları Hukuku**, s. 114–118.
[584] Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, s. 30. Benzer şekilde bkz. Akad, **Teori ve Uygulama Açısından 1961 Anayasasının 10. Maddesi**, s. 56.
[585] Kaboğlu, **Özgürlükler Hukuku**, s. 174.
[586] Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, s. 29.
[587] Anayurt, "Hakların Bütünlüğü İlkesi Açısından İnsan Haklarına İlişkin Sınıflandırmaların Değerlendirilmesi", s. 47.
[588] Algan, **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması**, s. 73–74.

onurunu temsil ettiği ve hak ve özgürlüklerin bölünemeyeceği dile getirilmektedir.[589] Ayrıca, içeriklerinin zenginlikleri doğrultusunda özgürlüklerin bulundukları kategorinin sınırını aşabildikleri de görülmektedir.[590]

C. Sanata Erişim Hakkının Anayasal Olarak Değerlendirilmesi: Devlet Sanata Erişim Sağlamalı Mı?

1. Sanata Erişim Hakkının Çok Katmanlı Yapısı ve Kavramsallaştırma Denemesi

Sanata eşit erişim kavramı ile anlaşılması gerekenler arasında (i) sanat üreticisi olarak herkesin eşit erişimi (örn. herkesin sanatçı olarak çalışabilmesi), (ii) sanat politikaları oluşturulurken bu karar mekanizmalarına katılım, (iii) sanat hizmetlerinin tüketimi (tüketici, müşteri yaklaşımı) bulunduğu söylenmektedir.[591] Sanat hizmetlerinin tüketim kısmı hem seyirci/dinleyici gibi pasif katılımcılar (*passive participants*) hem de amatör olarak etkinliklere katılan aktif katılımcılar (*active participants*) olarak ele alınmaktadır.[592] Bu çalışma kapsamında sanata erişim hakkı olarak yukarıda ele alındığı üzere bireylerin sanat faaliyetlerine izleyici/seyirci olarak erişimi odak alınmakta ve bu katılımın da iki boyutu olduğu düşünülmektedir. Bunlardan ilki bireylerin devlet müdahalesi olmaksızın sanat eserlerine/faaliyetlerine erişebilmeleridir. Bu boyut devletin bireylerin sanata erişime yalnızca müdahale etmemesini değil, aynı zamanda mevcut bir sanat eserinin üçüncü kişilerin müdahalesinden korunmasını da kapsamaktadır. Bir diğer boyut ise bireylerin devletten sanata erişim sağlamasını talep etme yani "sanat isteme" hakkı olarak düşünülmelidir. Bu ikinci boyut temel olarak sanat faaliyetine erişmek/katılmak isteyen bireylerin bu faaliyetlere katılımını sağlamayı amaçlamaktadır. Bu boyut devletin sanat üretmesi ve/veya sunmasını ve/veya sanatın yayılması için faaliyette bulunmasını gerektirmektedir.

İkinci boyutun daha anlaşılır olması için sanata erişim sağlanmasına kadar geçen süreçteki katmanların bir dizge olarak ortaya konması tez bakımından önem arz etmektedir. Sanat özgürlüğü değerlendirilirken ayrıca ele alınacak olmakla birlikte, sanat özgürlüğünün kapsamı belirlenirken sanat eserinin oluşum aşaması ve sanat eserinin etki doğurma aşaması

[589] Anayurt, "Hakların Bütünlüğü İlkesi Açısından İnsan Haklarına İlişkin Sınıflandırmaların Değerlendirilmesi", s. 47.
[590] Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, s. 29.
[591] John W. O'Hagan, "Access to and Participation in the Arts: the Case of Those with Low Incomes/Educational Attainment", **Journal of Cultural Economics**, C. 20, No: 4, 1996, s. 270.
[592] O'Hagan, **a.y.**

ele alınmaktadır.[593] Sanat eserinin oluşum aşaması, sanatı icra eden kişiler bakımından geçerli olup sanatçının çalışmaya karar vermesinden eserin sergilenmesine kadar geçen süreçleri koruma altına almaktadır.[594] Sanata erişim hakkı bakımından idarenin konumunun değerlendirilmesi için ise temel olarak beş aşamadan oluşan bir dizge öngörülmüştür.[595] Bu beş aşamanın sınırlarının keskin olmadığı ve iç içe geçtiği de söylenmelidir. Bu dizge sanat üreticisi/sunucusunun özel kişi veya idare olmasına göre farklılık gösterebilecek; bu farklılığa ayrıca yer verilecektir.

Bu süreçte ilk olarak üretici/sunucu olarak sanatçı yer almaktadır. Dizgenin ikinci adımı üretim sürecini içermekte ve bu süreçte sanatçı eserini oluşturmaktadır. Bu aşama tamamlandığında ise ürün ortaya çıkmaktadır. Ürün, daha sonra bir platformda sergilenmeye başlanacaktır ve bu da dizgenin dördüncü unsurunu oluşturmaktadır. Beşinci alanda ise bu platform vesilesiyle esere erişim sağlayan kişiler/kitle bulunmaktadır. Söz konusu kitle de sanata erişim hakkının öznesi konumundadır. İdare, dizgenin ilk aşamasına sanatçıya sanat eseri yaratıp yaratmamasından bağımsız olarak destek vererek dahil olabilir. Pandemi döneminde sanatçılara yaşam giderleri için yardım yapılması bunun bir örneğini oluşturmaktadır.[596]

İkinci aşamada ise bir sanatın üretimi ile ilişkili olarak destek sunulması söz konusu olacaktır. Burada amaç sanatçının üretim sürecini tecrübe etmesi olabileceği gibi sergilenecek bir sanat eserinin ortaya çıkması da olabilir. Film yapım destekleri bunların örneğini oluşturmaktadır. Sanat eserini yalnızca kişisel gelişimi için üreten ve kendini sanatçı olarak tanımlamayan kişilere verilen sanat eğitimleri de bu kapsamda yer alabilir.

Sanat eserinin ortaya çıkması sonrasında ise idarenin dördüncü aşamada sanatçıya mevcut platformlara erişim sağlayarak bu eserlerin yararlanıcı ile buluşmasına imkân vermesi söz konusu olacaktır. Üçüncü aşamada yer alan ürün ile beşinci aşamada yer verilen yararlanıcı/kitle bu platformda buluşabilir. İdarenin özel tiyatrolara oyunlarını sahnelemeleri

---

[593] Polat Akgün, **Sanat Özgürlüğü**, s. 235–242. Sanat özgürlüğünün kapsamının, süje, sanat faaliyetinin kendisi (eser alanı) ve sanat eserinin yayılması (etki alanı) bakımından incelendiği de görülmektedir. Süje değerlendirilirken de eser alanı ve etki alanı dikkate alınmış ve sanat yapan herkesin ve eseri üçüncü kişilere ulaştıran tüm aracıların bu özgürlüğün süjesi olduğu değerlendirilmiştir. Bkz. Bingöl, "Sanat Özgürlüğü", s. 111-112. Sanat özgürlüğünün kapsamı değerlendirilirken sanatsal ifade özgürlüğü, sanatsal yaratma özgürlüğü, sanatı yayma özgürlüğü ve sanattan yararlanma özgürlüğü olarak sınıflandırma yapıldığı da görülmektedir. Bkz. Aladağ, **Bilim ve Sanat Özgürlüğü**, s. 63–70.

[594] Polat Akgün, **Sanat Özgürlüğü**, s. 236.

[595] Dizgenin şemalaştırılması için bkz. Şema 2.

[596] "Artist Resources", **Artnoir**, y.y., (Çevrimiçi) https://www.artnoir.co/artist-resources. Ekonomik kriz veya pandemi gibi kriz dönemlerinde aslında sanatçıların zor durumda kalabildiği tecrübe edilmiştir. Bkz. Elsa Stamatopoulou, "The human rights of artists: What did the pandemic teach us?", **Art and Human Rights**, ed. Sofia Gantheret, Fiana; Guibert, Nolwenn; Stolk, Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 2023.

için yer sağlaması bunun bir örneğini oluşturacaktır. Kitlenin ayrı bir aşama olarak da ele alınmasının nedeni söz konusu yararlanıcılara belirli bir sanat eseri/platform odağından bağımsız olarak sanat odaklı destek verilebilmesidir. Burada kitlenin odak alınması ve belirli bir esere yönlendirme olmadan yararlanıcıya destek verilmesi söz konusu olabilir. Belirli yaş grubunda yer alan öğrencilere kültür sanat kartı verilmesi bunun örneğini oluşturacaktır.

Devletin sanat üreticisi/sunucusu olduğu durumda dizgenin ilk aşamasında özel kişi yerine idare bulunacaktır. Bu aşamada idare ilk olarak karar verici konumundadır ve hangi sanat faaliyetini ne kapsamda ve nasıl yürüteceğine karar verecektir. Bu aşama idarenin yalnızca karar vericilik rolünü değil aynı zamanda üretici rolünü de içermektedir. İdare verdiği karar doğrultusunda sanatı üreten konumunda olacaktır. Burada çeşitli ilişkiler çerçevesinde sanatçı istihdam edecek ve bu sanatçılar idare bünyesinde ve verilen kararlar doğrultusunda sanat faaliyeti üretecekler ve sanat eseri ortaya çıkaracaklardır. Dizgede yer alan aşamalar idarenin sanat üreticisi olduğu durumda da benzer şekilde devam edecek; fakat süreçte kamusal yetkilerin kullanımı söz konusu olacağı gibi kitleyle buluşması aşamasında ilişki idare ve kitle arasında kurulacaktır. Bir başka farklılık ise idarenin sanatı hizmet alımı yoluyla sunmasında ortaya çıkabilir. Burada dizgede yer alan ürünün idare tarafından alınması, sergilenmesi ve kitleyle buluşturması söz konusu olacaktır. Burada sanat faaliyetini icra eden özel kişidir; fakat ilk dizgeyle farklılık arz eden husus ise sanata erişimin sağlandığı aşamada ilişkinin idare ve kitle arasında kurulmasıdır.

Sanat eserinin üretimi sırasında eserin ortaya konması şartıyla destek verilmesi, ürünün sergileneceği platformun sağlanması ve kitleye ürünlere erişim için destek sunulması ve sanatın bizzat idare tarafından üretilip veya hizmet olarak alınıp kitleye kadar ulaştırılması sanata erişim hakkının ikinci boyutu ile yakın ilişki içerisindedir. Devletin üretici veya hizmet alıcısı olarak sanat faaliyeti yürüttüğü durumda sanat faaliyetinin kamusal bir faaliyet olarak yürütülmesi söz konusu olmaktadır ve bu faaliyetin kamu hizmeti faaliyeti bakımından değerlendirilmesi gerekmektedir. İdarenin bu dizgeye destek vererek dahil olması ise temel olarak idarenin özendirme ve destekleme faaliyeti kapsamında ele alınacaktır. Kamu hizmeti ve özendirme ve destekleme faaliyeti ile birlikte gerek planlama gerekse özyönetim faaliyeti de var olmakla birlikte, bu tezin kapsamında bu faaliyetler ayrı olarak değerlendirilmeyecektir.[597]

[597] İKSV raporunda kültür ekosistemi başlığında da farklı sınıflandırmalara gidilmiştir. Kültür ekosisteminin tedarik hizmetleri, destekleyici hizmetler, medeni hizmetler ve dönüştürücü hizmetler olarak sınıflandırıldığı da görülmektedir. Konser, gösteri, oyun, festival, şenlik vb. kültürel tedarik hizmetlerine örnek olarak

Bu dizgeye ek olarak sanat, sanat eseri ve seyirci arasındaki üçgen ilişki de göz önünde tutulmalıdır. Sanat, sanat eseri ve seyirci arasındaki ilişkide, sanatçı ve eser arasında yaratım, eser ve seyirci arasında iletişim ve seyirci ve sanatçı arasında da ticari ilişki bulunduğu görülmektedir.[598]

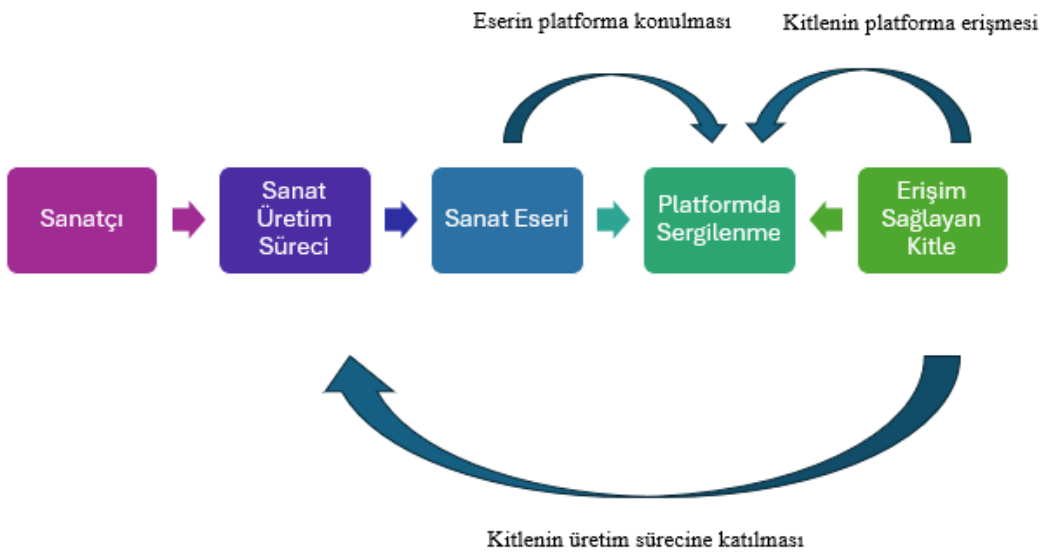

Şema 2 – Sanata Erişim Hakkının Katmanları

Bu doğrultuda, öncelikle T.C. Anayasasının sanata erişim hakkının ikinci boyutunu tanıyıp tanımadığının değerlendirilmesi gerekmektedir.[599] Çağdaş hukuk doktrini hak ve özgürlüklerin geniş yorumlanmasını benimsemektedir.[600] Bu doğrultuda, sanata erişimin Anayasanın güvence altına aldığı diğer haklar ile ilgili/ilişkili olduğu ve bu gibi bir hakkın kurgulanmasının mümkün olduğu söylenebilir.

Devletin temel amaç ve görevleri de bu hakkın kurgulanması için çıkış noktasıdır. Anayasa md. 5 "kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak

gösterilmektedir; başkalarının faaliyetlerine zemin oluşturmada ise mekân, imkân ve araç sunulması destekleyici hizmetler olarak ele alınmaktadır. Bu kategoriler somut çıktıları ifade etmektedir. Medeni hizmetlerde ise kültürün bir arada yaşamaya etkisi ve kamusal sonuçlarına odaklanılmaktadır. Dönüştürücü hizmetlerde ise insanların sahip olması gereken niteliklere ve bunların dönüşümüne odaklanmaktadır. Bkz. İstanbul Kültür Sanat Vakfı, "Türkiye'de Yerel Kültür Ekosistemi", s. 30–31.

[598] Chartrand, McCaughey, "The Arm's Length Principle and The Arts: An International Perspective - Past, Present And Future", s. 46.

[599] İleride ele alınacağı gibi sanata erişim hakkının birinci boyutu sanat özgürlüğü kapsamında koruma altındadır. Fakat odak noktası sanata erişim talebinde bulunanlar değil, sanatçıdır.

[600] Aslan, "Devletin Temel Amaç ve Ödevleri Işığında Öznel Gelişme Hakkı (1982 Anayasası M. 5) (Yüksek Lisans Tezi)", s. 25.

ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışma" görevlerini Devletin temel amaç ve görevleri arasında saymaktadır.[601] "Özgürleştirme" normu olarak ele alınan[602] Anayasa md. 5, Devlete bireylerin insan onuruna uygun bir ortam içerisinde yaşamasını sağlama ödevini yüklemiştir.[603] Devletin temel amaç ve görevlerinin düzenlendiği maddede bu yönde bir ödev yüklenmesi "özgürlüğü zaten hazır ve sırf korunması gereken bir değer olarak kabul eden pasif okuma ruhu değil, aktif ve sosyal bir tavır alınmasını gerektiren bir anlayış[ın]" kabul edildiğini göstermektedir.[604] Bu doğrultuda sanata erişimin faydaları göz önünde bulundurulduğunda, sanata erişim sağlanması da refah, huzur ve mutluluk sağlama, siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmak ve insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamak kapsamında ele alınabilir. Bu madde ile güvence altına alınan görevlerin sanatın bir kurum olarak koruma altına alınması anlamına geldiği belirtilmiştir.[605]

Bununla birlikte, Anayasa md. 5'in yön gösterici bir kural, bir program hüküm olarak nitelendirildiği[606] ve bu hükmün zayıf bir hüküm olduğu görülmektedir.[607] Her ne kadar bu hükmün "olumu edimde bulunma yükümlülüğü" öngördüğü de söylenmekte ise de[608] Anayasa md. 5 ile öngörülen ödev Devletin "gerekli şartları hazırlama[sı]" değil de "hazırlamaya çalışma[sıdır]."[609] 1961 Anayasasında "siyasi, iktisadi ve sosyal bütün engelleri kaldırır; insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlar" anlayışı karşısında

[601] Bu tezde devlet kavramı genel anlamda kullanıldığında küçük harfle, Türkiye Devleti anlamında kullanıldığında büyük harfle yazılmıştır.
[602] Oder, "Devletin Olumlu Edimini Gerektiren Sosyal Hakların Anayasal Düzeyde Korunması ve Yargısal Tutumlar", s. 208.
[603] Mehmet Akad, Abdullah Dinçkol, **1982 Anayasası ve Anayasa Mahkemesi Kararları**, İstanbul, DER Yayınları, 2007, s. 52.
[604] Bülent Tanör, "Temel Hak ve Özgürlüklerin Genel Rejimi", **İnsan Hakları**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2000, s. 48.
[605] Bingöl, "Sanat Özgürlüğü", s. 120.
[606] Merve Alçık, "Türk Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Maddi ve Manevi Varlığın Korunması ve Geliştirilmesi Hakkı (Yüksek Lisans Tezi)", Dokuz Eylül Üniversitesi, 2018, s. 20. 1961 Anayasası döneminde bu hakkın program kural olarak değerlendirildiği tartışmalara ilişkin bkz. Akad, **Teori ve Uygulama Açısından 1961 Anayasasının 10. Maddesi**, s. 111. Bu değerlendirmeler maddi ve manevi varlığını gelişme hakkı bakımından yapılmıştır.
[607] Aslan, "Devletin Temel Amaç ve Ödevleri Işığında Öznel Gelişme Hakkı (1982 Anayasası M. 5) (Yüksek Lisans Tezi)", s. 90. Aslan bu zayıflığın sosyal devlet ilkesi ile aşılabileceğini söylemektedir.
[608] Alçık, "Türk Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Maddi ve Manevi Varlığın Korunması ve Geliştirilmesi Hakkı (Yüksek Lisans Tezi)", s. 7.
[609] 1961 Anayasasına göre 1982 Anayasasının devletin görevlerini "hazırlamaya çalışmak" olarak tespit ettiği için daha az sosyal nitelik taşıdığı söylenmektedir. Bkz. Tanör, Yüzbaşıoğlu, **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, s. 115.1961 Anayasası ile karşılaştırıldığında bu ödevin "daha çekingen bir dille ifade" edildiği belirtilmektedir. Tanör, "Temel Hak ve Özgürlüklerin Genel Rejimi", s. 48.

1982 Anayasasının ise "ürkek ve utangaç" ifadeler kullandığı belirtilmiştir.[610] Bununla birlikte, program hüküm olması "yapmama" özgürlüğü verildiği anlamına gelmemektedir; bu husus özellikle Anayasa md. 64 ile birlikte aşağıda değerlendirilecektir.[611] Bu değerlendirme gerçekleştirilirken geri planda Anayasa md. 65 ile öngörülen devletin iktisadi ve sosyal ödevlerinin sınırı bakımından da bir değerlendirme yapılacaktır.

Bu doğrultuda Anayasa md. 5'e ek olarak Anayasada güvence altına alınmış diğer hak ve özgürlüklerin ele alınması gerekmektedir; nitekim sistematik yorum çerçevesinde temel hak ve özgürlüklerin yorumlanmasında diğer hak ve özgürlükler ile oluşturulan bağlam önem arz etmektedir.[612] Bu hakların başında, Anayasa md. 17 ile güvence altına alınan yaşama ve maddi ve manevi varlığını geliştirme hakkı, md. 27 ile güvence altına alınan sanat hürriyeti, md. 42 ile güvence altına alınan eğitim hakkı ve md. 64 ile düzenlenen sanatın ve sanatçının korunması hükmü gelmektedir.[613] Anayasa md. 62 ile birlikte de yabancı ülkelerde çalışan Türk vatandaşlarının "kültürel ihtiyaçlarının" sağlanması için gereken tedbirleri alma yükümlülüğü öngörülmüştür. Bunlara ek olarak Anayasa md. 2 ile güvence altına alınan sosyal devlet ilkesi ve md. 166 ile öngörülen kültürel kalkınma hedefinin de değerlendirilmesi gerekmektedir.[614]

Burada belirtmek gerekir ki, söz konusu hükümlerin ele alınması sanata erişim hakkının kurgulanması bakımından doğrudan ilişkili haklar olmasıyla açıklanabilir; nitekim sanata erişim hakkının ilişkisi bu haklarla sınırlı değildir. İnsanların temel gereksinimlerinin karşılanması kişilerin siyasi hayata katılım göstermesi için gereklidir ve siyasi katılım gösterme kapasitesinin korunabilmesi için sosyal hakların anayasal olarak güvence altına alınması gerektiği argümanı akılda tutulmalıdır.[615] Bu doğrultuda eğitim ve sağlık hakkı gibi sosyal hakların da demokrasi endeksine dahil edilmesi gerekliliği savunulmuştur; nitekim bireyin

[610] Tanör, **Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu**, s. 199–200.
[611] Bkz. Bölüm I/III/C/4 – Sanatın ve Sanatçının Korunması Ödevi Kapsamında Sanata Erişim Hakkı.
[612] Sistematik yorum, bir "normun diğer normlarla birlikte oluşturduğu bağlamdan çıkan anlama odaklanmayı ifade eder." Sistematik yorum tanımı ve hak ve özgürlüklerin yorumunda da diğer normlar ile oluşturulan bağlamın dikkate alınması gerekliliğine ilişkin bkz. Bertil Emrah Oder, **Anayasa Yargısında Yorum Yöntemleri**, İstanbul, Beta Yayınevi, 2010, s. 55, 64.
[613] Sanat özgürlüğü ile din ve vicdan özgürlüğünün de beraber kullanılabileceği, sanatsal faaliyetin dini inancı yayma fonksiyonunu içerebildiği, bir toplantıda sanat etkinliğinin sergilenmesi örneğinde olduğu gibi toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkıyla aynı anda bulunabileceği belirtilmektedir. Ayrıca, sanat özgürlüğü çalışma özgürlüğü ve girişim özgürlüğü ile aynı anda kullanılabileceği gibi sanat eserleri üzerinden mülkiyet hakkından da sanat yararlanılabilir. Bunun yanı sıra, sanat özgürlüğünün seyahat özgürlüğü ve dernek özgürlüğü ile birlikte kullanılabileceği de belirtilmektedir. Bkz. Atalay, "Sanat Özgürlüğü Temel Hakkının Kapsamı ve Diğer Temel Hak ve Özgürlüklerle İlişkisi", s. 15-24. Bu tez kapsamında bu haklara ayrıca değinilmeyecektir.
[614] Anayasamız, kalkınma anlayışını ekonomik kalkınma ile sınırlamamıştır. Aşağıda ele alınacağı üzere kültürel kalkınma ekonomik ve sosyal kalkınma ile birlikte Devletin görevleri arasında yer almaktadır. Bu bağlamda Anayasakoyucu Devletin toplumun belirli bir kültürel seviyeye erişmesini de amaç edinmesini öngörmektedir.
[615] Cécile Fabre, **Social Rights Under the Constitution**, Oxford, Oxford University Press, 2000, s. 119–123.

kapasitesini kullanabilmesi için sağlığa ve eğitime erişmiş olması gerekmektedir.[616] Vatandaşlık bilincinin tüm hakların birbirlerini desteklemesine bağlı olduğu düşüncesi bireylerin siyasi görev üstlenebilmesi için sosyal hakların sağlanması gerektiğini ortaya koymaktadır.[617] Tüm sosyal hakların bu bakımdan ele alınamayacağının belirtildiği literatürde bile eğitim hakkı ile siyasi katılım arasında güçlü bir bağın olduğu, belirli bir eğitim seviyesi olmadan siyasi gündemin ya da toplumun ne şekilde yönetilmesi gerektiğinin anlaşılamayacağı ve eğitim hakkının güvenceye kavuşturulması gerektiği söylenmektedir.[618] Sanata erişim eksikliğinin bireyin siyasal katılımını doğrudan engelleyeceğini söylemek mümkün değildir; ancak sanatın bireyleri farklı fikirlerle tanıştırma ve sorgulama yetilerini geliştirme işlevi, kanımızca siyasal katılımı dolaylı olarak güçlendirebilir. Bu bağlamda, sanata erişimin bir hak olarak tanınması, yalnızca bireysel gelişimi değil, aynı zamanda daha nitelikli bir siyasal katılımı da destekleyici bir işlev görecektir.

Ayrıca belirtmek gerekir ki, ikinci boyut kapsamında bireylerin sanata erişim isteme hakkı olup olmadığının yanı sıra, Anayasanın sanata erişim sağlamak isteyen Devlete imkân tanıyıp tanımadığı ve bir sınır öngörüp öngörmediği de değerlendirilmelidir. Nitekim, yasakoyucu anayasal olarak yükümlülüğü olmasa da sanat faaliyeti yürütmeyi üstlenmeyi tercih edebilir. Yukarıda ele alınan devletin sanat sunması ve desteklemesinin yarattığı olumsuz dışsallıklar ve devlet-sanat ilişkisine getirilen eleştirel yaklaşım göz önünde tutulduğunda, sanata erişimin talep edilip edilmediğinden bağımsız olarak Devletin bu yetkisinin olup olmadığı ve bu yetkinin sınırının ne olduğu da özel önem arz etmektedir. Bu doğrultuda, bu bölüm T.C. Anayasası bakımından sanata erişim hakkını incelerken, aynı zamanda Devletin yetkilerini ve yetkilerinin sınırlarını değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

2. Sosyal Devlet İlkesi Kapsamında Sanata Erişim Hakkı

İnsanların yalnızca eşit haklarının değil aynı zamanda eşit imkanlarının olması liberal anlayış içerisinde dahi önem teşkil etmeye başlamıştır.[619] Sosyal devlet anlayışı ile birlikte liberal bireyci anlayış yumuşamış ve devlet vatandaşlara asgari yaşam düzeyi sağlama ödevini

[616] Michael Saward, "Democratic Theory and Indices of Democratisation", **Defining and Measuring Democracy**, ed. David Beetham, Londra, 1994, s. 16–18. Değerlendirme için ayrıca bkz. Fabre, **Social Rights Under the Constitution**, s. 120.
[617] David Miller, **Market, State, and Community**, Oxford, Oxford University Press, 1990, s. 246.D. Miller, Market, State and Community, 246.
[618] Fabre, **Social Rights Under the Constitution**, s. 125–126.
[619] Vézina vd., **Political Ideologies and Worldviews: An Introduction**, s. 51.

üstlenmiştir.[620] Anayasa md. 2 uyarınca Türkiye Cumhuriyeti sosyal bir devlet olarak tanımlanmıştır. Madde gerekçesinde sosyal devlet ilkesi ile birlikte Devletin "çalışan, çalıştığı halde elde ettiği ürün ile mutlu olabilmek için tasarladığı maddi ve manevi değerlere sahip olamayan kişilerin yardımcısı" olması öngörüldüğü belirtilmektedir.[621] Anayasamızda yer alan bu sosyal devlet fikri devletin bireyci olduğu kadar çağdaş uygarlık düzeyinin yarattığı ihtiyaçların temin edilmesi için sınırlı olarak toplumcu olduğunu göstermektedir.[622] Bu bağlamda geri planda Anayasa md. 10 ile öngörülen eşitlik ilkesi de düşünülmelidir. Sosyal devlet veya eşitlik ilkesinin türev bir hak oluştururken yardımcı olabileceği ortaya konulmaktadır.[623]

Sosyal devlet, en geniş tanımıyla bireylere "insanca bir yaşayış" düzeyi sağlamayı ödev bilen[624] ve bireylerin refahlarıyla ilgilenen[625] bir devlet olarak tanımlanmaktadır. Bu doğrultuda sosyal devlet ilkesi kapsamında "doğuştan sahip olunan onurlu bir hayat sürdürme ve maddi ve manevi varlığını geliştirme hak ve yetkisi" anayasal bir görev olarak Devlete verilmiştir.[626] Sosyal bir devlette yasakoyucu sosyal konumda zayıf konumda olanların özgürlüklerden diğer insanlara göre daha az yararlanmasını engellemelidir.[627] Servet, sosyal ekonomik durum, ekonomik rastlantı ve şans gibi eşitsizlik doğuran etmenlerin önüne geçilmesi sosyal devlet sistemi çerçevesinde ele alınmaktadır.[628] Bu gibi eşitsizliklerin ortadan kaldırılması için ise devletin sosyal hayata olumlu müdahalesi gerekmektedir.[629] Nitekim, özgürlüklerin gerçekleşebilmesi için maddi olanak sağlamak da sosyal devletin öğeleri arasında gösterilmiştir.[630] Günümüzde sosyal devlet ilkesinin "bireyin toplum halinde yaşamasının gereği olan asgari temel ihtiyaçlarının (güvenlik, adalet, temel eğitim, temel sağlık ve sosyal güvenlik hizmetleri gibi) sağlanmasının devlet tarafından (gerektiğinde bizzat üstlenilerek, gerektiğinde özel sektöre yaptırarak) garanti edilmesi ve/fakat bireyin de ekonomik gücü

[620] Aybay, Çelik, **İnsan Hakları Hukuku**, s. 91–98.
[621] Akad, Dinçkol, **1982 Anayasası ve Anayasa Mahkemesi Kararları**, s. 5.
[622] Sıddık Sami Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları 1. Cilt**, 3. baskı, İstanbul, İsmail Akgün Matbaası, 1966, s. 36.
[623] Alexy, **A Theory of Constitutional Rights**, s. 289.
[624] Şeref A. Gözübüyük, Turgut Tan, **İdare Hukuku Genel Esaslar Cilt 1**, 13. baskı, Ankara, Turhan Kitabevi, 2019, s. 41. "Fertlere yalnız klasik hürriyetleri sağlamakla yetinmeyip aynı zamanda onların insan gibi yaşamaları için zaruri olan maddi ihtiyaçlarını karşılamalarını da kendisine vazife bilen devlet" tanımı için bkz. Tanör, Yüzbaşıoğlu, **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, s. 113.
[625] Mümtaz Soysal, **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, Gözden Geç, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1979, s. 178.
[626] İl Han Özay, **Günışığında Yönetim**, 3 (2inci B, İstanbul, Filiz Kitapevi, 2017, s. 76–77.
[627] Gören, **Anayasa Hukuku**, s. 148.
[628] Ayferi Göze, **Sosyal Devlet Sistemi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1976, s. 36–37.
[629] Göze, **a.g.e.**, s. 38.
[630] Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku Genel Esaslar Cilt 1**, s. 42.

elverdiği ölçüde bu hizmetlerin finansmanına belli ölçüde katkı sağlaması" şeklinde bir dönüşümde olduğu belirtilmektedir.[631]

Sosyal devlet ile birlikte milli gelirin daha adil dağıtılarak sosyal adaletin temin edilmesi ve bu bağlamda kişisel ve siyasal haklar yanında, sosyal ve ekonomik hakların tanınması öngörülmektedir.[632] Anayasalarda sosyal devlet ilkesine yer verilmesi de ekonomik, sosyal ve kültürel haklar bakımından bir dayanak oluşturmaktadır.[633] Sosyal devlet anlayışının ortaya çıkışının Sanayi Devrimi ve sonrasındaki işçi sınıfı mücadelesine dayanması,[634] öğretide sosyal devlet kapsamında kültürel haklardan ziyade ekonomik ve sosyal hakların ele alınmasına yol açmaktadır. Bu doğrultuda sosyal haklar bakımından sendikal hak ve özgürlükler, toplu sözleşme hakkı, grev hakkı gibi emekçilerin yaşam düzeylerinin iyileştirilmesi için öngörülen mücadele araçları değerlendirilmekte[635] ve ayrıca eğitim hakkı, sosyal güvenlik hakkı, konut hakkı, sağlık hakkı, çalışma hakkı gibi haklara yer verilmektedir.[636] Tarih süresince sağlığa erişim, eğitim, sosyal güvenlik gibi haklar talep edilip başarılı olurken sanata erişim de sosyal hak olarak talep edilse bile aynı başarının yakalanamadığı iddia edilmektedir.[637]

Sosyal devlet, kültür ve sanatı halk için erişilebilir kılmayı gerektirmektedir.[638] Sanatın Batılı devletlerde kamu politikası haline getirilmesi de refah devletinin (*welfare state*) yükselişi ile açıklanmaktadır.[639] Sosyal devlet olarak nitelendirilmeyen ABD'de bile sanat kurumları açma yetkisinin, ABD Anayasası'nda yer alan genel refah (*general welfare*) kavramı üzerinden açıklandığı görülmektedir.[640] Nitekim refah anlayışı çaresiz (*desperate*) konumda olan insanların desteklenmesi ile sınırlı değildir, aynı zamanda tüm insanlara onların gelişimini

---

631 Ali Ulusoy, **Türk İdare Hukuku**, 6. baskı, Ankara, Yetkin Yayınları, 2023, s. 98.

632 Ali Tarık Gümüş, "Sosyal Devlet Anlayışının Gelişimi ve Dönüşümü", **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 18, No: 2, 2010, s. 121–122. Sosyal devlet anlayışı doğrultusunda Devlete verilen görevlere sosyal ve ekonomik haklar altında yer verilmesine ilişkin bkz. Cahit Talas, "Türkiye'de Sosyal ve Ekonomik Haklar", **Türkiye'de İnsan Hakları**, Ankara, Ankara Ünversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1970, s. 229.

633 Nussberger, Angelika; Landau, "General Report: The Justiciability of Economic, Social and Cultural Rights", s. 11–12.

634 Gümüş, "Sosyal Devlet Anlayışının Gelişimi ve Dönüşümü", s. 119.

635 Tanör, **Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu**, s. 113.

636 Altın Aslı Şimşek, "Sosyal Devlet İlkesinin Hukuki Değeri", Ankara Üniversitesi, 2015, s. 319–375.

637 Abbing, **Why Are Artists Poor?: The Exceptional Economy of the Arts**, s. 212.

638 Polat Akgün, **Sanat Özgürlüğü**, s. 385. İleri ülkelerde sosyal devletin görevleri arasında kültür ve sanatın gelişimine ortam hazırlamak da yer almaktadır. Bkz. Çeçen, **Kültür ve Politika**, s. 62. Sosyal devlet bireyin ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını da karşılamak üzere gerekli mekanizmalara sahip bir devlet sistemini içermesine ilişkin bkz. Zülfiye Yılmaz, "Olumlu Edim Gerektiren Sosyal Hakların Sınırı: Karşılaştırmalı Hukuk Perspektifinden 1961 ve 1982 Anayasaları Dönemi Uygulamaları", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. LXXII, No: 1, 2014, s. 698.

639 Toepler, Zimmer, "Subsidizing the Arts", s. 29–30.

640 Binkiewicz, **Federalizing the Muse : United States Arts Policy and the National Endowment for the Arts, 1965-1980**, s. 30.

(*flourish*) sağlamak için destek sunulmasını da kapsamaktadır.[641] Kişilerin ikinci kuşak hak ve özgürlüklerinden yararlanabilmesinde öne çıkan fırsat eşitliği ve sosyal devlet anlayışı burada da geçerlidir.[642] Toplumda dezavantajlı ve/veya savunmasız konumdaki kişilerin sanata erişimi sanat temel gereksinim dışında görüldüğünden pek mümkün değildir.[643] Her ne kadar iktisadi gelişmişlik kültürel gelişmişlik anlamına gelmese de, "ekonomik ve sosyal refah düzeyinin kültürel gelişmeyi beslediği" açıktır.[644] Kültürel katılım ile refah arasında bağlantı olduğunu gösteren araştırmalar bulunmaktadır.[645] Sanatın desteklenmemesi halinde ona yalnızca varlıklı kişiler ulaşabilecektir.[646] Nitekim eşitlik ve özgürlük herkes için olmakla birlikte, bunlardan yalnızca küçük bir zümrenin yararlanabilmesi sonrasında sosyal, iktisadi ve kültürel haklardan oluşan ikinci kuşak haklar elde edilmiştir.[647] Gelişmiş ülkelerde dahi kültürden yararlanmada eşitsizliğin olduğu görülmektedir.[648] Bu doğrultuda kültüre erişimin bazı ülkelerde (İskandinav ülkeleri, Fransa, Hollanda, İngiltere) aynı zamanda sosyal devlet politikaları ile ilişkilendirildiği[649] ve refah devleti anlayışının yaygın olduğu yıllarda Avrupa'da kültür sanat yatırımlarının yapıldığı belirtilmiştir.[650] Türk hukuku bakımından da refah kavramının kültürel kalkınmayı içerdiğini söylemek mümkün gözükmektedir. Nitekim, aşağıda ele alınacağı üzere Anayasa md. 166 ile birlikte kültür kalkınmanın bir unsuru olarak kabul edilmekte ve yalnızca ekonomik değil aynı zamanda kültürel kalkınma da amaçlanmaktadır. Kültürel ihtiyaçların karşılanması ile birlikte refah seviyesinin artacağı yorumu yapılabilir.

T.C. Anayasası bakımından da bunun özellikle sosyal devlet ilkesinin bir unsuru/hedefi[651] olan ve Anayasanın başlangıç kısmında da yer alan sosyal adalet ilkesi ile ilişkilendirilmesi mümkün gözükmektedir. Sosyal adaletsizlik belirli kişi veya grupların

---

[641] Carroll, "Can Government Funding of the Arts Be Justified Theoretically?", s. 26.
[642] Kaboğlu, **Dayanışma Hakları**, s. 10. Sosyal ekonomik demokrasi de "kişiler arasında şans eşitliğini yaratacak, belirli bir hayat düzeyini garanti edecek, kişiyi yoksul, muhtaç durumdan kurtaracak, ona güven ve adalet içinde kişiliğin gelişmesini sağlayacak bir sosyal ekonomik toplum düzeni" olarak tanımlanmaktadır. Göze, **Sosyal Devlet Sistemi**, s. 11.
[643] Polat Akgün, **Sanat Özgürlüğü**, s. 385. Dezavantajlı olan kişilerin kültüre erişim sağlaması kültürün demokratikleşmesi olarak da ele alınmaktadır. Kidd, **Legislating Creativity : The Intersections of Art and Politics**, s. 41. 1970'lerden itibaren ise kültürün demokratikleşmesi kavramı yerine "kültürel demokrasi" yaklaşımına geçildiği ve kültürlerin çoğulculuğunun kabul edildiği belirtilmektedir. Bkz. İstanbul Kültür Sanat Vakfı, "Türkiye'de Yerel Kültür Ekosistemi", s. 22.
[644] Tanör, **Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu**, s. 278. – 282. Özgürlüklerin ve insan haklarının ekonomik koşullara da bağlı olduğuna ilişkin bkz. Tanör, **a.g.e.**, s. 293–284.
[645] İstanbul Kültür Sanat Vakfı, "Türkiye'de Yerel Kültür Ekosistemi", s. 109.
[646] Karslı, **Devlet Eliyle Sanat ve Kamuda Sanatçı Olarak Çalışmak**, s. 20.
[647] Kaboğlu, **Özgürlükler Hukuku**, s. 31–32.
[648] Tanör, **Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu**, s. 283.
[649] Mautner, **Human Flourishing, Liberal Theory, and the Arts**, s. 120–121.
[650] Çetinkaya İstikbal, **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, s. 10.
[651] Şimşek, "Sosyal Devlet İlkesinin Hukuki Değeri", s. 76. Şimşek, sosyal devletin, sosyal adalet, sosyal refah/kalkınma ve sosyal güvenlik hedeflerini içerdiğini belirtmektedir.

"ekonomik, sosyo-kültürel, siyasi insan haklarının" toplumun bir kesimi için tanınmaması olarak tanımlanmaktadır.[652] Sosyal adalet gereğince toplumdaki her kesime belirli bir ekonomik ve kültürel yaşam olanağının verilmesi gerekir.[653] Araştırmalar ekonomik olarak ulaşılabilir sanat eserlerine daha fazla katılım olduğunu gösterirken, sanata erişim bakımından eğitim, coğrafi yakınlık gibi şartların etkili olduğu söylenmektedir.[654]

Eğitim hakkı değerlendirilirken, bu hakkın kullanılmasının önündeki engeller, coğrafi, toplumsal, ekonomik, siyasal ve bireysel nitelikli engeller olarak ele alınmaktadır.[655] Benzer sınıflandırma sanat bakımından da yapılabilir. Sanat faaliyetlerinin ülkenin her bölgesinde yürütülememesi coğrafi, kültüre verilen önemin toplumsal olarak yüksek olmaması sebebiyle bundan faydalanmama toplumsal, sanata erişimin maliyeti olması ve barınma ve beslenme gibi ihtiyaçların bireylerin bütçesinde çok fazla yer tutması bakımından da ekonomik engeller bulunmaktadır. Örneğin müzelere girişte gerçek anlamda masraf karşılığı bir bedel talep edilseydi bu bedelin çok yüksek olabileceği söylenmektedir.[656]

Sanata erişimde finansal engeller özel olarak önemlidir; ve hatta eğitim ile ilişkilendirilse bile eğitim seviyesinin de kişilerin gelir durumuyla ilgili olduğu söylenmektedir.[657] Türkiye'de de geçim derdinin ağır basmasının kültür ürünlerinden uzaklaşmaya yol açtığı belirtilmiştir.[658] Coğrafi olarak ise devlet desteğinin olmadığı durumda gösteri sanatlarının ve müzelerin merkezileştiği ve büyük merkezi şehirlerde toplandığı verisi önem arz etmektedir.[659] Gelir adaletsizliği üzerinden sanat destekleri için sunulan gerekçelerden bir diğeri de sanat eğitiminin masraflı olması ve sanat faaliyetinin gelir getirmemesi sebebiyle alt gelir grubundaki gençlerin sanata yönelmemesidir.[660] Ayrıca, sanat faaliyetlerinden yararlanma oranının eğitim ve gelir seviyesiyle birlikte arttığını gösteren araştırmalar, fırsat eşitsizliğini ortadan kaldırmak amacıyla devletin sanata erişimi sağlaması

---

[652] Şimşek, **a.g.e.**, s. 77.
[653] Gören, **Anayasa Hukuku**, s. 152. Sosyal devletin, kültür değerleri ve medeniyetin sunduğu imkanlar bakımından herkese eşit imkân sunulmasını da gerektirmesine ilişkin ayrıca bkz. Ernst Rudolf Huber, "Modern Endüstri Toplumunda Hukuk Devleti ve Sosyal Devlet", C. 27, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, (çev. Tuğrul Ansay), 1970, s. 35, (Çevrimiçi) https://dergipark.org.tr/tr/doi/10.1501/Hukfak_0000001127.
[654] Netzer, **The Subsidized Muse**, s. 19–20.
[655] Feyzi Uluğ, "Eğitim Hakkının Kullanımı Sorunu", **Türkiye'de İnsan Hakları**, Ankara, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, 2000, s. 436. Yazar ayrıca eğitim hizmetlerinden yararlanmada bireyin ailesinin ekonomik gücünün belirleyici olduğunu ve bu sebeple denge sağlama gücünün devlete düştüğünü belirtmektedir. Uluğ, **a.g.e.**, s. 431.
[656] Netzer, **The Subsidized Muse**, s. 25.
[657] O'Hagan, "Access to and Participation in the Arts: the Case of Those with Low Incomes/Educational Attainment", s. 277.
[658] Tanör, **Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu**, s. 320–321.
[659] Netzer, **The Subsidized Muse**, s. 27.
[660] Netzer, **a.g.e.**, s. 156. Bu değerlendirme sanat eğitimi ile ilgilidir.

gerektiğini gösterir niteliktedir.[661] Eğitimde fırsat eşitliği gibi örneğin tiyatro gereksinimini karşılama noktasında da fırsat eşitliği ilkesinin göz önünde tutulması gerektiği belirtilmiştir.[662] Nitekim eşitlik ilkesinin öngörülmesi bireylerin maddi anlamda sanat faaliyetlerine katılım sağlamasını garanti etmemektedir; bu bağlamda fırsat eşitliği sanata erişim bakımından önem arz etmektedir.[663] Fırsat eşitliği "kaynaklara ulaşabilme ve bunlardan yararlanabilme eşitliği" olarak tanımlanmaktadır.[664] İdeolojik farklılıklara rağmen batılı demokrasilerde fırsat ve imkan eşitliğinin sağlanması gerektiği düşünülmektedir.[665] İnsanı diğer canlılardan ayırıp ona özel bir konum sağlayan hususlardan biri insanın olanakları olarak ele alınmakta ve bu olanakların geliştirilebilmesi için uygun koşulların sağlanabilmesi gerekmektedir.[666]

Bu bağlamda, sosyal devlet belirttiğimiz üzere sanata erişim hakkı ile ilişkili olarak ele alınmasa da toplumun bir kesiminin sanat faaliyetlerine erişemiyor olması sosyal adalet ilkesini zedeleyecektir. Sosyal adaletin sağlanabilmesi için kültürel hakların da ekonomik ve sosyal haklarla birlikte düşünülmesi gerekmektedir.[667] Bu çerçevede, bireylerin bazı mal ve hizmetlere ulaşamaması durumunda olduğu gibi, gelir adaletsizliğinin giderilmesi amacıyla da devletin müdahale etmesi gerektiği savunulmaktadır.[668] Bu görüş uyarınca sanata destek vermek yerine insanların gelir düzeylerini artırmak bir yöntemdir; böylece bireyler isterlerse sanat için para harcayabilirler.[669] Bununla birlikte, bir ülkede sanat için harcanan para ülkenin bütçesine kıyasla düşük kalsa da bu harcamaların etkilerinin yüksek olduğu görülmektedir.[670]

Sosyal devletin bir diğer unsuru olan sosyal kalkınma da sanata erişim hakkı bağlamında düşünülmelidir. Sosyal kalkınma ile toplumun gelişmesi amaçlanmakta ve kişilerin özgürlüklerini kullanabilecekleri ve kendilerini geliştirebilecekleri politikaların uygulanması hedeflenmektedir.[671] Bu doğrultuda kültürel politikaların da sosyal ve ekonomik politikalara eklenmesi, kişilerin "düşünsel, sanatsal ve duygusal anlamda da iyileştirilmesi ve nicelik

---

[661] Çetinkaya İstikbal, **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, s. 52–53.
[662] Konur, **Devlet - Tiyatro İlişkisi**, s. 20.
[663] O'Hagan, "Access to and Participation in the Arts: the Case of Those with Low Incomes/Educational Attainment", s. 270–271.
[664] Ömer Can Çevik, "Bir Hak Olarak 'Eğitim' ve Eğitim-Refah İlişkisi", **İnsan Hakları Yıllığı**, C. 40, 2022, s. 122.
[665] Kapani, **Kamu Hürriyetleri**, s. 12.
[666] Uygun, "İnsan Hakları Kuramı", s. 20. İoanna Kuçuradi, "Felsefe ve İnsan Hakları", **İnsan Haklarının Felsefi Temelleri**, ed. İoanna Kuçuradi, 4. baskı, Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu, 2016, s. 73.
[667] Şimşek, "Sosyal Devlet İlkesinin Hukuki Değeri", s. 183–184.
[668] Netzer, **The Subsidized Muse**, s. 18.
[669] Le Grand, New, **Government Paternalism**, s. 72.
[670] Chartrand, McCaughey, "The Arm's Length Principle and The Arts: An International Perspective - Past, Present And Future", s. 95. Söz konusu etkinin "egemenin eli" (*hand of the prince*) etkisi olarak değerlendirilmesi için bkz. Chartrand, McCaughey, **a.y.**
[671] Şimşek, "Sosyal Devlet İlkesinin Hukuki Değeri", s. 134–135.

yanında nitelik bakımından da gelişmişliğin sağlanması" anlamına gelecektir.[672] Nitekim, sanatın bireyin ve toplumun gelişimi bakımından önemi göz önünde tutulduğunda sanata erişimin sağlanması sosyal devletin bir ödevi olarak düşünülebilir. Yabancı literatürde devletin sanatı desteklenmesi ve vatandaşların refahı için sanatın kullanılmasının "aydın(lanmış) sosyal devlet" (*enlightened welfare state*) kavramı olarak ele alındığı görülmektedir.[673] Estetik refah (*aesthetic welfare*) kavramı da literatürde yer almıştır.[674]

Sosyal devlet ile birlikte kişinin devletten "isteme hakkı" bulunduğu[675] ve vatandaşların birer alacak hakkı doğduğu belirtilmektedir.[676] Fakat söz konusu isteme hakkının Anayasada ekonomik ve sosyal haklar ile birlikte somutlaştığı görülmektedir. Sosyal devletin sağlanabilmesi için eğitim ve öğrenim ihtiyaçlarının giderilmesi, çalışma hakkının tanınması gibi örneklerin verilmesi bunun bir göstergesidir.[677] Bu bakımdan Anayasanın sanata erişime ilişkin öngördüğü temel hak ve özgürlükler ve diğer korumalar önem teşkil etmektedir. Devlete sanatı ve sanatçıyı koruma görevi veren Anayasa md. 64[678] ve kültürel kalkınmayı öngören Anayasa md. 166 sosyal devlet ile ilişkilendirilmektedir.[679] Sosyal ve ekonomik haklar arasında yer almasa da sanat özgürlüğünün ve sanatı öğrenme hakkının öngörüldüğü md. 27 de sosyal devlet anlayışı ile ilişkilendirilebilir. Söz konusu maddelerin sanata erişim hakkını güvence altına alıp almadığı aşağıda ayrıca değerlendirilmektedir.

Sosyal devlet anlayışı doğrultusunda özel kişiler tarafından üstlenilen faaliyetlerin de devlet tarafından üstlenilmesiyle idarenin faaliyet alanının genişlediği görülmektedir.[680] Bu sanatın erişilebilir kılınması bakımından da geçerli olacaktır. Fakat olumlu edim gerektiren sosyal haklar bakımından devletin bir kamu hizmeti kurması beklenebilse de bu kamu hizmeti kurulmadığı sürece devletten böyle bir beklenti içerisinde girilmeyeceği[681] yorumu sanat bakımından da geçerlidir. Sosyal devlet ilkesinin devletten sanat talep etmeye imkân sunduğunu söylemek, sanata erişim hakkının ikinci boyutu Anayasada açıkça tanınmadığı

---

[672] Şimşek, **a.g.e.**, s. 139.
[673] Newton, "The Future of the Arts in the Welfare State", s. 34–35.
[674] Carroll, "Can Government Funding of the Arts Be Justified Theoretically?", s. 25. Estetik refahın, "belirli bir zamanda toplum üyelerinin deneyimlerinin tüm estetik düzeyinden" oluştuğu söylenmekte ve devletin de bu refahı koruma yükümlülüğü olduğu belirtilmektedir. Monroe C. Beardsley, "Aesthetic Welfare, Aesthetic Justice, and Educational Policy", **The Journal of Aesthetic Education**, C. 7, No: 4, 1973, s. 51.
[675] Göze, **Sosyal Devlet Sistemi**, s. 136.
[676] Göze, **a.g.e.**, s. 139.
[677] Göze, **a.g.e.**, s. 140–141.
[678] Gülnur Erdoğan, "Sosyal Devlette Sanat ve Sanatçının Korunması", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, No: 74, 2008, s. 193.
[679] Özay, **Günışığında Yönetim**, s. 77–78.
[680] Metin Günday, **İdare Hukuku**, 10. baskı, Ankara, İmaj Yayınevi, 2015, s. 331.
[681] Göze, **Sosyal Devlet Sistemi**, s. 145.

sürece çok olağan gözükmemektedir. Bununla birlikte, idarenin vatandaşlarının sanata erişimlerini sağlaması sosyal devlet ilkesi ile uyumlu olacaktır. Nitekim, Danıştay tarafından da ortaya konulduğu üzere "'[s]osyal bir hukuk Devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'nin idari yapısını oluşturan kurumlarının tüm eylem ve işlemlerinde 'sosyal devlet' ilkesini gözetmeleri bir zorunluluktur."[682]

3. Sanat Özgürlüğü Kapsamında Sanata Erişim Hakkı

a. Sanat Özgürlüğünün Kapsamı

Anayasa md. 27 uyarınca "[h]erkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkına sahiptir."[683] Sanat özgürlüğü[684] değerlendirilirken, sanat özgürlüğü ile sıkı bir bağlantı içerisinde olan düşünce ve ifade özgürlüğünün[685] de dikkate alınması gerekmektedir. Sanat faaliyetleri, hem sanat özgürlüğü (sanatsal yaratma özgürlüğü ifadesinin kullanıldığı da görülmektedir) hem de ifade özgürlüğü ile ilişkilendirilmiştir.[686] Düşünce toplumsal yapı, ekonomik koşullar, kültürel miras gibi çeşitli dış etmenlerin etkisiyle oluşur;[687] bu doğrultuda sanata erişim düşünceyi etkilemektedir. Anayasa md. 26 ile güvence altına alınan ifade özgürlüğü düşünce ve kanaatlerin "resim veya başka yollarla" açıklanması ve yayılmasını güvence altına alarak sanatsal ifade özgürlüğünü de korumaktadır. Bir kişinin düşünce ve kanaatlerini sanat yoluyla açıklaması da düşünce özgürlüğünün koruması altında olacaktır. Anayasa md. 26 görüldüğü üzere düşüncelerin açıklanması ve yayılmasını da güvence altına almaktadır.

---

[682] Danıştay 8. Daire, E.2007/6457, K.2008/8352, T.17.12.2008 (Lexpera).

[683] Görüldüğü üzere sanat özgürlüğü ve bilim özgürlüğü aynı maddede düzenlenmiştir. Sanat ve bilimin birbirlerinden farklı özgürlükler olmasına ilişkin bkz. Atalay, "Sanat Özgürlüğü Temel Hakkının Hukuki Niteliği", s. 43. Bu hususun yerindeliğinin tartışmaya açık olduğuna ilişkin bkz. Gemalmaz, "Sanatta Yaratıcılık ve Hukuk-II: 1982 Anayasası ve Sanat Özgürlüğü Sorunu", s. 662. Sanat ve bilimin ortaklığı ve birlikte ele alınmasına ilişkin değerlendirmeler için bkz. Tanör, **Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu**, s. 90; Aladağ, **Bilim ve Sanat Özgürlüğü**, s. 24–25; Ersoy, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukuku'nda Sanatsal İfade Özgürlüğü", s. 22. Sanat ve bilim ilişkisi üzerine ayrıca bkz. Abdullah Ayaydın, "Sanat ve Bilimin Kesişme Noktaları ve Yol Ayrımları", **Ege Eğitim Dergisi**, C. 2016, No: 17, 2016, s. 18–35. Bilim ve sanatın ortak noktasının özgürlüklerin kullanıldığı durumlarda kesin/mutlak bir çıktının garanti edilememesidir. Bu benzerlik kanımızca özellikle özendirme ve destekleme faaliyeti bakımından önem teşkil etmektedir.

[684] Sanat özgürlüğünün, bu özgürlük hukuk düzeni tarafından korunduğu için sanat özgürlüğü hakkı olarak nitelendirildiği de görülmektedir. Bkz. Ersoy, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukuku'nda Sanatsal İfade Özgürlüğü (Yüksek Lisans Tezi)", s. 16.

[685] İbrahim Ö. Kaboğlu, "Bilim ve Sanat Özgürlüğü", **İnsan Hakları**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2000, s. 121.

[686] Kaboğlu, "Bilim ve Sanat Özgürlüğü", s. 127. Gemalmaz, "Sanatta Yaratıcılık ve Hukuk-II: 1982 Anayasası ve Sanat Özgürlüğü Sorunu", s. 663–664.

[687] İbrahim Ö. Kaboğlu, "Düşünce Özgürlüğü", **İnsan Hakları**, 2000, s. 106.

Bu bağlamda bireylerin sanat aracılığı ile açıklanan ve yayılması amaçlanan ifadelere erişiminin korunması da Anayasa md. 26 ile güvence altındadır. Nitekim, düşünce özgürlüğü yalnızca bireyin açıklamada bulunması değil, aynı zamanda bu açıklamanın yöneltilen kişilere ulaşmasını da korumaktadır.[688] Anayasa md. 26 ile birlikte yalnızca negatif edim yükümlülüğü öngörülmemektedir ve Devletin düşüncelerin dile getirilmesinin sağlanması için önlem alması gerekmektedir.[689] Bununla birlikte, Anayasa md. 26 ile öngörülen "resmi makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak" hükmü bireylere haber veya fikir sunulma yükümlülüğünün bulunduğu anlamına gelmemektedir.

Devletin ifade özgürlüğünün pozitif yükümlülüğe ilişkin boyutunun Anayasa md. 5 ile birlikte değerlendirildiği göz önünde tutulduğunda,[690] bu hak ve özgürlükleri gerçekleştirmesi için negatif edim yeterli olmayacaktır. Devletin hakların kullanılabilmesi için gerekli koşulları yaratması pozitif yükümlülüğüdür.[691] Anayasanın genel gerekçesinde md. 5'e ilişkin olarak "devletin hak ve hürriyetlerin gerçekleşmesine yardımcı olması gereği[nin]" benimsendiği ve bu hususun "[h]ak ve hürriyetlerin topluma maledilmesi («sosyalleştirilmesi»)" şeklinde ifade edildiği görülmektedir.[692] Bu doğrultuda bireylerin kendilerini sanat yoluyla ifade etmeleri için de devletin yardımcı olması gerektiği söylenebilir. Bu bağlamda ifadelerin açıklanıp yayılabilmesi için platform sağlamak da devletin görevleri arasında yer alabilecektir. Bu da aynı zamanda sanat yoluyla ifade edilen düşüncelerin açıklanabileceği platformların sağlanması ile örneklenebilir.

Sanat özgürlüğünün Anayasada açıkça tanınmasının "çağdaş toplum olmanın vazgeçilmez gereği" olduğu dile getirilmektedir.[693] Bu özgürlüğün, ifade özgürlüğünden ayrı bir hüküm olarak düzenlenmesinin, özgürlüğe ayrı bir güvence sağlayacağı söylenmektedir.[694] Nitekim, Türk Anayasası da md. 27 ile birlikte sanat özgürlüğünü ayrı bir özgürlük olarak düzenlemiştir. Bu maddenin sanata erişim hakkını tanıyıp tanımadığının değerlendirilmesi için

---

[688] Gören, **Anayasa Hukuku**, s. 581.
[689] Oktay Uygun, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukukunda İfade Özgürlüğünün Sınırlanması", **Türkiye'de İfade Özgürlüğü**, ed. Taner Koçak, Taylan Doğan, Zeynep Kutluata, bgst, 2009, s. 18–19.
[690] Ulaş Karan, "İfade Özgürlüğü Hakkı", **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa**, ed. Sibel İnceoğlu, 3. baskı, İstanbul, Beta Yayınevi, 2013, s. 365.
[691] Oya Boyar, "Devletin Pozitif Yükümlülükleri ve Dolaylı Yatay Etki", **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa**, 2013, s. 70.
[692] "Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Gerekçeli)", y.y., (Çevrimiçi) https://www.anayasa.gov.tr/media/7465/gerekceli_anayasa_2021.pdf.
[693] Turgut Kazan, "Yaratma Özgürlüğü ve Anayasalar", **Sanat Olayı Dergisi-Danışma Meclisi Kurulurken Yaratma Özgürlüğü ve Anayasalar Özel Bölümü**, No: 10, 1981, s. 62.
[694] Ersoy, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukuku'nda Sanatsal İfade Özgürlüğü (Yüksek Lisans Tezi)", s. 25. Sanat özgürlüğünün tarihsel gelişimi için bakınız. Polat Akgün, **Sanat Özgürlüğü**, s. 11–33.

sanat özgürlüğünün kapsamının belirlenmesi önem arz etmektedir. Ancak, madde gerekçesi bu kapsamın çizilmesi bakımından yol gösterici bir nitelik taşımamaktadır.[695]

Anayasa md. 27 ile birlikte öğrenme, açıklama, araştırma, yayma ve öğretme özgürlüğü olmak üzere beş özgürlük öngörülmüştür. Bununla birlikte yukarıda belirtildiği üzere bu özgürlükler sanat eserinin oluşum aşaması ve sanat eserinin etki doğurma aşaması olmak üzere ayrı ayrı ele alınabilir.[696] Sanat eserinin oluşum aşaması, sanatı icra eden kişiler bakımından geçerli olup sanatçının çalışmaya karar vermesinden eserin sergilenmesine kadar geçen süreçleri koruma altına almaktadır.[697] Sanat eserinin etki doğurma aşaması sanatçının yarattığını ifade etmesiyle ve iletmesiyle ilişkilendirilmektedir. Sanatın etki alanı bakımından temel husus sanata "kamusal erişim"dir.[698] Anayasa md. 27 ile öngörülen "açıklama" ve "yayma" fiilleri bu kapsamda ele alınabilir. Sanat eserinin sergilenmesinin "yaratacağı etkinin korunmaması", sanat özgürlüğünü "anlamsız" kılacaktır.[699] Sanatçının, sanatın sergilenmesinden ayrı düşünülemeyeceği belirtilmektedir.[700] Bu doğrultuda sanat özgürlüğü sanatı başkalarına aktarma, yayma ve kişilerin düşüncelerini etkileyebilmeyi içermektedir.[701] Bu da eserin etki doğurma aşamasında müdahale ile karşılaşmadan yürütülmesi anlamına gelmektedir.[702]

Anayasa md. 26 ele alınırken Devletin pozitif yükümlülüklerine ilişkin gerçekleştirdiğimiz değerlendirmeler Anayasa md. 27 bakımından da geçerli olacaktır. Sanatçının eserlerini yayabilmesi, yani Anayasa md. 27'nin gerçekleşebilmesi için Devletin yardımcı olması beklenebilir. Sanatçının kamunun erişimine sunulabilecek daha fazla eser üretmesi için sanatın oluşum aşamasında verilecek teşvikler eserin yayılabilmesine katkı sağlayacaktır. Bunlara ek olarak bir sanat eseri ortaya çıktıktan sonra bunun kamu ile buluşabilmesi için de pozitif edim gerçekleştirilmesi mümkündür. Devletin sanatçılara eserlerini sergileyebilecekleri platformları ücretsiz ya da düşük bedelle kullandırtması ya da

---

[695] Akad, Dinçkol, **1982 Anayasası ve Anayasa Mahkemesi Kararları**, s. 194.
[696] Polat Akgün, **Sanat Özgürlüğü**, s. 235–242. Sanat özgürlüğünün kapsamının, suje, sanat faaliyetinin kendisi (eser alanı) ve sanat eserinin yayılması (etki alanı) bakımından incelendiği de görülmektedir. Süje değerlendirilirken de eser alanı ve etki alanı dikkate alınmış ve sanat yapan herkesin ve eseri üçüncü kişilere ulaştıran tüm aracıların bu özgürlüğün süjesi olduğu değerlendirilmiştir. Bkz. Bingöl, "Sanat Özgürlüğü", s. 111-112. Sanat özgürlüğünün kapsamı değerlendirilirken sanatsal ifade özgürlüğü, sanatsal yaratma özgürlüğü, sanatı yayma özgürlüğü ve sanattan yararlanma özgürlüğü olarak sınıflandırma yapıldığı da görülmektedir. Bkz. Aladağ, **Bilim ve Sanat Özgürlüğü**, s. 63–70.
[697] Polat Akgün, **Sanat Özgürlüğü**, s. 236.
[698] Bingöl, "Sanat Özgürlüğü", s. 115.
[699] Bingöl, **a.y.**
[700] Bingöl, **a.y.**
[701] Polat Akgün, **Sanat Özgürlüğü**, s. 238.
[702] Polat Akgün, **a.g.e.**, s. 239–240.

sanatçının farklı bölgelerde eserini sergilemesi için maddi destek sunması bu edimlerin örnekleridir. Bunlara ek olarak bireylere sanattan faydalanmalarına yönelik maddi destek sağlanması da sanat talebi oluşturacağı için sanatın yayılmasına katkı sağlayacaktır. Bu gibi edimler Devletin Anayasa md. 27'nin yerine getirilmesi için üstlendiği pozitif edim olarak açıklanabilecektir.

Anayasa Mahkemesi de Anayasa md. 27'nin Devletin pozitif yükümlülüğünü barındırdığını kabul etmektedir. Anayasa Mahkemesi, Mehmet Aksoy Başvurusu kararında sanatsal ifade özgürlüğü söz konusu olduğunda Devletin negatif ve pozitif yükümlülükleri bulunduğunu belirtmiştir.[703] Bir başka kararında ise bu hak (1961 Anayasası dönemindeki md. 21) değerlendirilirken sanat çalışmalarından doğan maddi ve manevi menfaatlerin korunması da sanat özgürlüğü kapsamında kabul edilmiş ve yasakoyucunun sanat özgürlüğünün "niteliğini, doğuş koşullarını, sahibine sağladığı yetkileri" düzenlemesi gerektiğine karar verilmiştir.[704] Fakat görüldüğü üzere pozitif yükümlülükler de sanat özgürlüğünün negatif boyutunun kullanılmasına yönelik özgürlükler olup sanata erişim sağlamak isteyen bireyleri odak almamaktadır.

Pozitif yükümlülüklere ilişkin değerlendirilmesi gereken bir diğer önemli husus sanatçının piyasa müdahalesine karşı korunmasıdır. Devlet'in müdahalesi yukarıda tartışıldığı üzere sansüre yol açabilir; fakat sanat piyasa sansürü ile de karşılaşabilmekte ve bu sansürle mücadele etmek daha zor görünmektedir; zira özel kurumların insan haklarına ilişkin yükümlülükleri devlet ile aynı değildir.[705] Özel kurum desteğinin sanatı nasıl biçimlendirebildiği tarihi olarak da görülmektedir. Floransa'nın Medici ailesinin rönesans sanatı üzerindeki etkisi bunun yalnızca bir örneğidir.[706] Sanat idaresinin siyasetten tamamen bağımsız olmasının sanatı ekonomik güce bağımlı hale getireceği söylenmiştir.[707] Bu bağlamda devletin sanata dahil olması aslında bir yandan sanatı kurumsal para (*corporate dollar*) karşısında koruması ile de açıklanabilir.[708] Devlet destekleri sanatçıları devlet dışı aktörlere

[703] Mehmet Aksoy, par. 59. Aynı şekilde bkz. İrfan Sancı (2), par. 53.
[704] AYM, E. 1967/10, K. 1967/49, T. 28.12.1967. Karşıoy söz konusu maddenin yalnızca olumsuz edim yükümlülüğü içerdiğini belirtmektedir.
[705] Sarah Joseph, "Art and Human Rights Law", **Research Handbook on Art and Law**, ed. Jani McCutcheon, Fiona McGaughey, Edward Elgar Publishing, 2020, s. 404–405, (Çevrimiçi) https://china.elgaronline.com/view/edcoll/9781788971461/9781788971461.xml.
[706] Joseph, **a.g.e.**, s. 404. Rönesans ve Medici ailesi ilişkisi için ayrıca bkz. Paul Strathern, **The Medici: Godfathers of the Renaissance**, Londra, Pimlico, 2005.
[707] Pierre-François Fressoz, "L'indépendance de l'administration de l'art", **L'art et le droit**, ed. Maryse Deguergue, Paris, Éditions de la Sorbonne, 2010, (Çevrimiçi) https://books.openedition.org/psorbonne/105620.
[708] Joseph, "Art and Human Rights Law", s. 405.

karşı da korumaktadır.[709] Bu doğrultuda, devletin sanat etkinliklerine yardım ve katkılarının sanat özgürlüğünün güvencesi olarak ele alındığı görülmektedir.[710] Tabii bu dahiliyetin ne şekilde olacağı önem arz edecektir.

b. Sanat Özgürlüğünün Sanata Erişimi Koruyan Boyutu

Sanata erişim hakkının tespiti açısından değerlendirilmesi gereken husus, sanatın sunulduğu kişinin, yani muhatabının sanat özgürlüğü kapsamında korunup korunmadığıdır. Sanatın önemi düşünüldüğünde bu özgürlük yalnızca sanatçılar için değil, toplum için de gereklidir.[711] Sanat özgürlüğünün güvence altına alınmasıyla toplumun bu eserlerden faydalanması mümkün olacaktır. Fakat bu özgürlüğün sanatın muhatabını koruyup korumadığı tartışılmaktadır.[712] Anayasa md. 27 ile güvence altına alınan sanatı "öğrenme" ve "araştırma" hakkının sanata serbestçe ulaşılması anlamına geldiği kabul edildiğinde[713] sanatın muhatabının Anayasa md. 27 kapsamında korunduğu söylenmelidir. Ayrıca, sanatın anlamı muhatabın sanat eserine verdiği anlama göre değişebileceğinden muhatapların sanatı anlamlandırabilmeleri sanattan yararlanma özgürlüğü kapsamında ele alınmaktadır.[714] "Sanat eserinden yararlanma hakkı"nın da sanat özgürlüğü kapsamında olduğu ve bireylerin tek başlarına bu haktan yararlanması gerektiği belirtilmektedir.[715] Nitekim, sanat eserinin yöneltildiği ve eserden faydalanan kişinin bu eserlere ulaşma haklarının kısıtlanmasının sanat eserini yayma hakkının kısıtlanması ile aynı anlama geldiği[716] ve kişilerin sanata erişiminin engellenmesinin sanat özgürlüğünü ihlal teşkil edebileceği[717] belirtilmektedir. İfade özgürlüğünün ifadeye erişimi

---

[709] Ulaş Karan, **Sanatta İfade Özgürlüğü, Sansür ve Hukuk**, İstanbul, Mas Matbaacılık A.Ş., 2013, s. 62.
[710] İbrahim Ö. Kaboğlu, "Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar", **Uluslararası Anayasa Hukuku Kurultayı**, Ankara, Türkiye Barolar Birliği, 2001, s. 137–138.
[711] İlhan Selçuk, "Yaratma Özgürlüğü ve Anayasalar", **Sanat Olayı Dergisi-Danışma Meclisi Kurulurken Yaratma Özgürlüğü ve Anayasalar Özel Bölümü**, No: 10, 1981, s. 48. Sanat özgürlüğünde toplum yararının korunmasına ilişkin bkz. Faruk Erem, "Yaratma Özgürlüğü ve Anayasalar", **Sanat Olayı Dergisi-Danışma Meclisi Kurulurken Yaratma Özgürlüğü ve Anayasalar Özel Bölümü**, No: 10, 1981, s. 31.Sanatın uygarlaştırdığına ilişkin ayrıca bkz. Sav, "Sanat Özgürlüğü", s. 866. Selçuk, "Yaratma Özgürlüğü ve Anayasalar", s. 48.
[712] Bingöl, "Sanat Özgürlüğü", s. 113. Alman doktrininde muhatabı bu kapsamda ele alan olduğu gibi, sanat özgürlüğünün sınırını genişletme gerekçesiyle kitle dışına çıkaran da olduğu söylenmiştir. Alman doktrinindeki görüşler için ayrıca bkz. Görüşler için bkz. Atalay, "Sanat Özgürlüğü Temel Hakkının Kapsamı ve Diğer Temel Hak ve Özgürlüklerle İlişkisi", s. 7.
[713] Polat Akgün, **Sanat Özgürlüğü**, s. 241. Benzer şekilde bkz. Ersoy, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukuku'nda Sanatsal İfade Özgürlüğü (Yüksek Lisans Tezi)", s. 17.
[714] Aladağ, **Bilim ve Sanat Özgürlüğü**, s. 69.
[715] Polat Akgün, **Sanat Özgürlüğü**, s. 218. Tüm insanların kendi kültürel eserlerine erişebilmesinin bu hakkın kültürel hak boyutu olduğuna ilişkin ayrıca bkz. Polat Akgün, **a.g.e.**, s. 220.
[716] Ersoy, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukuku'nda Sanatsal İfade Özgürlüğü (Yüksek Lisans Tezi)", s. 39.
[717] Polat Akgün, **Sanat Özgürlüğü**, s. 221.

kapsadığı kabul edildiği gibi,[718] sanat özgürlüğünün de sanata erişimi kapsadığı söylenmelidir. Örneğin bir eserin sergilenmesinin engellenmesi, kişilerin sanata ulaşmasını da engelleyecek ve sanata erişim haklarına zarar verecektir.[719] Bu yüzden de sanat özgürlüğüne yönelik müdahaleler, sanata erişimi engellediği için de kültürel yaşama katılma hakkına müdahalede bulunmaktadır.[720]

Anayasa Mahkemesi, bir heykelin hukuka aykırı olarak yıkılmasına ve Anayasa md. 26 ile güvence altına alınan ifade özgürlüğünün ihlal edildiği iddiasına ilişkin Mehmet Aksoy Başvurusu kararında sanatsal ifade özgürlüğünü ve sınırlarını değerlendirirken, kültürel hakların "sanatçının veya sanat eserlerinin devlet tarafından desteklenmesini ve sanat eserlerine ulaşmak isteyen kişilerin eserlere erişim hakkını güvence" altına aldığını,[721] sanatsal ifade özgürlüğünün koruma kapsamında kültürel bilgi ve fikirlerin "açıklanması", "yayılması" ve "mübadelesinin" girdiğini belirtmiştir.[722] Mahkeme bir belgesel film çekim izni talebinin reddedilmesi nedeniyle ifade özgürlüğünün ihlal edildiği iddiasına ilişkin Nejla Demirci Başvurusu kararında da "Anayasa'nın 27. maddesinde düzenlenen sanat özgürlüğünün kapsamında olan sinematografik eserlerin sinema çalışanları ve izleyicisi olmak üzere iki ögesi vardır. Bir tarafta bu eserler aracılığıyla düşünceyi yayma, diğer tarafta ise düşünceden yararlanma özgürlüğü yer almaktadır" diyerek Anayasa md. 27 ile birlikte sanata erişim sağlayan kişilerin de bu kapsamda korunduğunu belirtmektedir.[723] Farklı gerekçede ise bu korumanın "hak" olarak ele alındığı görülmektedir. Bu bağlamda "[b]ireylerin (diğer sanatçıların, eleştirmenlerin, yorumcuların, izleyicilerin, dinleyicilerin ve okuyucuların) ve toplumun da sanat eserinden estetik olarak haz alma veya almama, eseri yorumlama, değerlendirme, ondan bir ifade ve mesaj çıkarma ve anlamlandırma hakları vardır."[724] Anayasa Mahkemesi başka bir kararında Anayasa md. 27'yi değerlendirirken, sinema eserlerinin iki öğesinden birinin sinema izleyicisi olduğunu ve bu izleyicinin eser aracılığıyla düşünceden

[718] AİHM, Times Newspaper Ltd v. The United Kingdom, No. 3002/03, 23676/03, 10.03.2009, par. 27*;* AİHM, Observer and Guardian v. The United Kingdom, No. 13585/88, 26.11.1991, par. 59 (b); AİHM, Guerra and Others v. Italy*,* No. 14967/89, 19.02.1998, par. 53; AİHM, Ahmet Yıldırım v. Turkey, No. 3111/10, 18.12.2012, par. 49.
[719] Joseph, "Art and Human Rights Law", s. 403.
[720] Karan, **Sanatta İfade Özgürlüğü, Sansür ve Hukuk**, s. 6.
[721] AYM, Mehmet Aksoy, B. No: 2021/24677, 14/12/2023, par. 59. Aynı şekilde bkz. AYM, İrfan Sancı (2), B. No: 2018/5652, 30/3/2022, par. 53. Alman öğretisinde, Devletten yardım ve destek isteme hakkı olmadığı ve Devletin bu görevini takdir yetkisi çerçevesinde gerçekleştireceği vurgulanmaktadır. Gören, "Sanat ve Bilim Özgürlüğü", s. 450. Alman Anayasa Mahkemesi de Mephisto kararında sanat özgürlüğünün eserlere kamusal erişimi koruyacağını belirtmiştir. Bingöl, "Sanat Özgürlüğü", s. 132.
[722] Mehmet Aksoy, par. 68. Kültürel bilgi ve fikirlerin değiş tokuşuna katılma fırsatının da koruma altında olmasına ilişkin bkz. AYM, Mehmet Ali Gündoğdu ve Mustafa Demirsoy, B. No: 2015/8147, 8/5/2019, par. 39.
[723] AYM, Nejla Demirci, B. No: 2019/25823 T. 30/3/2022, par. 58.
[724] Nejla Demirci, Engin Yıldırım Farklı Gerekçe, par. 8.

yararlanma özgürlüğü kapsamında korunduğunu belirtmiştir.[725] Mahkeme ayrıca, sanat eserinin idare tarafından değerlendirilmesi sürecinde ön sansürün geniş yorumlanmasının "bireyin aykırı fikirlere ulaşma hakkını" engellediğini belirtmektedir.[726]

Tüm bu değerlendirmeler ışığında, sanat eseri yaratıcısı olsun veya olmasın, bireylerin sanata erişimlerinin de sanat özgürlüğü kapsamında korunduğu söylenmelidir. İfade özgürlüğünün sanatsal ifade özgürlüğünü korurken yalnızca sanatçının değil aynı zamanda sanattan faydalanmak isteyen kişilerin de ifade özgürlüğünü koruduğu[727] değerlendirmesi Türk hukuku bakımından da geçerli olacaktır. Fakat sanata erişim hakkının Devletten sanata erişimi talep etme boyutu değil, "mevcut sanat eserlerine ulaşabilme" boyutu korunmaktadır. Nitekim sanat özgürlüğünün kurumsal garanti yönü bulunsa da[728] sanat özgürlüğünde sübjektif hak yönü kurumsal garanti yönünden daha ağır basmaktadır.[729] Koruma sağlanan boyutun da sanat eseri yaratıcısının özgürlüğü ile aynı ölçüde korunduğunu söylemek mümkün olmamaktadır. Her ne kadar sanat eserinin muhatabının da sanat eserinin süjesi olacağı söylense de[730] sanat özgürlüğünün süjesi değerlendirilirken sanat eseri yaratıcısı odak alınmaktadır. Bu doğrultuda, sanat özgürlüğünün sanatsal faaliyette bulunan/bulunmak isteyen kişilere tanınmış bireysel sübjektif bir hak olduğu belirtilmelidir.[731] Sanatçının özgürlüğünün kapsamına sanat eserini yok etme veya sergilememe hakkının da girdiği göz önünde tutulduğunda,[732] sanata erişmek isteyen birinin bu özgürlüğü, diğer temel hak ve özgürlüklerle ilişkisi bir kenara (örn. bilet alan kişinin mülkiyet hakkı) bu sanatçı eserini sunmak istediği sürece geçerli olacaktır. Söz konusu değerlendirmeler düşüncelere erişebilme ve/veya bilgiye erişebilme hakkı bakımından da geçerlidir.

c. Sanat Özgürlüğünün Mülkiyet Hakkı ile Birlikte Değerlendirilmesi

Sanat özgürlüğü bakımından değerlendirilmesi gereken bir diğer husus sanatçının Anayasa md. 35 ile güvence altına alınan mülkiyet haklarına ilişkindir. Fikir hakları bir insan

[725] Mehmet Ali Gündoğdu ve Mustafa Demirsoy, par. 48.
[726] Mehmet Ali Gündoğdu ve Mustafa Demirsoy, par. 49.
[727] Joseph, "Art and Human Rights Law", s. 389, 405.
[728] Atalay, "Sanat Özgürlüğü Temel Hakkının Hukuki Niteliği", s. 58–60.
[729] Bingöl, "Sanat Özgürlüğü", s. 110.
[730] Tunçay, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Sanatsal İfade Özgürlüğü**, s. 65. Sanat özgürlüğünün öznesi ele alınırken sanatı yaratan ve bu eseri dağıtan/sergileyen kişiler açısından değerlendirildiğine ilişkin bkz. Aladağ, **Bilim ve Sanat Özgürlüğü**, s. 70–72.
[731] Atalay, "Sanat Özgürlüğü Temel Hakkının Kapsamı ve Diğer Temel Hak ve Özgürlüklerle İlişkisi", s. 4.
[732] Polat Akgün, **Sanat Özgürlüğü**, s. 238.

hakkı olarak mülkiyet hakkının koruması altındadır.[733] Fikri hakların korunmasının düzeyi sanata ve sanatçıya verilen değer ile açıklanmaktadır.[734] Eser sahiplerinin sahip oldukları mülkiyet hakları telif hakkı olarak kendisini göstermektedir.[735] Fikri mülkiyet haklarının da düşünce özgürlüğünün gelişmesi ve kültürel kazanımlar bakımından önemli gelişmelerden olduğu ve telif koruması ile birlikte eser sahiplerinin ve eser üretiminin olumlu etkileneceği belirtilmektedir.[736] Nitekim, telif aynı zamanda yaratıcılara üretme, keşfetme ve kendilerini ifade etme konusunda destek olmakta ve imkân sunmaktadır.[737] Telif korumasının olmaması durumunda eser üreticilerinin gerek maddi gerekse manevi haklarına zarar verilmesi eser sahiplerinin üretmemesine yol açmakta ve fikir üretemeyen toplumda kültürün de gelişmesinin mümkün olmadığı belirtilmektedir.[738] Araştırmaların fikri mülkiyet haklarına koruma sağlayan devletlerin kültür ve sanat alanında başarılı olduklarını gösterdiği[739] ve fikri mülkiyet haklarının yeteri kadar korunmadığı toplumların ekonomik, sosyal ve kültürel olarak sorunlar yaşadığı belirtilmektedir.[740] Bu bağlamda sanatçının eseri üzerindeki mülkiyet hakkının korunması da sanat eseri üretimine ve dolayısıyla sanata erişim hakkına katkı sağlayacaktır.

Bununla birlikte, fikri mülkiyet haklarının korunmasının sanata erişim hakkını sınırlandıran bir boyutu bulunmaktadır. Telif hakları ifade özgürlüğünün sınırlanma sebeplerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.[741] Telif hakları ile birlikte insanların eserlere

---

[733] Rohat Cebe, Hayrettin Suçin, "Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun Kısa Tarifçesi ve Eser Üreticileri Açısından Önemi", **Rast Müzikoloji Dergisi**, C. 2, No: 1, 2014, s. 122. Ayrıca bkz. Hasan Kadir Yılmaztekin, "Deconstruction of Human Rights Dimensions of Copyright in Europe", **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, C. 8, No: 16, 2020, s. 489. H. Burak Gemalmaz, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Mülkiyet Hakkı**, 1. baskı, İstanbul, Beta Yayınevi, 2009, s. 299. Fikri mülkiyet haklarının Anayasal temelleri olarak AY md. 35 ve md. 27'in esas alındığına ilişkin bkz. Temel Karahan Sami; Suluk, Cahit; Saraç, Tahir; Nal, **Fikri Mülkiyet Hukukunun Esasları**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2007, s. 26. Farklı haklarla ilişkili olarak ele alınmasına ilişkin ayrıca bkz. Cebe, Suçin, "Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun Kısa Tarifçesi ve Eser Üreticileri Açısından Önemi", s. 123. Fikir ve sanat eserleri üzerindeki haklar düşünceyi açıklama, bilim ve sanat hürriyeti ve sanat ve sanatçının korunması ile ilişkilendirilmesi için bkz. Mahmut Bolat, "Fikir ve Sanat Eserleri ile İlgili Yasal Düzenlemeler ve 1951 Tarihli 'Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun Kabulü", **Karadeniz Araştırmaları**, C. 16, No: 62, 2019, s. 726.

[734] İsa Eliri, "Güzel Sanat Eserlerinde Fikri Mülkiyet Hakları ve Uygulamaları", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, C. 23, 2010, s. 63.

[735] Ceren Sedef Eren, "İfade Özgürlüğü ve Telif Hakları Dengelemesi-Avrupa Mahkemeleri İçtihadı", **İnsan Hakları Yıllığı**, C. 37, 2019, s. 142. Tarihsel gelişim için bkz. Hasan Kadir Yılmaztekin, Banu Eylül Yalçın, "Manevi Hakların Türk Telif Hukukundaki Tarihî Gelişimi", **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 29, 2021, s. 1819–1860.

[736] Metin Turan, "Çağlar Boyu Düşünce Özgürlüğü: Türkiye'de ve Dünyada Telif Haklarının Tarihsel Gelişiminin Değerlendirilmesi", **Türk Kütüphaneciliği**, C. 30, No: 2, 2016, s. 211.

[737] Alex Ferdinand S. Fider, "Copyright as a Limitation on Freedom of Expression", **Media Asia**, C. 29, No: 4, 2002, s. 233.

[738] Turan, "Çağlar Boyu Düşünce Özgürlüğü: Türkiye'de ve Dünyada Telif Haklarının Tarihsel Gelişiminin Değerlendirilmesi", s. 212.

[739] Eliri, "Güzel Sanat Eserlerinde Fikri Mülkiyet Hakları ve Uygulamaları", s. 64. Ayrıca bkz. Akın Beşiroğlu, **Fikir Hukuku Dersleri**, 4. baskı, İstanbul, Arıkan Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti., 2006, s. XXVIII.

[740] Karahan Sami; Suluk, Cahit; Saraç, Tahir; Nal, **Fikri Mülkiyet Hukukunun Esasları**, s. 30.

[741] Eren, "İfade Özgürlüğü ve Telif Hakları Dengelemesi-Avrupa Mahkemeleri İçtihadı", s. 142.

ulaşımının engellendiği ve bu bağlamda bilgi ve düşüncelerin serbest dolaşımına müdahale edildiği de belirtilmektedir.[742] Fikri mülkiyet hukukuna ilişkin mevzuata bakıldığında[743] sanat eserini umuma arz edip etmeme yetkisinin eser sahibinde olduğu görülmektedir. Umuma arz hakkıyla birlikte eser sahipleri kültürel iletişime katkı sağlayıp sağlamama konusunda yetki sahibi olmaktadır.[744] Bu bağlamda mülkiyet hakkı sanata erişim hakkına dolaylı olarak katkı sağlarken aynı zamanda onun sınırlandırılmasına yol açmaktadır. Kültürel yaşam bakımından toplum ve eser sahipleri arasında denge gözetilmelidir.[745] Bu da aslında sanat özgürlüğü ve onunla bağlantılı olarak mülkiyet hakkının sanata erişim hakkını temellendirirken her daim kullanılamayacağının göstergesidir.

4. Sanatın ve Sanatçının Korunması Ödevi Kapsamında Sanata Erişim Hakkı

a. Sanatın ve Sanatçının Korunması Ödevinin Kapsamı

Anayasa md. 64 uyarınca "Devlet, sanat faaliyetlerini ve sanatçıyı korur. Sanat eserlerinin ve sanatçının korunması, değerlendirilmesi, desteklenmesi ve sanat sevgisinin yayılması için gereken tedbirleri alır." Madde gerekçesinde sanat faaliyetlerinin ve eserlerinin korunması, değerlendirilmeye çalışılması, desteklenmesi ve sanatçıların korunmasının gelenek ve bu maddenin de geleneğin "teyidi" niteliğinde olduğu belirtilmiştir.[746]

Sanat faaliyetine ilişkin olarak bu madden kurumsal bir garanti getirmektedir.[747] Kurumsal güvence, bir kurumu yani "yaşam alanı özgürlüğünü" garanti etmektedir.[748] Devletin sanatı hukuki bir kurumdan ziyade "doğal bir kurum" olarak yani toplumsal yaşamdaki fonksiyonu itibariyle garanti altına aldığı belirtilmektedir.[749] Bu doğrultuda devlet "sanatı bağımsız ve kural olarak kamu gücü etkisinden arındırılmış bir yaşam alanı olarak tanımakla yükümlü" olmaktadır.[750] Bu yorum, sanata erişim hakkının ilk boyutunu koruma altına almaktadır; nitekim bir kurumun korunabilmesi için söz konusu faaliyetin de faaliyete erişimin de engellenmemesi gerekir. Anayasa Mahkemesi de Mehmet Aksoy Başvurusunda Anayasa

[742] Fider, "Copyright as a Limitation on Freedom of Expression", s. 229.
[743] Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu (FSEK) md. 14 uyarınca "bir eserin umuma arzedilip edilmemesini, yayımlanma zamanını ve tarzını münhasıran eser sahibi tayin eder."
[744] Yılmaztekin, Yalçın, "Manevi Hakların Türk Telif Hukukundaki Tarihî Gelişimi", s. 1856.
[745] Kültürel yaşam bakımından denge kurulması gereken iki grup olduğu söylenmektedir: toplum ve eser sahipleri Eliri, "Güzel Sanat Eserlerinde Fikri Mülkiyet Hakları ve Uygulamaları", s. 64.
[746] Akad, Dinçkol, **1982 Anayasası ve Anayasa Mahkemesi Kararları**, s. 430.
[747] Bingöl, "Sanat Özgürlüğü", s. 109.
[748] Bingöl, **a.y.**
[749] Bingöl, **a.g.e.**, s. 110. Sanatın devletten önce var olmuş bir kurum olduğu ve bu yüzden sanatın hukuki kurallarla oluşturulamayacağı söylenmektedir.
[750] Bingöl, **a.y.**

md. 64 doğrultusunda "sanatın ve sanatçının korunmasına ilişkin her türlü tedbirin alınmasından" Devletin sorumlu olduğunu ve dolayısıyla Devletin hem "ihlal etmekten kaçınma" hem de "bireyleri diğer bireylerin ihlallerinden koruma" yükümlülüğü olduğunu belirtmiştir.[751]

Sanat faaliyetlerinin ve sanatçının korunması "toplumun entelektüel bakışının gelişmesi" ile ilişkilendirilebildiği[752] için bu koruma ile sanat faaliyetlerinin ve sanata erişim imkanlarının artmasının hedeflendiği söylenebilir. Nitekim, sosyal ve ekonomik haklar ve ödevler çerçevesindeki haklar kural olarak devlete yapma borcu yüklemekte ve bireylere isteme imkânı vermektedir.[753] Bu madde doğrultusunda devletin sanatçıya maddi olanak sağlaması,[754] sanat eserlerini koruması veya sanat faaliyeti yürütmesinin (örnek olarak tiyatro açması verilmektedir)[755] mümkün olduğu söylenmektedir. "Sanat sevgisinin yayılması" amacı maddenin yalnız bir kurum olarak sanatı veya sanat yaratıcısını değil, sanatı üretmeyen bireyleri de özne olarak kabul ettiğini göstermektedir. Sanat sevgisinin yayılması için sanata erişim sağlamak isteyen bireylerin sanata erişebilmesi gerekmektedir.

Anayasa md. 27 ve md. 64 birlikte değerlendirildiğinde Anayasanın bireyi Devletin müdahalesine karşı koruyan bir kişisel hak öngördüğü gibi Devlete sanat ve sanatçıyı destekleme ödevi getiren bir sosyal hak öngördüğü belirtilmiştir.[756] Bu doğrultuda Devletin sanatçıyı korurken sanatın etki alanını yani kamu ile paylaşılmasını da koruması gerekmektedir. Anayasa md. 64'ün, sanatçılar bakımından sosyal hak öngördüğünün kabul edildiği durumda bu hak desteklenirken sanat sevgisinin yayılması amacı yani sanattan faydalananların gözetilmesi gerekmektedir. Bu da Anayasa md. 64'ün geri planında sanatı erişilebilir kılma amacının olduğu yorumuna imkân sunmaktadır.

---

[751] Mehmet Aksoy, par. 67.

[752] Ersoy, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukuku'nda Sanatsal İfade Özgürlüğü (Yüksek Lisans Tezi)", s. 89.

[753] Gemalmaz, **a.g.e.**, s. 666.

[754] Anayasa md. 64 olmasa bile Devletten bu gibi hakların talep edebileceğine ilişkin bkz. Bingöl, "Sanat Özgürlüğü", s. 111. Gemalmaz, "Sanatta Yaratıcılık ve Hukuk-II: 1982 Anayasası ve Sanat Özgürlüğü Sorunu", s. 666. "sanatın ve sanatçının korunmasına yönelik her türlü devlet tasarrufu, sanatsal uğraşların ve sanatçıların fonlar aracılığıyla desteklenmesi, sanatçıların sosyal güvenlik ve çalışma hakları ve sanat eğitimi gibi sanat özgürlüğü için yaşamsal önemdeki konular, sanat özgürlüğünün korunması başlığı altında değerlendirilmelidir." Bkz. Polat Akgün, **Sanat Özgürlüğü**, s. 386. Bununla birlikte, Federal Alman Anayasa Mahkemesi, sanat özgürlüğünün sanatçılar için devletten yardım ve destek isteme hakkı vermediğine karar vermiştir. Karar için bkz. Bingöl, "Sanat Özgürlüğü", s. 111.

[755] Bingöl, "Sanat Özgürlüğü", s. 110.

[756] Bingöl, **a.g.e.**, s. 109. Anayasa md. 27 değerlendirilirken sanatsal ifadenin oluşumu ve yayılmasına etkide bulunabilecek eylemlerin gerçekleştirilmemesi de müdahale olarak ele alınmıştır. Kejanlıoğlu, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadı Işığında Sanatsal İfade Özgürlüğü (Yüksek Lisans Tezi)", s. 50.

Anayasa md. 27 ile sanat özgürlüğünün sınırlandırılmasının öngörülmesi sebebiyle Anayasa md. 27 ile md. 64'ün çelişki oluşturup oluşturmayacağı da sorgulanmıştır.[757] Sanat faaliyetini korumak ve desteklemekle görevli Devletin sanat eserlerini yayma hakkını sınırlandırmasının çelişki yaratması düşüncesinin yanı sıra çelişki olabilecek bir diğer husus Anayasa md. 64 ile birlikte Devletin kendi sanatçı zümresini yaratma ihtimalidir.[758] Devletin kendi sanatçı zümresini yaratması diğer sanatçıların özgürlüklerini kullanmalarının önüne geçebilecektir.[759]

Bununla birlikte, bu madde sanata erişim sağlamak isteyen bireylere Devletten sanat talep etme hakkı vermediği gibi, Devlete de doğrudan sanat faaliyeti yürütme yükümlülüğü yüklememektedir. Anayasa md. 64'ün kültürel haklar bakımından yeterli "itici güç" oluşturamadığı belirtilmiştir.[760] Anayasa md. 64, md. 65 ile birlikte değerlendirildiğinde "söz konusu düzenleme yürütme organına sanatın ve sanatçının korunması noktasında neredeyse sınırsıza yakın bir takdir alanı bırakmaktadır."[761]

Anayasa Mahkemesi de sinema desteklerine karar veren kurulların ve komisyon üyelerinin seçimi ve kurul ve komisyon kararlarının yürürlüğe giriş şekillerinde Bakanlığın geniş yetkisinin bulunmasını Anayasa md. 64 bakımından değerlendirdiği bir kararında Devletin sanat ve sanatçının korunması yönünde pozitif yükümlülüğü olduğunu söylemekte ve bu doğrultuda tedbir alabileceğini belirtmekte[762] ve fakat bu tedbirlerin ve tedbirlere ilişkin usul ve esasların anayasal olarak belirlenmediğini ve kanun koyucuya takdir yetkisi bıraktığını kabul etmektedir.[763] Anayasa md. 64'ün Devlete sanat faaliyetlerini ve sanatçıyı korumayı emrettiğini belirttiği bir başka kararında ise bu maddenin bu desteklemenin sınırsız olarak yapılması gerektiği yorumuna yol açmasının mümkün olmadığı belirtilmiştir.[764] Bu tartışmaların geri planında Anayasa md. 64'ün program hüküm mü yoksa ödev yükleyen bir hüküm mü olduğu sorusu vardır.

---

[757] Turgut Tarhanlı, "Sanatsal ifade ve yaratıcılık özgürlüğü", **Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği**, 2015, (Çevrimiçi) https://tr.boell.org/tr/2015/05/28/sanatsal-ifade-ve-yaraticilik-ozgurlugu.
[758] Tarhanlı, **a.y.**
[759] Bu husus aşağıda devletin sanatı erişilebilir kılmasının önündeki engeller bakımından da değerlendirilmektedir.
[760] Gültekin, "Türkiye'de Kültürel Haklar Sorunsalına Sanatsal Açıdan Bir Bakış", s. 454.
[761] Karan, **Sanatta İfade Özgürlüğü, Sansür ve Hukuk**, s. 29. Anayasa md. 65 ileride ayrıca ele alınacaktır.
[762] AYM, E. 2019/36, K.2021/15, T.4/3/2021, par. 10-11.
[763] AYM, E. 2019/36, K. 2021/15, T. 4/3/2021, par. 16.
[764] AYM, E. 1987/21, K. 1988/25, T. 28/6/1988.

b. Sanatın ve Sanatçının Korunması Ödevinin Sosyal Hak Olarak Niteliği

Anayasa md. 64'ün niteliği hakkında farklı görüşler ortaya konmuştur. Anayasa md. 64'ün sanatı ve sanatçıyı desteklemek bakımından sosyal bir hak olarak ele alındığı görülmektedir.[765] Bu hükmün "program hüküm" niteliğinde olduğu yorumu yapıldığı gibi,[766] bir ödev öngördüğü de belirtilmektedir.[767] Bununla birlikte, "ödev" değerlendirilmesi yapılırken bunun haktan ayrıştırıldığı da anlaşılmaktadır.[768] Bu doğrultuda sanatın korunması veya sanat sevgisinin yayılması için gereken tedbirlerin alınması bir ödev olsa da devletten olumlu edim talep edilmesine imkan sunan bir hak olmadığı değerlendirmesinde bulunulmalıdır. Ayrıca bu hükmün sosyal ve ekonomik güvence sağlama yükümlülüğü ile ilişkilendirildiği ve sanatçının da Anayasada öngörülen diğer gruplar gibi (örn. tüketiciler, esnaf ve sanatkarlar) korunmasının amaçlandığı belirtilmiştir.[769]

Sosyal haklar söz konusu olduğunda açıkça tanımlanmış haklar (*expressly enacted entitlements*) veya yorum yoluyla türetilmiş haklardan (*interpretatively derived entitlements*) bahsedilmekte ve bu hakların subjektif haklar (*subjective rights*) veya objektif haklar (*objective rights*), bağlayıcı olan veya bağlayıcı olmayan normlar ve mutlak (*definitive*) veya *prima facie* haklar veya yükümlülükler olarak sınıflandırıldığı görülmektedir.[770] Anayasalarda açıkça tanınmış haklar vardır. Bununla birlikte diğer özgürlüklerden ve eşitlik ilkesi (*right to freedom and equality*) gibi anayasal değerlerden yola çıkarak yorum yoluyla bir hak türetmek de mümkün olabilir.[771] Objektif haklar yasama ve/veya idareye yön verirken, bireylerin devletten doğrudan bir talepte bulunabilmesi için subjektif bir hakkın var olması gerekmektedir.[772] Bu hakkın Anayasa yargısı önünde talep edilebilmesi durumunda ise bağlayıcı bir hak söz konusu olacaktır.[773] Mutlak ve *prima facie* haklar ayrımında ise istisna olmaksızın uygulanması gereken haklar mutlak hak olarak değerlendirilir.[774]

---

[765] Bingöl, "Sanat Özgürlüğü", s. 109. Anayasa md. 64'ün sosyal devlet ele alınırken örnek olarak verilmediği de görülmektedir. Bkz. Tayfun Akgüner, **İdare Hukuku**, 9. baskı, İstanbul, DER Yayınları, 2021, s. 46.
[766] Aladağ, **Bilim ve Sanat Özgürlüğü**, s. 144. Benzer şekilde bkz. Akad, **Teori ve Uygulama Açısından 1961 Anayasasının 10. Maddesi**, s. 113–114. Anayasalarda yer alan "program kurallar[ın]" genel hedefler gösteren ilkeler olduğu ve sübjektif hak tanımadıkları belirtilmektedir. Anayasa'nın diğer kurallarını yorumlamaya yaradığı ve yöneticilere ışık tutma amacını taşıdığı belirtilmektedir. Bkz. Akad, **a.g.e.**, s. 109.
[767] Algan, **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması**, s. 287.
[768] Algan, **a.g.e.**, s. 256.
[769] Tarhanlı, "Sanatsal ifade ve yaratıcılık özgürlüğü".
[770] Alexy, **A Theory of Constitutional Rights**, s. 335–336. Alexy sekizli bir eksen çerçevesinde değerlendirme yapmaktadır.
[771] Alexy, **a.g.e.**, s. 335.
[772] Alexy, **a.g.e.**, s. 296.
[773] Alexy, **a.g.e.**, s. 336. Alexy Federal Anayasa Mahkemesi'nden bahsetmektedir.
[774] Alexy, **a.g.e.**, s. 57–58.

Türk literatüründe de sosyal hakların "(a) sosyal devlet veya sosyal adalet ilkesi gibi ilkeler, (b) program kurallar (hedef gösteren kurallar), (c) devlete ödev yükleyen veya yetki veren kurallar" olarak düzenlendiği görülmektedir.[775] Program hükümlerle ödev veya yetki veren kuralların her zaman ayrımlanması mümkün olmasa da eğer ödev ve yetki alanına ilişkin düzenlemelerde "kesinlik, açıklık, belirginlik ve takdir yetkisini daraltıcı unsurlar gözlenebiliyorsa, o kuralın ödev veya yetki kuralı olduğundan hareket edilme[si]" savunulmaktadır.[776] Ekonomik, sosyal hakların Anayasalarda düzenleniş biçimlerine ilişkin bir başka sınıflandırma da (i) genel ilkeler biçiminde düzenlenme, (ii) yasama organına direktif verme biçiminde düzenlenme, (iii) bireylere hak tanımaksızın yasama organına ödev yüklenme biçiminde düzenlenme, ve (iv) bireylerin hakları biçiminde düzenlenme olmak üzere dörtlü bir sınıflandırmayı içermektedir.[777]

Bu bağlamda Anayasa md. 64'te yer alan "sanat faaliyetleri ve sanatçıyı korur" hükmü program hüküm olarak değerlendirilebilirken, gereken tedbirlerin alınması hükmünün olumlu bir edimde bulunma yükümlüğünü içeren bir hüküm olduğu ve bu sebeple ödev ve yetki veren bir hüküm olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, Devletin sanatın hangi usul ve esaslar ile destekleneceğini belirleme yetkisinin bulunması, sanatı hiç desteklememe yetkisi olduğu anlamına gelmemelidir. Sosyal hakların dava edilebilirliği ve yasal bir dayanak olmadığı sürece sanat desteğinin yargısal yollarla talep etmesinin mümkün olup olmadığı tartışmaları bir yana,[778] Devletin sanatı hiçbir şekilde desteklememe yetkisinin olduğu görüşünü kabulü, Anayasa md. 64'ün tamamen anlamsızlaşması haline gelecektir. Anayasa'nın sanatın ve sanatçının korunmasına ilişkin bir hükmü sosyal hak olarak öngörmesi, Devletin bu yönde faaliyet yürütmesini gerektirmektedir.[779] Bu doğrultuda sanatın desteklenmesi için gereken tedbirleri alma yükümlülüğü sosyal bir hak olarak nitelendirilebilir. Sanat sevgisinin yayılması

[775] Oder, "Devletin Olumlu Edimini Gerektiren Sosyal Hakların Anayasal Düzeyde Korunması ve Yargısal Tutumlar", s. 206. 1982 Anayasası'nda sosyal hakların insan hakları yaklaşımıyla değil; program hükümler yaklaşımıyla ele alınmasına ilişkin bkz. İbrahim Ö. Kaboğlu, "Anayasada Sosyal Haklar Alanı ve Sınırları", **Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu II Bildiriler**, ed. Mesut Gülmez vd., Petrol-İş, 2010, s. 44. Anayasa md. 11 uyarınca Türk hukukunda tavsiye niteliğinde kurallar bulunmadığı da ileri sürülmüştür. Değerlendirme için bkz. Gören, **a.g.e.**, s. 163–167.

[776] Oder, **a.g.e.**, s. 207.

[777] Algan, **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması**, s. 104.

[778] Engin Yıldırım, "Sosyal Hakların Dava Edilebilirliği/Edilemezliği ve Anayasa Mahkemeleri: Türk Bakış Açısı (Genişletilmiş Özet)", **Anayasa Yargısı Dergisi**, C. 31, 2014, s. 153–159. Bir hakkın Anayasal olarak korunmasının, bireylerin dava hakkına sahip olması anlamına gelmesine ilişkin bkz. Gören, **Anayasa Hukuku**, s. 163–167.

[779] Örücü, sosyal devlet ve sosyal haklar Anayasal olarak güvence altına alındığına göre sosyal hakları karşılayan bir sosyal kamu hizmeti kurulmasının zorunlu olduğu belirtilmiştir. Esin Örücü, "Sosyal Kamu Hizmeti", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. 36, No: 1–4, 1970, s. 226.

amacı da göz önünde bulundurulduğunda, Devletin bu hakkı gerçekleştirirken sanata erişim amacını da gözetmesi gerekmektedir.

5. Kişinin Maddi ve Manevi Varlığını Geliştirme Hakkı Kapsamında Sanata Erişim Hakkı

Anayasa md. 17 yaşama ve maddi ve manevi varlığını geliştirme hakkını düzenlemektedir. Yaşam hakkı temelde kişinin fiziki varlığını sürdürebilmesi yani "öldürülmeme hakkı" olarak tanımlansa da[780] bu hakkın yalnızca var olma değil, insanın var oluşunu "geliştirmek" olanağı, serbestliği, yeteneği, ayrıcalığı"[781] boyutu da düşünülmelidir. Nitekim, Anayasa md. 17'nin gerekçesinin de belirttiği üzere, yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkı bir bütün teşkil etmektedir ve birbirlerini tamamlayıcı niteliktedir.[782]

"Kişiliğin serbestçe geliştirilmesi hakkı" olarak da tanımlanan[783] ve insanın var olma amacını oluşturduğu belirtilen maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkının[784] koruma alanı soyut kalmaktadır.[785] Bu doğrultuda, Anayasada açıkça öngörülen haklar kapsamında ele alınmayacak olan hakların, genel hüküm teşkil eden bu hak kapsamında ele alınabileceği belirtilmektedir.[786] Bir diğer değişle, Anayasada tanımlanan hak ve özgürlükler arasında yer almayan ve yasak kapsamına girmeyen ve fakat maddi ve manevi varlığı geliştirmeyi amaçlayan davranışlar bu hak kapsamındadır.[787] Bu hüküm bir nevi genel davranış özgürlüğüdür.[788]

---

[780] Tanör, **Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu**, s. 19.
[781] Bahri Savcı, "'Yaşam Hakkı' 'Felsefe Açısından Pratiğe Doğru'", **İnsan Haklarının Felsefi Temelleri**, ed. İoanna Kuçuradi, 4. baskı, Ankara, 2016, s. 84. Sosyal hakların insan onurundan yola çıkaran kurgulanması için bkz. Robert Alexy, "Social Constitutional Rights and Proportionality", **The Oxford Handbook of Economic and Social Rights**, ed. Malcolm; Langford, Katharine G. Young, Oxford University Press, 2023, (Çevrimiçi) https://academic.oup.com/edited-volume/44323/chapter/399208166.
[782] Akad, Dinçkol, **1982 Anayasası ve Anayasa Mahkemesi Kararları**, s. 157.
[783] Oğuz Şimşek, "Anayasa Hukukunda İnsan Onuru Kavramı ve Korunması", Dokuz Eylül Üniversitesi, 1999, s. 54.
[784] Ali Tarık Gümüş, "Türk Anayasasında Kişinin Maddi ve Manevi Varlığını Geliştirme Hakkı", **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 13, No: 2, 2005, s. 137.
[785] Ali Tarık Gümüş, "Türk Anayasasında Kişinin Maddi ve Manevi Varlığını Koruma ve Geliştirme Hakkı (Yüksek Lisans Tezi)", Selçuk Üniversitesi, 2004, s. 8.
[786] Fazıl Sağlam, **Temel Hakların Sınırlanması ve Özü**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1982, s. 42.
[787] Alçık, "Türk Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Maddi ve Manevi Varlığın Korunması ve Geliştirilmesi Hakkı (Yüksek Lisans Tezi)", s. 4.
[788] Gümüş, "Türk Anayasasında Kişinin Maddi ve Manevi Varlığını Koruma ve Geliştirme Hakkı (Yüksek Lisans Tezi)", s. 8–9.

Bireylerin olaylara ve gelişmelere anlam verme, akıl yürütme veya düşünebilme gibi özelliklere sahip olması sebebiyle kişilerin entelektüel açılardan kendilerini geliştirme görevi olduğu belirtilmektedir.[789] İnsanın aynı zamanda biyolojik, entelektüel, ahlaki olarak gelişimi onun bir işlevidir[790] ve kişilik "biyolojik, düşünsel, siyasal, toplumsal, kültürel vb." gibi yönlerle bir bütün olarak koruduğunda anlamlı hale gelmektedir.[791] Kültürel alan da manevi varlığa dahildir[792] ve bu hak kültürel olarak ilerleme hakkını içermektedir.[793] Sanat özgürlüğü maddi ve manevi varlığı geliştirme hakkı ile de ilişkilendirilmiştir.[794] Bu yalnızca sanatçının özgürlüğü ile sınırlı değildir. Bu doğrultuda insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi "kültür olgusunun işlemesi ve yaygınlaştırılması" konusunu da içermekte ve manevi varlığın gelişmesi "kültür ortamının yaratılmasını gerekli" kılmaktadır.[795] Aksi bir yorum manevi varlığını gelişmesi için gerekli şartları hazırlama ödevini karşılıksız bırakacaktır.[796] Bireyin "sosyal" sorunları arasında insanın ruhsal gelişimi, yeteneklerinin gelişmesi, olanakları kullanması, toplum içinde yer edinmesi, ilerlemesinin sağlanması da bulunmaktadır.[797] Toplum içinde yer edinebilme ve ruhsal gelişim de sanata erişim ile ilişkilendirilebilecektir. Sanatın bireylerin gelişimindeki rolü de göz önünde tutulduğunda, bireylerin sanata erişimi maddi ve manevi varlıklarını koruma ve geliştirme kapsamındadır.

Bu hak ilk olarak, kişilerin kendi maddi ve manevi varlıklarını korumak ve geliştirmek için gerçekleştirdikleri faaliyetlere karışmama yükümlülüğünü kapsamaktadır.[798] Devlet kişilerin kendilerini geliştirebilmeleri için anayasal düzenin dışında olan müdahaleleri engellemelidir.[799] Sanat özgürlüğü başlığında yapılan değerlendirmelere paralel olarak, bir bireyin sanat faaliyetinden yararlanmasına engel olunması, onun aynı zamanda maddi ve manevi varlığını geliştirme hakkına müdahale teşkil edecektir. Bu bakımdan sanata erişim hakkının ilk boyutunun Anayasa md. 17 korumasından yararlandığı tespit edilmelidir.

[789] Gümüş, "Türk Anayasasında Kişinin Maddi ve Manevi Varlığını Geliştirme Hakkı", s. 137–138.
[790] Savcı, "'Yaşam Hakkı' 'Felsefe Açısından Pratiğe Doğru'", s. 85.
[791] Gümüş, "Türk Anayasasında Kişinin Maddi ve Manevi Varlığını Koruma ve Geliştirme Hakkı (Yüksek Lisans Tezi)", s. 7.
[792] Aslan, "Devletin Temel Amaç ve Ödevleri Işığında Öznel Gelişme Hakkı (1982 Anayasası M. 5) (Yüksek Lisans Tezi)", s. 75.
[793] Gümüş, "Türk Anayasasında Kişinin Maddi ve Manevi Varlığını Geliştirme Hakkı", s. 159.
[794] Polat Akgün, **Sanat Özgürlüğü**, s. 221.
[795] Akad, **Teori ve Uygulama Açısından 1961 Anayasasının 10. Maddesi**, s. 49–50.
[796] Akad, **a.g.e.**, s. 50. 1961 Anayasası bakımından bu yorum yapılmıştır.
[797] Göze, **Sosyal Devlet Sistemi**, s. 6.
[798] Alçık, "Türk Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Maddi ve Manevi Varlığın Korunması ve Geliştirilmesi Hakkı (Yüksek Lisans Tezi)", s. 12.
[799] Gümüş, "Türk Anayasasında Kişinin Maddi ve Manevi Varlığını Koruma ve Geliştirme Hakkı (Yüksek Lisans Tezi)", s. 12–13.

Maddi ve manevi varlığını geliştirme hakkının Devlete pozitif yükümlülük yüklediği de belirtilmektedir.[800] Kişinin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkının sağlanabilmesi için kişilerin kendilerini geliştirebilmeleri için gereken ortamların yaratılması ve bu ortamlara erişimin sağlanması gerekmektedir.[801] Kendini geliştirmesi için gereken ihtiyaçları karşılanan bir kişinin maddi ve manevi varlığını geliştirmesi kolaylaşacaktır.[802] Sanat da insanın "estetik" ihtiyacı ve hatta ruh sağlığı ile ilişkilendirilmiştir.[803] Estetikten bağımsız olarak da sanat bir ihtiyaç olarak değerlendirilmektedir.[804] Eğitim hakkı ele alınırken bireyin potansiyelini geliştirmekten devletin ise bireyin eğitim hakkının önündeki engellerin kaldırılmasından sorumlu olduğu tespiti yapılmaktadır.[805] Benzer bir değerlendirmenin sanata erişim bakımından yapılması da mümkün olmalıdır.

Kişiliğin gelişmesine yönelik olarak sosyal ve ekonomik gereksinimlerin karşılanmasının iktidarlara görev olarak yüklendiği[806] ve Anayasa md. 17'nin kişilerin maddi ve manevi varlıklarını geliştirmelerine imkân tanıyan hakların genişletilmesi ve kolaylaştırılmasını[807] koruduğu belirtilmektedir.[808] Devletin ekonomik ve sosyal engellerin önüne geçerek insanları "yaşar kılması" gerekmektedir ve maddi ve manevi varlığın gelişmesi için gereken şartların hazırlanması hem ekonomik ve sosyal haklar alanında hem de klasik haklar alanında devletin yapıcı olması ve olanak sağlaması anlamına gelmektedir.[809]

Bununla birlikte, bu hüküm imkanların ne olduğunu somutlaştırmamaktadır. Nitekim, devlet bireylerin manevi varlığını geliştirmeye yönelik birçok faaliyet yürütebilir. Bu madde ile birlikte Devlete "sayısız" ödev yüklemek mümkün olsa da bu gerçekçi değildir.[810] 1961 Anayasası'nda da sanat özgürlüğü korunurken Devlet katkısının öngörülmemiş olması eleştirilmiş ve Anayasada yer alan "maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları

[800] Alçık, "Türk Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Maddi ve Manevi Varlığın Korunması ve Geliştirilmesi Hakkı (Yüksek Lisans Tezi)", s. 14.
[801] Gümüş, "Türk Anayasasında Kişinin Maddi ve Manevi Varlığını Geliştirme Hakkı", s. 140–141. Bu ortamlara erişimin sağlanması demokrasi ile de ilişkilendirilmektedir. Ayrıca bkz. Gümüş, "Türk Anayasasında Kişinin Maddi ve Manevi Varlığını Koruma ve Geliştirme Hakkı (Yüksek Lisans Tezi)", s. 12–13.
[802] Gümüş, "Türk Anayasasında Kişinin Maddi ve Manevi Varlığını Koruma ve Geliştirme Hakkı (Yüksek Lisans Tezi)", s. 13.
[803] Carroll, "Can Government Funding of the Arts Be Justified Theoretically?", s. 27.
[804] Carroll, **a.g.e.**, s. 29.
[805] Uluğ, "Eğitim Hakkının Kullanımı Sorunu", s. 434.
[806] Akad, **Teori ve Uygulama Açısından 1961 Anayasasının 10. Maddesi**, s. 33.
[807] Alçık, "Türk Anayasa .Mahkemesi Kararları Işığında Maddi ve Manevi Varlığın Korunması ve Geliştirilmesi Hakkı", s. 6.
[808] Savcı, "'Yaşam Hakkı' 'Felsefe Açısından Pratiğe Doğru'", s. 86.
[809] Soysal, **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, s. 121.
[810] Soysal, **a.y.**

hazırlar" hükmü bu bağlamda yetersiz görülmüştür.[811] Kişilerin manevi varlığını geliştirmeye imkân sunan eğitim veya sağlık hakkı gibi hakların anayasal olarak açık bir şekilde güvence altına alındığı göz önünde tutulduğunda, bu hakkın doğrudan sanata erişim hakkının ikinci boyutunu tanıdığını söylemek kolay olmamaktadır.

Bu noktada belirtmek gerekir ki, Anayasa md. 17/1 gelişme hakkı kapsamında da ele alınmaktadır.[812] Gelişme hakkı "her insanın ve toplu olarak bütün insanların yararına, iktisadi olduğu kadar sosyal, kültürel, siyasal ve hukuksal ilerleme" veya "her insanın kişiliğini serbestçe geliştirme" hakları olarak tanımlanabilir.[813] Bireyin gelişebilmesi için hem maddi hem de maddi olmayan gereksinimlerin giderilmesi gerekmektedir.[814] Gelişme hakkının manevi yönünün kültürel haklar ile ilişkilendirildiği görülmektedir.[815] Bu, hak ve özgürlüklerin "bulunulan zaman, ortam ve koşul ekseninde ileri seviyeye ulaşması ve ilerlemesini konu" almaktadır.[816]

Öğretide kültürel hakların haklar ve ödevler listesine girmesi gerektiği ve bu şekilde maddi ve manevi varlığın tamamlanacağı belirtilmektedir.[817] Fakat Anayasa md. 17'nin, sanat faaliyeti yürütmek isteyen Devlete bir dayanak teşkil ettiği tespiti yapılabilir. Bu doğrultuda Anayasa md. 17 ile birlikte Devlet, bireylerin manevi varlıklarını geliştirebilmeleri için pozitif edimlerde bulunabilecektir. Sanata erişim de bireylerin manevi varlıklarını geliştirebilmelerinin bir yoludur. Kişilerin manevi varlıklarını sanat yoluyla geliştirebilmeleri için sanata erişimlerinin bulunması gerekmektedir. Bu erişimin mümkün olmadığı durumlarda bireyler için sanatın erişilebilir kılınması konusunda Devlet rol üstlenebilir. Bu da gerek sanat eserlerinin ve erişilebilirliklerinin gerekse bireylerin imkanlarının artırılması için pozitif edimde bulunma yetkisinin kabulü anlamına gelecektir. Bu yetkinin ne şekilde kullanılabileceği sorusunun cevabını ise Anayasa md. 27 değerlendirilirken verilen örnekler oluşturabilir.

---

[811] Erem, "Yaratma Özgürlüğü ve Anayasalar", s. 31.
[812] Gelişme hakkının Anayasa md. 17/1 ile özdeşleşmesine ilişkin bkz. Kaboğlu, **Özgürlükler Hukuku**, s. 332.
[813] Kaboğlu, **a.g.e.**, s. 331. "Her topluluğun kültürel kimliğine saygı hakkı" da gelişme hakkı kapsamında ele alınmaktadır.
[814] Kaboğlu, **Dayanışma Hakları**, s. 45.
[815] Akıllıoğlu, **İnsan Hakları Kavram Kaynaklar ve Koruma Sistemleri**, s. 298.
[816] Aslan, "Devletin Temel Amaç ve Ödevleri Işığında Öznel Gelişme Hakkı (1982 Anayasası M. 5) (Yüksek Lisans Tezi)", s. 4. Kaboğlu, Dayanışma Hakları, s. 45. Kaboğlu, Özgürlükler Hukuku, s. 332. Gelişme hakkı için ayrıca bkz. Kaboğlu, "İnsan Haklarının Gelişmeci Özelliği ve Anayasa Yargısı", s. 129. Aslan, "Devletin Temel Amaç ve Ödevleri Işığında Öznel Gelişme Hakkı (1982 Anayasası M. 5)", s. 10–19. Özdek, "GELİŞME HAKKI: 'Ekonomik Kalkınma'dan 'İnsan Hakları Temelinde Gelişme'ye", s. 480–488. Tekin Akıllıoğlu, İnsan Hakları Kavram Kaynaklar ve Koruma Sistemleri, Gözden Geç, Ankara, Yetkin, 2019, s. 298. Gelişim hakkı kavramı yerine kalkınma hakkı kavramının kullanıldığı da görülmektedir. Yasemin Özdek, "Gelişme Hakkı: 'Ekonomik Kalkınma'dan 'İnsan Hakları Temelinde Gelişme'ye", **Türkiye'de İnsan Hakları**, 2000, s. 463.
[817] Akad, **Teori ve Uygulama Açısından 1961 Anayasasının 10. Maddesi**, s. 50.

6. Kültürel Kalkınma Ödevi Kapsamında Sanata Erişim Hakkı

Anayasa md. 166 uyarınca "[e]konomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı, özellikle sanayiin ve tarımın yurt düzeyinde dengeli ve uyumlu biçimde hızla gelişmesini, ülke kaynaklarının döküm ve değerlendirilmesini yaparak verimli şekilde kullanılmasını planlamak, bu amaçla gerekli teşkilatı kurmak Devletin görevidir." Kalkınma kavramı bireysel kalkınma ile ilgili olduğu kadar toplumların kalkınması ile de ilgilidir[818] ve kalkınma ile öngörülen tüm bireylerin katılımına dayanan refahın sürekli arttığı ve ortaya çıkan menfaatlerin adil bir şekilde dağıtıldığı bir düzendir.[819] Kalkınma kişilerin faydalanabildiği özgürlüklerin genişletilmesi süreci olarak da tanımlanmakta[820] ve kalkınmanın sağlanabilmesi için özgür olmama durumunun (*unfreedom*) yani özgürlüklere erişimin önünde duran engellerin kaldırılmasının gerektiği söylenmektedir.[821] Bu engellere yoksulluk, sosyal hayattan dışlanma, kamusal hizmetlerin ihmal edilmesi, devletin baskıcı yaklaşımları örnek verilmektedir.[822]

Kalkınma yalnızca ekonomik büyüme ile ilgili değildir[823] ve sosyal, ekonomik, kültürel ve çevresel gelişmeleri de kapsayan çok boyutlu bir süreçtir.[824] Hükümetlerin ekonomik büyümeyi önceliklendirmesi ve bu sebeple diğer harcamaları azaltma eğiliminin insanların refah (*wellbeing*) içerisinde yaşamaları için yeterli olmadığı ortaya konmuştur.[825] Anayasamızda da öngörüldüğü üzere kültür kalkınmanın bir parçasıdır. Kültürel kalkınma "bilgiye erişim ve ifade için genişleyen fırsatlara yönelik bir süreç" olarak nitelendirilmekte ve hayat boyu öğrenmeyi kapsamaktadır.[826] Bu doğrultuda sanata erişimin sağlanması kültürel kalkınmanın sağlanmasının araçlarından biri olabilir.

Kültüre, Birleşmiş Milletler tarafından 2015 yılında kabul edilen sürdürülebilir kalkınma amaçlarında açıkça yer verilmemesi kültürün tüm 17 amaca katkı sağlaması sebebiyle eleştirilmiştir ve bu sebeple kültürün bu amaçlara dahil edilmesi gerektiği savunulmaktadır.[827]

---

[818] Elif Çelik, "Bir İnsan Hakkı Olarak Kalkınma Hakkı", **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 2, No: 2, 2011, s. 462.
[819] Çelik, **a.g.e.**, s. 460–461.
[820] Amartya Sen, **Development as Freedom**, Oxford, Oxford University Press, 2001, s. 3.
[821] Sen, **a.y.**
[822] Sen, **a.y.**
[823] Sen, **a.y.**
[824] Necip Taha Gür, **İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyeti**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2019, s. 111.
[825] Denis O'Hearn, "Amartya Sen's Development as Freedom: Ten Years Later", **Policy & Practice: Education for Sustainable Development**, C. 8, 2009, s. 10.
[826] UCLG-MEWA Kültür ve Turizm Komitesi, **Kültür 21 Dokümanları Antolojisi**, 2020, s. 21.
[827] Culture Action Europe, "Implementing Culture within the Sustainable Development Goals: The role of culture in Agenda 2030", 2019, s. 1.

Bununla birlikte, uluslararası kalkınma bakımından kültüre ilk defa bu amaçlarla birlikte atıf yapıldığı görülmektedir.[828] Ekonomik, çevresel ve sosyal olmak üzere üç sütunlu paradigmaya dayanan sürdürülebilirlik kavramı ele alınırken kültürün dördüncü sütun olarak ele alınması gerektiği önerilmiştir.[829] Nitekim, kültürün sürdürülebilir kalkınma hedeflerinde yer alan birçok hedefle ilişkili olduğu tespit edilmektedir.[830] Kültüre erişim veya kültürel katılım, yoksulluk ve eşitsizlikle mücadelede, sağlıklı yaşamın teşvikinde, kaliteli eğitimin ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında önemli katkılar sunduğu gibi kültürün korunması ve yaratıcı endüstrilerin desteklenmesi, ekonomik büyüme, sürdürülebilir şehirler ve yenilikçilik hedefleri açısından da önem arz etmektedir.[831] Bunlara ek olarak kültürün, iklim değişikliğiyle mücadele, doğal yaşamın korunması ve barışçıl toplumların inşasında farkındalık yaratma ve toplumsal bütünlüğü sağlama aracı olduğu da değerlendirilmektedir.[832]

Anayasamızda Devletin kültürel kalkınmayı planlamak ve gerekli teşkilatı kurmak görevi bulunmaktadır. Kültürel kalkınmanın gerçekleşebilmesi için sanat halkın da ulaşabileceği bir seviyede sunulmalıdır.[833] 12. Kalkınma Planı "istikrarlı büyüme, güçlü ekonomi", "yeşil ve dijital dönüşümle rekabetçi üretim", "nitelikli insan, güçlü aile, sağlıklı toplum", "afetlere dirençli yaşam alanları, sürdürülebilir çevre" ve "adaleti esas alan demokratik iyi yönetişim" olmak üzere beş ana eksenden oluşmakta[834] ve nitelikli insan başlığında kültür ve sanat faaliyetlerine yer verilmektedir.[835] Söz konusu planda kültür ve sanat faaliyetlerinin toplumun geneline yaygınlaştırılmasının ve bu doğrultuda kalkınmadaki "çok boyutlu etkisi"nin artırılmasının amaçlandığı görülmektedir.[836] Kültür ve sanata erişim ve katılım imkanlarının artırılması ve kültür ve sanatın bir yaşam alışkanlığı haline getirilmesi hedeflenmektedir.[837]

Bununla birlikte Anayasa md. 166'nın yasakoyucuyu kültürel kalkınmayı öngören bir planlama faaliyeti gerçekleştirme yükümlülüğü altına soksa da bunu aşan bir hizmet

[828] https://courier.unesco.org/en/articles/culture-heart-sustainable-development-goals
[829] Culture Action Europe, "Implementing Culture within the Sustainable Development Goals: The role of culture in Agenda 2030", s. 1.
[830] Jyoti Hosagrahar, "Culture: at the heart of Sustainable Development Goals", **UNESCO**, 2023, (Çevrimiçi) https://courier.unesco.org/en/articles/culture-heart-sustainable-development-goals.
[831] Culture Action Europe, "Implementing Culture within the Sustainable Development Goals: The role of culture in Agenda 2030", s. 2–8.
[832] Culture Action Europe, **a.g.e.**, s. 8–12.
[833] Çetinkaya İstikbal, **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, s. 9.
[834] Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, "On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028)", 2023, s. 2.
[835] Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, **a.g.e.**, s. 186.
[836] Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, **a.y.**
[837] Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, **a.g.e.**, s. 187.

yükümlülüğü getirdiğini söylemek mümkün gözükmemektedir. 1961 Anayasasında "kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek; bu maksatla, millî tasarrufu artırmak, yatırımları toplum yararının gerektirdiği önceliklere yöneltmek ve kalkınma planlarını yapmak" ödevi[838] kültürel kalkınmanın gerçekleştirilmesini bir ödev olarak kabul etmekteyken, 1982 Anayasası kültürel kalkınmanın planlanmasını odak almaktadır. Nitekim Anayasa Mahkemesi de Anayasa md. 166'nın "ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı ilgilendiren konularda kanun koyucuyu önceden ilkeleri belirlenmiş bir doğrultuda düzenleme yapmaya zorladığı[nı]" kabul etmiş; fakat kanun hükümlerinin planlarla uyumlu olmamasının Anayasaya aykırılık teşkil etmeyeceğini dile getirmiştir.[839] Bu doğrultuda kültürel kalkınma sağlamak için ne yapılacağı Devletin takdirindedir.

Ayrıca belirtmek gerekir ki, kültürel kalkınmanın sağlanmasının bir ödev olarak öngörüldüğü 1961 Anayasası döneminde dahi Anayasa Mahkemesi bir kararında, kültürel kalkınmanın yalnızca devlet eliyle gerçekleştirilemeyeceğini, bu sürecin devlet ve yurttaş arasında iş birliğini gerektirdiğini ifade etmiştir.[840] Bu doğrultuda Anayasa md. 166'nın da Devlete kültürel kalkınma kapsamında bireylerin sanata erişim sağlayabilmesi için plan yapma yetkisi verdiği ve fakat, sanata erişim sağlama yükümlülüğü getirmediği tespitinde bulunulmalıdır.

7. Eğitim Hakkı Kapsamında Sanata Erişim Hakkı

Kültürel hak olarak sınıflandırılan eğitim hakkının, sanata erişim sağlama yükümlülüğü bakımından değerlendirilmesi gerekmektedir. Anayasa md. 42 uyarınca "kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz" ve eğitim ve öğretim, "Atatürk ilkeleri ve inkılapları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır." Eğitim ve öğrenimin bireylerin kendilerini maddi ve manevi olarak geliştirmelerine imkan sunması,[841] bireyleri "insan onuruna yaraşır bilgi ve kültür düzeyine getirmenin aracı" olması[842] ve bireylerin potansiyellerini açığa çıkararak ve onlara üretken bir kimlik

[838] 1961 Anayasası md. 41, Bu amacın çok geniş olduğu söylenmektedir. Bkz. Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları 1. Cilt**, s. 37.
[839] AYM, E. 2012/65, K. 2012/128, T. 20/9/2012.
[840] AYM, E. 1969/31, K. 1971 /3, T. 12.1.1971, 1961 Anayasası md. 41.
[841] Çevik, "Bir Hak Olarak 'Eğitim' ve Eğitim-Refah İlişkisi", s. 117. Benzer şekilde bkz. Yüksel Çallı, "Türk Anayasa Hukukunda Eğitim Hakkı", Ankara Üniversitesi, 2009, s. 2. Kişiliğin gelişmesine yardım etmesi bakımından bkz. Selminaz Adıgüzel, "Uluslararası Hukukta ve Türkiye'de Eğitim Hakkı", İstanbul Ticaret Üniversitesi, 2016, s. 87.
[842] Gümüş, "Türk Anayasasında Kişinin Maddi ve Manevi Varlığını Koruma ve Geliştirme Hakkı (Yüksek Lisans Tezi)", s. 122–123.

kazandırarak topluma katkı sağlama amacını içermesi[843] sanata erişimi eğitim ve öğrenim ile ilişkili kılar.[844] Nitekim, "[m]odern anlamda eğitim, bireyin belirli hedefler yönünde istendik davranış değişikliği ve bireysel yeteneklerin çeşitli yönlerden birey ve toplum için uygun ve dengeli olarak geliştirilmesi anlamına gelmekte"[845] ve bilim, teknik ve sanat eğitimini de içermektedir.[846] Anayasa Mahkemesi de Anayasa md. 5 ile birlikte değerlendirildiğinde eğitimin amacı arasında "uygar düşünce ve ruh yapısına sahip nitelikli insanların yetiştirilmesi" olduğunu ve Anayasanın "ulusumuzu çağdaş uygarlık düzeyine eriştirecek teknik, ekonomik, kültürel ve sosyal gelişme alanlarında iyi eleman yetiştirilmesini Devletin görevleri arasında" saydığını belirtmektedir.[847] Bu doğrultuda bireyin sanat eserlerinden faydalanması da bir sanat faaliyetini öğrenmesi de eğitim hakkı kapsamında kabul edilebilir.

Anayasa md. 42'nin ilk fıkrası negatif edim gerektiren bir yükümlülüktür. Sanata gerek icra etmek amacıyla gerekse yalnızca muhatap sıfatıyla erişim sağlamaları bireylerin kendilerini eğitmeleri ve/veya belirli konularda bilgi sahibi olmalarıyla ilişkilidir. Bu doğrultuda, bireylerin sanata erişimlerinin engellenmesi, yani sanata erişim hakkının birinci boyutunun Anayasa md. 42 kapsamında da korunması gerekmektedir. Bununla birlikte, eğitim hakkının eğitimi talep etme boyutunun ilköğretim veya ilköğretim sonrası eğitimi kapsadığı[848] ve eğitim hakkının temel eğitimden yararlanabilme[849] ve eğitim kurumlarına giriş hakkı[850] olarak ele alındığı görülmektedir. Bu doğrultuda eğitim hakkının, kişinin kendisini sanat yoluyla eğitebilmesi için sanatı erişilebilir kılma yükümlülüğü getirdiğini söylemek mümkün gözükmemektedir. Benzer bir yorum sanat öğrenmek isteyenler bakımından da yapılabilir. Anayasa md. 42'nin Anayasa md. 27 kapsamında korunan "öğrenme" hakkına ek bir hak getirdiği söylenebilir. Bununla birlikte, Anayasa md. 42/2, öğrenim hakkının kapsamının kanunla tespit edileceğini öngörmektedir. Bu da yasakoyucuya sanatı öğrenmenin eğitim hakkı kapsamına alınmasına imkân sunmaktadır. Bu imkân Anayasa md. 42/3 uyarınca eğitimin çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre yapılması yükümlülüğü ile de bağdaşacaktır. Çağdaş

[843] Uluğ, "Eğitim Hakkının Kullanımı Sorunu", s. 429.
[844] Eğitim ile sanat ilişkisi doğrultusunda eğitim hakkı ve öğrenim özgürlüğüne de değinilmektedir. Bkz. Kaboğlu, "Bilim ve Sanat Özgürlüğü", s. 121.
[845] Adıgüzel, "Uluslararası Hukukta ve Türkiye'de Eğitim Hakkı", s. 87.
[846] Eseller Pasin, "Türkiye'de 'Sanat Eğitimi Hakkı'", s. 449.
[847] AYM, E. 1990/4, K. 1990/6, T. 12.4.1990.
[848] Anayasa md 42 gerekçesi için bkz. Akad, Dinçkol, **1982 Anayasası ve Anayasa Mahkemesi Kararları**, s. 305. Benzer şekilde Kaboğlu, **Özgürlükler Hukuku**, s. 301–306. Çallı, "Türk Anayasa Hukukunda Eğitim Hakkı". Kaboğlu yükseköğretim hizmetine de atıf yapmaktadır.
[849] Adıgüzel, "Uluslararası Hukukta ve Türkiye'de Eğitim Hakkı", s. 92.
[850] İbrahim Ülker, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ve Türk Anayasa Hukukunda Eğitim Hakkı ve Özgürlüğü", Selçuk Üniversitesi, 2010, s. 111.

eğitimin bilim, teknik ve sanat eğitimini içerdiği belirtilmektedir.[851] Devletin yürütmekte olduğu ilköğretim kamu hizmetine sanat eğitiminin de dahil edilmesi konusu, bireylerin sanata erişim imkanlarını artırması bakımından ayrıca değerlendirilecektir.[852]

8. Sanatı Erişilebilir Kılma Yükümlülüğünün Kapsamı: Temel Hak ve Özgürlüklerin Bütüncül Olarak Değerlendirilmesi

Sanata erişim hakkı yukarıda ifade edildiği üzere iki boyut olarak ele alınmalıdır. Bireylerin müdahale olmaksızın sanata erişebilmesi, bu hakkın ilk boyutunu oluşturmaktadır. Bu boyut (i) Devletin sanat faaliyetlerine müdahale etmeme ve (ii) sanat eserlerine yönelik müdahaleleri engelleme yükümlülüğü olarak ele alınabilir. Anayasa md. 27 ile güvence altına alınmış sanat özgürlüğü için sanat faaliyetlerinin etki doğurma yani muhataba ulaşma aşamasının ve Anayasa md. 64 ile öngörüldüğü üzere sanatın korunması ve sanat sevgisinin yayılması için sanata erişim sağlamak isteyenlerin erişiminin engellenmemesi gerektirmektedir. Sanata erişim hakkının ilk boyutu ayrıca sanat faaliyetinden yararlanmak bireylerin kendilerini entelektüel/kültürel olarak geliştirmelerine ve dolayısıyla manevi varlıklarını geliştirmelerine imkân sunması bakımından Anayasa md. 17 korumasından yararlanmaktadır.

Fakat söz konusu maddelerin, sanata erişim hakkının ikinci boyutu olan Devlete bireylerin sanata erişim sağlaması / sanatı bireyler için erişilebilir kılması için sanatı üretme ve sunma gibi olumlu edimlerde bulunma yükümlülüğünü içerdiğini söylemek kolay gözükmemektedir. Anayasa md. 27 ve md. 64'ün süjesi her ne kadar sanattan faydalanan olsa da söz konusu maddelerin odak noktası sanat ve sanatçıdır. Açıklamış olduğumuz üzere Devletin sanatı ve sanatçıyı koruması ve sanat sevgisinin yayılması için gereken önlemleri alma yükümlülüğü bulunmaktadır. Bu yükümlülüğün sanatı dolaylı olarak erişilebilir kılacağı söylenebilir. Ayrıca, Anayasa md. 62 ile birlikte yabancı ülkelerdeki Türklerin kültürel ihtiyaçlarının sağlanmasına yönelik olarak gereken tedbirlerin alınması da öznesi bakımından daha dar kapsamlı olduğu gibi[853] yükümlülüğün sanatı üretme ve sunma faaliyetlerini kapsadığı söylenemez.

---

[851] Eseller Pasin, "Türkiye'de 'Sanat Eğitimi Hakkı'", s. 449. Çağdaş bir eğitim yürütülmesinin de sanata katkı sağlayacağı hususunda ayrıca bkz. Çeçen, **Kültür ve Politika**, s. 62.

[852] Bkz. Bölüm 2/IV – İdarenin Sanat Faaliyetlerine Yardımcı Bir Faaliyet Olarak Sanat Eğitimi Faaliyetine Kısa Bir Bakış.

[853] Kültürel ihtiyacın Anayasada yalnızca yabancı ülkede yaşayan Türkler açısından öngörülmesinin muhtemel gerekçeleri için bkz. Akdoğan, **Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi**, s. 121–122. Yazar, Anayasakoyucunun Türkiye'de yaşayanların bu ihtiyaçlarının karşılanması

Bununla birlikte, sanat sevgisinin yayılması için gereken önlemleri alma yükümlülüğüne Anayasa sistematiğinde ekonomik ve sosyal haklar altında yer verildiği hatırlanmalıdır. Anayasa md. 64'ün bir sosyal hak olarak düşünüldüğü anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, Devletin doğrudan sanattan faydalanmak isteyenlere sanat sunarak onların sanata erişimlerini sağlamak gibi bir yükümlülüğü bulunmamaktadır. Anayasa'nın 17. maddesi bireyin manevi varlığını geliştirme hakkını güvence altına almakla birlikte, bu hükümden, Devletin sanatı erişilebilir kılma yükümlülüğünün doğduğu sonucuna doğrudan varmak mümkün değildir. Sosyal devlet ilkesi, sanatı erişilebilir kılma yükümlülüğünün kurgulanabileceği bir ilke olarak ele alınabilir; nitekim Devletin sanat sunmadığı durumlarda sosyal adaletsizlik derinleşmektedir. Anayasa md. 17 ve sosyal devlet ilkesi birlikte düşünüldüğünde Anayasanın bireylerin belirli bir hayat standardına sahip olması gerektiğini öngördüğü savunulabilir. Hayat standardı kavramı ve bunun içeriğinin ne olduğu üzerine çeşitli tartışmalar ve değerlendirmeler yapılmıştır.[854] Bu kavramın temel olarak sağlık hizmeti, barınma, eğitim ve beslenme gibi hususlarla ilişkilendirildiği fakat aynı zamanda boş zamana sahip olmanın da (*leisure*) hayat standardı kavramı çerçevesinde korunduğu görülmektedir.[855] Bununla birlikte, sanata erişim hakkının ikinci boyutu anayasal olarak açıkça güvence altına alınmadığı takdirde, sosyal devlet ilkesinden hareketle Devletin bu konuda yükümlüğü olduğunu savunmak zor gözükmektedir. Kültürel hakların hak merkezli değil yükümlülük merkezli olması, onun uygulanabilirliği açısından sorun yaratan nitelik olarak görülmektedir.[856] Bununla birlikte, halihazırda yürütülen bir sanat hizmetinin yasakoyucu tarafından kaldırılması durumunda bu kararın hukuka uygunluğu değerlendirilirken sosyal devlet ilkesi önemli olabilecektir.

Devletin mevcut anayasal düzende sanatı erişilebilir kılma yükümlülüğü kurgulanamasa da bireylerin sanata erişiminin önemi ve özellikle de sosyal devlet ilkesi göz önünde tutulduğunda Devletin bunu yapması beklenmelidir. Bu bağlamda Devletin sanatı erişilebilir kılmak için anayasal olarak imkânı olup olmadığı değerlendirilmelidir. Sanatı erişilebilir kılmanın sanatı geliştirip koruyacağı, sanatçının etki alanını genişletmeye imkân sağlayacağı, sanat sevgisinin yayılmasında rol oynayacağı ve kişilerin maddi ve manevi varlıklarını

ön kabulüne sahip olabileceği, kültürel ihtiyaçlarının olmadığını düşünmesi veya diğer maddelerin buna ilişkin görev ve yetkiler vermesi gerekçelerini muhtemel gerekçeler olarak ele almaktadır.

[854] Amartya Sen, "The Standard of Living: Lecture I, Concepts and Critiques", **The Standard of Living: Lecture I, Concepts and Critiques**, ed. Amartya Sen, Cambridge, Cambridge University Press, 1987.

[855] Sen, **a.g.e.**, s. 14.

[856] Berdal Aral, "Bir İnsan Hakkı Olarak 'Kültürel Haklar'", **Türkiye'de İnsan Hakları Konferansı**, TODAİE, 2000, s. 427.

geliştirmeye yardımcı olacağı tespiti yapılmalıdır. Belirtildiği üzere sosyal adalet ilkesi, bireylerin sanata erişimlerinin önündeki engelleri ortadan kaldırmak için bir gerekçe de oluşturmaktadır. Ayrıca, Anayasa md. 27 ile öngörülen sanat özgürlüğünün öznesinin "herkes" olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Sanat özgürlüğünün kamu tüzel kişilerine karşı verilen mücadeleler sonucunda elde edilmiş olması ve bu yüzden sanat özgürlüğünden kamu tüzel kişilerin yararlanmaması gerektiği ifade edilmişse de kamu tüzel kişileri de sanat özgürlüğün öznesi olduğu kabul edilebilir.[857] Bir başka şekilde, kamu tüzel kişilerinin devlet müdahalesine maruz kalmadıkları için kural olarak bu özgürlüğün süjesi olmadığı ileri sürülmüşse de, sanat faaliyeti yürüten kamu tüzel kişilerinin devlet müdahalesi ile karşılaşması mümkün olabilir ve bu doğrultuda bu özgürlükten yararlanabileceği söylenebilir.[858] Bu doğrultuda, Anayasa'nın Devletin sanatı erişilebilir kılmasına imkan sağladığı yorumunda bulunulmalıdır.

Yukarıda belirtildiği ve İKSV'nin de önerdiği üzere uluslararası yükümlülükler bakımından ele alınacak metinlerde yer alan kültürel hakların tanındığı maddelerin Anayasa metnine dahil edilmesi mümkün olabilir. Bununla birlikte bu tezin odak noktası dikkate alındığında sanata erişim hakkının anayasal güvenceye kavuşturulması için Anayasa md. 27'nin "Herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma, bu alanlarda her türlü araştırma ve sanat eserlerinden faydalanma hakkına sahiptir" olarak ve Anayasa md. 64'ün "Devlet, sanat faaliyetlerini ve sanatçıyı korur. Sanat eserlerinin ve sanatçının korunması, değerlendirilmesi, desteklenmesi, sanat sevgisinin yayılması ve sanat eserlerinin herkes için erişilebilir olmasını sağlamak için gereken tedbirleri alır. Devlet bu görevini kamu kesimindeki sanat kurumlarından yararlanarak yerine getirebilir" olarak değiştirilmesi önerilmektedir.

Bu değişiklik önerilerinin sebebi sanata erişimin bir ihtiyaç, sanat eserlerinden faydalanmanın bir hak ve sanata erişim sağlamak isteyen bireylerin de bir hak öznesi olarak anayasal düzeyde korunmasıdır. Bu doğrultuda Devletin, gerekirse kamusal sanat kurumları aracılığıyla, sanatı herkes için erişilebilir kılma yükümlülüğünün Anayasal bir ödev olarak tanımlanması amaçlanmıştır. Hak olarak tanınması sanata erişimin sosyal devlet ilkesi ve manevi varlığını geliştirme hakkının somut olarak koruması altında olmasına imkân sunacaktır. Sanata erişim hakkına ilişkin açık anayasal hükümlerin mevcudiyeti, özellikle halihazırda idare tarafından üstlenilen ve aşağıda ele alınacak olan sanat faaliyetlerinin özelleştirilme iradesi karşısında önem arz edebilir. Bu iradenin ortaya çıkması ve bu irade karşısında yargısal bir yola

[857] Polat Akgün, **Sanat Özgürlüğü**, s. 227–231.
[858] Atalay, "Sanat Özgürlüğü Temel Hakkının Kapsamı ve Diğer Temel Hak ve Özgürlüklerle İlişkisi", s. 8.

başvurulması durumunda yargı mercileri erişim sağlamak isteyen bireyleri bir hak öznesi ve sanata erişim, karşılanması gereken anayasal bir ihtiyaç olarak değerlendirebilecektir. Her ne kadar söz konusu hükümler Anayasa md. 64 uyarınca ortaya koyduğumuz tartışmalar doğrultusunda program hüküm olarak değerlendirilebilirse de sanata erişim ihtiyacının mevcudiyeti durumunda, Devletten bu ihtiyacı karşılama amacıyla faaliyet yürütmesi beklenecektir; aksi durumda ilgili hak anlamsızlaşacaktır.

Anayasa'da Devlet tarafından sanat faaliyeti yürütülmesinin zorunlu bir ödev olarak öngörülmesinin önerilmeme sebebi, özel kişiler eliyle yürütülen sanat faaliyetlerinin kamusal ihtiyacı karşılaması, yani sanatın herkes için erişilebilir kılınmasıdır. Sanatın herkes için erişilebilir olması durumunda, sanat faaliyetinin idareler tarafından üstlenilmesinde, sanat faaliyetinin temsil amaçlı üstlenilmesi gibi durumlar saklı kalmak kaydıyla, bir kamu yararı bulunmayabilir. Bu durumda Devlet, sanatçıların sanat özgürlüklerini ve girişim özgürlüklerini odak alarak sanat alanında faaliyet göstermeme kararı verebilecektir.

9. Devletin Sanatı Erişilebilir Kılmasının Önündeki Anayasal Engeller

a. Genel Olarak

Belirtildiği üzere Devlet, sanat özgürlüğünün öznesi olarak sanat faaliyeti üretip sunabileceği gibi, Anayasanın ilgili maddelerinin yerine getirilmesi için de sanat faaliyeti üretip sunabilir ve/veya sanata çeşitli şekillerde destek sağlayabilir. Anayasal sınırlar içerisinde kalmak koşulu ile kamusal ihtiyacın gerektirdiği durumda kanun koyucu herhangi bir alanı "yasal statü içine alarak bir kamu hizmeti tesis edebilir."[859] Ancak, kamu hizmeti kurulmasının, toplum hayatına müdahale anlamına geldiği akılda tutulmalıdır.[860] Bu da Devletin sanat faaliyeti yürütmesi karşısında anayasal olarak bir engel/sınır olup olmadığının değerlendirilmesini gerektirmektedir. Temel hak ve özgürlükler ekseninde gerçekleştirilen değerlendirmeden sonra Anayasa md. 65'in bir sınır olarak kullanılıp kullanılamayacağı değerlendirmesi yapılacaktır.

[859] AYM, E. 1985/7, K. 1985/22, 28.11.1985.
[860] Birsen Çırakman, "Kamu Hizmeti", **Amme İdaresi Dergisi**, C. 9, No: 4, 1976, s. 85.

b. Temel Hak ve Özgürlükler Ekseninde Değerlendirme

Sanat Özgürlüğü Bakımından Bir Değerlendirme

Devletin sanat üretmesine imkân veren Anayasa md. 27, idare tarafından yürütülen sanat faaliyetleri bakımından bir sınır oluşturacaktır. Bu sınırlamaların ilki hakkın sınırlanmasından ziyade hakkın kapsamı ile ilgilidir.[861] Bir eserin üretilip üretilmeyeceği veya hangi eserin ne şekilde üretilip sunulacağı gibi hususlar sanat özgürlüğü kapsamında kalmakta ve sanat özgürlüğünü kullanan bireyleri Devlete karşı korumaktadır. Bununla birlikte, Devlet sanat faaliyeti yürütürken hangi eserin üretileceğine/sunulacağına ve bu eserlerin nasıl/ne şekilde sunulacağına karar veren konumunda olabilir. Bu bağlamda bu madde, hem sanatı sunan kurumun/idarenin Devlet karşısında (veya diğer idareler karşısında) özgürlüğünün korunması hem de o kurum içerisinde sanat üretenlerin özgürlüğünün korunması gerektiği şeklinde yorumlanmalıdır. Nitekim, sanat yaratıcısı ve sunucusu konumunda olan idarelerin özerkliklerine müdahale edilmesi de sanat özgürlüğüne müdahale olarak nitelendirilecektir.[862] Benzer bir değerlendirme Devletin destek sağladığı sanatçılar bakımından geçerlidir. Sanat özgürlüğünün sanat alanında faaliyette bulunmak isteyen kişilere "özgür etkinlikte bulunma hakkı" tanıdığı düşünüldüğünde[863] sunucu idare ve sanatçılar da bu özgürlükten yararlanmalıdır. Bu husus Devletin sanat sunmasının önünde doğrudan bir engel oluşturmamakla birlikte, sanat hizmeti sunulurken faaliyeti yürüten kurumun özerkliğinin ve gerek kamu hizmeti içerisinde yer alan gerekse destek sağlanan sanatçıların sanat özgürlüğünün korunması gerektiği göz önünde tutulmalıdır. Bu konu teşkilat yapılanması, kamu görevlilerinin hak ve yükümlülükleri ve destek koşulları bakımından önem teşkil edecektir.

Anayasa md. 27 ile birlikte ele alınması gereken ikinci husus maddenin öngördüğü hak sınırlamalarıdır. Anayasa md. 27/2 uyarınca "[y]ayma hakkı, Anayasanın 1inci, 2nci ve 3üncü maddeleri hükümlerinin değiştirilmesini sağlamak amacıyla kullanılamaz." Sanat özgürlüğünün sanatın etki alanında bu hakkın sınırlanabileceği kabul edilmektedir.[864] Devletin sunduğu veya desteklediği sanat da sanat özgürlüğü sınırlamalarına tabi olacaktır. [865]

---

[861] Hakkın kapsamının değerlendirmelerine ilişkin bkz. Alexy, **A Theory of Constitutional Rights**, s. 73–76. Aharon Barak, **Proportionality: Constitutional Rights and Their Limitations**, Cambridge University Press, 2012, s. 33–34.
[862] Karan, **Sanatta İfade Özgürlüğü, Sansür ve Hukuk**, s. 61.
[863] Kanadoğlu, "Sanat Özgürlüğü", s. 179–180.
[864] Atalay, "Sanat Özgürlüğü Temel Hakkının Kapsamı ve Diğer Temel Hak ve Özgürlüklerle İlişkisi", s. 9–10.
[865] Anayasa md. 27/2 ile öngörülen sınırın, sanat özgürlüğünün sınırlama sebebi olmayıp hakkın koruma alanını belirginleştiren ve faaliyetin "sanat amaçlı, sanatsal nitelikli olması zorunluluğunu vurgulayan" bir kural olduğuna ilişkin bkz. Gören, "Sanat ve Bilim Özgürlüğü", s. 451.

Sanat özgürlüğünün sınırlarının dar yorumlanması gerektiği literatürde dile getirilmiştir.[866] Nitekim geniş yorumlanması sansür anlamına gelecektir. Fakat sanat faaliyeti kamu gücünü elinde bulunduran devlet tarafından yürütüldüğünde, bu faaliyetlerin sanat özgürlüğü kapsamında değerlendirilmesi özel kişiler tarafından yürütülen sanat faaliyetlerinden farklı bir yaklaşımı gerektirebilir. Bu devletin sanatı bir endoktrinasyon aracı olarak kullanma riski ile ilişkilidir. Türkiye Cumhuriyeti'nin yalnızca sosyal devlet değil aynı zamanda bir hukuk devleti olduğunun unutulmaması gerekmektedir. Hukuk devleti ve sosyal devlet kavramlarının birbirleri ile zıt kavramlar olarak değerlendirildiği görülmekteyse de günümüzde sosyal devlet ve hukuk devletinin bir arada olduğunda bir anlam taşıdığı ortaya konmaktadır.[867] Hukuk devletinin gerçekleşmesi ancak sosyal devletle mümkün olacaktır.[868] Bununla birlikte, sosyal devletin insanın özgürlüğünü garanti eden hukuk devletinin sınırları içerisinde kalması gerekmektedir.[869]

Belirtildiği üzere tarihte devletler sanatı fikirlerini yaymak ve empoze etmek amacıyla kullanmıştır. Bu da sanatın devlet tarafından desteklenmesinin olumsuz yanı olarak ele alınmaktadır. Devletin yalnızca tek fikri dayatan bir sanat sunmasının önünde anayasal bir engel olup olmadığı sorusu burada önem kazanmaktadır. Anayasanın başlangıç kısmında "milli kültür" düzeni kavramına yer verildiği görülmektedir. Çok geniş ve kapsamı belirsiz olduğu söylenen bu kavramın[870] "bir millete kimlik kazandıran, diğer milletlerle arasındaki farkı belirlemeye yarayan, tarih boyunca meydana getirilen o millete ait maddî ve manevî değerlerin uyumlu bir bütünüdür"[871] olarak tanımlandığı düşünüldüğünde Devletin "milli kültür" adı altında belirli bir ideolojiyi sanat yoluyla dayatmasına Anayasanın imkân sunduğu veya milli kültüre uygun olmadığı iddia edilen eserlerin sunulmayacağı iddia edilebilir. Bununla birlikte, başlangıç metninde yer alan "milli kültür" kavramının hukuksal bir sınır olarak kabul edileceğini söylemek mümkün değildir.[872] Ayrıca belirtmek gerekir ki, Batı kaynaklı sanatların milli kültürle bağdaşmaması sebebiyle eleştirildiği görülmekte ve fakat sanatın evrenselliği karşısında bu sanatların milli kültüre zarar verdiği yaklaşımının gerçekçi olmadığı

[866] Örneğin bkz. Polat Akgün, **Sanat Özgürlüğü**, s. 3.
[867] Huber, "Modern Endüstri Toplumunda Hukuk Devleti ve Sosyal Devlet", s. 46–51. Hukuk devleti ve sosyal devletin zıtlığı ve bağdaştırılması için ayrıca bkz. Gören, **Anayasa Hukuku**, s. 163–167.
[868] Gören, **Anayasa Hukuku**, s. 166.
[869] Huber, "Modern Endüstri Toplumunda Hukuk Devleti ve Sosyal Devlet", s. 51.
[870] Ergun Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, Gözden Geç, Ankara, Yetkin Yayınları, 2016, s. 76.
[871] T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, "Milli Kültür", y.y., (Çevrimiçi) https://www.meb.gov.tr/belirligunler/10kasim/inkilaplari/kultur/milli_kultur.htm.
[872] Başlangıç bölümünün destek ölçü norm olarak değerlendirilmesine ilişkin bkz. Yılmaz, "Olumlu Edim Gerektiren Sosyal Hakların Sınırı: Karşılaştırmalı Hukuk Perspektifinden 1961 ve 1982 Anayasaları Dönemi Uygulamaları", s. 706.

söylenmektedir.[873] Kanımızca da milli kültür kavramını Anayasada somutlaşan ifade özgürlüğü başta olmak üzere diğer özgürlüklerle birlikte düşünmek gerekmektedir.

Ayrıca, Anayasa md. 64'ün sanat özgürlüğünü koruma amacından ziyade "sanatçılar zümresi" yaratılmasını mı amaçladığı sorgulanmıştır.[874] Madde gerekçesinin bir hak koruması değil; fakat "ideolojik hatları tasarlanmış bir sanatsal davranışın sahipleri bakımından elde edilmesi beklenecek bir koruma anlayışı" öngördüğü dile getirilmiştir.[875] Bu değerlendirmeler bir kenara, diğer anayasal hükümler milli kültürün yaygınlaştırılması veya bir ideoloji aşılama amacının sınırını oluşturacaktır. Devlet milli kültürün yayılması kapsamında çoğunluğun dinini sanat yoluyla savunulabilir mi sorusu yol gösterici bir örnek olacaktır. Burada Anayasanın öngördüğü Türkiye Cumhuriyeti niteliklerinin gözden kaçırılmaması gerekmektedir. Demokratik, laik bir hukuk devleti ile bağdaşmayan bir yaklaşımdan Devletin kaçınması gerekmektedir. Anayasa md. 129 ile memurlar ve kamu görevlilerine ilişkin öngörülen Anayasaya sadık kalma ödevi de bu gerekliliği destekler niteliktedir. Cumhuriyetin nitelikleri yanında bu gibi tek yanlı fikir dayatmanın önündeki en önemli engellerden biri Anayasa md. 10 ile güvence altına alınan eşitlik ilkesidir. Devlet organları ve idare makamları, sanat faaliyeti yürütürken de sanata destek olurken de kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundalardır. Bu doğrultuda endokrinasyon riski Devletin sanat sunması veya desteklemesine engel teşkil etmemeli ve fakat takdir yetkisinin sınırını belirlemek konusunda dikkate alınmalıdır.

Mülkiyet Hakkı, Girişim Özgürlüğü ve Piyasaların Korunması Bakımından Bir Değerlendirme

Devletin sanat faaliyeti yürütmesinin önündeki bir diğer engeli Devletin sanat tekelini elinde bulundurma riskidir. Sanatın devlet tekeline geçme ihtimalinin "korkutucu" olarak ele alındığı görülmektedir.[876] Devletin sanat faaliyetlerini tek elden yürütmesi sanat özgürlüğünün ihlali anlamına gelecektir.[877] Bu tekel, Anayasa md. 27 ile güvence altına alınan diğer kişilerin sanat özgürlüklerine müdahale oluşturacağı gibi, Anayasa md. 64 ile öngörülen sanatçının desteklenmesi ödevi ile de bağdaşmayacaktır. Devletin sanatı özel kişilerin sanat faaliyetinde bulunmasına imkân vermeyecek şekilde sunması, örneğin çok düşük ücretlerle sanata olan

[873] Akdoğan, **Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi**, s. 57–58.
[874] Tarhanlı, "Sanatsal ifade ve yaratıcılık özgürlüğü".
[875] Tarhanlı, **a.y.**
[876] Newton, "The Future of the Arts in the Welfare State", s. 33.
[877] Atalay, "Sanat Özgürlüğü Temel Hakkının Hukuki Niteliği", s. 63.

talebi aşar şekilde sunması veya yalnızca belirli bir sanat zümresini desteklemesi kişilerin sanat özgürlüklerini kullanıp sanatlarını "açıklama" ve "yayma" alanlarının elinden alınması anlamına gelecektir.

Devletin sanat faaliyetini tekel olarak yürütmesinin önündeki bir diğer engel Anayasa md. 48 ile güvence altına alınan çalışma ve sözleşme hürriyetidir. Karşılaştırmalı hukukta, ekonomik, sosyal ve kültürel hakların anayasal düzeyde tanınmasının, serbest piyasaya müdahaleyi meşrulaştıracağı ve anayasallaştıracağı endişesi dile getirilmiştir.[878] Türk hukukunda serbest piyasa da anayasal olarak korunmaktadır. Anayasa md. 48 uyarınca "[h]erkes dilediği alanda çalışma ve sözleşme hürriyetine sahiptir." Çalışma ve sözleşme hürriyeti, temel olarak mal ve hizmet sunma özgürlüğü olarak nitelendirilmektedir.[879] Bu özgürlük ile mal ve hizmeti sunan bakımından kendisi ile sözleşme yapılmasının engellenmemesi ("sözleşme özgürlüğünün pasif boyutu") ve mal ve hizmet talep eden bakımından ise dilediği kişi ile sözleşme yapmasının engellenmemesi ("sözleşme özgürlüğünün aktif boyutu") korunmaktadır.[880] Özel kişilerin yürüttükleri sanat faaliyeti, özellikle sanatın yayılma aşaması çalışma ve sözleşme özgürlüğü ile ilişkilidir.[881] Nitekim sanat aktiviteleri piyasada da birbirleriyle rekabet halindedirler ve sanatçılardan, satıcı şirketlere kadar birçok paydaş ticari amaca sahiptir.[882] Bir faaliyetin kamu hizmeti olarak yürütülmesine karar verilmesi de Anayasadaki çalışma ve sözleşme hürriyetinin sınırlandırılması anlamına gelir.[883] Bu doğrultuda Devletin sanat faaliyeti sunması da belirli sanat faaliyetlerine destek olması da sözleşme özgürlüğünün pasif boyutuna müdahale teşkil edebilecektir; nitekim sözleşme özgürlüğünün pasif boyutunun korunması için mal ve hizmet sunanın rekabet etme gereği bulunmaktadır.[884]

---

[878] Nussberger, Angelika; Landau, "General Report: The Justiciability of Economic, Social and Cultural Rights", s. 17. Serbest piyasa ekonomisinin görüldüğü ülkelerde de bu hakların anayasal olarak güvence altına alındığı görülmektedir. Ayrıca bkz. Committee on Economic Social and Cultural Rights, "General Comment No. 3: The Nature of States Parties' Obligations", 1990, par. 8. Ekonomik, sosyal ve kültürel hakların köken olarak daha ideolojik yaklaşım içerdiği ve serbest piyasa ekonomisiyle uyumsuz olduğu gerekçeler için ayrıca bkz. Philip Alston, Gerard Quinn, "The Nature and Scope of States Parties' Obligations under the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights", **Human Rights Quarterly**, C. 9, No: 2, 1987, s. 160.

[879] Oder, "Rekabetin Anayasal Temelleri".

[880] Burak Oder, Taner Ayanoğlu, **İdare Hukuku Ders Notları (Kolluk)**, 2018-2019, s. 10, dipnot 10.

[881] Bingöl, "Sanat Özgürlüğü", s. 117–118. Atalay, "Sanat Özgürlüğü Temel Hakkının Kapsamı ve Diğer Temel Hak ve Özgürlüklerle İlişkisi", s. 17, 19. Polat Akgün, **Sanat Özgürlüğü**, s. 233. Atalay, "Sanat Özgürlüğü Temel Hakkının Kapsamı ve Diğer Temel Hak ve Özgürlüklerle İlişkisi", s. 17,19. Bingöl, "Sanat Özgürlüğü", s. 117–118.

[882] Franz Jürgen Sacker, Frank Montag (ed.), **European State Aid Law a Commentary**, Münih, C.H.Beck Hart Nomos, 2016, s. 1497.

[883] Ulusoy, **Türk İdare Hukuku**, s. 505.

[884] Burak Oder, Taner Ayanoğlu, **İdare Hukuku Ders Notları II Kolluk**, 2023, s. 10, dipnot 10.

Devletin sanat faaliyeti sunması bu maddenin "ihlal" edildiği anlamına gelmemektedir. Nitekim, sanat faaliyetinin sunulması ile Anayasada yer alan diğer temel hak ve özgürlüklerin sağlanması amaçlanmaktadır. Rekabet korumasının odak noktası olduğu Avrupa Birliği hukukunda dahi kültüre verilen desteklerin devlet yardımları düzenlemeleri bakımından istisna tutulduğu görülebilmektedir.[885] Devletin Anayasa md. 48/2 uyarınca sosyal amaçlar doğrultusunda sağlayacak tedbirleri alma yetkisine sahip olduğu da göz önünde bulundurulduğunda, Anayasa md. 48'in Devlete sanat faaliyeti yürütme/destekleme bakımından engel olmadığı; yalnızca bunu yerine getirirken sanat tekeli yaratmama yükümlülüğü yüklediği anlaşılmaktadır. Burada unutulmaması gereken bir husus Anayasa md. 48/2 ile özel teşebbüslerin sosyal amaçlara uygun yürütülmesini sağlayacak tedbirlerin de alınabilmesidir. Devletin sosyal devlet özelliği ya da kültürel kalkınmayı gerçekleştirme amacı özel girişim özgürlüğünün sınırlanmasına imkân sunan kamu yararı ile açıklanabilmektedir.[886] Bu madde ile birlikte Devletin sosyal amaç olarak kabul edilebilecek sanata erişimi sağlaması bir sınırlama sebebi olabilecektir. Nitekim, sosyal devlet anlayışının özel sektöre ait girişimlerin reddi olarak görülmesine yol açmadığı belirtilmiştir.[887]

Çalışma ve sözleşme özgürlüğü değerlendirilirken ele alınması gereken bir diğer madde Anayasa md. 167'dir. Bu madde ile Devlete mal ve hizmet piyasalarının sağlıklı ve düzenli işlemelerini sağlayıcı ve geliştirici tedbirlerin alınması ve piyasalarda fiili veya anlaşma sonucu doğacak tekelleşme ve kartelleşmenin önlenmesi konusunda görev yüklenmiştir. Piyasa en basit şekliyle satıcı ve alıcıların çeşitli işlemler gerçekleştirmek için buluştukları yer olarak tanımlanmaktadır.[888] Bu doğrultuda sanatın yayılması aşaması sanat piyasası olduğunun

[885] Joris Gruyters, Lennard Michaux, "Cultural State aid: A myriad of approaches", **European Union Economic Law and Culture**, ed. Evangelia Psychogiopoulou, Sarah Schoenmaekers, Edward Elgar Publishing, 2024, s. 201, (Çevrimiçi) https://www.elgaronline.com/view/book/9781803927138/book-part-9781803927138-17.xml. Ayrıca bkz. Evangelia Psychogiopoulou, "The 'Cultural' Criterion in the European Commission's Assessment of State Aids to the Audio-Visual Sector", **Legal Issues of Economic Integration**, C. 37, No: 4, 2010, s. 274. Gruyters, Michaux, "Cultural State aid: A myriad of approaches", s. 214–219. Ayrıca bkz. Lucia Bellucci, "National Support for Film Production in the EU: An Analysis of the Commission Decision-Making Practice", **European Law Journal**, C. 16, No: 2, 2010, s. 211–232. Evangelia Psychogiopoulou, "The Cultural Mainstreaming Clause of Article 151(4) EC: Protection and Promotion of Cultural Diversity or Hidden Cultural Agenda?", **European Law Journal**, C. 12, No: 5, 2006, s. 575–592.Evangelia Psychogiopoulou, "EC State Aid Control and Cultural Justifications", **Legal Issues of Economic Integration**, C. 33, No: 1, 2006, s. 3–28. Sacker, Montag, **European State Aid Law a Commentary**, s. 1490–1502.

[886] Tayfun Akgüner, **Özel Girişim Özgürlüğü ve Yatırımları Teşvik Tedbirleri**, İstanbul, Formül Matbaası, 1979, s. 49–51.

[887] Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları 1. Cilt**, s. 36.

[888] Rhonda L. Smith, "Defining and proving markets and market power", **Comperative Competition Law**, ed. Brendan Duns, John; Duke, Arlen; Sweeny, İngiltere, Edward Elgar Publishing, 2015, s. 28.

kabulünü gerektirmektedir. Nitekim, sanat bir endüstridir.[889] Devletin sanat piyasasını kendi tekeline alması veya o piyasadaki rekabeti engellemesi, Anayasa md. 167'ye de aykırılık teşkil edecektir.

Özendirme ve destekleme faaliyetinde de girişim özgürlüğüne müdahale veya rekabeti ihlal etme gibi riskler bulunmaktadır.[890] Bu risk piyasanın belirli aktörlerinin desteklenmesi gerekçesiyle ortaya çıkmaktadır. Bunun yanı sıra, özendirme destekleme faaliyetinin yöneltici olması bakımından temel hak ve özgürlükleri dolaylı da olsa sınırlandırıcı bir boyut bulunmaktadır.[891] Destek almak isteyen kişi kendini sınırlamakta özgürdür; bu sebeple sınırlamaların kolluk tedbirlerine göre daha meşru görüldüğü belirtilmektedir.[892] Fakat destek verilmeyen alanlar bakımından girişim özgürlüğü doğrultusunda bir müdahale söz konusu vardır.[893] Bu doğrultuda yukarıda bahsedilen söz konusu sınırlamalar yalnızca kamu hizmeti değil aynı zamanda özendirme destekleme faaliyetleri için de söz konusu olacaktır. Sanat faaliyeti sunulurken bir yandan da teşvik verilmesi ise piyasa hareketliliği için önem arz edebilir. Sanat teşviklerinin, aynı zamanda devlet tiyatrosu faaliyet yürütürken verilmesi, piyasanın hareketliliği için önemlidir; böylece özel tiyatrolar da üretime devam edebilecektir.[894]

c. Devletin Sanata Erişim Sağlamasının Sınırı Olarak Anayasa Madde 65

Sanat özgürlüğünün sınırsız olması gerektiği ve bu özgürlüğün sınırlarının diğer hak ve özgürlükler ile çatışma durumunda değerlendirilmesi gerektiği belirtilmektedir.[895] Bununla birlikte sanata erişim hakkının, en azından sanatı talep etme hakkının "sınırsızlığı"ndan söz etmek mümkün değildir. Anayasa md. 65 bunu ortaya koymaktadır.[896] Anayasa md. 65'in, devletin olumlu edimini içeren sosyal hakların ileri sürülmesini güçleştiren,[897] sosyal hakların

[889] Çetinkaya İstikbal, **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, s. 125. Kültür ve yaratıcılığın OECD tarafından sektör olarak değerlendirilmesi için bkz. OECD, "The Culture Fix: Creative People, Places and Industries", s. 23. TÜİK verilerinde de kültürün sektör olarak değerlendirilmesine ilişkin bkz. Türkiye İstatistik Kurumu, "Kültür Ekonomisi ve Kültürel İstihdam İstatistikleri, 2023", 2024, (Çevrimiçi) https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Kultur-Ekonomisi-ve-Kulturel-Istihdam-Istatistikleri-2023-53653.
[890] Melikşah Yasin, "İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyetleri", **İdare Hukuku**, ed. Turan Yıldırım, 8. baskı, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2020, s. 595.
[891] Gür, **İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyeti**, s. 34.
[892] Gür, **a.g.e.**, s. 34–35.
[893] Gür, **a.g.e.**, s. 35.
[894] Çetinkaya İstikbal, **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, s. 12.
[895] Bingöl, "Sanat Özgürlüğü", s. 129.
[896] Gümüş, "Türk Anayasasında Kişinin Maddi ve Manevi Varlığını Geliştirme Hakkı", s. 151.
[897] Oder, "Devletin Olumlu Edimini Gerektiren Sosyal Hakların Anayasal Düzeyde Korunması ve Yargısal Tutumlar", s. 210. Türk yargısında olumlu edim gerektiren sosyal hakların yargı tarafından korunduğu fakat bunun haklar bakımından değişken olabildiği tespit edilmiştir. Bkz. Oder, **a.g.e.**, s. 220–221.

gerçekleştirilmeme gerekçesi olma potansiyelini barındıran[898] ve hatta bu hakları etkisizleştiren[899] bir niteliği olduğu ortaya konmaktadır. Bu gibi maddelerin uluslararası literatürde de ekonomik, sosyal ve kültürel hakların sınırı olarak değerlendirildiği görülmekte[900] ve devletlerin mali gücünün sosyal hakların yerine getirilmemesine ilişkin olarak ileri sürülen en büyük argüman olduğu belirtilmektedir.[901] Anayasa yargısında da sosyal devletin sınırının Anayasa md. 65 olduğu kabul edilmektedir.[902]

Devletin sanat ve sanatçıyı md. 65 sınırları doğrultusunda desteklemesi söz konusu olacaktır.[903] Nitekim bu madde sosyal hakları kişi haklarından farklılaştıran bir sınır olarak değerlendirilmektedir.[904] Anayasa md. 65 uyarınca "Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, bu görevlerin amaçlarına uygun öncelikleri gözeterek malî kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir." Bu maddenin Anayasa md. 64 ile öngörülen sanatın desteklenmesi ödevinin sınırı olarak görülmesi mümkündür. Anayasa md. 65 ile birlikte sosyal ve ekonomik hakların devlete yüklenen ödev olarak görüldüğü ve Anayasa md. 65'in gerekçesiyle mali kaynakların yeterliliğinin "Devletin kaynaklarını zorlama[sının]" sınırını teşkil ettiği ve kimseye "Devletten sosyal ve ekonomik hakları gerçekleştirmesini isteme hakkı vermediği" belirtilmektedir.[905] Anayasa Mahkemesi de Anayasa md. 65 doğrultusunda "Devletin sanat faaliyetlerini ve sanatçıyı korumasını emreden 64. maddesi de bu koruma işlevinin Devletin imkânları gözetilmeden, sınırsız olarak yapılması gerektiği şeklinde yorumlanamaz" değerlendirmesinde bulunmuştur.[906] Bu madde literatürde ekonomik, sosyal ve kültürel hakların uygulanamamasının gerekçesi olarak gösterilmektedir.[907] Bu hükmün bir silah olarak kullanıldığı ve bu yüzden kaldırılması gerektiği de belirtilmiştir.[908]

Mali kaynak yetersizliğinin "devletin amaç ve ödevlerini tam anlamıyla gerçekleştirmemesi üzerine bir bahane" olduğu[909] ve iktidarları ekonomik, sosyal ve kültürel

[898] Züleyha Keskin, **Kamu Hizmetinde Eşitlik İlkesi**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2015, s. 105.
[899] Mithat Sancar, **"Devlet Aklı" Kıskacında Hukuk Devleti**, 4. baskı, İstanbul, İletişim, 2008, s. 126.
[900] Nussberger, Angelika; Landau, "General Report: The Justiciability of Economic, Social and Cultural Rights", s. 9–10.
[901] Alexy, "Social Constitutional Rights and Proportionality".
[902] Şimşek, "Sosyal Devlet İlkesinin Hukuki Değeri", s. 390–392. Bkz. 1961 Anayasası md. 53. Örn. bkz. AYM, E. 2001/351, K. 2003/10, T. 11.03.2003.
[903] Bingöl, "Sanat Özgürlüğü", s. 109.
[904] Akıllıoğlu, **İnsan Hakları Kavram Kaynaklar ve Koruma Sistemleri**, s. 286.
[905] Akad, Dinçkol, **1982 Anayasası ve Anayasa Mahkemesi Kararları**, s. 431.
[906] AYM, E. 1987/21, K.1988/25.
[907] Melda Sur, "Turquie", **The Justiciability of Economic, Social and Cultural Rights**, ed. David Nussberger, Angelika; Landau, Cambridge, Intersentia, 2023, s. 319.
[908] Gören, **Anayasa Hukuku**, s. 170.
[909] Aslan, "Devletin Temel Amaç ve Ödevleri Işığında Öznel Gelişme Hakkı (1982 Anayasası M. 5) (Yüksek Lisans Tezi)", s. 123–124.

haklar bakımından zorlamayı imkansızlaştırabildiği[910] dile getirilse de bu bir hakkın yerine getirilişini "savsaklamak için bahane" teşkil etmemelidir.[911] Bu maddenin öngördüğü kriterlerin "geçici" olması ve bu sürenin makul olması gerektiği belirtilmektedir.[912] Anayasa md. 65 devletin yükümlülüklerinden tümüyle sıyrılması yetkisi içermemektedir; zira konu, hakların yerine getirilip getirilmemesi değil ve fakat yerine getiriliş ölçüsüdür.[913] Bu hüküm faaliyetin yürütülmesinde Devlete yalnızca zaman ve kapsam bakımından takdir yetkisi tanımaktadır. Yoksa Devlet Anayasada yer alan ve idareye verilen faaliyetleri yürütmekle yükümlüdür.[914] Burada Anayasa md. 13'te sınırlama sebeplerinin sınırı olarak gösterilen öz kavramının AYM tarafından olumlu edim gerektiren sosyal haklar bakımından da kullandığı akılda tutulmalıdır.[915] Her ne kadar bu değerlendirme tüm sosyal haklar bakımından yapılmasa da[916] toplumun sanata erişim sağlayamadığı bir düzen ile karşılaşıldığında Anayasa md. 65'in sanat gibi toplumu ileri götürebilecek faaliyetlerin desteklenmemesinin bahanesi olarak kullanılmasının önüne geçebilmek için öz kavramı destekleyici bir norm olarak kullanılabilir. Ayrıca, kamu hizmeti kurulmaması Anayasa Mahkemesi denetiminde olmamakla birlikte, hizmet sunulmaya başladıktan sonra AY md. 65 hizmetin sona erdirilmesi bakımından bir gerekçe teşkil etmeyecektir.[917] Nitekim bir hizmetin yasakoyucu tarafından sona erdirilmesi Anayasa yargısı denetimine tabi olacaktır.[918]

Ayrıca belirtmek gerekir ki, Anayasa md. 65'in kişi hak ve ödevleri ile bağlantılı sosyal ve ekonomik haklar bakımından farklı bir bağlamda ele alınması gerekebilir. Anayasa Mahkemesi'nin, kişilerin maddi ve manevi varlığını geliştirme hakkı ile bağlantılı olan sosyal ve ekonomik haklar açısından devletin bu hakları gerçekleştirme zorunluluğu olduğunu belirttiği görülmektedir.[919] Şöyle ki, sağlık hakkının maddi ve manevi hakları koruma ile

---

[910] Akad, Dinçkol, **1982 Anayasası ve Anayasa Mahkemesi Kararları**, s. 112.
[911] Soysal, **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, s. 182.
[912] Aslan, "Devletin Temel Amaç ve Ödevleri Işığında Öznel Gelişme Hakkı (1982 Anayasası M. 5) (Yüksek Lisans Tezi)", s. 124.
[913] Soysal, **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, s. 182. Algan, **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması**, s. 281.
[914] İsmet Giritli vd., **İdare Hukuku**, 7. baskı, İstanbul, DER Yayınları, 2015, s. 1193.
[915] Oder, "Devletin Olumlu Edimini Gerektiren Sosyal Hakların Anayasal Düzeyde Korunması ve Yargısal Tutumlar", s. 221. Ayrıca bkz. Yılmaz, "Olumlu Edim Gerektiren Sosyal Hakların Sınırı: Karşılaştırmalı Hukuk Perspektifinden 1961 ve 1982 Anayasaları Dönemi Uygulamaları", s. 698.
[916] Oder, "Devletin Olumlu Edimini Gerektiren Sosyal Hakların Anayasal Düzeyde Korunması ve Yargısal Tutumlar", s. 221–222. Bu değerlendirme sosyal güvenlik bakımından gerçekleştirilirken çalışma hakkı bakımından kullanılmamıştır.
[917] AYM, E. 1996/17, K. 1996/38, T. 16.10.1996. Ayrıca bkz. Keskin, **Kamu Hizmetinde Eşitlik İlkesi**, s. 106. Benzer görüş için ayrıca bkz. M. Gözde Atasayan, **Kamu Hizmetlerinin Süreklilik ve Düzenlilik İlkesi**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2012, s. 60.
[918] Atasayan, **Kamu Hizmetlerinin Süreklilik ve Düzenlilik İlkesi**, s. 53.
[919] AYM, E. 1990/27, K. 1991/2, T.17.1.1991.

yakından ilişkili olduğu ve Anayasa md. 65 sınırına tabi olmadığı anlaşılmaktadır.[920] Kişinin maddi ve manevi varlığı ile ilişkili olduğu noktada Anayasa md. 65'in sınır olarak uygulanmayacağı, bunun ancak sosyal ve ekonomik hak ile iç içe geçmemişse bir sınır olacağı belirtilmektedir.[921] Sanata erişim hakkı da yukarıda ele alındığı üzere kişinin manevi varlığını geliştirmesi ve sanat özgürlüğü ile yakın ilişki içerisindedir. Bu ilişkinin Anayasa md. 65'in uygulanmasının önünde bir engel olacağı düşünülmemektedir; bununla birlikte sanata erişim hakkının sınırları düşünülürken bu ilişki göz önünde tutulmalıdır.

Tüm bu değerlendirmeler ışığında, T.C. Anayasası uyarınca Devletin, yine Anayasanın öngördüğü sınırlar içerisinde, sanatı erişilebilir kılma yetkisini haiz olduğu sonucuna ulaşılabilecektir. Bununla birlikte, sanata erişimin bir hak olup olmadığı sorusunun cevabı yalnızca Anayasa ile sınırlı değildir. Bu sorunun aynı zamanda Devletin uluslararası yükümlülükleri bakımından değerlendirilmesi de önem arz etmektedir.

D. Sanata Erişim Hakkı Bakımından Uluslararası Yükümlülükler: Kültürel Hak Olarak Sanata Erişim Hakkı

1. Kültürel Hakların Normatif Dayanağı Olarak Uluslararası Antlaşmalar

Anayasa md. 90/5 uyarınca "[u]sulüne göre yürürlüğe konulmuş Milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir" ve "usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır." Uluslararası sözleşmelerin Anayasada açıkça öngörülmeyen bir hakkın iç hukuk bakımından tanınmasına imkân sağladığı düşünüldüğünde[922] sanata erişim hakkı bakımından temel uluslararası metinler ele alınmalıdır. Nitekim sanata erişim uluslararası hukuk bakımından da tartışılmış ve bu tartışmalarda "kültürün elitler için bir ayrıcalık değil; herkes için gerekli bir ihtiyaç" olduğu dile getirilmiştir.[923]

Belirtmek gerekir ki, söz konusu metinler genel olarak sanata erişim hakkı kavramından daha geniş bir anlam içeren kültürel hak kavramını ele almaktadır. Kültürel haklar "hakların

[920] Gümüş, "Türk Anayasasında Kişinin Maddi ve Manevi Varlığını Geliştirme Hakkı", s. 151–152.
[921] Alçık, "Türk Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Maddi ve Manevi Varlığın Korunması ve Geliştirilmesi Hakkı (Yüksek Lisans Tezi)", s. 30.
[922] Kaboğlu, **Dayanışma Hakları**, s. 14.
[923] Ahmet Mert Duygun, Battal Şahin, "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi Bağlamında Kültürel Yaşama Katılma Hakkı (İHEB Madde 27)", **Türk-Alman Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 6, No: 1, 2024, s. 120.

süjelerinin kültür unsurlarına ulaşabilmesi, katılabilmesi ve bunlardan yararlanabilmesi ile ilgili haklar" olarak tanımlanabilir.[924] Kültür kavramının ise literatürde farklı seviyelerde tanımlandığı görülmektedir. İlk olarak sermaye olarak kültür kavramı ele alınmakta, kültür insanlığın birikmiş maddi mirası üzerinden tanımlanmaktadır.[925] İkinci olarak kültürün sanatsal ve bilimsel yaratım süreci olarak tanımlandığı görülmektedir ve yaratım olarak kültür (*culture as creativity*) kavramı kullanılmaktadır.[926] Bu alan sanat yaratımını içerdiği gibi aynı zamanda sanat eserlerine erişimi de içermektedir.[927] Üçüncü olarak ise kültür bir hayat biçimi olarak nitelendirilmiştir.[928] Bu bağlamda kültür, belirli bir sosyal grubun onu diğer gruplardan ayıran maddi ve manevi faaliyetlerinin ve ürünlerinin toplamı olarak ele alınmaktadır.[929] Kültürün (i) klasik anlamda (geleneksel sanat, edebiyat, müzik...), (ii) çoğulcu anlamda, yani yaratıcı ve ifade edici tüm ürünleri ve tezahürleri içeren anlamıyla (ticari televizyon ve radyo, popüler basın, çağdaş ve halk müziği, el sanatları ve organize sporlar gibi daha kitlesel olgular) ve (iii) antropolojik anlamda yani yaşam biçimi olmak üzere tanımlandığı da görülmektedir.[930] Bir diğer sınıflandırma ise (i) maddi anlamda (sanat eseri), (ii) süreç anlamında (eser yaratım süreci) ve (iii) hayat biçimi olarak kültürdür.[931] Dar anlamda kültürel haklar ile geniş anlamda kültürel haklar da kategori olarak ele alınmış, sanata erişim dar anlamda kültürel haklar içerisinde değerlendirilirken, geniş anlamda kültürel haklara kültür ile bağlantılı olan diğer haklar gösterilmiştir.[932] Kültürün tanımı ne olursa olsun bireylerin veya topluluğun kendi

[924] Algan, **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması**, s. 305. Kültürel hakların ortaya çıkışı için ayrıca bkz. Akdoğan, **Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi**, s. 74–79.

[925] Rodolfo Stavenhagen, "Cultural Rights: A Social Science Perspective", **Economic, Social and Cultural Rights**, ed. Allan Eide, Asbjorn; Krause, Catarina; Rosas, 2. baskı, Brill, 2001, s. 87.

[926] Stavenhagen, **a.g.e.**, s. 88.

[927] Stavenhagen, **a.y.**

[928] Stavenhagen, **a.g.e.**, s. 89.

[929] Stavenhagen, **a.y.**

[930] Roger O'keefe, "The 'right to take part in cultural life' under article 15 of the ICESCR", **International and Comparative Law Quarterly**, C. 47, No: 4, 1998, s. 905.

[931] Elsa Stamatopoulou, **Cultural Rights in International Law: Article 27 of the Universal Declaration of Human Rights and beyond**, Brill, 2007, s. 109. Kültürün dört farklı kavramsal seviyede tanımı yapıldığı da görülmektedir. İlk seviye insanlığı doğadan ayıran ve insan medeniyeti ile doğa arasındaki ayrımı işaret ederken, ikinci antropolojik bir yaklaşımla yaşam biçimini ele aldığı belirtilmektedir. Bu bağlamda kültür yaşam biçimleri, kültürel kimlikler ve toplumsal alt sistemlere (ekonomik, sembolik, politik) atıfta bulunur. Üçüncü seviyede hermenötik (*hermeneutic*) bir anlayış hakimdir. Kültür, insan ve toplumsal deneyimlerin anlamlarını işleyen bir sistemdir. Anlama, öğrenme, ifade, iletişim ve yaratıcılık süreçlerini içerir ve bireylerin iyi bir yaşam kavramlarını şekillendirmelerini ve özgürlüklerini kullanmalarını sağlar. Son seviyede daha somut bir şekilde kültürel ifadeler, uygulamalar ve sanatsal eserlerini ifade etmektedir. Romainville, "Defining the right to participate in cultural life as a human right", s. 418–419.

[932] Yvonne Donders, "Cultural rights in the Convention on the Diversity of Cultural Expressions: included or ignored?", **The UNESCO Convention on the Diversity of Cultural Expressions: a tale of fragmentation of international law?**, ed. Toshiyuki; Kono, Steven Van Uystel, Cambridge-Antwerp-Portland, Intersentia, 2012, s. 168.

profillerine uygun kültüre erişimlerinin sağlanması kültürel hakkın bir parçası olarak görülmektedir.[933]

Kültür hakkına yer veren ve Türkiye'nin taraf olduğu ilk metin, bağlayıcı olmamakla birlikte 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'dir. (*Universal Declaration of Human Rights*) ("İHEB").[934] İHEB'den yola çıkarak oluşturulan ikiz sözleşmelerden sanata erişim hakkını kültürel hak bağlamında ele alan Türkiye'nin de taraf olduğu temel sözleşme ise 1966 tarihli Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'dir *(International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*).[935] Bu temel metne ek olarak diğer sözleşmelerde de çeşitli öznelerin kültürel haklarının düzenlendiği görülmektedir. 1981 tarihli Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (*Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women*) (CEDAW),[936] 1989 tarihli Çocuk Haklarına Dair Sözleşme *(Convention on the Rights of the Child)* (ÇHS),[937] 1990 tarihli Tüm Göçmen İşçilerin ve Ailelerinin Korunmasına Dair Sözleşme *(International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families),*[938] 1953 tarihli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (*European Convention on Human Rights*) (AİHS),[939] 1996 tarihli Avrupa Sosyal Şartı (Gözden Geçirilmiş) (GGASŞ),[940] 2005 tarihli Kültürel İfadelerin

[933] Evangelia Psychogiopoulou, "Accessing Culture at the EU Level: An Indirect Contribution to Cultural Rights Protection", **Cultural Human Rights**, ed. Francesco; Francioni, Martin Scheinin, Martinus Nijhoff Publishers, 2008, s. 223. Sanatın da kültürel eylem ve ürünler kapsamına girmesine ilişkin ayrıca bkz. Algan, **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması**, s. 29. Farklı kültür tanımlarının ele alımı için bkz. Akdoğan, **Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi**, s. 22–28.

[934] İHEB'in Resmi Gazetede yayımlanmasına 06.04.1949 tarihli 9119 sayılı BKK ile karar verilmiştir. R.G. No: 7217, T. 27.05.1949.

[935] ESKHS, 10.07.2003 tarihinde 2003/5923 sayılı BKK ile onaylanmıştır. R.G. No: 25196, T. 11.08.2003, İkiz sözleşmenin diğeri 1966 tarihli Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'dir *(International Covenant on Civil and Political Rights)* (MSHS). MSHS 1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir ve Türkiye, sözleşmeyi 2003/5851 sayılı 08.07.2003 tarihli BKK ile onaylamıştır. R.G. No: 25175, T. 21.07.2003. Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme md.1'de ise halkların kendi kaderlerini tayin etme hakkı kapsamında "kültürel gelişmelerini özgürce" sağlamaya ve md. 27'de azınlıkların korunmasına ilişkin olarak kültürel hakların kullanılmasına yer vermektedir. Bu sözleşme md. 19 ifade özgürlüğü kapsamında "sanatsal ürün şeklinde" "bilgi ve düşünceyi arama, edinme" özgürlüklerine de yer vermektedir. MSHS'ın da kültürel hak olarak nitelenebilecek olan haklara yer verdiği belirtilmiştir. Tacar, "Kültürel Haklar", s. 405. Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nde sanat özgürlüğüne açıkça yer verilmese de ifade özgürlüğü kapsamında içtihadi olarak bu özgürlüğün kabul edildiğine ilişkin bkz. Ersoy, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukuku'nda Sanatsal İfade Özgürlüğü (Yüksek Lisans Tezi)", s. 16.

[936] Sözleşme 03.09.1981 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye, sözleşmeyi 24.07.1985 tarih ve 85/9722 sayılı BKK ile onaylamıştır. R.G. No: 18898, T. 14.10.1985.

[937] Sözleşme 02.09.1990 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye, sözleşmeyi 09.12.1994 tarih ve 2004/4058 sayılı kararıyla onaylamıştır. R.G. No: 22138, T. 11.12.1994.

[938] Sözleşme 01.07.2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye, sözleşmeyi 18.06.2004 tarih ve 2004/7502 sayılı BKK ile onaylamıştır. R.G. No: 25516, T. 08.07.2004.

[939] Sözleşme 03.09.1953 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye, sözleşmeyi 1954 tarih ve 6366 sayılı Kanun ile onaylamıştır. R.G. No: 8662, T. 19.03.1954.

[940] Sözleşme 01.07.1999 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye, sözleşmeyi 22.03.2007tarih ve 2007/11907 sayılı BKK ile onaylamıştır. R.G. No: 26488, T. 09.04.2007.

Çeşitliliğinin Korunması ve Desteklenmesi Sözleşmesi *(Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions),*[941] 2006 tarihli Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme *(Convention on the Rights of Persons with Disabilities)*,[942] 1969 tarihli Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme (*International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination*)[943] bu sözleşmelerdendir.

Kültürel hakların bağlayıcı olmayan *soft law* dokümanlarında veya bölgesel (*regional*) düzeydeki anlaşmalarda ele alındığı da görülmektedir.[944] Bu tez ile amaçlanan kültürel hakların sanata erişim hakkı boyutunun Türkiye bakımından uluslararası yükümlülük olarak mevcut olup olmadığının ve kapsamının ortaya konulmasıdır. Bu çerçevede bu bölümde Türkiye bakımından bağlayıcı olan temel metinlere, sözleşme organları tarafından yayınlanan sözleşme yorumlarına ve Türkiye raporlarına yer verilmesi hedeflenmektedir.

İnsan hakları tarihinde bir "dönüm noktası" (*milestone*) olarak değerlendirilen İHEB[945] md. 27 uyarınca "(1) [h]erkes, topluluğun kültürel faaliyetine serbestçe katılmak, güzel sanatları tatmak, ilim sahasındaki ilerleyişe iştirak etmek ve bundan faydalanmak hakkını haizdir. (2) Herkesin yarattığı, her türlü bilim, edebiyat veya sanat eserlerinden mütevellit manevi ve maddi menfaatlerin korunmasına hakkı vardır." Ayrıca md. 22, "[h]er şahsın, cemiyetin bir üyesi olmak itibariyle, sosyal güvenliğe hakkı vardır; haysiyeti için ve şahsiyetinin serbestçe gelişmesi için zaruri olan ekonomik, sosyal ve kültürel hakların milli gayret ve milletlerarası işbirliği yoluyla ve her devletin teşkilatı ve kaynaklarıyla mütenasip olarak gerçekleştirilmesine hakkı vardır" diyerek devletlerin kültürel haklara ilişkin yükümlülükleri olduğunu ortaya koymuştur. Fakat bu hakkın "teşkilatı ve kaynaklarıyla mütenasip olarak" gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. İHEB bağlayıcı olmasa da daha sonraki sözleşmelerin temel noktası olması bakımından önem taşımaktadır.[946]

---

[941] Sözleşme 18.03.2007'de yürürlüğe girmiştir. Türkiye, sözleşmeyi 2017 tarihli 2017/10537 sayılı BKK ile onaylamıştır. R.G. No: 30018, T. 25.03.2017.
[942] Sözleşme 03.05.2008 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye, sözleşmeyi 27.05.2009 tarihli ve 2009/15137 sayılı BKK ile onaylamıştır. R.G. No: 27288, T. 14.07.2009.
[943] Sözleşme 04.01.1969 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye, sözleşmeyi 13.05.2002 tarihli ve 2002/4171 s. BKK ile onaylamıştır. R.G. No: 24787, T. 16.06.2002.
[944] Ben Saul, David Kinley, Jacqueline Mowbray, "Article 15: Cultural Rights", **The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights: Commentary, Cases, and Materials**, ed. Jacqueline Saul, Ben; Kinley, David; Mowbray, Oxford Academic, 2014, s. 1178. Ayrıca bkz. Turgut Tarhanlı, "Gelişme Hakkı: Bir Sunuş Denemesi", **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, C. 8, No: 2, 2011, s. 251.
[945] "Universal Declaration of Human Rights", **United Nations**, y.y., (Çevrimiçi) https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights. İHEB'in hazırlık çalışmaları için bkz. Duygun, Şahin, "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi Bağlamında Kültürel Yaşama Katılma Hakkı (İHEB Madde 27)", s. 95–99.
[946] Guibert, "Legal framework: Is there a right to art?", s. 28.

2. Kültürel Hakların Referans Belgesi Olarak: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi

Kültüre erişim hakkının kabul edildiği temel sözleşme belirtildiği üzere ESKHS'dir. Bu sözleşme, İHEB'in bağlayıcı hale getirildiği[947] ve İHEB'in daha kapsamlı halini içeren bir metindir.[948] Kültürel haklara ilişkin "en önemli referans belge" olarak nitelendirilen[949] bu sözleşmenin Türkiye bakımından kazanımlarından biri "kültürel yaşama katılma" hakkının bir hak olarak tanınması olarak ele alınmıştır.[950]

İHEB'de yer alan hakların iki farklı sözleşmeyle ele alınması ve medeni ve siyasi haklar ile, ekonomik, sosyal ve kültürel haklara farklı sözleşmelerde yer verilmesinin medeni ve siyasi haklar üzerine yoğunlaşılırken diğer hakların geride kalmasına yol açtığı söylenmektedir.[951] İki farklı sözleşme ile ele alınmasının arkasında medeni ve siyasi hakların mutlak ve derhal uygulanması gereken haklar olması, diğer hakların daha aşamalı olarak uygulanabilirliği; medeni ve siyasi hakların masrafsız olması fakat ekonomik, sosyal ve kültürel hakların masraflı olması gibi varsayımlar bulunduğu ve bu varsayımların hatalı olduğu da söylenmektedir.[952] Nitekim, bu haklar birbirleriyle bağlantılıdır ve ekonomik, sosyal ve kültürel haklara erişim olmadığında İHEB'in hayalini kurduğu özgür insana erişmek de mümkün olamayacaktır.[953] Medeni ve siyasi hakların özgürce kullanılması, ekonomik, kültürel ve sosyal haklardan yoksun olunduğunda tam anlamıyla yerine getirilemeyecektir.[954] Kadın haklarına ilişkin yapılan bir değerlendirmede haklar hiyerarşisi eleştirilmekte ve "yapabilirlik (*capability*) kapasitesi gelişmeyen kadınların soyut haklardan yararlanmasının mümkün olmadığı"nın tartışmasız bir olgu olarak ortaya konduğu görülmektedir.[955] Bu diğer hak özneleri açısından da geçerli bir

---

[947] Romainville, "Defining the right to participate in cultural life as a human right", s. 406. Ayrıca bkz. Saul, Kinley, Mowbray, "Article 15: Cultural Rights", s. 1176.
[948] Daniel Cerqueira, "Chapter 27 Article 27 – Cultural Rights", **The Universal Declaration of Human Rights.**, ed. Humberto Cantu Rivera, Leiden, Brill, 2023, s. 718.
[949] Aral, "Bir İnsan Hakkı Olarak 'Kültürel Haklar'", s. 422.
[950] Algan, **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması**, s. 290.
[951] Allan Eide, Asbjorn; Rosas, "Economic, Social and Cultural Rights: A Universal Challenge", **Economic, Social and Cultural Rights**, ed. Allan Eide, Asbjorn; Krause, Catarina; Rosas, 2. baskı, Brill, 2001, s. 3. Kültürel hakların geride kalmasına ilişkin ayrıca bkz. Donders, "Cultural rights in the Convention on the Diversity of Cultural Expressions: included or ignored?", s. 166.
[952] Asbjorn Eide, "Economic, Social and Cultural Rights as Human Rights", **Economic, Social and Cultural Rights**, ed. Allan Eide, Asbjorn; Krause, Catarina; Rosas, 2. baskı, Brill, 2001, s. 10. Ekonomik, sosyal ve kültürel hakların kişisel ve siyasal haklarla ileri sürülen farkları ve bu iddiaların değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Algan, **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması**, s. 127–154.
[953] Cerqueira, "Chapter 27 Article 27 – Cultural Rights", s. 713.
[954] Cerqueira, **a.y.**
[955] Feride Acar, Yakın Ertürk, "Kadınların İnsan Hakları: Uluslararası Standartlar, Kazanımlar, Sorunlar", **Birkaç Arpa Boyu: 21. yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar: Prof Dr. Nermin Abadan Unat'a Armağan**, ed. Serpil Sancar, İstanbul, Koç Üniversitesi, 2011, s. 298.

değerlendirmedir. Kültüre erişim diğer haklara erişim kapasitesini de artırmakta[956] ve bu yaklaşım haklar hiyerarşisini tersine çevirmektedir.[957]

Ekonomik, sosyal ve kültürel hakların medeni ve siyasi hakların gerisinde kaldığı tartışmalar bir yana, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar arasında da kültürel haklardan ziyade ekonomik ve sosyal haklara odaklanılmaktadır.[958] Kültürel haklar, insan hakları arasında en az anlaşılmış alanlardan biri olarak görülmektedir.[959] İnsan hakları spektrumunda en az gelişmiş haklar olarak görülen kültürel haklar, hakların Külkedisi olarak ele alınmıştır (*the Cinderellas of the human rights family*).[960] Baloya bile gidemeyen bir Külkedisi benzetmesine dahi rastlanmaktadır.[961]

ESKHS md. 15 uyarınca taraf devletler "[h]erkesin a) [k]ültürel yaşama katılma hakkına […] sahip olduğunu kabul ederler." Bu madde uyarınca taraf devletlerin hakkın kullanılmasını sağlama amacıyla alacakları tedbirlerin "kültürün korunması, geliştirilmesi ve yayılması için gerekli olan tedbirleri" kapsayacağı; "yaratıcı faaliyetler için gerekli özgürlüğe saygı gösterme" yükümlülüğünü haiz olduğu ve "kültürel alanda uluslararası işbirliğinin ve temasların özendirilmesinden ve geliştirilmesinden doğacak yararları" kabul edeceği öngörülmüştür. Kültürel yaşama katılma hakkı iki yönlü (*double faceted*) bir hak olarak karşımıza çıkmaktadır. İlki, devletin müdahalesi olmaksızın kültürel aktivitelere katılmayı içerirken, bir diğer yön devlete kültüre erişim sağlanması ve katılımı genişletmek üzerine politikalar üretmeye ilişkin pozitif yükümlülük yüklemektedir.[962] Daha detaylı bir şekilde ise kültürel hayata katılım kapsamında (i) sanatsal ifade özgürlüğü; (ii) kültürel miras ve ifadelerin çeşitliliğinin korunması, geliştirilmesi ve yayılması; (iii) kültürel hayata ve kültürel bilgiye erişim; (iv)

---

[956] Guy Saez, "Mythes et limites de la politique culturelle", **Revue Projet**, C. 372, No: 5, 2019, s. 32.
[957] Pere Joseph Wresinski, **Culture et Grande Pauvrete**, Montreuil, Editions Quart Monde, 2004, s. 40.
[958] Asbjorn Eide, "Cultural Rights as Individual Human Rights", **Economic, Social and Cultural Rights**, ed. Catarina; Eide, Asbjorn; Krause, Allan Rosas, 2. baskı, Brill, 2001, s. 289. Hakların bütünlüğü ilkesi çerçevesinde ekonomik, sosyal ve kültürel haklara yönelik bir ayrımcılık yapılmaması gerektiğine ilişkin ayrıca bkz. Algan, **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması**, s. 74.
[959] Ilias Bantekas vd., "Participation in Cultural Life, Recreation, Leisure, and Sport", **The UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities**, ed. Ilias Bantekas, Michael Ashley Stein, Dimitris Anastasiou, Oxford University Press, 2018, s. 281, (Çevrimiçi) https://academic.oup.com/book/57191/chapter/474001352.
[960] Halina Niec, "Cultural rights: at the end of the World Decade for Cultural Development", **Intergovernmental Conference on Cultural Policies for Development**, Stockholm, 1998, s. 3. Bu tartışmalarda daha çok kültürel relativizm ve kültür tanımı, veya toplum içerisindeki farklı kültürel kimliklere ilişkin tartışmaların ortaya çıktığı görülmektedir. Niec, **a.g.e.**, s. 4–5. Kültürel hakların kimlik tartışmaları ve azınlık hakları kapsamında ele alınmasına ilişkin bkz. Tacar, "Kültürel Haklar", s. 403–416. Aral, "Bir İnsan Hakkı Olarak 'Kültürel Haklar'", s. 424–425.
[961] Dominic McGoldrick, "Culture, Cultures, and Cultural Rights", **Economic, Social, and Cultural Rights in Action**, ed. Mashood Baderin, McCorquodale Robert, Oxford, Oxford University Press, 2007, s. 447, (Çevrimiçi) https://academic.oup.com/book/5228/chapter/147929616.
[962] Romainville, "Defining the right to participate in cultural life as a human right", s. 408.

kültürel hayata katkı sağlama; (v) seçim özgürlüğü (kültürel hayata katılıp katılmama ve hangisine katılacağını seçme); ve (iv) kültürel konularda alınan kararlara katılma bulunmaktadır.[963] Kültür kavramının ne olduğu sözleşme hazırlık aşamalarında da (*travaux prépatoires*) tartışılmıştır. Tartışmanın genel hatları kültürün yaşam biçimi olarak anlaşılıp anlaşılmayacağı etrafında dönmüştür. Bu bağlamda bu sözleşmenin sanata, tiyatroya veya diğer sanatsal ifadelere erişimi, yani bu tez konusu itibariyle sanata erişim hakkını kapsadığı konusunda bir anlaşmazlık yoktur.[964]

Sözleşmenin tartışma yaratan hususu bu sözleşme ile öngörülen hakların dava edilebilir olup olmadığı (*justiciable*) meselesidir.[965] Benzer bir soru bu hakların icra edilebilirliğine de ilişkindir.[966] Geleneksel görüş olarak ekonomik, sosyal ve kültürel hakların nitelikleri itibarıyla dava edilemez olduğu, aksi yorumun yargının yasamaya müdahalesi anlamına geldiği ve erkler ayrılığı bakımından sorun yarattığı ileri sürülmüştür.[967] Nitekim bu hakların tesisi bütçe üzerinde karar verme yetkisinin kimde olduğu ile de ilgili bir hususdur.[968]

Bu tartışmaya yol açan düzenlemelerden biri yine ESKHS'de yer almaktadır. ESKHS md. 2 uyarıca taraf devletler "mevcut kaynakların azamisini kullanarak, bilhassa yasal düzenleme suretiyle alınacak tedbirleri de içerecek şekilde her türlü uygun yöntem vasıtasıyla, bu Sözleşme'de tanınan hakların tam olarak kullanılmasını aşamalı olarak sağlamak amacıyla tedbirler almayı taahhüt eder." Bu maddeyle birlikte devletlere yükümlülüklerinden kaçma imkânı verildiği ve bunun bir zayıflık olduğu belirtilmiştir.[969] Bu sözleşmede yer alan hakların hemen icra edilebilir nitelikte olmadığı savı ileri sürülmüşse de,[970] Ekonomik, Sosyal ve

[963] Romainville, **a.g.e.**, s. 430–435.
[964] Saul, Kinley, Mowbray, "Article 15: Cultural Rights", s. 1180–1181. Ayrıca bkz. Karan, **Sanatta İfade Özgürlüğü, Sansür ve Hukuk**, s. 23.
[965] Eide, Asbjorn; Rosas, "Economic, Social and Cultural Rights: A Universal Challenge", s. 5.
[966] Allison Corkery, Ignacio Saiz, "Progressive realization using maximum available resources: the accountability challenge", **Research Handbook on Economic, Social and Cultural Rights as Human Rights**, ed. Jackie Dugard vd., Edward Elgar Publishing, 2020, s. 275, (Çevrimiçi) https://china.elgaronline.com/view/edcoll/9781788974165/9781788974165.xml.
[967] Muhammad Ekramul Haque, "Economic, Social and Cultural Rights under Modern International Human Rights Law: Transformation of the Non-justiciable Moral Statement in the udhr to Justiciable Rights", **Human Rights after 75 Years of the Universal Declaration of Human Rights**, Brill, 2024, s. 493. Karşı görüşler için bkz. Haque, **a.g.e.**, s. 494–495.
[968] Nussberger, Angelika; Landau, "General Report: The Justiciability of Economic, Social and Cultural Rights", s. 20–21. Bu hakların dava edilebilirliğinin liberal ilkelerle bağdaşıp bağdaşmadığı da tartışma konusu olmuştur. Koldo Casla, **Politics of International Human Rights Law Promotion in Western Europe**, Routledge, 2019, s. 95–98. Dava edilebilir olmadığına ilişkin nedenlerin ele alınışı için ayrıca bkz. Padraig McAuliffe, "Programmatic approaches to realising socio-economic rights: Debates, definitions and trends", **Melbourne Journal of International Law**, C. 22, 2021, s. 26–27.
[969] Corkery, Saiz, "Progressive realization using maximum available resources: the accountability challenge", s. 275.Ayrıca bkz. Aral, "Bir İnsan Hakkı Olarak 'Kültürel Haklar'", s. 427.
[970] Bu savlar için bkz. Algan, **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması**, s. 179.

Kültürel Haklar Komitesi kültürel yaşama katılma hakkının derhal icra edilebilir olduğunu belirtmektedir.[971] Nitekim aşamalı gerçekleştirme hususu tam anlamıyla yerine getirilmesi gereken bu hakların kısa sürede gerçekleşemeyebileceğinin öngörülmesi ile ilgilidir; yoksa devletler bu hakların gerçekleştirilmesi için en hızlı şekilde harekete geçmelidir.[972] Devletlere esneklik tanıyan bu madde, sözleşmenin amacı doğrultusunda değerlendirilmeli ve devletleri yükümlülüklerini yerine getirmekten kurtaramamalıdır.[973] Devletlerin tam anlamıyla gerçekleştirme (*full realization*) yükümlülüğü bulunmakta ve fakat bunun aşamalı yapılabileceği kabul edilmektedir.[974] Sonuca varılması zaman alabilecekken, sonuç için adım atılması yükümlülüğü derhal yerine getirilmesi gereken bir yükümlülüktür.[975] Bu değerlendirmelerle birlikte burada atlanmaması gereken husus sözleşme çalışmaları sırasında garanti etme (*guarantee*) veya sağlama (*ensure*) gibi net fiiller yerine "gereken adımları atma" (*take steps*) ifadesinin, yani daha yumuşak bir ifadenin tercih edilmiş olmasıdır.[976] Bu bağlamda, ESKHS md. 15'in bireysel hak yerine devletin üstlendiği genel yükümlülükler içerdiği ileri sürülmektedir.[977]

Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'ne bireysel başvuru imkanının sunulmasıyla birlikte bu tartışmaların sona erdiği de söylenmektedir.[978] Belirtmek gerekir ki, bu hakların bütçenin nasıl harcanacağı sorusunu barındırması sebebiyle mahkemelerin bu konuda karar vermeyeceği gerekçeleri artık kabul edilmemektedir; zira bu değerlendirme diğer haklar bakımından da geçerlidir.[979] Bununla birlikte, literatürde bu hakların dava edilebilirlikleri veya icra edilebilirlikleri ele alınırken verilen örnekler barınma, gıda, eğitim ve sağlık hakkı gibi haklar olmaktadır.[980] Hatta Maastricht İlkeleri'nde[981] veya devletlerin

[971] Committee on Economic Social and Cultural Rights, "General Comment No. 3: The Nature of States Parties' Obligations", par. 5–10.
[972] Eide, "Economic, Social and Cultural Rights as Human Rights", s. 22.
[973] Corkery, Saiz, "Progressive realization using maximum available resources: the accountability challenge", s. 278.
[974] Corkery, Saiz, **a.y.**
[975] Sonuç yükümlülüğü (*obligation of result*) ve davranış yükümlülüğü (*obligation of conduct*) değerlendirmelerine ilişkin ayrıca bkz. Corkery, Saiz, **a.g.e.**, s. 279–280.
[976] Alston, Quinn, "The Nature and Scope of States Parties' Obligations under the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights", s. 165.
[977] McGoldrick, "Culture, Cultures, and Cultural Rights", s. 454.
[978] Wouter Vandenhole, "Justiciability of Economic, Social and Cultural Rights: the Optional Protocol to the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights", **Economic, Social & Cultural Rights (2 Vols)**, ed. Stuti Rajkhowa, Subhram; Deka, India, EBH Publishers, 2018, s. 15. Belirtmek gerekir ki, Türkiye, ilgili komitenin kurulduğu protokole taraf değildir.
[979] Haque, "Economic, Social and Cultural Rights under Modern International Human Rights Law: Transformation of the Non-justiciable Moral Statement in the udhr to Justiciable Rights", s. 501–502.
[980] Haque, "Economic, Social and Cultural Rights under Modern International Human Rights Law: Transformation of the Non-justiciable Moral Statement in the udhr to Justiciable Rights", s. 492–512.
[981] Committee on Economic Social and Cultural Rights, "Masstricht Guidelines on Violations of Economic, Social and Cultural Right", 1997.

yükümlülüklerinin niteliğinin değerlendirildiği Genel Yorum No. 3'te[982] bile verilen örneklerin kültüre erişime ilişkin olmadığı görülmektedir. Türkiye'nin değerlendirildiği örneklerde veya yargı kararlarında da eğitim hakkı, çalışma özgürlüğü, toplu pazarlık hakkı, grev hakkı gibi hakların örnek verildiği görülmektedir.[983] Devletlerin ekonomik, sosyal ve kültürel haklara harcayacağı bütçe için öngörülen takdir yetkisinin sınırı ele alınırken de örnekler ekonomik ve sosyal haklara odaklanmaktadır.[984] Bu bağlamda sanata erişim hakkının dava edilebilir veya icra edilebilir olup olmadığı hususunun yeteri kadar tartışılmadığı tespitinde bulunmak mümkün gözükmektedir.

Dava edilebilirliğe ilişkin tartışmaların ötesinde hangi yükümlülüklerin dava edilebilir olduğuna ilişkin hala tartışma mevcuttur.[985] Ekonomik, sosyal ve kültürel hakların tamamının yalnızca program hükümler olarak algılanıp politika amaçları olarak görülmesinin ESKHS ile uyumlu olmayacağı yorumu yapılmıştır.[986] Bu bağlamda derhal dava edilebilir olmayan hükümlerin program hüküm niteliğinde olduğu ve bu sözleşmenin hem dava edilebilir hem de program hükümleri içerdiği savunulmaktadır.[987] Tüm hakları güvence altına almak için sözleşmenin yeterli olmadığı ve yasama ve yürütmenin bu konuda rol oynaması gerektiği belirtilmektedir.[988]

Dava edilebilirlik tartışmalarının yanı sıra ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin normların daha belirsiz (*vague*) olmasının takdir alanını çok genişlettiği söylenmektedir.[989] ESKHS'nin olumlu edim yükümlülükleri bakımından belirsizlikler yarattığı ve hatta *soft law* olarak yorumlanma riski olduğu belirtilmektedir.[990] Devletlerin kültürel hakları "lüks" olarak görüp arka plana atma eğilimi göz önünde bulundurulduğunda, kültürel haklar bakımından

[982] Committee on Economic Social and Cultural Rights, "General Comment No. 3: The Nature of States Parties' Obligations".
[983] Sur, "Turquie", s. 323–328.
[984] Örneğin bkz. Corkery, Saiz, "Progressive realization using maximum available resources: the accountability challenge", s. 282–283.
[985] McAuliffe, "Programmatic approaches to realising socio-economic rights: Debates, definitions and trends", s. 27.
[986] McAuliffe, **a.g.e.**, s. 33. Program hükümler olarak değerlendirilmesi tartışmalarına ilişkin ayrıca bkz. Bilgen Yavuz, "Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Haklarla İlgili Tartışmaların İdeolojik Arka Planı", s. 13
[987] McAuliffe, **a.g.e.**, s. 31. ESKHS md. 15'in bireysel haklar yerine devletin üstlendiği genel yükümlülükler olduğuna ilişkin ayrıca bkz. McGoldrick, "Culture, Cultures, and Cultural Rights", s. 454.
[988] McAuliffe, "Programmatic approaches to realising socio-economic rights: Debates, definitions and trends", s. 29.
[989] Vandenhole, "Justiciability of Economic, Social and Cultural Rights: the Optional Protocol to the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights", s. 18–19. ESKHS'nin devletlere kesin bir sorumluluk yüklemediği ve içeriğinin net olmadığı hususunda ayrıca bkz. Aral, "Bir İnsan Hakkı Olarak 'Kültürel Haklar'", s. 421.
[990] Romainville, "Defining the right to participate in cultural life as a human right", s. 411.

asgari çekirdek yükümlüklerin (*minimum core*) belirlenmesi özel önem arz etmektedir.[991] Asgari çekirdek standardı devletin belirli bir hakkın asgari temel seviyelerini karşılayıp karşılamadığı sorusunu sormaktadır.[992] Bu yükümlülüklerin çoğunlukla ayrımcılık yasağı, erişimi engellememe veya engellenmesini önleme gibi yükümlülükler etrafında şekillendirildiği görülse de, kültürel hakların tam olarak kullanılması ve yerine getirilmesi için adımlar atılması, yani "adım atma" taahhüdü derhal yerine getirilmesi gereken bir yükümlülük olarak görülmüştür.[993]

ESKHS md. 15/1/a'ya ilişkin olarak Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi tarafından hazırlanan Genel Yorum No. 21[994] ile de devletlerin olumlu edimde bulunması gerekliliği açığa kavuşturulmuştur.[995] Genel Yorum 21 hem genel hem de özel yükümlülükleri ele almaktadır. Genel yükümlülüklerde (i) hakların ayrımcılık yapılmaksızın kullanılmasının güvence altına alınması, kültürel uygulamaları tanıma ve bunların kullanılmasına ve geliştirilmesine müdahale etmekten kaçınma yükümlülüğü, (ii) aşamalı olarak gerçekleştirilebileceği kabul edilen bu hakların tam olarak uygulanmasını amaçlayan bilinçli ve somut önlemler alma yükümlülüğü, (iii) gerileyici tedbirlere (*regressive measures*) izin verilmemesi yükümlülüğü, (iv) bilim ve kültürün korunması, geliştirilmesi ve yayılması için

---

[991] Stamatopoulou, **Cultural Rights in International Law: Article 27 of the Universal Declaration of Human Rights and beyond**, s. 153.

[992] Joie Chowdhury, "Unpacking the minimum core and reasonableness standards", **Research Handbook on Economic, Social and Cultural Rights as Human Rights**, ed. Jackie Dugard vd., Edward Elgar Publishing, 2020, s. 252, (Çevrimiçi) https://china.elgaronline.com/view/edcoll/9781788974165/9781788974165.xml.

[993] Stamatopoulou, **Cultural Rights in International Law: Article 27 of the Universal Declaration of Human Rights and beyond**, s. 154–156.

[994] Genel Yorum, ilgili sözleşme organlarının sözleşme hükümlerine ilişkin yorumlarını ve/veya tavsiyelerini içermektedir. Söz konusu metinler hak ve özgürlüklere ilişkin hükümlerin yorumlarından devletlerin rapor yükümlülüklerine kadar çeşitli konuları kapsamaktadır. "General Comments", **United Nations**, y.y., (Çevrimiçi) https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/general-comments.

[995] Committee on Economic Social and Cultural Rights, "General comment no. 21, Right of everyone to take part in cultural life (art. 15, par. 1a of the Covenant on Economic, Social and Cultural Rights) (E/C.12/GC/21)", 2009, par. 6. Genel Yorum'un halihazırda belirsiz olan metni daha da zayıflattığı eleştirisi için bkz. Romainville, "Defining the right to participate in cultural life as a human right", s. 412. ESKHS'nin yorumlanmasına ilişkin ilkelerin değerlendirildiği uluslararası dokümanlar Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin Uygulanmasına İlişkin Limburg İlkeleri (*Limburg Principles on the Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights)* ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hak İhlallerine İlişkin Maastricht Rehber İlkeleri (*Masstricht Guidelines on Violations of Economic, Social and Cultural Rights*) için ayrıca bkz. Committee on Economic Social and Cultural Rights, "Limburg Principles on the Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (E/CN.4/1987/17)", 1987; Committee on Economic Social and Cultural Rights, "Masstricht Guidelines on Violations of Economic, Social and Cultural Right". İlgili diğer genel yorumlar için ayrıca bkz. Committee on Economic Social and Cultural Rights, "General Comment No. 3: The Nature of States Parties' Obligations"; Committee on Economic Social and Cultural Rights, "General Comment No. 10: The role of national human rights institutions in the protection of economic, social and cultural rights (E/C.12/1998/25)", 1998; Committee on Economic Social and Cultural Rights, "General Comment No. 16: The Equal Right of Men and Women to the Enjoyment of All Economic, Social and Cultural Rights (Art. 3 of the Covenant) (E/C.12/2005/4)", 2005. Committee on Economic Social and Cultural Rights, "General comment No. 20: Non-discrimination in economic, social and cultural rights (art. 2, par. 2, of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights)(E/C.12/GC/20)", 2009.

gerekli adımların yanı sıra, bilimsel araştırma ve yaratıcı faaliyetler için vazgeçilmez olan özgürlüğe saygı gösterilmesini sağlayacak adımların atılması yükümlülüğü yer almaktadır.[996]

Özel yükümlülüklerde üç temel yükümlülük bulunmaktadır: (i) saygı gösterme yükümlülüğü (*obligation to respect*), (ii) koruma yükümlülüğü (*obligation to protect*) ve (iii) yerine getirme yükümlülüğü (*obligation to fulfill*).[997] Saygı gösterme yükümlülüğü, taraf devletlerin kültürel yaşama katılma hakkının kullanılmasına doğrudan veya dolaylı olarak müdahale etmekten kaçınmalarını[998] ve koruma yükümlülüğü ise taraf devletlerin üçüncü tarafların kültürel yaşama katılma hakkına müdahale etmesini önlemek için gerekli adımları atmasını gerektirir.[999] Devletin kültürel haklara ilişkin yükümlüklerini ihlal ettiklerine ilişkin örnekler de genelde ayrımcı uygulamalar veya müdahaleler üzerinden verilmektedir.[1000] Bu olumlu edim yükümlülüğünü de doğurmaktadır; nitekim devletin kültürü üçüncü kişilerin müdahalesinden koruması da gerekmektedir ve bu bağlamda örneğin bir grubun bir sanat eserine saldırmasının önlenmesi devletin yükümlülüğüdür.[1001] Yerine getirme yükümlülüğü ise taraf devletlerin Sözleşme'nin 15. maddesinin 1 (a) paragrafında yer alan hakkın tam olarak gerçekleştirilmesini amaçlayan uygun yasal, idari, yargısal, bütçesel, teşvik edici ve diğer tedbirleri almasını gerektirmektedir.[1002] Bu yükümlülük devletin en çok aktif rol alması gereken yükümlülüktür.[1003]

Kültürel hakların yerine getirilmesi yükümlülüğü için devletlerin yapabileceği en klasik şey kültürel faaliyetlerin desteklenmesi ve yayılması için mümkün olduğu kadar bütçe ayırmasıdır.[1004] Her ne kadar ekonomik, kültürel ve sosyal haklar konusunda devletlerin ayıracağı kaynak miktarı bakımından geniş bir takdir alanı sağlandığı görülse de;[1005] Ekonomik

---

[996] Committee on Economic Social and Cultural Rights, "General comment no. 21, Right of everyone to take part in cultural life (art. 15, par. 1a of the Covenant on Economic, Social and Cultural Rights) (E/C.12/GC/21)", par. 44–47.
[997] Committee on Economic Social and Cultural Rights, **a.g.e.**, par. 49–54. Ayrıca bkz. Stamatopoulou, **Cultural Rights in International Law: Article 27 of the Universal Declaration of Human Rights and beyond**, s. 151.
[998] Committee on Economic Social and Cultural Rights, "General comment no. 21, Right of everyone to take part in cultural life (art. 15, par. 1a of the Covenant on Economic, Social and Cultural Rights) (E/C.12/GC/21)", par. 49–54.
[999] Committee on Economic Social and Cultural Rights, **a.y.**
[1000] Stamatopoulou, **Cultural Rights in International Law: Article 27 of the Universal Declaration of Human Rights and beyond**, s. 152–153.
[1001] Stamatopoulou, **a.g.e.**, s. 123.
[1002] Committee on Economic Social and Cultural Rights, "General comment no. 21, Right of everyone to take part in cultural life (art. 15, par. 1a of the Covenant on Economic, Social and Cultural Rights) (E/C.12/GC/21)", par. 49–54. Ayrıca bkz. O'keefe, "The 'right to take part in cultural life' under article 15 of the ICESCR", s. 905–906.
[1003] Stamatopoulou, **Cultural Rights in International Law: Article 27 of the Universal Declaration of Human Rights and beyond**, s. 151.
[1004] O'keefe, "The 'right to take part in cultural life' under article 15 of the ICESCR", s. 907.
[1005] Corkery, Saiz, "Progressive realization using maximum available resources: the accountability challenge", s. 282.

Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin taraf devletlere bütçenin ne kadarının kültürel aktivitelere ayrıldığı ve bunun yeterli olup olmadığı konusunda sorular yönelttiği görülmektedir.[1006] Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi tarafından hazırlanan taraf devletlerin sunması gereken belgelere ilişkin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 16. ve 17. Maddeleri Kapsamında Taraf Devletlerce Sunulacak Antlaşmaya Özgü Belgelere İlişkin Kılavuz İlkeler'de (*Guidelines on Treaty-Specific Documents to be Submitted By States Parties Under Articles 16 And 17 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*) yöneltilen sorular, yerine getirme yükümlülüğü kapsamında yapılabilecekleri örnekler niteliktedir.[1007] İlkelerde, ESKHS md. 15'e ilişkin olarak kırsal ve yoksun kentler de dahil olmak üzere halkın kültüre erişimini sağlamak için sahip olunan kurumsal altyapılar ve kültürel ürünlere, kurumlara ve faaliyetlere geniş katılımı ve erişimi teşvik etmek için alınan önlemler sorulmaktadır. Bu kapsamda verilen örnekler arasında konsere, tiyatroya, sinemaya, spor etkinliklerine ve diğer kültürel faaliyetlere erişime yönelik sorular bulunmaktadır. Çocukların, yaşlıların ve engelli bireylerin katılımına yönelik tedbirler ayrıca sorulmaktadır. Bunlara ek olarak kültür ve sanat alanındaki okul ve mesleki eğitim hakkında bilgi istendiği de görülmektedir. Ayrıca, yaratıcıların haklarının korunmasına ilişkin sorulara da yer verilmektedir.

Söz konusu sorular sanata erişimin sağlanıp sağlanmadığının değerlendirilmesi için önem teşkil etmektedir. Gerçekten de kültür merkezleri veya sanat toplulukları gibi kurumsal altyapıların oluşturulması gerekmektedir; aksi durumda bu hak yalnızca teorik bir norm olarak kalacak ve anlamsızlaşacaktır.[1008] Belirtmek gerekir ki sayısal (*quantitative*) olarak sanata erişim sağlanan yerlerin fazlalaşması kültürel erişimin muhakkak sağlandığı anlamına gelmeyecektir ve niceliksel değerlendirme yapılmalıdır.[1009] Bu gibi mal ve hizmetlerden herkesin yararlanabilir olması gerekmektedir.[1010] Örneğin sınırlı imkanı olan insanların kültürel faaliyetlere erişimi de gözetilmelidir.[1011] Bu doğrultuda bariyerlerin kaldırılması da önemlidir. Hem azınlık dilleri hem de fiziksel engelli bireyler bakımından bu husus önem arz

[1006] Saul, Kinley, Mowbray, "Article 15: Cultural Rights", s. 1189.
[1007] Committee on Economic Social and Cultural Rights, "Guidelines on Treaty-Specific Documents to be Submitted by States Parties Under Artıcles 16 and 17 of the International Covenant On Economic, Social and Cultural Rights (E/C.12/2008/2)", 2009, par. 67–73.
[1008] O'keefe, "The 'right to take part in cultural life' under article 15 of the ICESCR", s. 907. Benzer şekilde bkz. Stamatopoulou, **Cultural Rights in International Law: Article 27 of the Universal Declaration of Human Rights and beyond**, s. 123.
[1009] Stavenhagen, "Cultural Rights: A Social Science Perspective", s. 87–88.
[1010] Saul, Kinley, Mowbray, "Article 15: Cultural Rights", s. 1188.
[1011] O'keefe, "The 'right to take part in cultural life' under article 15 of the ICESCR", s. 908.

etmektedir.[1012] Devletin kendi eliyle sunduğu altyapı ve hizmetlerin yanında, özel kişilere de kültürel faaliyetler konusunda destek olunması gerekliliği belirtilmektedir.[1013] Kültürel haklar bağlamında sanat eğitiminin mümkün kılınması da ele alınmaktadır.[1014]

Ayrıca kültürel haklar kişilerin kültürel hayata ilişkin karar verme mekanizmalarına katılmasını da içermektedir.[1015] Burada bireylerin bütçenin önceliklendirilmesi hususunda katılım göstermesine imkân sunulması önerilmektedir.[1016] Buna ek olarak kültüre ilişkin bakanlıkların, eğitim kurumlarının, kamu kültür kurumlarının (müze, tiyatro gibi) danışma mekanizması kurması önemlidir.[1017] Bireylerin kendi seçtikleri kültürel faaliyetlere katılımı da önem teşkil edecektir.

Saygı göstermek, korumak ve yerine getirmek yükümlülüklerinin yanı sıra tazmin etme/giderim (*remedy*) yükümlülüğünün de literatürde ele alındığı görülmektedir. Tazmin etme temel hakların yerine getirilmemesinden etkilenenler için devletin önlem alması gerekliliğiyle ilgilidir[1018] ve sanata uzun süre emek vermesine rağmen sağlık sigortasını karşılayamayan ileri yaşlı sanatçıların bakımlarının devlet tarafından üstlenilmesi buna örnek verilmektedir.[1019]

Kültüre erişim hakkı bakımından önem teşkil eden bir husus bu hakkın unsurlarıdır. Genel Yorum No. 21 ile kültüre erişim hakkının unsurları (i) bulunabilirlik (*availiability*), (ii) erişilebilirlik (*accessibility*), (iii) kabul edilebilirlik (*acceptability*), (iv) uyarlanabilirlik (*adaptability*) ve (v) uygunluk (*appropriateness*) olarak sıralanmıştır.[1020] Genel Yorum'da açıklandığı üzere bulunabilirlik ile anlaşılması gereken müze, tiyatro, sinema gibi sanat için de gerekli herkese açık olan kültürel mal ve hizmetlerin varlığı ve erişilebilirlik ile anlaşılması gereken ayrımcılık yapılmadan herkesin fiziksel ve finansal olarak ulaşabileceği imkânların olmasıdır. Kabul edilebilirlik devletin yükümlülükleri yerine getirmek için kabul ettiği mevzuat ve programların insanlar ve topluluklar tarafından kabul edilebilir olması anlamına gelmekte

[1012] O'keefe, **a.y.** Benzer şekilde bkz. Stamatopoulou, **Cultural Rights in International Law: Article 27 of the Universal Declaration of Human Rights and beyond**, s. 123.
[1013] O'keefe, "The 'right to take part in cultural life' under article 15 of the ICESCR", s. 907. Benzer şekilde bkz. Saul, Kinley, Mowbray, "Article 15: Cultural Rights", s. 1182–1183.
[1014] Stamatopoulou, **Cultural Rights in International Law: Article 27 of the Universal Declaration of Human Rights and beyond**, s. 123.
[1015] Stamatopoulou, **a.g.e.**, s. 141.
[1016] O'keefe, "The 'right to take part in cultural life' under article 15 of the ICESCR", s. 907.
[1017] Stamatopoulou, **Cultural Rights in International Law: Article 27 of the Universal Declaration of Human Rights and beyond**, s. 142.
[1018] Stamatopoulou, "The human rights of artists: What did the pandemic teach us?", s. 46.
[1019] Stamatopoulou, **a.g.e.**, s. 47.
[1020] Committee on Economic Social and Cultural Rights, "General comment no. 21, Right of everyone to take part in cultural life (art. 15, par. 1a of the Covenant on Economic, Social and Cultural Rights) (E/C.12/GC/21)", par. 16.

ve geri planında kültürel çeşitlilik bulunmaktadır. Uyarlanabilirlik ile anlaşılması gereken de taraf devlet tarafından benimsenen ve bireylerin ve toplulukların kültürel çeşitliliğine saygılı olması gereken stratejilerin, politikaların, programların ve tedbirlerin esnekliği ve uygunluğudur. Uygunluk ise insan haklarının bireylerin ve toplulukların kültürüne ve kültürel haklarına saygılı bir şekilde gerçekleştirilmesini ifade eder.[1021]

Ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin olarak burada ele alınması gereken önemli bir husus gerileme yasağıdır (*non-retrogession*). Gerileme, hukuki düzenlemelerin geri alınması durumlarında olabileceği gibi haklardan yararlanma (*enjoyment*) bakımından da söz konusu olabilir.[1022] Her ne kadar gerileme yasağı mutlak bir yasak olmasa da gerileme durumunda *prima facie* yükümlülük ihlali olacağı söylenmektedir.[1023] Bu durumda ispat yükü devlete geçmektedir.[1024] İnsan hakları mekanizmalarının gerilemenin hukukiliğini değerlendirirken göz önünde bulunduğu kriterler "tedbirin: geçici; nihai amacı insan haklarının bütününü korumak olan meşru; tüm alternatif tedbirlerin kapsamlı bir şekilde incelenmesi ve tüketilmesiyle gerekli; meşru amaca ulaşmak için en uygun araçların seçilmesiyle makul; insan hakları açısından faydalarının maliyetlerinden fazla olmasıyla orantılı; doğrudan veya dolaylı olarak ayrımcı olmayan, orantısız bir şekilde etkilenmemelerini sağlamak için dezavantajlı gruplara öncelikli dikkat gösteren; ekonomik, sosyal ve kültürel hakların asgari temel içeriğini koruyan; ve önerilen tedbirlerin ve alternatiflerin incelenmesinde etkilenen grupların gerçek katılımına dayanan, anlamlı inceleme ve hesap verebilirlik prosedürlerine tabi olan şeffaf" olması şeklinde sıralanmıştır.[1025]

Türkiye, ESKHS'ye ilişkin olarak ilk ve tek raporunu 2008 tarihinde sunmuştur.[1026] Türkiye raporunda kültürel politikasına ilişkin olarak Anayasanın 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31,

[1021] Bu açıklamalar, ilgili yorum ile birlikte öngörülen ilkelerin aslında kamu hizmeti ilkeleri kapsamında korunduğunu göstermektedir. Bulunabilirlik, kabul edilebilirlik ve uygunluk süreklilik ilkesi ile, erişilebilirlik, kabul edilebilirlik ve uygunluk ilkesi eşitlik ilkesi ile, uyarlanabilirlik ilkesi ise değişkenlik ve uyarlanabilirlik ilkeleriyle paralellik göstermektedir. Kamu hizmetinin ilkeleri aşağıda ayrıca ele alınmaktadır. Bkz. Bölüm 2/II/D – Sanat Kamu Hizmetinin Sunulmasında İlkeler.

[1022] Corkery, Saiz, "Progressive realization using maximum available resources: the accountability challenge", s. 280.

[1023] Corkery, Saiz, **a.y.**

[1024] Corkery, Saiz, **a.y.**

[1025] Corkery, Saiz, **a.g.e.**, s. 281.

[1026] 2005 tarihinde sunulması gereken rapor 2008 tarihinde sunulmuştur. 2016 tarihinde sunulması gereken ise rapora erişilmemektedir. Dışişleri Bakanlığı'na CİMER üzerinden soru yöneltilmiştir. Dışişleri Bakanlığı 06.11.2024 tarihinde "Birleşmiş Milletler (BM) sözleşmelerine ilişkin dönemsel ülke raporlarının sunulması hakkındaki takvimlendirme ve ülke raporlarına esas oluşturan hususlar BM Sekretaryası tarafından belirlenmektedir. BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'ye dair ikinci dönemsel ülke raporumuza ilişkin olarak BM Sekretaryasınca tarafımıza henüz bu yönde bir bildirimde bulunulmamıştır" cevabını iletmiştir. (Başvuru No: 2403711285)

32, 62 ve 63. maddeleri gösterilmiştir.[1027] Kültürel hayata katılım hakkına ilişkin olarak Anayasa'nın Giriş metnindeki "Her Türk vatandaşının bu Anayasadaki temel hak ve hürriyetlerden eşitlik ve sosyal adalet gereklerince yararlanarak millî kültür, medeniyet ve hukuk düzeni içinde onurlu bir hayat sürdürme ve maddî ve manevî varlığını bu yönde geliştirme hak ve yetkisine doğuştan sahip olduğu" ifadelere yer verilmiştir.[1028] Kültürel aktivitelerin yayılması (*dissemination*) Türkiye'nin kültür politikaları arasında belirtilmiştir.[1029] Kültürel ve sanatsal gelişime ilişkin çeşitli mevzuatlara da atıf yapılmaktadır.[1030] Kurumsal yapılanma örnekleri olarak Kültür ve Turizm Bakanlığı Güzel Sanatlar Müdürlüğü bünyesinde var olan korolar, dans ve müzik grupları, resim ve heykel müzeleri, devlet tiyatroları, devlet opera ve balesi, milli kütüphane, kamu kütüphaneleri, teşvik verilen özel tiyatrolar, kültür merkezleri, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, ISBN ve ISSN merkezleri örnek verilirken, Kültür ve Turizm Bakanlığı yönetiminde gerçekleştirilen festivaller, tiyatrolar, kurslar gibi aktivitelere de örnek verilmiştir.[1031] Ayrıca verilen teşvikler de örnek gösterilmiştir.[1032] Ekonomik ve Sosyal Konsey'in Türkiye raporuna ilişkin değerlendirmelerinde ise kültür hayatına katılım konusunda özel bir öneri bulunmamaktadır.[1033] Bu değerlendirme raporunda genel olarak engelli vatandaşların kamusal alanlara erişimlerine ilişkin olarak öneriler getirmiştir.[1034] Coğrafi olarak dezavantajlı olan bölgelere hizmet götürülmesi[1035] ve kadınların da eşit şekilde tüm haklardan yararlanması gerektiğini belirtmiştir.[1036] Benzer şekilde haklardan yararlanım konusunda yaş almış kişilere de atıf yapılmıştır.[1037]

ESKHS'ye ek olarak farklı kişi veya grupların hak öznesi olarak tanındığı ve bu öznelerin sanata erişim hakkının ayrı uluslararası sözleşmelerle güvence altına alındığı görülmektedir. Sanata erişim hakkının kapsamı bakımından bu sözleşmelerin de incelenmesi önem arz etmektedir.

[1027] Türkiye, "Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights Initial reports submitted by States parties under articles 16 and 17 of the Covenant Turkey (E/C.12/TUR/1)", 2008, par. 639. Her ne kadar sanatın ve sanatçının desteklenmesine atıf yapılsa da madde 64 atfının sehven atlandığı düşünülmektedir.
[1028] Türkiye, **a.g.e.**, par. 640.
[1029] Türkiye, **a.g.e.**, par. 642.
[1030] Türkiye, **a.g.e.**, par. 669.
[1031] Türkiye, **a.g.e.**, par. 670–681.
[1032] Türkiye, **a.g.e.**, par. 687–692.
[1033] UN Economic and Social Council, "Committee on Economic, Social and Cultural Rights Report on the forty-sixth and forty-seventh sessions (E/2012/22)", 2012.
[1034] UN Economic and Social Council, **a.g.e.**, par. 197.
[1035] UN Economic and Social Council, **a.g.e.**, par. 199.
[1036] UN Economic and Social Council, **a.g.e.**, par. 200.
[1037] UN Economic and Social Council, **a.g.e.**, par. 208.

3. Farklı Öznelerin Sanata Erişim Haklarının Uluslararası Sözleşmeler Bakımından Değerlendirilmesi

a. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi

Sanata erişim hakkı bakımından değerlendirilmesi gereken ve Türkiye'nin taraf olduğu 1981 tarihli Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi md. 1 uyarınca "«kadınlara karşı ayırım» deyimi kadınların, […] politik, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni veya diğer sahalardaki insan hakları ve temel özgürlüklerinin tanınmasını, kullanılmasını ve bunlardan yararlanılmasını engelleyen veya ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan ve cinsiyete bağlı olarak yapılan herhangi bir ayırım, mahrumiyet veya kısıtlama anlamına gelecektir." Ayrıca, md. 3 ile birlikte taraf devletlerin kadınların erkeklerle eşit olarak insan hakları ve özgürlüklerden yararlanmaları için önlem alacağı alanlara kültürel sahalar da gösterilmiştir. CEDAW md. 13 ise kadına karşı ayrımcılığın önlenmesi için gerekli tedbirlerin alınması yükümlülüğünde yer verdiği tedbirler arasında "kültürel hayatın tüm yönlerine katılma hakları" olduğunu kabul etmektedir. Kültür, kadın hakları söz konusu olduğunda ayrımcılığa yol açabilen bir kavram olmakla birlikte (örn. ataerkil yapının kültürel olarak korunması),[1038] kadınların sanata erişim sağlayabilmesini koruması gereken bir haktır.

Ekonomik, sosyal ve kültürel haklar kadınlar için özel önem arz etmektedir; nitekim bunların yoksunluğundan kadınların daha fazla zarar gördüğü ve daha fazla ayrımcılığa uğradığı görülmektedir.[1039] Bu hakların, kadınların yaşamları için daha önemli ve anlamlı olan düzenlemelerin temelleri olduğu da dile getirilmiştir.[1040] Kültürel olarak var olan olumsuz koşulların ortadan kaldırılması bakımından da önemli rol oynayan[1041] CEDAW'ın kadınların ekonomik, sosyal ve kültürel haklarını korunması ve desteklenmesi bakımından önemli bir potansiyeli olduğu belirtilmektedir.[1042] Bu Sözleşme'nin kültürel haklar da dahil olmak üzere ayrımcılıkla mücadelede önemli ve kapsamlı bir enstrüman olduğu belirtilmektedir.[1043] Bununla birlikte, kadınların ekonomik, sosyal ve kültürel haklarından konuşulurken de kültürel

[1038] Şafak Parlak Börü, "Kadının Korunmasına İlişkin Uluslararası Sözleşmeler ve Türkiye'nin Konumu", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, No: Özel Sayı, 2017, s. 45. Nazan Moroğlu, "Uluslararası ve Ulusal Hukukta Kadının İnsan Hakları", **Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 13, No: 1, 2018, s. 287.
[1039] Leilani Farha, "Committee on the Elimination of Discrimination Against Women", **Social Rights Jurisprudence**, ed. Malcolm Langford, Cambridge University Press, 2009, (Çevrimiçi) https://www.cambridge.org/core/product/identifier/CBO9780511815485A036/type/book_part.
[1040] Acar, Ertürk, "Kadınların İnsan Hakları: Uluslararası Standartlar, Kazanımlar, Sorunlar", s. 284.
[1041] Parlak Börü, "Kadının Korunmasına İlişkin Uluslararası Sözleşmeler ve Türkiye'nin Konumu", s. 50.
[1042] Farha, "Committee on the Elimination of Discrimination Against Women", s. 553–568.
[1043] Anu Saksena, "CEDAW: Mandate for Substantive Equality", **Indian journal of gender studies**, C. 14, No: 3, 2007, s. 484.

haklara görece daha az yer verildiği görülmektedir.[1044] Ayrıca, Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi'nin kadınların eğitim hakkı, çalışma hakkı veya eşitlik gibi hususlarda genel yorumları bulunmasına rağmen, doğrudan sanata erişimi de kapsayan kültürel haklara ilişkin bir yorumunun olmadığı tespit edilebilmektedir. Bu durum tek başına bu hakların önemsiz olduğunu göstermemektedir; çünkü ESKHS ile öngörülen ve Genel Yorum No. 21 ile birlikte ne şekilde gerçekleştirilebileceği ortaya konan yükümlülüklerin ayrımcı bir şekilde uygulanmaması, CEDAW'ın öngördüğü korumanın sağlandığı anlamına gelecektir.[1045] Nitekim, CEDAW ile birlikte "siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel olmak üzere bütün alanlarda kadının tam gelişmesini ve ilerlemesini sağlamak, insan hakları ve temel özgürlüklerden erkeklerle eşit olarak yararlanmalarını ve bu hakları fırsat eşitliği çerçevesinde kullanmalarını güvence altına almak" amaçlanmıştır.[1046] Bu bağlamda kadın haklarının korumasına yönelik yasal düzenlemelerin yapılması, kurum ve kuruluşların oluşturulması gerekmektedir.[1047] CEDAW'ın öngördüğü eşitliğin yalnızca fırsat eşitliğine ilişkin değil, aynı zamanda "eylemli eşitliğe" ilişkin olduğunu da belirtmek önem arz etmekte ve bu bağlamda devletlerin adım atması gerektiği ortaya konmaktadır.[1048]

Türkiye'nin en güncel CEDAW ülke raporunda md. 13'e ilişkin açıklamalara daha az yer verildiği görülmektedir ve bunların çoğu da sosyal ve ekonomik hakları oluşturmaktadır.[1049] Kültürel haklara ilişkin olarak gençlik merkezlerinde gerçekleştirilen ve kadınların da katılım sağladığı kültür aktiviteleri örnek gösterilmiştir.[1050] Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi raporunda kamusal hayata katılıma ilişkin değerlendirmeler bulunmakla birlikte sanatsal aktivitelere yönelik doğrudan değerlendirme ve öneriler bulunmamaktadır.[1051] Türkiye'nin sunduğu raporların yalnızca olumlu hususları yansıtması sebebiyle eleştirildiği ve

[1044] Rosa Celorio, "Economic, social, and cultural rights of women", **Women and International Human Rights in Modern Times**, Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 2022, (Çevrimiçi) https://www.elgaronline.com/view/9781800889385.00014.xml. Farha, "Committee on the Elimination of Discrimination Against Women", s. 553–568.
[1045] Committee on Economic Social and Cultural Rights, "General Comment No. 16: The Equal Right of Men and Women to the Enjoyment of All Economic, Social and Cultural Rights (Art. 3 of the Covenant) (E/C.12/2005/4)".
[1046] Parlak Börü, "Kadının Korunmasına İlişkin Uluslararası Sözleşmeler ve Türkiye'nin Konumu", s. 52.
[1047] Moroğlu, "Uluslararası ve Ulusal Hukukta Kadının İnsan Hakları", s. 293.
[1048] Bertil Emrah Oder, "Kadınların İnsan Haklarının Uluslararası Düzeyde Korunması", **Kadın Hakları: Uluslararası Hukuk ve Uygulama**, ed. Gökçeçiçek; Ayata, Sevinç; Eryılmaz Dilek, Bertil Emrah Oder, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, s. 25.
[1049] Türkiye, "Eighth periodic report submitted by Turkey under article 18 of the Convention, due in 2020 (CEDAW/C/TUR/8)", 2020, par. 214–222.
[1050] Türkiye, **a.g.e.**, par. 219.
[1051] Committee on the Elimination of Discrimination against Women, "Concluding observations on the eighth periodic report of Türkiye (CEDAW/C/TUR/CO/8)", 2020, par. 37–38.

Türkiye'deki kadın kuruluşlarının gölge raporlar hazırladığı görülmektedir.[1052] Fakat güncel gölge raporda dahi kültüre erişime ilişkin değerlendirme tespit edilmemiştir.[1053]

b. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

Sanata erişim hakkı bakımından değerlendirilmesi gereken ve Türkiye'nin taraf olduğu bir diğer sözleşme 1989 tarihli Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'dir. *(Convention on the Rights of the Child)* (ÇHS). ÇHS md. 31 çocuğun "kültürel ve sanatsal yaşama serbestçe katılma hakkını" tanımakta ve taraf devletlere "çocuğun kültürel ve sanatsal yaşama tam olarak katılma hakkını saygı duyarak [tanımak ve özendirmek] ve çocuklar için, boş zamanı değerlendirmeye, dinlenmeye, sanata ve kültüre ilişkin (etkinlikler) konusunda uygun ve eşit fırsatların sağlanmasını teşvik [etmek]" yükümlülükleri getirmektedir.[1054] ESKHS'den farklı olarak burada açıkça sanat kavramına yer verildiği görülmektedir. ÇHS md. 4 ile ise "ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin olarak, Taraf Devletler[in] eldeki kaynaklarını olabildiğince geniş tutarak" önlem alacağı söylenmektedir. Çocukların kültürel haklarının önemi dile getirilse de[1055] bu hakların çocuk haklarına dair sözleşmede en az önemsenen ve unutulan haklardan olduğu söylenmektedir.[1056] Çocukların kültüre erişim hakkının da bir "lüks" olarak algılandığı ortaya konulmuştur.[1057] ÇHS md. 31'in ne gibi tedbirlerin alınacağına ilişkin somut detaylar içermemesi sebebiyle belirsiz olduğu söylenmekle birlikte[1058] serbestçe katılma hakkı müdahale etmemeyi içeren devletin negatif edimini, diğer kişilerin müdahalesini engellemeye yönelik olarak pozitif edimini gerektirirken ayrıca çocukların erişim sağlamasına yönelik

---

[1052] Moroğlu, "Uluslararası ve Ulusal Hukukta Kadının İnsan Hakları", s. 295.

[1053] Türkiye - CEDAW Sivil Toplum Yürütme Kurulu, "Türkiye CEDAW Sivil Toplum Yürütme Kurulunun BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi'ne Sunduğu 8. Periyodik Dönem Gölge Raporu", 2022.

[1054] Bu sözleşmenin de İHEB md. 27'ye dayandığına ilişkin bkz. Gerison Lansdown, John Tobin, "The Right to Rest, Leisure, Play, Recreation, and Participation in Cultural Life and the Arts", **The UN Convention on the Rights of the Child**, Oxford University Press, 2019, s. 1206, (Çevrimiçi) https://academic.oup.com/book/57312/chapter/474066462. ÇHS'nin ilgili ve bağlantılı olduğu diğer haklar için ayrıca bkz. André Alen vd., "Scope of Article 31", **A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child, Article 31: The Right to Leisure, Play and Culture**, Brill | Nijhoff, 2006, s. 31, (Çevrimiçi) https://brill.com/view/book/9789047408666/Bej.9789004148826.i-34_004.xml. Diğer sözleşmelerle ilişkisi bakımından ayrıca bkz. André Alen vd., "Comparison with Related International Human Rights Provisions", **A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child, Article 31: The Right to Leisure, Play and Culture**, Brill | Nijhoff, 2006, s. 6–8, (Çevrimiçi) https://brill.com/view/book/9789047408666/Bej.9789004148826.i-34_003.xml.

[1055] Lansdown, Tobin, "The Right to Rest, Leisure, Play, Recreation, and Participation in Cultural Life and the Arts", s. 1197.

[1056] Lansdown, Tobin, **a.g.e.**, s. 1196. Unutulan bir hak olmasına dair ayrıca bkz. Alen vd., "Scope of Article 31", s. 17.

[1057] Alen vd., "Scope of Article 31", s. 17.

[1058] Lansdown, Tobin, "The Right to Rest, Leisure, Play, Recreation, and Participation in Cultural Life and the Arts", s. 1199.

kaynaklara sahip olmasını gerektirmektedir.[1059] Yani, ÇHS de kültürel haklar bakımından devletin saygı gösterme, koruma ve yerine getirme yükümlülüğünü içermektedir.[1060]

Çocukların kültürel hayata katılımı hem yetişkinlerle birlikte katılmasını hem de çocuk odaklı kültürel ve sanatsal aktivitelere katılmasını içermekte ve çocukların sanatın hem yaratıcısı hem de tüketicisi olma hakkını korumaktadır.[1061] Çocukların sanata erişiminde devletin rolü özel önem taşımaktadır; zira çocuklar, kendi ekonomik kaynaklarına sahip olmadığı için bu haklara erişim için ailelerine veya devlete bağımlı durumdadırlar.[1062] Bazı ülkelerde kültürel ve sanatsal aktivitelerin özelleştirilmesiyle birlikte çocukların erişiminin daha az olduğu tespiti de bu önemi destekler niteliktedir.[1063]

ÇHS md. 31'e ilişkin çıkarılan Genel Yorum No. 31 uyarınca hiçbir çocuğun kültürün yaratımına veya faydalarına erişimden mahrum bırakılmaması gerekmektedir.[1064] Çocukların kültür ve sanata evde, okulda, sokaklarda ve kamusal alanlarda olduğu kadar dans, festivaller, el sanatları, törenler, ritüeller, tiyatro, edebiyat, müzik, sinema, sergiler, film, dijital platformlar ve video aracılığıyla da erişebileceği ortaya konmaktadır.[1065] Çocukların kültürel ve sanatsal faaliyetlere erişimi, ebeveyn desteği eksikliği; erişim maliyeti; ulaşım eksikliği; birçok sergi, oyun ve etkinliğin yetişkin odaklı olması; çocukların içerik, tasarım, yer ve hizmet biçimlerine dahil edilmemesi gibi faktörler nedeniyle genellikle kısıtlanmaktadır.[1066] Bu bağlamda, çocukların sanata katılımı, daha çocuk merkezli bir yaklaşım gerektirmektedir.[1067] Genel Yorum No. 31 ayrıca kız çocukları, yoksulluk içinde yaşayan çocuklar, engelli çocuklar, kurumlardaki (okul, hastane, alıkoyma merkezleri (*detention center*), mülteci merkezleri vb.) çocuklar, yerli ve azınlık çocuklar, ve çatışma, insani ve doğal afetlerdeki çocuklara özel olarak

[1059] Lansdown, Tobin, **a.g.e.**, s. 1207.
[1060] Committee on the Rights of the Child, "General comment No. 17 (2013) on the right of the child to rest, leisure, play, recreational activities, cultural life and the arts (art. 31)(CRC/C/GC/17)", 2013, par. 54. Lansdown, Tobin, "The Right to Rest, Leisure, Play, Recreation, and Participation in Cultural Life and the Arts", s. 1215.
[1061] Peter Hodgkin, Rachel; Newell, **Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child**, Fully Revi, New York, UNICEF, 2007, s. 473.
[1062] Hodgkin, Rachel; Newell, **a.y.**
[1063] Hodgkin, Rachel; Newell, **a.g.e.**, s. 474.
[1064] Committee on the Rights of the Child, "General comment No. 17 (2013) on the right of the child to rest, leisure, play, recreational activities, cultural life and the arts (art. 31)(CRC/C/GC/17)", par. 14.
[1065] Committee on the Rights of the Child, **a.y.**
[1066] Committee on the Rights of the Child, **a.g.e.**, par. 44. Çocuklara özgü boyutun dikkate alınmasına ilişkin ayrıca bkz. Alen vd., "Scope of Article 31", s. 32–33.
[1067] Committee on the Rights of the Child, "General comment No. 17 (2013) on the right of the child to rest, leisure, play, recreational activities, cultural life and the arts (art. 31)(CRC/C/GC/17)", par. 44. Çocuklara özgü boyutun dikkate alınmasına ilişkin ayrıca bkz. Alen vd., "Scope of Article 31", s. 32–33.

dikkat edilmesi gerektiği de belirtilmektedir.[1068] Genel Yorum No. 31 ayrıca hakların gerilemesi bakımından ESKHS ile benzer bir yaklaşım içermektedir.[1069]

Çocukların kültüre erişimini değerlendirirken sorulan sorular arasında doğrudan tüm çocukların kültürel ve sanatsal etkinliklere makul (*reasonable*) katılımının olup olmadığı, ayrılan kaynakların yetişkinler ve çocuklar arasında adil bir şekilde dağılıp dağılmadığı, çocukların fikirlerinin alınıp alınmadığı, sorumlu ve yetkili idarelerin ve makamların belirlenip belirlenmediği gibi sorular bulunmaktadır.[1070] Çocuk Hakları Komitesi'ne sunulan en güncel 2019 tarihli raporda, Türkiye'de çocuklara yönelik gerçekleştirilen kültürel gelişime ilişkin örnek olarak ilkokullarda organize edilen ücretsiz etkinlikler, tiyatro festivalleri, örnek verilmektedir.[1071] Raporun çok detay içermediği söylenebilir. Bununla birlikte, raporun değerlendirildiği gözlem raporunda Çocuk Hakları Komitesi'nin doğrudan kültürel ve sanatsal aktivitelerden faydalanmaya yönelik somut bir değerlendirme yapmadığı da görülmektedir.[1072]

c. Tüm Göçmen İşçilerin ve Ailelerinin Korunmasına Dair Sözleşme

1990 tarihli Tüm Göçmen İşçilerin ve Ailelerinin Korunmasına Dair Sözleşme md. 43 ve md. 45 uyarınca göçmen işçilerin ve ailelerinin "kültürel hayattan yararlanma ve katılımda" vatandaşlarla eşit muamele göreceği güvence altına alınmıştır. Göçmen işçilerin ve ailelerin kültürel hayata katılma hakları ESKHS'nin güvence altına aldığı ayrımcılık yasağı kapsamında ele alınsa da literatürde bu sözleşmenin özel olarak koruduğu bir hak olup olmadığı veya öngörülen bu hakkın yerine getirilmesi için yapılması gerekenlere ilişkin değerlendirmelerin yapılmadığı görülmektedir. Göçmen işçi ve ailelerinin kendi kültürlerini korumalarının gerekliliğine ilişkin vurguların yapıldığı görülmekle birlikte,[1073] sanata erişimin bu sözleşme bakımından da geri planda kaldığının söylenmesi mümkündür. Tüm Göçmen İşçiler ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunması Komitesi'nin kültürel hayattan yararlanıma ilişkin olarak

[1068] Committee on the Rights of the Child, "General comment No. 17 (2013) on the right of the child to rest, leisure, play, recreational activities, cultural life and the arts (art. 31)(CRC/C/GC/17)", par. 48–53. Her yaştan çocuklara yönelik olarak bu hakkın korunması gerektiği de unutulmamalıdır. Hodgkin, Rachel; Newell, **Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child**, s. 475.
[1069] Committee on the Rights of the Child, "General comment No. 17 (2013) on the right of the child to rest, leisure, play, recreational activities, cultural life and the arts (art. 31)(CRC/C/GC/17)", par. 55.
[1070] Hodgkin, Rachel; Newell, **Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child**, s. 477.
[1071] Türkiye, "Combined fourth and fifth periodic reports submitted by Turkey under article 44 of the Convention, due in 2017 (CRC/C/TUR/4-5)", 2019, par. 216.
[1072] Committee on the Rights of the Child, "Concluding observations on the combined fourth and fifth periodic reports of Türkiye (CRC/C/TUR/CO/4-5)", 2023.
[1073] Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, "Respect cultural rights of migrants and members of their families", 2023, (Çevrimiçi) https://www.ohchr.org/en/statements/2023/12/respect-cultural-rights-migrants-and-members-their-families.

hazırladığı bir genel yorum metni de bulunmamaktadır. Bununla birlikte, CEDAW'a ilişkin olarak gerçekleştirilen değerlendirmeler burada da geçerli olacaktır. Nitekim ESKHS'nin öngördüğü ayrımcılık yasağı göçmenler bakımından da geçerli olmaktadır. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi tarafından hazırlanan ayrımcılık yasağına ilişkin Genel Yorum No. 20 ile de ESKHS'nin mülteciler, sığınmacılar, vatansız kişiler, göçmen işçiler ve uluslararası insan ticareti mağdurları gibi vatandaş olmayanlar da dahil olmak üzere, yasal statü ve belgelere bakılmaksızın herkes için geçerli olduğu açıklanmıştır.[1074] Bu doğrultuda, bu sözleşmenin yerine getirilmesi için önem arz eden husus ekonomik, sosyal ve kültürel hakların vatandaş olmayanlar için de güvence altına alınmasıdır.[1075]

Türkiye'nin Tüm Göçmen İşçiler ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunması Komitesi'ne sunduğu güncel raporda, çocukların kültürel ve sanatsal aktivitelere katılmasının teşvik edildiği söylenmekle birlikte,[1076] göçmen işçi ve ailelerine ilişkin olarak doğrudan gerçekleştirilen veya onların katılım sağlamalarına yönelik olarak sanatsal ve kültürel aktivitelere ilişkin bir açıklama bulunmamaktadır. Komitenin Türkiye gözlem raporunda da bu konularda bir değerlendirme yapılmadığı tespit edilebilir.[1077]

d. Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme

Türkiye bakımından 2002 tarihinde yürürlüğe giren Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme (*International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination*) md. 1 uyarınca ırk ayrımcılığı ırka dayalı olarak kültürel hayattan dışlanmayı da kapsamaktadır. Sözleşme md. 2 uyarınca devletler, "koşullar gerektirdiğinde, belirli ırk gruplarının veya bu gruplara mensup bireylerin, insan hakları ve temel özgürlüklerden tamamen ve eşit şekilde yararlanmalarını garanti altına almak amacıyla, bu gruplar ve bireylerin uygun gelişimlerini ve korunmalarını sağlamak için sosyal, ekonomik, kültürel ve diğer alanlarda özel ve somut önlemler alacaktır." Sözleşme md. 5

[1074] Committee on Economic Social and Cultural Rights, "General comment No. 20: Non-discrimination in economic, social and cultural rights (art. 2, par. 2, of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights)(E/C.12/GC/20)", par. 30.
[1075] Inter-Parliamentary Union; the International Labour Organization; the United Nations (Office of the High Commissioner for Human, Rights), **Migration, human rights and governance Handbook for Parliamentarians No 24**, Courand et Associés, 2015, s. 98–99.
[1076] Türkiye, "Second periodic report submitted by Türkiye under article 73 of the Convention, due in 2021 (CMW/C/TUR/2)", 2023, par. 238.
[1077] Committee on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families, "Concluding observations on the second periodic report of Türkiye", 2024.

uyarınca söz konusu kültürel haklar arasında "kültürel faaliyetlere katılma hakkı" ve "tiyatrolar gibi kamuya açık tüm mekanlardan ve hizmetlerden yararlanma hakkı" da bulunmaktadır. Ayrıca md. 7 devletlerin "kültür […] alanlarında, ırk ayrımcılığına götüren önyargılara karşı mücadele etmek ve uluslar ve etnik veya ırksal gruplar arasında anlayışı, hoşgörüyü desteklemek […] için ivedi ve etkin tedbirler almayı" taahhüt ettiğini belirtmektedir.

Bu sözleşmede öngörülen kültürel hayata katılım hakkının İHEB md. 27 ve diğer sözleşmelerle yakından ilgili olduğu ortaya konmuştur.[1078] Sözleşmede kültürel aktivitelerin ne olduğunun belirsiz olduğu söylenmekle birlikte Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin hazırladığı Genel Yorum No. 21'de yer alan tanımlamalardan literatürde faydalanıldığı görülmektedir.[1079] Kültürel hayata katılım hakkı ile ifade edilenin ne olduğu hususu bir kenara, Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme md. 5'e ilişkin olarak hazırlanan 20 numaralı Genel Yorum'da bu sözleşmenin herhangi bir kültürel hak yaratmadığı açıkça ortaya konmaktadır ve fakat haklara erişim bakımından ayrımcılık yapılmasının önlenmesi gerektiği belirtilmektedir.[1080] Bu bağlamda diğer sözleşmelerle güvence altına alınan kültürel hayata katılım hakkına ilişkin getirilen yükümlükler bu sözleşme bakımından önemli olacaktır.

Türkiye'nin, Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi'ne sunmuş olduğu en güncel tarihli raporunda kültürel faaliyetlere eşit katılım bakımından Anayasanın başlangıç hükümlerine atıf yapılarak anayasal olarak herkesin kültürel hayata ve faaliyetlere katılımının güvence altına alındığı belirtilmektedir.[1081] Farklı dillerde medya organlarının kurulması yönünde atılan adımlara yer verilirken,[1082] ırka dayalı olarak sosyal ve kültürel hayata katılımı engelleyen herhangi bir düzenlenmenin olmadığı belirtilmiştir.[1083] Ayrımcılıkla mücadele

[1078] Patrick Thornberry, **The International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination**, Oxford University Press, 2016, s. 383.
[1079] Thornberry, **a.g.e.**, s. 384.
[1080] Committee on the Elimination of Racial Discrimination, "General recommendation XX on article 5 of the Convention", 1996. Ayrıca bkz. Nathalie Prouvez, "Committee on the Elimination of Racial Discrimination", **Social Rights Jurisprudence**, Cambridge University Press, 2009, s. 518, (Çevrimiçi) https://www.cambridge.org/core/product/identifier/CBO9780511815485A034/type/book_part. Sözleşmenin ayrımcılığın ortadan kaldırılması için özel önlemler alınması gerektiğini de ortaya koymaktadır ve belirli bir ırk veya etnik grup bakımından bu yükümlülüğün öngörüldüğü tek sözleşme olarak değerlendirilmektedir. Ivan Garvalov, "The United Nations International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination", **Synergies in Minority Protection**, ed. Kristin Henrard, Robert Dunbar, Cambridge University Press, 2009, s. 261, (Çevrimiçi) https://www.cambridge.org/core/product/identifier/CBO9780511575372A019/type/book_part.
[1081] Türkiye, "Consideration of reports submitted by States parties under article 9 of the Convention Combined fourth to sixth periodic reports of States parties due in 2013 (CERD/C/TUR/4-6)", 2014, par. 128.
[1082] Türkiye, **a.g.e.**, par. 133–138.
[1083] Türkiye, **a.g.e.**, par. 139.

bakımından alınan önlemler arasında da ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına yönelik olarak gerçekleştirilen etkinlikler paylaşılmıştır. Bu etkinlikler arasında düzenlenen tiyatro, müzik, dans gibi kültürel etkinlikler, film festivalleri, çalıştaylar gibi etkinlikler örnek verilmiştir.[1084] Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi'nin gözlem raporunda ise ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan faydalanmaya ilişkin ölçüm yapılabilecek yeterli veri olmadığı değerlendirmesinde bulunmuştur.[1085] Komite ayrıca bazı azınlık gruplarının ekonomik, sosyal ve kültürel haklara yeterli kadar erişim sağlayıp sağlamadığına ilişkin endişeleri olduğunu belirtmektedir.[1086]

e. Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme

2006 tarihli Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme *(Convention on the Rights of Persons with Disabilities)* (EHİS) md. 30, taraf devletlerin engellilerin diğer bireylerle eşit koşullar altında kültürel yaşama katılma hakkını tanımakta ve "(a) [k]ültürel materyallere ulaşılabilir biçimleri aracılığıyla erişmek; (b) [t]elevizyon programlarına, filmlere, tiyatroya ve diğer kültürel etkinliklere ulaşılabilir biçimleri aracılığıyla erişmek; (c) [t]iyatro, müze, sinema, kütüphane ve turistik hizmetler gibi kültürel etkinliklerin yapıldığı veya hizmetlerin sunulduğu yerlere ve ayrıca mümkün olduğu ölçüde ulusal kültür açısından önemli anıtlar ve alanlara erişmek" için devlete gereken tedbirleri alma yükümlülüğünü yüklemektedir. Bu sözleşme md. 4/2 uyarınca taraf devletler "ekonomik, sosyal ve kültürel haklarla ilgili olarak kaynakları ölçüsünde azami tedbirleri almayı ve gerektiğinde uluslararası işbirliği çerçevesinde engellilerin bu haklardan tam olarak yararlanmasını aşamalı olarak sağlamak için işbu Sözleşme'de yer alan ve uluslararası hukuka göre derhal uygulanması gereken yükümlülükleri yerine getirmeyi taahhüt eder."

Kültürel hayata katılım engelliler için önem arz etmektedir. Bu hak engelli bireylerin topluma dahil olmalarını kolaylaştırdığı gibi, "aynı zamanda fikirlerini, düşüncelerini, değerlerini ve kimliklerini ifade etmeleri (özellikle iletişim engelleri olanlar için), stereotiplere meydan okumaları (örneğin engelli sanat biçimleri aracılığıyla), kendilerini gerçekleştirme ve tanımalarının sağlanması (örneğin dışavurumcu ve sanatsal faaliyetler ve spor aracılığıyla),

[1084] Türkiye, **a.g.e.**, par. 205–206.
[1085] Committee on the Elimination of Racial Discrimination, "Concluding observations on the combined fourth to sixth periodic reports of Turkey (CERD/C/TUR/CO/4-6)", 2016, par. 12.
[1086] Committee on the Elimination of Racial Discrimination, **a.g.e.**, par. 29–32. Bu sonuç raporu sonrasında Türkiye'nin verdiği ek cevaplar için ayrıca bkz. Türkiye, "Concluding observations on the combined fourth to sixth reports of Turkey Addendum Information received from Turkey on follow-up to the concluding observations (CERD/C/TUR/CO/4-6/Add.1)", 2017.

onaylanma, psikolojik rahatlık ve iyileşme elde etmeleri (özellikle savaş ve çatışmalarda kalıcı olarak yaralananlar için anma etkinliklerine katılım yoluyla) ve/veya genel yaşam kalitelerini iyileştirmeleri (örneğin boş zaman ve diğer kültürel hizmetler aracılığıyla) için güçlü bir araçtır."[1087] Fakat engellilerin kültürel hakları da geri planda kalan ve ihmal edilen bir haktır.[1088]

Engellilerin kültürel yaşama katılmasına imkân sunan pozitif yükümlülükler de devletin görevidir.[1089] Bunu yaparken de bireylerin engelleri özelinde çözümler sunulmalıdır.[1090] Bu bağlamda devletin bu tür kültürel hizmetlerin herkesin erişimine sunmak için hizmet üretmesi ve sergilenmesini finanse etmesi gerekebilecektir.[1091] Sözleşme organlarının kültürel yaşama katılma hakkına ilişkin gözlemlerinin üç alana odaklandığı belirtilmiştir: "(1) sanatın, edebiyatın ve spor dahil diğer kültürel, eğlence ve boş zaman faaliyetlerinin korunması ve geliştirilmesi; (2) bu faaliyetler için kurumsal altyapıların ve hizmetlerin oluşturulması ve bunlara erişimin sağlanması; ve (3) kültürün teşvik edilmesinde kitle iletişim araçlarının rolünün kabul edilmesi." [1092] Bunlara ek olarak, kültür derneklerine, sanatçılara ve eğitimcilere desteklerin sağlanması, kültür kurumlarının kurulması ve bu kurumlara bireysel erişimin sağlanması yoluyla sanata erişimin sağlanması için gereken pozitif yükümlülükler de yer almaktadır.[1093]

Bununla birlikte, ESKHS'ye benzer şekilde bu sözleşme de devletlerin kaynakları ölçüsünde tedbir alma yükümlülüğünü öngörmektedir. Ayrımcılık yapılmaması derhal uygulanması gereken hükümlerden olmakla birlikte,[1094] md. 4(2) ile öngörülen aşamalı gerçekleştirmenin, engellilerin ekonomik, sosyal ve kültürel haklarının da ikincil seviyede ve daha yumuşak görülmesine yol açtığı anlaşılmaktadır.[1095] Ayrıca belirtmek gerekir ki, Engellilerin Hakları Komitesi'nin çalışma hakkı, eğitim hakkı, eşitlik, erişilebilirlik maddelerine ilişkin olarak genel yorum bulunsa da md. 30'a ilişkin bir genel yorum dokümanı

[1087] Bantekas vd., "Participation in Cultural Life, Recreation, Leisure, and Sport", s. 874.
[1088] Bantekas vd., **a.g.e.**, s. 873.
[1089] Bantekas vd., **a.g.e.**, s. 879.
[1090] Bantekas vd., **a.g.e**, s. 480–481.
[1091] Bantekas vd., **a.g.e.**, s. 876.
[1092] Bantekas vd., **a.y.**
[1093] Bantekas vd., **a.y.**
[1094] Brynhildur G. Flóvenz, "The Implementation Of The UN Convention And The Development Of Economical And Social Rights As Human Rights", **The UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities**, ed. Oddný Mjöll Arnardóttir, Gerard Quinn, Brill | Nijhoff, 2009, s. 268, (Çevrimiçi) https://brill.com/view/book/edcoll/9789004180802/Bej.9789004169715.i-320_012.xml.
[1095] Flóvenz, **a.g.e.**, s. 262.

çıkarılmamıştır. Bununla birlikte, diğer sözleşmeler değerlendirilirken belirtildiği üzere bu eksiklik hakların gerçekleştirilmesi bakımından eksiklik olarak görülmemelidir.

Türkiye'nin Engelli Hakları Komitesi'ne ilettiği en güncel raporda Engelliler Hakkında Kanun'daki hükümlere, Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü'nün engellilere yönelik gerçekleştirdiği organizasyonlara, devlet tiyatrolarına erişebilmeleri için alınan tedbirlere, Devlet Opera ve Balesi'nin engelli bireylerin memnuniyet düzeyini ölçme amaçlarına, müzeler vb. için engelli bireyler için sesli yönlendirme sistemlerinin oluşturulması planlarına, müzelerin engelli bireylere ücretsiz oluşuna, Türkiye genelinde engellilik kurumlarının katılım gösterdiği çeşitli festivallerin gerçekleştirildiğine ilişkin bilgiler paylaşılmıştır.[1096] Komite ise söz konusu haklara ilişkin olarak Kör, Görme Özürlü veya Diğer Matbuat Engellilerin Yayımlanmış Eserlere Erişiminin Kolaylaştırılmasına Dair Marakeş Anlaşması'nın (*Marrakesh Treaty to Facilitate Access to Published Works for Persons Who Are Blind, Visually Impaired, or Otherwise Print Disabled*) Türkiye'de yürürlüğe girmediğini tespit etmiştir.[1097]

4. Kültürün Ticaretin Liberal Kurallarının Dışında Bırakılması: Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Desteklenmesi Sözleşmesi

2005 tarihli Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Desteklenmesi Sözleşmesi md. 4/6 ile kültürel politikalar ve önlemler tanımlanırken "kültüre odaklanan veya kültürel etkinlikler[e], mallar[a] ve hizmetler[e] […] erişim de" kapsama alınmıştır. Taraflar md. 5 doğrultusunda kendi kültürel politikalarını oluşturmak ve uygulamak yükümlülüğü altındadır. Kültürel politikaların Magna Carta'sı olarak da anılan[1098] bu sözleşmeye göre kültür, kalkınmanın ana etkenlerinden biridir.[1099] Bu doğrultuda tarafların çeşitli tedbirler/önlemler alabileceği söylenmiştir. Kültürel etkinliklerin yaratılması, üretilmesi, yayılması, dağıtılması ve kullanımı için uygun görünen tedbirler, kamusal maddi yardım sağlanması, bu yönde kamu kuruluşlarının kurulması, sanatçıların desteklenmesi gibi hususlar bunlar arasında yer almaktadır.[1100]

[1096] Türkiye, "Initial report submitted by Turkey under article 35 of the Convention, due in 2011 (CRPD/C/TUR/1)", 2015, par. 290–306.
[1097] Committee on the Rights of Persons with Disabilities, "Concluding observations on the initial report of Turkey (CRPD/C/TUR/CO/1)", 2019, par. 58–59.
[1098] Holly Aylett, "An international instrument for international cultural policy", **International Journal of Cultural Studies**, C. 13, No: 4, 2010, s. 356.
[1099] Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Desteklenmesi Sözleşme md. 2/5.
[1100] Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Desteklenmesi Sözleşme md. 6.

Bu sözleşmenin geri planında kültürel mal ve hizmetlerin uluslararası ticaretin liberal kurallarının dışında bırakılması,[1101] ticaretin serbestleşmesi ve kültür ihracatçılarının pazar hakimiyeti karşısında kültürel politika mekanizmalarının (örn. sübvansiyonlar) meşruiyetinin sağlanması[1102] ve ülkelerin kendi kültürel ürünlerini ve kültürlerini koruması[1103] amacı bulunduğu ortaya konmaktadır. Sözleşme, kültür alanının da ekonomik alana dahil olmasıyla birlikte, devletlere bu alanın ekonomi odaklı olmayan amaçlarla takip edebilmesi imkanını vermektedir.[1104] Nitekim, kültürel ürünlerin ve hizmetlerin ekonomik değerleri olsa da yalnızca ticari değere sahip olarak değerlendirilmemesi gerektiği kabul edilmektedir.[1105] Bu bağlamda sözleşmenin kültürel mal ve hizmetlerin üretimi ve yayılması konusunda katı tarafsızlığı ve katı bir liberal yaklaşımı reddettiği belirtilmektedir.[1106]

Kültürel çeşitlilik kültürel ifadenin farklı türlerini de (görsel sanat, müzik, sinema, tiyatro, kültürel varlık…) kapsamaktadır.[1107] Kültürel çeşitliliğe ilişkin bu sözleşme bireysel veya kolektif bir hak yaratmaktan ziyade, ulusal düzeyde ve dünyada kültürel ifadelerin çeşitliliğini korumak ve geliştirmek amacıyla tarafların hak ve yükümlülüklerine odaklanmaktadır.[1108] Bununla birlikte sözleşme ile sanatçılar, profesyoneller, uygulayıcılar ve vatandaşların kendi kültürleri de dahil olmak üzere geniş bir yelpazede kültürel ürün ve hizmetlerden yararlanması amaçlanmaktadır.[1109] Sözleşme md. 6 ile birlikte kültürel hakların hayata geçirilmesi ile ilgili yetkiler öngörülmekte[1110] ve sözleşme hem genel hem de özel öneriler içermektedir.[1111] Bu yetkiler geniş bir takdir alanı sağlamaktadır.[1112] Bu kadar geniş

[1101] Alexandros Kolliopoulos, "La convention de l'UNESCO sur la protection et la promotion de la diversité des expressions culturelles", **Annuaire français de droit international**, C. 51, No: 1, 2005, s. 489.
[1102] Ben Garner, Justin O'Connor, "Rip it up and start again?", **The Journal of Law, Social Justice and Global Development**, No: 24, 2020, s. 10.
[1103] Aylett, "An international instrument for international cultural policy", s. 355–373.
[1104] Mira Burri, "The UNESCO Convention on Cultural Diversity: An Appraisal Five Years after Its Entry into Force", **International Journal of Cultural Property**, C. 20, No: 4, 2013, s. 358.
[1105] Kolliopoulos, "La convention de l'UNESCO sur la protection et la promotion de la diversité des expressions culturelles", s. 489.
[1106] Kolliopoulos, **a.g.e.**, s. 502.
[1107] Miikka Pyykkönen, "UNESCO and cultural diversity: democratisation, commodification or governmentalisation of culture?", **International Journal of Cultural Policy**, C. 18, No: 5, 2012, s. 545.
[1108] Evangelia Psychogiopoulou, "The European Union and Cultural Rights", **The Cultural Dimension of Human Rights**, ed. Ana Vrdolhak, Oxford University Press, 2013, s. 173, (Çevrimiçi) https://academic.oup.com/book/6428/chapter/150240154.
[1109] Pyykkönen, "UNESCO and cultural diversity: democratisation, commodification or governmentalisation of culture?", s. 545.
[1110] Psychogiopoulou, "The European Union and Cultural Rights", s. 173.
[1111] Burri, "The UNESCO Convention on Cultural Diversity: An Appraisal Five Years after Its Entry into Force", s. 358.
[1112] Kolliopoulos, "La convention de l'UNESCO sur la protection et la promotion de la diversité des expressions culturelles", s. 502.

yetkilerin verilmesi ve geniş tanımlamaların yapılmasının devletlerin korumacı yaklaşımına yol açarak ifadelerin serbest dolaşımına zarar vereceği sebebiyle eleştirildiği de görülmektedir.[1113]

Bu sözleşme kapsamında örnek olarak sanatçılara doğrudan maddi destek verilmesi, sanatçıların gelişmesi için imkanlar sunulması, fikri mülkiyet mekanizmalarının kurulması, eğitim programlarının yürütülmesi, altyapıların oluşturulması ve desteklenmesi, festival gibi etkinliklerin düzenlenmesi gösterilmektedir.[1114] İzleyiciyi odak alan yaklaşımlar da görülmektedir. Azınlıklar, yerli halklar, gençler, kadınlar, sosyal açıdan dezavantajlı kişiler, engelliler, yaş almış kişiler de dahil olmak üzere kişilerin kültüre erişimini ve katılımını teşvik etmek veya vergilerin azaltılması gibi çeşitli tedbirler yoluyla kültürel ürünlere erişimin önündeki fiyat engellerini kaldırmak gibi faaliyetlerin sözleşme kapsamında değerlendirildiği görülmektedir.[1115]

Türkiye, bu sözleşmeye ilişkin hazırladığı güncel raporunda "[h]erkes için kültür" anlayışıyla hareket ettiğini belirtmiştir.[1116] Türkiye'nin kültürel faaliyetleri kamu kurumları, yerel yönetimler, kalkınma ajansları, özel kuruluşlar ile birlikte yürüttüğü tespit edilmektedir.[1117]

5. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa Sosyal Şartı

Türkiye'nin taraf olduğu sözleşmeler bakımından değerlendirilmesi gereken bir diğer sözleşme özellikle yargısal boyutu dikkate alındığında 1953 tarihli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'dir. AİHS kültürel haklara ilişkin açık bir düzenleme öngörmemektedir. Kültürel haklarla ilişkili olarak AİHM'in önüne özel yaşama ve aile hayatına saygı, mülkiyet hakkı, eğitim hakkı, sanatsal ifade özgürlüğü gibi hakların geldiği tespit edilmiştir.[1118] Eğitim hakkı dışında ekonomik ve sosyal hakların AİHS ile korunmadığı, bazı örtüşmelerin olmasının bu korumayı sağlamasıyla aynı şey olmadığı dile getirilmiştir.[1119] AİHM'in, pozitif yükümlülükler

[1113] Burri, "The UNESCO Convention on Cultural Diversity: An Appraisal Five Years after Its Entry into Force", s. 358.
[1114] Burri, **a.g.e.**, s. 367–368.
[1115] Burri, **a.g.e.**, s. 368.
[1116] "Quadrennial Periodic Report Turkey 2021", 2021.
[1117] UNESCO, "Executive summaries of Parties' quadrennial periodic reports (2021-2022)(DCE/23/9.CP/INF.7)", **Conference of Parties to the Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions**, Paris, 2023, s. 31.
[1118] Duygun, Şahin, "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi Bağlamında Kültürel Yaşama Katılma Hakkı (İHEB Madde 27)", s. 104–113. Ayrıca bkz. Saul, Kinley, Mowbray, "Article 15: Cultural Rights", s. 1179.
[1119] Colin Warbrick, "Economic and Social Interests and the European Convention on Human Rights", **Economic, Social, and Cultural Rights in Action**, ed. McCorquodale Baderin, Mashood; Robert, Oxford, Oxford University Press, 2007, (Çevrimiçi) https://academic.oup.com/book/5228/chapter/147910903.

bağlamında sanat desteklerini devletin takdir yetkisi çerçevesinde değerlendirip bir kapsam analizi yapmadığı tespit edilmiştir.[1120] Bununla birlikle, AİHM kararlarında kültürel ifadelere erişimin dolaylı olarak korunduğu görülmektedir. *Khurshid Mustafa and Tarzibachi v. Sweden* kararında, AİHS md. 10 ile güvence altına alınan haber ve görüş alma özgürlüğünün yalnızca siyasi söylemler bakımından değil, eğlence amaçlı içerikler veya kültürel ifadeler bakımından da koruma sağladığı söylenmiştir.[1121] Bu karar, Anayasa md. 27'nin sanata erişim hakkını koruyan boyutunun yorumlanması bakımından da yol gösterici olabilir.

Türkiye'nin taraf olduğu 1996 tarihli Avrupa Sosyal Şartı (Gözden Geçirilmiş) ekonomik ve sosyal haklar bakımından Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin muadili olarak değerlendirilmektedir.[1122] Bu şart, herkese yönelik olarak doğrudan sanata veya kültüre erişime ilişkin bir hüküm içermese de kültüre ve sanata erişimin çeşitli maddeler ile birlikte güvence altına alındığı görülmektedir. GGASŞ md. 15 uyarınca engellilerin toplum yaşamına katılmalarını "kültürel etkinlikler" yoluyla da sağlanması, md. 23 uyarınca yaşlıların kültürel yaşama katılmaları için kaynak sağlanması, md. 30 ile toplumsal dışlanma ve yoksulluk durumunda yaşayan veya bu duruma düşme tehlikesinde olan kişilerin ve ailelerinin kültür olanaklarına ulaşmalarını teşvik eden önlemler alınması bunun göstergelerindendir.

GGASŞ'deki bağlayıcı yükümlülüklerin de medeni ve siyasi haklara kıyasla daha az kesin ifadeler içerdiği, aşamalı uygulamaya yönelik olarak düzenlendiği ve genel nitelikli taahhütler öngördüğü belirtilmektedir.[1123] Bununla birlikte, GGASŞ md. 15 ile öngörülen yükümlülüğün kapsamına sosyal hayata tam katılım sağlanabilmesi için somut adımların ve proaktif önlemlerin alınması gerektiği, bunların yasal koruma altında olması ve engelli bireylerin bu kapsamda görüş bildirme imkânın bulunması gerektiği belirtilmektedir.[1124] Erişim bariyerlerinin ölçümlenmesi, bu bariyerlerin aşılması için yardım sağlanması, daha ulaşılabilir fiyatlarla teknik cihazların sağlanması gibi hususlar bu kapsama girmektedir.[1125] GGASŞ md. 23 ile birlikte ise daha iyi (*decent*) bir hayat yaşamaları istenmekte ve kültüre erişim de bu

[1120] Kejanlıoğlu, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadı Işığında Sanatsal İfade Özgürlüğü (Yüksek Lisans Tezi)", s. 49–50.
[1121] AİHM, Khurshid Mustafa and Tarzibachi v Sweden, No. 23883/06, 16.12.2008, par. 44.
[1122] Robin R. Churchill, Urfan Khaliq, "Violations of Economic, Social, and Cultural Rights: The Current Use and Future Potential of the Collective Complaints Mechanism of the European Social Charter", **Economic, Social, and Cultural Rights in Action**, ed. Mashood Baderin, Robert McCorquodale, Oxford, Oxford University Press, 2007, s. 195, (Çevrimiçi) https://academic.oup.com/book/5228/chapter/147908714. Belirtmek gerekir ki Türkiye toplu şikayet mekanizmasını öngören Ek Protokol'ü imzalamamıştır.
[1123] Oliver Dörr, "European Social Charter", **The Council of Europe**, ed. Stefanie Schmahl, Marten Breuer, Oxford University Press, 2017, s. 525, (Çevrimiçi) https://academic.oup.com/book/57142/chapter/473464515.
[1124] Karin Lukas, **The Revised European Social Charter an Article by Article Commentaries Series**, Edward Elgar Publishing, 2021, s. 211.
[1125] Lukas, **a.g.e.**, s. 212.

hayatın bir parçası olarak görülmektedir.[1126] Yaş almış kişilere sunulan kültürel aktivitelerin varlığı ve kapsamı bu bağlamda önemlidir.[1127] Devletlerin bunların niteliğini de gözetmesi gerekmektedir.[1128] Sözleşme md. 30'a ilişkin olarak ise devletin genel ve koordineli bir yaklaşım benimsemesi, olumlu edimlerde bulunması, izleme ve takip politikası geliştirmesinin önemli olduğu söylenmektedir.[1129]

6. Uluslararası Sözleşmelerin Bütüncül Olarak Değerlendirilmesi

Sanata erişim hakkının uluslararası alanda korunup korunmadığının ortaya konması idarenin sanata erişime ilişkin yükümlülükleri bakımından önem teşkil etmektedir. Kültürel hakların çeşitli gerekçelerle ekonomik ve sosyal haklar karşısında dahi ikincil plana atıldığı görülmektedir. Bununla birlikte bu haklar yukarıdaki ortaya koyduğumuz üzere başta ESKHS ile tanınmış durumdadır. Farklı hak öznelerinin (kadın, çocuk, göçmen işçiler ve aileleri, engelliler…) haklarının korunması bakımından hazırlanan sözleşmelerde de kültürel hakların ele alındığı görülmektedir. Kültür kavramı farklı şekillerde ve seviyelerde tanımlanmakla birlikte bireylerin kültürel hayata katılımları sanata erişimlerini de koruma altına almaktadır. Bu bağlamda uluslararası hukuk bakımından bireylerin sanata erişim hakkının kültürel hak olarak güvence altına alındığı tespiti yapılabilir. Bununla birlikte, sanata erişim hakkının tüm boyutlarının korunup korunmadığı ve ne ölçüde korunduğu değerlendirilmelidir.

Uluslararası hukukta sanata erişim hakkının birinci boyutunun korunması bakımından bir şüphe yoktur. Bu bağlamda devletler bireylerin sanata erişimini engellememe yükümlülüğü altındadır. Bu yükümlülük negatif edim yükümlülüğü olduğu gibi mevcut bir sanat faaliyetine zarar verilmesinin önlenmesini de kapsamaktadır. Sanata erişim hakkının ikinci boyutunun korunup korunmadığı, yani devletin bireylerin sanata erişimi bakımından olumlu edimde bulunma yükümlülüğü olup olmadığı sorusunun cevabı da olumludur. Başta ESKHS olmak üzere uluslararası sözleşmelerde kültürel hakların "yerine getirilmesi" (*fulfill*) yükümlülüğünün bu hak kapsamında olduğunun ve devletlerin bireylerin kültürel hayata katılımı için tedbir alması gerektiğinin altı çizilmelidir. Her ne kadar tüm sözleşmeler doğrudan bir hak yaratmasa da ESKHS ile birlikte değerlendirildiğinde bu hakkın korunduğu görülecektir. İlgili komitelerin genel yorumları ve literatür de tedbir alma yükümlülüğünün devletin olumlu edimde bulunması

[1126] Lukas, **a.g.e.**, s. 285.
[1127] Lukas, **a.g.e.**, s. 284.
[1128] Lukas, **a.y.**
[1129] Lukas, **a.g.e.**, s. 326.

gerektiği anlamına geldiğini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda uluslararası sözleşmelerin sanata erişim hakkının iki boyutunu da koruma altına aldığı söylenmelidir.

Sanata erişim hakkının ikinci boyutunun ne şekilde yerine getirileceği konusunda ise soru işaretleri bulunmaktadır. Sözleşmelerde aşamalı gerçekleştirmenin öngörülmesi devletlere yükümlülükleri erteleme imkânı sunmaktadır. Bununla birlikte sözleşmelerin amacı da göz önünde tutulduğunda bu erteleme keyfilik anlamına gelmemektedir ve devletlerin en azından derhal adım atması gerekmektedir. Bir diğer husus ise bu adımların ne olduğu konusunda devletlere geniş bir takdir alanı tanınmasıdır; nitekim devletin bu yükümlülüklerine ilişkin ifadeler belirsizlik içermektedir. Devletler sanatın sunulduğu altyapıyı oluşturarak sanat faaliyeti yürütülmesine dahil olabileceği gibi doğrudan sanat faaliyeti yürüterek de bu yükümlülüğü yerine getirebilir. Sanat faaliyetini sunmak, sanatın yayılmasını desteklemek veya kültür ve sanata diğer faaliyetlerde (örn. eğitim) yer vermek bu yükümlülüğün idari faaliyet olarak yerine getirilebileceğinin göstergesidir. Türkiye'nin raporlarında tüm bunların örneklerinin bulunduğu gözlemlenmektedir. Bununla birlikte bu pozitif yükümlülüklerin dava edilebilirliğini savunmak zordur. Yani idarenin yükümlülüklerini öngören bir düzenleme olmadığı sürece idarenin sanat sunmasının veya desteklemesinin dava yoluyla talep edilmesi mümkün olmayacaktır. Bununla birlikte, dava edilebilirlik bakımından özel önem arz ettiğini düşündüğümüz husus gerileme yasağıdır. Halihazırda olumlu edim yürüten bir devletin bu edimini bırakması hak ihlali teşkil edebilecek ve bu da sanata erişim hakkının ikinci boyutunun dava yoluyla korunabilmesi anlamına gelecektir.

Ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin düzenlemelerin çoğunlukla doğrudan uygulanabilir nitelikte olmadığı, bu sebeple somut yasal düzenlemelere ihtiyaç duyulduğu ve hakların kullanılabilmesi ve gerçekleşebilmesi için de yasal güvencenin önem taşıdığı görülmektedir.[1130] Bu doğrultuda, yasakoyucudan sanat faaliyeti yürütme yetki ve görevini haiz idareler kurması ve/veya farklı idarelere bu yetki ve görevi vermesi beklenebilir. Bu yetki ve görevler sanat faaliyeti üretilmesi ve sunulmasına ilişkin olabileceği gibi özel kişilerin sanat faaliyetlerinin desteklenmesine ilişkin de olabilecektir. Bu düzenlemelere ek olarak, bu faaliyetlerin yürütülmesi için yeterli bir bütçe öngörülmesi de gerekmektedir. Yasal düzenlemeler sonrasında bu hakların yürütme ve/veya idare eliyle gerçekleştirilmesi de mümkün olacaktır. Bu hakların yerine getirilmesi için kurulan ve/veya görev verilen idarelerin bu görevlerini yerine getirmesi için sanat faaliyeti yürütmesi gerekecek ve bu da hakların geniş

[1130] Algan, **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması**, s. 110.

anlamda yürütme eliyle yerine getirilmesi anlamına gelecektir. Türk hukuku bakımından görevli ve yetkili idareler ve bu idarelerin yürüttüğü sanat faaliyetleri aşağıda ele alınmaktadır.

BÖLÜM 2: İDARENİN SANAT FAALİYETLERİ

I. Sanat Faaliyeti Yürütmekle Görevli ve Yetkili İdareler

A. Genel Olarak

Türk idare hukukunda faaliyetlerin yürütülmesinde birden fazla idarenin görevlendirildiği ve yetkilendirildiği görülmektedir. Bu sanat faaliyetleri bakımından da söz konusudur. Kültürel hakların yerine getirilmesi için uluslararası literatürde devletin farklı kademelerinin işbirliği içerisinde olması gerekliliği tartışılmaktadır.[1131] Örneğin kültürel kamu hizmeti bakımından Fransız hukukunda merkezi idare, yerel yönetimler ve özel kurumların bir araya geldiği teşkilatlanmalar görülmektedir.[1132]

Merkezden yönetim ve yerinden yönetim birbirlerini tamamlayan ilkeler olup yönetim için birlikte bulunması gerekmektedir.[1133] Merkezden yönetimin avantajları olarak devlet yönetiminde birliğin sağlanması, kamu hizmetlerinin verimli yürütülmesi için gereken uzmanlık ve maddi olanakların merkezi yönetim ile daha kolay elde edilmesi, hizmetlerin ülke geneline eşit düzeyde yayılması ve kalkınmada bölgesel farklılıkların önlenmesi, hizmet maliyetlerinin azaltılması, kamu görevlilerinin yerel etkilerden kurtulması gibi avantajlar sayılmaktadır.[1134] Bununla birlikte, yerel gereksinimlerin saptanmasında zorluk ve kırtasiyeciliğin artması, halkın yönetime katılımının sınırlanması ve demokrasi anlayışıyla bağdaşmaması, yerel ihtiyaçların belirlenmesinin zorlaştırılması, kamu görevlilerinin hizmet

[1131] O'keefe, "The 'right to take part in cultural life' under article 15 of the ICESCR", s. 908. O'keefe, federal devletler bakımından değerlendirmede bulunmaktadır. Fakat bu yalnızca federal devletler bakımından da geçerli değildir. Yerinden yönetim anlayışının kabul edildiği herhangi bir ülke bakımından yerel yönetim ve merkezi yönetim işbirliği ve iletişiminin önemli olacağı söylenebilir. ABD'de federal devletin sanatı desteklerken ulusal bir bakış açısına sahipken eyaletlerin coğrafi sınırlarına odaklanması tamamlayıcılığa örnek gösterilmektedir. Mankin vd., "The National Government and the Arts: Impressions from the State and Jurisdictional Arts Agencies", s. 186.

[1132] *Establissement public de cooperation culturelle* için bkz. Jean-Marie Pontier, **Les services publics culturels**, Aix-En-Provence, Presses Universitaires d'Aix Marseille, 2012, s. 65–68.

[1133] Turgut Tan, Bahar Bayazıt, **İdare Hukuku**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2021, s. 91.

[1134] Faydalar için bkz. Tan, Bayazıt, **a.g.e.**, s. 91–92. Sıddık Sami Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları 2. Cilt**, 3. baskı, İstanbul, İsmail Akgün Matbaası, 1966, s. 592–594. Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 49–50. Turan Yıldırım, "Genel Kuramlar ve Anayasal İlkeler", **İdare Hukuku**, ed. Turan Yıldırım, 8. baskı, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2020, s. 59. Bahtiyar Akyılmaz, Murat Sezginer, Cemil Kaya, **Türk İdare Hukuku**, 14. baskı, Ankara, Savaş Yayınevi, 2021, s. 150. Kemal Gözler, **İdare Hukuku Cilt 1**, 3. baskı, Bursa, Ekin, 2019, s. 171–172. Yayla, **İdare Hukuku**, s. 234. Günday, **İdare Hukuku**, s. 67. Ender Ethem Atay, **İdare Hukuku**, 7. baskı, Ankara, Turhan Kitabevi, 2021, s. 178–179.

gerekleri yerine merkezin görüşünü uygulamayı tercih etmesi, siyasi gücü elinde bulunduranların seçim çevrelerine ayrıcalık tanınması gibi sakıncaları da bulunmaktadır.[1135]

Türk hukukunda sanat faaliyetlerinin yürütülmesi için hem merkezi idarenin hem de yerinden yönetimlerin yetkilendirildiği ve görevlendirildiği görülmektedir. Nitekim sanat faaliyeti salt ulusal müşterek ihtiyaç olarak öngörülen bir hizmet değildir.[1136] Kültürel hizmetlerin merkezi idareden alınarak yerel yönetimlere bırakılması çeşitli yıllarda gündeme gelmiş ve kanun tasarıları hazırlanmıştır.[1137] Sanat faaliyetlerinin tek bir idare yerine farklı teşkilatlar aracılığıyla yürütülmesi merkezi idare ve yerinden yönetimin faydalarından sanata erişim hakkının sağlanması bakımından yararlanılması anlamına gelecektir. Örneğin, yerel yönetimlerin demokrasi anlayışına uygun şekilde mahaldeki sanat ihtiyacını tespit ederek faaliyet yürütmesi demokrasi anlayışına uygun olacağı gibi erişilebilirliğe de katkı sağlayacaktır.[1138]

Bununla birlikte, yalnızca yerel yönetimin faaliyet yürütmesi kaynaklar bakımından zengin ve halkının daha aydın olduğu bölgelerin gelişmesine imkân sağlarken bölgeler arasında eşitsizliğe yol açabilmektedir.[1139] Bunu aşmanın yollarından biri de tüm bölgelere erişim sağlayabilen hizmet bakımından yerinden yönetimlerin sanat alanında faaliyet göstermesidir. Temel görevi sanat faaliyeti yürütmek olan ve taşra örgütlenmeleri de bulunan bu gibi kurumların faaliyetin gereklerine uygun kurallarla ve daha çabuk, iyi, az masraflı ve verimli yürütülmesini sağlayacağı düşünülmektedir.[1140]

[1135] Sakıncalar için bkz. Tan, Bayazıt, **İdare Hukuku**, s. 92. Yıldırım, "Genel Kuramlar ve Anayasal İlkeler", s. 59. Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 49–50. Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdare Hukuku**, s. 150. Gözler, **İdare Hukuku Cilt 1**, s. 172–173. Günday, **İdare Hukuku**, s. 68. Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları 2. Cilt**, s. 594–596. Atay, **İdare Hukuku**, s. 178–179.

[1136] Türk literatüründe ulusal ve yerel kamu hizmetleri ayrımına gidildiği görülmektedir. Bu hizmetlerin ayrımında kullanılan ölçüt değerlendirmeleri için bkz. Ulusoy, **Türk İdare Hukuku**, s. 525–526. Benzer şekilde bkz. Giritli vd., **İdare Hukuku**, s. 1224.

[1137] Akdoğan, **Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi**, s. 287–288.

[1138] Yerel yönetimlerle demokrasi arasında ilişki bulunduğuna ilişkin bkz. Özay, **Günışığında Yönetim**, s. 180. Merkezi idarelerin yerelin ihtiyaçlarını tespit etmesinin zor olmasına ilişkin bkz. Akdoğan, **Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi**, s. 289.

[1139] Yıldırım, "Genel Kuramlar ve Anayasal İlkeler", s. 61.Yerel yönetimlerin sanat faaliyetleri için her daim gerekli bütçe ayıramayabileceğine ilişkin bkz. Akdoğan, **Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi**, s. 289.

[1140] Hizmet bakımından yerinden yönetimin faydalarına ilişkin bkz. Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları 2. Cilt**, s. 621. Hizmet bakımından yerinden yönetimlerin sosyal devlet anlayışı ile gelişen yeni kamu hizmetlerinin getirdiği bilgi ve uzmanlık ile birlikte doğmasına ilişkin bkz. Günday, **İdare Hukuku**, s. 73–74.

Sanat faaliyeti söz konusu olduğunda yerinden yönetimin hem coğrafi hem de sektörel olarak ele alınması söz konusudur.[1141] Bununla birlikte, bu kurumların her il bakımından taşra örgütlenmelerinin bulunması iktisadi olarak mümkün olmayabilir. Bu bağlamda ülke genelinde sanata erişim bakımından eşitlik sağlanabilmesi için de merkezi idarenin dahiliyetinin gerekli olduğu savunulabilir. Bu gerek hizmetin götürülmesi gerekse destekleme faaliyetinin ülke geneline yayılmasının sağlanması bakımından önem arz etmektedir.

Anayasa, sanat faaliyetleri için münhasıran yetkili bir idare öngörmemektedir. Anayasa md. 64 ve md. 166 doğrultusunda sanat faaliyeti yürütme yetkisini haiz "Devlet"in geniş anlamıyla yorumlanması gerekir. Bu bağlamda sanat faaliyetinin merkezden yönetim ile mi yerinden yönetim ile mi yürütüleceği siyasi iktidar tercihidir. Belirtmek gerekir ki, sanata erişimin mahalli müşterek ihtiyaç olduğu ve bu sebeple bu yetkinin yalnızca merkezi idareye bırakılmasının Anayasa md. 127'ye aykırılık teşkil edeceği iddia edilebilir. Sanat faaliyetlerinin, coğrafi erişilebilirlik bakımından aşağıda da ele alınacağı üzere mahalde görülmesi gereken faaliyetler olduğu konusunda kanımızca şüphe bulunmamaktadır. Bununla birlikte, sanata erişimin mahalli müşterek ihtiyaç olarak Anayasa md. 127 kapsamında mutlak olarak korunduğunu savunmak zor gözükmektedir.

Her hâlükârda bu faaliyetin hem merkezi hem de yerinden yönetimler tarafından yürütülmesi faaliyetin niteliği itibarıyla bir çatışma yaratmayacağı gibi, yukarıda açıklandığı üzere kültürel faaliyetlerin erişilebilirliği bakımından önem arz etmektedir. Sanat faaliyetinin hem merkezi hem de yerinden yönetimler tarafından yürütülmesinin geri planında sadece merkezden yönetilen ve endoktrinasyon aracı olarak kullanılan bir sanatın değil, geniş kapsamlı bir sanatın toplumun her kesimi tarafından erişilebilir olması amacı yatmaktadır.

Kültür ve sanat faaliyetlerini yürütmekle görevli ve yetkili kılınan merkezi idare T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'dır. Sanat faaliyetlerin yerine getirilmesi için faaliyetleri odak alan idareler de kurulmuştur. Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü (DTGM) ve Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü (DOB) bunlardan en önemlileridir. Bunlara ek olarak, mahalli idarelerin de kültür ve sanat aktiviteleri yürüttüğü görülmektedir. Bu çalışma kapsamında sanat faaliyeti ile ilgili faaliyet yürüten diğer idareler genel hatlarıyla ele alınacaktır. Ek olarak, sanat faaliyetinin yürütülmesi/desteklenmesi bakımından bağımsız idari otoriteye gereksinim olup olmadığı değerlendirilecektir. Bu değerlendirmede karşılaştırmalı hukuktan, bu gibi bir

[1141] Ademi merkeziyetçiliğin coğrafi (*territoriel*) ve sektörel (*sectorielle*) olarak ele alınmasına yönelik olarak bkz. Jean Waline, **Droit administratif**, 26. baskı, Paris, Dalloz, 2016, s. 49.

kurumun örneği bulunan ABD hukukundan yararlanılacaktır.[1142] Son olarak ise sanata erişim hakkı bakımından rol sahibi olduğu düşünülen sanat meslek birliklerinin konumunun genel hatlarıyla ele alınması planlanmaktadır.

Tez ile ortaya konan dizgeler değerlendirildiğinde (bkz. Şema 2) söz konusu idarelerin, yürütülen faaliyetin türüne göre tüm katmanlarda yer bulabildiği veya katmanlara dahil olabildiği gözükmektedir.

B. Merkezi İdare

1. Sanattan Sorumlu Merkezi İdare Yapılanması: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı

Devletler sanat faaliyetini bakanlık eliyle yürütmeyi tercih edebileceği gibi kültürden sorumlu bir bakanlık kurmamayı da tercih edebilir. Modern anlamda ilk kültür bakanlığının kurucusu Fransa ilk tercihin örneği iken,[1143] ABD'de kültürden sorumlu bir bakanlık olmadığı görülmektedir.[1144]

Ülkemizde kültür ve sanat faaliyetleri Cumhuriyetin ilk yıllarında Maarif Vekaleti teşkilatına bağlı olarak yürütülmüş, daha sonrasında ise 5439 sayılı Kanunun verdiği yetkiye dayanarak 1965 yılında Kültür Müsteşarlığı kurulmuş ve 1971 yılına kadar kültür sanat faaliyetleri Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde devam etmiştir.[1145] 1971 yılında ise 4/553 sayılı Cumhurbaşkanlığı tezkeresi ile Kültür Bakanlığı kurulması uygun görülmüştür.[1146] Fakat bakanlığın ömrü bir yıldan kısa sürmüştür. 4/656 sayılı Cumhurbaşkanlığı tezkeresi ile kültür işleri 1972 yılında Başbakanlığa bağlanan Kültür Müsteşarlığına devredilmiştir.[1147] Kültür Bakanlığı 1974 tarihinde 4/1040 sayılı Cumhurbaşkanlığı tezkeresi ile "yeniden" kurulmuş[1148] ve bu bakanlık da 21 Haziran 1977 tarihinde 4/619 sayılı tezkere Milli Eğitim Bakanlığı ile birleştirilmiştir.[1149] Kültür Bakanlığı tek başına faaliyet gösterebilecek bir bakanlık olarak

[1142] Aşağıda detaylı olarak belirtileceği üzere ABD'deki kurum diğer bağımsız idari otoritelerden farklılık gösteren bir idari otorite olarak karşımıza çıkmaktadır.
[1143] Geneviève Poujol, "The creation of a Ministry of Culture in France", C. 2, **French Cultural Studies**, (çev. Kelly Michael), 1991, s. 251, (Çevrimiçi) https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/095715589100200602.
[1144] Kidd, **Legislating Creativity : The Intersections of Art and Politics**, s. 32.
[1145] Çetinkaya İstikbal, **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, s. 53. Güzel sanatların bir müdürlük olarak örgütlenmesi ise 1934 yılında gerçekleşmiştir. Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi**, s. 248.
[1146] R.G. No: 13897, T. 16.07.1971.
[1147] R.G. No: 14208, T. 7.06.1972.
[1148] R.G. No: 15066, T. 18.11.1974. Yeniden ibaresine öneri ve tezkerede yer verilmiştir.
[1149] R.G. No: 15974, T. 22.06.1977.

tekrar 1977 yılında 4/729 sayılı Cumhurbaşkanlığı tezkeresi ile kurulmuştur.[1150] 1981'de ise 4/901 sayılı devlet başkanlığı tezkeresi ile birlikte Kültür Bakanlığı, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı ile birleştirilerek Kültür ve Turizm Bakanlığı kurulmuştur.[1151] 1989 yılında 354 sayılı KHK ile Kültür Bakanlığı tek bir bakanlık olarak kurulmuştur.[1152] 2003'te ise 4848 sayılı Kanun ile birlikte Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın tekrar tek çatı altında toplandığı görülmektedir.[1153]

112 sayılı TBMM komisyon raporunda görüldüğü üzere bu iki bakanlığın birleştirilmesinin arkasında devlet teşkilatında karşılaşılan "hantal yapı ve bürokrasinin kamusal faaliyetlerin etkinliğini ve kalitesini düşürmesi, kamu harcamalarında verimsizliğe yol açması ve kamu hizmetlerinde yavaşlama ve nitelik kaybı" sorunlarının kültür ve turizm bakanlıkları bakımından da söz konusu olması ve benzer ve yakın faaliyeti bakanlıkların birleştirilme hedefidir.[1154] Anayasa Mahkemesi de kültür ve turizmin bakanlık olarak birleştirilmesinin kamu yararına aykırı olduğu iddiasını değerlendirmiştir. Bakanlıkların kurulması ve kaldırılmasına ilişkin verilen yetkinin Anayasa md. 5 ile güvence altına alınan devletin temel amaç ve görevlerine uygun kullanılmasının gerektiği belirtilmekle birlikte, bu birleştirmenin "devletin temel amaç ve görevleriyle uyumsuzluğu veya kamu yararı amacıyla çıkarılmadığı saptanamadığından" AYM iptal talebini reddetmiştir.[1155]

Görüldüğü üzere kültür ve sanat faaliyetlerine ilişkin merkezi idare teşkilatının kurulması son derece istikrarsızdır. Bu durum kültürün öneminin kavranamaması ve ikinci plana atılmasıyla açıklanmaktadır.[1156] Kültür ve sanat faaliyetlerinin ilk olarak Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde yürütülmesi kanımızca sanatın eğitim aracı olarak görülmesiyle ilgilidir. Daha sonrasında kültür ve sanatın eğitimden ayrı özerk bir varlığının olması gerektiğinin anlaşıldığı düşünülmektedir. Bununla birlikte, turizm ile birlikte teşkilatlandırılıp teşkilatlandırılmama konusundaki istikrarsızlık kanımızca kültürün öneminin kavranmamış olduğuna ek olarak kültürün bir turizm aracı olarak görüldüğüne ilişkin şüphe uyandırmaktadır.[1157]

[1150] R.G. No: 16003, T. 21.07.1977.
[1151] R.G. No: 17540, T. 10.12.1981.
[1152] R.G. No: 20096 sayılı Mükerrer, T. 2.03.1989.
[1153] R.G. No: 25093, T. 29.04.2003.
[1154] 4848 sayılı Kültür ve Turizm Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Tasarısı Genel Gerekçe, Dönem 22, Yasama Yılı:1, Sıra Sayısı: 112.
[1155] AYM, E. 2003/36, K. 2003/91, T. 15.10.2003.
[1156] Çeçen, **Kültür ve Politika**, s. 77.
[1157] Benzer şekilde bkz. Çeçen, **a.g.e.**, s. 80.

Kültür ve turizm bakanlıklarının birleştirilmesi eleştirilmekte ve ayrı bakanlıklar olarak kurulmasının gerektiği savunulmaktadır.[1158] Tüm gelişmiş ülkelerde kültür ve turizm bakanlıklarının ayrı düzeylerde yürütüldüğü belirtilmektedir.[1159] Fransa[1160] ve İtalya[1161] bu ülkelere örnek olarak verilebilir. Bununla birlikte, örneğin İngiltere'de[1162] kültür, medya ve spor aynı merkezi idare yapılanması altındayken Finlandiya'da[1163] eğitim ve kültür bakanlığı bir aradadır. Kültür ve turizmin birbirleri ile ilişkili yönlerinin bakanlıklar arası işbirliği ile yürütülmesi gerektiği ve[1164] bu iki alanın bağdaşmadığı ve birinin sanat diğerinin ticaret odağı olduğu ifade edilmektedir.[1165] Kültür ve turizmin kavramlarının birlikte alınmasının kültürün turistlerden elde edilecek gelir için kullanılması ve bireylerin erişiminin önemsizleşmesi gibi riskler barındırdığı da belirtilmiştir.[1166] KTB faaliyet raporlarındaki bakanın sunuş yazısında ise kültür ve turizmin "iç içeliğinin" dikkate alındığı ve turizm portföyüne kültürel aktivitelerin de katılmasının amaçlandığı belirtilmektedir.[1167]

2017 Anayasa değişikliklerinden sonra Kültür ve Turizm Bakanlığı Anayasa md. 106/son doğrultusunda cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile kurulmuştur. 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (CBK)[1168] md. 277 uyarınca KTB temel olarak "Milli, manevi, tarihi, kültürel ve turistik değerleri araştırmak, geliştirmek, korumak, yaşatmak, değerlendirmek, yaymak, tanıtmak, benimsetmek ve bu suretle milli bütünlüğün güçlenmesine ve ekonomik gelişmeye katkıda bulunmak" görevini haizdir. Bu doğrultuda KTB'ye kamu kurum ve kuruluşları, yerel yönetimler, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yapma yetkisi verilmiştir. Yine aynı hüküm "Türk Medeni Kanununa göre kurulan vakıflar dışındaki asıl amacı kültür, sanat, turizm ve tanıtım faaliyeti olan dernek ve vakıflar ile özel tiyatrolar tarafından gerçekleştirilecek projelere nakdi yardımda" bulunma yetkisini de öngörmektedir. Sanat faaliyetlerine yönelik olarak öngörülen

[1158] Çeçen, **a.g.e.**, s. 77–78.
[1159] Çeçen, **a.g.e.**, s. 78. Fransa bunun bir örneğini oluşturmaktadır. Bununla birlikte örneğin İngiltere'de kültür, medya ve spor aynı merkezi idare yapılanması altındadır.
[1160] "Histoire du ministère", **Ministère de la Culture**, y.y., (Çevrimiçi) https://www.culture.gouv.fr/fr/nous-connaitre/decouvrir-le-ministere/histoire-du-ministere.
[1161] "Vice-Presidents, Ministers and Undersecretaries", **Italian Government**, y.y., (Çevrimiçi) https://www.governo.it/en/ministers-and-undersecretaries.
[1162] "Ministers", **GOV:UK**, y.y., (Çevrimiçi) https://www.gov.uk/government/ministers.
[1163] "Ministry of Education and Culture", **Ministry of Education and Culture**, y.y., (Çevrimiçi) https://okm.fi/en/ministry.
[1164] Çeçen, **Kültür ve Politika**, s. 79.
[1165] Hüseyin Akbulut, "TÜSAK; 'Yeni Türkiye' Siyasetinin Bir Parçasıdır.", **Sanattan Yansımalar**, (2014), (Çevrimiçi) https://www.sanattanyansimalar.com/tusak-yeni-turkiye-siyasetinin-bir-parcasidir/66/.
[1166] İstanbul Kültür Sanat Vakfı, "Türkiye'de Yerel Kültür Ekosistemi", s. 125.
[1167] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu", 2024, s. 5.
[1168] 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, R.G. No: 30474, T. 10.07.2018.

görevlerde kültür alanında "her türlü yatırım, iletişim ve gelişim potansiyelini yönlendirmek," kültür ile ilgili tanıtma faaliyetlerini yürütmek, kültür yatırımları ile ilgili "taşınmazları temin etmek, gerektiğinde kamulaştırmak, bunların etüt, proje ve inşaatını yapmak, yaptırmak" gibi yetkilerinin bulunduğu görülmektedir. KTB'ye verilen görece soyut görev ve yetkiler hizmet birimlerinin görev ve yetkileri ile somutlaşmaktadır. KTB merkez, taşra ve yurtdışı teşkilatından oluşmaktadır.[1169] Bütün illerde il kültür ve turizm müdürlüğünün kurulduğu görülmektedir.[1170] KTB'nin yurt dışı teşkilatı kurma yetkisi doğrultusunda 43 ülkede 38 kültür ve tanıtma müşavirliği 10 kültür ve tanıtma ataşeliği olmak üzere 48 yurtdışı teşkilatı bulunmaktadır.[1171]

Nisan 2025 tarihi itibarıyla Bakanlığın hizmet birimleri arasında a) Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü, b) Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, c) Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, ç) Telif Hakları Genel Müdürlüğü, d) Sinema Genel Müdürlüğü, e) Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü, f) Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü, g) Tanıtma Genel Müdürlüğü, ğ) Hukuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü, h) Personel Genel Müdürlüğü, ı) Bilgi Teknolojileri Genel Müdürlüğü, i) Teftiş Kurulu Başkanlığı, j) Strateji Geliştirme Başkanlığı, k) Alevi-Bektaşi Kültür ve Cemevi Başkanlığı, l) Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, n) Destek Hizmetleri Dairesi Başkanlığı, ö) Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği, p) Özel Kalem Müdürlüğü bulunmaktadır.[1172]

[1169] 1 sayılı CBK md. 278.
[1170] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 28.
[1171] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, **a.y.**
[1172] 1 sayılı CBK md. 280 ile Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü'ne verilen "Klasik, çağdaş ve geleneksel sanat akımlarını takip ederek, yurt içindeki sanat faaliyetlerinin milli kültür ve çağdaş anlayışa uygun olarak yürütülmesi ve yayılmasını, milletin bu yönden bilgi sahibi olmasını sağlamak", "resim ve heykel sanatları, görsel sanatlar ile geleneksel Türk süsleme sanatları koleksiyonlarını geliştirmek,", "güzel sanatlara ilişkin çalışmaların sosyal ve kültürel gelişme bakımından verimli olması için tedbirler almak", "orkestralar, korolar, çalgı, ses ve halk oyunları toplulukları, resim ve heykel müzeleri ile müzik müzeleri kurulmasını teklif etmek ve bunlara ilişkin hizmetleri yürütmek", "diğer ülke sanatlarının yurtiçinde tanıtılması amacıyla tedbirler almak"; md. 281 ile Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne verilen "gerekli görülen yerlerde müzeler, […] kurulmasını teklif etmek ve bunların idare ve ihtisas işlerini düzenlemek ve yürütmek, özel müzelerin kurulmasına rehberlik etmek, desteklemek ve belirli esaslar çerçevesinde bunları kontrol altında bulundurmak" ve "müzelerin geliştirilmesi […] konularında gerekli tedbirleri almak ve uygulamak"; md. 284 ile Sinema Genel Müdürlüğü'ne verilen sinema sektörüne ilişkin destek ve tanım faaliyetlerine ilişkin görevler, sanat bilincini yükseltme politikalarının üretilmesi çalışmaları yapmak, bakanlık adına ulusal ve uluslararası festivaller, gösterimler vb. düzenlemek, sinematografik kamunun istifadesine sunmak; md. 285 ile Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü'ne ile verilen "Kültür merkezlerinde milli kültürün tanıtılması çerçevesinde toplantılar, sergiler, kurslar, gösteriler, yarışmalar, sesli ve görüntülü programlar düzenlemek, okuma alışkanlığını ve fikri faaliyetleri geliştirici çalışmalar yapmak, hologram ve yerel etnografya galerileri açmak"; md. 286 ile Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü'ne verilen "Toplumda kültür ve turizm bilincinin geliştirilmesi için gerekli çalışmaları yapmak; md. 287 ile Tanıtma Genel Müdürlüğü'ne verilen "ülkemizin millî, manevî, tarihî, kültürel, sanatsal ve turistik değerlerinin yurt içi ve yurt dışında tanıtımını yapmak, yaptırmak, bu amaçla yurt içinde ve yurt dışında seminer, sempozyum, kolokyum, kongre, fuar, sergi, festival, yarışma, gösteriler ve benzeri faaliyetleri düzenlemek" gibi görevler sanatın çeşitli yöntemlerle vatandaş ile buluşmasına yönelik görevler olarak kendini göstermektedir.

KTB'ye bağlı olarak ele alınması gereken diğer kurumlar orkestralar ve müzik topluluklarıdır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde 1826 yılında askeri bando olarak "Muzıka-i Hümayun" adıyla[1173] kurulan ve saray orkestrası olarak faaliyet yürüten orkestra, 1924 tarihinde Riyaseti Cumhur Filarmoni Orkestrası adıyla faaliyet göstermeye devam etmiş ve 1932 tarihinde Milli Savunma Bakanlığı'ndan alınıp Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmış ve adı Riyaseticumhur Filarmoni Orkestrası olarak değiştirilmiştir.[1174] Şu an Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası (CSO) olarak adlandırılan orkestranın amacı "memlekette sanat kültürünün inkişafı bakımından lüzumlu faaliyetlerde bulunmak, milletlerarası değerdeki milli sanat çalışmalarında memleketimizdeki benzeri müesseselerle işbirliği yapmak, ücretsiz halk konserleri tertip ve icra etmek" olarak öngörülmektedir. CSO dışında KTB'ye bağlı devlet koroları ve toplulukları da bulunmaktadır. Kültür ve Turizm Bakanlığı Devlet Koroları ve Toplulukları Yönetmeliği[1175] md. 1 uyarınca bu topluluklar arasında "Cumhurbaşkanlığı Klasik Türk Müziği Korosu, Devlet Klasik Türk Müziği Koroları, Devlet Türk Halk Müziği Koroları, Devlet Çok Sesli Müzik Koroları ile Türk Tasavvuf Müziği Toplulukları, Tarihi Türk Müziği Toplulukları, Devlet Türk Müziği Toplulukları, Devlet Modern Folk Müziği Toplulukları, Devlet Halk Dansları Toplulukları, Devlet Türk Dünyası Müzik ve Dans Toplulukları, Devlet Türk Müziği Araştırma ve Uygulama Toplulukları" bulunmaktadır. Devlet Koroları ve Toplulukları ile Devlet Senfoni Orkestralarına bağlı olarak faaliyet gösteren ve Bakan onayı ile faaliyete geçen amatör koro ve topluluklarının da kurulduğu görülmektedir.[1176] İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri bünyesinde de çeşitli sanat toplulukları faaliyet göstermektedir. Kültür ve Turizm Bakanlığı'na Bağlı ve İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri Bünyesinde Faaliyetlerini Sürdüren Yöresel Toplulukların Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönerge uyarınca Edirne Roman Müzik Topluluğu, Nevşehir Hacıbektaş Semah Topluluğu, Kırşehir Ustalar Müzik ve Oyun Topluluğu, Keskin Ustalar Müzik ve Oyun Topluluğu olduğu ve bu toplukların da il müdürlüklerinin uygun bulduğu faaliyetlere katıldığı görülmektedir.[1177] Bu toplulukların "yöresel müzik ve oyunlarını yurt içi ve yurt dışında çeşitli festival, faaliyetler, gösteriler, yarışmalar, şenlik ve benzeri organizasyonlarda yüksek sanat seviyesinde sunarak temsil" etme görevi bulunmakta ve görevlere katılacak kişiler il müdürlükleri tarafından belirlenerek

[1173] "Tarihçe", **Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası**, y.y., (Çevrimiçi) https://cso.ktb.gov.tr/TR-326527/tarihce.html.
[1174] **a.y.**
[1175] Kültür ve Turizm Bakanlığı Devlet Koroları ve Toplulukları Yönetmeliği, R.G. No: 26220, T. 06.07.2006.
[1176] Kültür ve Turizm Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğüne Bağlı Sanat Kurumları Bünyesinde Faaliyet Gösteren Amatör Koro ve Toplulukların Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönerge md. 7.
[1177] Kültür ve Turizm Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğüne Bağlı Sanat Kurumları Bünyesinde Faaliyet Gösteren Amatör Koro ve Toplulukların Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönerge md. 1-4.

faaliyetlerini il müdürlüklerine bağlı olarak yürütmektedirler.[1178] Bu toplulukların çalışma programlarının da il müdürlüklerince onaylanması gerekmektedir.[1179]

KTB'nin tüm illerde kurduğu taşra teşkilatına ek olarak 1 sayılı CBK md. 296 uyarınca doğrudan merkeze bağlı taşra teşkilatı kuruluşları olarak Rami Kışlası Müdürlüğü ve Tarihi Alsancak Tekel Fabrikası Kültür ve Sanat Merkez Müdürlüğü de kurulmuştur.

Görüldüğü üzere Türkiye, sanat faaliyetleri için bakanlık düzeyinde bir teşkilatlanma öngörmektedir. Bu doğrultuda Türkiye'nin devlet eliyle/desteğiyle sanat modelleri başlığında yapılan değerlendirme doğrultusunda temel olarak mimar modeli haiz olduğu söylenebilir. Sanat faaliyetleri ilerleyen bölümlerde detaylı olarak ele alınacak olmakla birlikte, teşkilatlanma bakımından bir değerlendirme yapıldığında KTB'nin sanat faaliyetinin üreticisi ve sunucusu konumunda olduğu görülmektedir. Ayrıca, merkezi idarenin kültür alanındaki faaliyetlerinde özendirme ve destekleme faaliyetinin önde olduğu anlaşılmaktadır.[1180]

2. Merkezi İdare İçerisinde Yer Alan Diğer İlgili İdareler

Merkezi idarede ayrıca Cumhurbaşkanlığı bünyesinde bulunan Kültür ve Sanat Politikaları Kurulu'nun yetkilendirildiği/görevlendirildiği görülmektedir. 1 sayılı CBK md. 28 uyarınca bu kurulun "Kültür ve sanatın toplumun her kesimine yayılması" amacı ile politika önerisi oluşturmak görevi bulunduğu görülmektedir.[1181] Kültür ve Sanat Politikaları Kurulu'nun kültür alanına doğrudan etki etme görev ve yetkileri bulunmadığı tespit edilmektedir. [1182] Bu doğrultuda merkezi idare içerisinde kültür ve sanat faaliyetlerine ilişkin asli yetki ve görevin KTB'ye ait olduğu değerlendirilmelidir.

Çalışma ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Uluslararası İşgücü Genel Müdürlüğü'nün "kültürel, sanatsal […] alanlarda uluslararası gelişmeleri izleyerek ilgili kurum, kuruluş ve ülkelerle işbirliğini geliştirmek, gerektiğinde ortak projeler yürütmek";[1183] Gençlik ve Spor Bakanlığı Eğitim, Araştırma ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü'nün "gençlerin bilim, sanat ve

---

[1178] Kültür ve Turizm Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğüne Bağlı Sanat Kurumları Bünyesinde Faaliyet Gösteren Amatör Koro ve Toplulukların Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönerge md. 4.
[1179] Kültür ve Turizm Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğüne Bağlı Sanat Kurumları Bünyesinde Faaliyet Gösteren Amatör Koro ve Toplulukların Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönerge md. 6.
[1180] Benzer şekilde bkz. Akdoğan, **Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi**, s. 114.
[1181] Politika kurullarının genel görevleri için ayrıca bkz. 1 sayılı CBK md. 22.
[1182] Politika kurullarının genel görevleri için ayrıca bkz. 1 sayılı CBK md. 22. Bkz. Akdoğan, **Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi**, s. 269.
[1183] 1 sayılı CBK md. 91.

kültürel alanlara ilgisini artırmaya yönelik faaliyetler yürütmek ve bu kapsamda yürütülen faaliyetleri desteklemek,"[1184] Milli Savunma Bakanlığı Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün "Sosyal, kültürel, sanatsal ve sportif faaliyetler planlamak ve yürütmek,"[1185] gibi görevler diğer bakanlıkların da sanat faaliyetleri ile ilişkili görev ve yetkileri olduğunu göstermektedir. [1186]

İdarenin sanat faaliyetleri ele alınırken merkezi idarede Milli Eğitim Bakanlığı'nın rolü olduğu ayrıca tespit edilmelidir. 1 sayılı CBK md. 301(1)(a) uyarınca MEB'in görevleri arasında "Okul öncesi, ilk ve orta öğretim çağındaki öğrencileri bedenî, zihnî, ahlakî, manevî, sosyal ve kültürel nitelikler yönünden geliştiren ve insan haklarına dayalı toplum yapısının ve küresel düzeyde rekabet gücüne sahip ekonomik sistemin gerektirdiği bilgi ve becerilerle donatarak geleceğe hazırlayan eğitim ve öğretim programlarını tasarlamak, uygulamak, güncellemek; öğretmen ve öğrencilerin eğitim ve öğretim hizmetlerini bu çerçevede yürütmek ve denetlemek" bulunmaktadır.

Sanat dışında genel anlamıyla kültürel faaliyetler ile yetki ve görevlendirilen idareler de tespit edilebilmektedir. Cumhurbaşkanlığına bağlı Bilim, Teknoloji ve Yenilik Politikaları Kurulu'nun "[i]nternet ortamının ekonomik, ticari ve sosyal hayat ile bilim, eğitim ve kültür alanında etkin, yaygın, kolay erişilebilir olarak kullanımını teşvik edecek politika ve strateji önerileri hazırlamak;"[1187] Yerel Yönetim Politikaları Kurulu'nun "Türkiye'nin kültürel mirasından beslenerek kentleşme politika önerileri geliştirmek,"[1188] Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü'nün "[s]ağlık, eğitim, kültür, çalışma ve sosyal güvenlik başta olmak üzere bütün alanlarda kadınların ilerlemesini sağlayıcı ve karar mekanizmalarına katılımını artırıcı çalışmalarda bulunmak,"[1189] Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Şehit Yakınları ve Gaziler Genel Müdürlüğü'nün "[ş]ehit yakınları ve gazilerin ekonomik, sosyal ve kültürel bakımdan desteklenmesi ve toplumdan kopmaması amacıyla çalışmalar yürütmek, bu konuda toplumsal duyarlılığı güçlendirici faaliyetler yapmak,"[1190] Aile

[1184] 1 sayılı CBK md. 190.
[1185] 1 sayılı CBK md. 339/I.
[1186] Bunlara ek olarak mevzuatlarda sanat kavramına zanaat ile ilişkili olarak yer verildiği de görülmektedir. Örneğin Tarım ve Orman Bakanlığı Tarım Reformu Genel Müdürlüğü'nün "el sanatlarını geliştirmek," görevi için bkz. 1 sayılı CBK md. 417; Ticaret Bakanlığı'nın esnaf ve sanatkar sicil kayıtlarıyla ilgili hizmetleri ve esnaf ve sanatkar meslek kuruluşlarına ait hizmetleri işbirliği ile yürütmek görevi için bkz. 1 sayılı CBK md. 441; Ticaret Bakanlığı Esnaf, Sanatkârlar ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü'nün sanatkarlara ilişkin olarak yürüttüğü faaliyetlere ilişkin bkz. 1 sayılı CBK md. 453.
[1187] 1 sayılı CBK md. 23.
[1188] 1 sayılı CBK md. 31.
[1189] 1 sayılı CBK md. 70.
[1190] 1 sayılı CBK md. 72.

ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı'nın "[y]urtdışında yaşayan; Türk vatandaşlarının, kaybettirme halleri dışında Türk vatandaşlığından çıkmış olanların ve 29/5/2009 tarihli ve 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanununun 28 inci maddesi kapsamındaki kişilerin kültürel, ekonomik ve ailevi nedenlerden kaynaklanan sorunlarına çözüm bulmak için gerekli çalışmaları yapmak,"[1191] Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'nın "Atatürk Kültür Merkezi alanını iyileştirme, güzelleştirme, yenileme ve ihya etmek amacıyla; Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın da görüşü alınarak, bu alan için her tür ve ölçekte etüt, harita, plan, parselasyon planı ile yapı projelerini yapmak, yaptırmak, onaylamak, kamulaştırma ve ruhsatlandırma işlemleri ile diğer iş ve işlemlerin gerçekleştirilmesini sağlamak,"[1192] Dışişleri Bakanlığı'nın "[i]nsanlığın kültürel mirasının, çevrenin ve yerkürenin doğal yaşam alanlarının korunması" ilkesi çerçevesinde hareket etme,[1193] Dışişleri Bakanlığı Yurtdışı Tanıtım ve Kültürel İşler Genel Müdürlüğü'nün "[i]lgili kurum ve kuruluşlar ile işbirliği yapmak suretiyle; kültür, eğitim, bilim, spor ve benzeri alanlarında diğer ülke ve uluslararası kuruluşlarla ikili ve çok taraflı ilişkileri ve işbirliğini yürütmek,"[1194] Dışişleri Bakanlığı'nın yurtdışı teşkilatı büyükelçiliklerin "Türkiye Cumhuriyeti ile nezdinde bulundukları ve akredite edildikleri devlet arasında dostluk ilişkileri kurulması ve siyasi, askeri, ekonomik, kültürel, bilimsel ve diğer alanlardaki ilişkilerin ve işbirliğinin geliştirilmesi için çalışmak,"[1195] Gençlik ve Spor Bakanlığı Kredi ve Yurtlar Genel Müdürlüğü'nün "yurtlarda kalan öğrencilerin sosyal, sağlık, kültürel ve eğitim ihtiyaçlarını sağlamak ve ilgili kurumlarla işbirliği yapmak,"[1196] Gençlik ve Spor Bakanlığı Eğitim, Araştırma ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü'nün "[g]ençliğin gelişimine katkı sağlamak amacıyla eğitim ve kültür alanında yapılabilecek faaliyetleri planlamak, eğitim vermek veya verdirmek, kurslar açmak veya açtırmak, uzmanlık programları, seminer, sempozyum, konferans ve benzeri etkinlikler düzenlemek" ve "Bakanlığın görev alanı ile ilgili tarihi ve kültürel mirasımızı tanıtıcı çalışmalar ile gençlerin bilim, sanat ve kültürel alanlara ilgisini artırmaya yönelik faaliyetler yürütmek ve bu kapsamda yürütülen faaliyetleri desteklemek"[1197] gibi görevleri bunlara örnek olarak gösterilebilir.

[1191] 1 sayılı CBK md. 77/B.
[1192] 1 sayılı CBK md. 97.
[1193] 1 sayılı CBK md. 127.
[1194] 1 sayılı CBK md. 142.
[1195] 1 sayılı CBK md. 159. Diğer bakanlıkların yurtdışı teşkilatlarından dış temsilcilikler için benzer görevler öngörülmektedir. Bkz. 1 sayılı CBK md. 511.
[1196] 1 sayılı CBK md. 188.
[1197] 1 sayılı CBK md. 190.

Merkezi idare içerisinde yer alan diğer idareler bakımından bu idarelerin KTB ile ilişkisi de önem arz eden bir husustur. Kültür ve sanat faaliyetleri bakımından asli yetki ve görevlinin KTB olduğu düşünüldüğünde merkezi idare tarafından yürütülen faaliyetler bakımından koordinasyona ihtiyaç olduğu iddia edilebilir. KTB'ye ve de çeşitli hizmet birimlerine işbirliği yapma yetkisi verildiği tespit edilmektedir.[1198] Türk hukuku bakımından bakanlıklar arasında gerçekleştirilen iş birliğine Milli Eğitim Bakanlığı ve KTB arasında imzalanan protokol bunun bir örneğidir.[1199]

C. Yerinden Yönetimler

1. Sanat Faaliyeti Yürütme Amacıyla Kurulmuş İdareler

a. Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü

Devletin sanata dahil olduğu alanlardan biri yukarıda ele alındığı üzere tiyatrodur. 1914 yılında kurulan Darülbedayi'den sonra da Devlet tarafından tiyatro faaliyeti yürütülmesi fikrinin devam ettiği görülmektedir.[1200] Mevzu hukuk bakımından bir kamusal tüzel kişilik olan Devlet Tiyatroları'nın[1201] öncülü konumundaki Devlet Konservatuarı Tiyatro ve Opera Tatbikat Sahnesi 1940 yılında kurulduktan sonra yetiştirilen sanatçılar ve sahneye konan oyunlar devlet tiyatrolarının hazırlık süreci olarak görülmektedir.[1202] Devlet Tiyatrosu, Devlet Tiyatrosu ve Operası adıyla 10.06.1949 tarihinde kabul edilen 5441 sayılı Devlet Tiyatrosu Kuruluşu Hakkında Kanun ile Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı tüzel kişiliği haiz olarak kurulmuştur.[1203] Devlet Tiyatrosu'nun kuruluş gerekçeleri arasında daha önce yürütülen faaliyetlerin geçici tedbir ve ödeneklerle yürütülmesi ve sistemli çalışma sağlayan bir kanun ve ödenek yokluğunun sürekli ve istenilen verimde faaliyet yürütülmesine imkân vermemesi bulunmaktadır. 5441 sayılı Kanun gerekçesinde "halkın genel eğitimini, yurt ve güzellik sevgisini, dil ve kültürünü yükseltmek, Türk dram ve musiki sanatının yayılmasını, gelişmesini sağlamak" ve "yurdun her tarafını dolaşarak, halk eğitimi üzerinde müessir olan gezici gruplarla birkaç büyük şehrimizde çalışan topluluklar üzerinde düzenleyici rol oynamak suretiyle onların, genel eğitime hizmet

[1198] Örneğin bkz. 1 sayılı CBK md. 277 (1)(b), md. 285(1)(j), md. 286 (1)(b), md. 287(1)(a).
[1199] "Milli Eğitim Bakanlığı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı Arasında, Kültür, Sanat İşbirliği Protokolü", y.y., (Çevrimiçi) https://teftis.ktb.gov.tr/TR-267636/protokol.html.
[1200] Özdemir Nutku, **Atatürk ve Cumhuriyet Tiyatrosu**, Ankara, Kaynak Yayınları, 2018, s. 42. Devlet tiyatrosunun kuruluş süreci için ayrıca bkz. Konur, **Devlet - Tiyatro İlişkisi**, s. 57–60.
[1201] DTGM'nin kamusal tüzel kişiliğine ilişkin tartışmalar için bkz. Bölüm 2/1/B/1/c – Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğünün ve Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğünün "Tüzel Kişilik" Olarak Kurulmasına İlişkin Değerlendirme.
[1202] Çetinkaya İstikbal, **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, s. 73.
[1203] 5441 sayılı Devlet Tiyatrosu Kuruluşu Hakkında Kanun, R.G. No: 7234, T.16.06.1949.

edici hale gelmelerine yardım etmek" gibi amaçların yanı sıra sanatçılara imkanlar sağlanması amacı da bulunmaktadır.[1204]

Devlet Tiyatrosu Kuruluşu Hakkında Kanun Tasarısı'nda, "Devlet Tiyatrosunun amacı Türk musiki ve dram sanatının gelişmesini ve yayılmasını sağlamaktır. Çalışmalarında halkın genel eğitimini, yurt ve güzellik sevgisini, dil ve kültürünü yükseltmek esastır. Bu maksatla Devlet Tiyatrosu musikili ve musikisiz her çeşit sahne ve temsil faaliyetleri ve konserler tertip eder" olarak kaleme alınan amaç maddesi tasarıdan çıkarılmıştır. Milli Eğitim Komisyon raporu tiyatronun "Devlet tiyatrosu" olsa da, "her şeyden önce zevk ve düşünceye hitap ettiği ve ancak dolayisiyle seviyeyi yükseltmeye yaradığı" gerekçesiyle bu amaç maddesinin tasarıdan çıkarıldığı görülmektedir.[1205] Bu tasarı aşamasında mevcut olan tiyatronun eğitici özelliğinin, tiyatroya bir amaç olarak yüklenmeyeceğini ve dolaylı olarak ortaya çıkacağının kabul edilişi olarak yorumlanmıştır.[1206] Daha sonraları kanunda değişiklikler yapan yasalar da bir amaç maddesi getirmemiştir.[1207] 4 sayılı Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nde[1208] de bir amaç maddesi bulunmamaktadır.

2017 Anayasa değişikliklerinden sonra Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü'nün (DTGM) 4 sayılı CBK md. 128 ile "Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı, tüzel kişiliği haiz ve özel bütçeli" olarak kurulduğu görülmektedir. Genel müdürlüğün "Bakanın onayı ile yurt içinde ve yurt dışında milli ve milletlerarası festivaller ile turneler düzenlemek" ve "mali, idari ve teknik imkanların müsaadesi içinde Ankara'da ve memleketin lüzum göreceği yerlerinde" tiyatro kurmak, tiyatroları birleştirmek veya kaldırmak yetkileri vardır.

Devlet Tiyatroları Görev ve Çalışma Yönergesi uyarınca Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü'nün görevleri arasında "yerli ve yabancı eserlerle halkın genel eğitimini, dil ve kültürünü yükseltmek, Türk Sahne Sanatlarının yurtiçinde ve yurt dışında gelişmesini ve yayılmasını, tanıtılmasını sağlamak, Türk dilini yerleştirmek ve şive birliğini meydana getirmek, temel değerler üzerinde doğru yargılara varılmasını sağlamak, sanat estetik

[1204] "Devlet Tiyatrosu ve Kuruluşu Hakkında Kanun Tasarısı ve Milli Eğitim ve Bütçe Komisyonları Raporu (Sıra Sayısı 255)", 1949, (Çevrimiçi) https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c020/tbmm08020106ss0255.pdf.
[1205] **a.y.**
[1206] Karslı, **Devlet Eliyle Sanat ve Kamuda Sanatçı Olarak Çalışmak**, s. 46.
[1207] Karslı, **a.y.**
[1208] 4 sayılı Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, R.G. No: 30479, T. 15.07.2018.

duygusunu geliştirmek amacı ile yurtiçinde tiyatrolar açmak, yurtiçinde ve yurtdışında turneler ile milli ve milletlerarası festivaller düzenlemek, yönetmek ve denetlemek" bulunmaktadır.

Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü'nün ve aşağıda ele alınacağı üzere Devlet Opera ve Balesi'nin yurdun gerekli yerlerinde tiyatro ve opera açabilme yetkisi, hangi şehirlerin tiyatroya erişilebilirlik sağlamasını keyfiliğe bıraktığı gerekçesiyle eleştirilmiştir.[1209] Devlet Tiyatroları halihazırda 25 ilde taşra teşkilatı olan müdürlükler aracılığı ile faaliyet yürütmektedir.[1210] Türkiye'nin çoğu büyükşehirlerde olmak üzere her bölgesinde bu müdürlüklerin bulunduğu görülmektedir. Bununla birlikte, her müdürlük benzer nitelikte faaliyet yürütmemektedir. Belirli illerde yerleşik olarak faaliyet gösteren DTGM,[1211] diğer illerde turne düzeninde faaliyet yürütmektedir.[1212]

5441 sayılı Kanun ve 4 sayılı CBK ile kurulan DTGM'nin merkez teşkilatının esas olarak yönerge ile yapılandırıldığı görülmektedir. Devlet Tiyatroları Görev ve Çalışma Yönergesi uyarınca DTGM Merkez teşkilatı Genel Müdür, Başrejisör, Genel Müdür Yardımcıları, Kurullar, Ana Sanat Hizmet Birimleri, Danışma ve Denetim Birimleri ve Yardımcı Birimlerden oluşmaktadır.[1213] DTGM'de (i) Edebi Kurul, (ii) Sanat ve Yönetim Kurulu ve (iii) Disiplin Kurulu olmak üzere üç kurul bulunmaktadır.[1214] 4 sayılı CBK md. 130 uyarınca Edebi Kurul, Devlet tiyatrolarında oynanacak eserleri seçme görevini haiz olması bakımından bu kurullar arasında sanata erişim söz konusu olduğunda özel önem arz eden bir kuruldur. Bu Kurulun "sanat ve edebiyat alanında tanınmış 3 kişi" ile Genel Müdür, Başrejisör, Başdramaturg ve bir sanatkardan oluşacağı öngörülmüştür. "Tiyatro ajandasını" belirleyen bir kurulda yer alacak kişiler için yalnızca "tanınmış" olma kriterinin aranmış olması yetersiz

[1209] And, **Kısa Türk Tiyatrosu Tarihi**, s. 260. Muhsin Ertuğrul tarafından Centres Dramatiques Nationaux'tan etkilenerek bölge tiyatrosu fikri geliştirilmiş ve ülkenin coğrafi/toplumsal/etnik bölgelere ayrılarak bölgenin merkezindeki tiyatroların yerel kaynakları ve yetenekleri de kullanarak gezici olması ve bu tiyatroların yönetim ve eser bakımından özerk olması savunulmuştur. And, **a.y.**

[1210] Bölgeler", **Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü**, y.y., (Çevrimiçi) https://www.devtiyatro.gov.tr/DevletTiyatro/tr/bolgeler/1#gameListSection. Şehirler: Ankara, İstanbul, İzmir, Bursa, Adana, Trabzon, Diyarbakır, Antalya, Erzurum, Konya, Sivas, Van, Gaziantep, Kahramanmaraş, Elazığ, Malatya, Samsun, Çorum, Zonguldak, Denizli, Ordu, Edirne, Kayseri, Nevşehir, Mersin'dir.

[1211] Yerleşik olarak faaliyet gösterilen iller Ankara, İstanbul, İzmir, Bursa, Adana, Diyarbakır, Trabzon, Antalya, Erzurum, Sivas, Konya, Van, Kayseri ve Düzce'dir. Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, "Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü 2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 9.

[1212] Turne düzeninde faaliyet gösterilen iller Gaziantep, Kahramanmaraş, Elazığ, Malatya, Samsun, Çorum, Zonguldak, Denizli, Ordu, Edirne'dir. Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, **a.y.**

[1213] DTGM'nin internet sitesinde ve faaliyet raporlarında sınıflandırmaların farklı yapıldığı da görülmektedir. Bu çalışma çerçevesinde mevzuat esas alınmıştır.

[1214] Belirtmek gerekir ki, 4 sayılı CBK, Disiplin Kurulu'na ayrı bir madde olarak yer vermemiş, söz konusu kurulu Sanat ve Yönetim Kurulu içerisinde saymıştır.

görülmekte ve bu kişilerin yeterliliklerini kanıtlamış kişiler olması gerektiği önerilmektedir.[1215] Liyakat esaslı bir kriter belirlenmemiş olması, hem yürütülen faaliyetin gereği gibi yürütülüp yürütülmemesi hem de aşağıda ele alınacağı üzere bu kurumların özerkliği konusunda endişe yaratmaktadır. 4 sayılı CBK md. 131 uyarınca Edebi Kurul Başkanı, Başrejisör, Sanat Teknik Müdürü, Müzik İşleri Yöneticisi, Genel Müdürün görevlendireceği bir sanatkardan oluşan Sanat ve Yönetim Kurulu ise sanat, teknik ve 5441 sayılı Kanun'da belirtilen işlere bakmakla görevlendirilmiştir. 5441 sayılı Kanun md. 5 ve md. 6 uyarınca bu kurulun, sanatkar memurları, uygulayıcı uzman memurları ve uzman memurları ile stajları sonunda sanatkarlığa alınacak Devlet konservatuvar mezunlarını belirleme yetkisi olduğu görülmektedir. Disiplin işlemleri ise, başrejisör, hukuk müşaviri, personel işleri birim amiri, Devlet Tiyatrosu personelinin kendi aralarından gizli oyla seçeceği bir sanatkardan oluşan Disiplin Kurulu tarafından yürütülmektedir.

b. Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü

Mevzu hukuk bakımından bir kamusal tüzel kişilik olan Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü'nün[1216] ilk ortaya çıkışı da 1940 yılındaki Devlet Konservatuarı Tiyatro ve Opera Tatbikat Sahnesi'nin kuruluşuna dayanmaktadır.[1217] Devlet Tiyatrosu ve Operası, 5441 sayılı Devlet Tiyatrosu Kuruluşu Hakkında Kanun ile Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı tüzel kişiliği haiz olarak kurulduktan sonra, DOB'un tarih içerisinde DTGM'den ayrılıp DTGM'ye tekrar bağlandığı görülmektedir.[1218]

DOB, 1970 yılında 1309 sayılı Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Kuruluşu Hakkında Kanun[1219] md. 1 uyarınca Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı tüzel kişiliği haiz olarak kurulmuştur. DOB'un ayrı bir tüzel kişiliğe kavuşturulması opera ve tiyatro sanatlarının sanatın ayrı kollarını temsil etmesi olarak gerekçelendirilmiştir.[1220] Kanun tasarısın gerekçesinde dünyanın her yerinde bu iki kolun birbirlerinden ayrı idare edildiğine yer verilmiştir.[1221]

[1215] Akdoğan, **Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi**, s. 145. Edebi Kurul eleştirisi için ayrıca bkz. Karslı, **Devlet Eliyle Sanat ve Kamuda Sanatçı Olarak Çalışmak**, s. 55.

[1216] DTGM'nin kamusal tüzel kişiliğine ilişkin tartışmalar için bkz. Bölüm 2/1/B/1/c – Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğünün ve Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğünün "Tüzel Kişilik" Olarak Kurulmasına İlişkin Değerlendirme.

[1217] Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, "Tarihçe".

[1218] Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, **a.y.**

[1219] 1309 sayılı Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Kuruluşu Hakkında Kanun, R.G. No: 13557, T. 23.07.1970

[1220] 1309 sayılı Kanun, genel gerekçe, Sıra Sayısı:134, s. 1.

[1221] 1309 sayılı Kanun, genel gerekçe, Sıra Sayısı:134, s. 1. Bu gerekçe Türkiye'de sanat kurumlarının gelişiminde diğer ülkelerin takip edildiğini de gösterir niteliktedir.

Gerekçede operanın milli müziğin inşasında rol oynadığı belirtilmiş ve hem opera hem de balenin dünyayla yarışabilir seviyelere çıktığı belirtilmiştir.[1222] Söz konusu gerekçenin, opera ve balenin, tiyatro sanatından ayrı yönetilmesi gerektiğine odaklandığı ve opera ve bale sanatlarının üstlenilmesindeki amaca yer verilmediği görülmektedir. Fakat 5411 sayılı Kanun'da yer alan amaçlar opera ve bale bakımından da geçerliliğini koruyacaktır; nitekim Devlet Operası da 5411 sayılı Kanun kapsamındadır.

2017 Anayasa değişikliklerinden sonra DOB'un 4 sayılı CBK md. 328 ile "Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı, tüzel kişiliği haiz ve özel bütçeli" olarak kurulduğu görülmektedir. Genel müdürlüğün "Bakanın onayı ile illerde müdürlükler kur[ma]" yetkisi olduğu ve yine Bakanın onayı ile "yurt içinde ve yurt dışında turneler tertip" etme ve "milli ve milletlerarası festivaller düzenleme" yetkileri bulunmaktadır. Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Yönetmeliği md. 2 uyarınca da DOB'un görevi "opera, bale ve müzik san'atını halka tanıtmak ve yaymak gayesiyle opera, operet, bale temsilleri ile konserler verir, yurt içi ve yurt dışı turneler tertipler, millî ve milletlerarası festivaller" düzenlemektir.

DOB, 2024 yılı itibarıyla altı ilde müdürlük aracılığıyla faaliyet göstermekte[1223] opera ve kurulan ve fakat henüz faaliyete geçmeyen üç müdürlüğün de faaliyete geçmesi planlanmaktadır.[1224]

4 sayılı CBK md. 329 uyarınca DOB bünyesinde, Sanat Kurulu, Teknik Kurul ve Disiplin Kurulu olmak üzere üç kurul bulunmaktadır. Genel Müdür Başkanlığında Genel Müzik İşleri Yöneticisi, Başrejisör ve Bale Başkoreografı ile iki senelik süre için Genel Müdürlükçe seçilen bir sanatkardan oluşan Sanat Kurulu, 4 sayılı CBK md. 329 ve Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Yönetmeliği[1225] md. 29-30 uyarınca Genel Müdüre ve müdürlere yardımcı olmak ve repertuvarın hazırlanmasında mütalaa vermekle görevliyken, Genel Müdür veya yardımcısının Başkanlığında Genel Müzik İşleri Yöneticisi, Başkorrepetitör, Başrejisör, Koro Şefi, Başkoreograf, Bale Başöğretmeni, Sanat Teknik Müdürü, Başdekoratör ile iki yılda bir orkestra, koro, solo ve bale sanatçılarının kendi aralarından seçecekleri birer sanatçıdan

[1222] 1309 sayılı Kanun, genel gerekçe, Sıra Sayısı:134, s. 1.
[1223] Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü, "2023 Yılı Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu", s. 2.
[1224] Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü, **a.y.**
[1225] Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Yönetmeliği, R.G. No: 13965, T. 23.09.1971.

teşekkül eden Teknik Kurul,[1226] 4 sayılı CBK md. 329 ve Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Yönetmeliği md. 23-26 uyarınca "Devlet Opera ve Balesine alınacak sanatkâr uygulatıcı uzman memur ve uzman memurlarla stajyerleri imtihan etmek, değerlendirmelerini yapmak, bilgi ve görgülerini artırmak üzere yurt dışına göndermek, yurt içinde kabil olmayacağı sıhhi kurul raporu ile tespit edilen Devlet Opera ve Balesi mensuplarının tedavilerini yurt dışında yaptırmak" gibi görevleri haizdir. Genel Müdür veya yardımcısının başkanlığında Genel Müzik İşleri Yöneticisi, Başrejisör, Başkoreograf, Bale Başöğretmeni, Teknik Müdür, Hukuk Müşaviri ile iki yılda bir orkestra, koro, solo ve bale sanatçılarının kendi aralarından seçecekleri birer sanatçıdan teşekkül eden Disiplin Kurulu da 4 sayılı CBK md. 329 ve Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Yönetmeliği md. 35 uyarınca disiplin soruşturması yürütmek ve disiplin cezası vermek yetkilerini haizdir.

c. Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğünün ve Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğünün "Tüzel Kişilik" Olarak Kurulmasına İlişkin Değerlendirme

Kamu tüzel kişiliği idare hukukunun asli süjelerinden biridir.[1227] Kamu tüzel kişileri, özel hukuk kişileri gibi hukuksal tasarrufta bulunma konusunda serbest değillerdir.[1228] Bu tüzel kişiler, faaliyetlerini yürütürken daha az özerk ve özgürdürler.[1229] Bununla birlikte, kamu tüzel kişiliği kamu gücü ayrıcalıkları olarak adlandırılan üstün yetkiler sunmaktadır.[1230] Bu ayrıcalıklar arasında kamu hizmeti yürütme ve kamu yararı amacıyla hareket etme, düzenleme yapma, tek taraflı işlem yapabilme, işlemlerinin icrailik özelliğini haiz olması, işlemlerinin hukuka uygunluk karinesinden yararlanması, re'sen icra yetkisi, kamulaştırma yapma gibi mülkiyet hakkına müdahale yetkisi, yükümlülük getirebilme yetkisi, vergi ve bazı mali yükümlülüklerden muaf tutulma, mallarının ve gelirlerinin kamu malı ve kamu geliri statüsünde olması, personelinin kamu görevlisi statüsünde bulunması, sözleşme yaparken ihale kuralları çerçevesinde hareket edilmesi, kural olarak idare hukukuna ve idari yargıya tabi olunması

[1226] Teknik Kurul. Müdürlüklerde Teknik Kurul Müdür veya yardımcısının başkanlığında Müzik İşleri Yöneticisi, Başkorrepetitör, Başrejisör, Koro Şefi, Başkoreograf, Bale Başöğretmeni, Teknik İşleri Yöneticisi ve Başdekoratör ile iki yılda bir orkestra, koro, solo ve bale sanatçılarının kendi aralarından seçecekleri birer sanatçıdan teşekkül eder.

[1227] Tahsin Bekir Balta, **İdare Hukuku I**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1970, s. 198. İdarenin hak süjelerinin kamu tüzel kişilerden ibaret olmasına ilişkin bkz. Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 68.

[1228] Ulusoy, **Türk İdare Hukuku**, s. 144.

[1229] Özay, **Günışığında Yönetim**, s. 124.

[1230] Ramazan Çağlayan, "Hukukumuzda Kamu Tüzel Kişiliği Kavramı ve Kıstasları", **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, No: 7, 2017, s. 395.

sayılmıştır.[1231] Bu sayılan yetki ve ayrıcalıklar arasında kamu tüzel kişiliğine özgü olmayan durumlar olduğu gibi (örn. özel hukuk tüzel kişisi olan dernek veya vakıfların da kamu yararı amacına yönelmesi) söz konusu yetkiler yalnızca ayrıcalık değil belirli yükümlülükler de barındırmaktadır.[1232] Doktrinde, sözleşme tarafı seçmek için ihale düzenleme gerekliliği, istediği kişileri istihdam etmede serbest olunmaması, yalnızca kamu yararı amacıyla işlem ve eylemlerde bulunulması, kamu mallarının kural olarak devredilmezliği, kolluk yetkilerinin devredilmezliği, sözleşmelerine kural olarak kamu hukukunun uygulanması, kamu hizmeti faaliyetlerini belirli ilkelere göre yürütmesi gerekmesi, kanunilik ilkesine tabi olması, idarenin sorumluluğuna gidilmesi, uyuşmazlıkların idari yargıda görülmesi gibi hususlar da yükümlülük olarak nitelendirilmektedir.[1233] Söz konusu yükümlülükler de kamu gücü ayrıcalıklarının ve yükümlülüklerinin iç içe geçtiğini göstermektedir.[1234] Nitekim kamu gücü kullanma yetkisinin kesin olarak geçerli bir ayrıma imkan sunmadığı da belirtilmektedir.[1235] Bu bağlamda ayrıcalık veya yükümlülükten ziyade kamu tüzel kişiliği olmanın getirdiği sonuçlar üzerinde durulması gerekmektedir. Anayasa uyarınca öngörülen sonuçlar arasında kamulaştırma yapma, yönetmelik çıkarma, idari işlemler ve eylemlerde bulunma, genel idare esaslarına göre yürütülmekle yükümlü olunan kamu hizmetlerinin kamu görevlileri eliyle yürütülmesi ve harcamaların yıllık bütçelerle yapılması gereği bunlardan bazılarıdır.[1236]

Doktrinde tüzel kişiliğin özel hukuk tüzel kişiliği ve kamu (hukuku) tüzel kişiliği[1237] olarak ikiye ayrıldığı görüldüğü gibi *sui generis* tüzel kişilere yer verildiği de görülmektedir.[1238]

[1231] Çağlayan, **a.g.e.**, s. 395–396. Bu yetkilerin yönetmelik çıkarma, kamulaştırma yapma, zorunlu üyelik öngörülmesi, mal ve parasının özel korumadan yararlanabilmesi, personelinin ceza hukuku bakımından memur sayılması olarak ele alındığı da görülmektedir. Bkz. Tan, Bayazıt, **İdare Hukuku**, s. 105. Bu yetkilerin tek yanlı işlemler yapabilme, re'sen icra, hukuka uygunluk karinesinden yararlanma, mallarının kamu malı statüsüne tabi kılınması, kamu alacakları için ayrı usul uygulanması, borçlarına ilişkin olarak özel hukuk cebri icra yollarının uygulanamaması, mallarının haczedilemezliği, iflasının istenememesi, sözleşmelerinin idari sözleşme sayılması, personelinin kamu görevlisi sayılması, zorunlu üyelik veya zorunlu aidat gibi hususlar, vergi muafiyeti tanınması, uyuşmazlığın idari yargıya tabi olması, zarar tazminin idari sorumluluk rejimine tabi olması, kamulaştırma yapılması, disiplin cezası verilmesi gibi ayrıcalıklar kamu gücü ayrıcalığı olarak sayılmasına ilişkin bkz. Gözler, **İdare Hukuku Cilt 1**, s. 98–100. Belirtmek gerekir ki, kamu tüzel kişiliği ayrıcalıklarına ancak kanunla verilmesi durumunda sahip olunduğu görülmekte; kamu tüzel kişiliği verilmiş olması tek başına tüm ayrıcalıklara sahip olduğu anlamına gelmemektedir. Gözler, **a.g.e.**, s. 227–228. Kamusal yetki ve ayrıcalıklar için ayrıca bkz. Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku Genel Esaslar Cilt 1**, s. 154–156. Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdare Hukuku**, s. 213.

[1232] Fatma Didem Sevgili Gençay, "Belediye Şirketlerinin Hukuki Statüsü", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, C. 134, 2018, s. 159–161.

[1233] Gözler, **İdare Hukuku Cilt 1**, s. 100–102.

[1234] Gözler, **a.g.e.**, s. 102.

[1235] Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 70.

[1236] Burak Oder, Taner Ayanoğlu, **İdare Hukuku I Ders Notları Temel İlkeler**, 2023, s. 23.

[1237] Çağlayan, "Hukukumuzda Kamu Tüzel Kişiliği Kavramı ve Kıstasları", s. 376–377. Çağlayan "tüzel kişilerin" kamu tüzel kişisi mi özel hukuk tüzel kişisi mi olduğu tespitine değinmektedir. Çağlayan, **a.g.e.**, s. 384.

[1238] Oder, Ayanoğlu, **İdare Hukuku I Ders Notları Temel İlkeler**, s. 22.

Bir görüşe göre bu kişilerin aslında kamu tüzel kişisi olup olmadığının değerlendirilmesi gerekmektedir.[1239] Değerlendirme kriterleri arasında temel olarak kurumların kuruluş şekli ve yetkilerinin niteliği bulunmaktadır.[1240] Bir diğer ve bizim de katıldığımız görüş ise yasakoyucunun "kamu tüzel kişiliği" olarak kurmadığı yani özel hukuk tüzel kişisi veya *sui generis* tüzel kişisi olan kurumlara kamu tüzel kişiliği atfedilmemesi gerekir. Fakat bu kurumlar, kamu tüzel kişiliği haiz olmamakla birlikte idare olarak nitelendirilebilirler.[1241]

İlk yaklaşıma göre bir kuruluş için "kamu tüzel kişiliği" Anayasa, kanun veya CBK ile açıkça öngörülmediyse, kanun veya CBK ile kurulmuş olma ve bazı kamu gücü ayrıcalık veya yükümlülükleriyle donatılmış olma şartlarının birlikte gerçekleşmesi durumunda kuruluşların kamu tüzel kişi olarak nitelenmesi gerekmektedir.[1242] Bir kuruluşu kamu tüzel kişisi olarak nitelemek özel kişiler için öngörülmemiş olan kamu hukuku statüsünden yararlanmak ve onun külfetlerine katlanmak bakımından dikkat gerektirmektedir.[1243] Bu kuruluşların kamu tüzel kişisi olarak nitelendirilmesi için yukarıda yer verilmiş olan yetki ve ayrıcalıkları haiz olmak yeterli görülmektedir.[1244] Kamu tüzel kişiliği için asıl önemli unsurların "kamulaştırma yetkisine sahip olmak, kamu adına kişilere doğrudan mali yükümlülükler getirebilmek, kamu görevlisi statüsünde personel çalıştırabilmek, malları kamu mallarının sahip olduğu hukuksal korumadan yararlanabilmek" gibi yalnızca idari makamların kullanabileceği yetki ve ayrıcalıklara sahip olma olduğu da belirtilmiştir.[1245]

Kamu tüzel kişiliği tespitinde bulunulurken bu tespite ilişkin zorunlu ve ihtiyari unsurlara bakılması gerektiği de söylenmiştir.[1246] Tüzel kişiliğin kamu hukuku işlemi ile kurulması, devlet yetkileri veya kamu gücü ayrıcalıklarıyla donatılması veya faaliyetlerin kanuni bir tekel olarak kendisine tahsis edilmesi zorunlu unsurlar arasında sayılırken tüzel kişilerin mallarının veya gelirlerinin devlet malıyla veya gelirleriyle aynı statüye sahip olması, özerk bütçesinin bulunması, personelinin kamu görevlisi sayılması, zorunlu üyelik aranması, Sayıştay denetimine tabi olunması gibi unsurlar ihtiyari unsurlar arasında sayılmış ve zorunlu unsurlardan birinin bulunmadığı durumda ihtiyari unsurların mevcudiyetinin kamu tüzel kişisi

[1239] Ulusoy, **Türk İdare Hukuku**, s. 147. Tan, Bayazıt, **İdare Hukuku**, s. 103–106.
[1240] Çağlayan, "Hukukumuzda Kamu Tüzel Kişiliği Kavramı ve Kıstasları", s. 384.
[1241] Oder, Ayanoğlu, **İdare Hukuku I Ders Notları Temel İlkeler**, s. 22.
[1242] Gözler, **İdare Hukuku Cilt 1**, s. 204–207.
[1243] Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 72.
[1244] Ulusoy, **Türk İdare Hukuku**, s. 148–149.
[1245] Ulusoy, **a.y.**
[1246] Begüm İşbir, **Kamu Tüzel Kişiliği**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2017, s. 235.

olmaya yetmeyeceği ve kamu tüzel kişisi sayılmak için en az bir zorunlu bir de ihtiyari unsurun bir arada bulunması gerektiği belirtilmiştir.[1247]

Bu değerlendirmeler dışında, özel hukuk tüzel kişisi olarak veya sadece "tüzel kişilik" olarak kurulan kişilerin kamu tüzel kişiliği olarak değil fakat "kamusal hakimiyet kıstasları" mevcut ise idare olarak nitelendirildiği görülmektedir.[1248] Kamusal hakimiyet kıstasları söz konusu olduğunda bu kuruluşların devlet ve/veya idare ile olan organik ilişkisi dikkate alınmakta ve "[s]ermayesi ve/veya malvarlığında Devlet ve/veya idare katkısı nedir; idarenin personelini veya mallarını hangi ilişki içinde kullanmaktadır?" sorularına verilen cevaplar değerlendirilmektedir.[1249]

Teşkilat ele alınırken değerlendirilmesi gereken husus DTGM'nin ve DOB'un "kamu tüzel kişiliği" değil; fakat "tüzel kişilik" olarak kurulmuş olmasıdır. Kamu tüzel kişiliğin şartları değerlendirilirken çeşitli kuruluşlar (örn. Türkiye Futbol Federasyonu, İETT, Kalkınma Ajansları, Türkiye Varlık Fonu Yönetimi A.Ş.) detaylı olarak incelenmiş olsa da[1250] DTGM

[1247] İşbir, **a.g.e.**, s. 236–241. Zorunlu unsurlar arasında yer alan kamu gücü ayrıcalıkları değerlendirmesi için bkz. İşbir, **a.g.e.**, s. 231.

[1248] Ders Notları, Temel İlkeler, s. 22. *Sui-generis* tüzel kişilik kavramının farklı şekilde "hem kamu hukukuna hem de özel hukuka ait unsurları bir arada bulunduran tüzel kişiler olarak" tanımlandığı da görülmektedir. Bkz. İşbir, **Kamu Tüzel Kişiliği**, s. 99. Kamu hukuku ağırlıklı ve özel hukuk ağırlıklı *sui generis* tüzel kişilik değerlendirmeleri için bkz. İşbir, **a.g.e.**, s. 475–481. "*Sui-generis*" tüzel kişiliği kavramının reddedildiği görüş için bkz. Gözler, **İdare Hukuku Cilt 1**, s. 235.

[1249] Ders Notları, Temel İlkeler, s. 25. Ticaret şirketleri bakımından "a) Bir ticaret şirketinin, doğrudan veya dolaylı olarak, sermayesinin çoğunluğuna veya oy haklarının çoğunluğuna sahipse veya b) Kamusal bir düzenleme veya şirketin esas sözleşmesi uyarınca ticaret şirketinin yönetim organında karar alabilecek çoğunluğu oluşturan sayıda üyenin seçimini sağlayabilmek hakkına sahipse veya c) Kamusal bir düzenlemeye veya bir sözleşmeye dayanarak, tek başına veya kendi oy hakları yanında, ortak olan ve idari teşkilata dahil diğer idarelerle birlikte, ticaret şirketinin genel karar organında veya yönetim organında oy haklarının çoğunluğunu oluşturuyorsa veya d) Ticaret şirketini, bir sözleşme gereğince veya başka bir yolla hâkimiyeti altında tutabiliyorsa veya e) Ticaret şirketine kamusal bir düzenleme gereğince katılıyorsa ve bu kamusal düzenleme gereğince yönetimsel kontrolü sağlayan özellikli hakları veya imtiyazları varsa" ve sermayenin söz konusu olmadığı kuruluşlarda ise "yönetim organında doğrudan veya dolaylı olarak oy haklarının çoğunluğuna sahipse veya b) Kamusal bir düzenleme veya kuruluşa ilişkin temel belgeler uyarınca sermaye unsuru olmayan bir özel hukuk tüzel kişisinin veya sui-generis tüzel kişinin yönetim organında karar alabilecek çoğunluğu oluşturan sayıda üyenin seçimini sağlayabilmek hakkına sahipse veya c) Sermaye unsuru olmayan bir özel hukuk tüzel kişisinin veya sui-generis tüzel kişinin yönetim organında kendi oy hakları yanında, idari teşkilata dahil diğer kuruluşlarla birlikte kamusal bir düzenlemeye veya bir sözleşmeye dayanarak oy haklarının çoğunluğuna sahipse veya d) Sermaye unsuru olmayan bir özel hukuk tüzel kişisini veya sui-generis tüzel kişiyi bir sözleşme gereğince veya başka bir yolla hâkimiyeti altında tutabiliyorsa veya e) Sermaye unsuru olmayan bir özel hukuk tüzel kişisi veya sui-generis tüzel kişi kamusal bir düzenlemeyle veya kamusal bir düzenleme gereğince kurulmuşsa ve bu kamusal düzenleme gereğince yönetimsel kontrolü sağlayan özellikli hakları veya imtiyazları varsa" bu kuruluşların kamusal hakimiyet altında ve idari teşkilata dahil olduğunun kabul edilmesi gerektiği söylenmektedir. Bkz. Oder, Ayanoğlu, **İdare Hukuku I Ders Notları Temel İlkeler**, s. 25–27.

[1250] Gözler, **İdare Hukuku Cilt 1**, s. 211–218. Tartışmalı tüzel kişiler değerlendirmeleri için ayrıca bkz. İşbir, **Kamu Tüzel Kişiliği**, s. 483–658.

veya DOB bunlar arasında yer almamaktadır.[1251] Belirtmek gerekir ki Fransa'da da kültüre ilişkin olarak faaliyet göstermek üzere farklı kamu tüzel kişiliklerinin kurulduğu görülmektedir.[1252] Ağırlıklı olarak kamu hukukuna tabi kılınmak isteyen kuruluşlar *établissements publics administratif* (EPA) olarak kurulurken özel hukuka tabi olması istenilen kuruluşların *établissements publics à caractère industriel et commercial* (EPIC) olarak kurulduğu görülmektedir.[1253] Bu kurumlar belirli durumlarda özel hukuka tabi iken (örn. yöneticiler ve muhasebe görevi yürütenler dışında çalışanların iş hukukuna tabi olması) kamusal ayrıcalıklardan (örn. mallarının haczedilememesi) yararlanabilmekte ve kamusal sınırlamalara (örn. kamu ihale kurallarına tabi olma) tabi olmaktadır.[1254] EPA olarak kurulanlara plastik ve görsel sanatlara ilişkin olarak destekleme faaliyeti yürüten *Le Centre national des arts plastiques*,[1255] müzecilik faaliyeti yürütme görevi bulunan *Musée du Louvre,*[1256] seramik sanatının üretilmesi, korunması ve sunulması konularında eğitim sağlamak gibi görevleri bulunan *Cité de la céramique - Sèvres et Limoges*[1257] örnek verilebilir. EPIC olarak kurulanlara örnek olarak ise müzik hayatının gelişimine yönelik faaliyet yürüten *Cité de*

[1251] Gözler, **İdare Hukuku Cilt 1**, s. 237. Gözler DOB'un kamu tüzel kişisi olduğunu söylemekte; fakat bu nitelendirmeyi neden yaptığını açıklamamaktadır. *Sui generis* tüzel kişilerin varlığını kabul eden İşbir de bu kurumlara *sui generis* değil, kamu tüzel kişiliğini haiz kurumlar altında yer vermektedir. Bkz. İşbir, **Kamu Tüzel Kişiliği**, s. 660–661.

[1252] "Établissements publics sous tutelle du ministère de la Culture", **Service-public.fr**, y.y., (Çevrimiçi) https://lannuaire.service-public.fr/gouvernement/cafcf375-d154-42d0-b121-bd3c5086af45.

[1253] Benoit Plessix, **Droit administartif general**, 2. baskı, Paris, LexisNexis, 2018, s. 682–683. EPIC kurumları sermayeye sahip olmadan kurulmaktadır. Bu sebeple idarenin şirketlerinden ayrı bir özellik gösterilmektedir. Gustave Peiser, **Droit administratif**, 14. baskı, Paris, Dalloz, 1989, s. 118.

[1254] Conseil d'État, "Guide 2024 des outils d'action économique: Fiche 14 - Établissements publics industriels et commerciaux.", 2024, s. 2, (Çevrimiçi) https://www.conseil-etat.fr/es/Media/actualites/documents/2024/fevrier-2024/guide-2024-des-outils-d-action-economique/fiche-14-etablissements-publics-industriels-et-commerciaux.

[1255] Décret n° 2015-463 du 23 avril 2015 relatif à l'Etablissement public du Centre national des arts plastiques, JORF n°0097 du 25 avril 2015, (Çevrimiçi) https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000030517673, md. 1 ve md. 2.

[1256] Décret n° 92-1338 du 22 décembre 1992 portant création de l'Etablissement public du musée du Louvre, JORF n°0298 du 23 décembre 1992, (Çevrimiçi), https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000360157, md. 1-2.

[1257] Décret n° 2015-463 du 23 avril 2015 relatif à l'Etablissement public du Centre national des arts plastiques, JORF n°0097 du 25 avril 2015, (Çevrimiçi), https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000030517673, md. 1 ve md. 2.

la musique - Philharmonie de Paris,[1258] tiyatro hizmeti yürüten *Comédie Français*[1259] ve opera faaliyeti yürütmekle görevli *Théatre national de l'Opéra-comique*[1260] gösterilebilecektir.

Belirtildiği üzere DTGM ve DOB cumhurbaşkanlığı kararnameleriyle kurulmuştur. Bu kuruluşların sermayesi bulunmamakla birlikte, bütçeleri, personel rejimi ve KTB'nin faaliyetleri üzerindeki yetkileri, DTGM veya 4 sayılı CBK md. 132 ve md. 330 uyarınca genel bütçeden ayrılan ödenekler sırasıyla DTGM ve DOB gelirleri arasında yer almaktadır. Yine aynı CBK md. 331 uyarınca DOB ve müdürlüklerinin bütçeleri KTB tarafından tasdik edilmektedir. DTGM ve DOB'un 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu[1261] kapsamında "özel bütçeli diğer idareler" olarak sayıldığı görülmektedir.

DTGM personelinin 4 sayılı CBK md. 129(3) ve 5411 sayılı Devlet Tiyatroları Personeli Hakkında Kanun uyarınca ve DOB personelinin de 4 sayılı CBK md. 329 ve 1309 sayılı Devlet Opera ve Balesi Personeli Hakkında Kanun uyarınca memur olarak nitelendirildiği görülmektedir. 4 sayılı CBK md. 128 ve md. 328 uyarınca DTGM ve DOB KTB'ye bağlı olarak kurulmuştur. 4 sayılı CBK md. 128(2) uyarınca DTGM'nin hizmet birimlerinin Kültür ve Turizm bakanının onayı ile yürürlüğe konacak yönetmelikle düzenleneceği ve DOB'un illerde kuracağı müdürlüklerin de bakanın onayına tabi olduğu görülmektedir. Ayrıca, DTGM'nin yurt içi ve yurt dışında milli ve milletlerarası festival ve turne düzenlemesi ve DOB'un yurt içi ve yurt dışında düzenleyeceği turneler ve milli ve milletlerarası festivaller bakan onayına tabidir.[1262] DTGM ve DOB'un kendi yönetmeliklerini çıkardığı da anlaşılmaktadır. Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü Personeli Görevde Yükselme ve Unvan Değişikliği Yönetmeliği,[1263] Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü Disiplin Amirleri Yönetmeliği[1264] Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Personeli Görevde Yükselme ve Unvan Değişikliği

[1258] Décret n° 2015-1178 du 24 septembre 2015 relatif à l'établissement public de la Cité de la musique - Philharmonie de Paris, JORF n°0222 du 25 septembre 2015, (Çevrimiçi), https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000031218307, md. 1.
[1259] Décret n° 95-356 du 1er avril 1995 conférant à la Comédie-Française le statut d'établissement public national à caractère industriel et commercial, JORF n°81 du 5 avril 1995, (Çevirimiçi), https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000000735095#:~:text=%2D%20La%20Com%C3%A9die%2DFran%C3%A7aise%20est%20un,le%20rayonnement%20national%20et%20international., md. 1 ve md. 2.
[1260] Décret n° 2004-1232 du 20 novembre 2004 fixant le statut du Théâtre national de l'Opéra-Comique, JORF n°271 du 21 novembre 2004, (Çevrimiçi), https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/LEGITEXT000005874657, md.1 ve md. 2.
[1261] 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, R.G. No: 25326, T. 24.12.2003.
[1262] Bkz. 4 sayılı CBK md. 129 ve md. 328 (3). Ayrıca bkz. Devlet Tiyatroları Görev ve Çalışma Yönergesi md. 46.
[1263] Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü Personeli Görevde Yükselme ve Unvan Değişikliği Yönetmeliği, R.G. No: 30742, T. 11.04.2019.
[1264] Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü Disiplin Amirleri Yönetmeliği, R.G. No: 32182, T. 06.05.2023.

Yönetmeliği,[1265] Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Disiplin Amirleri Yönetmeliği[1266] ve Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğünde Sözleşmeli Olarak Görev Yapan Sanatkar Memur, Uygulatıcı Uzman Memur ve Uzman Memurlar Hakkında Sınav Yönetmeliği[1267] bu yönetmeliklerin örneklerindendir. Belirtmek gerekir ki, bu yönetmeliklere karşı DTGM ve DOB'un kamu tüzel kişiliğini haiz olmaması gerekçesiyle herhangi bir iptal davası açıldığı tespit edilmemiştir.

KTB'nin DTGM ve DOB üzerinde sahip olduğu idari vesayet yetkisi ve DTGM ve DOB personelinin tabi olduğu hukuki rejim ilerleyen bölümlerde ele alınacak olmakla birlikte, şu ana kadar ortaya konan mevzuat, DTGM ve DOB'un kamusal hakimiyet altında tüzel kişiler veya doktrindeki görüşler doğrultusunda kamu tüzel kişileri oldukları yorumuna imkân verecektir. Fakat DTGM ve DOB'un "kamu tüzel kişisi" olarak değil "tüzel kişi" olarak kurulmasının arkasında bir gerekçe olup olmadığı özel olarak değerlendirilmelidir.[1268] Nitekim, 4 sayılı CBK birçok kurum ve kuruluşun "kamu tüzel kişisi" olmasını öngörmüşken, DTGM'nin veya DOB'un "tüzel kişi" olarak kurulmasının arkasında bu kurumların diğer kamu tüzel kişilerden ayrı tutulması iradesi olduğu varsayılabilir.[1269] 4 sayılı CBK ile kurulan kuruluşlar arasındaki bu farklılığın özel hukuk ilişkileri ile de açıklanamayacağı ve tüzel kişi olarak belirtilen kurumların haiz oldukları kamu gücü ayrıcalıkları ve tabi oldukları hukuk doğrultusunda bir değerlendirme yapılması gerektiği söylenmektedir.[1270]

Yasakoyucu veya Cumhurbaşkanlığının bir kuruluşu kamu tüzel kişiliği olarak kurmamasının arkasında kamu tüzel kişiliğinin sağladığı "Anayasal sonuçlarını yaratmama, yürütülecek faaliyetin kamusal yetkilerin kullanımını gerektirmemesi, yürütülecek faaliyetin niteliğine özel hukuk tüzel kişiliği formunun daha uygun olması gibi" gerekçeler olabileceği belirtilmiştir.[1271] Kanımızca da söz konusu kurumların "tüzel kişilik" olarak kurulmasının arka planında, bu kurumlara daha özgür bir hareket alanı sunulması olduğu gibi kamu tüzel kişiliği verilerek içkin şekilde sağlanan yetkilerin bu kurumlar tarafından kullanılamaması yani bu

[1265] Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Personeli Görevde Yükselme ve Unvan Değişikliği Yönetmeliği, R.G. No: 29581, T. 02.01.2016.
[1266] Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Disiplin Amirleri Yönetmeliği, R.G. No: 31789, T. 25.03.2022.
[1267] Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğünde Sözleşmeli Olarak Görev Yapan Sanatkar Memur, Uygulatıcı Uzman Memur ve Uzman Memurlar Hakkında Sınav Yönetmeliği, R.G. No: 32552, T. 21.05.2024.
[1268] İlgili mevzuatın gerekçeleri bu konuda bir açıklık getirmemektedir.
[1269] Bu varsayım DTGM ve DOB'un tüzel kişilik olarak kurulmuş olduğu mülga kanunlar bakımından da geçerli olacaktır. Bununla birlikte, farklı kanunlarda "tüzel kişilik" olarak kurulması öngörülen kuruluşların aslen "kamu tüzel kişisi" olarak kurulmasının amaçlandığı ifade edilebilecek olsa da tek bir kararnameyle kurulan kuruluşlar bakımından bunun söylenmesinin mümkün olmadığı düşünülmektedir.
[1270] Çiğdem Sever, **Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında İdare Hukukunda Kanuna Dayanma İlkesi**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2021, s. 184.
[1271] Oder, Ayanoğlu, **İdare Hukuku I Ders Notları Temel İlkeler**, s. 24.

kurumların özerkliklerinin sınırlandırılması olabilir. Nitekim, kamu tüzel kişiliği ile birlikte Devlet karşısında vesayet ilişkisi saklı kalmak kaydıyla özerklik sağlandığı da görülmektedir.[1272]

Bu kurumların doğrudan "kamu" olarak nitelendirilmemesi ve "tüzel kişilik" olarak kurulmasının arkasında bu kurumlara daha özgür bir hareket alanı sunma amacı olduğu varsayılabilir. Bu varsayımın geri planında DTGM ve DOB'un sanat özgürlüğü kapsamında faaliyet yürütmesi bulunmaktadır. Bununla birlikte, DTGM ve DOB personelinin kamu görevliliği statüsünü haiz olduğu[1273] veya DTGM ve DOB'un kamu ihale mevzuatından ari tutulmadığı görülmektedir. DTGM ve DOB belirtildiği üzere KTB ile yakın bir ilişki içerisindedir. Bu doğrultuda, bu kuruluşlara kamu tüzel kişiliği tanınmamasının arkasında bu kuruluşlara kamu tüzel kişiliğinin öngördüğü yetkilerin sağlanmama amacı bulunabilir. Yönetmelik çıkarma ve kamulaştırma yapma bu yetkilerden bazılarıdır. Bu kuruluşların yetki ve görevlerini düzenleyen yönetmeliklere bakıldığında özellikle eski tarihli bazı yönetmeliklerin KTB tarafından çıkarıldığı bazı yönetmeliklerin ise DOB ve DTGM tarafından çıkarıldığı görülmektedir.[1274] Keza, DTGM'nin kamulaştırma yapma yetkisi öngörülmezken, kültür yatırımları ile ilgili taşınmaz temin etme ve kamulaştırma yapma yetkisi, 1 sayılı CBK md. 277 ile birlikte KTB'ye tanınmıştır. Bunlar da "tüzel kişilik" tanınmasının arkasında özgür hareket alanı sağlamaktan ziyade, kamu tüzel kişiliklerinin merkezi idare karşısında sahip olduğu özerkliğin bu kuruluşlara tanınmaması olduğunu düşündürmektedir. DTGM veya DOB'un ihtiyacı olabilecek taşınmazların kamulaştırma yoluyla temin edilmesi ya da DTGM ve DOB'un faaliyetlerini yürütürken dayandığı mevzuatın KTB tarafından çıkarılabilecek olması, sanat faaliyetleri üzerinde KTB'nin iradesini sürdürme amacıyla açıklanabilir. Bu düşüncenin geri planında idarenin yürüttüğü sanat faaliyetinin ve kültür politikalarının bakanlık eliyle merkezi idare tarafından tasarlanması amacı bulunmaktadır. Yasakoyucunun sanat faaliyetinin merkezi idare politikalarından bağımsız bir şekilde yürütülmesini güvence altına almak yerine, sanat alanında merkezi idarenin güçlü bir konuma sahip olmasını tercih ettiği yorumu yapılabilir. Son olarak belirtilmelidir ki, yasakoyucunun amacı DGTM ve DOB'un kamu tüzel kişiliğine tanınan yetkileri haiz olması ise ve bu kuruluşlara "tüzel kişilik"

[1272] Gözler, **İdare Hukuku Cilt 1**, s. 198–199.
[1273] Devlet memurluğu statüsüne ilişkin değerlendirmeler ayrıca ele alınacaktır. Ayrıca bkz. DİBGK, E. 1964/674, K. 1964/344, R.G. No: 11990, T. 05.05.1965.
[1274] KTB tarafından çıkarılan yönetmelikler için örneğin bkz. Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Yönetmeliği ve Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Alım, Satım ve İhale İşleri ile Muhasebe İşleri ve Ayniyat İşlemleri Yönetmeliği, R.G. No: 17409, T. 23.07.1961.

tanınmasının bu bölümde değerlendirdiğimizin aksine özel bir gerekçesi yoksa, kararnamede değişiklik yapılarak bu kuruluşların "kamu tüzel kişiliği" olarak kurulması önerilmektedir.

2. Görevleri İtibarıyla Sanat Faaliyeti Yürütebilecek İdareler

a. Mahalli İdareler

Belediyeler ve büyükşehir belediyeleri 5393 sayılı Belediye Kanunu[1275] md. 14, 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu[1276] md. 6 ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu[1277] md. 7/1(n) uyarınca kültür ve sanat hizmetlerini sunma görevini ve yetkisini haizdir. Bu yeni bir yetki değildir. 1930 tarihli ve 1580 sayılı Belediye Kanunu md. 15/59 ile de "belediye tiyatrosu, sineması…halk müzeleri… yapmak ve idame etmek ve yaptırıp işletmek" görevi öngörülmüştür.[1278] Kültür ve sanatın gelişimi için belediyelere önemli görevler düşmektedir.[1279] Çoğu belediyenin kültür ve/veya sanat kavramlarına belediyenin misyon, vizyon ve/veya temel değerleri/politikaları arasında yer verdiği tespit edilmektedir.[1280] Belediyeler bu faaliyetlerini

[1275] 5393 sayılı Belediye Kanunu, R.G. No: 25874, T. 13.07.2005. Kanun md. 14 uyarınca "Belediye, mahallî müşterek nitelikte olmak şartıyla; a) […] kültür ve sanat, turizm ve tanıtım […] hizmetlerini yapar veya yaptırır.
[1276] 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu, R.G. No: 25745, T. 04.03.2005. Kanun md. 6 uyarınca "İl özel idaresi mahallî müşterek nitelikte olmak şartıyla; a) […] kültür, sanat, turizm […] ilişkin hizmetleri […] yapmakla görevli ve yetkilidir.
[1277] 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, R.G. No: 25531, T.23.07.2004. Kanun md. 7 uyarınca "Büyükşehir belediyesinin görev, yetki ve sorumlulukları şunlardır: […] n) Gerektiğinde […] kültür hizmetleri için bina ve tesisler yapmak".
[1278] 1580 sayılı Belediye Kanunu, R.G. No: 1471, T.14.04.1930.
[1279] İstanbul Kültür Sanat Vakfı, "Türkiye'de Yerel Kültür Ekosistemi", s. 5.
[1280] T.C. Adana Büyükşehir Belediyesi, "Adana Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", 2024, s. 15. T.C. Ankara Büyükşehir Belediyesi, "Ankara Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", 2024, s. 16. T.C. Afyonkarahisar Belediyesi, "Afyonkarahisar Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", 2024, s. 393. T.C. Amasya Belediyesi, "Amasya Belediyesi 2023 İdare Faaliyet Raporu", 2024, s. 12. T.C. Aydın Büyükşehir Belediyesi, "Aydın Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", 2024, s. 15. T.C. Balıkesir Büyükşehir Belediyesi, "Balıkesir Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", 2024, s. 17. T.C. Bartın Belediyesi, "Bartın Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", 2024, s. 9. T.C. Batman Belediyesi, "Batman Belediyesi 2024 Yılı Performans Programı", 2024, s. 35. T.C. Bayburt Belediyesi, "Bayburt Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", 2024, s. 2. T.C. Bingöl Belediyesi, "Bingöl Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", 2024, s. 27. T.C. Bitlis Belediyesi, "Bitlis Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", 2024, s. 19. T.C. Burdur Belediyesi, "Burdur Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", 2024, s. 17. T.C. Bursa Büyükşehir Belediyesi, "Bursa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", 2024, s. 30. T.C. Çanakkale Belediyesi, "Çanakkale Belediyesi 2023 Mali Yılı Faaliyet Raporu", 2024, s. 2. T.C. Çorum Belediyesi, "Çorum Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", 2024, s. 4. T.C. Denizli Büyükşehir Belediyesi, "Denizli Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", 2024, s. 12. T.C. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, "Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", 2024, s. 8. T.C. Düzce Belediyesi, "Düzce Belediye Başkanlığı 2023 Yılı Faaliyet Raporu", 2024, s. 13. T.C. Edirne Belediyesi, "Edirne Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", 2024, s. 8. T.C. Elazığ Belediyesi, "Elazığ Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", 2024, s. 20. T.C. Erzurum Büyükşehir Belediyesi, "Erzurum Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", 2024, s. 15. T.C. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, "Gaziantep Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", 2024, s. 19. T.C. Giresun Belediyesi, "Giresun Belediyesi Faaliyet Raporu 2023", 2024, s. 8. T.C. Hatay Büyükşehir Belediyesi, "Hatay Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", 2024, s. 2. T.C. Isparta Belediyesi, "Isparta Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu", 2024, s. 12. T.C. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, "İstanbul Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", 2024, s. 8. T.C. Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi, "Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu",

genel olarak kültür ve sanat faaliyetlerine odaklanan hizmet birimleriyle gerçekleştirmektedir. Çoğu belediyenin kültüre ilişkin daire başkanlıkları/müdürlükleri bulunduğu tespit

2024, s. 1.T.C. Karaman Belediyesi, "Karaman Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", 2024, s. 4. T.C. Kars Belediyesi, "Kars Belediye Başkanlığı 2023 Mali Yılı Faaliyet Raporu", 2024, s. 8. (Kars Belediyesi Faaliyet Raporu'nun sayfa numaraları metinde yer almadığı için pdf sayfa numaralarına yer verilmiştir). T.C. Kayseri Büyükşehir Belediyesi, "Kayseri Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", 2024, s. 1. T.C. Kırklareli Belediyesi, "Kırklareli Belediye Başkanlığı 2023 Yılı Faaliyet Raporu", 2024, s. 3. T.C. Kırşehir Belediyesi, "Kırşehir Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu", 2024, s. 7. T.C. Kilis Belediyesi, "Kilis Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu", 2024, s. 11. T.C. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, "Kocaeli Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", 2024, s. 15. T.C. Konya Büyükşehir Belediyesi, "Konya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", 2024, s. 12. T.C. Kütahya Belediye Başkanlığı, "Kütahya Belediye Başkanlığı 2023 Yılı Faaliyet Raporu", 2024, s. 18. T.C. Manisa Büyükşehir Belediyesi, "Manisa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", 2024, s. 14. T.C. Mardin Büyükşehir Belediyesi, "Mardin Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu Taslağı", 2024, s. 2–3. T.C. Mersin Büyükşehir Belediyesi, "Mersin Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", 2024, s. 15. T.C. Nevşehir Belediyesi, "Nevşehir Belediyesi 2023 Bütçe Yılı Faaliyet Raporu", 2024, s. 9. T.C. Niğde Belediyesi, "Niğde Belediye Başkanlığı 2023 Mali Yılı İdare Faaliyet Raporu", 2024, s. 9. T.C. Rize Belediyesi, "Rize Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu", 2024, s. 1. T.C. Sakarya Büyükşehir Belediyesi, "Sakarya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", 2024, s. 12. T.C. Samsun Büyükşehir Belediyesi, "Samsun Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", 2024, s. 21. T.C. Siirt Belediyesi, "Siirt Belediyesi Faaliyet Raporu 2023", 2024, s. 2. T.C. Sinop Belediyesi, "2023 Yılı Sinop Belediyesi Faaliyet Raporu", 2024, s. 5. T.C. Sivas Belediyesi, "Sivas Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", 2024, s. 1. T.C. Şırnak Belediyesi, "Şırnak Belediye Başkanlığı 2023 Faaliyet Raporu", 2024, s. 1. T.C. Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi, "Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", 2024, s. 12. T.C. Tokat Belediyesi, "Tokat Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", 2024, s. 2. T.C. Uşak Belediyesi, "Uşak Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", 2024, s. 1. T.C. Van Büyükşehir Belediyesi, "Van Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", 2024, s. 7.T.C. Yozgat Belediyesi, "Yozgat Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", 2024, s. 2–3. T.C. Zonguldak Belediyesi, "Zonguldak Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", 2024, s. Giriş.

edilebilmektedir.[1281] Burada belirtmek gerekir ki, bu hizmet birimleri genellikle kültür ve sosyal işleri birlikte ele almaktadır ve sadece kültür odaklı birimi olan belediye sayısı azdır.[1282]

[1281] T.C. Adana Büyükşehir Belediyesi, "Birimlerimiz", (Çevrimiçi) https://www.adana.bel.tr/tr/birimlerimiz, 30.05.2025.T.C. Adıyaman Belediyesi, "Kültür ve Sosyal İşler", (Çevrimiçi) https://www.adiyaman.bel.tr/KULTUR-SOSYAL, 30.05.2025.T.C. Afyonkarahisar Belediye Başkanlığı, "Müdür - Servis Sorumluları", (Çevrimiçi) https://www.afyon.bel.tr/kurumsal-yapi/1/107/Mudur-Birim-Sorumlulari, 30.05.2025.T.C. Ağrı Belediyesi, "Birim Müdürlükleri", (Çevrimiçi) https://www.agri.bel.tr/profiller/birim-mudurlukleri/, 30.05.2025.T.C. Aksaray Belediyesi, "Müdürlükler", (Çevrimiçi) https://www.aksaray.bel.tr/Mudurluklerimiz.aspx, 30.05.2025.T.C. Amasya Belediyesi, "Organizasyon Şeması", (Çevrimiçi) https://amasya.bel.tr/sayfalar/organizasyon-semasi, 30.05.2025.T.C. Ankara Büyükşehir Belediyesi, "Teşkilat Şeması", (Çevrimiçi) https://www.ankara.bel.tr/teskilat-semasi, 30.05.2025.T.C. Antalya Büyükşehir Belediyesi, "Kurumsal Yapı", (Çevrimiçi) https://www.antalya.bel.tr/Kurumsal/Kurumsal-Yapi, 30.05.2025. T.C. Ardahan Belediyesi, "Müdürlükler", (Çevrimiçi) https://www.ardahan.bel.tr/mudurlukler, 30.05.2025. T.C. Artvin Belediyesi, "Organizasyon Şeması", (Çevrimiçi) https://artvin.bel.tr/teskilat-semasi, 30.05.2025. T.C. Aydın Büyükşehir Belediyesi, "Kurumsal Yapı", (Çevrimiçi) https://aydin.bel.tr/detail/4353/kurumsal-yapi, 30.05.2025. T.C. Balıkesir Büyükşehir Belediyesi, "Kurumsal", (Çevrimiçi) https://balikesir.bel.tr/organizasyonsemasi, 30.05.2025. T.C. Bartın Belediyesi, "Teşkilat Şeması", (Çevrimiçi) https://bartin.bel.tr/teskilat-semasi, 30.05.2025. T.C. Batman Belediyesi, "Müdürlükler", (Çevrimiçi) https://www.batman.bel.tr/mudurlukler, 30.05.2025. T.C. Bingöl Belediyesi, "Müdürlükler", (Çevrimiçi) https://www.bingol.bel.tr/tr/idare/mudurlukler, 30.05.2025. T.C. Bitlis Belediyesi, "Organizasyon Şeması", (Çevrimiçi) https://bitlis.bel.tr/organizasyon-semasi/, 30.05.2025. T.C. Bolu Belediyesi, "Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü", (Çevrimiçi) https://www.bolu.bel.tr/kulturvesosyalisler/, 30.05.2025.T.C. Burdur Belediyesi, "Birimlerimiz", (Çevrimiçi) https://burdur.bel.tr/birimlerimiz/, 30.05.2025. T.C. Bursa Büyükşehir Belediyesi, "Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı", (Çevrimiçi) https://www.bursa.bel.tr/idari/kultur-ve-sosyal-isler-dairesi-baskanligi-16, 30.05.2025. T.C. Çanakkale Belediyesi, "Kültür İşleri Müdürlüğü", (Çevrimiçi) https://www.canakkale.bel.tr/tr/sayfa/1224-kultur-isleri-mudurlugu, 30.05.2025. T.C. Çankırı Belediyesi, "Müdürlükler", (Çevrimiçi) https://cankiri.bel.tr/mudurlukler, 30.05.2025. T.C. Çorum Belediyesi, "Müdürlükler", (Çevrimiçi) https://www.corum.bel.tr/kurumsal/mudurlukler, 30.05.2025. T.C. Denizli Büyükşehir Belediyesi, "Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı", (Çevrimiçi) https://www.denizli.bel.tr/Default.aspx?k=kultur-ve-sosyal-isler, 30.05.2025. T.C. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, "Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Teşkilat Şeması", (Çevrimiçi) https://www.diyarbakir.bel.tr/kurumsal/yonetim.html, 30.05.2025. T.C. Düzce Belediyesi, "Kültür İşleri Müdürlüğü", (Çevrimiçi) https://duzce.bel.tr/115-kultur-isleri-mudurlugu, 30.05.2025.T.C. Edirne Belediyesi, "Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü", (Çevrimiçi) https://www.edirne.bel.tr/Kurumsal/MudurlukDetay?mudurlukId=d3a9738b-08f5-46e3-9f34-e632acc0649c#, 30.05.2025. T.C. Elazığ Belediyesi, "Müdürlükler", (Çevrimiçi) https://www.elazig.bel.tr/mudurlukler/, 30.05.2025. T.C. Erzincan Belediyesi, "Müdürlükler", (Çevrimiçi) https://www.erzincan.bel.tr/mudurlukler, 30.05.2025. T.C. Erzurum Büyükşehir Belediyesi, "Daire Başkanlıklarımız", (Çevrimiçi) https://www.erzurum.bel.tr/daire-baskanliklarimiz, 30.05.2025. T.C. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, "Teşkilat Şeması", (Çevrimiçi) https://www.gaziantep.bel.tr/tr/teskilat-semasi, 30.05.2025. T.C. Eskişehir Büyükşehir Belediyesi, "İdari Şema", (Çevrimiçi) https://www.eskisehir.bel.tr/idari-sema, 30.05.2025. T.C. Giresun Belediyesi, "Müdürlerimiz", (Çevrimiçi) https://giresun.bel.tr/mudurlerimiz/, 30.05.2025. T.C. Gümüşhane Belediyesi, "Birimler", ((Çevrimiçi) https://www.gumushane.bel.tr/birimlerimiz/, 30.05.2025. T.C. Hakkari Belediyesi, "Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü", (Çevrimiçi) https://www.hakkari.bel.tr/kultur-ve-sosyal-isler-mudurlugu, 30.05.2025.T.C. Hatay Büyükşehir Belediyesi, "Teşkilat Şeması", (Çevrimiçi) https://hatay.bel.tr/teskilat-semasi, 30.05.2025. T.C. Iğdır Belediyesi, "Belediye Birimleri", (Çevrimiçi) https://www.igdir.bel.tr/belediye-birimleri, 30.05.2025. T.C. Isparta Belediyesi, "Birimlerimiz", (Çevrimiçi) https://www.isparta.bel.tr/birimlerimiz, 30.05.2025. T.C. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, "Daire Başkanlıkları", (Çevrimiçi) https://ibb.istanbul/ibb/tum-baskanliklar, 30.05.2025.T.C. İzmir Büyükşehir Belediyesi, "Kurumsal", (Çevrimiçi) https://www.izmir.bel.tr/tr/Birimler/289, 30.05.2025.T.C. Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi, "Organ ve Teşkilat", (Çevrimiçi) https://kahramanmaras.bel.tr/kurumsal/organ-ve-teskilat, 30.05.2025. T.C. Karabük Belediyesi, "Müdürlükler", (Çevrimiçi) https://www.karabuk.bel.tr/mudurlukler.asp, 30.05.2025. T.C. Karaman Belediyesi, "Birimler", (Çevrimiçi) https://www.karaman.bel.tr/Menu/20/Birimler.aspx, 30.05.2025.T.C. Kars Belediyesi, "Müdürlükler", (Çevrimiçi) https://www.kars.bel.tr/mudurluk, 30.05.2025. T.C. Kayseri Büyükşehir Belediyesi, "Organizasyon Yapısı", (Çevrimiçi) https://www.kayseri.bel.tr/organizasyon-yapisi, 30.05.2025. T.C. Kastamonu Belediyesi, "Müdürlüklerimiz", (Çevrimiçi)

Bu hizmet birimlerinin bir parçasını da şehir tiyatroları oluşturmaktadır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Tiyatroları, belediyelerin yürüttüğü sanat faaliyetlerinin en eski

https://www.kastamonu.bel.tr/kurumsal/mudurluklerimiz/, 30.05.2025. T.C. Kırıkkale Belediyesi, "Kırıkkale Belediyesi Teşkilat Şeması", (Çevrimiçi) https://www.kirikkale.bel.tr/tr/?sayfa=mudurlukler, 30.05.2025.T.C. Kırklareli Belediyesi, "Müdürlüklerimiz", (Çevrimiçi) https://www.kirklareli.bel.tr/sayfalar/66/mudurluklerimiz, 30.05.2025. T.C. Kırşehir Belediyesi, "Müdürlükler", (Çevrimiçi) https://www.kirsehir.bel.tr/mudurlukler, 30.05.2025. T.C. Kilis Belediyesi, "Müdürlükler ve Hizmet Birimleri", (Çevrimiçi) https://www.kilis.bel.tr/index.php/2019/04/04/mudurlukler/, 30.05.2025. T.C. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, "Organizasyon Yapısı", (Çevrimiçi) https://www.kocaeli.bel.tr/teskilat/, 30.05.2025. T.C. Konya Büyükşehir Belediyesi, "Kurumsal Yapı", (Çevrimiçi) https://www.konya.bel.tr/s/kurumsal-yapi, 30.05.2025. T.C. Kütahya Belediyesi, "Yönetim Şeması", (Çevrimiçi) https://kutahya.bel.tr/yonetimsemasi.asp, 30.05.2025. T.C. Malatya Büyükşehir Belediyesi, "Organizasyon Şeması", (Çevrimiçi) https://www.malatya.bel.tr/organizasyon-semasi, 30.05.2025. T.C. Manisa Büyükşehir Belediyesi, "Teşkilat Şeması", (Çevrimiçi) https://www.manisa.bel.tr/teskilat-semasi/, 30.05.2025.T.C. Mardin Büyükşehir Belediyesi, "Teşkilat Şeması", (Çevrimiçi) http://www.mardin.bel.tr/teskilat-semasi, 30.05.2025. T.C. Mersin Büyükşehir Belediyesi, "Teşkilat Şeması", (Çevrimiçi) https://www.mersin.bel.tr/kurumsal/teskilat-semasi, 30.05.2025. T.C. Muğla Büyükşehir Belediyesi, "Organizasyon Şeması", (Çevrimiçi) https://www.mugla.bel.tr/organizasyonsemasi, 30.05.2025. T.C. Muş Belediyesi, "Müdürlüklerimiz", (Çevrimiçi) http://mus.bel.tr/mudurluklerimiz, 30.05.2025. T.C. Nevşehir Belediyesi, "Nevşehir Belediyesi Teşkilat Şeması", (Çevrimiçi) https://www.nevsehir.bel.tr/nevsehir-belediyesi-teskilat-semasi, 30.05.2025. T.C. Niğde Belediyesi, "Müdürlükler", (Çevrimiçi) https://nigde.bel.tr/mudurlukler, 30.05.2025. T.C. Ordu Büyükşehir Belediyesi, "Daire Başkanlıkları", (Çevrimiçi) https://www.ordu.bel.tr/Birimler, 30.05.2025.T.C. Osmaniye Belediyesi, "Müdürlükler", (Çevrimiçi) https://osmaniye-bld.gov.tr/kurumsal/mudurlukler, 30.05.2025. T.C. Rize Belediyesi, "Müdürlüklerimiz", (Çevrimiçi) https://www.rize.bel.tr/mudurluklerimiz, 30.05.2025. T.C. Sakarya Büyükşehir Belediyesi, "Daire Başkanlıkları", (Çevrimiçi) https://www.sakarya.bel.tr/tr/Belediye/DaireBaskanliklari/1, 30.05.2025. T.C. Samsun Büyükşehir Belediyesi, "Birimler", (Çevrimiçi) https://samsun.bel.tr/birimler, 30.05.2025. T.C. Siirt Belediyesi, "Teşkilat Şeması", (Çevrimiçi) https://www.siirt.bel.tr/teskilat-semasi, 30.05.2025. T.C. Sinop Belediyesi, "Birim Müdürleri", (Çevrimiçi) https://www.sinop.bel.tr/sabit-sayfalar/birim-mudurleri/, 30.05.2025. T.C. Sivas Belediyesi, "Müdürlükler", (Çevrimiçi) https://sivas.bel.tr/mudurlukler, 30.05.2025.T.C. Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi, "Organizasyon Şeması", (Çevrimiçi) https://www.sanliurfa.bel.tr/organizasyon-semasi, 30.05.2025. T.C. Şırnak Belediyesi, "Birimler", (Çevrimiçi) https://www.sirnak.bel.tr/birimler/, 30.05.2025. T.C. Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi, "İdari Yapı", (Çevrimiçi) https://www.tekirdag.bel.tr/buyuksehir_idari_yapi, 30.05.2025. T.C. Tokat Belediyesi, "Birim Müdürleri", (Çevrimiçi) https://www.tokat.bel.tr/sayfa/birim-mudurleri.html, 30.05.2025. T.C. Trabzon Büyükşehir Belediyesi, "Teşkilat Şeması", (Çevrimiçi) https://www.trabzon.bel.tr/Web/OrganizasyonSema, 30.05.2025. T.C. Tunceli Belediyesi, "Birimler", (Çevrimiçi) https://www.tunceli.bel.tr/birimler, 30.05.2025.T.C. Uşak Belediyesi, "Organizasyon Şeması", (Çevrimiçi) https://www.usak.bel.tr/icerik/organizasyon-semasi, 30.05.2025. T.C. Van Büyükşehir Belediyesi, "Teşkilat Şeması", (Çevrimiçi) https://van.bel.tr/teskilat-semasi.html, 30.05.2025. T.C. Yalova Belediyesi, "Müdürlükler", (Çevrimiçi) https://www.yalova.bel.tr/mudurlukler, 30.05.2025. T.C. Yozgat Belediyesi, "Teşkilat Şeması", (Çevrimiçi) https://www.yozgat.bel.tr/icerik/teskilat-semasi, 30.05.2025. T.C. Zonguldak Belediyesi, "Müdürlükler", (Çevrimiçi) https://www.zonguldak.bel.tr/kategori/Müdürlükler/46, 30.05.2025. İnternet sitelerine göre kültüre özgülenen bir müdürlüğü bulunmayan belediyeler: Bayburt ve Bilecik belediyeleridir. Bayburt'ta Kentsel Tasarım Müdürlüğü, Bilecik'te ise Sosyal Destek Hizmetleri Müdürlüğü bulunmaktadır. T.C. Bayburt Belediyesi, "Müdürlükler", (Çevrimiçi) https://www.bayburt.bel.tr/mudurlukler, 30.05.2025. T.C. Bilecik Belediyesi, "Birimlerimiz", (Çevrimiçi) https://www.bilecik.bel.tr/Birimlerimiz, 30.05.2025. Belirtmek gerekir ki, Bayburt Belediyesi'nin internet sitesinde kültür ve sosyal işler müdürlüğü olmadığı görülmekteyse de faaliyet raporunda yer verilmiştir. T.C. Bayburt Belediyesi, "Bayburt Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 17.

[1282] Bu belediyeler Çanakkale Belediyesi, Düzce Belediyesi, Giresun Belediyesi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'dir. Çanakkale Belediye Başkanlığı, "Kültür İşleri Müdürlüğü", (Çevrimiçi) https://www.canakkale.bel.tr/tr/sayfa/1224-kultur-isleri-mudurlugu, 30.05.2025. T.C. Düzce Belediyesi, "Kültür İşleri Müdürlüğü". T.C. Giresun Belediyesi, "Müdürlerimiz". T.C. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, "Daire Başkanlıkları". Gaziantep Büyükşehir Belediyesi'nde ve Mardin Büyükşehir Belediyesi'nde ise kültür ve turizm, Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi'nde kültür, gençlik ve spor, Ordu Büyükşehir Belediyesi'nde kültür, turizm ve sanat birlikte ele alınmıştır. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, "Teşkilat Şeması", (Çevrimiçi) https://www.gaziantep.bel.tr/tr/teskilat-semasi, 30.05.2025. T.C. Mardin Büyükşehir Belediyesi, "Teşkilat Şeması".T.C. Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi, "Organ ve Teşkilat". T.C. Ordu Büyükşehir Belediyesi, "Daire Başkanlıkları".

örneklerinden birini oluşturur. 1914 yılında kurulan Dar'ül-bedayi-i Osmani,[1283] 1931 yılında İstanbul Belediyesi'ne bağlanmış ve 1934 yılında ise İstanbul Belediyesi Şehir Tiyatroları adını almıştır.[1284] Organizasyon şemalarından ve faaliyet raporlarından anlaşıldığı üzere halihazırda şehir tiyatrosu aracılığıyla faaliyet yürüten birçok belediye bulunmaktadır.[1285]

Mahalli idarelerin sanat faaliyetlerini 5393 sayılı Kanun md. 70 ve 5216 sayılı Kanun md. 26'nın verdiği yetki doğrultusunda şirket kurma yoluyla gerçekleştiği de görülmektedir.[1286] Mahalli idarelerin, daha etkin ve verimli faaliyet yürütülebilmek, kâr elde edebilmek, idari vesayet denetiminden uzaklaşabilmek, personel istihdamını serbestçe gerçekleştirebilmek gibi

---

[1283] Çetinkaya İstikbal, **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, s. 63–67; 70–73.

[1284] T.C. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, "Hakkımızda", **İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Tiyatroları**, (Çevrimiçi) https://sehirtiyatrolari.ibb.istanbul/hakkimizda, 30.05.2025. belirtmek gerekir ki, şehir tiyatroları da sanat faaliyeti yürütmek amacıyla kurulan faaliyetlerin örneğini oluşturabilir; bununla birlikte kurma iradesi belediyededir ve bu sebeple mahalli idare başlığı altında değerlendirilmektedir.

[1285] Adana Büyükşehir Belediyesi için bkz. "Adana Büyükşehir Belediyesi Şehir Tiyatroları", y.y., (Çevrimiçi) https://sehirtiyatrosu.adana.bel.tr/. Afyonkarahisar Belediyesi için bkz. T.C. Afyonkarahisar Belediyesi, "Afyonkarahisar Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 394. Ankara Büyükşehir Belediyesi için bkz. T.C. Ankara Büyükşehir Belediyesi, "Ankara Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 2023. Antalya Büyükşehir Belediyesi için bkz. T.C. Antalya Büyükşehir Belediyesi, "Antalya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", 2024, s. 37. Aydın Büyükşehir Belediyesi için bkz. T.C. Aydın Büyükşehir Belediyesi, "Aydın Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 86. Bursa Büyükşehir Belediyesi için bkz. T.C. Bursa Büyükşehir Belediyesi, "Bursa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 152–153. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi için bkz. Hakkımızda", **Amed Şehir Tiyatrosu**, y.y., (Çevrimiçi) https://amedtiyatro.com/hakkimizda/. Denizli Büyükşehir Belediyesi için bkz. T.C. Denizli Büyükşehir Belediyesi, "Denizli Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 340–341. Edirne Belediyesi için bkz. T.C. Edirne Belediyesi, "Edirne Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 63. Eskişehir Büyükşehir Belediyesi için bkz. T.C. Eskişehir Büyükşehir Belediyesi, "Eskişehir Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", 2024, s. 178. Erzurum Büyükşehir Belediyesi için bkz. T.C. Erzurum Büyükşehir Belediyesi, "EBB Şehir Tiyatrosu 'Geç Kalanlar' İle Yeni Sezona 'Perde' Dedi", (Çevrimiçi) https://www.erzurum.bel.tr/GuncelHaber-ebb-sehir-tiyatrosu-gec-kalanlar-ile-yeni-sezona-perde-dedi/29/962791.html, 30.05.2025. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi için bkz. T.C. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, "Gaziantep Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 220. Giresun Belediyesi için bkz. T.C. Giresun Belediyesi, "Giresun Belediyesi Şehir Tiyatrosu", (Çevrimiçi) https://giresunbst.com/, 30.05.2025. İzmir Büyükşehir Belediyesi için bkz. T.C. İzmir Büyükşehir Belediyesi, "İzmir Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", 2024, s. 184. Kayseri Büyükşehir Belediyesi için bkz. T.C. Kayseri Büyükşehir Belediyesi, "Kayseri Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 27. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi için bkz. T.C. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, "Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Şehir Tiyatroları", (Çevrimiçi), https://tiyatro.kocaeli.bel.tr/, 30.05.2025. Konya Büyükşehir Belediyesi için bkz. T.C. Konya Büyükşehir Belediyesi, "Konya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 218. Malatya Büyükşehir Belediyesi için bkz. T.C. Malatya Büyükşehir Belediyesi, "Malatya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", 2024, s. 162. Manisa Büyükşehir Belediyesi için bkz. T.C. Manisa Büyükşehir Belediyesi, "Manisa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 120. Mersin Büyükşehir Belediyesi için bkz. T.C. Mersin Büyükşehir Belediyesi, "Mersin Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 97. Nevşehir Belediyesi için bkz. T.C. Nevşehir Belediyesi, "Nevşehir Belediyesi 2023 Bütçe Yılı Faaliyet Raporu", s. 118. Ordu Büyükşehir Belediyesi için bkz. T.C. Ordu Büyükşehir Belediyesi, "Ordu Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", 2024, s. 164. Sakarya Büyükşehir Belediyesi için bkz. T.C. Sakarya Büyükşehir Belediyesi, "Sakarya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 198. Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi için bkz. Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi, "Şanlıurfa Şehir Tiyatrosu Perdelerini Açıyor", (Çevrimiçi), https://www.sanliurfa.bel.tr/icerik/12622/21/sanliurfa-sehir-tiyatrosu-perdelerini-aciyor, 30.05.2025. Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi için bkz. T.C. Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi, "Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 93. Uşak Belediyesi için bkz. T.C. Uşak Belediyesi, "Uşak Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 87.

[1286] Ayrıca bkz. 6102 s. Kanun md. 16, md. 334, md. 478. Ayrıca bkz. 5302 s. İl Özel İdaresi Kanunu md. 52, 4046 s. Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanunu md. 26.

sebeplerle şirket kurma yoluyla hizmet sunduğu görülmektedir.[1287] Sermayesinin tamamı veya çoğunluğu belediyelere ait olan kültür ve sanat hizmetlerini sunmak için kurulan Adana Koza Kültür Sanat ve Turizm Hizmetleri A.Ş.,[1288] Bursa Kültür-Sanat Ürünleri ve Turizm Ticaret A.Ş.,[1289] Erzurum Kültür Sanat A.Ş.,[1290] Gazi Kültür Sanat Ticaret ve Turizm A.Ş.,[1291] İstanbul Kültür ve Sanat Ürünleri Tic. A.Ş.,[1292] İzmir Fuarcılık Hizmetleri Kültür ve Sanat İşleri Tic. A.Ş.,[1293] Eskişehir Sanat Özel Eğitim Kültür Spor Özel Sağlık Reklam ve Tanıtım Hizmetleri Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi,[1294] Kayseri Meslek Eğitim ve Kültür A.Ş.,[1295] Malatya Kültür A.Ş.,[1296] Muğla El Sanatları Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi,[1297] Samsun Kültür Turizm Ticaret A.Ş.,[1298] Şanlıurfa Kültür Bilişim A.Ş.[1299] ve TRABİTAŞ Sosyal ve Kültür Hizmetleri Ticaret A.Ş.[1300] bunların örneğini oluşturmaktadır.[1301] Belediye şirketlerinin doktrinde kamu tüzel kişisi olduğu ileri sürülmüşse de,[1302] bu şirketlerin özel hukuk formu olan

[1287] Tolga Demirbaş vd., "Yeni Kamu İşletmeciliği Bakış Açısıyla Türkiye'de Belediyelerin Şirketler Yoluyla Hizmet Sunma Modelinin Değerlendirilmesi", **Yönetim Bilimleri Dergisi**, C. 15, No: 30, 2017, s. 158. Mahalli idarelerin şirket kurma amaçları için ayrıca bkz. Ahmet Berk, "Yerel Hizmet Sunumu ve Belediye İktisadi Teşebbüsleri", **Sayıştay Dergisi**, No: 49, 2003, s. 52. Nida Malbeleği, "Belediye İktisadi Teşebbüsleri Üzerine Bir İnceleme", **İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi**, C. 18, No: 1, 2018, s. 38. Hülya Küçük, "Türkiye'de Belediye Şirketlerinin Denetimi Üzerine Bir Değerlendirme", **Journal of International Management, Educational and Economics Perspectives**, C. 3, No: 1, 2015, s. 42. Belediye şirketlerinin kuruluş prosedürlerine ilişkin değerlendirmeler için bkz. Nida Malbeleği, "Belediye İktisadi Teşebbüsleri Üzerine Bir İnceleme", **İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi**, C. 18, No: 1, 2018, s. 44–45. Özel hukuk tüzel kişisi kurulması yönteminde daha etkili, verimli ve kaliteli bir hizmet yürütülmesinin sağlanması ve tüzel kişinin kendi kaynaklarını oluşturup kullanma imkanının bulunması amacı için bkz. Atay, **İdare Hukuku**, s. 589–590.

[1288] T.C. Adana Büyükşehir Belediyesi, "Adana Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 310.

[1289] T.C. Bursa Büyükşehir Belediyesi, "Bursa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 430–441.

[1290] T.C. Erzurum Büyükşehir Belediyesi, "Şirketlerimiz", y.y., (Çevrimiçi) https://www.erzurum.bel.tr/IcerikDetay-sirketlerimiz/9/I.html.

[1291] T.C. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, "Gaziantep Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 353.

[1292] T.C. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, "İstanbul Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 39.

[1293] T.C. İzmir Büyükşehir Belediyesi, "Kurumsal", (Çevrimiçi) https://www.izmir.bel.tr/tr/Sirketler/169, 30.05.2025.

[1294] T.C. Eskişehir Büyükşehir Belediyesi, "Eskişehir Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 354.

[1295] T.C. Kayseri Büyükşehir Belediyesi, "Kayseri Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 90–91.

[1296] T.C. Malatya Büyükşehir Belediyesi, "Malatya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 156.

[1297] T.C. Muğla Büyükşehir Belediyesi, "Muğla Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", 2024, s. 176.

[1298] T.C. Samsun Büyükşehir Belediyesi, "Samsun Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 308.

[1299] T.C. Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi, "Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", 2024, s. 320–329.

[1300] T.C. Trabzon Büyükşehir Belediyesi, "Trabzon Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", 2024, s. 30.

[1301] Belirtmek gerekir ki, diğer belediyelerin iştirakleri de kültür ve sanat faaliyeti yürütebilmektedir; bununla birlikte bu tez kapsamında isminde kültür olan iştiraklere örnek olarak yer verilmiştir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, şehir tiyatroları örneğinde olduğu gibi bu kurumlar da kültür sanat faaliyeti yürütmek amacıyla kurulan faaliyetlerin örneğini oluşturabilir; bununla birlikte kurma iradesi belediyededir ve bu sebeple mahalli idare başlığı altında değerlendirilmektedir.

[1302] Gözler, **İdare Hukuku Cilt 1**, s. 687. Gözler bu kuruluşların Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminden önce kamu tüzel kişiliği olduğunu; nitekim 9 Temmuz 2018'den itibaren bu şirketlerin kanunla veya kamu tüzel kişiliği ile kurulma şartını taşımadığını belirtmektedir. Doktrindeki tartışmalar için ayrıca bkz. Sevgili Gençay, "Belediye Şirketlerinin Hukuki Statüsü", s. 161–162. Malbeleği, "Belediye İktisadi Teşebbüsleri Üzerine Bir İnceleme", s. 35. Kamu tüzel kişiliğinin ve piyasa şartlarına göre hareket etme gerekliliğinin rekabet içerisinde olan özellikler olduğuna ilişkin ayrıca bkz. Mücahit Bektaş, İbrahim Olgun, "Belediye Şirketleri ve İştirakleri", **Belediye Yönetimi ve Kamusal İlişkiler**, 2017, s. 244.

anonim şirket olarak kurulduğu göz önünde tutulduğunda kamu tüzel kişisi olarak nitelendirilmemesi gerektiği düşünülmektedir.[1303] Yargıtay da bir kararında bu şirketlerin "belediyelerin tüzel kişiliğinden ayrı ve bağımsız özel hukuk tüzel kişileri" olduğunun altını çizmiştir.[1304] DTGM ve DOB'a ilişkin değerlendirmelerde ele aldığımız üzere özel hukuk tüzel kişileri kamusal hakimiyet altında olabilecek ve bu doğrultuda idare sayılabilecektir.[1305] Bu görüş doğrultusunda, bu kuruluşların sermayesi göz önünde tutulduğunda bu şirketlerin de idare sayılması ve yürüttükleri faaliyetlerin bu kapsamda değerlendirilmesi gerekmektedir.

Yerel kültür ekosistemine ilişkin hazırlanan raporlarda kültür hizmetlerinin dinlenme, spor ve din hizmetleri ile beraber değerlendirildiği ve kültürün kapsamının muğlak olduğu raporlarda görülmektedir. Bu bağlamda bu diğer hizmetler çıktığında kültüre çok düşük bir bütçe ayrıldığı tespiti yapılmıştır.[1306] Her ne kadar belediyelerin yürüttüğü faaliyetlerin niteliğinin ve yeterliliğinin tespitinin bu çalışmanın amacını aşacağı ve başka bilimlerin çalışma alanının konusunu oluşturacağı düşünülse de faaliyet raporlarından her belediyenin aynı oranda kültür sanat faaliyeti yürütmediği anlaşılabilmektedir.[1307]

b. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu

Anayasa md. 134, "Atatürkçü düşünceyi, Atatürk ilke ve inkılaplarını, Türk kültürünü, Türk tarihini ve Türk dilini bilimsel yoldan araştırmak, tanıtmak ve yaymak ve yayınlar yapmak amacıyla; […] Atatürk Araştırma Merkezi, Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu ve Atatürk Kültür Merkezinden oluşan, kamu tüzel kişiliğine sahip "Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu" kurulmasını öngörmüştür. 664 sayılı Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu

[1303] Benzer şekilde bkz. Sevgili Gençay, "Belediye Şirketlerinin Hukuki Statüsü", s. 168.
[1304] Yargıtay 22. Hukuk Dairesi, E. 2017/25655, K. 2020/106, T. 13.01.2020 (Lexpera)
[1305] Bkz. Bölüm 2/1/B/c – Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğünün ve Devlet Opera ve Balesi'nin "Tüzel Kişilik" Olarak Kurulmasına İlişkin Değerlendirme. Belediye iktisadi teşebbüslerinin kamu kesiminde yer alan özel hukuk kişileri olduğuna ilişkin bkz. Aydın Gülan, "İdareler Arası Mal Devri-2942 Sayılı Kamulaştırma Kanunu'nun 30. Maddesine İlişkin Düşünceler", **Prof. Dr. Kemal Oğuzman'ın Anısına Armağan**, İstanbul, Beta Yayınevi, 2000, s. 358. Ayrıca bkz. Malbeleği, "Belediye İktisadi Teşebbüsleri Üzerine Bir İnceleme", s. 35. Bu gibi şirketlerin idari ve mali yönetimleri bakımından da mahalli idarelerle ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. Küçük, "Türkiye'de Belediye Şirketlerinin Denetimi Üzerine Bir Değerlendirme", s. 42–43.
[1306] İstanbul Kültür Sanat Vakfı, "Türkiye'de Yerel Kültür Ekosistemi", s. 8.
[1307] Örneğin Ağrı Belediyesi'nin sanat kursları yürütmekle yetindiği görülmektedir. T.C. Ağrı Belediyesi, "Ağrı Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu", 2024, s. 25. Benzer şekilde bkz. Iğdır Belediyesi. T.C. Iğdır Belediyesi, "Iğdır Belediyesi Faaliyet Raporu Dosyası 2023", 2024, s. 39. Bitlis Belediyesi'nin de sınırlı etkinlik yaptığı tespit edilebilir. Karabük Belediyesi, Karaman (özel günlerde) Artvin Belediyesi'nin de sınırlı aktivite yürüttüğü söylenebilir. Bununla birlikte bazı belediyelerde deprem sebebiyle bazı aktivitelerin de yapılamadığı görülmektedir. T.C. Artvin Belediyesi, "Artvin Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", 2024, s. 6. T.C. Isparta Belediyesi, "Isparta Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu", s. 124. Kilis Belediyesi'nde yapılan faaliyetler projelere yer verilmemiştir. Şırnak Belediyesi'nin raporunda da performans değerlendirmelerinde sanat etkinliği düzenlenmediği görülüyor. T.C. Şırnak Belediyesi, "Şırnak Belediye Başkanlığı 2023 Faaliyet Raporu", s. 81.

Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname[1308] ile de Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumunun kuruluş, görev, yetki ve sorumluluklarını düzenlenmiştir. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumunun görevleri arasında sanat faaliyeti ile dolaylı olarak ilişkilendirilebilecek görevler bulunmaktadır. 664 sayılı KHK md. 3 ile öngörülen Türk kültürü üzerinde "sosyal ve beşerî bilimler bütünlüğü içinde bilimsel araştırmalar yapmak, yaptırmak ve bu konularda seminer, sempozyum, konferans ve benzeri ulusal ve uluslararası etkinlikler düzenlemek, yayınlar yapmak ve bu alandaki çalışmaları desteklemek" veya "[m]illetimizin sosyal ve kültürel gelişmesine katkı sağlayacak alanlarda bilimsel araştırmalar yapmak, yaptırmak ve bu alanda yapılan çalışmalara destek vermek" görevleri bunlar arasında sayılabilir.

Yüksek Kuruma bağlı olarak kurulan Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, Türk Dil Kurumu Başkanlığı, Türk Tarih Kurumu Başkanlığı ve Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı (AKMB) da kamu tüzel kişiliğini haiz ayrı birer idare olarak kurulmuştur. Bu kurumlardan temel olarak AKMB'nin sanat faaliyeti bakımından rol üstlendiği görülmektedir.

c. Türkiye Radyo Televizyon Kurumu

Sanata erişime imkân sunan idarelerden biri Türkiye Radyo Televizyon Kurumu'dur (TRT). Radyo ve televizyon yayıncılığı yapan ve bu bağlamda kitle iletişim aracı olan ve kitle iletişim özgürlüğünün konusu olan TRT'nin yürüttüğü faaliyetler arasında sanat faaliyeti de bulunmaktadır. Kamu yayıncılığının faaliyet niteliğinin değerlendirilmesi bu tezin amacı dışında kalmaktadır; fakat bireylerin televizyon izlemek için zaman harcaması[1309] ve sanata televizyon aracılığı ile de erişilmesi TRT'nin de genel hatlarıyla ele alınmasını gerektirmektedir. Yasakoyucunun TRT ile birlikte yayıncılığın içeriğine doğrudan müdahalede bulunması ve bu bakımdan özel yayıncılıktan farklılaşması bakımından[1310] da TRT önemli bir konumdadır. TRT, ekonomik durum veya coğrafi konum fark etmeksizin geniş bir erişim sağlamakta ve çeşitli izleyicilerin beğenilerini tatmin etmektedir.[1311] TRT'nin yürütmekte olduğu kamu yayıncılığı faaliyetinin kamu hizmeti yayıncılığı olarak değerlendirildiği

[1308] 664 sayılı Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, R.G. No: 28103, T. 02.11.2011.
[1309] TRT, "TRT 2023 Faaliyet Raporu", s. 24.
[1310] Akdoğan, **Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi**, s. 155.
[1311] Kenan Bölükbaş, "Kamu Yayıncılığı Bağlamında TRT Radyolarına Bakış: TRT Radyo 1 ve TRT FM Örneği", **TRT Akademi**, C. 5, No: 9, 2020, s. 56.

görülmektedir.[1312] Kamu hizmeti yayıncılığının amaçları arasında halkın eğitim ve kültür seviyesini artırmak ve sanat ihtiyacını karşılamak olduğu[1313] ve TRT yayınının temel amacının da kamu yararı[1314] olduğu ifade edilmektedir.

TRT'nin kültür, sanat gibi içeriklerinin bulunduğu kanalların kamuoyuna hizmet ettiği belirtilmektedir.[1315] Dizi yayıncılığı yapan TRT1[1316] ve kültür ve sanat alanında yayıncılık yapan TRT2[1317] ve müzik yayıncılığı yapan radyolar idarenin sanat faaliyeti sunmasının bir örneğini oluşturmaktadır. TRT 2'nin yayın akışında "resim, müzik, sinema, tiyatro, geleneksel ve çağdaş sanat programları, film, konser gösterimleri" gibi etkinliklerin de yer aldığı ve bir platform olarak bulunduğu görülmektedir.[1318] TRT Müzik'in de farklı müzik aktivitelerine programlarında yer verdiği görülmektedir. "Türk sanat müziği, Türk halk müziği, pop, klasik, caz ve tasavvuf türlerine ek olarak belgesel, dünya müziği, enstrümental, klasik Türk müziği, nostalji, rock, şehir yöre, yabancı müzik, yaşam türlerinde programlar" bunlara örnek verilebilir.[1319] TRT 2'nin veya TRT Müzik'in yaptığı yayıncılık faaliyetinin özel kanallar tarafından yerine getirilmesinin pek mümkün olmadığı belirtilmektedir.[1320] Bununla birlikte günümüzde sinema ve müzik odaklı özel televizyon kanalları bulunduğu gözden kaçmamalıdır.

1961 Anayasası ile kurulması öngörülen TRT, 1982 Anayasası ile güvence altına alınan kuruluşlardandır. Anayasa md. 133/3 uyarınca tek radyo ve televizyon kurumunun kamu tüzel kişiliği olarak kurulması ve özerkliği ve yayınlarının tarafsızlığı öngörülmüştür.[1321] Günümüzde TRT, 4 sayılı CBK md. 533 uyarınca da "tarafsız bir kamu tüzel kişiliğine sahip" olarak kurulmuştur.[1322] TRT'nin görevleri arasında 4 sayılı CBK md. 534 uyarınca yurt içinde

---

[1312] Tayfun Akgüner, "Kamu Hizmeti Yayıncılığı", **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, No: 7, 1998, s. 291. Kamu yayıncılığının faaliyet niteliği bu tezin konusunu oluşturmamaktadır; yalnızca sanat faaliyeti üreticiliği ve sunuculuğu değerlendirilecektir.

[1313] Akgüner, **a.g.e.**, s. 288. Kamu hizmeti yayıncılığının "toplumun eğitim, kültür, eğlence ve reklam" ihtiyacının karşılanmasını amaçlayan bir yayıncılık türü olduğuna ilişkin benzer şekilde bkz. Bölükbaş, "Kamu Yayıncılığı Bağlamında TRT Radyolarına Bakış: TRT Radyo 1 ve TRT FM Örneği", s. 54. Kamunun "reklam" ihtiyacının olup olmadığı ayrı bir tartışma konusu olacaktır.

[1314] Akgüner, "Kamu Hizmeti Yayıncılığı", s. 293.

[1315] Bahar Öztürk, Abuzer Çetinkaya, "Pandemi Döneminde Bir Eğitim Aracı Olarak Televizyon: TRT EBA TV.", **İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi E-Dergi**, C. 6, No: 1, 2021, s. 146.

[1316] "Diziler", **TRT**, y.y., (Çevrimiçi) https://www.trt1.com.tr/tv/diziler.

[1317] "Hakkımızda", **TRT**, y.y., (Çevrimiçi) https://www.trt2.com.tr/hakkimizda.

[1318] TRT, "TRT 2023 Faaliyet Raporu", s. 106.

[1319] TRT, **a.g.e.**, s. 300.

[1320] Akdoğan, **Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi**, s. 155.

[1321] TRT faaliyet raporunda kendisini "kamu tüzel kişiliğine sahip özerk bir kamu iktisadi teşebbüsü" olarak nitelendirmektedir. TRT, "TRT 2023 Faaliyet Raporu", s. 14.

[1322] TRT'nin tarafsızlığını kaybettiğine dair eleştiriler için ayrıca bkz. Akdoğan, **Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi**, s. 154. TRT'nin yapısı da özerk ve hesap verilebilir bir organizasyona ihtiyaç duyduğuna ilişkin bkz. Akdoğan, **a.g.e.**, s. 156.

"haber, kültür, bilim, sanat, eğlence ve benzeri türlerde eğitici, aydınlatıcı ve eğlendirici nitelikte her türlü yayın" yapmak olduğu görülmektedir. Bu yayınların amaçları arasında sanata erişim hakkıyla da ilişkilendirilebilecek olan "Türkiye Cumhuriyetinin çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkmasını öngören milli hedeflerin gerçekleşmesi", sosyal hukuk devleti niteliklerinin korunması […] ve güçlendirilmesi", "milli kültürün geliştirilmesi" gibi amaçlar da bulunmaktadır. Uzun süre radyo ve televizyon yayıncılığında tekel yetkisini haiz olan TRT'nin bu durumu 1993 yılında radyo ve televizyon istasyonları kurma ve işletme yetkisinin Anayasa ile öngörülmesiyle birlikte son bulmuştur.[1323]

d. Diğer Yerinden Yönetim Kuruluşları

Sanatsal faaliyetlerin yürütümü ile doğrudan görevlendirilmemekle birlikte, Türk idare teşkilatında bulunan bazı idarelerin sanatsal faaliyetlerle ilgili görevleri olduğu da görülmektedir. KTB ile ilgili kamu tüzel kişiliğini haiz Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı,[1324] kamu tüzel kişiliğini haiz Kapadokya Alan Başkanlığı,[1325] kamu tüzel kişiliğini haiz Uludağ Alan Başkanlığı[1326] ve KTB'ye bağlı kamu tüzel kişiliğini haiz Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı,[1327] kamu tüzel kişiliğini haiz Vakıflar Genel Müdürlüğü,[1328] tüzel kişiliği haiz Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı[1329] bu gibi kurumlara örnek verilebilir.

Bunlara ek olarak, sanatsal faaliyetler yürüten veya sunulmasına katkı sağlayan başkaca idareler de bulunmaktadır. 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu[1330] md. 3 ile öngörüldüğü üzere müzik ve sahne sanatlarında sanatçı yetiştiren konservatuarlar veya md. 5(l) uyarınca kendilerine verilen takdir yetkisi çerçevesinde güzel sanat dallarındaki derslerden birini okutan

[1323] Tarihsel gelişim için bkz. Akdoğan, **Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi**, s. 150–152.
[1324] 4 sayılı CBK md. 95. Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı'nın tarihi alanlarda kültürel değerleri geliştirmek gibi görev ve yetkileri sanatsal faaliyetlerle ilişkilendirilebilir. Bkz. 4 sayılı CBK md. 96.
[1325] 38 sayılı Kapadokya Alan Başkanlığı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, R.G. No: 30791, T. 01.06.2019, md.3. Kapadokya Alan Başkanlığı'nın kültürel değerlerin korunmasına ilişkin görev ve yetkileri sanatsal faaliyetlerle ilişkilendirilebilir. Bkz. 38 sayılı CBK md. 4.
[1326] 117 sayılı Uludağ Alan Başkanlığı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, R.G. No: 32085, T. 26.01.2023, md.3. Uludağ Alan Başkanlığı'nın kültür varlıklarına ilişkin görev ve yetkileri sanatsal faaliyetlerle ilişkilendirilebilir. Bkz. 117 sayılı CBK md. 6.
[1327] 4 sayılı CBK md. 520. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı'nın kültürel alanlarda proje gerçekleştirme yetki ve görevleri sanatsal faaliyetlerle ilişkilendirilebilir. Bkz. 4 sayılı CBK md. 522.
[1328] 4 sayılı CBK md. 692. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün vakıf kültürel varlıklarını korumak ya da kültür merkezleri kurmak gibi görev ve yetkileri sanatsal faaliyetlerle ilişkilendirilebilir. Bkz. 4 sayılı CBK md. 693.
[1329] 4 sayılı CBK md. 724. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı'nın yazma ve nadir matbu Mushaflar üzerine kültürel faaliyetlerde bulunmak gibi görev ve yetkileri sanatsal faaliyetlerle ilişkilendirilebilir.
[1330] 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu, R.G. No: 2547, T.04.11.1981.

veya kültür sanat faaliyetlerine ev sahipliği yapan yükseköğretim kurumları bu idarelere örnek teşkil edecektir.

Bunlara ek olarak, kültürel hakların sağlanması bakımından ulusal insan hakları kurumlarının önemli bir rol oynadığı söylenmektedir.[1331] Bu kurumların esnek yapıları ve geniş yetkileri (hukuka uygunlukla sınırlı kalmayıp hakkaniyet sorgulamaları yapmaları) bu hakların korunması bakımından da etkili olabilir.[1332] Türk hukuku bakımından da Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu ve Kamu Denetçiliği Kurumu'nun bu kapsamda rol oynayabileceği söylenebilir.[1333]

Ayrıca, kamusal hakimiyet altında[1334] bulunan vakıf veya dernekler de sanat faaliyeti yürütmekle yetkilendirilmiş idareler arasında sayılabilir. Bunun örneğini 5653 sayılı Yunus Emre Vakfı Kanunu[1335] md. 1 uyarınca "Türkiye'yi, kültürel mirasını, Türk dilini, kültürünü ve sanatını tanıtmak, Türkiye'nin diğer ülkeler ile dostluğunu geliştirmek, kültürel alışverişini artırmak, bununla ilgili yurt içi ve yurt dışındaki bilgi ve belgeleri dünyanın istifadesine sunmak, Türk dili, kültürü ve sanatı alanlarında eğitim almak isteyenlere yurt dışında hizmet vermek, Türkiye'de Yunus Emre Enstitüsü ve yurt dışında Yunus Emre Türk Kültür Merkezleri açmak için" kurulan Yunus Emre Vakfı oluşturmaktadır.[1336]

İdare olarak değerlendirilebilecek bir diğer kurum ise İstanbul'un Avrupa Kültür Başkenti olarak ilan edilmesi üzerine 5706 sayılı İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Hakkında

---

[1331] Mario Gomez, "Advancing economic and social rights through national human rights institutions", **Research Handbook on Economic, Social and Cultural Rights as Human Rights**, ed. Jackie Dugard vd., Edward Elgar Publishing, 2020, (Çevrimiçi) https://china.elgaronline.com/view/edcoll/9781788974165/9781788974165.xml.

[1332] Barbara von Tigerstrom, "Implementing Economic, Social, and Cultural Rights: The Role of National Human Rights Institutions", **Giving Meaning to Economic, Social, and Cultural Rights**, University of Pennsylvania Press, 2001, s. 153–154, (Çevrimiçi) https://www.degruyter.com/document/doi/10.9783/9780812205695.139/html.

[1333] Bkz. 6701 sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu, R.G. No: 29690, T. 20.04.2016 ve 6328 sayılı Kamu Denetçiliği Kanunu, R.G. No: 28338, T. 29.06.2012.

[1334] Kamusal hakimiyet kıstasları için bkz. Bölüm 2/1/B/1/c – Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğünün ve Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğünün "Tüzel Kişilik" Olarak Kurulmasına İlişkin Değerlendirme.

[1335] 5653 sayılı Yunus Emre Vakfı Kanunu, R.G. No: 26526, T. 18.05.2007.

[1336] 5653 sayılı Kanun md. 4 uyarınca vakfın karar organı olan mütevelli heyetinde merkezi idarenin ve Cumhurbaşkanı tarafından seçilen kişilerin çoğunlukta olduğu tespit edilebilmektedir. Bkz. md. 4: "Mütevelli Heyet: Mütevelli Heyet, Vakfın karar organıdır. Kültür ve Turizm Bakanı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Müsteşarı, Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı, Maliye Bakanlığı Müsteşarı ve Millî Eğitim Bakanlığı Müsteşarı heyetin tabii üyeleridir. Heyetin tabii üyeleri dışında; Cumhurbaşkanı tarafından seçilen beş kişi ve Türkiye Maarif Vakfı tarafından kendi mütevelli heyeti üyeleri arasından seçilen bir kişi üç yıl süreyle Mütevelli Heyet üyeliğini yürütür. Kültür ve Turizm Bakanı, Mütevelli Heyetin başkanı; Kültür ve Turizm Bakanlığı Müsteşarı, başkan vekilidir." Karar organında merkezi idarenin iradesinin bulunması bu kurumun, yukarıda ele alınmış olan kriterler doğrultusunda bu kurumun da idare teşkilata dahil olduğu yorumuna imkân sunmaktadır.

Kanun[1337] md. 4 uyarınca tüzel kişilik olarak kurulan İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı'dır. 5706 sayılı Kanun md. 8 uyarınca "İstanbul'un 2010 yılı Avrupa Kültür Başkentliğine hazırlık çalışmalarından, etkinliklerin planlanmasından ve yürütülmesinden ve bütçenin uygulanmasından birinci derece sorumlu" olan ve tüzel kişiliği temsil eden Yürütme Kurulu'nun çoğunluğunun merkezi idare ve yerinden yönetim temsilcilerinden oluşması da bu ajansın idare olarak değerlendirilmesine imkân sunacaktır.[1338] 5706 sayılı Kanun md. 20 ve 21 uyarınca söz konusu projenin tamamlanmasından sonra tasfiye işlemlerinin tamamlanması ve kanunun yürürlükten kalkması öngörülmüştür.

D. İdari Yapılanmaya İlişkin Özel Sorular

1. Bağımsız Bir Sanat Otoritesi Gerekli Midir?

Devlet sanat ilişkisi kapsamındaki modellerden birini yukarıda ele alındığı üzere koruyucu model oluşturmakta ve bu modelde devlet sanatı "*arm's length*" yaklaşımıyla ve özerk sanat konseyleri aracılığı ile desteklemektedir. Bu konseyler ilk olarak 1945 yılında İngiliz Sanat Konseyi (*Art Council England*) adıyla İngiltere'de ortaya çıkmıştır.[1339] Keynes'in sanat kuruluşları açısından ileri sürdüğü özerk bir kuruluş önerisine paralel olarak,[1340] Türk doktrininde de sanat faaliyetlerinin düzenlenmesi ve denetlenmesine yönelik bağımsız bir idari otorite olarak Yüksek Sanat Kurulu oluşturulması önerilmektedir.[1341] Merkezi yönetimin müdahalesinin ortadan kalkmasıyla, yani bağımsızlığın sağlanmasıyla birlikte, sanat üretimin daha özerk ve verimli olacağı iddia edilmiştir.[1342] Bu kurulun oluşturulmasının bir diğer gerekçesi ise, sanat alanının yönetilmesi için uzmanlığın ve hızlı değişimlere ayak uydurmanın gerekmesidir.[1343] Bu noktada belirtmek gerekir ki, aşağıda da ele alınacağı üzere bu kuruluşlar (ör. Amerikan Ulusal Sanat İdaresi (*National Endowment for the Arts*) (NEA)), diğer bağımsız idari otoritelerden farklı bir şekilde kurgulanmıştır.

[1337] 5706 sayılı İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Hakkında Kanun, R.G. No: 26700, T. 14.11.2007.
[1338] Md. 8 (2): "Yürütme Kurulu; Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul Valiliği, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul Sanayi Odasının birer temsilcisi ve Danışma Kurulunun, geçici 2nci maddede belirtilen Girişim Grubunda yer alan sivil toplum kuruluşlarının temsilcileri arasından seçeceği iki üye ile Danışma Kurulunun diğer üyeleri arasından seçeceği iki üyeden oluşur." Ayrıca bkz. md. 6 ve Geçici md. 2.
[1339] Hetherington, "Arm's-length funding of the arts as an expression of laissez-faire", s. 482.
[1340] Mautner, **Human Flourishing, Liberal Theory, and the Arts**, s. 138.
[1341] Çetinkaya İstikbal, **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, s. 151. Müstakil bir sanat kurumunun kurulması gerekliliğine ilişkin bkz. Akdoğan, **Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi**, s. 272.
[1342] Çetinkaya İstikbal, **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, s. 154.
[1343] Çetinkaya İstikbal, **a.y.**

Karar alma sürecinin siyasi ve ekonomik etkilerden bağımsız olması ve bu sürecin bireysel olarak değil kurul olarak yürütülmesi amacıyla Yüksek Sanat Kurulu'nun yapı, görev ve yetkilerine ilişkin çeşitli öneriler getirildiği görülmektedir.[1344] Yüksek Sanat Kurulu'nun bireysel değil kurul olarak karar alması ve bu kurul üyelerinin Cumhurbaşkanı, Yükseköğretim Kurumu ve TBMM tarafından seçilmesi ve bürokrat, akademisyen ve uzman sanatçılardan oluşması önerilmektedir. Bürokrat üyelerin KTB, MEB ve Maliye Bakanlığı'ndaki bürokratlardan, akademisyen üyelerin sanat fakülteleri ve konservatuarda görev alan akademisyenlerden ve sanatçıların da tecrübe sahibi farklı sanat dallarından sanatçılardan atanması önerilmiştir.[1345]

Sanata erişim hakkı değerlendirilirken belirtildiği üzere Anayasa md. 27 herkesin sanat özgürlüğünü korumakta ve bu korumadan sanat üreticisi ve sunucusu konumunda yer alan idareler de yararlanabilmektedir. Bu bağlamda sanat üreticisi ve sunucusu konumunda olan bir idarenin bu özgürlüğünü kullanabilecek nitelikteki bağımsızlığı önem arz etmektedir. Sanat kurumlarının özerkliklerine yapılan müdahale de yürütme eliyle sanat özgürlüğüne yapılan bir müdahaledir.[1346] Yabancı literatürde sanat kurumları ele alınırken bu kurumların bağımsızlığı üç başlıkta incelenmiştir: program bağımsızlığı (*program*), süreç bağımsızlığı (*process*) ve mali bağımsızlık (*fiscal*). Bu başlıklar kurumun amaçlarının ve politikalarının yasama veya yürütme tarafından sıkı olarak belirlenip belirlenmeyeceği, idarenin görevini yerine getirirken nasıl bir denetim ve gözetim altında olacağı ve aldığı bütçe desteği olarak açıklanmaktadır.[1347] Türk hukuku bakımından ise bu konunun idari vesayet kavramı üzerinden değerlendirilmesi gerekmektedir.

İdarenin bütünlüğü ilkesi gereği öngörülen idari vesayet yetkisi "merkezi idarenin yerinden yönetimler üzerinde bir gözetim, denetim ve kontrol yetkisi" olarak tanımlanabilir ve (i) organlar üzerinde idari vesayet yetkisi, (ii) işlemler üzerinde idari vesayet yetkisi ve (iii) yerine geçerek faaliyet yürütme ve işlem yapma yetkisi olarak kendini göstermektedir.[1348] Yukarıda ele alındığı üzere kamu kurumlarının belirli bir özerkliği vardır.[1349] Bununla birlikte

[1344] Çetinkaya İstikbal, **a.g.e.**, s. 154–163.
[1345] Çetinkaya İstikbal, **a.g.e.**, s. 155–156.
[1346] Karan, **Sanatta İfade Özgürlüğü, Sansür ve Hukuk**, s. 61.
[1347] Craig Alford Masback, "Independence vs. Accountability: Correcting the Structural Defects in the National Endowment for the Arts", **Yale Law and Policy Review**, C. 10, No: 1, 1992, s. 184.
[1348] Burak Oder, **İdare Hukuku I Ders Notları 2. İdari Teşkilat**, 2024, s. 7–10. Merkezi idare dışındaki idareler arasında da idari vesayet ilişkisi kurulmuş olabilir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, yerine geçerek faaliyet yürütme ve işlem yapma yetkisi diğer yetkileri gibi olağan bir yetki değildir.
[1349] Kemal Gözler, **İdare Hukuku Cilt 2**, 3. baskı, Bursa, Ekin, 2019, s. 395.

söz konusu kurumların organları ve işlemleri üzerinde öngörülen yetkiler özerkliklerinin kapsamı konusunda yol gösterici olacaktır.

İlk olarak, merkezi idarenin, temel görevi sanat faaliyeti yürütmek olan DTGM ve DOB'un organları üzerindeki yetkisi değerlendirilmelidir. Anayasa md. 104/9 uyarınca Cumhurbaşkanı, "[ü]st kademe kamu yöneticilerini atar, görevlerine son verir ve bunların atanmalarına ilişkin usul ve esasları Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenler." Bu yetki uyarınca çıkarılan 3 sayılı Üst Kademe Kamu Yöneticileri ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Atama Usullerine Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi[1350] md. 2(2) ve (I) sayılı cetvel uyarınca Genel Müdürler ve md. 2(2) ve (II) sayılı cetvel uyarınca genel müdür yardımcıları (Bağlı, İlgili, İlişkili Kuruluşlar Dâhil) Cumhurbaşkanı kararıyla atanmaktadır. Bu kurumlara yapılan atamalarda öngörülen şartlar da 3 sayılı CBK ile belirlenmiştir. Bu genel şartlar arasında veya söz konusu kurumların kuruluş mevzuatlarında yürütülen faaliyete ilişkin belirli kriterler (örn. tiyatro/opera ve bale alanında tecrübesi) öngörülmediği tespit edilmektedir. Bu bağlamda Cumhurbaşkanı'nın DTGM ve DOB yöneticilerini atama konusunda geniş bir takdir yetkisinin olduğu söylenmelidir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nden önceki düzenlemede 5441 sayılı Kanun mülga md. 1 uyarınca Genel Müdür'ün "Kültür ve Turizm Bakanının teklifi üzerine, yükseköğretim kurumlarının birinden mezun, özel veya kamu kuruluşlarında veya bunların her ikisinde en az 15 yıl hizmet görmüş; sahne hayatında başarılarıyla tanınmış sanatçılar, tiyatro yazarları, eleştirmenleri, temayüz etmiş tiyatro yönetmenleri ile üniversitelerde tiyatro sanatı dalında görev yapan öğretim elemanları arasından müşterek kararname ile" göreve alınması öngörülmüştür. Müşterek kararname ile göreve alınma hususunun, özellikle koalisyon hükümetlerinde ya da bakanlar ile Cumhurbaşkanı arasında görüş ayrılıklarının bulunduğu durumlarda, genel müdürlerin hükümet değişikliklerinden etkilenmesini önlediği söylenmiştir.[1351]

Burada önemli olan bir diğer husus 3 sayılı CBK md. 4 uyarınca (I) sayılı cetvelde yer alanların görev sürelerinin Cumhurbaşkanı'nın görev süresiyle sınırlı olması ve bu kişilerin görev süreleri dolmadan da görevden alınabilmeleridir. Ek olarak, 375 sayılı KHKEk md. 35[1352]

[1350] 3 sayılı Üst Kademe Kamu Yöneticileri ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Atama Usullerine Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, R.G. No: 30474, 10.07.2018.
[1351] Karslı, **Devlet Eliyle Sanat ve Kamuda Sanatçı Olarak Çalışmak**, s. 52.
[1352] 375 sayılı, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu, 926 Sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanunu, 2802 sayılı Hakimler ve Savcılar Kanunu, 2914 sayılı Yükseköğretim Personel Kanunu, 5434 sayılı T.C. Emekli Sandığı Kanunu ile Diğer Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması, Devlet Memurları ve Diğer Kamu Görevlilerine Memuriyet Taban Aylığı ve Kıdem Aylığı ile Ek Tazminat Ödenmesi Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, R.G. No: 20211, T.30.06.1989.

Cumhurbaşkanı'na "süreli atanan üst kademe kamu yöneticileri[ni], ilgili kanunlarda öngörülen görevden alma gerekçeleri yanında kurumsal hedeflere ulaşılamaması nedeniyle de süreleri tamamlanmadan görevlerinden [alma]" yetkisi vermektedir. Bu doğrultuda DTGM ve DOB yöneticilerinin görevden alınması konusunda Cumhurbaşkanı'nın geniş bir yetkisi olduğu söylenmelidir. Bu atama ve görevden alma yetkileri de devletin sanat alanına daha fazla müdahale etmesine imkân sunar nitelikte bir takdir yetkisi sunmaktadır.

DTGM ve DOB'un tüzel kişilikleri ele alınırken belirtildiği üzere bu kurumların bütçelerinin KTB tarafından tasdik edilmesi, festival ve turne düzenlemelerinin bakan onayına tabi olması, kamu tüzel kişiliğinin öngörülmemiş olması bu kurumların işlemleri üzerinde de merkezi idarenin kontrolünün olduğunu göstermektedir. Ayrıca, bu kuruluşlar ile KTB arasında bütçe bağı olduğu ve KTB bütçesinden kendilerine ödenek tahsis edildiği görülmektedir.[1353] Görüldüğü üzere KTB'nin sanat kurumlarının özerkliğine müdahale yetkisi bulunmaktadır.[1354] Bu bağlamda DTGM ve DOB'un sanat kurumlarının merkezi idare karşısında sahip olması arzu edilen bağımsızlığa sahip olmadığı anlaşılmakta ve bu da bağımsız bir sanat otoritesi gerekli midir sorusunu doğurmaktadır.

Türkiye'de bağımsız idari otoriteler, diğer adıyla düzenleyici ve denetleyici kuruluşlar, devletin düzenleyiciliğinin ön plana çıktığı[1355] 1980'li yılların başında ortaya çıkmaya başlamıştır.[1356] Bu kurumların varlığı bazı sektörlerde ortaya çıkan düzenleme ve denetleme ihtiyacı doğrultusunda[1357] ekonomik düzenin korunması ve piyasanın düzgün bir şekilde işlemesinin sağlanması ile açıklanmaktadır.[1358] Bunun geri planında söz konusu piyasaların uzmanlık gerektiren kişiler tarafından düzenlenip denetlenmesi[1359] ve "duyarlı" sektörler olarak nitelendirilen enerji, medya gibi sektörlerin siyasi etkilerden arındırılması ihtiyacı

[1353] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 52.
[1354] Oyunların bakan tarafından belirlenmesinin özerkliğe müdahale teşkil edeceğine ilişkin bkz. Kanadoğlu, "Sanat Özgürlüğü", s. 194.
[1355] Seriye Sezen, "Türkiye'de Düzenleyici Kurulları Kimler, Nasıl Yönetiyor", **Amme İdaresi Dergisi**, C. 38, No: 4, 2005, s. 86.
[1356] Ender Ethem Atay, "Bağımsız İdari Otoriteler ve Türkiye Uygulaması", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 10, No: 1,2, 2006, s. 263.
[1357] Turgut Tan, "Bağımsız İdari Otoriteler", **Persembe Konferansları**, 2000, s. 13.
[1358] Lûtfi Duran, "Türkiye'de Bağımsız İdari Otoriteler", **Amme İdaresi Dergisi**, C. 30, 1997, s. 4.
[1359] Bazı sektörlerin gelişen teknoloji doğrultusunda mevcut idari ve yargısal yöntemler ile organizasyonunun ve denetiminin sağlanamadığı ifade edilmiştir. Ali Ulusoy, "Bağımsız İdari Kurumlar", **Danıştay Dergisi**, No: 100, 1999, s. 4. Uzman ve güvenceli kurulların rol alması gerekliliğine ilişkin olarak bkz. Yayla, **İdare Hukuku**, s. 267.

bulunmaktadır.[1360] Bu doğrultuda "bağımsızlık" bu otoritelerin temel ayırt edici özellikleri arasında yer almaktadır.[1361]

Kültür endüstrisinin ve sanat piyasasının varlığı konusunda şüphe bulunmamaktadır.[1362] Devletin bu piyasaya gerek sanat sunucusu gerek de sanat destekleyicisi olarak katıldığı görülmektedir. İdare tekel olmadığı bir alanda faaliyet gösterirken rakip durumundadır.[1363] İdarenin sanat faaliyeti yürütmesinin anayasal sınırları değerlendirilirken, idarenin sanat piyasasını kendi tekeline alması veya o piyasadaki rekabeti engellemesinin Anayasa md. 167'ye de aykırılık teşkil edeceği dile getirilmiştir.[1364] Ek olarak, idarenin sanat faaliyetlerini yürütürken bağımsız ve tarafsız olması gerek idarenin faaliyetlerinin tabi olduğu ilkeler (örn. eşitlik) gerekse sanat özgürlüğünün niteliği gereğidir.

Bununla birlikte, bu durum Türk hukukundaki bağımsız idari otorite örneğine benzer bir örneğin, bu otoritelerin piyasalara müdahale etme yetkileri göz önünde bulundurulduğunda sanat piyasası bakımından kurulması gerektiği anlamına gelmeyecektir. Önerilen Yüksek Sanat Kurulu'nun faaliyetleri arasında özel sanat kurum ve kuruluşlarına destek sağlanması, devlet destekleri şartlarının benimsenmesi, sanat kurumlarının faaliyetlerine ilişkin esasların belirlenmesi ve denetlenmesi, bu kurumlara yönelen şikayetlerin değerlendirilmesi, kanuna aykırı hareket eden sanat kurumlarına yaptırım uygulanması, sanat kurumlarının düzenleyici

[1360] Ali Ulusoy, **Bağımsız İdari Otoriteler**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2003, s. 5, 10. Yasin siyasilere duyulan güvensizliği yolsuzluk, eşitsizlik ve adaletsizlik sebebiyle yaratılan güvensizlik olarak ifade etmektedir. Melikşah Yasin, **Sermaye Piyasası Kurulu ve İşlemleri**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2002, s. 246. Tan siyasilerin de bu kurumların oluşturulmasını tercih ettiğini ifade etmektedir. Turgut Tan, "Bağımsız İdari Otoriteler veya Düzenleyici Kurullar", **Amme İdaresi Dergisi**, C. 35, No: 2, 2002, s. 14. Siyasi etkilerden uzaklaşma amacıyla ilgili ayrıca bkz. Önder Perçin, "Bağımsız İdari Otoriteler", **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 2, No: 1, 2011, s. 334–335. Benzer şekilde Ulusoy, **Bağımsız İdari Otoriteler**, s. 25. Piyasa ekonomisinde hem aktör hem de hakem rolü üstlenmesinin alınan kararların "haklılığı, yerindeliği ve objektifliği" konusunda şüphe uyandırabileceğine ilişkin ayrıca bkz. Atay, "Bağımsız İdari Otoriteler ve Türkiye Uygulaması", s. 261.

[1361] Çiğdem Sever, "Türkiye'de Düzenleyici Kurumların Yapısı, İşlevi ve Dönüşümü", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 64, No: 1, 2015, s. 204. Müslüm Akıncı, **Bağımsız İdari Otoriteler ve Ombudsman**, İstanbul, Beta Yayınevi, 1999, s. 101. Doktrinde bağımsızlık nitelendirmesinin yanıltıcı olduğu ifade edilmiştir. Bkz. Selçuk Soybay, "Bağımsız İdari Otoriteler Eliyle İdarenin Denetimi", **İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi**, No: 16, 1995, s. 43. Yayla, **İdare Hukuku**, s. 268. Bağımsızlık kavramı yerine veya ek olarak özerklik kavramının kullanıldığı da görülmektedir. Bağımsızlığın özerk olmaktan daha özgür hareket etmeye imkân sağladığı ifade edilmiştir. Ali İhsan Karacan, "Özerk Kurumların Özerkliği", **Rekabet Dergisi**, No: 8, 2001, s. 11. Sever ise idarenin bütünlüğü ilkesi çerçevesinde bağımsızlık yerine özerklikten bahsedilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bkz .Sever, "Türkiye'de Düzenleyici Kurumların Yapısı, İşlevi ve Dönüşümü", s. 198. Tan ise bağımsızlık, özerklik veya tarafsızlık ifadelerinin herhangi bir idari denetime tabi olmama anlamını içerdiğini ifade etmiştir. Turgut Tan, "Ekonomi, Regülasyon ve Bağımsız İdari Otoriteler", **Danıştay 137.Yıl Sempozyumu**, 2005, s. 43.

[1362] Kültür endüstrisine yönelik tanımlar için bkz. "Study on the Economic Contribution of Copyright Industries in Turkey (2015-2018)", 2020.

[1363] Taner Ayanoğlu, Burak Oder, "İdarenin Özel Faaliyetlerinin Anayasal Temelleri Üzerine Kuramsal Bir Sorgulama", **Legal Hukuk Dergisi**, C. 15, No: 174, 2017, s. 2817.

[1364] Bkz. Bölüm 1/III/C/9 – Devletin Sanatı Erişilebilir Kılmasının Önündeki Anayasal Engeller.

işlemlerine ilişkin görüş verilmesi, özel sanat kurumlarının açılması için izin verilmesi ve şartların kaybedilmesi halinde iznin iptaline karar verilmesi gibi faaliyetler sayılmaktadır.[1365] Halihazırda Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın elinde bulunan destekleme faaliyeti, belirli sanat dalları bakımından izin verme (örn. müze açma izni) veya eserlerin içeriğini denetleme (örn. sinema filmlerinin değerlendirilmesi) faaliyetlerinin Kültür ve Turizm Bakanlığı yerine daha bağımsız olan bir kuruma verilmesi önerisi daha özgürlükçü bir yaklaşım içermektedir. Bununla birlikte, sanat kurumlarının faaliyet alanlarına ilişkin olarak geniş bir düzenleme ve denetim gerçekleştirme yetkisinin verilmesi sanat kurumlarının yürüttükleri sanat faaliyetinin içeriğine karar verilmesi anlamına gelebilecektir. Bunun da sınırlarının kanunla özel olarak belirlenmesi ve sanat özgürlüğünün geniş yorumlanması gerekmektedir. Ayrıca bu esaslara aykırılık halinde yaptırım uygulanması endoktrinasyon riski barındırdığı gibi sanat özgürlüğünün geniş yorumlanması gerekliliği savımızla da bağdaşmayacaktır. Ayrıca, doğrudan sanat faaliyetine yönelik "yaptırım" mekanizmasının öngörülmesi sanatın belirli bir içeriği olması gerektiğinin kabulü anlamına geldiği gibi buna müdahaleyi de meşrulaştırma riski barındırmaktadır. Bu durumun da bağımsızlık özelliği ve sanat özgürlüğü ile bağdaşır olduğu düşünülmemektedir.

Bununla birlikte, idarenin sanat faaliyetlerini desteklerken bağımsız ve tarafsız olmasının sağlanması için merkezi idareden ayrı bir kurulun varlığı belirli yetkiler bakımından değerlendirmelidir. Fakat bu kurulun tüm sanat alanını düzenleme ve denetleme yetkisini haiz bir kuruldan ziyade sanatı destekleme faaliyetlerini merkezi idareden bağımsız olarak yürüten bir idare olması gerekecektir. Kültür politikası oluşturulurken, devletin yönlendirici olmaması yalnızca düzenleyici olması gerektiği savı[1366] bu kuruluşların denetleme faaliyetlerini yürütmemesini destekler niteliktedir. Bu noktada ayrıca belirtmek gerekir ki, tüm yetkilerin bir idareye aktarılması kültür alanının bakanlık olarak işlevsizleşmesi ihtimalini de barındırmaktadır.

Bu kurul bakımından örnek alınabilecek ve bağımsız idari otorite olarak nitelenen ve NEA belirtildiği üzere diğer bağımsız idari otoritelerden farklı kurgulandığı da görülmektedir.[1367] Ayrıca, söz konusu kurulun varlığı yalnızca bağımsızlık ve tarafsızlık ile değil, uzmanlaşma ile de açıklanabilir. Nitekim, özendirme ve destekleme bakımından

[1365] Çetinkaya İstikbal, **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, s. 158–159. Bu değerlendirmeler bu kurul ile birlikte kamu sanat kurumlarının mevcudiyetinin devam edeceğinin varsayıldığını göstermektedir.
[1366] Çeçen, **Kültür ve Politika**, s. 37.
[1367] National Endowment for the Arts, "What is the NEA?", y.y., (Çevrimiçi) https://www.arts.gov/about/what-is-the-nea.

ihtisaslaşma eğilimi doğrultusunda desteklemeye yönelik ihtisas kurulunun oluşmasının önerildiği de görülmektedir.[1368]

Türkiye tarihinde de 2013 yılında Türkiye Sanat Kurumu Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı Taslağı ile birlikte "görsel-işitsel yapımlar ile sahne sanatlarının, müzik, edebiyat, görsel sanatlar ve geleneksel sanatların geliştirilip güçlendirilmesi, tanıtılması, yaygınlaştırılması, toplumun her kesiminin sanat ürünlerinden verimli şekilde yararlanması, sanat aracılığıyla çağdaş ve etkin bir iletişim ortamının yaratılması için; bu alanlarda kültür ve sanatımıza katkı sağlayacak nitelikteki ulusal veya uluslararası projelerin değerlendirilmesi ve desteklenmesi" amacıyla bir sanat kurumu olan Türkiye Sanat Kurumu'nun (TÜSAK) kurulması planlanmıştır.[1369] Bu taslak kanunlaşmamış olsa da taslağın Türkiye'de bağımsız bir sanat otoritesi kurulması tartışmalarının tekrar gündeme gelmesi durumunda veya bağımsız bir otorite kurulduğunda kuruluşu ve görevleri açısından yol gösterici olacağı için değerlendirilmesi gerekmektedir.

TÜSAK'ın "idari ve mali özerkliğe sahip özel bütçeli, kamu tüzel kişiliğine haiz ve [Kültür ve Turizm Bakanlığı ile] ilişkili" olarak kurulması ve görevlerini yerine getirirken "bağımsız" olması öngörülmüştür. Kamu tüzel kişiliğini haiz bağımsız bir idarenin kurulması, Türk idari teşkilatı bakımından bağımsız idari otorite örneğini çağrıştırmaktadır. TÜSAK'ın karar organı olan Türk Sanat Kurulu'nun on bir üyeden oluşacağı öngörülmüştür.[1370] Burada dikkat çeken husus "en az altısı desteklenen sanat dallarında öğrenim görmüş, görev yapmış veya temayüz etmiş kişiler arasından" atanma şartıdır. Bu kriter diğer bağımsız idari otoriteler bakımından görev ve yetkili olunan piyasa tecrübelerinin aranmadığı düşünüldüğünde olumlu bir özellik olarak nitelendirilse de sanat destekleri bakımından değerlendirme yapacak bir kurulda daha fazla üyenin bu konuda uzmanlık ve tecrübe sahibi kişilerden olması daha yerinde olacaktır. Ayrıca, kurulda farklı sanat dallarında uzmanlık ve tecrübe sahibi kişilerin bulunması da önceliklenmelidir. Yukarıda ele alınan Yüksek Sanat Kurulu önerisinde olduğu gibi farklı sanat dallarından ve hem sektörden hem de akademiden uzmanların olması önem arz edecektir. Söz konusu taslakta üyelerin Bakanlar Kurulu tarafından atanacağı öngörülmektedir. TÜSAK'ın kurulmasının öngörülüş şeklinin devletten bağımsızlaşmasına imkân vermediği de

[1368] Gür, **İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyeti**, s. 143.
[1369] "Türkiye Sanat Kurumu Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı Taslağı", (y.y.), (Çevrimiçi) https://www.iksv.org/i/assets/iksv/documents/tusak-yasa-taslagi.pdf.
[1370] Türkiye Sanat Kurumu Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı Taslağı md. 4.

tespit edilmektedir.[1371] İKSV'nin taslağa ilişkin görüşünde özerkliğin kapsamının ve güvencelerinin belirlenmesi gerektiği dile getirilmiştir.[1372] Bu bağlamda atamanın "meslek birlikleri, odalar ile ilgili kurum ve kuruluşların önereceği isimler arasından" yapılması önerilmiştir.[1373] Atamanın sanat konusunda tecrübe ve uzmanlık sahibi kurum ve kuruluşların önerilerinden oluşan havuzdan yapılması da kurulun yetkinliği bakımından önem arz edecektir.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde bu gibi bir kurumun varlığı halinde atamaların yine 3 sayılı Üst Kademe Kamu Yöneticileri ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Atama Usullerine Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi uyarınca yapılacağı varsayılabilir. Bu kararname md. 2 uyarınca düzenleyici ve denetleyici kurullar da ekli (I) sayılı cetvelde yer almakta ve Cumhurbaşkanı kararıyla atama yapılmaktadır.[1374] Bu noktada belirtmek gerekir ki, düzenleyici denetleyici kuruluşlar bakımından 3 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi md. 4 ile bir istisna getirilmiştir. Aynı kararname md. 7 uyarınca, CBK md. 4, aralarında düzenleyici ve denetleyici kurulların da bulunduğu ekli (III) sayılı cetvelde yer alanlara ilişkin olarak uygulanmamaktadır.[1375] TÜSAK gibi bir idarenin kurul üyelerinin 3 sayılı CBK uyarınca tamamen Cumhurbaşkanı'nın takdirinde olarak görevden alınmasının söz konusu olamayacağı söylense bile 375 sayılı KHK uyarınca kurumsal hedeflere ulaşılamaması sebebiyle kurul üyelerinin Cumhurbaşkanı tarafından görevden alınabilmesi bağımsızlık bakımından şüphe oluşturmaktadır. Bu bağlamda böyle bir kurulun oluşturulmasının tekrar gündeme gelmesi durumunda atama ve görevden alınmaya ilişkin bağımsızlıkla bağdaşır güvencelerin kanunla getirilmesi önerilmektedir.

İlgili Kanun taslağında Türk Sanat Kurulu'nun[1376] sanat alanına ilişkin görev ve yetkileri "kültür ve sanatımıza katkı sağlayacak nitelikteki projeleri" desteklemek ve bu

---

[1371] Akdoğan, **Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi**, s. 272.

[1372] İstanbul Kültür Sanat Vakfı, "Türkiye Sanat Kurumu ile Sanatın Desteklenmesi Hakkında Kanun Tasarısı Taslağına İlişkin İKSV Görüşü", 2014, (Çevrimiçi) https://www.iksv.org/i/content/19589_1_tusak-iksv.pdf.

[1373] İstanbul Kültür Sanat Vakfı, **a.y.**

[1374] İlgili madde şu şekildedir: md. 2/2: "Bu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesine ekli (I) sayılı cetvelde yer alan kadro, pozisyon ve görevlere Cumhurbaşkanı kararıyla, (II) sayılı cetvelde yer alan kadro, pozisyon ve görevlere Cumhurbaşkanı onayı ile atama yapılır".

[1375] İlgili maddeler şu şekildedir: md.4: "Bu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesine ekli (I) sayılı cetvelde yer alanların görev süresi, atandıkları tarihte görevde bulunan Cumhurbaşkanının görev süresini geçemez. Cumhurbaşkanının görevi sona erdiğinde, bunların görevi de sona erer. Ancak bunlar, yerlerine atama yapılıncaya kadar görevlerine devam eder. Görev süreleri sona erenler, yeniden atanabilir. Bunlar, görev süreleri sona ermeden de Cumhurbaşkanınca görevden alınabilir;" md. 7: "4üncü madde hükümleri bu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesine ekli (III) sayılı cetvelde yer alanlar hakkında uygulanmaz. Bunların görev süreleri ekli (III) sayılı cetvelde gösterilmiştir."

[1376] TÜSAK'ın hizmet birimleri şu şekildedir: "a) Tiyatro Destekleme Grup Başkanlığı, b) Opera, Bale, Dans Destekleme Grup Başkanlığı, c) Müzik Destekleme Grup Başkanlığı, ç) Geleneksel Sanatlar Destekleme Grup

projelerin amaçlarına uygun gerçekleşip gerçekleşmediğine karar vermek, sanat faaliyetlerinin ülke geneline yaygınlaştırılması amacıyla hizmet alımı yoluyla projeler yaptırılmasına karar vermek, sanatçıların doğrudan desteklenmesine karar vermek, sanatçı adaylarına eğitim veya enstrüman/malzeme desteği sağlamak olarak kısaca ele alınabilir.[1377] Önemli olan hususlardan biri kurul kararlarının "yerindelik" denetimine tabi tutulamayacağının öngörülmesidir.[1378] Yerindelik denetimi yasağının yargı bakımından anayasal güvence altında olduğu düşünüldüğünde (AY md. 125/4) bu gibi bir maddenin konma sebebi KTB'nin yerindelik denetimi yapmasının önüne geçmek olabilir. Görüldüğü üzere bu kurul ile sanat projelerinin desteklenmesi, sanatçıların desteklenmesi ve sanat eserlerinin/ürünlerin hizmet alımı yoluyla halkla buluşturulması temel olarak hedeflenmektedir.

Türk Sanat Kurulu'nun projelerin değerlendirilmesinde ve desteklenmesinde çeşitli ilkeler benimsediği görülmektedir. Sanatın "ülke içinde ve uluslararası alanda geliştirilmesi, tanıtılması ve yaygınlaştırılması"; sanattan "toplumun her kesiminin yararlanması yoluyla ülkemiz genelinde çağdaş, verimli ve etkin bir iletişim ortamının yaratılması" ve "[k]ültür ve sanat hayatımızın ve birikimimizin zenginleşmesine ve korunmasına katkı sağlaması" bu ilkelerdir.[1379] Görüldüğü üzere odak noktası sanatın geliştirilmesi ve sanatın erişilebilir kılınmasıdır. Bununla birlikte destekleme bütçesinin kullanılacağı alan ve oranları belirleme yetkisi de kuruldadır.[1380] Proje gruplarınca ön değerlendirme yapılacak olsa da burada hangi sanat dalına destek verileceğinin belirli olmadığı görülmektedir. İKSV'nin görüşünde de "maddi desteğin yapılanmasında, fon kaynaklarının dağıtılma mekanizmaları, kriterleri ve işleyiş kurallarının, alanın ihtiyaçları doğrultusunda ve mutlaka uluslararası standartlara uygun şekilde" belirleme yapılması önerilmiştir.[1381]

Başkanlığı, d) Görsel Sanatlar Destekleme Grup Başkanlığı, e) Edebi Eserler Destekleme Grup Başkanlığı, f) Yönetim ve Destek Hizmetleri Grup Başkanlığı, g) Teknik Hizmetler Destekleme Grup Başkanlığı, ğ) Özel Kalem Müdürlüğü, h) Hukuk Müşavirliği, ı) Strateji Geliştirme Grup Başkanlığı, i) Basın Müşavirliği." Bkz. Türkiye Sanat Kurumu Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı Taslağı md. 5/6.

[1377] Türkiye Sanat Kurumu Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı Taslağı md. 4.

[1378] Türkiye Sanat Kurumu Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı Taslağı md. 4/8.

[1379] Türkiye Sanat Kurumu Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı Taslağı md. 7.

[1380] Türkiye Sanat Kurumu Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı Taslağı md. 8.

[1381] İstanbul Kültür Sanat Vakfı, "Türkiye Sanat Kurumu ile Sanatın Desteklenmesi Hakkında Kanun Tasarısı Taslağına İlişkin İKSV Görüşü".

Burada önemli olan hususlardan biri bu kurum ile birlikte Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü ve Devlet Opera ve Balesi'nin kaldırılmasının öngörülmüş olmasıdır.[1382] Bu doğrultuda kanun ile amaçlananın idarenin, kendi personel eliyle kamu hizmeti olarak sanat faaliyeti gördüğü alanların daraltılmasıdır. İdarenin kendi personeliyle doğrudan sanat sunması yerine hizmet alımı yoluyla sanat alımı gerçekleştirme hedefi görülmektedir. Kanunun genel gerekçesinde kültür ve sanat etkinliklerine verilen desteklerin sanatın topluma erişilebilirliğini sağlamak bakımından önemli ve gerekli olduğuna ilişkin çeşitli değerlendirmeler yapılmakla birlikte neden bu kurumların kapatılmak istendiğine dair açık bir değerlendirme sunulmamaktadır. "Devlet bünyesindeki" sanat kurumlarının faaliyetleri ile "sınırlı" kaldığı söylenen sanat üretiminin yaygınlaştırılma hedefi ise bu kurumların kapatılma gerekçelerini ortaya koymamaktadır; nitekim kamu hizmeti olarak yürütülmesi sanatın özendirme ve destekleme faaliyeti yoluyla desteklenmesi önünde bir engel değildir. İKSV de bu taslağa ilişkin olarak devlet sanat kurumlarının ilga edilmesinden vazgeçilmesi gerektiği görüşünü paylaşmıştır.[1383] Bu düzenleme "ülkenin köklü sanat kurumlarını yok etmek" ve "sanatsız bir Türkiye yaratmak" amacı taşıdığı gerekçesiyle eleştirilmiştir.[1384] Bu kurumun aynı zamanda sanatı kontrol altına alma çabası olarak değerlendirildiği de görülmektedir.[1385]

Türkiye'de bağımsız idari otoritelerin kuruluşunda ABD'deki otoritelerin örnek alındığı görüldüğünde[1386] ABD'deki sanat otoritesinin incelenmesi önem arz etmektedir. ABD, devletin sanat sunucusu olduğu değil fakat destekleyicisi olduğu ülkelere örnek oluşturmaktadır.[1387] Amerikan Ulusal Sanat İdaresi, bağımsız bir federal idare olarak 1965 yılında kuruluştur.[1388] Amerika'daki herkesin sanattan faydalanmasını amaçlayan ve sanata ilişkin olarak adil

[1382] Türkiye Sanat Kurumu Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı Taslağı md. 14/7.
[1383] İstanbul Kültür Sanat Vakfı, "Türkiye Sanat Kurumu ile Sanatın Desteklenmesi Hakkında Kanun Tasarısı Taslağına İlişkin İKSV Görüşü".
[1384] Akbulut, "TÜSAK; 'Yeni Türkiye' Siyasetinin Bir Parçasıdır." Yasa tasarısının amacının özelleştirme olmasına ilişkin bkz. Yüksel, "Cumhuriyet'in 100. Yılında Türk Tiyatrosu", s. 112.
[1385] "AKP'nin Kültür Karartması: Sanata Sansür, Sanatçıya Baskı", **Cumhuriyet Halk Partisi Bilim, Yönetim ve Kültür Platformu Politika Notu**, 2014, (Çevrimiçi) https://chp.org.tr/yayin/akpnin-kultur-karartmasi-sanata-sansur-sanatciya-baski/Open, 30.05.2025.
[1386] ABD'deki bağımsız idari otoritelere ilişkin bkz. Cenk Yaşar Şahin, **Amerikan Federal İdare Hukukunda "Regülasyon" (Ve Türk İdare Hukukuna Yansımaları)**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2010, s. 29–38.
[1387] Devletin sunucu olarak değerlendirilebileceği başka kurumlar da vardır; fakat NEA sanat faaliyeti bakımından temel araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Netzer, **The Subsidized Muse**, s. 74–79.
[1388] National Endowment for the Arts, "What is the NEA?", y.y., (Çevrimiçi) https://www.arts.gov/about/what-is-the-nea. "Ulusal Sanat ve Beşeri Bilimler İdaresi" kurulmuştur ve bu idare "Ulusal Sanat İdaresi", "Ulusal Beşeri Bilimler İdaresi", "Federal Sanat ve Beşeri Bilimler Konseyi" ve "Müze [ve Kütüphane] Hizmetleri Enstitüsü"nden oluşmaktadır. 20 U.S.C. § 953 (a) Belirtmek gerekir ki, eyalet düzeyinde sanat kurumlarının daha önceden de oluşturulmaya başlandığı görülmektedir. Mankin vd., "The National Government and the Arts: Impressions from the State and Jurisdictional Arts Agencies", s. 184.

(*equitble*) imkanlar sunmayı hedefleyen[1389] NEA'nın hükümetten bağımsız şekilde kurulmasına önem verilmiştir.[1390] Fakat NEA, diğer bağımsız otoritelerden ayrı bir konumda değerlendirilmektedir. İdareler hükümetin dördüncü ayağı olarak görülürken, NEA *quasi-governmental* bir idare olarak ve hükümetin "beşinci ayağı" olarak görülmektedir.[1391] Bunun sebebi geleneksel olarak hükümet faaliyeti alanında faaliyet yürütmemeleri ve düzenleyici niteliği veya görevi olmayan bir kurum olmasıdır.[1392] *Quasi-governmental* kurumlar, yöneticileri merkezi hükümet tarafından atanan ve fakat düzenleyici görevleri olmayanlardır.[1393] Bu niteliklerinin arkasında ifade özgürlüklerini sınırlandırmamaları amacı bulunmaktadır. NEA'nın kuruluşunu destekleyenler ve desteklemeyenlerin görüş birliği sahibi olduğu konulardan biri ifade özgürlüğüne müdahale edilmemesidir.[1394]

NEA, Kongre'nin görüşü ve onayı ile ABD başkanının dört yıllığına atadığı ve tekrar atanabilir bir başkan (*chairperson*) tarafından yönetilmektedir.[1395] Başkan, destek kararını Ulusal Sanat Konseyi'nin (*National Council on the Arts*) tavsiyesi üzerine vermektedir.[1396] Konseyin görevi NEA Başkanına politika ve programlar konusunda görüş vermek ve destek başvurularına ilişkin NEA Başkanına öneri sunmaktır.[1397] Destek başvuruları ilk olarak uzmanlardan oluşan paneller tarafından değerlendirilmekte ve Konseye iletilmektedir.[1398] Konseyin bu değerlendirmeler üzerine verdiği görüş bağlayıcı olmamakla birlikte karar verilmeden önce bu görüşün alınması zorunludur.[1399] Bu Sanat Konseyi'nde NEA Başkanı, Temsilciler Meclisi Başkanı tarafından atanan iki Temsilciler Meclisi Üyesi (*House of Representative*), Temsilciler Meclisi Azınlık Lideri tarafından atanan bir Temsilciler Meclisi Üyesi, Senato Çoğunluk Lideri tarafından atanan iki Senatör, Senato Azınlık Lideri tarafından atanan bir Senatör, [1400] Senatonun tavsiyesi ve onayı ile ABD Başkanı tarafından atanan sanat alanında geniş bilgi birikimi ve uzmanlığı olan, sanat alanında hizmet yürütmüş veya seçkinlik kazanmış olan 18 kişi bulunmaktadır.[1401] Temsilciler Meclisi ve Senato tarafından atanan

[1389] National Endowment for the Arts, "What is the NEA?"
[1390] Masback, "Independence vs. Accountability: Correcting the Structural Defects in the National Endowment for the Arts", s. 177.
[1391] Masback, **a.g.e.**, s. 179.
[1392] Masback, **a.y.**
[1393] Masback, **a.g.e.**, s. 184.
[1394] Masback, **a.g.e.**, s. 183.
[1395] 20 U.S.C. § 954 (b).
[1396] 20 U.S.C. § 954 (c).
[1397] 20 U.S.C. § 955 (f).
[1398] 20 U.S.C. § 959 (c).
[1399] 20 U.S.C. § 955 (f).
[1400] 20 U.S.C. § 955 (b)(1)(A)-(B).
[1401] 20 U.S.C. § 955 (b)(1)(C).

üyelerin oy hakkı olmadığı görülmektedir.[1402] Başkan tarafından atanan üyelerde ise sanat alanları arasında uygun dağılıma göre gerçekleştirilmesi ve bu atamalarda kadınların, azınlıkların ve engelli bireylerin adil bir şekilde temsil edilmesine özen gösterilmesi gerekliliği mevcuttur.[1403] Sanat uzmanlarının değerlendirmelerde görev alması önemli olsa da bu uzmanların "beyaz erkeklerden" oluşmasının kadınların ve azınlıkların dışlanmasına yol açtığı belirtilmektedir.[1404]

Sanat Konseyi'nin hem yasama hem de yürütmenin atadıkları kişilerden oluştuğu ve yürütmenin atadığı kişilerde liyakat ve kapsayıcılığın esas alındığı görülmektedir. Başkan tarafından atanan kişiler altı yıllığına atanmaktadır ve görev süreleri tamamlandıktan sonra iki yıl içerisinde tekrar atanamayacaklardır.[1405] Değerlendirmelerin sanat bakımından yetkin olan kişiler tarafından yapılması akran değerlendirmesi (*peer review*) olarak isimlendirilmekte ve bu değerlendirmenin siyasetten bağımsızlık sağladığı söylenmektedir.[1406] NEA Başkanı'nın son karar mercii olmasının bağımsızlığa zarar verdiği söylense de[1407] NEA Başkanı'nın gelen önerileri reddetmediği tespit edilmektedir.[1408] Bu durum kamuya hesap vermekten kaçma olarak yorumlanmıştır.[1409] Akran değerlendirmesi ifade özgürlüğünü demokratik hesap verilebilirliğin üzerine koymaktadır.[1410] Ayrıca belirtmek gerekir ki, profesyonel bir panel sisteminin de bürokrasi içerisinde yer aldığı sürece yeni yaratıcılıklara katkı sağlayamayacağı yönünde eleştiriler dile getirilmiş ve yeniliklerin ancak ana akımın dışında gelişebileceği belirtilmiştir.[1411]

NEA'nın bağımsız olduğu söylenmekle birlikte NEA'ya ayrılan ödeneklerin Amerikan meclisi ve senatodaki partizan değişimlerle birlikte değişim gösterdiği tespit edilmiştir.[1412] NEA'nın Kongre'nin sahip olduğu yetkiler sebebiyle siyasi etkilere daha açık olduğu tespitinde

[1402] 20 U.S.C. § 955 (b)(1)(B).
[1403] 20 U.S.C. § 955 (b)(1)(C).
[1404] Uy, **Ask the Experts**, s. 22–23.
[1405] 20 U.S.C. § 955 (c).
[1406] Kidd, **Legislating Creativity : The Intersections of Art and Politics**, s. 45. Benzer şekilde bkz. "Standards for Federal Funding of the Arts: Free Expression and Political Control", s. 1972. Masback, "Independence vs. Accountability: Correcting the Structural Defects in the National Endowment for the Arts", s. 185.
[1407] Masback, "Independence vs. Accountability: Correcting the Structural Defects in the National Endowment for the Arts", s. 187.
[1408] Masback, **a.g.e.**, s. 185.
[1409] Kidd, **Legislating Creativity : The Intersections of Art and Politics**, s. 50.
[1410] Gregory B. Lewis, Arthur C. Brooks, "A Question of Morality: Artists' Values and Public Funding for the Arts", **Public Administration Review**, C. 65, No: 1, 2005, s. 9.
[1411] Russell A. Cargo, "Cultural Policy in the Era of Shrinking Government", **Review of Policy Research**, C. 14, No: 1–2, 1995, s. 218.
[1412] Thomas R. Gray, Jeffery A. Jenkins, "Congress and the Political Economy of the National Endowment for the Arts", **Social Science Quarterly**, C. 102, No: 4, 2021, s. 1553–1568.

bulunulmuştur.[1413] Trump'ın NEA'nın bütçesinin tamamen kesilmesi önerisi bunun güncel bir örneğini oluşturmaktadır.[1414]

Destek kararı verilirken geniş olarak sanatın niteliğine ve standartlarına, sanatın ülke ve toplum için önemine, vatandaşların erişebilirliğine, yetenek geliştirme özelliklerine vb. bakıldığı görülmektedir.[1415] Destek bakımından önemli bir husus ve ABD'de de tartışma yaratmış bir konu Başkan'ın destek kararını verirken "sanatsal mükemmellik ve sanatsal liyakat, genel ahlak standartları ve Amerikan halkının farklı inanç ve değerlerine saygıyı göz önünde" bulundurması ve müstehcen olduğu belirlenen projelerin yardım almasının yasak olmasıdır.[1416] Bu düzenlemenin geri planında NEA'nın müstehcen olduğu iddia edilen sanat eserlerine destek vermiş olmasının siyasette ve toplumda yarattığı tepkiler bulunmaktadır.[1417] Burada kamu parası ile toplumu rahatsız eden eserlerin desteklenip desteklenemeyeceği tartışması ortaya çıkmıştır.[1418] Bu tartışmalara özendirme destekleme faaliyeti kapsamında ayrıca yer verilecektir.[1419] ABD'de NEA'nın eyaletlere de destek olduğu ve eyaletlerin eyalet sanat idaresi (*state art agency*) kurması durumunda onlara destek vereceği ve sanat desteklerinin kişilere bu kurum tarafından vereceği öngörülmektedir.[1420]

Sanat faaliyetinin, sanatın erişilebilir kılınması bakımından idare tarafından kamu hizmeti faaliyeti olarak yürütülmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu sav ve gerekçeler tezin ilerleyen aşamalarında ele alınacak olmakla birlikte sanata ilişkin desteklerin bağımsız bir değerlendirme sonucu verilebilmesi açısından bu gibi bir kurulun mevcudiyeti yukarıda ele aldığımız değerlendirmeler göz önünde bulunularak savunulabilir. Nitekim sanat faaliyeti yürüten yapıların bağımsız olmadıkları sürece siyasi baskılardan uzaklaşmaları zor gözükmektedir.[1421] Bu söz konusu kuruluşların bağımsız idari otorite olarak kurulmasını gerektirmemektedir ve fakat özerklik alanı tanınmasını gerektirmektedir. Özerkliğin, idari ve mali serbestliğin yanında bilimsel nitelikli olabileceği de örneğin üniversiteler bakımından

[1413] Rushton, "Political oversight of arts councils: A comparison of Canada and the United States", s. 159–164.
[1414] Samantha Chery, "Trump proposes eliminating the NEA and NEH as arts grants are canceled", **The Washingon Post**, (2025), (Çevrimiçi) https://www.washingtonpost.com/style/2025/05/03/trump-budget-nea-neh-eliminate/.
[1415] 20 U.S.C. § 954 (c). Burada genel hatlarıyla ele alınmıştır.
[1416] 20 U.S.C. § 954 (d). Müstehcen olma değerlendirmesinin yargı kararına bırakıldığı görülmektedir. 20 U.S.C. § 952 (j).
[1417] "Standards for Federal Funding of the Arts: Free Expression and Political Control", s. 1969.
[1418] **a.y.**
[1419] Bkz. Bölüm 2/III/B/3- Nasıl: Özendirme ve Destekleme Sanat Faaliyetinin Yürütülmesi.
[1420] 20 U.S.C. § 954 (g).
[1421] Çeçen, **Kültür ve Politika**, s. 36.

söylenmiştir.[1422] Bu doğrultuda sanat faaliyeti yürüten yerinden yönetim kuruluşları bakımından sanatsal nitelikli serbestliğin de güvence altına alınması önerilebilir.

Bununla birlikte, özendirme ve destekleme faaliyeti ele alınırken değerlendirileceği üzere destek kararı veren kurulların bağımsızlıklarının garanti altına alınması ve bağımsız bir değerlendirmeye imkân sunan normların oluşturulması önem arz etmektedir. Nitekim bağımsızlık yalnızca merkezi idareden ayrı bir kurumun olması ile değil, merkezi idarede yer alan karar vericilerin de özgür ve bağımsız karar verebilmesi ile ilişkilendirilebilmektedir.[1423] Bunun sağlandığı durumda da söz konusu yetkinin KTB'den alınması, ayrı bir teşkilat kurulmasının arka planındaki kamu harcamaları düşünüldüğünde, mutlak bir gereklilik olarak düşünülmemektedir. Yasakoyucunun bağımsız bir sanat otoritesi kurmayı tercih etmesi durumunda da bu idare NEA'nın özellikle uzmanlık esasına dayalı olarak kurulması, değerlendirici konumundaki kişilerin liyakat esasına göre belirlenmesi ve düzenleyici rolünün olmaması gibi özellikleri dikkate alınarak kurulabilir.

Ayrıca belirtmek gerekir ki, sanatın idare tarafından üretilmesi ve sunulmasının önemli bir örneğini oluşturan ve Türkiye'deki sanat idarelerinin oluşturulmasında örnek alınan[1424] Fransız hukukunda da EPA veya EPIC kurumları da Fransız Kültür Bakanı'nın vesayeti altındadır (*la tutelle du ministre chargé de la culture*).[1425] Fransız hukukunda söz konusu kurumların politikalarının devlet ile yapılan sözleşmelerle belirlendiği görülmektedir.[1426] Kurum yöneticisinin (*le directeur/le président/l'administrateur général*), kültürden sorumlu

[1422] Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdare Hukuku**, s. 154.
[1423] Çeçen, **Kültür ve Politika**, s. 83.
[1424] Konur, **Devlet - Tiyatro İlişkisi**, s. 52.
[1425] *Le Centre national des arts plastiques* için bkz. Le Décret n° 2015-463 du 23 avril 2015 relatif à l'Etablissement public du Centre national des arts plastiques, md. 1; *Musée du Louvre* için bkz. Décret n° 92-1338 du 22 décembre 1992 portant création de l'Etablissement public du musée du Louvre md. 1; *Cité de la céramique - Sèvres et Limoges* için bkz. Décret n° 2015-463 du 23 avril 2015 relatif à l'Etablissement public du Centre national des arts plastiques md. 1.
Théatre national de l'Opéra-comique için bkz. Décret n° 2004-1232 du 20 novembre 2004 fixant le statut du Théâtre national de l'Opéra-Comique md. 1; *Commedie Français* için bkz. Décret no 95-356 du 1er avril 1995 conférant à la Comédie-Française le statut d'établissement public national à caractère industriel et commercial, md.1; *Cité de la musique - Philharmonie de Paris* için bkz. Décret n° 2015-1178 du 24 septembre 2015 relatif à l'établissement public de la Cité de la musique - Philharmonie de Paris, md. 1.
[1426] *Le Centre national des arts plastiques* için bkz. Le Décret n° 2015-463 du 23 avril 2015 relatif à l'Etablissement public du Centre national des arts plastiques, md. 3; *Musée du Louvre* için bkz. Décret n°92-1338 du 22 décembre 1992 portant création de l'Etablissement public du musée du Louvre md. 6; *Cité de la céramique - Sèvres et Limoges* için bkz. Décret n° 2015-463 du 23 avril 2015 relatif à l'Etablissement public du Centre national des arts plastiques md. 3; *Théatre national de l'Opéra-comique* için bkz. Décret n° 2004-1232 du 20 novembre 2004 fixant le statut du Théâtre national de l'Opéra-Comique md. 3; *Cité de la musique - Philharmonie de Paris* için bkz. Décret n° 2015-1178 du 24 septembre 2015 relatif à l'établissement public de la Cité de la musique - Philharmonie de Paris, md. 4.

bakan[1427] ya da Bakanlar Kurulu,[1428] kültür bakanı önerisi üzerine Cumhurbaşkanı tarafından/teklifi üzerine atandığı görülmektedir.[1429] Söz konusu kuruluşların yönetim kurullarında (*le conseil d'administration / le comité d'administration*) idare temsilcileri olduğu gibi, özel kişiler de bulunmakta ve fakat bu özel kişilerin önemli bir kısmının Fransız Kültür Bakanı ve/veya ilgili idareler tarafından seçildiği de görülmektedir.[1430] Bu atamaların bir kısmında süre sınırı ve yeniden atama sınırı olduğu görülmektedir.[1431] Kurumun kararlarının bir kısmının Fransız Kültür Bakanı veya ilgili diğer bakanlara iletildikten belirli bir süre sonra, bir itiraz olmadığı durumlarda, kendiliğinden yürürlüğe girdiği ya da bir kısım kararın bakan onayına tabi olduğu görülmektedir.[1432] Paylaşılan örnekler değerlendirildiğinde Fransa'daki sanat faaliyeti görevi üstlenen idarelerin yönetim organlarında ve idari işlemlerinde yoğun bir Fransız merkezi idare etkisinin olduğu görülmektedir.

[1427] *Le Centre national des arts plastiques* için bkz. Le Décret n° 2015-463 du 23 avril 2015 relatif à l'Etablissement public du Centre national des arts plastiques, md. 11; *Cité de la céramique - Sèvres et Limoges* için bkz. Décret n° 2015-463 du 23 avril 2015 relatif à l'Etablissement public du Centre national des arts plastiques, md. 11; *Théâtre national de l'Opéra-comique* için bkz. Décret n°2004-1232 du 20 novembre 2004 fixant le statut du Théâtre national de l'Opéra-Comique md. 15; *Commedie Français* için bkz. Décret no 95-356 du 1er avril 1995 conférant à la Comédie-Française le statut d'établissement public national à caractère industriel et commercial, md. 3.

[1428] *Cité de la musique - Philharmonie de Paris* için bkz. Décret n° 2015-1178 du 24 septembre 2015 relatif à l'établissement public de la Cité de la musique - Philharmonie de Paris, md. 14.

[1429] *Musée du Louvre* için bkz. Décret n° 92-1338 du 22 décembre 1992 portant création de l'Etablissement public du musée du Louvre md. 12.

[1430] *Le Centre national des arts plastiques* için bkz. Le Décret n° 2015-463 du 23 avril 2015 relatif à l'Etablissement public du Centre national des arts plastiques, md. 6; *Musée du Louvre* için bkz. Décret n° 92-1338 du 22 décembre 1992 portant création de l'Etablissement public du musée du Louvre md. 13; *Cité de la céramique - Sèvres et Limoges* için bkz. Décret n° 2015-463 du 23 avril 2015 relatif à l'Etablissement public du Centre national des arts plastiques, md. 6; *Théatre national de l'Opéra-comique* için bkz. Décret n° 2004-1232 du 20 novembre 2004 fixant le statut du Théâtre national de l'Opéra-Comique md. 8; *Commedie Français* için bkz. Décret no 95-356 du 1er avril 1995 conférant à la Comédie-Française le statut d'établissement public national à caractère industriel et commercial, md. 5; *Cité de la musique - Philharmonie de Paris* için bkz. Décret n° 2015-1178 du 24 septembre 2015 relatif à l'établissement public de la Cité de la musique - Philharmonie de Paris, md. 7.

[1431] *Le Centre national des arts plastiques* için bkz. Le Décret n° 2015-463 du 23 avril 2015 relatif à l'Etablissement public du Centre national des arts plastiques, md. 6, 11; *Musée du Louvre* için bkz. Décret n° 92-1338 du 22 décembre 1992 portant création de l'Etablissement public du musée du Louvre md.12, 15 ; *Cité de la céramique - Sèvres et Limoges* için bkz. Décret n° 2015-463 du 23 avril 2015 relatif à l'Etablissement public du Centre national des arts plastiques md.6, 11 ; *Théatre national de l'Opéra-comique* için bkz. Décret n° 2004-1232 du 20 novembre 2004 fixant le statut du Théâtre national de l'Opéra-Comique md. 16, *Cité de la musique - Philharmonie de Paris* için bkz. Décret n° 2015-1178 du 24 septembre 2015 relatif à l'établissement public de la Cité de la musique - Philharmonie de Paris, md. 8, 14.

[1432] *Le Centre national des arts plastiques* için bkz. Le Décret n° 2015-463 du 23 avril 2015 relatif à l'Etablissement public du Centre national des arts plastiques, md. 10; *Musée du Louvre* için bkz. Décret n°92-1338 du 22 décembre 1992 portant création de l'Etablissement public du musée du Louvre, md. 18; *Cité de la céramique - Sèvres et Limoges* için bkz. Décret n° 2015-463 du 23 avril 2015 relatif à l'Etablissement public du Centre national des arts plastiques, md. 10; *Théatre national de l'Opéra-comique* için bkz. Décret n°2004-1232 du 20 novembre 2004 fixant le statut du Théâtre national de l'Opéra-Comique md. 14; *Cité de la musique - Philharmonie de Paris* için bkz. Décret n° 2015-1178 du 24 septembre 2015 relatif à l'établissement public de la Cité de la musique - Philharmonie de Paris, md. 12.

2. Meslek Birliklerinin Düşündürdükleri

Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu[1433] md. 42 uyarınca "[e]ser sahipleri ve eser sahiplerinin hakları ile bağlantılı hak sahipleri, [Kanunun ilgili maddesine] uygun biçimde düzenlenmiş sözleşmelerle eser veya hak sahibinden malî hakları kullanma yetkilerini devralarak [Kanunun ilgili maddesine] göre ilim-edebiyat eserleri üzerindeki hakları kullanarak, süreli olmayan yayınları çoğaltan ve yayanlar üyelerinin ortak çıkarlarını korumak […] tanınmış hakların idaresini ve takibini, alınacak ücretlerin tahsilini ve hak sahiplerine dağıtımını sağlamak üzere, Cumhurbaşkanınca çıkarılan yönetmelik ve tip statülere uygun olarak tespit edilecek alanlarda birden fazla meslek birliği kurabilirler". Telif haklarının korunması bakımından önem teşkil eden meslek birlikleri[1434] hak sahiplerinin haklarının korunması amacıyla kurulmuştur.[1435] Telif Hakları Alanında Meslek Birlikleri Yönetmeliği[1436] uyarınca meslek birliklerinin amacı "[e]ser sahipleri, bağlantılı hak sahipleri ve kitap yayımcıları; ortak çıkarlarını korumak, Kanun ile tanınmış hakların idaresi ve takibi, alınacak tazminat ve telif ücretlerinin tahsili ile hak sahiplerine dağıtımını sağlamak" olarak gösterilmiştir.[1437]

Anayasa md. 135 "belli bir mesleğe mensup olanların müşterek ihtiyaçlarını karşılamak, meslekî faaliyetlerini kolaylaştırmak, mesleğin genel menfaatlere uygun olarak gelişmesini sağlamak, meslek mensuplarının birbirleri ile ve halk ile olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni hâkim kılmak üzere meslek disiplini ve ahlâkını korumak maksadı ile […] kamu tüzelkişilikleri" olarak kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve üst kuruluşlarının kurulmasını öngörmektedir. Bu bağlamda meslek birliklerinin Anayasa md. 135 uyarınca değerlendirilmesi gerekir. Nitekim, bazı ülkelerde (örn. İtalya) bu kişiliklerin kamu hukukuna göre kurulan kuruluşlar olduğu ve kamu hukuku tüzel kişisi olarak düzenlendiği belirtilmiştir.[1438]

Meslek birlikleri, üyeleri adına eserlerin üzerindeki hakları gözetmek, izin sözleşmeleri düzenlemek, ücretleri dağıtmak, hakları korumak için yasal yollara başvurmak veya üyeler arası

[1433] 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu.
[1434] Turan, "Çağlar Boyu Düşünce Özgürlüğü: Türkiye'de ve Dünyada Telif Haklarının Tarihsel Gelişiminin Değerlendirilmesi", s. 229. Meslek birliklerinin tarihçesi için bkz. Ünal Tekinalp, **Fikri Mülkiyet Hukuku**, Güncelleşt, İstanbul, Beta Yayınevi, 2004, s. 276–277.Mustafa Bayram Mısır, "Fikri Hakların Korunmasında Meslek Birliklerinin Yeri", **Fikri Mülkiyet ve Rekabet Hukuku Dergisi**, C. 4, 2002, s. 18–19.
[1435] Cebe, Suçin, "Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun Kısa Tarifçesi ve Eser Üreticileri Açısından Önemi", s. 125–126.
[1436] Telif Hakları Alanında Meslek Birlikleri Yönetmeliği, R.G. No: 31802, T. 07.04.2022.
[1437] Telif Hakları Alanında Meslek Birlikleri Yönetmeliği md. 4.
[1438] Mısır, "Fikri Hakların Korunmasında Meslek Birliklerinin Yeri", s. 41.

sosyal dayanışma sağlamak gibi faaliyetler yürütmektedirler.[1439] Her ne kadar fikir ve sanat eserlerinin korunmasına yönelik olarak kurulmuş olan bir kamu kuruluşunun bulunmadığı ifade edilse de[1440] bu alandaki faaliyetlerin Anayasanın 135. maddesinde öngörülen amaçlarla benzerlik taşıdığı söylenmelidir.

Meslek birliklerinin statüsü ve hukuki niteliği bakımından tartışma olduğu tespit edilmektedir. Meslek birlikleri ve federasyon "özel hukuka tabi tüzel kişiler" olarak tanımlanmaktadır. "Özel hukuka tabi kişiler" tanımının anlamı konusunda ise görüş birliği bulunmamaktadır. Bir görüş, meslek birliklerinin özel hukuk tüzel kişisi olduğunu belirtmektedir.[1441] Kamusal çıkarlar sebebiyle bu kurumların *sui generis* olarak konumlandırıldığı; fakat gerekçeleri ve faaliyet içerikleri bakımından özel hukuk tüzel kişisi oldukları yorumu yapılmıştır.[1442] Bununla birlikte, bu kurumların özel hukuk formları olan şirket, vakıf, veya dernek olmadığı ortaya konmaktadır.[1443] FSEK md. 42/3 bu kuruluşların özel hukuka tabi tüzel kişi olduğunu söylerken özel hukuk tüzel kişisi olup olmadığını söylememektedir. Bu doğrultuda bu kişilerin de *sui generis* tüzel kişiler olduğu değerlendirilmesinde bulunulabilir. Bu kuruluşların hukuki nitelikleri olarak "özel hukuka tabi…hak takibi ortaklıkları" olarak nitelendirildikleri de görülmektedir.[1444] Bu kurumların sermaye koymak, kâr ve zarara iştirak etmekle yükümlü tutulamayacakları için ortaklık şeklinde kurulamayacağı söylenmiştir.[1445]

Anayasa md. 135 kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşlarının kamu tüzel kişisi olarak kurulmasını öngörmektedir.[1446] Bununla birlikte, meslek menfaati için başka bir formda kuruluş kurulamayacağı öngörülmemektedir. AY md. 135 uyarınca kurulan kuruluşların kanunlarında bu kuruluşların da "tüzel kişilik" formunda kurulabildiği görüldüğü gibi "kamu

[1439] Mısır, **a.g.e.**, s. 34.
[1440] Tekinalp, **Fikri Mülkiyet Hukuku**, s. 39.
[1441] Karahan Sami; Suluk, Cahit; Saraç, Tahir; Nal, **Fikri Mülkiyet Hukukunun Esasları**, s. 111. Tekinalp, **Fikri Mülkiyet Hukuku**, s. 284. Bu birliklerin "kar amacı gütmeyen sui generis nitelikte özel hukuk tüzel kişileri" olduğu da belirtilmektedir. bkz. Barış Gözübüyük, "Gelişen Blokzincir Teknolojisinin Vadettikleri Karşısında Türkiye'de Müzik Alanında Faaliyet Gösteren Meslek Birliklerinin Rolü", **TFM**, C. 7, No: 2, 2021, s. 332.
[1442] Mısır, "Fikri Hakların Korunmasında Meslek Birliklerinin Yeri", s. 41.
[1443] Gözübüyük, "Gelişen Blokzincir Teknolojisinin Vadettikleri Karşısında Türkiye'de Müzik Alanında Faaliyet Gösteren Meslek Birliklerinin Rolü", s. 332.
[1444] Mısır, "Fikri Hakların Korunmasında Meslek Birliklerinin Yeri", s. 40. Hak izleme kuruluşları nitelendirilmesi için ayrıca bkz. Beşiroğlu, **Fikir Hukuku Dersleri**, s. 328.
[1445] Tekinalp, **Fikri Mülkiyet Hukuku**, s. 285.
[1446] Meslek kuruluşlarının kamu tüzel kişisi olmasının eleştirildiği de görülmektedir. Gözler, **İdare Hukuku Cilt 1**, s. 710–712. Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının özellikleri için bkz. Ural Aküzüm, **İçtihat ve Mukayeseli Hukuk Çerçevesinde Kamu Kurumu Niteliğindeki Meslek Kuruluşları**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2020, s. 85–108.

kurumu niteliğinde meslek kuruluşudur" ibaresi de görülmektedir.[1447] Meslek birlikleri ve federasyonları bakımından bu gibi bir irade gösterilmemiştir. Belirli meslek ve sanat dallarında çalışanların ortak hak ve yararlarını korumak için dernek, birlik, sendika gibi kurumları kurma imkanına sahiptirler.[1448] Anayasa md. 135 bunun önünde bir engel oluşturmamaktadır.

Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları bakımından zorunlu üyelik esasının da önem teşkil ettiği görülmektedir. Eser sahipliğine bağlı haklardan yararlanmak için meslek birliğine üyelik zorunlu değildir.[1449] Her ne kadar, FSEK md. 42/son uyarınca, meslek birlikleri dışında eser sahipleri ve bağlantılı hak sahiplerinin FSEK ile tanınmış haklarının başka bir kuruluş tarafından takip edilmeyeceği öngörülse de kişilerin kendi haklarının takibi için bu kuruluşlara üye olma zorunluluğu bulunmamaktadır. Telif Hakları Alanında Meslek Birlikleri Yönetmeliği uyarınca aynı anda birden fazla meslek birliğine üye olunamayacak olsa da kimse meslek birliklerine üye olmaya zorlanamaz.[1450] Ayrıca Yönetmelik bu birliklerin federasyona üyelik zorunluluğu bulunmadığını da belirtmektedir.[1451] Meslek birlikleri hak sahibi ile kullanıcı arasında köprü vazifesi görmekle birlikte[1452] mesleğe ilişkin faaliyetlerin yürütülmesi bakımından tek yetkili değildir. Hatta "mahallerde kullanılan ve/veya iletimi yapılan eser, icra, fonogram, yapım ve yayınlar üzerinde hak sahibi olan gerçek veya tüzel kişiler, bunların kullanımına ve/veya iletimine ilişkin ödemelerin yapılmasını ancak yetki verdikleri meslek birlikleri aracılığıyla talep edebilirler" şeklinde değiştirilen FSEK md. 41/12'nin AY md. 36 ve md. 13'e aykırılık sebebiyle iptali talep edilmiş ve AYM "ancak" sözcüğünü, fikir ve sanat eserlerinin kullanımı veya iletimi nedeniyle kendilerine ödeme yapılması gereken hak sahiplerinin, meslek birliğini aracı yapmaksızın doğrudan adlî ve idarî mercilere başvuru haklarını ortadan [kaldırdığını]" belirterek hak arama özgürlüğüne müdahale olarak değerlendirmiş ve sınırlandırma sebebi bulunmaması gerekçesiyle "ancak" ibaresinin iptaline karar vermiştir. AYM, bu kararda meslek birliklerinin, eser sahiplerinin "temsilcisi" konumunda olduklarını da belirtmiştir.[1453]

AYM, Tarımsal Üretici Birlikleri'ne ilişkin gerçekleştirdiği değerlendirmede, bu birliklerin "kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşu olmamakla birlikte kanunla kurulan,

[1447] Örneğin bkz. 1136 sayılı Avukatlık Kanunu, R.G. No: 13168, T. 07.04.1969, md. 76 ve 6023 sayılı Türk Tabipleri Birliği Kanunu, R.G. No: 8323, T. 31.01.1953 md. 1.
[1448] Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 225.
[1449] Mısır, "Fikri Hakların Korunmasında Meslek Birliklerinin Yeri", s. 41.
[1450] Telif Hakları Alanında Meslek Birlikleri Yönetmeliği md. 10.
[1451] Telif Hakları Alanında Meslek Birlikleri Yönetmeliği md. 62.
[1452] Gözübüyük, "Gelişen Blokzincir Teknolojisinin Vadettikleri Karşısında Türkiye'de Müzik Alanında Faaliyet Gösteren Meslek Birliklerinin Rolü", s. 324.
[1453] AYM, E. 2007/33, K. 2010/48, T. 24/03/2010.

tüzel kişiliği bulunan, zorunlu üyelik sistemi bulunmayan ve gönüllülük esasına dayanan kendine özgü bir meslek örgütlenmesi" olduğu değerlendirmesinde bulunmuştur.[1454] Bu doğrultuda, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşu olmayan kendine özgü meslek örgütlenmelerinin hukukumuzda kabul edildiği de görülmektedir. Kanımızca benzer bir değerlendirme fikir ve sanat eserleri alanındaki meslek birlikleri bakımından da gerçekleştirilebilir.

II. Sanat Faaliyetinin Kamu Hizmeti Olarak Sunulması

A. Genel Olarak

Sanatın herkesin erişebileceği bir yerde konumlanabilmesi için iki yaklaşım benimsendiği söylenmektedir: insan hakkı olarak görülmesi ve kamu hizmeti oluşturulması.[1455] Bu doğrultuda sanat faaliyetlerinin kamu hizmeti olarak sunulmasının değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Kamu hizmeti kavramını değerlendiren Prof. Dr. Sıddık Sami Onar, 1942 yılındaki eserinde "[a]caba Devletin bütün teşebbüsleri, hatta bir umumi menfaati temin, kollektif bir ihtiyacı tatmin için ifa ettiği tekmil faaliyetler amme hizmeti sayılabilir mi?" sorusuyla birlikte kamu hizmetini geniş anlayıp anlamamamız gerektiğini sorgulamaktadır.[1456] 1966 yılında ise Türk idare hukuku bakımından kamu hizmeti tanımını yaparken doğrudan "Devlet tiyatrosu, şehir tiyatrosu faaliyetleri birer amme hizmeti sayılabilir mi?" sorusunu yöneltmiştir.[1457] Benzer şekilde Fransız hukukunda da bir belediyenin antik tiyatro işletmesinin endüstriyel ve ticari faaliyet olup olmadığının sorgulandığı görülmektedir.[1458]

Türk idare hukuku doktrininde idarenin yürütmekte olduğu sanat faaliyetinin kamu hizmeti olduğu kabul edilmektedir.[1459] Bunun arka planında kamu hizmeti kavramını yasakoyucu iradesi üzerinden açıklama çabası vardır. Bununla birlikte yasakoyucunun her faaliyeti kamu hizmeti olarak kabul etmesi ve/veya idare tarafından üstlenilen her faaliyetin (en

---

[1454] AYM, E.2014/154, K.2014/159, 22/10/2014.
[1455] Roman, "L'accès à la culture dans les politiques de lutte contre l'exclusion sociale", s. 343–360. Sanatın elitist olduğu ve bu şekilde görüldüğü eleştirisi çeşitli araştırmalarla da ortaya konmuştur. Bkz. O'Hagan, "Access to and Participation in the Arts: the Case of Those with Low Incomes/Educational Attainment", s. 269.
[1456] Sıddık Sami Onar, **İdare Hukuku Birinci Cilt**, İstanbul, İstanbul Arkadaş Matbaası, 1942, s. 174.
[1457] Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları 1. Cilt**, s. 27.
[1458] Renée Chapus, **Droit administratif général Tome 1**, 15. baskı, Paris, Montcherstien, 2001, s. 594.
[1459] Bu paragraf ile birlikte bu bölümün yazılma amacı ortaya konmaktadır. İdarenin sanat faaliyetinin kamu hizmeti olup olmadığı tartışmalarına ve kamu hizmeti kavramına olan yaklaşımlara bu bölümün ilerleyen aşamalarında yer verilecektir.

azından her mal ve/veya hizmet sunumunun) kamu hizmeti olarak nitelendirilmesi devletin temel hak ve özgürlükler alanına müdahalesinin yoğunlaşması anlamına gelecektir. Bu sebeple özgürlükçü bir yaklaşım benimseyen bu tez kamu hizmetinin yasakoyucunun iradesinden bağımsız olarak tanımlanmasının önemli olduğunu düşünmekte ve kamu hizmeti tespitinde bulunurken aşağıda ele alınacak objektif yaklaşımların da değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu anlayış doğrultusunda sanata erişim ihtiyacının kolektif genel ihtiyaç olup olmadığının tespiti önem arz edecektir.

Sanata erişimin faydaları bu faaliyetin yürütülmesinde kamu yararı olduğunu gösterir niteliktedir. Bu yarar, idarenin yürütmekte olduğu sanat hizmetlerinin kamu hizmeti olarak nitelendirilmesi eğilimine yol açmışsa da sanat aynı zamanda kültür endüstrisi içerisinde sunulan bir iktisadi faaliyettir. Bu ikilik, idarenin sanat faaliyeti yükümlülüklerini doktrindeki hâkim kamu hizmeti anlayışı ile açıklamaya yetmemektedir. Bu sebeple idarenin bu alana dahil olması kamu hizmeti kavramını ve sanatın kamu hizmeti faaliyeti olduğunun ön kabulünü sorgulamayı gerektirmektedir. Bunun geri planında yalnızca liberal ekonomi bakış açısı da bulunmamaktadır. Yukarıda ele alındığı üzere sanat faaliyetinin devlet tarafından yürütülmesinin sanat özgürlüğü başta olmak üzere diğer temel hak ve özgürlükler üzerinde olumsuz dışsallıklar yaratması mümkündür. Devletlerin kültürü ticaretin liberal koşulları dışında bırakma yaklaşımları da sanat faaliyetinin Devletin üstlendiği faaliyetler bakımından özgün bir konumu olduğunu göstermektedir.

Bu özgün konum "sanat kamu hizmeti faaliyeti midir" sorusunu sormayı gerektirmektedir. Bu doğrultuda kamu hizmeti tanımı değerlendirilmeye çalışılacak ve idarenin yürüttüğü sanat faaliyetinin iktisadi ve ticari nitelikli bir faaliyet olup olmadığı sorgulanacaktır. Bu, ilk olarak kamu hizmeti kurallarının ilgili faaliyete uygulanıp uygulanmayacağını belirleme bakımından önem taşımaktadır.[1460] Bu tartışmanın bir diğer önemli noktası ise, devletin sanat faaliyetini yürütmekten vazgeçme iradesi (örn. özelleştirme) göstermesi durumudur. TÜSAK değerlendirilirken ele alındığı üzere devletin sanat faaliyetini mevcut modelden farklı bir model benimseyerek yürütme niyeti ortaya çıkabilmektedir.

Sanatın yasakoyucu iradesi doğrultusunda kamu hizmeti olarak yürütüldüğü tespiti sonrasında ise bu bölümde bu faaliyetin nasıl yürütüldüğü sorusu görülüş usulleri başlığında ele alınmaktadır. İdarenin sanat faaliyetlerinin kamusal bir faaliyet olarak değerlendirilmesinin

[1460] Truchet, **Droit administratif**, s. 356.

temel gerekçesi olan kamu hizmeti ilkeleri ve bedellendirme hususu ayrı bir başlık olarak değerlendirilmektedir. Tezin ana araştırma sorusu göz önünde tutulduğunda hangi sanatın yürütüleceği hususu idarenin takdir yetkisi başlığında, kim tarafından üretilip sunulacağı sorusu ise kamu görevlileri başlığında ele alınacaktır.

B. Sanat Faaliyetinin Kamu Hizmeti Olarak Nitelendirilmesi

1. Kamu Hizmeti Tanımı

İdare hukukuna içkin bir kavram olarak ele alınan kamu hizmeti[1461] tanımının yapılmasının kolay olmadığı ve tek bir kamu hizmeti tanımının yapılmasının zor olduğu belirtilmiştir.[1462] Onar kamu hizmetini "Devlet ve diğer âmme hükmî şahısları (kamu tüzel kişileri) tarafından veya bunların nezaret ve murakabaları, kontrolları altında umumî ve kolektif ihtiyaçları karşılamak ve tatmin etmek, âmme menfaatini sağlamak için icra edilen ve umuma arzedilmiş bulunan devamlı ve muntazam faaliyetler" olarak tanımlamaktadır.[1463] Klasik tanım günümüz Türkçesine "Devlet ve diğer kamu tüzel kişileri tarafından veya bunların gözetim, denetim ve kontrolleri altında, genel ve kolektif gereksinimleri karşılamak ve tatmin etmek ve bu yolla kamu yararını sağlamak için toplumun geneline sunulan devamlı ve düzenli faaliyetler" olarak aktarılmıştır.[1464] Benzer tanımlarda genel ve kolektif gereksinim kavramı yerine "toplumun, halkın, umumun veya toplulukların genel ortak ihtiyaçları" kavramına yer verildiği görülmektedir.[1465] Anayasa Mahkemesi de benzer bir tanım yapmaktadır. AYM'ye göre kamu hizmeti en geniş tanımıyla "devlet, veya diğer kamu tüzelkişileri tarafından veya bunların gözetim ve denetimleri altında, genel ve ortak gereksinimleri karşılamak, kamu yararı veya çıkarını sağlamak için yapılan ve topluma sunulmuş bulunan sürekli ve düzenli

[1461] Onur Karahanoğulları, **Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim)**, 3. baskı, Ankara, Turhan Kitabevi, 2015, s. 6. Kamu hizmetinin Fransız idare hukukunda bir dönemler idare hukukuyla eş tutulması ve kamu hizmetinin idare hukukunun yaratılması anlamına geldiği ama artık değiştiğine ilişkin bkz. Pontier, **Les services publics culturels**, s. 12. Kamu hizmeti kavramının hem organik hem maddi anlamda kullanıldığı görülmektedir. Bkz. Waline, **Droit administratif**, s. 387. Chapus, **Droit administratif général Tome 1**, s. 578. Peiser, **Droit administratif**, s. 118. Burada ele alınan tanım maddi açıdan kamu hizmetine ilişkindir. Nitekim, organik ve maddi açıdan kamu hizmeti sınıflandırması da yapılmıştır. Organik açıdan kamu hizmetinden hizmet yürütücüsü olan idare ve ajanlarının anlaşılması gerekmektedir. Şekli bakımdan sınıflandırmaya gidildiği de görülmektedir. Ayrıca bkz. Aytuğ Altın, **Kamu Hizmeti Kamu Hizmeti Anlayışında Değişim ve Kalite**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2019, s. 25–26.

[1462] Görüşün ortaya konmasına ilişkin bkz. Tan, Bayazıt, **İdare Hukuku**, s. 330. Ayrıca bkz. Charles Debbasch, **Institutions et droit administratifs Tome 2**, 3. baskı, Paris, Presses Universitaires de France, 1992, s. 27. Uler ise farklı bir yaklaşıma sahiptir. Uler'e göre "Kamu hizmetleri belirsiz değildir, gördüğünüz zaman tanırsınız" Yıldırım Uler, "Anayasa Hukukunda ve İdare Hukukunda Kamu Hizmeti", **Anayasa Yargısı Dergisi**, C. 15, 1998, s. 254.

[1463] Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları 1. Cilt**, s. 13.

[1464] Burak Oder, Taner Ayanoğlu, **İdare Hukuku Ders Notları II Kamu Hizmeti**, 2025, s. 3.

[1465] Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 307.

etkinliklerdir.[1466] Bazı öğreticiler bu tanımı "idare veya onun gözetim, denetim ve kontrolü altında özel kişilerin kolektif genel gereksinimleri karşılamak için mal ve/veya hizmet sunumu" olarak sadeleştirmiştir.[1467]

Kamu hizmeti tanımı yapılırken literatürde farklı odak noktalarına yer verildiği görülmektedir.[1468] Bu odak noktaları temel ihtiyaç, mal ve/veya hizmet sunumu, kamu yararı, özel ticari faaliyet olarak yerine getirilip getirilmeme, yöneten iradesi ve faaliyetin yürütüldüğü usul olarak sınıflandırılabilir. Belirtmek gerekir ki bir tanımın birden fazla odak noktası içermesi mümkündür. Ayrıca, idare tarafından üstlenilme veya onun gözetiminde gerçekleştirilme tüm tanımların ortak noktasıdır; nitekim kamu yararı doğrultusunda gerçekleştirilen her faaliyet kamu hizmeti olmamakta; kamu hizmeti rejiminin uygulanabilmesi için faaliyetin idarenin kontrolü altında yürütülmesi gerekmektedir.[1469] Bu bağlamda, bir mal ve hizmet sunumunun idare tarafından üstlenilme şartı bu çalışma kapsamında ayrı bir odak noktası olarak değerlendirilmemiştir. Bu tez bakımından idarenin yürütmekte olduğu faaliyetlerden hangilerinin kamu hizmeti olup olmadığının tespiti önem arz etmektedir.[1470]

Odak noktası olarak değerlendirilebilecek ilk ve en sık tekrarlanan husus ihtiyaç kavramıdır. Kamu hizmetinin "toplum için önem kazanmış olan ortak ve genel bir ihtiyacın tatminine yönelik olarak kamu tüzel kişileri veya onların denetimi altında özel kişilerce yürütülen bir faaliyet" olarak tanımlandığı görülmektedir.[1471] Bu tanımlamalar yapılırken ağırlıklı olarak "faaliyet" kavramının kullanıldığı anlaşılmakla birlikte, faaliyet kavramı yerine "mal ve/veya hizmet" kavramına yer verilmesi gerektiği ileri sürülmektedir.[1472] Hizmet kavramının ihtiyaç kavramından bağımsız olarak da ele alındığı ve kamu hizmetinin çok geniş

[1466] AYM, E. 1994/43, K. 1994/42, T.9/12/1994.
[1467] Oder, Ayanoğlu, **İdare Hukuku Ders Notları II Kamu Hizmeti**, s. 6.
[1468] Odak noktası yerine kriter ifadesinin kullanıldığı da görülmektedir. Kamu yararı kriteri, hukuksal rejim kriteri, özel faaliyet olarak yürütülememe kriteri bu kriterler arasındadır. Dilşat Yılmaz, "Türk Hukukunda Kamu Hizmeti Kavramı ve Kriterleri", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 12, No: 1, 2008, s. 1222–1224. Yılmaz, bu kriterleri subjektif kamu hizmeti anlayışını kabul ettikten sonra uygulamaktadır. Subjektif ve objektif kamu hizmeti anlayışlarına aşağıda yer verilecektir. Kamu hizmeti kavramının kafa karıştırıcılığı üzerine bkz. Burak Oder, **İdare Hukuku I Ders Notları Ek Bölüm: "Kamu Hizmeti" Kafamızı Neden Karıştırır**, 2024.
[1469] Plessix, **Droit administartif general**, s. 834.
[1470] Burak Oder, **İdare Hukuku I Ders Notları Ek Bölüm: İdarenin Faaliyetleri**, 2024, s. 3.
[1471] Aydın Gülan, "Kamu Hizmeti Kavramı", **İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi**, C. 9, No: 1–3, 1988, s. 148. Örücü, "Sosyal Kamu Hizmeti", s. 230. Örücü tatmininde kamu yararı bulunan toplumsal ihtiyacın karşılanmasından bahsetmektedir. [1471] Özay ve Çırakman ayrıca kamu yararına atıf yapmaktadır. Özay, **Günışığında Yönetim**, s. 226. Benzer şekilde bkz. Çırakman, "Kamu Hizmeti", s. 94.
[1472] Oder, Ayanoğlu, **İdare Hukuku Ders Notları II Kamu Hizmeti**, s. 5.

olarak kamu kurumu veya onun gözetimi altında özel girişim tarafından kamuya sağlanan hizmet olarak tanımlandığı da görülmektedir.[1473]

Ortak ihtiyaç kavramına ek olarak kamu hizmeti tanımlanırken idari faaliyetlerin temel ve nihai amacı olan[1474] "kamu yararı" kavramının odak alındığı da görülmektedir. Kamu yararı yaklaşımında kamu hizmeti en geniş şekliyle idarenin gerçekleştirmeyi amaçladığı kamu yararına (*intérêt général*) yönelik bir faaliyet olarak tanımlamaktadır.[1475] Tanımın daraltılıp kamu yararının ortak ihtiyaç kavramı ile birlikte ele alındığı da görülmektedir. Kamu yararı kavramının nüfusun kolektif ihtiyaçları üzerinden tanımlanması bu ortaklığı göstermektedir**.**[1476] Bu doğrultuda, "[k]amu hizmeti kamu yararının, umumi menfaatin gerektirdiği ihtiyaçları karşılamak üzere icra edilen faaliyetlerdir."[1477] Kamu yararı tanımının belirsiz olduğu, kişisel yararın toplamı veya toplum yararı ile tek başına açıklanamadığı ve kamu hizmeti tanımlanırken genel ve toplumsal bir ihtiyacın karşılanmasında kamu yararı olduğu belirtilmektedir.[1478] Kamu hizmeti, "giderilmesinde kamu yararı bulunan toplumsal bir gereksinmeyi karşılayan etkinlik" olarak tanımlanırken kamu yararı kavramının toplumsal gereksinimi sınırlayan bir yönüyle ele alındığı da görülmektedir.[1479] Bu kavramın zaman veya mekana göre değişebileceği de ortaya konmuştur.[1480] Kamu yararı kavramına yer vermekle birlikte, kamu yararının bulunup bulunmadığının siyasi organlar tarafından kabul edilmesinin gerekliliğine yer verildiği de tanımlarda görülmektedir.[1481] Kamu yararının faaliyetin niteliği ve özelliği dikkate alınarak

[1473] Balta, **İdare Hukuku I**, s. 18.
[1474] Truchet, **Droit administratif**, s. 47. Medeni ülkelerde yöneticilerin görevinin kamu yararını gerçekleştirmek olduğu değerlendirmesi için bkz. Gaston Jèze, **Les Principles Generaux Droit Administratif**, Deuxieme, Paris, M. Giard & E. Briere, 1914, s. 241. Odak noktasının "kamu yararı amacına yönelik" olma olduğuna ilişkin bkz. Gözler, **İdare Hukuku Cilt 2**, s. 259.
[1475] Waline, **Droit administratif**, s. 388. Benzer şekilde bkz. Georges Vedel, **Droit administratif**, 2. baskı, Paris, Presses Universitaires de France, 1961, s. 611. Benzer şekilde kamu hizmetinin kamu tüzel kişileri (*personne publique*) tarafından yürütülen veya üstlenilen kamu yararına faaliyet olarak tanımlandığına ilişkin bkz. Chapus, **Droit administratif général Tome 1**, s. 579. Benzer şekilde bkz. Akgüner, **İdare Hukuku**, s. 989.
[1476] Truchet, **Droit administratif**, s. 356. Truchet, kamu hizmetini AB hukukunu da göz önünde alarak "genel menfaatlere yönelik hizmetlerin ihtiyaç duyan herkese ulaştırılması amacıyla kamu görevlileri tarafından oluşturulan, tanımlanan, organize edilen ve kontrol edilen bir görev" olarak tanımlanmaktadır. Truchet, Kamu hizmeti tanımında üç unsurun ortak olduğunu belirtmektedir: kamu yararı, hizmet sunumu ve idare müdahalesi. Truchet, **a.y.**
[1477] Özay, **Günışığında Yönetim**, s. 226. Benzer şekilde bkz. Çırakman, "Kamu Hizmeti", s. 94. Çırakman kamu hizmetini "Tatmininde doğrudan doğruya kamu yararı bulunan bir toplumsal ihtiyacın karşılanması için, kamu tüzel kişileri tarafından girişilen devamlı ve düzenli faaliyetler" şeklinde tanımlamaktadır. Benzer şekilde Örücü bkz. Örücü, "Sosyal Kamu Hizmeti", s. 230.
[1478] Çırakman, "Kamu Hizmeti", s. 77.
[1479] Giritli vd., **İdare Hukuku**, s. 1194.
[1480] Truchet, **Droit administratif**, s. 47.
[1481] Melikşah Yasin, "Kamu Hizmeti", **İdare Hukuku**, ed. Turan Yıldırım, 8. baskı, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2020, s. 531. Benzer şekilde Günday, **İdare Hukuku**, s. 332. Günday, kamu hizmetini "siyasal organlar tarafından kamuya yararlı olarak kabul edilen, bir kamu kuruluşunun kendisi veya yakın denetimi ve gözetimi altında özel kesim tarafından yürütülen faaliyetler" olarak tanımlamaktadır. Ayrıca bkz. Truchet, **Droit administratif**, s. 47–48.

tespit edilmesi görüşü de bulunmaktadır.[1482] Bununla birlikte, kamu yararının bir unsur değil bir sonuç olduğu da dile getirilmektedir.[1483] Bu kavramın üç farklı görüş ile tanımlanmaya çalışıldığı da görülmektedir. Liberal tez uyarınca yalnızca devletin savunma, adalet ve güvenlik gibi "tabii görevleri"nde kamu yararı bulunmaktadır ve bunun dışındaki faaliyetlerde kamu hizmeti yürütülmemesi gerekmektedir. Müdahaleci tez uyarınca halkın ortak ihtiyaçlarına yönelik faaliyetlerde kamu yararı bulunmaktadır ve bunlar kamu hizmeti olarak yürütülmelidir.[1484] Üçüncü olan pozitivist tez doğrultusunda ise kamu yararını belirleme yetkisi devletin yetkili organlarına bırakılmıştır.[1485] Kamu yararını tespit etmenin objektif ve bilimsel bir yolu olmadığı da belirtilmektedir.[1486]

Bir başka yaklaşım kamu hizmetini tanımlarken söz konusu faaliyetin özel faaliyet olarak yerine getirilip getirilemeyeceğini unsur olarak değerlendirmektedir. Girişim özgürlüğünün tanındığı ülkeler bakımından bu bir gerekçe teşkil etmektedir.[1487] Hatta kamu hizmetinin özel bir faaliyetin sorumluluğunun idare tarafından üstlenilmesi olarak tanımlandığı da görülmektedir.[1488] "Kamuya yararlı olması ve özel ticari faaliyet olarak gereği gibi yürütülmesinin mümkün veya arzulanır olmaması nedeniyle, yasama organı tarafından özel ticari faaliyetlere göre farklı ve spesifik bir hukuki rejime tabi tutulmuş ve sorumluluğu son tahlilde idari bir makam tarafından üstlenilen faaliyet"[1489] tanımı özel faaliyet olarak yerine getirilip getirilmeme hususunun bir unsur olarak değerlendirildiği tanımlara örnek oluşturmaktadır. Bu yaklaşımda kamu yararı özel kişinin yetersizliği ile ortaya çıkmaktadır.[1490] Özel ticari faaliyet olarak gereği gibi yürütülmeme kavramına "rekabet içerisinde gerektiği gibi tam olarak tatmin edilemediği takdirde, kamusal güvenlik gerekçeleriyle rekabet unsurunun aranmayacağı haller kapsama dahil edilmek üzere" unsurunun eklendiği de görülmektedir.[1491] Devletin sağlaması gereken hizmetler değerlendirilirken bir ihtiyacın özel kişiler tarafından karşılandığı ve tatmin edildiği durumda bu ihtiyacın kamu hizmeti konusu teşkil

[1482] Görüş ve eleştirisi için bkz. Giritli vd., **İdare Hukuku**, s. 1201–1202.
[1483] Yasin, "Kamu Hizmeti", s. 534.
[1484] Gözler, **İdare Hukuku Cilt 2**, s. 262.
[1485] Gözler, **a.g.e.**, s. 264.
[1486] Gözler, **a.y.**
[1487] Truchet, **Droit administratif**, s. 49. Kamu hizmeti oluşturulmasının rekabeti bozmaması gerektiği ileri sürülmektedir. Truchet, **a.g.e.**, s. 368–369. Kamu hizmetinin ekonomik özgürlüklere uygun şekilde ne ölçüde faaliyet gösterilebileceği de tartışılmıştır. Bkz. Plessix, **Droit administartif general**, s. 852.
[1488] Debbasch, **Institutions et droit administratifs Tome 2**, s. 27.
[1489] Ulusoy, **Türk İdare Hukuku**, s. 510.
[1490] Plessix, **Droit administartif general**, s. 862.
[1491] Sedat Çal, "Kamu Hizmeti: Bir Tanım Denemesi", **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 11, No: 1, 2007, s. 615.

edemeyeceği[1492] ve özel kişilerin bu ihtiyacı karşılaması durumunda kamu hizmeti niteliğinin kaybedileceği belirtilmektedir.[1493] Kamu hizmetlerinin kolektif ihtiyacının "mahiyet ve şiddetini kaybetmesi" veya özel teşebbüslerin bu ihtiyaçları karşılayabilmesi durumunda ilga olabileceği veya özel kişilere devredilebileceğini Onar da kabul etmektedir.[1494] İdare, özel kişinin bir faaliyeti kamu yararına yürütemeyeceğini düşündüğü için kamu hizmeti kurabilmektedir.[1495] Bu doğrultuda kişisel olarak elde edilemeyen ve ülkenin ekonomik kalkınması veya sosyal hakların yerine getirilmesi için devletin kamu hizmeti ihdas etmesi mümkün denmektedir.[1496] Kamu hizmetinin konusunun "kamusal bir ihtiyacı karşılamak" olduğu ve bu ihtiyaç özel kişiler tarafından hiç veya gereği gibi karşılanamazsa kamu hizmetinin kurulacağı söylenmektedir.[1497]

İhtiyacın karşılanmaması hem niteliksel hem niceliksel değerlendirmeye tabi tutulmaktadır.[1498] Burada özel sektörün karşılayamamasından ayrı olarak bazı hizmetlerin düşük ücretlerle karşılanması konusunda kamu yararı olduğu da söylenmektedir.[1499] Bu bağlamda gereği gibi tatmin edilememe fiyat ve kalite üzerinden ele alınmaktadır.[1500] Gereği gibi karşılanamamasıyla birlikte "ihmal" edilen ihtiyaç kavramı da kullanılmaktadır; bu sanat faaliyeti bakımından önemlidir.[1501] Bununla birlikte, piyasanın kamu yararını sağlıyor olmasının kamu hizmeti kurulmasına engel olduğu düşünülmemelidir.[1502]

Kamu hizmeti tanımları arasında, ölçütün yöneten iradesi olduğunun kabul edildiği de görülmekte ve aşağıda sübjektif görüş değerlendirilirken ele alınacak bu görüşe göre kamu hizmeti belirli bir ülkedeki yöneticilerin belirli bir zamanda, kamu hizmeti aracılığıyla karşılamaya karar verdikleri ortak ihtiyaçlar/menfaatler olarak tanımlanmaktadır.[1503] Kamu hizmeti tanımında tek ölçüt olmasa da yasama organı iradesine yer verildiği yukarıda paylaşılan

[1492] Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları 1. Cilt**, s. 14.
[1493] Onar, **a.g.e.**, s. 46.
[1494] Onar, **a.y.** Benzer şekilde bkz. Çırakman, "Kamu Hizmeti", s. 87.
[1495] Debbasch, **Institutions et droit administratifs Tome 2**, s. 27.
[1496] Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları 1. Cilt**, s. 20.
[1497] Süheyp Derbil, **İdare Hukuku**, 5. baskı, Ankara, Ankara Ünversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1959, s. 446. Benzer şekilde Özay, **Günışığında Yönetim**, s. 225. Özay, gereksinimin giderilmemesinin toplumun huzurunu bozacağı varsayımından hareket edildiğini belirtmektedir. Kamu hizmetlerinin "fertler normal piyasa mekanizması ile kendi ihtiyaçlarını karşılayacak duruma gelene kadar geçici olarak […]ve bundan sonra da ancak bu mekanizmanın kazazedeleri için" öngörülmesini savunan teoriye "kalıntı teorisi (*residual*)" denmektedir. Örücü, "Sosyal Kamu Hizmeti", s. 231.
[1498] Truchet, **Droit administratif**, s. 49.
[1499] Plessix, **Droit administartif general**, s. 863.
[1500] Çal, "Kamu Hizmeti: Bir Tanım Denemesi", s. 630.
[1501] Debbasch, **Institutions et droit administratifs Tome 2**, s. 28.
[1502] Karslı, **Devlet Eliyle Sanat ve Kamuda Sanatçı Olarak Çalışmak**, s. 9.
[1503] Bkz. Gaston Jèze, **Les principles generaux droit administratif**, Deuxieme, Paris, M. Giard & E. Briere, 1914, s. 247. Ayrıca bkz. Karahanoğulları, **Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim)**, s. 38–39.

tanımlarda görülebilmektedir.[1504] İhtiyacın odak alındığı tanımlarda da önem kazanmış olan faaliyetlerin yasakoyucunun takdirinde olduğu ve fakat eksikliği hissedilmese bile toplumda bulunması gerektiği düşünülen faaliyetlerin de kanun koyucu iradesi ile kamu hizmeti şeklinde görülebileceği belirtilmektedir.[1505]

Kamu hizmeti tanımlanırken "kamu hizmetinin bağlı bulunduğu kurallara uygun olarak (yani kamu hizmeti rejimi altında) yürütülmesine" gerek olup olmadığının değerlendirildiği de görülmektedir.[1506] Doktrinde kamusal ayrıcalıkların kullanılıyor olmasının da kamu hizmeti tanımında değerlendirildiği anlaşılmaktadır.[1507] Ayrıca, faaliyetin yürütüldüğü usulün bir kriter olarak ele alınmayı bırakıldığı belirtilmektedir.[1508]

2. Kamu Hizmeti Tanımına Objektif ve Subjektif Yaklaşımlar

Kamu hizmeti tanımlamaları yapılırken bir hizmetin niteliği gereği kamu hizmeti olup olmadığı tartışma konusu olmaktadır. Niteliği gereği kamu hizmetinin olduğunun kabulü "objektif" yaklaşım olarak ele alınmaktadır.[1509] Niteliği gereği yani nitel anlamda kamu hizmetinin çok dar yorumlandığı görülmektedir. Duguit, kamu hizmetini "toplumsal bağlılığın gerçekleşmesi ve gelişmesi için vazgeçilmez olduğu ve ancak yöneten gücün müdahalesiyle tam olarak sağlanabilecek nitelikte olduğu için, iktidardakiler tarafından düzenlenmesi, sağlanması ve kontrol edilmesi gereken herhangi bir faaliyet"[1510] şeklinde tanımlamaktadır. Bu faaliyetin toplumsal dayanışma için "kaçınılmaz" olduğu ve ancak devlet gücü tarafından yerine getirilebileceği durumlarda kamu hizmetinin ortaya çıkacağı değerlendirmesine imkân

[1504] Ulusoy, **Türk İdare Hukuku**, s. 510.
[1505] Gülan, "Kamu Hizmeti Kavramı", s. 149.
[1506] Ülkü Azrak, "Millileştirme ve Kamu Hizmeti", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. 36, No: 1–4, 1970, s. 64. Olağan hukuktan ayrılan bir rejim olarak değerlendirildiği de görülmektedir.
[1507] Bu değerlendirmenin eleştirisi için bkz. Chapus, **Droit administratif général Tome 1**, s. 589. Waline, **Droit administratif**, s. 388.
[1508] Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 306.
[1509] Gülan, "Kamu Hizmeti Kavramı", s. 154. Niteliği gereği kamu hizmeti anlayışı "doğası gereği" olarak da değerlendirilen anlayış için "mutlakçı kamu hizmeti anlayışı" kavramı da kullanılmaktadır. Bkz. Ulusoy, **Türk İdare Hukuku**, s. 504.
[1510] Léon Duguit, **Traité de droit constitutionnel. Tome 2**, 3. baskı, Paris, E. de Boccard, 1928, s. 61.Léon Duguit, **Transformations du droit public**, Paris, Librairie Armand Colin, 1913, s. 51. Duguit'nin değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları 1. Cilt**, s. 27. Bordeaux okuluna göre kamu hizmetinin toplumsal birlik ve bütünlüğün önemli bir aracı olarak görülmesine ilişkin bkz. Yayla, **İdare Hukuku**, s. 69.

sunmuştur.[1511] Bu tanım hükümetin yetkisinin sınırlarını da ortaya koymaktadır.[1512] Bununla birlikte hangi faaliyetlerin bu nitelikte olduğunun tespit edilmesi zordur.[1513]

Anayasa md. 47/1 doğrultusunda "kamu hizmeti niteliği taşıyan" faaliyetlerin olduğu kabul edilmektedir. Günümüzde bir faaliyetin nitel kamu hizmeti teşkil etmesi için "kolektif genel gereksinimleri" karşılamaya yönelik olması gerekir.[1514] Kolektif genel gereksinim de topluluğun "birlikteliğinin sürmesi" için gereken genel gereksinim olarak tanımlanmıştır.[1515] Gereksinimin giderilmemesinin toplumun huzurunu bozacağı varsayımından hareket edilmektedir.[1516] Kamu hizmeti kurulmasının mantığını yansıtması bakımından kamu hizmeti formülüne dahil edilmiş olan "topluma haz vererek giderilmediği, yani tatmin edilmediği takdirde de huzursuzluğun başgöstereceği ve böylece kamu düzeninin bozulabileceği öngörüsü" de bu kapsamda ele alınabilir.[1517] Bu doğrultuda bireylerin toplum halinde yaşaması için bir faaliyet gerekiyorsa ve bu özel faaliyet olarak karşılanamıyorsa bu faaliyetin kamu hizmeti olarak devlet tarafından üstlenilmesi gerektiği söylenebilir.[1518] Belirtmek gerekir ki, niteliği gereği kamu hizmetinin faaliyetin yapısıyla değil, tarihi, sosyal, kültürel ve ekonomik şartlarla açıklandığı da görülmektedir.[1519] Anayasa Mahkemesi çeşitli kararlarında niteliği gereği kamu hizmetinin varlığını kabul etmektedir. Bu doğrultuda "toplumsal yaşamın zorunlu gereksinmelerini karşılayan hizmetler, nitelikleri gereği kamu hizmeti olarak görülmüştür".[1520] Bununla birlikte, Anayasa Mahkemesi'nin objektif anlayışının kamu yararına odaklandığı kararları olduğu da belirtilmektedir.[1521]

[1511] Karahanoğulları, **Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim)**, s. 31. Devlet gücü tarafından yerine getirilebilme kavramının piyasa yetersizliği görüşü olduğu da dile getirilmiştir. Bkz. Karahanoğulları, **a.y.**

[1512] Duguit, **Traité de droit constitutionnel. Tome 2**, s. 62.

[1513] Karahanoğulları, **Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim)**, s. 31–32. Uygarlık geliştikçe genişleyeceğine ilişkin değerlendirmeler için ayrıca bkz. Duguit, **a.g.e.**, s. 63. Öğretide Duguit'nin objektivist anlayışa sahip olduğunun söylenmesi Karahanoğulları tarafından Duguit'nin yönetici iradesini de kabul etmesi gerekçesiyle eleştirilmektedir. Bkz. Karahanoğulları, **Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim)**, s. 32. Bununla birlikte, Duguit de Jèze'in kamu hizmetinin yasakoyucunun iradesine bağlı olduğunu söylediği yaklaşımını eleştirmektedir. Duguit'e göre her ne kadar yasa uyarınca kamu hizmeti niteliği taşıyan bir faaliyetin kamu hizmeti olarak uygulanması gerekse de bu o faaliyetin gerçek anlamda kamu hizmeti olduğu anlamına gelmemektedir. Duguit, **Traité de droit constitutionnel. Tome 2**, s. 74.

[1514] Oder, Ayanoğlu, **İdare Hukuku Ders Notları II Kamu Hizmeti**, s. 9.

[1515] Oder, Ayanoğlu, **a.g.e.**, s. 14. Oder/Ayanoğlu kolekti "[b]irlikteliği (biraradalığı) veya birlikteliğinin sürmesi genel gereksinimlerinin karşılanmasına bağlı olan topluluk" olarak tanımlanmaktadır.

[1516] Özay, **Günışığında Yönetim**, s. 225.

[1517] İl Han Özay, "Türkiye'deki Klasik Kamu Hizmeti Anlayışı: 'Çok Yaşa' veya 'A Tes Amour'", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. 56, No: 1–4, 1998, s. 295.

[1518] Benzer şekilde bkz. Ulusoy, **Türk İdare Hukuku**, s. 510.

[1519] Aydın Gülan, "Türkiye'de Kamu Hizmetlerinin Gelişimi", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. 56, No: 1–4, 1998, s. 107.

[1520] AYM, E. 1994/43, K.1994/42-2, T.9/12/1994.

[1521] Yılmaz, "Türk Hukukunda Kamu Hizmeti Kavramı ve Kriterleri", s. 1225–1226.

Doktrinde niteliği gereği kamu hizmeti kavramının olmadığı, her faaliyetin kamu hizmeti olmaya elverişli olduğu ve bunun siyasi iradeyle belirleneceği[1522] ve "özü itibariyle veya doğası gereği" bir kamu hizmeti olamayacağı ve bunun kabulünün toplum içinde yaşamanın sonucu olarak yürütülen her türlü faaliyetin kamu hizmeti kabul edilmesi anlamına geleceği[1523] belirtilmiştir. Anayasa md. 47/4'te yer alan "kamu hizmeti niteliği"nin nitelik bakımından kamu hizmeti görüşünün kabulünü mümkün kılmadığını zira bunun Anayasa'nın kamu hizmetini tanımlamadığı ve hangi teşebbüslerin kamu hizmeti niteliği taşıyıp taşımadığını belirleme yetkisinin yine yasakoyucuda olduğu söylenmektedir.[1524]

Bu yaklaşım sübjektif yaklaşım olarak ele alınmaktadır.[1525] Ayrıca, niteliği gereği kamu hizmeti olan faaliyetlerin belirlenmesinin imkânsız olduğu da dile getirilmektedir.[1526] Nitekim, "toplumsal gereksinim" yasakoyucu iradesiyle belirlenmektedir.[1527] Fransız hukukunda subjektif yaklaşımın temsilcisi Jèze'e göre kamu hizmetinin tek ölçüsü yöneten iradesidir ve ortak ihtiyacın ne olduğunu yönetenler tespit edecektir.[1528]

Anayasa md. 47'nin fıkraları birlikte değerlendirildiğinde, kamu tüzel kişileri tarafından yürütülen ancak kamu hizmeti niteliği taşımayan yatırım ve hizmetlerin Anayasa tarafından kabul edildiği tespit edilse de niteleme yetkisinin yasakoyucuda olduğu söylenmektedir.[1529] Bu yaklaşım "yasama organınca kamu hizmeti olarak nitelendirilme[nin]" kamu hizmeti tanımında yer bulmasıyla da ortaya çıkmaktadır.[1530] Belirtmek gerekir ki, yürütülen faaliyetin kamu

[1522] Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 304. Benzer şekilde Gözler, **İdare Hukuku Cilt 2**, s. 265. Tek ölçütün yasakoyucu iradesi olduğu yönünde bkz. Turgut Tan, "Anayasa Mahkemesi Kararlarında Kamu Hizmeti Yaklaşımı", **Anayasa Yargısı Dergisi**, No: 8, 1991, s. 235.

[1523] Atay, **İdare Hukuku**, s. 558. Atay'a göre nitel anlamda kamu hizmeti faaliyeti kamu hizmetini genişletmektedir. Bkz. Atay, **a.g.e.**, s. 556. Nitel anlamda kamu hizmetinin kabul edilmeyişine ilişkin ayrıca bkz. Günday, **İdare Hukuku**, s. 331.

[1524] Gözler, **İdare Hukuku Cilt 2**, s. 267.

[1525] Yılmaz, "Türk Hukukunda Kamu Hizmeti Kavramı ve Kriterleri", s. 1221.

[1526] Tan, Bayazıt, **İdare Hukuku**, s. 333. Ayrıca bkz. Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku Genel Esaslar Cilt 1**, s. 555.

[1527] Tan, Bayazıt, **İdare Hukuku**, s. 337.

[1528] Jèze, **Les principles generaux droit administratif**, s. 247. Sübjektif yaklaşımın temsilcisi olmasına ilişkin bkz. Karahanoğulları, **Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim)**, s. 38–39. Benzer şekilde bkz. Peiser, **Droit administratif**, s. 118. Sübjektif anlayışın da göreceli kamu hizmeti anlayışı olarak nitelendirilmesine ilişkin bkz. Ulusoy, **a.g.e.**, s. 504.

[1529] Nuri Yaşar, "Kamu Hizmeti, Virtüel Kamu Hizmeti ve 1999 Anayasa Değişikliği", **İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi**, C. 14, No: 1, 2000, s. 450. Hangi özel teşebbüs faaliyetlerinin kamu hizmeti niteliği taşıdığının takdirinin kanun koyucuda olduğuna ilişkin de bkz. Azrak, "Millileştirme ve Kamu Hizmeti", s. 64.

[1530] Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdare Hukuku**, s. 552.

hizmeti niteliği olmadığını ve kamu hizmeti olarak yürütülmemesi gerektiğini söylemek için Anayasaya aykırılığını iddia etmek gerektiği ifade edilmektedir.[1531]

Bir diğer görüşe göre ise yasakoyucu iradesi "kurucu" olsa da objektif kamu hizmeti anlayışı tamamen reddedilmemelidir.[1532] "Süreklilik, eşitlik, uyarlama ilkelerine göre sürdürülme ihtiyacı gösteren faaliyetler kamu hizmeti olarak yasa koyucu tarafından belirlenmeyi bekleyecektir."[1533] Nitel kamu hizmeti anlayışının reddedildiği durumda dahi siyasal tercihin toplumsal ihtiyacın tatmini için zorunlu bulunmasından yola çıkarak yapılacağı ve tercihin kullanılmaması durumunda kaosun dahi çıkabileceği söylenmiştir.[1534] Bununla birlikte, bir hizmetin kurulması için yargı organının harekete geçirilmesi mümkün gözükmemektedir.[1535]

Niteliği itibarıyla kamu hizmetinin varlığının; fakat bundan bağımsız olarak gerek Anayasa gerekse kanun koyucunun kamu hizmeti olarak faaliyetleri niteleme yetkisi olduğunun kabul edildiği de görülmektedir.[1536] Niteliği gereği kamu hizmeti ayrımı, bu faaliyetlerin idare tarafından görülürken diğer faaliyetlerin özel faaliyet olarak kalması gerektiği düşüncesi bakımından önemlidir.[1537] Objektif yaklaşım esas alındığında, nitel anlamda kamu hizmeti olmamakla birlikte yasakoyucunun bazı faaliyetleri mevzu olarak kamu hizmeti tanıyabileceği ortaya konmaktadır. Doktrinde normatif olarak kamu hizmeti olarak belirlenen mal ve/veya hizmet sunumları mevzu kamu hizmeti olarak tanımlanmaktadır.[1538] Pozitif hukuka dayandığı ve yasakoyucunun (ülkeyi idare edenlerin) kamu hizmeti olarak yürütmek istedikleri faaliyetlerin kamu hizmeti olduğu, kanunun amacından bu faaliyetin kamu hizmeti olup olmadığının anlaşılacağı söylenmektedir.[1539] Kamu hizmetlerinin kurulması ve kaldırılmasında yasama organının yalnızca anayasal ilke ve kurallarla sınırlı olduğu belirtilmektedir.[1540]

Bu tez kapsamında kamu hizmetinin sadeleştirilmiş klasik tanımı esas alınmaktadır. Bununla birlikte, nitelik itibariyle kamu hizmeti olmayan mal ve hizmetlerin kamu hizmeti olarak yürütülmesinde kamu yararı bulunuyorsa, yasakoyucu tarafından kamu hizmeti (mevzu

---

[1531] Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları 1. Cilt**, s. 41. Benzer şekilde bkz. Çırakman, "Kamu Hizmeti", s. 85.
[1532] Gülan, "Kamu Hizmeti Kavramı", s. 155.
[1533] Gülan, "Türkiye'de Kamu Hizmetlerinin Gelişimi", s. 105.
[1534] Atay, **İdare Hukuku**, s. 558.
[1535] Atay, **a.y.**
[1536] Pertev Bilgen, "Kamu Hizmeti Hakkında", **İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi**, C. 1, No: 1, 1980, s. 113.
[1537] Gülan, "Kamu Hizmeti Kavramı", s. 154.
[1538] Oder, Ayanoğlu, **İdare Hukuku Ders Notları II Kamu Hizmeti**, s. 8.
[1539] Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları 1. Cilt**, s. 31.
[1540] Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 315.

kamu hizmeti) haline getirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Ancak, bir faaliyetin sunulmasında kamu yararı bulunması, mutlaka kamu hizmeti olarak sunulması anlamına gelmeyecektir.[1541] Faaliyetin mevzu kamu hizmeti olarak değerlendirilmesinin sonucu kamu hizmeti rejimine tabi tutmaktır.[1542] Mevzu kamu hizmeti olarak yürütülmesinde kamu yararı bulunup bulunmadığına erişimin hangi ilkelere tabi olacağı dikkate alınarak karar verilmelidir.

3. Sanat Faaliyetinin Kamu Hizmeti Olarak Sunulması

Liberal anlayış kamu hizmeti alanını dar belirlerken sosyalist yaklaşım her faaliyetin kamu hizmeti olarak sunulmasına imkân tanır.[1543] İktisadi, sosyal ve kültürel kalkınma amacıyla sosyal devlet ilkesinin[1544] ve sosyal adaleti sağlama gibi görevlerin kamu hizmeti alanını genişlettiği belirtilmektedir.[1545] Ayrıca, ekonomik gerekçelerin kamu hizmetine husumet beslemesi eleştirilmekte, liberal ekonomilerde de kamu hizmetlerinin nitelikli sunulmasının "sosyal yapının sigortası olma işlevini" yeri getirdiği için "vazgeçilmez önemi haiz" oldukları belirtilmektedir.[1546] Bununla birlikte, kamu hizmetinin devletin kamu yararı sebebiyle tüm kamusal alanlarda varlık göstermesi, kamu ve devlet kavramlarının birleşmesine yol açmaktadır.[1547] Kamu hizmetinin hizmeti kuranların iradesine bağlı olması onun siyasi bir enstrüman (*instrument politique*) haline getirmektedir.[1548] Bu yüzden kamu hizmeti devletin sahip olduğu kamusal güçten ayrı değerlendirilmemelidir.[1549] Doktrinde kamu hizmetinin refah devleti lehine özgürlükleri azaltma ve totalitarizme götürme aracı olarak nitelendirildiği de görülmektedir.[1550] Nitekim, kamu hizmeti temel hak ve özgürlüklere sınırlama getirebilmektedir.[1551] Bu değerlendirmeler genel olarak ekonomik haklar ve özgürlüklere

[1541] Ulusoy, **Türk İdare Hukuku**, s. 510.
[1542] Oder, **İdare Hukuku I Ders Notları Ek Bölüm: "Kamu Hizmeti" Kafamızı Neden Karıştırır**, s. 6.
[1543] Sedat Çal, **Türkiye'de Kamu Hizmeti ve İmtiyazın Dönüşüm Öyküsü**, Ankara, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, 2008, s. 24.
[1544] Azrak, "Millileştirme ve Kamu Hizmeti", s. 64.
[1545] Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları 1. Cilt**, s. 37. Refah devleti anlayışı doğrultusunda çok fazla kamu hizmetinin kurulması söz konusu olduğuna ilişkin bkz. Gür, **İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyeti**, s. 17. Kamu hizmeti kavramını geniş olarak kabul etmenin ekonomik ve sosyal müdahaleciliğin sonucu olarak ele alınmasına ilişkin bkz. Debbasch, **Institutions et droit administratifs Tome 2**, s. 34.
[1546] Gülan, "Türkiye'de Kamu Hizmetlerinin Gelişimi", s. 107.
[1547] Cüneyt Ozansoy, "Türkiye'de Kamu Hizmeti Tartışmaları: Bir Hamaset ve Habaset Alanı", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 46, No: 1, 1997, s. 99.
[1548] Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku Genel Esaslar Cilt 1**, s. 556.
[1549] Ozansoy, "Türkiye'de Kamu Hizmeti Tartışmaları: Bir Hamaset ve Habaset Alanı", s. 99.
[1550] Görüşler ve eleştiri için bkz. Waline, **Droit administratif**, s. 389.
[1551] Yayla, **İdare Hukuku**, s. 84.

ilişkin yapılmakla birlikte, sanat özgürlüğü bakımından da geçerlidir. Zira, herkesin sanata erişim sağlaması amacının devletin sanat alanına müdahalesini meşrulaştıran bir yanı vardır.[1552]

Aksi bir yorumla bir faaliyetin kamu hizmeti haline getirilmesi faaliyetin iktidar tarafından organize edilip kontrol edileceği anlamına gelmekte olsa da bu ilgili faaliyetin doğrudan yöneticilerin kontrolü altına gireceği anlamına gelmemekte, aksine kamu hizmetlerindeki artışın ademi merkeziyetçiliği artıracağı savunulmaktadır.[1553] Nitekim, sektörel ademi merkeziyetçilik ile birlikte bazı hizmetlerin merkeziyetçi anlayıştan çıkarılarak hiyerarşi dışında ve tüzel kişilik altında yürütüldüğü söylenmektedir.[1554]

Kültürel faaliyetlerin kamu hizmeti olarak tanınması Fransa'da yavaş ve aşamalı olarak gerçekleşmiştir.[1555] Kültürün kamu hizmeti haline getirilmesi ile birlikte, kültürel faaliyetlerin idare tarafından karşılanması beklenen kamu yararını içerdiği kabul edilmekte ve bu söz konusu faaliyetlerin idare hukukuna ve kamu hizmeti ilkelerine, hizmetlerin yönetimi ve finansmanına ilişkin özel kurallara tabi olması anlamına gelmektedir.[1556] Nitekim, kamu hizmeti nitelendirilmesinin önemi tabi olunan ilkelerdir.[1557]

Sosyal devlet ve sosyal haklar anayasal olarak güvence altına alındığına göre sosyal hakları karşılayan bir sosyal kamu hizmeti kurulmasının zorunlu olduğu belirtilmiştir.[1558] Doktrinde sanatın ve sanatçının korunması faaliyetlerinin Anayasada kamu hizmeti olarak nitelendirildiği ve yasama organının bu faaliyetleri kamu hizmeti haline getirmesi gerektiği belirtilmişse[1559] de sanata erişim hakkının anayasal temelleri değerlendirilirken belirtildiği üzere sanat faaliyeti yürütme konusunda Anayasa Devlete sanatı yürütmek değil desteklemek görevi yüklemekte onun da yöntemini Devlete bırakmaktadır. Kültürel kamu hizmetleri sanata erişim hakkının somutlaşmasıysa da bu hak sanat kamu hizmetinin anayasal olarak sunulmasının zorunlu olduğu anlamına gelmemektedir.[1560] Bu doğrultuda Devlete sanat

[1552] Saez, "Mythes et limites de la politique culturelle", s. 33.
[1553] Duguit, **Traité de droit constitutionnel. Tome 2**, s. 67.
[1554] Waline, **Droit administratif**, s. 49.
[1555] Jean-Marie Pontier, "Service public culturel : épanouissement ou racornissement ?", **L'Observatoire**, C. N° 43, No: 2, 2013, s. 87. Kültürün kamu hizmeti olarak tanınma sürecine ilişkin bkz. Pontier, **Les services publics culturels**, s. 36–45.
[1556] Bruno Lasserre, "« L'invention du service public culturel. Le rôle du Conseil d'Etat » Introduction de Bruno Lasserre, Vice-président du Conseil d'Etat", 2021, (Çevrimiçi) https://www.conseil-etat.fr/publications-colloques/discours-et-interventions/l-invention-du-service-public-culturel.-le-role-du-conseil-d-etat-introduction-de-bruno-lasserre-vice-president-du-conseil-d-etat.
[1557] Sébastien Saunier, "De quoi le service public culturel est-il le nom ?", **NECTART**, C. 19, No: 2, 2024, s. 38.
[1558] Örücü, "Sosyal Kamu Hizmeti", s. 226.
[1559] Yasin, "Kamu Hizmeti", s. 542.
[1560] Fransız hukuku açısından benzer bir değerlendirme için bkz. Pontier, **Les services publics culturels**, s. 29.

sunması imkânı verildiği göz önünde tutulduğunda, sınırlamalar saklı kalmak kaydıyla, sanat faaliyeti yürütmenin kamu hizmeti olup olmadığı değerlendirilmelidir. Kamu hizmeti olarak sayıldığı durumda, kamu hizmeti yürütmenin getirdiği imkanlardan yararlanılabilecektir.[1561]

Fransız aktör Jean Vilar'ın "[t]iyatro, yaşam için ekmek ve şarap kadar gerekli bir gıdadır... Bu nedenle tiyatro, her şeyden önce bir kamu hizmetidir" sözü sanatın önemli bir ihtiyaç olarak ele alınmasını temenni etmektedir.[1562] Sosyal devlet anlayışının yaygınlaşması ve insanların refah seviyelerine önem verilmesiyle birlikte, kültür alanının kamu hizmeti alanına dahil edildiği ve kültürel kamu hizmetinin kabul edildiği görülmektedir.[1563] Sanat kamu hizmetinin "kamu hizmetinin özünde var olan "kamusal ihtiyaç", "kamu yararı", "toplumsal tatmin", "devlet tarafından görülme veya devletin denetim ve gözetimi altında özel kişilere gördürülme" gibi temel konuların hepsini ihtiva" etmesi gerekçesiyle kamu hizmetinin örneğini oluşturduğu belirtilmiştir.[1564] Literatürde « kültürel kamu yararı » (*intérêt public culturel*) kavramının kullanıldığı da görülmektedir.[1565]

Kültürün bir ihtiyaç olduğu Anayasamızda belirtilmektedir.[1566] Bununla birlikte, sanat ihtiyacının karşılanması umumi menfaati sağlasa da bu ihtiyacın giderilmesi zaruri değildir.[1567] Sanat ihtiyacı yaşamsal ihtiyaç değildir; "kalite tabanlı ihtiyaç"tır.[1568] Yaşamsal ihtiyaç olmamakla birlikte, sanata erişimin sağlanamamasının insanların yaşam kalitesini düşüreceği ileri sürülmüştür.[1569] Sanat hizmetinin eksikliği toplumun estetik duygusunun körelmesine yol açacak ve bu şehir planlaması ve düzenlenmesi üzerinde bile olumsuz etki yaratacaktır.[1570] Bunun dışında sanat bilgi birikiminin eksikliğinin gelecek nesillerin donanımsızlığına yol açabileceği belirtilmiştir.[1571] Burada ayrıca sanata erişimin siyasi ve medeni hakların kullanımına olan dolaylı katkısını da tekrar hatırlatmak uygun olacaktır. Kültüre erişim sağlandığında diğer haklar için mücadele verme yetkinliğinin/ kapasitesinin artacağı

[1561] Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları 1. Cilt**, s. 32.
[1562] "Opera at Home", **Opéra de Lausanne**, y.y., (Çevrimiçi) https://www.opera-lausanne.ch/en/opl-digital/.
[1563] Pontier, "Service public culturel : épanouissement ou racornissement ?", s. 86. Kültürel faaliyetlerin kamu yararına olduğu Fransız içtihadında da kabul edilmesine ilişkin bkz. Saunier, "De quoi le service public culturel est-il le nom ?", s. 39.
[1564] N. Munci Çakmak, "Sanatsal Kamu Hizmetleri", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 14, No: 1, 2010, s. 256.
[1565] Pontier, "Service public culturel : épanouissement ou racornissement ?", s. 89.
[1566] Bkz. Anayasa md. 62.
[1567] Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları 1. Cilt**, s. 32. İhtiyacın aciliyetinin (zaruri olup olmamasının) kamu hizmetine ilişkin olarak değerlendirilmesi için bkz. Onar, **a.y.**
[1568] Çakmak, "Sanatsal Kamu Hizmetleri", s. 253. Mimar ve mühendislerin estetik anlayışının gelişmeyecek olması bu olumsuz etkinin gerekçesi olarak gösterilmektedir.
[1569] Çakmak, **a.y.**
[1570] Çakmak, **a.y.**
[1571] Çakmak, **a.g.e.**, s. 254.

belirtilmiştir.[1572] Bir kişi kültürel etkinliklere katılım sağladığında farklı düşüncelere erişebilmesi ve kendisini ifade edebilmesi neticesinde kendini geliştirme fırsatı bulacak ve bu kişinin toplumsal farkındalığı gelişecektir. Bu da bireylere haklarını talep etme yetkinliği kazandıracaktır.

Modern toplumda bireylerin yaşamsal ihtiyaçlarının yanı sıra kendilerini geliştirme ve gerçekleştirme ihtiyaçları da genel ihtiyaç teşkil edebilir. İnsan haklarının bütünlüğü ilkesi bu değerlendirmeye imkân sunmaktadır. Belirli bir eğitim seviyesinin toplumun bir arada yaşaması için gerekli olduğunun söylendiği gibi[1573] günümüzde kolektin entelektüel bir seviyede olmasının gerektiği, bunun için de bu seviyeye erişimi sağlayacak mal ve hizmetlere ihtiyaç olduğunun teorik olarak ileri sürülmesi mümkündür. Nitekim, objektif yaklaşımda bile Duguit'nin, tüm kolekt için önemli olan faaliyetin ne olduğunun tek bir ana ilişkin olmadığını ve değişebileceğini söylediği görülmektedir.[1574] Bir zamanlar yalnız güvenlik odaklı olan bu hizmet daha sonra kişilerin entelektüel ve kişisel gelişimlerine yönelik olarak faaliyet yürütülmesini de (eğitim vb.) içerecek şekilde genişlemiştir.[1575] Danıştay'ın da halk plajlarının işletilmesi ve halkın plajlardan "eşit, düzenli ve sağlıklı bir şekilde" yararlanmasının sağlanmasını toplumun "ortak ve medeni" gereksinimi olarak gördüğü göz önünde tutulduğunda geniş bir kamu hizmeti anlayışı olduğu söylenebilir.[1576] Sanat, bireylerin artan serbest zamanlarını nitelikli şekilde geçirilmesinin yolu olarak görülmektedir.[1577] Sanat bakımından özellikle kolektin bir araya gelerek faydalanabileceği tiyatro ve sinema gibi hizmetler bu ihtiyaca örnek gösterilebilecektir. Nitekim, sosyal ve kültürel kalkınma da Türkiye kolekti için anayasal bir hedeftir.

Sanat faaliyeti her ne kadar sosyal birlikteliğin gelişimi için önemli katkı sağlasa da[1578] bu faaliyetin toplumsal yaşamın zorunlu gereksinimi olduğunu ve/veya sanat faaliyeti eksikliğinin kamu düzenini bozacağını veya topluluğun "birlikteliğinin sürmesine" engel olacağını söylemek mümkün gözükmemektedir. Bu doğrultuda sanat faaliyeti sunulmasının nitel anlamda kamu hizmeti olduğunun kabulü nitel anlamında kamu hizmetinin sınırlarını çok genişletecek ve bu gibi bir ayrıma gidilmesini anlamsızlaştıracaktır. Sanata erişim bir araya

[1572] Saez, "Mythes et limites de la politique culturelle", s. 32.
[1573] AYM, eğitim ve öğretim faaliyetinin "çağdaş uygarlığın gerektirdiği düzeye ulaştırılması için etkin önlemlerin alınması, devletin erteleyemeyeceği ödevlerindendir" demektedir. AYM, E. 1990/4, K. 1990/6, T. 12.4.1990.
[1574] Léon Duguit, "The Concept of Public Service", **The Yale Law Journal**, C. 32, No: 5, 1923, s. 432.
[1575] Duguit, **a.y.**
[1576] Danıştay, İDDK., E. 2000/1200, K. 2002/848, T. 22.11.2002 (Lexpera).
[1577] Kidd, **Legislating Creativity : The Intersections of Art and Politics**, s. 41–42.
[1578] European Commission, "Cultural and creative sectors", 2024, (Çevrimiçi) https://culture.ec.europa.eu/cultural-and-creative-sectors/cultural-and-creative-sectors.

gelen toplumun birlikteliğini sürdürmesi için talep edilen bir ihtiyaçtan ziyade, sanatın arzı sonucu ortaya çıkan bir ihtiyaç niteliğindedir.[1579] Kazım Karabekir'in sinema mekanları kurulmasına ilişkin 1923 tarihli yasa teklifinde halkın bu gibi mekanları kurmayı düşünememesini Devletin bu konuda sorumluluk alma gerekçesi olarak ileri sürmesi ve bunların yararı anlaşıldıktan sonra yerel şirketlerin bu mekanları devralmak isteyeceğini belirtmesi arzı yaratmak suretiyle sanat ihtiyacı yaratılması iradesinin Cumhuriyetin ilk yıllarından beri olduğunu örnekler niteliktedir.[1580]

Bununla birlikte, eğitim gibi "ciddi" faaliyetlerin yanı sıra, eğlenceye yönelik faaliyetlerin de kamu hizmeti olarak sunulabileceği kabul edilmektedir.[1581] Nitekim, sanat hizmeti nitel anlamda kamu hizmeti teşkil etmese dahi bireylere sanata erişim imkânı sunulmasında kamu yararı bulunmaktadır. Sanatın üst başlıklarda ele alınan faydaları bu yararı somutlaştırır niteliktedir.[1582] Hangi faaliyetlerin "önem kazanmış" faaliyet olarak değerlendirileceği yasakoyucunun takdirindeyse de toplumda bulunması gerektiği düşünülen faaliyetlerin kanun koyucu iradesi ile kamu hizmeti şeklinde görülebileceği belirtilmekte, bunun için örnek olarak opera ve bale gibi faaliyetler verilmektedir.[1583] Bazı kamu hizmetlerinin yasakoyucunun toplum tarafından henüz hissedilmeden ve yıllar sonra ortaya çıkacak ihtiyaçları dikkate aldığı ve bu doğrultuda kamu hizmeti kurduğu da görülmektedir.[1584] Devlet Tiyatroları, Devlet Opera ve Balesi ve Devlet Konservatuarı bunlara örnek olarak gösterilmiştir.[1585]

Kamu hizmetindeki kamu yararı bakımından önemli bir soru kamu yararının genel kolektif ihtiyacın karşılanması ile mi sağlanacağı yoksa genel kolektif ihtiyacın "idare"

[1579] Burada ekonomi teorilerinden Say Kanunu (*Say's Law*) teorisine de atıf yapmak uygun olacaktır. Bu teori "arz kendi talebini yaratır" olarak literatüre geçmiştir. Bu teori doğrultusunda tüketim ancak bir mal ve hizmetin üretilmesi ve sunulması sonrasında ortaya çıkabilecektir. Bu teori ve teoriye yönelik eleştiriler bu tezin konusunu aşacak olsa da sanat bu teori çerçevesinde ele alınabilecek bir faaliyettir. Sanata erişim talebi, idarenin sunup sunmamasından bağımsız olarak, sanat eseri mevcut olduğunda iletilebilecek ve sanat faaliyeti arzı talebini yaratabilecektir. Teori tanımı için bkz. "Say's Law of Markets", **Corporate Finance Institute**, y.y., (Çevrimiçi) https://corporatefinanceinstitute.com/resources/economics/says-law-of-markets/. Teoriye yönelik değerlendirmeler için ayrıca bkz. Steven Kates, "On the True Meaning of Say's Law", **Eastern Economic Journal**, C. 23, No: 2, 1997, s. 191–202.

[1580] Öztürk, **Erken Cumhuriyet Döneminde Sinema Seyir Siyaset**, s. 155. Karabekir burada bu sinema mekanlarının doğrudan devlet tarafından değil, devlet vesilesiyle Sosyal Yardım ve Kızılay örgütleri vesilesiyle yapılması gerektiğini önermektedir. Bu teklif bütçe yetersizliği sebebiyle yasalaşmamıştır. Öztürk, **a.g.e.**, s. 156.

[1581] Chapus, **Droit administratif général Tome 1**, s. 584. Chapus, ciddi kavramını tırnak içerisinde kullanmaktadır. Bunun, Hauriou'nun aşağıda yer verilecek olan değerlendirmesini eleştirme amacı barındırdığı düşünülmektedir. Bkz. Bölüm 2/II/B/4 – Mevzu Kamu Hizmeti Olarak Sanat.

[1582] Bkz. Bölüm 1/I/B – Sanata Erişimin Önemi.

[1583] Gülan, "Kamu Hizmeti Kavramı", s. 149.

[1584] Yayla, **İdare Hukuku**, s. 84.

[1585] Yayla, **a.y.**

tarafından karşılanması ile mi sağlanacağıdır.[1586] Sanat faaliyetlerinin yasakoyucu tarafından kamu hizmeti haline getirilmesindeki kamu yararı kanımızca sanatın yalnızca üretilmesi değil, anayasal temellerde ele alındığı üzere sosyal adalet gereği herkesin bu faaliyetlere erişebilir konuma gelmesidir. Ticari nitelikli tiyatrolar yüksek miktarda para ödeyebilen insanlara hitap ederken, kamusal tiyatrolar toplumun farklı ekonomik kesimlerine hitap edebilmektedir.[1587] Nitekim, sanatçıların veya özel sanat kurumlarının sunduğu hizmetler her coğrafya veya sosyo-ekonomik düzey bakımından erişilebilir değildir. Ailelerin sosyo-ekonomik durumları yükseldikçe çocukların sanat faaliyetine katılmasının arttığı araştırmalarda ortaya konmaktadır.[1588] Bu amacın, idarenin özendirme destekleme gibi diğer faaliyetleri ile de yerine getirilebileceği söylenebilir. Nitekim, yeni yönetim anlayışında devletin mal ve hizmet üreticisi olmak yerine mal ve hizmeti üretenlere altyapı hazırlaması, rekabeti geliştirmesi, piyasaları teşvik etmesi ve hizmet yararlanıcılarını müşteri olarak görüp farklı seçenekler sunması gerektiği ileri sürülmüştür.[1589] Özendirme ve destekleme faaliyetine ayrıca yer verilecek olmakla birlikte, verilecek teşviklerin sanatı sürdürülebilir olarak erişilebilir kılmaya yetmediği durumda devletin bu faaliyeti üstlenmesinde hala kamu yararı bulunmaktadır. Nitekim, kamu hizmeti kamu bütçesinden devamlılık esasına dayalı olarak finanse edilirken, bir ihtiyacın teşvik yoluyla karşılanmasının sağlanması aynı devamlılığı garanti etmeyecektir.[1590] Ayrıca, özel sektöre verilen teşviklerin örneğin tiyatroların maliyetini azaltsa da bu maliyet azaltımının bilet fiyatlarını dolayısıyla topluma olan maliyeti azaltmadığı ve bu sebeple tiyatronun kamu hizmeti olarak yürütülmesi gerektiği savunulmaktadır.[1591]

Bu faaliyetin mevzu kamu hizmeti olarak yürütülmesinin gerekip gerekmediğinin ayrıca değerlendirilmesi gerekmektedir. "[B]ir mal ve/veya hizmet sunumunun "mevzu kamu hizmeti" olarak yürütülmesinde aranacak "kamu yararı", o mal ve/veya hizmet sunumunun kamu hizmetleri rejimine göre yürütülmesini gerektirecek "kamu yararı"dır."[1592] Burada tespiti gerekli husus "kamu hizmetleri rejimine göre yürütülme[sini] gerektir[me]"nin ne anlama geldiğidir. Kamu hizmeti rejimine göre yürütülmesinden faaliyetlerin kamu hukukuna göre

[1586] İzak Atiyas, Burak Oder, **Türkiye'de Özelleştirmenin Hukuk ve Ekonomisi**, TEPAV, 2008, s. 9. İdare kavramı vurgulamak bakımından tarafımca tırnak işareti içerisine alınmıştır.
[1587] Klaic, **Resetting the Stage**, s. 15.
[1588] İstanbul Kültür Sanat Vakfı, "Erken Çocukluktan Gençliğe Sanatla Büyümek", s. 12.
[1589] Turan Yıldırım, "Kamu Personel Rejimindeki Değişim", **İdare Hukuku**, ed. Turan Yıldırım, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2020, s. 253.
[1590] Pontier, **Les services publics culturels**, s. 46–47. Mevzu kamu hizmeti vurgusu tarafımca eklenmiştir.
[1591] Akdoğan, **Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi**, s. 146–147.
[1592] Burak Oder, **İdare Hukuku I Temel İlkeler Ek Ders Notu**, 2023, s. 5.

yürütülmesi anlaşılmamalıdır; zira idarenin faaliyetlerini özel hukuka tabi olarak yürütebildiği görülmektedir.

Kamu hizmetini idarenin özel faaliyetinden ayıranın, faaliyetin kolektin genel ihtiyacının karşılanması için sunulup sunulmaması olduğu belirtilmiştir.[1593] Yukarıda belirttiğimiz gibi, sanat faaliyeti, sunulmadığı durumda kolektin dağılmasına yol açabilecek nitelikte bir faaliyet değildir. Bununla birlikte, idarenin sanat faaliyeti üstlenmesindeki amacın belirli bir entelektüel seviyedeki kolektin bir araya gelerek yararlanabileceği mal ve hizmetlere yönelik olan ihtiyacının karşılanması olduğu söylenebilir. Bir faaliyetin ihtiyacı karşılama amacı dışında, kamu hizmeti olarak yürütülmesindeki kamu yararı kanımızca bu faaliyetin kamu hizmeti ilkeleri gözetilerek yürütülmesinin gerekip gerekmemesidir. Nitekim belirtildiği üzere bir faaliyetin kamu hizmeti nitelendirilmesinin sonucu kamu hizmeti ilkelerine tabi olarak sunulmasıdır.[1594]

Kamu hizmetinin ilkeleri ayrıca ele alınacak olmakla birlikte,[1595] sanat faaliyetinin idare tarafından süreklilik, eşitlik ve değişkenlik ve uyarlama ilkelerine tabi olarak yürütülmesi gerektiği düşünülmektedir. İdarenin sanat faaliyetini, ihtiyacın gerektirdiği nitelik ve süreklilikte sunması, sunulan sanat faaliyetinin eşitlik ilkesi kapsamında tüm toplum için gerek coğrafi gerek ekonomik olarak erişilebilir olması ve toplumun değişen sanat anlayışları doğrultusunda farklı sanat eserlerine erişimlerinin sağlanabilmesi gerekmektedir. İdarenin sanat faaliyeti üstlenmesindeki temel kamu yararı bu faaliyetlerin herkes için erişilebilir olmasıdır ve bu erişilebilirlik de bu faaliyetlerin kamu hizmeti ilkelerine tabi olarak yürütülmesini gerektirmektedir. Nitekim, hizmetlerin herkese eşit ulaştırılması, kamu hizmetinin en büyük varlık nedenlerinden biridir.[1596] Kültürün kamu hizmeti haline getirilmesinin arka planında kültürel faaliyetlerin herkes tarafından erişilmesi gereken bir faaliyet olduğu değerlendirmesi bulunmaktadır.[1597]

[1593] Ayanoğlu, Oder, "İdarenin Özel Faaliyetlerinin Anayasal Temelleri Üzerine Kuramsal Bir Sorgulama", s. 2811.

[1594] Debbasch, **Institutions et droit administratifs Tome 2**, s. 47–48. Benzer şekilde bkz. Peiser, **Droit administratif**, s. 129.

[1595] Bkz. Bölüm 2/II/D – Sanat Kamu Hizmetinin Sunulmasında İlkeler.

[1596] Maurice Hauriou, **Precis elementaire de droit administratif**, Paris, Librarie du Receil Sirey, 1943, s. 111. Eşitlik ilkesinin kamu hizmeti kurulmasının arka planında yer almasıyla ilgili bkz. Plessix, **Droit administartif general**, s. 922.

[1597] Lasserre, "« L'invention du service public culturel. Le rôle du Conseil d'Etat » Introduction de Bruno Lasserre, Vice-président du Conseil d'Etat".

Sanat faaliyetinin devlet tarafından sunulma gerekliliği kamu hizmetlerinin ekonomik tasnifi ile de açıklanmaktadır. Ekonomik tasnif bakımından değerlendirildiğinde saf kamusal mal ve hizmetler (*public goods*), özel mal ve hizmetler (*private goods*), yarı kamusal mal ve hizmetler (*quasi public goods*) ve erdemli mallar (*merit goods*) olarak bir ayrıma gidildiği görülmektedir.[1598] Saf kamusal mal ve hizmetlere milli savunma hizmetleri, yarı kamusal mallara ya da erdemli mallara eğitim hizmeti, özel mal ve hizmetlere otomobil üretimi örnek olarak gösterilebilir.[1599] Yarı kamusal mallar piyasanın üretebilmesine rağmen, sosyo-ekonomik faktörler sebebiyle devlet tarafından da üretilen mallar olarak görülürken erdemli mallar piyasanın üretmesine karşı kişilerin refahını ve hayat kalitelerini artırması sebebiyle toplum için faydalı görülen mal ve hizmetlerdir.[1600] Bunlara yetersiz erişimin bilgi yetersizliğine yol açtığı söylenmektedir.[1601] Yarı kamusal veya erdemli mal ve hizmetlerin dolaylı faydaları ve üretilmemesi durumunda ortaya çıkan dışsallıklar söz konusu olacaktır.[1602] Erdemli mal olarak da nitelendirilen[1603] sanat faaliyetleri yüksek dış etkilerinin olduğu faaliyetler arasında yer almaktadır.[1604] Sanat faaliyeti söz konusu olduğunda bu dışsallık kendini sosyal adaletsizliğin yol açacağı farklılaşma olarak gösterecektir. Erdemli mal olarak değerlendirilmesi ve bu sebeple devletin dahil olmasının gerekçesi, devletin sanatın insanların fark etmediği değerini göstermesi ve sanatı erişilebilir kılmasıdır.[1605] Ekonomik tasnif bakımından yapılan değerlendirme de kanımızca kamu hizmeti ilkeleri ile açıklanabilmektedir. Erişiminde kamu yararı bulunan söz konusu malların eşit ve sürekli olarak sunulabilmesi için kamu hizmeti olarak üstlenilmesi gerektiği söylenebilir.[1606]

[1598] Karslı, **Devlet Eliyle Sanat ve Kamuda Sanatçı Olarak Çalışmak**, s. 11–17. Ayrıca bkz. Karahanoğulları, **Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim)**, s. 10–17. Bu yaklaşımın iktisadi nesnellik olarak kamu hizmeti yaklaşımı olarak ele alındığı da görülmektedir. Saf kamusal mal ve hizmetlere milli savunma hizmetleri, yarı kamusal mallara ya da erdemli mallara eğitim hizmeti, özel mal ve hizmetlere otomobil üretimi de örnek olarak gösterilebilir. Kamu kesimi – özel kesim arasındaki sınıra ilişkin tablo için bkz. Karahanoğulları, **a.g.e.**, s. 14.

[1599] Kamu kesimi – özel kesim arasındaki sınıra ilişkin tablo için bkz. Karahanoğulları, **Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim)**, s. 14.

[1600] Karslı, **Devlet Eliyle Sanat ve Kamuda Sanatçı Olarak Çalışmak**, s. 14.

[1601] Karslı, **a.y.**

[1602] Karslı, **a.g.e.**, s. 15. Benzer şekilde bkz. Karahanoğulları, **Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim)**, s. 12–13.

[1603] Netzer, **The Subsidized Muse**, s. 16.

[1604] Karahanoğulları, **Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim)**, s. 14. sanat faaliyetlerinin yer aldığı yarı kamusal hizmetlerin mutlaka devlet tarafından üretilmesi gereken mallar arasında yer almamakta, özel kişilerden temin edilen hizmetin kamusal hizmet olarak sunulabileceği yorumu da yapılmaktadır. Karahanoğulları, **a.g.e.**, s. 13.

[1605] Abbing, **Why Are Artists Poor?: The Exceptional Economy of the Arts**, s. 210.

[1606] Tiyatro hizmetinin sürekli bir hizmet olmasına ilişkin ayrıca bkz. Danıştay İBGK, E. 1964/674, K. 1964/344, T. 04.07.1964, R.G. No: 11990 T. 05.05.1965.

4. Mevzu Kamu Hizmeti Olarak Sanat Faaliyetleri

Mevzu hukuk bakımından sanat faaliyeti yürütmek üzerine idarelerin kurulduğu ve hem bu idarelere hem diğer idarelere sanat faaliyeti yürütme görevi verildiği görülmektedir. Devletin kültürel faaliyetleri birey ve toplumların yaşamında oynadığı önem ve etki ve bu çalışmaların büyük bir teşkilat, geniş zaman ve masraf gerektirmesi sebebiyle kamu hizmeti olarak üstlendiği belirtilmektedir.[1607] Tiyatro veya opera gibi sanat faaliyetlerinin kamu hizmeti olarak kabul edildiği görülmektedir.[1608]

Onar, kamu hizmeti kriterlerinden pozitif hukuka dayanan kriteri ele alırken kanun ile öngörülen tiyatro faaliyeti yürütme görevinin bir kamu hizmeti olup olmadığı hususunda kanunun amacına bakılması ve belediyeye tiyatro görevinin bir kamu hizmeti amacıyla mı yoksa kazanç elde edilmesi amacıyla mı verildiğinin değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir.[1609] Burada idarenin görevinin mevzu olarak düzenlenmesinin bir mal ve hizmet sunumunu tek başına kamu hizmeti haline getirmeye yetmediği ve mevzu kamu hizmeti tespitinde bulunurken dahi faaliyetin niteliğinin önemli olduğunun savunulduğu söylenebilir. Kanunun amacının bir faaliyetin kamu hizmeti olarak yürütüldüğünü açıkça belirtmediği durumlarda, hizmetin amacının kolektif ve genel bir ihtiyacı karşılamak mı yoksa kâr temini elde etmek mi olduğunun kanun hükmünden (vazından) anlaşılması gerektiği söylenmektedir.[1610] Bu doğrultuda "halkın terbiye ve kültürünü yükseltmek, sanatı yerleştirmek ve yaymak maksadı ile tiyatro kurması ve işletmesi amme hizmeti" sayılabilir denmektedir.[1611] Benzer bir değerlendirme Devlet tiyatroları bakımından da yapılmıştır. Tiyatro faaliyetinin "mektep kadar, hatta bazı hallerde ondan ehemmiyetli bir terbiyevi rolü olduğu[nun] hiç olmazsa salahiyetli münevver muhitlerde tamamen kabul [edildiği]" ifade edilmiştir.[1612] Bu doğrultuda Devlet tiyatrosunun kanunen kurularak bu faaliyetin bir ihtiyaç olduğunun kabul edildiği, bu faaliyetin de kamu hizmeti teşkil ettiği ve kanunla kurulan kamu hizmetinin bu nitelikte olmadığını söyleyebilmek için tek hukuki yolun Anayasaya aykırılığını iddia etmek olduğu belirtilmiştir.[1613]

[1607] Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 322.
[1608] Ali Ulusoy, "Fransız ve Avrupa Birliği Kamu Hizmeti Anlayışlarının Türk Hukukuna Etkisi", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 48, No: 1, 1999, s. 175. Ulusoy kültürel kamu hizmeti demektedir.
[1609] Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları 1. Cilt**, s. 31.
[1610] Onar, **a.y.**
[1611] Onar, **a.g.e.**, s. 32.
[1612] Onar, **a.g.e.**, s. 41.
[1613] Onar, **a.y.**

Danıştay İçtihadı Birleştirme Genel Kurulu 1964 tarihli kararında tiyatro ve bale hizmetinin mevzuatımıza göre idarenin bizzat yürüteceği kamu hizmetleri arasında yer aldığı değerlendirmesinde bulunmuştur.[1614] Danıştay savcısı sinema sektörü çalışanlarının sigorta kapsamı ile ilgili bir uyuşmazlıkta "sinema sektöründe uygun görülen projelere verilen desteğin, kültürel bir kamu hizmetinin geliştirilmesi amacıyla devlet tarafından ödenen bir tutar olduğu"nu da belirtmiştir.[1615]

Fransız Danıştayının ise farklı kararları olduğu görülmektedir. *Conseil d'État*, 1916 tarihli *Astruc* kararında, Paris Belediyesi tarafından işletilen Théâtre des Champs-Élysées'yi bir kamu hizmeti olarak tanımayı reddetmiştir.[1616] Hauriou, bu kararı tiyatronun hayal gücünü yüceltmek, insanları yapay ve hayali bir hayata alıştırarak ciddi yaşamı tahrip etmek ve kumar ve içki düşkünlüğü kadar tehlikeli olan aşk tutkularını uyandırmak gibi tehlikesi olduğu gerekçesiyle övmüş ve idari yargının Roma'nın çöküş günlerinde olduğu gibi sirk oyunlarının kamu hizmeti haline getirilmesi anlayışına engel olmasından memnuniyet duyduğunu belirtmiştir.[1617] Bununla birlikte Fransız Danıştayının daha sonraki kararlarda idare tarafından yürütülen sanat faaliyetlerini kamu hizmeti olarak kabul ettiği görülmektedir. *Gheusi* kararında da Opera-Comique de Paris'in bir faaliyeti değerlendirilirken idarenin kültüre ilişkin bazı faaliyetlerinin kamu hizmeti teşkil edebileceğine karar vermiştir.[1618] Basit bir eğlence mekânı olsa da bir belediye tiyatrosunun[1619] ya da lirik müzik festivalinin[1620] kamu hizmeti olarak kabul edildiği görülmektedir. Bir başka kararında ise sinema işletilmesini değerlendirirken bunun bir kamu hizmeti teşkil etmediğine karar vermiştir.[1621] Bu kararda, kamu otoritesi ayrıcalıklarına

[1614] DİBGK, E. 1964/674, K. 1964/344.
[1615] Danıştay 10. Daire, E. 2009/14905, K. 2014/34, T. 8.1.2014 (Lexpera). İptali istenen yönetmeliğin yürürlükten kaldırıldığı Karar konusuz kaldığı için karar verilmesine yer olmadığı kararı verilmiştir.
[1616] Maurice Hauriou, "Exploitation théâtrale et service public : nature juridique d'une convention portant sur la concession d'un emplacement pour la construction d'un « Palais philharmonique", **Note sous Conseil d'Etat, 7 avril 1916, Astruc et Société du Théâtre des Champs-Elysées c. ville de Paris, S. 1916.3.41**, (2013), (Çevrimiçi) https://www.revuegeneraledudroit.eu/blog/2013/12/11/exploitation-theatrale-et-service-public-nature-juridique-dune-convention-portant-sur-la-concession-dun-emplacement-pour-la-construction-dun-palais-philharmonique/. Bu karar kamu hizmeti ekolünden sapma olarak değerlendirilmiştir. Bernard Stirn, "Le service public dans la jurisprudence du Conseil d'État français", 2017, (Çevrimiçi) https://www.conseil-etat.fr/publications-colloques/discours-et-interventions/le-service-public-dans-la-jurisprudence-du-conseil-d-etat-francais.
[1617]Hauriou, "Exploitation théâtrale et service public : nature juridique d'une convention portant sur la concession d'un emplacement pour la construction d'un « Palais philharmonique".)
[1618] "Les grands arrêts sur le service public", **Le blog juridique**, (2021), (Çevrimiçi) https://www.doc-du-juriste.com/blog/conseils-juridiques/les-grands-arrets-sur-service-public-24-09-2021.html.
[1619] Stirn, "Le service public dans la jurisprudence du Conseil d'État français". Fransız Danıştay'ı kumarhane işletilmesini de kamu hizmeti saymıştır.
[1620] Conseil d'État, Section, 06/04/2007, 284736, Publié au recueil Lebon.
[1621] Conseil d'État, 7ème et 2ème sous-sections réunies, 05/10/2007, 298773, Publié au recueil Lebon, Değerlendirmeler için bkz. Waline, **Droit administratif**, s. 393.

sahip olmayan, fakat kuruluş belgesi uyarınca kamu yararına çalışan bir şirketin faaliyetinin belediye tarafından getirilen herhangi bir yükümlülüğün ve kendisi için belirlenmiş olabilecek hedeflerin kontrolünün yokluğunda, belediye tarafından yürütülen bir kamu hizmeti niteliği taşımayacağı belirtilmiştir. Bu doğrultuda, bu şirket tarafından yeni sinemaların açılmasının, belediye tarafından bir kamu hizmeti devri anlamına gelmediğine karar verilmiştir. Burada Fransız Danıştayı aslında nitelik itibariyle kamu hizmeti olmayan bir faaliyetinin doğrudan imtiyaza tabi olmayacağını tespit etmektedir ve belediye eliyle sunulan sinemanın kamu hizmeti olup olmadığı değerlendirilmemektedir.

Bununla birlikte, çeşitli tereddütlerden sonra opera gibi milli tiyatronun veya balenin de kamu hizmeti olduğu kabul edilmiştir.[1622] Benzer bir değerlendirme Türk hukuku bakımından da yapılmış, eskiden hoş görülmeyen tiyatronun bazı durumlarda eğitimden de önemli olduğu ve bu faaliyeti devletin kamu hizmeti olarak sunduğu belirtilmiştir.[1623]

Belirtildiği üzere nitel kamu hizmeti olmayan bir mal ve hizmet sunumunun mevzu kamu hizmeti olarak kabul edilip edilmediğine ilişkin olarak yasakoyucu iradesinin tespit edilmesi gerekmektedir.[1624] Burada da mevzuatın amaç ve gerekçeleri ve idarelerin iradelerini ortaya koyan faaliyet raporları önem arz edecektir. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın yetki ve görevlerinin düzenlendiği 1 sayılı CBK md. 277 ve devamında sanat faaliyetlerinin yürütülmesinin amacının Türkiye kolektinin ihtiyacının karşılanması olduğu ve kamu yararı sağlanması olduğu görülmektedir. 1 sayılı CBK md. 280 ile görevleri düzenlenen Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü'nün görevleri arasında yer alan "milletin bilgi sahibi olmasının amaçlanması, güzel sanatların sosyal ve kültürel gelişme bakımından verimli olabilmesi için tedbir alınması, […] sanat bilincini yükseltme" görevleri, 1 sayılı CBK md. 284 ile Sinema Genel Müdürlüğü'ne verilen "sanat bilincini yükseltme politikalarının üretilmesi çalışmalarını yapmak" görevi, Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü'ne md. 286 ile verilen "[t]oplumda kültür ve turizm bilincinin geliştirilmesi için gerekli çalışmaları yapmak" gibi görevler bakanlığın faaliyetlerinin gerekçesinde bireylerin ve toplumun sanatsal ve kültürel seviyelerinin gelişiminin hedeflendiği yorumuna imkân sağlamaktadır. Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Politikaları Kurulu'nun da "kültür ve sanatın toplumun her kesimine yayılması" amacıyla hareket etmesi de yürütme organının sanat faaliyetlerinde iktisadi bir amaç yerine sosyal adalet ilkesini yerine getirmek olduğu görülmektedir. 6940 sayılı Riyaseticumhur Senfoni Orkestrası

[1622] Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları 1. Cilt**, s. 41.
[1623] Onar, **a.y.**
[1624] Oder, **İdare Hukuku I Ders Notları Ek Bölüm: "Kamu Hizmeti" Kafamızı Neden Karıştırır**, s. 8.

Kuruluşu Hakkında Kanun ile birlikte KTB'ye bağlı Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası'nın amaçları arasında ülkede sanat kültürünün gelişmesi ve ücretsiz halk konserleri düzenlenmesi bulunmaktadır.[1625] Bu da aslında sanat faaliyetlerini halka erişim sağlama amacı olduğunu gösterir niteliktedir. Kültür ve Turizm Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğüne Bağlı Sanat Kurumları Bünyesinde Faaliyet Gösteren Amatör Koro ve Toplulukların Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönerge uyarınca amatör toplulukların da sanatı "en doğru şekilde aktarmak, sevdirmek, yaşatmak, düşüncesi" ile kurulduğu görülmektedir.[1626] Kültür ve Turizm Bakanlığı Resim ve Heykel Müzeleri Yönetmeliği md. 7 uyarınca resim ve heykel müzelerinin faaliyetleri arasında "halkın kültür ve sanat birikimini geliştirmede etkili [olmak]" da bulunmaktadır.[1627] KTB'nin 2019-2023 stratejik planında yer alan stratejik amaçlar arasında kültür ve sanata erişim ve katılım olanaklarının artırılmasına yer verilmektedir.[1628] Bu amaç doğrultusunda ortaya konan hedefler arasında "kültür ve sanata erişimin kolaylaştırılması", "kültür ve sanat etkinliklerinin yaygınlaştırılması", "kültür ve sanata erişim ve katılımı amaçlayan proje desteklerinin artırılması" ve "kadınların, gençlerin ve dezavantajlı grupların sosyal ve kültürel yaşamdaki rolünün güçlendirilmesine yönelik projelerin gerçekleştirilmesi" yer almaktadır. Bu doğrultuda KTB tarafından yürütülmesi planlanan faaliyetlerin iktisadi amaçtan farklı bir amaç taşıdığı anlaşılmaktadır.

4 sayılı CBK md. 129 uyarınca DTGM'nin milli ve milletlerarası festivaller ve turneler düzenlemek, tiyatro kurmak ve bu tiyatrolarla faaliyette bulunmak görevi olduğu görülmektedir. 4 sayılı CBK md. 328 ile ise DOB'a yurt içi ve yurt dışı turne tertip etme, milli ve milletlerarası festivaller görevi düzenleme görevi verilmiştir. Söz konusu CBKlarda bu faaliyetlerin amaçlarına yer verilmediği gibi söz konusu CBKların gerekçeleri de yayınlanmamıştır.[1629] 5441 sayılı Devlet Tiyatrosu Kuruluşu Hakkında Kanun gerekçesinde ise yukarıda belirtildiği üzere DTGM'nin "halkın genel eğitimini, yurt ve güzellik sevgisini, dil ve kültürünü yükseltmek, Türk dram ve musiki sanatının yayılmasını, gelişmesini sağlamak" ve "yurdun her tarafını dolaşarak, halk eğitimi üzerinde müessir olan gezici gruplarla birkaç büyük şehrimizde çalışan topluluklar üzerinde düzenleyici rol oynamak suretiyle onların, genel

[1625] 6940 sayılı Riyaseticumhur Senfoni Orkestrası Kuruluşu Hakkında Kanun, R.G. No: 9572, 20.03.1957, benzer şekilde bkz. Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası Yönetmeliği, R.G. No: 13411, 28.01.1970.
[1626] Kültür ve Turizm Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğüne Bağlı Sanat Kurumları Bünyesinde Faaliyet Gösteren Amatör Koro ve Toplulukların Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönerge md. 1.
[1627] Kültür ve Turizm Bakanlığı Resim ve Heykel Müzeleri Yönetmeliği, R.G. No: 27724, T. 09.10.2010.
[1628] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 273–279. 2022 yılı değerlendirmeleri için bkz. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "2022 Yılı İdare Faaliyet Raporu", 2023, s. 264–267.
[1629] CİMER'e yapılan başvuru ile birlikte söz konusu CBKların gerekçeleri talep edilmiş, Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğü tarafından 20.10.2023 tarihli cevapta gerekçelerin Müdürlükte bulunmadığı belirtilmiştir (Başvuru No: 2305701771).

eğitime hizmet edici hale gelmelerine yardım etmek" amacı bulunmaktadır. Belirtilen ilk amaca gerekçede yer verilmesi ve fakat amaç maddesi olmaktan çıkarılmasının arka planında tiyatronun "her şeyden önce zevk ve düşünceye hitap etmesi" ve eğitim amacının dolaylı olarak ortaya çıkması da DTGM'nin kuruluş amacının bireylerin estetik ihtiyaçlarının tatmin edilmesi ve bireylerin kendilerini gerçekleştirmeleri/geliştirmeleri için imkân sağlanması olduğunu göstermektedir. Gerekçe ise toplumun sanat yoluyla gelişimini ve bu imkânın yurdun her tarafına yayılmasını öngörmektedir. Bu doğrultuda, tiyatro faaliyetinin DTGM tarafından yürütülmesinin arka planında tiyatroya erişim sağlama faaliyetinin kamu hizmeti olarak yürütülmesi amacının bulunduğu görülmektedir. Devlet Tiyatroları Görev ve Çalışma Yönergesi de amacı, "[y]erli ve yabancı eserlerle halkın genel eğitimini, dil ve kültürünü yükseltmek, Türk Sahne Sanatlarının yurtiçinde ve yurtdışında gelişmesini ve yayılmasını, tanıtılmasını sağlamak, Türk dilini yerleştirmek ve şive birliğini meydana getirmek, temel değerler üzerinde doğru yargılara varılmasını sağlamak, [s]anat estetik duygusunu geliştirmek" olarak açıklamaktadır. DTGM faaliyet raporunda DTGM'nin misyonu "Cumhuriyet ilkeleri ışığında toplumun kültürel ihtiyacını karşılamak, Türk dilini geliştirmek, tiyatro sanatını yaygınlaştırmak ve evrensel değerlere sahip bireylerin yetiştirilmesine katkıda bulunmak" ve vizyonu ise "tiyatronun doğduğu topraklarda seyreden, dinleyen, okuyan, anlayan, duyarlı bireylerin yetiştirilmesine katkıda bulunan, dünyanın önder tiyatro merkezi olmak" şeklinde ortaya konulmaktadır.[1630] Faaliyet raporunda 4 sayılı CBK ile öngörülen yetki ve görevler belirtildikten sonra DTGM'nin "[n]itelikli Türk eserleri ile evrensel değerdeki yabancı eserleri yüksek düzeyde temsil etmek, kültürel gelişimimize katkıda bulunmak, Türk dilinin en iyi şekilde telaffuzunu yaygınlaştırmak, şive birliğinin sağlanmasına çalışmak, yerli oyun yazarlarının yetişmesine yardımcı olmak, milli repertuarı oluşturmak, dünya klasiklerini ve tiyatro sanatındaki yenilikleri tanıtmak, tiyatro sanatını geliştirmek ve yaygınlaştırmak, tiyatroyu yurt içinde yaymak, Türk oyun yazarlarının eserlerinin yabancı ülkelerde tanıtılmasına çalışmak, yabancı sanat adamlarıyla işbirliği yaparak ülkemizle diğer ülkeler arasındaki işbirliğinin gelişimine katkıda bulunmak, gerektiğinde tiyatrolar açmak, milli ve milletlerarası festivallere katılmak amacıyla" faaliyet yürüttüğü belirtilmiştir.[1631]

Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Yönetmeliği uyarınca DOB'un uğraşı konusu "opera, bale ve müzik san'atını halka tanıtmak ve yaymak gayesiyle opera, operet, bale

[1630] Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, "Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü 2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 4.
[1631] Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, **a.g.e.**, s. 5.

temsilleri ile konserler verir, yurt içi ve yurt dışı turneler tertiple[mek], millî ve milletlerarası festivaller düzenle[mek]" olarak ele alınmaktadır. DOB faaliyet raporlarında da misyonun "[o]pera, bale ve çok sesli müziği toplumun tüm kesimlerine ulaştırmak, bu sanat dallarının kültürel birikimimizle bütünleşmesini sağlamak, ülkemiz ve dünya kültür ve sanat alanında etkinliğimizi arttırmak amacıyla ulusal ve uluslararası faaliyetler düzenlemek" ve vizyonunu da "[m]illi motiflerimizi baz alarak oluşturduğumuz Türk opera ve bale sanatını yurtça sevilen, dünyaca kabul gören seviyeye taşımak ve bir marka değeri oluşturmak" olarak tanımlamaktadır.[1632] Faaliyet raporlarında mevzuatta verilen görevleri, "Türkiye'de öngördüğü şehirlerde ve bütçe olanakları çerçevesinde Devlet Opera ve Balesi Müdürlükleri" açmak, "[o]pera, operet ve bale temsillerini […] [m]üzik sanatları ile ilgili konserleri evrensel boyutta" icra etmek, "[o]pera ve bale sanatını yaygınlaştırmak ve halka ulaştırmak amacı ile yurtiçi ve yurtdışı turneler" düzenlemek, "Türk sanatçılarının evrensel bir sanat olan opera ve bale eserleri repertuvarlarına yaptıkları katkıları dünyaya tanıtmak amacı ile yurtdışı turneleri" düzenlemek olarak belirtmektedir.[1633] Opera ve bale sanatının tüm kesimlere ulaştırılmasına öncelik verilmesi gerekliliği de öneri olarak dile getirilmektedir.[1634]

Şehir tiyatrolarına ise sanat ve estetik duyguları geliştirme görevi verilmiştir.[1635] İBB Şehir Tiyatrosu'nun amacının "Anayasanın güvence altına aldığı sanatın ve özellikle tiyatronun toplumsal görevine uygun olarak halkın kültürel üretiminin, çağdaş eğitiminin sanat düzeyi ve bilincinin yükseltilmesine katkıda bulunmak; bu katkıyı gerçekleştirmek için yerli ve yabancı tiyatro eserlerinin seçkin örneklerini seyircisine ulaştırmak, Türk Tiyatrosunun geleceğe yönelik yaratıcı atılımlarına önderlik etmek" olduğu belirtilmektedir.[1636]

Sanat ve kültürel faaliyetleri yayınlayan TRT 2'ye göre "[d]eğerlerimizden beslenen bir anlayışla millî kültürü merkezine alan, sanata ve estetiğe odaklanan, ilham verici yayınlarıyla kültür-sanatı hayatla birleştirme misyonu çerçevesinde hazırladığı nitelikli içerikleri sayesinde TRT 2, izleyicilerinin toplumsal ve manevi hayatına değer katmaya devam etmektedir."[1637]

[1632] Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü, "2023 Yılı Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu", s. 1.
[1633] Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü, **a.y.**
[1634] Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü, **a.g.e.**, s. 28.
[1635] Ör. bkz. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Şehir Tiyatroları Şube Müdürlüğü Görev ve Çalışma Yönetmeliği.
[1636] T.C. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, "Hakkımızda".
[1637] TRT, "TRT 2023 Faaliyet Raporu", s. 106.

Sanat faaliyetleri yürütmekle görevli idareleri değerlendirirken ele aldığımız ve genel olarak kuruluş amaçları arasında kâr elde etmek de bulunabilen iştiraklerin[1638] kuruluş amaçlarına bakıldığında da temel amacın iktisadi nitelikte olmadığı görülmektedir. Örneğin, İstanbul Kültür ve Sanat Ürünleri Ticaret A.Ş.'nin amaçları doğrultusunda yürütmesi planlan faaliyetler "kültür, sanat, edebiyat, turizm alanlarında eğitici, öğretici, beğeni kazandırıcı ve tanıtıcı" etkinliklerde bulunmaktır.[1639] Nitekim, sanat kamu hizmetinin mevcut durumda kâr getirmesi pek muhtemel gözükmemekte; bu sebeple ticari riski bulunmaktadır.[1640] Sanat faaliyetinin kâr amaçlı sunulması, Anayasa md. 64 ile öngörülen sanat sevgisinin yayılması ile de bağdaşmayacaktır; zira sanatın kâr amaçlı sunulması onun herkes için olma özelliğini bozabilecektir.[1641] Bununla birlikte, kâr sağlanmaması tüm sanat dalları için geçerli olmayabilir. Bu doğrultuda bir sanat sunulurken piyasa tarafından karşılanıp karşılanamaması yukarıda belirtildiği üzere sanat türüne göre değişecektir. Bu farklılık da idare tarafından hangi sanat faaliyetini ne oranda yürütmesi gerekliliği sorusunun cevabına etki etmelidir.

Tüm bu değerlendirmeler doğrultusunda, yasaoyucunun sanat faaliyetinin kamu hizmeti olarak yürütülmesi iradesini haiz olduğu yani Türk hukuku bakımından ilgili idarelerin sanat faaliyetlerini mevzu kamu hizmeti olarak yürüttüğü sonucuna varılmalıdır.

5. Kültürel Kamu Hizmeti Olarak Sanat Faaliyetleri

Kamu hizmetleri farklı sınıflandırmalara tabi tutulmuştur. Kamu hizmeti sınıflandırılmasında tekelli-tekelsiz olmasına göre, yürütüldükleri alana göre, bireylerin yararlanma biçimlerine göre, konularına göre olmak üzere çeşitli kategorilere gidildiği görülmektedir.[1642] İdarenin sanat faaliyetleri söz konusu olduğunda bu sınıflandırmalardan önemli olanı kamu hizmetinin konularına göre sınıflandırılmasıdır. Konuları açısından tasnif idari kamu hizmetleri, iktisadi kamu hizmetleri, sosyal kamu hizmetleri ve bilimsel ve kültürel

[1638] Bölüm 2/I/B/2/a – Mahalli İdareler.
[1639] İstanbul Kültür ve Sanat Ürünleri Ticaret Anonim Şirketi Ana Sözleşme Tadil Metni, Türkiye Ticaret Sicil Gazetesi No: 9066, T. 02.05.2016, md. 3.
[1640] Çakmak, "Sanatsal Kamu Hizmetleri", s. 257.
[1641] Çakmak, **a.y.**
[1642] Günday, **İdare Hukuku**, s. 337–340. Benzer şekilde bkz. Atay, **İdare Hukuku**, s. 586–588. Atay tekelli-tekelsiz, milli-mahali, bireylere doğrudan veya dolaylı olarak fayda sağlayan ve konularına göre olmak üzere bir ayrım yapmaktadır. Diğer tasnifler için bkz. Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 316. Altın, **Kamu Hizmeti Kamu Hizmeti Anlayışında Değişim ve Kalite**, s. 34–39.Kamu hizmetinde idari kamu hizmetleri ve sınai veya ticari kamu hizmetleri olarak ikili bir ayrıma gidildiği de görülmektedir. Bkz. Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları 1. Cilt**, s. 33. Karahanoğulları, **Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim)**, s. 304–305. Tabi oldukları rejimler bakımından kamu hizmetlerinin ikiye ayrılması gerektiğine ilişkin bkz. Gözler, **İdare Hukuku Cilt 2**, s. 274–275. Kamu hizmeti türlerindeki bir diğer ayrım da rekabet yönünden yapılmıştır. Ulusoy, **Türk İdare Hukuku**, s. 528–530. Diğer ayrımların ise idarece işletilen veya özel kişilerce işletilen kamu hizmetleri ve hukuki dayanağına göre yasal veya anayasal kamu hizmetleri olduğu görülmektedir. Ulusoy, **a.g.e.**, s. 530–534.

kamu hizmetleri olarak ayrılmaktadır.[1643] Bu gibi ayrımların eleştirildiği ve hukuken bir değeri olmadığının ileri sürüldüğü de görülmektedir.[1644]

Devletin kültürel faaliyetlerde bulunması veya kültürel faaliyetlerin kamu hizmeti olarak değerlendirilmesi daha eskiye dayanmakla birlikte kültürel kamu hizmeti kavramının özerk bir kavram olarak ele alınışının Fransız hukuku bakımından 1983 yılına dayandığı söylenmektedir.[1645] Belirtmek gerekir ki, içtihadi olarak kültürel kamu hizmeti kavramının kullanılmasının arka planında yeni bir kamu hizmeti kategorisi yaratmak değil, kültürün de kamu hizmeti olduğunu göstermek olduğu söylenmektedir.[1646] Bu bağlamda, kültürel kamu hizmetlerinin varlığına ilişkin tartışmalar Fransız hukukunda da tamamlanmış gözükmemekte ve böyle bir kategorinin kabul edildiğinin mutlak olarak söylenemeyeceği belirtilmektedir.[1647]

Bilimsel teknik ve kültürel kamu hizmetleri, devletin özel kesim alanına müdahale ederek kamu hizmeti alanına dönüştürdüğü faaliyetlerdir.[1648] Kültürel kamu hizmetleri, idarenin sanat ve kültür hareketlerine el atması sonucu ortaya çıkmış bir faaliyettir. Bilimsel, teknik ve kültürel kamu hizmetlerinin toplum yaşamında önemli bir rol oynamaları sebebiyle kamu hizmeti haline getirildiği[1649] ve devletin bu gibi faaliyetleri, faaliyetlerin geniş teşkilat, zaman ve masraf gerektirmesi sebebiyle kamu hizmeti olarak üstlendiği belirtilmektedir.[1650] Bilimsel teknik ve kültürel kamu hizmetlerinin, özel kişilerce yürütülen alanda özel kişilerin yetersiz kalması veya ülke düzeyinde bu faaliyetlerin yeteri kadar sunulmaması sebebiyle de kamu hizmeti tarafından üstlenildiği görülmektedir.[1651] Devletin uğraş alanına girmiş tiyatro, müzik, resim, heykel ve sinema gibi faaliyetler kültürel kamu hizmetlerinin örneğini oluşturmaktadır.[1652]

[1643] Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 317–323. İktisadi kamu hizmetlerinin bir kamu hizmeti kategorisi olarak kabul edilmemesi gerekliliğine ilişkin bkz. Oder, Ayanoğlu, **İdare Hukuku Ders Notları II Kamu Hizmeti**, s. 16.

[1644] Gözler, **İdare Hukuku Cilt 2**, s. 274. Kültürel kamu hizmeti kategorisi ayrı olmalı mı olmamalı mı tartışmaları için ayrıca bkz. Pontier, **Les services publics culturels**, s. 89–94.

[1645] Lasserre, "« L'invention du service public culturel. Le rôle du Conseil d'Etat » Introduction de Bruno Lasserre, Vice-président du Conseil d'Etat". Bununla birlikte, Fransız hukukunda idari hizmetler ve endüstriyel ticari hizmetler olmak üzere bir sınıflandırılmaya gidilmektedir. Debbasch, **Institutions et droit administratifs Tome 2**, s. 40.

[1646] Veronique Alibert-Fabre, "La reconnaissance jurisprudentielle des services publics culturels locaux", **La Revue administrative**, C. 42, No: 251, 1989, s. 415.

[1647] Pontier, **Les services publics culturels**, s. 9.

[1648] Atay, **İdare Hukuku**, s. 588.

[1649] Günday, **İdare Hukuku**, s. 340.

[1650] Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 322.

[1651] Yasin, "Kamu Hizmeti", s. 554.

[1652] Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 322.

Bilimsel, teknik ve kültürel kamu hizmeti gibi ayrımların eleştirildiği ve hukuken bir değeri olmadığı belirtilmiş olsa da[1653] sanat faaliyetlerinin tabi olacağı ilke ve kurallar bakımından bu ayrımın yapılmasının önemli olduğu söylenmektedir. Kültürel faaliyetler klasik idari kamu hizmetlerinin örgütleniş ve faaliyet yürütme biçimiyle bağdaşmamaktadır.[1654] Bu hizmetler bakımından bu faaliyetlerin özgür bir ortam içerisinde[1655] özerklik ilkesi esas alınarak yürütülmesi gerektiği belirtilmiştir.[1656] Bu doğrultuda, kamu hizmetlerinin katı kurallar ile yürütülemeyeceği, özerk kuruluşların, bağımsız personelin, serbest usulün ve de geniş maddi imkanların kabul edilmesi gerektiği söylenmiştir.[1657] DTGM ve DOB bunların örneğini oluşturmaktadır.[1658] Bu doğrultuda, bu hizmetlerin yürütülebilmesi için kamusal ve özel yönetim biçimlerinin birlikte olduğu bir karma hukuki rejim benimsenmiştir.[1659] Bu gibi bir hukuk rejimi öngörülmesinin arkasında kültürel faaliyetlerin klasik idari faaliyetlerden ayrılması yatmaktadır.[1660] Bu noktada belirtmek gerekir ki doktrinde kültür kavramının çok geniş bir kavram olduğu ve sanatsal kamu hizmetlerinin ayrı olarak ele alınması gerektiği ileri sürmüştür.[1661] Bu argümanın arkasında kültürün geriye dönük olarak tespit edilmesi, kültürün içerisinde yer alsa da sanat faaliyeti kapsamında dahil edilemeyecek şeyler olması (örn. mutfak kültürü) ve kültürel hizmetlerin sanatçılar nezdinde belirsizlik yaratması bulunmaktadır.[1662]

6. Sanat Faaliyetinin İktisadi Ticari Faaliyet Olarak Nitelendirilebilirliği

Sanat faaliyetinin idare tarafından iktisadi ticari faaliyet olarak yürütülmesi hususu da değerlendirilmelidir. İdarenin yürüttüğü tüm faaliyetlerin kamu hizmeti olarak nitelendirilmesi gerektiğini savunan kamu hizmeti okulu görüşü bir kenara, bugün idarenin özel faaliyet yürütebileceği kabul edilmektedir. İdare, girişim özgürlüğü çerçevesinde, kamu yararını gerekçelendirmek suretiyle, piyasada özel aktör gibi hareket edebilmektedir.[1663] Özel teşebbüs faaliyetlerinden ayrılamayan faaliyetlerin iktisadi ticari faaliyet olarak yürütüldüğü ve özel sektörden ayıran herhangi bir özelliği olmadığı için kamu hizmeti olarak tanımlanamayacağı

[1653] Gözler, **İdare Hukuku Cilt 2**, s. 274.
[1654] Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 322. Benzer şekilde Günday, **İdare Hukuku**, s. 340.
[1655] Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 322.
[1656] Günday, **İdare Hukuku**, s. 340.
[1657] Günday, **a.y.** Benzer şekilde bkz. Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 322.
[1658] Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 323.
[1659] Duran, **a.g.e.**, s. 322. Benzer şekilde Atay, **İdare Hukuku**, s. 588.
[1660] Günday, **İdare Hukuku**, s. 340.
[1661] Çakmak, "Sanatsal Kamu Hizmetleri", s. 254.
[1662] Çakmak, **a.y.**
[1663] AY md. 35/2 ve md. 48/2 de yer alan amaçlar düşünüldüğünde idarenin girişim özgürlüğünü sınırsız olarak kullanmasının mümkün olmamasına ilişkin bkz. Ayanoğlu, Oder, "İdarenin Özel Faaliyetlerinin Anayasal Temelleri Üzerine Kuramsal Bir Sorgulama", s. 2828.

belirtilmiştir.[1664] İdare bazen tamamen tacir gibi hareket edebilmektedir.[1665] Yasamanın veya idarenin rekabetçi bir alanı kamusal alana almasının girişim özgürlüğüne müdahale edeceği ve piyasa ile rekabet halinde yerine getirilen hizmetlerin kamu hizmeti teşkil etmemesi gerektiği belirtilmektedir.[1666] Bu doğrultuda, mal ve hizmet sunumunun amacı kolektif genel gereksinimleri karşılamaya yönelik değilse bu faaliyet idarenin özel faaliyeti olarak sınıflandırılmalıdır.[1667] Özel kişilerin mal ve hizmet sunumlarının yaygınlaştırılmaması, piyasa aksaklıklarının kamusal yaşama zarar vermesi gibi sebepler idarenin genel kolektif ihtiyaç dışında da faaliyet yürütme sebebi olarak görülmektedir.[1668] Ayrıca, kamu hizmeti özellikleri doğrultusunda yürütülmesi gerekmeyen, bu şekilde yürütülmediğinde toplumun ciddi sıkıntılara düşmediği, mevzuatın herhangi bir sınırlama getirmediği ve faaliyeti yürütenler hizmeti bırakabiliyorsa faaliyetlerin kamu hizmeti değil kamuya yararlı faaliyet olacağı belirtilmiştir.[1669] İdarenin iktisadi ve ticari faaliyeti olmayan ve nitel anlamda kamu hizmeti de teşkil etmeyen faaliyetlerinin "idarenin diğer kamusal faaliyetleri" olarak nitelendirildiği görülmektedir.[1670] Kanımızca, kamu hizmeti kavramı üzerinden bir değerlendirme yapıldığında nitel anlamda kamu hizmeti olmayan ve fakat kamu hizmeti ilkelerine tabi olarak yürütülmesi gereken faaliyetler için "eksik kamu hizmeti" ya da "atipik kamu hizmeti" kavramları kullanılabilir.

Bu faaliyetler öğretide bazı durumlarda iktisadi ticari kamu hizmeti (ya da endüstriyel ve sınai kamu hizmeti) olarak nitelendirilse de bu nitelemeyi kabul eden öğreticiler dahi bazı faaliyetlerin kamu hizmeti olarak adlandırılmaması gerektiği görüşündedir.[1671] Hangi faaliyetlerin iktisadi ticari olabileceği yönünde çeşitli görüşler bulunmaktadır. Faaliyet bir idare tarafından yürütüldüğünde ve kolluk faaliyeti söz konusu olmadığında kamu hizmeti karinesi olduğu, fakat istisnai olsa da özel alanda yürütülen bazı faaliyetlerin kamu hizmeti

[1664] Waline, **Droit administratif**, s. 388. İktisadi ticari faaliyet ifadesi yerine sınai ve ticari ifadeleri de kullanılmaktadır.
[1665] Vedel, **Droit administratif**, s. 617.
[1666] Çal, "Kamu Hizmeti: Bir Tanım Denemesi", s. 619. Kamunun özel girişimle rekabet etmeme ilkesinin yerini Fransız yaklaşımında eşit rekabet ilkesi olarak değiştiği ve kamunun da rekabete eşit şartlarda dahil olabileceği söylenmektedir. Volpi, "Liberté de commerce et libre concurrence : le contrôle du juge administratif des interventions des personnes publiques.
[1667] Ayanoğlu, Oder, "İdarenin Özel Faaliyetlerinin Anayasal Temelleri Üzerine Kuramsal Bir Sorgulama", s. 2811.
[1668] Ayanoğlu, Oder, **a.y.**
[1669] Yayla, **İdare Hukuku**, s. 73.
[1670] Oder, **İdare Hukuku I Ders Notları Ek Bölüm: İdarenin Faaliyetleri**, s. 3–4.
[1671] Truchet, **Droit administratif**, s. 369.

sayılmayacağı söylenmiştir.[1672] Kamunun yürüttüğü faaliyetlerin amaçları bakımından "hizmet ağırlıklı faaliyetler" (*les activités de plus grand service*) ve "gelir ağırlıklı faaliyetler" (*les activités de plus grand profit*) olmak üzere ikiye ayrıldığı söylenmiş ve kamu hizmeti teşkil eden faaliyetleri belirlemek için bu ayrımdan yola çıkılması önerilmiştir.[1673] Belirtmek gerekir ki, bu kamu hizmetlerinde mali getiri kaygısının dışlanacağı anlamına gelmemektedir; fakat kamu hizmeti söz konusu olduğunda hizmet kaygısı ile kâr kaygısı arasında kalındığında hizmet kaygısının öncelikli olması gerekmektedir.[1674] Gelir elde etmek için faaliyetlerini özel şirketlerle aynı şekilde yürüten kamu şirketlerinin faaliyetlerinin, kamu yararına ve ulusal ekonomiye hizmet etse de kamu hizmeti olarak değerlendirilmemesi gerektiği söylenmiş ve ulusal bankacılık buna örnek verilmiştir.[1675] Kamu hizmeti olarak değerlendirilmemesi gereken diğer faaliyetlere örnek olarak piyango,[1676] içki ve sigara üretimi, giyim eşyası üretimi gibi hizmetler verilmektedir.[1677] Tabii bu, herhangi bir faaliyetin kamu hizmeti olarak tanınmasının önünde prensipte bir engel olmadığı yorumunu önlememektedir.[1678] Kanımızca bu husus, nitel ve mevzu kamu hizmeti ayrımının kabul edilmesinin önemini göstermektedir.

Sanat faaliyeti iktisadi ticari faaliyet olarak yürütülebilir nitelikte bir faaliyettir. İlk olarak ortaya konduğu üzere kamu hizmeti olarak yürütülmesi anayasal olarak zorunlu bir faaliyet olmadığı gibi kolektin biraradılığı için gereken bir faaliyet olduğunu söylemek de zordur. Ayrıca, sanat faaliyetinin ekonomik yönü yadsınamamaktadır. İdarenin sanat faaliyeti ile özel sektör sanat faaliyeti nitelik itibarıyla birbirine benzemektedir. Sanat da arz ve talep kurallarına tabi olarak işleyen bir piyasadır.[1679] Özel sektör tarafından sanat faaliyeti yürütülmesi sanat özgürlüğü ile tanımlandığı gibi aynı zamanda kültür endüstrisi olarak iktisadi ve ticari amaçları olan bir sektör olarak değerlendirilmektedir.[1680] Bununla birlikte, sanata bazı ülkeler daha ticari boyutta yaklaşırken bazı ülkelerin kültürel olarak yaklaştığı ve bu doğrultuda

[1672] Truchet, **a.g.e.**, s. 364. İdarenin özel mülkiyetini yönetirken kamu yararını değil mali çıkarını gözetmesi buna örnek verilmektedir. Bkz. Truchet, **a.g.e.**, s. 365. Karine: idarenin tüm faaliyetlerinin kural olarak kamu hizmeti olduğunun karine olarak kabul edilmesi, aksinin ispatlanması gerektiği de belirtilmiştir. Bkz. Gülan, "Kamu Hizmeti Kavramı", s. 152–153. İdarenin tüm faaliyetlerinin karine olarak kamu hizmeti kabul edilmesi görüşü değerlendirmeleri için bkz. Yasin, "Kamu Hizmeti", s. 534.
[1673] Chapus, **Droit administratif général Tome 1**, s. 583.
[1674] Chapus, **a.y.** Özel teşebbüs ile kamu hizmetinin amacını kar elde etmek üzerinden ayrışmasına ilişkin ayrıca bkz. Waline, **Droit administratif**, s. 391.
[1675] Chapus, **Droit administratif général Tome 1**, s. 586–587.
[1676] Plessix, **Droit administartif general**, s. 839.
[1677] Giritli vd., **İdare Hukuku**, s. 1226.
[1678] Chapus, **Droit administratif général Tome 1**, s. 583.
[1679] Pontier, **Les services publics culturels**, s. 15.
[1680] Bellucci, "National Support for Film Production in the EU: An Analysis of the Commission Decision-Making Practice", s. 222.

sanatın özgün iki yönlü (*dual aspect*) bir faaliyet olduğu söylenmektedir.[1681] Sektörel olarak bakıldığında örneğin Avrupa Birliği hukukunda kültürel hedeflerle ekonomik hedeflerin bir çatışma noktası oluşturduğu kabul edilmektedir.[1682] Sanat faaliyeti bakımından kültürel hedeflerin odak alındığı düşünülen Fransa'da dahi ticari kaygıların önde olduğu değerlendirilmesinde bulunulmaktadır.[1683] Avrupa'nın da kriter belirlemek ve daha detaylı incelemeye almak suretiyle aslında faaliyetin ekonomik boyutuna odaklandığı görülmektedir.[1684] Nitekim bu endüstrilerin gelir getirici nitelikleri ortaya konulmuştur.[1685] Kültürel aktivitelerin niteliği itibariyle ticari alanda olduğu; fakat niteliğinden ziyade kim tarafından ve nasıl sunulduğunun önemli olduğu da söylenmiştir.[1686]

Bununla birlikte sanat faaliyetlerinin yalnızca ekonomik özgürlüklerle değil, daha baskın olarak sanat özgürlüğüyle ilişkisi de bulunmaktadır. Sanat mal ve hizmetlerinin diğer ticari mallardan ayrımlandığı görülebilmektedir.[1687] Ayrıca kültürel kalkınma ve ekonomik kalkınmanın ayrı şekillerde ele alınması nitelik itibariyle aynı şekilde yaklaşılmadığını göstermektedir. Uluslararası sözleşmeler ele alınırken Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Desteklenmesi Sözleşmesi bakımından ortaya koyduğumuz üzere devletler, kültürel mal ve hizmetleri ekonomik niteliği haiz diğer mal ve hizmetlerden ayrı bir konuma koymaktadır. Bu bağlamda devletlerin iradesi de bu faaliyetlerin ticari faaliyetlerden ayrıştığı yönündedir. AB ekonomi hukukunda kültürün *sui generis* bir rolü olduğu söylenmektedir.[1688] Avrupa Komisyonu'nun, bir kültür aktivitesi tüm kamuya sunuluyorsa, ücretsiz olarak sunuluyorsa ve/veya ücret masrafın belirli bir kısmını karşılayabiliyorsa bu kültürel faaliyetleri ekonomik olmayan faaliyetler olarak nitelendirdiği tespit edilmiştir.[1689]

[1681] Patrick Messerlin, Jimmyn Parc, "The myth of subsidies in the film industry: a comparative analysis of European and US approaches", **Innovation: The European Journal of Social Science Research**, C. 33, No: 4, 2020, s. 474. sanat piyasasının diğer piyasalardan kültüre ilişkin olması sebebiyle farklı olduğu söylenmektedir. Bkz. Pontier, **Les services publics culturels**, s. 16.

[1682] Caroline Pauwels, Sophie De Vinck, Ben Van Rompuy, "Can State Aid in the Film Sector Stand the Proof of EU and WTO Liberalisation Efforts?", **Media and Cultural Policy in the European Union**, BRILL, 2007, s. 26, (Çevrimiçi) https://brill.com/view/book/edcoll/9789401204156/B9789401204156-s004.xml.

[1683] Messerlin, Parc, "The myth of subsidies in the film industry: a comparative analysis of European and US approaches", s. 479.

[1684] Bellucci, "National Support for Film Production in the EU: An Analysis of the Commission Decision-Making Practice", s. 214–215. Bunlar destek bakımından geçerli olmakla birlikte, niteliği bakımından da örnek verilebilir.

[1685] Örneğin bkz. World Intellectual Property Organization, "How to Make a Living in the Creative Industries", 2017, (Çevrimiçi) https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_cr_2017_1.pdf.

[1686] Pontier, "Service public culturel : épanouissement ou racornissement ?", s. 88.

[1687] Adinda Sinnaeve, "Does Aid for Theatres Affect Trade between Member States?", **European State Aid Law Quarterly**, C. 7, No: 1, 2008, s. 8.

[1688] Gruyters, Michaux, "Cultural State aid: A myriad of approaches", s. 202.

[1689] Gruyters, Michaux, **a.g.e.**, s. 202–203.

Kültürel faaliyetlerin kamu hizmeti kabul edildiği durumda da bu hizmetlerin kendi içinde yüksek yoğunluklu (*les services publics culturels à forte densité de service public*) veya hizmet yoğunluğu değişken olan (*les services publics culturels à densité de service public variable*) kamu hizmetleri olarak ayrımlanması da önerilmiştir.[1690] İlk kategorinin daha fazla kamusal müdahale gerektirdiği belirtilmekte ve kültürel varlıklar ve sanat eğitimi örnek olarak gösterilmektedir.[1691] Bazı kamu hizmetlerinin ise daha farklı esasları haiz olduğu (*substantiel*) söylenmektedir.[1692] Canlı performans, sinema ve diğer kültürel etkinlikler bu hizmetlere örnek olarak verilmekte, tanımlanmasındaki zorluklar, ticari nitelikleri gibi sebeplerle bunların kamu hizmeti olup olmadığına ilişkin tartışmaların bulunduğu ortaya konmaktadır.[1693]

İdarenin sanat faaliyetini iktisadi ticari faaliyet olarak sunması mümkün olabilir mi sorusuna paralel bir şekilde bu başlık ile birlikte ayrıca iktisadi ticari kamu hizmeti niteliğinin değerlendirilmesi gerekmektedir. İdari ve iktisadi kamu hizmeti ayrımına giden yazarların geleneksel olarak sadece devlet tarafından yürütülmesi kabul edilen hizmetleri idari olarak nitelendirdiği, kural olarak özel hukuk düzenine giren hizmetlerin ise kamu yararı amacı doğrultusunda "tecimsel ve endüstriyel" nitelikli sayıldığı görülmektedir.[1694] Fransız literatüründe de kültürel kamu hizmetlerinin idari kamu hizmetleri ve iktisadi ticari kamu hizmeti ayrımında nerede konumlanacağı tartışılmaktadır.[1695] Kültürel kamu hizmetlerinin endüstriyel ve ticari kamu hizmeti olmadığının kabulünün bu faaliyete zarar verdiği ve bu hizmetlerin kamu hizmeti olmaktan çıkmasına yol açacağı dahi söylenmiştir.[1696] Belirtmek gerekir ki, dar anlamda kamu hizmeti anlayışının kabulü durumunda tecimsel ve endüstriyel kamu hizmetlerinin kamu hizmeti olarak kabul edilmeyeceği belirtildiği gibi[1697] doktrinde iktisadi ticari kamu hizmeti kategorisinin kabul edilmediği de görülmektedir.[1698] Bu tez kapsamında tecimsel ve endüstriyel veya iktisadi ticari kamu hizmeti kategorisi kabul edilmemekle birlikte sanat faaliyetlerin iktisadi ticari faaliyet olarak yürütülmesi hususunda bu değerlendirmelerin yardımcı olacağı düşünülmektedir.

İktisadi ticari kamu hizmetlerinin bir kategori olarak kabulünde faaliyetin niteliği ve yasakoyucu iradesi önem arz etmektedir. Fransız idare hukukunda kanun koyucunun bir

[1690] Pontier, **Les services publics culturels**, s. 94–110.
[1691] Pontier, **a.g.e.**, s. 94–100.
[1692] Pontier, **a.g.e.**, s. 100.
[1693] Pontier, **a.g.e.**, s. 100–110.
[1694] Giritli vd., **İdare Hukuku**, s. 1203.
[1695] Pontier, **Les services publics culturels**, s. 112–113.
[1696] Pontier, "Service public culturel : épanouissement ou racornissement ?", s. 90.
[1697] Giritli vd., **İdare Hukuku**, s. 1202.
[1698] Oder, Ayanoğlu, **İdare Hukuku Ders Notları II Kamu Hizmeti**, s. 16.

faaliyeti iktisadi ticari kamu hizmeti olarak doğrudan nitelemediği durumda[1699] bu niyetin faaliyetin tabi kılındığı kurallardan çıkarılacağı belirtilmektedir.[1700] Fransız hukukunda yasakoyucunun idari teşkilatları kurarken bazı kültürel aktiviteleri idari bazılarını ise iktisadi ticari kamu hizmeti olarak nitelediği görülmektedir.[1701] Yasakoyucunun daha özerk bir yönetim tanımak istediğinde bu kurumları iktisadi ticari kamu kurumları olarak nitelediği söylenmektedir.[1702] Fransız Danıştayının idari hizmetlerle iktisadi ticari kamu hizmetlerini birbirinden ayırmak için hizmetin konusu (*l'objet du service*), finansman kaynağı (*l'origine des ressources*) ve işleyiş şekli (*les modalités de fonctionnement*) olmak üzere üç kriter belirlediği ve bu üçünün de özel işletmeye benzemesi gerektiği kabul edilmektedir.[1703] Bu değerlendirmenin Türk hukukunda da bazı öğreticiler tarafından kabul edildiği görülmektedir.[1704] Bununla birlikte Türk hukukunda bu gibi ölçütler kullanılarak bir ayrım yapılmasının zor olduğu da belirtilmektedir.[1705] İktisadi ve ticari karakter için hizmet personelinin iş hukuku tarafından belirlenen statüde olması, kullanıcı ilişkisinin özel sözleşmelere tabi olması, sorumluluğun özel hukuka tabi olması, mali ve muhasebe konularında özel şirketlere uygulanan kurallara tabi olmak gibi hususların değerlendirildiği görülmektedir.[1706] İdari hizmetler ile iktisadi ticari hizmetler arasındaki temel farkın hizmetin finansmanında kendini gösterdiği, iktisadi ticari hizmetlerin esas olarak kullanıcı tarafından finanse edildiği söylenmektedir.[1707] İdari kamu hizmetlerinde kâr elde etme amacının olmaması; iktisadi ticari kamu hizmetlerinde ise bu gibi bir amacın olabileceği belirtilmektedir.[1708] Bununla birlikte, iktisadi ticari kamu hizmetlerinin kârlılık ve verimlilik esaslarına göre yürütülmesi öngörülse de bu faaliyetlerin asıl amacının kâr elde etmek olmaması ve toplumsal gereksinimleri karşılamak olması gerektiği de söylenmektedir.[1709] İdari hizmetler

[1699] Chapus, **Droit administratif général Tome 1**, s. 600. Vedel, **Droit administratif**, s. 615. Truchet, **Droit administratif**, s. 364. Debbasch, **Institutions et droit administratifs Tome 2**, s. 38–39.
[1700] Waline, **Droit administratif**, s. 395.
[1701] Pontier, **Les services publics culturels**, s. 115.
[1702] Pontier, **a.y.** İdari kamu kurumu (*l'établissement public administratif*) olarak kurulanların sosyal ve eğitim misyonları da olduğu söylenmekte fakat sonradan bunların da iktisadi ticari kamu kurumu olarak kurulduğu söylenmiştir (*l'établissement public à caractère industriel et commercial*). Pontier, **a.g.e.**, s. 116.
[1703] Chapus, **Droit administratif général Tome 1**, s. 593. Benzer şekilde bkz. Waline, **Droit administratif**, s. 396. Truchet, **Droit administratif**, s. 364. Peiser, **Droit administratif**, s. 119. Plessix, **Droit administartif general**, s. 856–858. Andre De Laubadère, Jean-Claude Venezia, Yves Gaudemet, **Traité de droit administratif Tome 1**, 13. baskı, Paris, L.G.D.J., 1994, s. 811–812.
[1704] Gözler, **İdare Hukuku Cilt 2**, s. 278.
[1705] Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku Genel Esaslar Cilt 1**, s. 559. Fransız hukukundan aktarılan bu yaklaşımın, idarenin özel faaliyetlerini anlamak bakımından yeterli olup olmadığı hususunda bkz. Ayanoğlu, Oder, "İdarenin Özel Faaliyetlerinin Anayasal Temelleri Üzerine Kuramsal Bir Sorgulama", s. 2820–2821.
[1706] Waline, **Droit administratif**, s. 397. Vedel, **Droit administratif**, s. 616.
[1707] Truchet, **Droit administratif**, s. 378.
[1708] Ulusoy, **Türk İdare Hukuku**, s. 517.
[1709] Günday, **İdare Hukuku**, s. 339.

ile iktisadi ticari hizmetlerin idare hukukuna tabi olma dereceleri bakımından farklılaşma bulunduğu[1710] ve idari hizmetler bakımından daha özenli olarak uygulanan ilkelerin iktisadi ticari hizmetlerde daha tereddütlü (*hesitante*) uygulandığı[1711] söylenmektedir.

İdarenin sanat faaliyetini yürütmesinin arka planında yukarıda ele aldığımız üzere bu faaliyetin kamu hizmeti ilkelerine tabi olarak yürütülmesi ve bireylerin erişim sağlaması bulunmaktadır. Bunun gerçekleşebilmesi için aşağıda ele alacağımız bedellendirme hususu özel önem arz edecektir. Sanat faaliyetinin iktisadi ticari faaliyet olduğunun kabulü durumunda idarenin özel sektör şartları doğrultusunda hareket etmesi ve kâr gözetmesi gerekmektedir.[1712] Belirtmek gerekir ki, bir kamu hizmetinin iktisadi ticari usulle yürütülmesi de söz konusu olabilir.[1713] Fakat iktisadi ticari faaliyetlerin bedellendirilmesinin odak noktasını mal ve/veya hizmete erişim veya mal ve/veya hizmetten yararlanma oluşturmamaktadır.[1714] Oysa sanat faaliyeti üstlenilmesinde amaç piyasa koşulları doğrultusunda bir iktisadi ticari bir faaliyet yürütmek değildir. Örneğin bankacılık faaliyetleri yürütülürken idarelerin "çağdaş bankacılığın ve uluslararası rekabetin gereklerine göre" faaliyet yürüttükleri kanunda güvence altına alınmıştır;[1715] fakat sanat faaliyeti bakımından bu gibi bir amaç tespit edilmemektedir.

Bunlara ek olarak, sanat faaliyetlerinin bireyler bakımından sosyo-ekonomik faktörler sebebiyle kolay vazgeçilebilir faaliyetler arasında yer aldığı düşünüldüğünde bu faaliyetlerin devamlılığının sağlanabilmesi kamu hizmeti olarak üstlenilmesi gerektiği konusunda gerekçe oluşturabilir. Bu bağlamda, idarenin sanat faaliyeti yürütmesinin gerekçesi olan kamu yararı, iktisadi ticari faaliyet olarak sunulduğu durumda mümkün olmayacaktır. Nitekim bu faaliyetin odak noktası kişilerin ve toplumun gelişimini sağlayan kültürel ihtiyaçların tatmin edilmesidir ve özel sektör şartlarıyla var olması kamu yararını sağlamayacaktır. Bununla birlikte, "idarenin diğer kamusal faaliyetleri" ayrımı esas alınırsa, bu faaliyetlerin iktisadi ve ticari nitelikte olmayan ve fakat kamusal faaliyet olarak yürütülen faaliyetler olarak tespiti mümkün olacaktır. Konser gibi "kolektif gereksinimi karşılama" amacı olmayan ama bireyleri mutlu etme amacı bulunan faaliyetlerin de sosyal faaliyetler olarak değerlendirildiği ve diğer kamusal faaliyetlere

[1710] Debbasch, **Institutions et droit administratifs Tome 2**, s. 45. İktisadi ticari hizmetlerin de kamu hizmeti ilkelerine yine de tabi olduğu belirtilmiştir. Debbasch, **a.g.e.**, s. 46.
[1711] Waline, **Droit administratif**, s. 398.
[1712] Truchet, **Droit administratif**, s. 369.
[1713] Ayanoğlu, Oder, "İdarenin Özel Faaliyetlerinin Anayasal Temelleri Üzerine Kuramsal Bir Sorgulama", s. 2804.
[1714] Ayanoğlu, Oder, **a.g.e.**, s. 2812–2813.
[1715] 4603 s. Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası, Türkiye Halk Bankası Anonim Şirketi ve Türkiye Emlak Bankası Anonim Şirketi Hakkında Kanun md. 1. Değerlendirme için bkz. Oder, **İdare Hukuku I Ders Notları Ek Bölüm: "Kamu Hizmeti" Kafamızı Neden Karıştırır**, s. 7.

örnek verildiği görülmektedir.[1716] Bizim yaklaşımımız, objektif kamu hizmeti anlayışının kabulünde sanat faaliyetlerinin nitelik itibariyle kamu hizmeti olmadığı ve fakat sanata erişimin sağladığı kamu yararı sebebiyle kamu hizmetinin ilkelerine tabi olarak sunulması gereken bir kamusal faaliyet olduğu yönündedir.

Özel kişilerin yürütebildiği faaliyetlerin devlet tarafından yürütülmesi, devletin bu faaliyetleri geçici olarak üzerine almasıyla ilişkilendirilmiştir.[1717] Doktrinde sosyal kamu hizmetlerinin özelleştirilmesinin mümkün olmadığı ileri sürülmüş olsa da[1718] yasakoyucunun önünde böyle bir engel yoktur. Özel sektörün söz konusu kamu yararını hem nicelik hem de nitelik bakımından sağladığı veya idarenin özendirme ve destekleme faaliyetinin sanata erişilebilirliği sağladığı durumlarda idarenin bu faaliyeti kamu hizmeti olarak üstlenmesine gerek kalmayabilir. Özelleştirmenin hukukiliği, özellikle kamu yararı bakımından değerlendirilirken özelleştirme sonrası kamunun "büyük zarar görme riski olup olmadığı" ve "riski engellemek için hangi önlemlerin alındığı ve bunların yeterli olup olmadığı" soruları[1719] sanat faaliyeti bakımından da sorulmalıdır. Kamu hizmetlerinin kolektif ihtiyacının "mahiyet ve şiddetini kaybetmesi" veya özel teşebbüslerin bu ihtiyaçları karşılayabilmesi durumunda ilga olabileceği veya özel kişilere devredilebileceği,[1720] hatta bunun bir gerek olduğu söylenmektedir.[1721]

İdarenin yürüttüğü sanat faaliyetinin kamu hizmeti olarak nitelendirilmesinin önemi özelleştirme konusunda ortaya çıkmaktadır.[1722] Türk yasakoyucunun sanat faaliyeti alanından çıkma iradesi göstermesi durumunda bu irade özelleştirme kavramı çerçevesine bir tartışma yaratacaktır. Sanat kurumlarının (örn. müze) özelleştirilmesinden koleksiyonların, binaların, kurumların işletiminin ve/veya finansman sorumluluğu üzerindeki yetkinin özel kişilere devredilmesi anlaşılmaktadır.[1723] Ayrıca, sanat özgürlüğüne müdahale olarak yorumlandığı göz önünde tutulduğunda ABD örneğinde olduğu gibi devletin sanat sunucusu olarak değil yalnızca destekleyicisi olarak bulunması gerekliliği de ileri sürülebilir. Bununla birlikte belirtmek gerekir ki, bu ihtiyacın ortadan kalktığı durumda dahi idarenin bu faaliyeti kamu hizmeti olarak

[1716] Oder, **İdare Hukuku I Ders Notları Ek Bölüm: İdarenin Faaliyetleri**, s. 4.
[1717] Gülan, "Kamu Hizmeti Kavramı", s. 155.
[1718] Giritli vd., **İdare Hukuku**, s. 511.
[1719] Atiyas, Oder, **Türkiye'de Özelleştirmenin Hukuk ve Ekonomisi**, s. 11.
[1720] Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları 1. Cilt**, s. 46. Benzer şekilde bkz. Çırakman, "Kamu Hizmeti", s. 87. Derbil, **İdare Hukuku**, s. 446.
[1721] Truchet, **Droit administratif**, s. 368–369.
[1722] Atiyas, Oder, **Türkiye'de Özelleştirmenin Hukuk ve Ekonomisi**, s. 7–8.
[1723] J. Mark Schuster, "Neither Public Nor Private: The Hybridization of Museums", **Journal of Cultural Economics**, C. 22, No: 2/3, 1998, s. 129–130.

değil fakat iktisadi ticari faaliyet olarak yürütmesinde kamu yararı yine bulunabilir. Örneğin piyasa baskısının önlenmesi bakımından sanatçının özgürlüğünün korunması veya uluslararası alanda Türkiye'nin temsili bakımından belirli kurumların elde tutulması bu yararı somutlaştırabilir. Nitekim birçok idare Türk eserlerini ve sanatçıları tanıtmak için yurt dışı faaliyetlerinde bulunmak görevini haizdir.[1724] Buna ek olarak erişilebilirliğin ekonomik ve coğrafi erişilebilirlikle sınırlı olarak anlaşılmadığı ve çeşitliliğe erişimi de kapsadığı durumlarda da idarenin çeşitliliğin sağlanabilmesi için kamu hizmeti ilkelerine tabi olmadan (örn. kâr amacına yönelik olarak) sanat faaliyeti yürütebileceği kabul edilebilir. Piyasa koşullarında yeterince temsil edilmeyen bağımsız sanat faaliyetlerine erişim sağlanması ya da özel müzelerde az temsil edilen kültürlerin görünebilirliği için müzecilik hizmeti sunulması bunun örneğini oluşturabilecektir.

Bu noktada ele alınması gereken bir diğer soru sanat faaliyetlerinin bir bütün olarak mı yoksa her sanat dalı özelinde mi değerlendirilmesi gerekliliğidir. Sanat dallarının her birinin erişilebilirliği birbirlerinden farklı olmaktadır. Sinema salonu veya seyirci sayısı ile tiyatro salonu ve seyirci sayısı arasındaki fark veya sinema filmlerinin kişilerin evlerinden de erişilebilir olması bunun göstergesidir.[1725] Bu bağlamda kamu hizmeti olarak sunulması gereken sanat faaliyetlerinin birbirlerinden ayrımlanabileceği iddia edilebilir. Bununla birlikte, sosyal adaletin sağlanması ve kişilerin manevi varlıklarını geliştirmeleri amacıyla sunulacak olan sanatın kamu hizmeti ilkelerine tabi olması bakımından sanat dalları arasında esaslı bir farklılaşmaya gidilmesi gerektiği söylenemez. Temel odak noktasının ihtiyaç karşılamak olduğu düşünüldüğünde hangi sanat dalının karşılanması gereken bir ihtiyaç olduğunun tespitini yapmak teorik olarak zor olacaktır. Burada farklılaşabilecek olan husus, idarenin hangi sanat faaliyetini ne oranda yürütmesi gerektiği sorusuna verilen cevaptır; nitekim ideal olan kamu kaynaklarının piyasa tarafından gereği gibi karşılanan bir hizmetin yürütülmesi için harcanmamasıdır. Bu bağlamda idarenin bir sanat faaliyeti yürütme iradesi göstermeden önce sanat dallarının erişilebilirlik düzeylerini ve mevcut piyasa koşullarını dikkate alması önem arz etmektedir. Bu, hangi sanat dalına öncelik verilmesi gerekliliği sorusunu da beraberinde getirmektedir. İdarenin ihtiyaç doğrultusunda tarafsızlık yükümlülüğü ve çoğulculuk ilkesi

[1724] Örneğin bkz. CSO Yönetmeliği md. 35. Faaliyet raporlarında da örneğin turne düzenlemenin arka planında tiyatroyu yurt içinde yaygınlaştırma amacı bulunduğu gibi Türk tiyatrosunun yurt dışında tanıtılma amacı da bulunmaktadır. Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, "Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü 2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 22.
[1725] TÜİK İstatistikleri için bkz. Bölüm 1/I/C – Türkiye'de Sanata Erişime İlişkin Veriler.

çerçevesinde hareket etmesi gerekmektedir. Bu husus tezin ilerleyen bölümlerinde ayrıca incelenecektir.[1726]

C. İdarenin Sanat Faaliyetinin Görülüş Usulleri

Kamu hizmetlerinin görülüş usulleri farklı şekillerde sınıflandırılmıştır. Kamu hizmetlerinin geleneksel görülüş usulleri arasında emanet, imtiyaz, müşterek emanet, iltizam ve ruhsat usulü sayılmaktadır.[1727] Kamu hizmetinin kamu tüzel kişileri tarafından görülmesi ve özel hukuk tüzel kişileri tarafından görülme usulleri ayrımına da gidilmektedir.[1728] Kamu hizmeti usulleri sınırlı sayıda değildir; nitekim anayasal bir sınır öngörülmemiştir.[1729] Kamu hizmetinin görülüş usulleri, doktrindeki görüşler doğrultusunda en geniş haliyle emanet, müşterek emanet, iltizam, ruhsat, imtiyaz, görevlendirme sözleşmeleri, kamu özel ortaklığı, yap işlet devret, yap işlet ve alternatif hizmet sunma yöntemleri olarak sıralanmıştır.[1730] Bu yöntemlerin kamu hizmeti yöntemleri olup olmadığı veya ayrı bir yöntem olarak ele alınmalarının gerekip gerekmediği bu çalışmanın konusu dışındadır. Bu çalışma kapsamında üst başlıklarda ortaya konmuş olan Şema 2 doğrultusunda bir değerlendirmede bulunulacaktır.[1731] Bu kapsamda (i) idare eliyle sanat sunulması ve (ii) özel kişilere sanat kamu hizmeti gördürmenin mümkün olup olmadığı hususları ele alınacaktır.

Belirtmek gerekir ki doktrinde sanatın devlet tarafından emanet usulü, sipariş usulü ve teşvik usulü olmak üzere üç şekilde gerçekleştirildiği söylenmiştir. Emanet usulünde sanatın kamunun kendisi tarafından icrası ve sipariş usulünde sanatın hizmet alımı yoluyla icrası söz

---

[1726] Bkz. Bölüm 2/II/F – Hangi Sanat: İdarenin Takdir Yetkisi.

[1727] Ulusoy, **Türk İdare Hukuku**, s. 548. Benzer şekilde Yasin, "Kamu Hizmeti", s. 566. Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdare Hukuku**, s. 565–569. Günday, **İdare Hukuku**, s. 342. Özay, **Günışığında Yönetim**, s. 244–245. Usuller için ayrıca bkz. Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları 1. Cilt**, s. 43–47. Benzer şekilde bkz. (Çırakman ruhsat usulünü saymamaktadır). Çırakman, "Kamu Hizmeti", s. 86–87. Tan, Bayazıt, **İdare Hukuku**, s. 347–367. Giritli de kamu hizmetinin emanet, imtiyaz, iltizam, müşterek emanet, izin, özel kanunlar yoluyla, teşvik gibi usullerle yürütüldüğünü belirtmektedir. Giritli vd., **İdare Hukuku**, s. 1212–1223. Kamu hizmetlerinin ifa şekli ve teşkilatlarının "emanet, kamu hizmeti imtiyazı, kamu iktisadi teşebbüsleri, ve özel örgütler" olarak ele alındığı görülmektedir. Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 328. Duran, doğal kaynaklardan ve kamu mallarından yararlanma, müşterek emanet, iltizam gibi usulleri de kamu hizmeti imtiyazından ayrıştırmak için ele almaktadır. Duran, **a.g.e.**, s. 333. Gözübüyük/Tan da müşterek emanet ve iltizam usullerini imtiyaza benzer yöntemler olarak ele almaktadır. Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku Genel Esaslar Cilt 1**, s. 594.

[1728] Yasin, "Kamu Hizmeti", s. 566–569. Özay, **Günışığında Yönetim**, s. 244–245. Gözler, **İdare Hukuku Cilt 2**, s. 388. Benzer şekilde Atay, **İdare Hukuku**, s. 588.

[1729] Yayla, **İdare Hukuku**, s. 90.

[1730] Altın, **Kamu Hizmeti Kamu Hizmeti Anlayışında Değişim ve Kalite**, s. 39–47. Alternatif hizmet sunma yöntemleri arasında ihale yöntemi, satış yöntemi, kiralama yöntemi, yönetimler arası işbirliği yöntemi, kupon yöntemi, şirketleşme ve ortak girişim yöntemi, hizmet sözleşmesi yöntemi, hizmet sübvansiyonu, vergi teşvikleri ve idari düzenlemeler, gönüllü organizasyonlar, fiyatlandırma, kendi kendine yardım, yasal kurumsal serbestleşme yöntemleri sayılmıştır. Bkz. Altın, **a.g.e.**, s. 47–57.

[1731] Bölüm 1/III/C/1 - Sanata Erişim Hakkının Çok Katmanlı Yapısı ve Kavramsallaştırma Denemesi

konusudur.[1732] Bunlar kamu hizmeti olarak nitelendirilmiştir.[1733] Teşvik usulü ise özel kesimin desteklenmesi olarak görülmektedir.[1734] Teşvik tedbirlerinin de kamu hizmetinin özel kişiye gördürülmesi başlığında ele alındığı görülmekteyse de[1735] bu tedbirler bu çalışmada özendirme ve destekleme faaliyet kapsamında ele alınmaktadır.

1. İdare Eliyle Sanat Sunulması

a. Genel Olarak

Kamu hizmetlerinin idarenin kendi para mal ve personeli ile yürütülmesine emanet usulü denmektedir.[1736] Emanet usulünde kamu hizmetinin nihai sorumlusu idare o hizmeti yürütmektedir.[1737] Emanet usulünün tüm idareler değil; Devlet bakımından geçerli olduğu ve hizmeti ayrı bir tüzel kişilik olarak kurmadan Devletin üstlendiği bir usul olarak tanımlandığı da görülmektedir.[1738] Bu görüş doğrultusunda hizmetin merkezi idareden ayrı bir kamu tüzel kişiliği olarak örgütlenen kamu kurumları (hizmet yerinden yönetim kuruluşları) aracılığı ile görülmesi ayrı bir usul olarak da ele alınmaktadır.[1739] Fakat kamu kurumu usulünün Fransız doktrininden geldiği ve Türk hukukunda ayrı bir usul olarak kabul edilmediği de ifade edilmektedir.[1740] Fransız hukuku bakımından kültürel kamu hizmetinin yürütülmesinde bu yöntemin tercih edildiği belirtilmektedir.[1741]

Emanet usulü hizmetin yürütümünün özel sektöre tamamen kapalı olunması anlamına gelmemekte; belirli oranlarda dışa açıklık bulunmaktadır.[1742] Kamu ihalelerinde hizmet için gerekli olan bazı mal ve hizmetler piyasadan temin edilmektedir.[1743] Sanat faaliyetlerinde kullanılan malların (örn. kostümlerin) ihale yoluyla alınması faaliyetin özel kişilere

---

[1732] Karslı, **Devlet Eliyle Sanat ve Kamuda Sanatçı Olarak Çalışmak**, s. 28.
[1733] Karslı, **a.g.e.**, s. 29.
[1734] Karslı, **a.g.e.**, s. 28.
[1735] Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku Genel Esaslar Cilt 1**, s. 579.
[1736] Tan, Bayazıt, **İdare Hukuku**, s. 347. Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 328. Yasin, "Kamu Hizmeti", s. 566. Giritli vd., **İdare Hukuku**, s. 1212. Benzer şekilde bkz. Çırakman, "Kamu Hizmeti", s. 86.
[1737] Ulusoy, **a.g.e.**, s. 522.
[1738] Karahanoğulları, **Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim)**, s. 289. Gözübüyük/Tan da Devlet veya kamu idareleri tarafından yürütülen usul olduğunu kabul etmektedir. Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku Genel Esaslar Cilt 1**, s. 577. Gözler, **İdare Hukuku Cilt 2**, s. 388. Gözler kamu idarelerinin (devlet ve mahalli idareler) tarafından işletilmesini emanet usulü olarak adlandırmaktadır. Atay da emanet usulünü merkezi veya mahalli idare tarafından yürütülen hizmet olarak nitelendirmekte ayrı bir tüzel kişilik olarak kurulmayı kamu kurum usulü olarak ele almaktadır. Atay, **İdare Hukuku**, s. 588.
[1739] Gözler, **İdare Hukuku Cilt 2**, s. 394–396. Karahanoğulları, **Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim)**, s. 291.
[1740] Yasin, "Kamu Hizmeti", s. 567.
[1741] Pontier, **Les services publics culturels**, s. 57–58.
[1742] Karahanoğulları, **Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim)**, s. 289.
[1743] Karahanoğulları, **a.g.e.**, s. 316.

gördürülmesi olarak değil kamu hizmetinde ihtiyaç duyulan mal ve hizmetlerin özel kesimden karşılanması olarak ele alınmalıdır. Fakat sanat kamu hizmeti söz konusu olduğunda hizmet alımları yalnızca kamu hizmetinde ihtiyaç duyulan mal ve hizmetler veya yan edimlerle sınırlı değildir. İdare tarafından yürütülen etkinliklerde etkinliğin asli unsuru olan sanat faaliyetinin özel kişiler tarafından yerine getirildiği de görülmektedir.

Sanat faaliyeti söz konusu olduğunda kanımızca iki farklı yapı kurgulanabilir. Bunlardan ilki sanatın idare tarafından üretildiği ve sunulduğu bir yapıdır. Sunulma ile anlaşılması gereken eserin platformda sergilenmesi ve kitlenin platforma erişiminin sağlanmasıdır. İkincisi idarenin sanat eseri üretimine katılmadan platform sağladığı ve platforma erişim hizmeti sunduğu bir yapıdır. Platformda yer verilen sanat eseri idare tarafından yaratılmamaktadır. Söz konusu eser idarenin mülkiyetinde bulunan bir sanat eseri olabileceği gibi özel kişi sanatçıya ait bir eser de olabilecektir. Özel kişiye ait bir sanat eseri söz konusu olduğunda idarenin hizmet alıcısı konumunda olması ya da platformu özel kişilere bedelsiz veya belirli bir bedel karşılığında kullandırması da söz konusu olabilir. Son durumda faaliyetin kamu hizmeti niteliğinin ayrıca tartışılması gerekecektir.

b. Sanat Üreticisi ve Sunucusu Olarak İdare

İdarenin sanat üreticisi ve sunucusu olduğu faaliyetler emanet usulünün en tipik örneğini oluşturmaktadır. İdare, aşağıda ayrıntılı olarak ele alınacağı üzere,[1744] kamu görevlisi sanatçılar aracılığıyla sanat yaratmaktadır. Bu sanat eserleri belirli platformlarda kamuya sunulmakta; kamunun bu platformlara erişimin sağlanabilmesi için gerekli hizmetler idare tarafından yerine getirilmektedir. Türk hukukunda KTB'de yer alan orkestra, koro ve topluluk konserleri, DTGM tarafından yürütülen tiyatro, DOB tarafından yürütülen opera ve bale ve belediye şehir tiyatroları ve orkestraları/bandoları tarafından yürütülen tiyatro faaliyetleri ve konser faaliyetleri kamu hizmeti üreticisi ve sunucusunun idare olduğu faaliyetlerdendir.

Türk hukukunda idarenin hem sanat üreticisi hem de sunucusu olduğu ilk sanat faaliyetinin örneğini KTB'ye bağlı orkestraların ve müzik topluluklarının yürüttüğü faaliyetler oluşturmaktadır. 6940 sayılı Kanun ve Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası Yönetmeliği uyarınca orkestra sanat çalışmalarını halka konserler yoluyla sunma görevini haizdir. Orkestra, Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası Yönetmeliği md. 34 uyarınca yurt için ve yurt dışında konserler vermektedir. Bu konserler arasında abonman konserleri, gece konserleri halk ve

[1744] Bkz. Bölüm 2/II/G – Kamu Görevlisi Olarak Sanatçılar.

üniversite konserleri, eğitim konserleri, olağanüstü konserler, yurtiçi konserleri, büyük şehir konserleri, müzik şenlikleri konserleri gibi konserler bulunmaktadır. Kültür ve Turizm Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğüne Bağlı Sanat Kurumları Bünyesinde Faaliyet Gösteren Amatör Koro ve Toplulukların Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönerge uyarınca amatör toplulukların da konser yaparak geniş izleyici kitlesine ulaşmayı hedeflediği görülmektedir. Kültür ve Turizm Bakanlığı'na Bağlı ve İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri Bünyesinde Faaliyetlerini Sürdüren Yöresel Toplulukların Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönerge uyarınca da toplulukların yurt içi ve yurt dışında çeşitli organizasyonlarda sanat faaliyeti yürütme görevi bulunmaktadır.[1745] 2023 yılında orkestra, koro ve toplulukların gerçekleştirdiği periyodik konser sayısı 812'dir.[1746] Bu topluluklar hem yurt içinde hem de yurtdışında etkinlik gerçekleştirmektedir.[1747]

Kamu kesiminde yer alan özel hukuk tüzel kişilerinin, bu tezin kabul ettiği yaklaşımla kamusal hakimiyet altındaki özel hukuk tüzel kişilerinin yürüttükleri kamu hizmetlerinin de emanet usulüyle yürütüldüğü belirtilmektedir.[1748] İdari teşkilat değerlendirilirken yukarıda ele alındığı üzere DTGM tiyatro kurma ve çeşitli festivaller ve turneler düzenleme yetkisini haizdir. Faaliyet raporlarında da DTGM'nin yürütmekle yükümlü olduğu faaliyetler temel olarak tiyatro oyunu sahnelemek, turne düzenlemek, festival düzenlemek ve tiyatro kurmak olarak ele alınmaktadır.[1749] DTGM'nin 2023 yılında Ankara, İstanbul, İzmir, Bursa, Adana, Diyarbakır, Trabzon, Antalya, Erzurum, Sivas, Konya, Van, Kayseri ve Düzce'de yerleşik olarak faaliyet yürüttüğü ve turne olarak ise Gaziantep, Kahramanmaraş, Elâzığ, Malatya, Samsun, Çorum, Zonguldak, Denizli, Ordu, Edirne'de faaliyet yürüttüğü anlaşılmaktadır.[1750] 2022-2023 sanat döneminde 4706 temsil gerçekleştirildiği ve 1.354.492 seyirci sayısına ulaşıldığı

[1745] Kültür ve Turizm Bakanlığı'na Bağlı ve İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri Bünyesinde Faaliyetlerini Sürdüren Yöresel Toplulukların Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönerge md. 4.
[1746] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 145. Bu sayı 2022 yılında 1000'dir. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "2022 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 140. *Philharmonie de Paris*'in 2022-2023 sezonunda gerçekleştirdiği temsil sayısı 374 ve ulaştığı seyirci sayısı 442.909'dur. Belirtmek gerekir ki kamusal olarak orkestra faaliyeti yürüten tek Fransız kurumu *Philharmonie de Paris* değildir. Ministère de la Culture, "Chiffres clés, statistiques de la culture et de la communication 2024", 2025, s. 244.
[1747] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 145. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "2022 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 140.
[1748] Yasin, "Kamu Hizmeti", s. 567.
[1749] Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, "Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü 2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 22. Tiyatro oyunu sahnelemek yükümlülüğü ele alınırken yerli tiyatro eseri sahnelemek, yabancı tiyatro eserlerini ve dünya klasiklerini sahnelemek ve çocuk oyunu sahnelemek ele alınmıştır.
[1750] Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, **a.g.e.**, s. 9.

görülmektedir.[1751] DTGM bu dönemde 69 ilde turne gerçekleştirmiş[1752] ve festivaller kapsamında 81 ile ulaşmıştır.[1753]

DOB'un da turne ve festival düzenleme yetkisi bulunmaktadır. DOB bünyesinde Ankara, İstanbul, İzmir, Mersin, Antalya ve Samsun müdürlükleri bulunmaktadır.[1754] Faaliyete henüz geçmemekle birlikte 1997 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile birlikte Gaziantep, Sivas ve Van DOB Müdürlüklerinin açılmasının planlandığı da görülmektedir.[1755] DOB'un 2022-2023 sanat sezonunda toplam 732 temsil gerçekleştirildiği[1756] ve 426.264 seyirciye ulaşıldığı paylaşılmıştır.[1757] Festivaller ile katılım sağlayarak DOB'un olmadığı şehirlere gidildiği görülmektedir. Fakat bunlar sınırlı sayıda şehirlerdir.[1758]

Kültür ve Turizm Bakanlığı ve sanat faaliyeti yürütmek için kurulmuş idarelerin dışında TRT de sanat hizmeti üreticisi ve sunucusu olarak faaliyet yürütmektedir. TRT'nin 8 şehirde müdürlükleri ve radyo, televizyon stüdyoları ve/veya dijital stüdyoları bulunmaktadır.[1759] Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Kuruluş ve Görevleri Hakkında Yönetmelik[1760] md. 12 uyarınca Televizyon Dairesi Başkanlığı'nın kurum içinde film ve program yapımlarının gerçekleştirildiği, md. 13 uyarınca Radyo Dairesi Başkanlığı'nın radyo programları yapımını üstlendiği, md. 16 uyarınca Müzik Dairesi Başkanlığı'nın müzik yayınları ve yapımları gerçekleştirdiği görülmektedir. İç Yapımlar Koordinatörlüğü de md. 21 uyarınca söz konusu yapım ve yayın hizmetlerinin gerçekleştirilmesinden sorumludur. TRT'nin ortak yapımı filmleri de bulunmaktadır. Bu filmler arasında ana akım filmler olduğu gibi sanat filmleri de

[1751] Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, **a.g.e.**, s. 33. *Comédie-Française*'in 2022-2023 yılında gerçekleştirdiği temsil sayısı 739 ve ulaştığı seyirci sayısı 368.214'tür. Belirtmek gerekir ki kamusal olarak tiyatro faaliyeti yürüten tek Fransız kurumu *Comédie-Française* değildir. Ministère de la Culture, "Chiffres clés, statistiques de la culture et de la communication 2024", s. 249.
[1752] Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, "Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü 2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 35.
[1753] Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, **a.g.e.**, s. 33.
[1754] Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü, "2023 Yılı Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu", s. 2.
[1755] Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü, **a.y.**
[1756] Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü, **a.g.e.**, s. 13.
[1757] Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü, **a.y.** *Opéra national de Paris*'nin 2022-2023 yılında gerçekleştirdiği temsil sayısı 336 ve ulaştığı seyirci sayısı 798.193'tür. Belirtmek gerekir ki kamusal olarak opera faaliyeti yürüten tek Fransız kurumu *Opéra national de Paris* değildir. Ministère de la Culture, "Chiffres clés, statistiques de la culture et de la communication 2024", s. 244.
[1758] Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü, "2023 Yılı Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu", s. 13. Nevşehir, Trabzon, Erzurum, Çanakkale, Ankara, İstanbul, Diyarbakır, İzmir, Antalya bu festivaller arasındadır. Uluslararası festivaller vesilesiyle de Bodrum, İzmir, İstanbul ve Antalya'ya gidilmiştir. Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü, **a.g.e.**, s. 16.
[1759] TRT, "TRT 2023 Faaliyet Raporu", s. 38–39. Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Kuruluş ve Görevleri Hakkında Yönetmelik md. 39-46. Yurt dışı temsilcilikleri ve stüdyoları için bkz. TRT, **a.g.e.**, s. 42–51. Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Kuruluş ve Görevleri Hakkında Yönetmelik md. 47.
[1760] Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Kuruluş ve Görevleri Hakkında Yönetmelik, R.G. No: 27382, T. 20.10.2009.

yer almaktadır.[1761] TRT'nin koroları ve kurum sanatçıları vesilesiyle yürüttüğü müzik faaliyetleri de[1762] emanet usulünün örneğini oluşturacaktır.

Yukarıda ele alındığı üzere belediyeler bünyelerinde yer alan şehir tiyatroları eliyle tiyatro faaliyetleri yürütmektedir.[1763] Şehir tiyatroları dışında belediye bünyesindeki tiyatro toplulukları eliyle tiyatro faaliyeti yürütüldüğü de görülmektedir.[1764] Belediye bünyesinde yürütülen tiyatro faaliyetlerine özel kişilerin kamu görevlisi olarak değil; fakat gönüllü olarak katıldığı da anlaşılmaktadır.[1765] Belediyeler bakımından yaygın olarak yürütüldüğü tespit edilen bir diğer faaliyet de belediye koro, orkestra, müzik toplulukları veya bando takımları tarafından verilen konserlerdir.[1766] Belirtmek gerekir ki, bu topluluklar da gönüllü kişilerden

[1761] TRT, "TRT 2023 Faaliyet Raporu", s. 592.
[1762] TRT, **a.g.e.**, s. 626–628.
[1763] T.C. Afyonkarahisar Belediyesi, "Afyonkarahisar Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 394. T.C. Ankara Büyükşehir Belediyesi, "Ankara Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 241. T.C. Antalya Büyükşehir Belediyesi, "Antalya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 37. T.C. Aydın Büyükşehir Belediyesi, "Aydın Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 86. T.C. Batman Belediyesi, "Batman Belediyesi 2024 Yılı Performans Programı", s. 48. T.C. Denizli Büyükşehir Belediyesi, "Denizli Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 340–341. T.C. Edirne Belediyesi, "Edirne Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 63. T.C. Erzurum Büyükşehir Belediyesi, "Erzurum Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 223. T.C. Eskişehir Büyükşehir Belediyesi, "Eskişehir Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 178. T.C. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, "Gaziantep Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 208. T.C. Giresun Belediyesi, "Giresun Belediyesi Faaliyet Raporu 2023", s. 252. T.C. Hatay Büyükşehir Belediyesi, "Hatay Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 150. T.C. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, "İstanbul Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 323. T.C. İzmir Büyükşehir Belediyesi, "İzmir Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 184. T.C. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, "Kocaeli Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 187–188. T.C. Konya Büyükşehir Belediyesi, "Konya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 218. T.C. Malatya Büyükşehir Belediyesi, "Malatya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 162. T.C. Manisa Büyükşehir Belediyesi, "Manisa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 120. T.C. Mersin Büyükşehir Belediyesi, "Mersin Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 97. T.C. Nevşehir Belediyesi, "Nevşehir Belediyesi 2023 Bütçe Yılı Faaliyet Raporu", s. 118. T.C. Ordu Büyükşehir Belediyesi, "Ordu Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 164. T.C. Sakarya Büyükşehir Belediyesi, "Sakarya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 198. T.C. Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi, "Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 122. T.C. Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi, "Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 93. T.C. Uşak Belediyesi, "Uşak Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 87.
[1764] T.C. Bilecik Belediyesi, "Bilecik Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", 2024, s. 44–46. T.C. Çanakkale Belediyesi, "Çanakkale Belediyesi 2023 Mali Yılı Faaliyet Raporu", s. 108. Konservatuvarların tiyatro bölümleri de görev almaktadır. Bkz. T.C. Muğla Büyükşehir Belediyesi, "Muğla Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 126.
[1765] T.C. Afyonkarahisar Belediyesi, "Afyonkarahisar Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 394. T.C. Bartın Belediyesi, "Bartın Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 209.
[1766] Örneğin bkz. T.C. Adana Büyükşehir Belediyesi, "Adana Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 132–135. T.C. Afyonkarahisar Belediyesi, "Afyonkarahisar Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 403. T.C. Amasya Belediyesi, "Amasya Belediyesi 2023 İdare Faaliyet Raporu", s. 216. T.C. Ankara Büyükşehir Belediyesi, "Ankara Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 241. T.C. Antalya Büyükşehir Belediyesi, "Antalya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 37. T.C. Artvin Belediyesi, "Artvin Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 7. T.C. Aydın Büyükşehir Belediyesi, "Aydın Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 87. T.C. Bartın Belediyesi, "Bartın Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 209. T.C. Bolu Belediyesi, "Bolu Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", 2024, s. 144. T.C. Burdur Belediyesi, "Burdur Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 220–221. T.C. Bursa Büyükşehir Belediyesi, "Bursa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 164–167. T.C. Çanakkale Belediyesi, "Çanakkale Belediyesi 2023 Mali Yılı Faaliyet Raporu", s. 107. T.C. Denizli Büyükşehir Belediyesi, "Denizli Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 329–332. T.C. Düzce Belediyesi, "Düzce

oluşabilmektedir. Bu faaliyetlerin kamu görevlileri eliyle yürütülmesi söz konusu olmasa da idare, sanat üretim sürecinde yer almaktadır. Bu bakımdan bu örneklere sanat üreticisi ve sunucusu olarak idare başlığında yer verilmiştir; nitekim sanat eserinin ortaya çıkışında idare bulunmaktadır.

c. Platform ve Platforma Erişim Sağlayıcı Olarak İdare

İdarenin sanatı üretmediği ve fakat belirli bir sanat eserine platform sağlarken aynı zamanda bu platforma erişim hizmetini üstlendiği görülmektedir. Burada eserin üretim sürecinde idare bulunmamaktadır ve bu sebeple ayrı başlık altında ele alınmalıdır. Eserlerin platforma konulması farklı şekillerde olabilir. İlk olarak, literatürde sipariş usulü olarak da değerlendirilen usul ile birlikte idaren sanat hizmetini satın alabilir. İkinci durum ise idarenin sanatçılara aralarında herhangi bir hizmet alım ilişkisi olmadan sanat eserinin sunulabileceği alan sağlaması ve idarenin erişim hizmetini üstlenmesidir. İdare bu alanı ücretsiz olarak sağlayabileceği gibi belirli bir ücret karşılığında kiralayabilir. İdarenin bu gibi platformları ücretsiz olarak ya da düşük bir bedel ile sağlaması özel sanat faaliyetlerine aynı zamanda destek olma amacını taşımaktadır. Bu da tezin ilerleyen kısımlarında ele alınacak özendirme ve destekleme faaliyeti teşkil edecektir. Kamu hizmeti ile özendirme destekleme arasında bir fark yaratabilecek husus, eserlere erişim hizmetinin (örn. organizasyon, bilet satımı) de idare tarafından sağlanmasıdır.

Özendirme destekleme faaliyeti ayrı başlık olarak ele alınacak olmakla birlikte teşviklerin kamu ihale mevzuatına tabi olmaması bakımından bu ayrımdan bu başlıkta

Belediye Başkanlığı 2023 Yılı Faaliyet Raporu", s. 211–212. T.C. Edirne Belediyesi, "Edirne Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 46. T.C. Erzurum Büyükşehir Belediyesi, "Erzurum Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 72. T.C. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, "Gaziantep Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 222. T.C. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, "İstanbul Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 322. T.C. İzmir Büyükşehir Belediyesi, "İzmir Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 185.T.C. Karabük Belediyesi, "Karabük Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu", 2024, s. 25. T.C. Kayseri Büyükşehir Belediyesi, "Kayseri Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 27. T.C. Konya Büyükşehir Belediyesi, "Konya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 223. T.C. Kırklareli Belediyesi, "Kırklareli Belediye Başkanlığı 2023 Yılı Faaliyet Raporu", s. 199. T.C. Kırşehir Belediyesi, "Kırşehir Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu", s. 103. T.C. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, "Kocaeli Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 189. T.C. Kütahya Belediye Başkanlığı, "Kütahya Belediye Başkanlığı 2023 Yılı Faaliyet Raporu", s. 204–205. T.C. Mersin Büyükşehir Belediyesi, "Mersin Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 98. T.C. Muğla Büyükşehir Belediyesi, "Muğla Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 126. T.C. Ordu Büyükşehir Belediyesi, "Ordu Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 151. T.C. Sakarya Büyükşehir Belediyesi, "Sakarya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 37. T.C. Rize Belediyesi, "Rize Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu", s. 91. T.C. Sinop Belediyesi, "2023 Yılı Sinop Belediyesi Faaliyet Raporu", s. 88. T.C. Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi, "Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 93. T.C. Uşak Belediyesi, "Uşak Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 85. T.C. Yozgat Belediyesi, "Yozgat Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 161. T.C. Zonguldak Belediyesi, "Zonguldak Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 144.

bahsedilmesi gerekmektedir. Fransız hukukunda kültürel kamu hizmetlerinin teşvik faaliyetinden farkı değerlendirilirken teşviğin "kamu kuruluşuna doğrudan sağlanan bir hizmetin veya mal tedarikinin fiyatını oluşturmadığı bir mali katkı teşkil" ettiği belirtilmiştir.[1767] Fransız İhale Kanunu'nun uygulanmasına ilişkin kılavuzda "projeye ilişkin inisiyatifin yararlanıcı kuruluştan gelmesi ve kamu kurumunun mali katkının ödenmesinden doğrudan bir karşılık beklememesi halinde" bir teşvik (*subvention*) söz konusu olacağı aksi durumda kamu sözleşmesi olduğu söylenmiştir. İnisiyatif kavramı ile kastedilenin ayrıca proje tasarımını ve tanımlanmasını içerdiği de söylenmektedir.[1768] İhale süreçlerine ilişkin olarak önüne gelen bir uyuşmazlıkta Fransız Danıştayı, belediyenin özel bir konser şirketine konser alanı için yer vermesi ve maddi olarak bunu karşılamasının faaliyetin kamu hizmeti sayılması için yeterli olmadığını; çünkü faaliyet üzerinde kamu hizmeti sayılması için yeterli kontrol bulunmadığını söylemiştir. Söz konusu festivalde belediyenin festival programı ya da ücret tarifesi üzerinde bir etkisi bulunmamaktadır. Bu doğrultuda mahkeme belediyenin bu faaliyetlerde bir kamu hizmeti faaliyeti yürütmediğini belirtmiştir.[1769] Bu bağlamda kültürel hizmet alımı sözleşmeleri ile destekleme faaliyeti arasındaki ayrımın azaldığı ve bu iki idari faaliyetin birbirlerine yakınsandığı da söylenmektedir.[1770]

Bu başlıkta ele alınması gereken ve özgün bir durumu olduğu düşünülen ilk faaliyet sanat müzeciliği faaliyetidir.[1771] Sanat eserlerinin sergilendiği müzecilik hizmeti de idarenin sanat faaliyeti kapsamına dahil edilebilir. Bununla birlikte müzecilik hizmetinde tarih ve kültür varlıklarının korunması ve sergilenmesi yaklaşımı da bulunmaktadır. Kültür ve Turizm Bakanlığı Resim ve Heykel Müzeleri Yönetmeliği[1772] md. 5 uyarınca müzelerin amacı "plastik sanatlar ve Türk süsleme sanatları alanında, ülkemizdeki ve dünyadaki eserleri sergileyerek tanıtmak, bu alandaki birikimi gelecek kuşaklara aktarmak, bu yolla plastik sanatları ve Türk süsleme sanatlarını tanıtarak ülke kültürüne katkıda bulunmak, kendi alanı ile ilgili bilimsel çalışmalar ile eğitim, teknik ve yönetim hizmetlerini yürütmek" olarak değerlendirilmektedir.[1773] Müze kaynakları arasında satın alınan veya bağışlanılan eserler de

[1767] Pontier, **Les services publics culturels**, s. 149.
[1768] Circulaire du 3 août 2006 portant manuel d'application du code des marchés publics, JORF n°179 du 4 août 2006, (Çevrimiçi), https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000000264578, E.T. 25.04.2025, md. 2.4.1.
[1769] Conseil d'État, 7ème et 2ème sous-sections réunies, 23/05/2011, 342520, Publié au recueil Lebon. Bu karar, yargının kültürel hizmetleri kamu hizmeti olarak tanımlama eğiliminde azalma gösterdiğine ilişkin örnek verilmektedir. Pontier, "Service public culturel : épanouissement ou racornissement ?", s. 90.
[1770] Jean-Marie Pontier, "Marchés publics et culture", **LEGICOM**, C. 31, No: 2, 2004, s. 67–68.
[1771] Türk müzecilik tarihine ilişkin bkz. Akdoğan, **Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi**, s. 131–136.
[1772] Kültür ve Turizm Bakanlığı Resim ve Heykel Müzeleri Yönetmeliği, R.G. No: 27724, T. 09.10.2010.
[1773] Kültür ve Turizm Bakanlığı Resim ve Heykel Müzeleri Yönetmeliği Yönetmelik md. 5.

bulunmaktadır.[1774] Söz konusu eserlerin mülkiyetinin idareye ait olması, idarenin platform ve platforma erişim sağlayıcı rolü bakımından özgün bir durum oluşturmaktadır. Burada idare özel bir kişiye platform sağlamamakta, kendi mülkiyetinde olan eserleri sergilemektedir. İdarenin yaptığı kendi para mal ve personeli eliyle sağladığı bir erişim hizmetidir. Bu sebeple müzecilik faaliyetinin aslında sanat üreticisi ve sunucusunun idare olduğu ve üst başlıkta ele alınan yapıya yaklaşan bir yanı olduğu söylenebilir. Bununla birlikte bu eserlerin üreticisi konumunda olmadığı için bir üst başlıkta ele alınmamıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü Müzeler Yönetmeliği[1775] md. 4 ile birlikte bu müdürlüğün müzelerinde de güzel sanatlar eserlerine yer verildiği de görülmektedir. Bunlara ek olarak diğer idarelerin de sanat eserleri için çeşitli sergiler düzenlediği görülmektedir. Örneğin, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı tarafından düzenlenen Ahmet Hamdi Tanpınar Resim sergisi[1776] bunun bir örneğini oluşturmaktadır. Bazı belediyelerin de müze hizmetleri yürüttüğü görülmektedir.[1777]

Sanat eserlerinin sergilenmesi söz konusu olduğunda idarenin mülkiyetindeki eserlerin sergilenmesinin yanı sıra özel kişilerin eserleri için bir platform sağlandığı da görülmektedir. Bu platformlar platforma erişim hizmeti ile birlikte sağlandığı durumda kamu hizmeti faaliyeti örneğini oluşturacaktır. Bununla birlikte, bu alanların özendirme ve destekleme faaliyeti kapsamında menfaat olarak tahsis edilmesinin de mümkün olacağı akılda tutulmalıdır. Devlet Güzel Sanatlar Galerileri Yönetmeliği[1778] md. 1'e göre galerilerin amacı "plastik sanatlar konusunda öncelikle sergi, yan faaliyet olarak konferans açık oturum, film, dia gösterisi, atölye, kurs çalışmaları düzenleme yolu ile yaygın bir eğitim sağlayarak Tük halkının sanat zevk ve kültürünü geliştirmek, plastik sanatlara olan ilgisini artırmak, bu alanda çalışan usta ve amatör

[1774] Kültür ve Turizm Bakanlığı Resim ve Heykel Müzeleri Yönetmeliği Yönetmelik md. 7.
[1775] Vakıflar Genel Müdürlüğü Müzeler Yönetmeliği, R.G. No: 26426, T. 06.02.2007.
[1776] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, "2023 Yılı Faaliyet Raporu", 2024, s. 76.
[1777] T.C. Antalya Büyükşehir Belediyesi, "Antalya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 21.
T.C. Bartın Belediyesi, "Bartın Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 206–207. T.C. Bayburt Belediyesi, "Bayburt Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 16. T.C. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, "Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 22. T.C. Edirne Belediyesi, "Edirne Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 348. T.C. Eskişehir Büyükşehir Belediyesi, "Eskişehir Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 185. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, **a.g.e.**, s. 341. T.C. Karaman Belediyesi, "Karaman Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 53. T.C. Kayseri Büyükşehir Belediyesi, "Kayseri Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 27. T.C. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, "Kocaeli Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 18. T.C. Kütahya Belediye Başkanlığı, "Kütahya Belediye Başkanlığı 2023 Yılı Faaliyet Raporu", s. 21. T.C. Ordu Büyükşehir Belediyesi, "Ordu Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 476. T.C. Osmaniye Belediyesi, "Osmaniye Belediyesi Faaliyet Raporu 2023", 2024, s. 18. T.C. Samsun Büyükşehir Belediyesi, "Samsun Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 256. T.C. Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi, "Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 125. T.C. Trabzon Büyükşehir Belediyesi, "Trabzon Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 120. T.C. Van Büyükşehir Belediyesi, "Van Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 311.
[1778] Devlet Güzel Sanatlar Galerileri Yönetmeliği, R.G. No: 18568, T. 07.11.1984.

sanatçılarımıza imkân sağlamak"tır. Kültür ve Turizm Bakanlığı Resim ve Heykel Müzeleri Yönetmeliği uyarınca da müze, sergi ve gösteri salonlarının özel ve tüzel kişilerce kullanılmasına imkân sunulmaktadır.[1779] Görsel sanatlar alanında ise resim ve heykel müzeleri ile sanat galerilerinde sergilerin açıldığı görülmektedir.[1780]

Müzeler ve güzel sanat galerileri birlikte ele alındığında toplamda 48 ilde güzel sanat galerisi ve 3 ilde de resim ve heykel müzesi bulunmaktadır.[1781] 2023 yılında toplam 123 sergi gerçekleştirildiği görülmektedir; bu sergiler arasında resim, seramik, fotoğraf, heykel ve Türk süsleme sanatları sergileri bulunmaktadır.[1782] 2023 yılında yurt içinde güzel sanatlar alanında gerçekleştirilen ve katılım sağlanan sanatsal etkinlik sayısı 8.357 katılımcı sayısı ise 4.546.318'tir.[1783]

İdarenin platform sağlayıcı olarak faaliyet yürütmesinin en tipik örneğini kanımızca kültür merkezleri oluşturmaktadır. Kültür merkezleri farklı ve çeşitli etkinliklerin sunulabildiği alanlar olarak kendini göstermektedir. Ankara Büyükşehir Belediyesi faaliyet raporunda bu merkezler için kullanılan "etkinlik üreten jeneratör işlev" kavramı önemli bir tanımlamadır.[1784] Kültür merkezleri, "[m]illî kültürün tanıtılması çerçevesinde, toplantılar, sergiler, kurslar, gösteriler, yarışmalar, sesli ve görüntülü programlar düzenlemek; okuma alışkanlığını ve fikir faaliyetlerini geliştirici çalışmalar yapmak, hologram ve yerel etnografya galerileri açmak ve bu amaçla özel ve tüzel kişiliği haiz kurum ve kuruluşlarla ulusal ve uluslararası düzeyde iş birliği yapmak üzere tasarlanmış üstyapılar" olarak tanımlanmaktadır.[1785] Bir üst yapı açmak suretiyle çeşitli sanat etkinliklerinin gösterilmesine imkan sunulmaktadır. Bakanlığa tahsisli olarak mevcut olan 67 adet kültür merkezinin olduğu ve bunların 44 ilde bulunduğu görülmektedir.[1786] 2020 yılı raporlarında bakanlığa bağlı kültür merkezlerinde gerçekleştirilen toplam etkinlik sayısının 2.734 olduğu ve toplam katılımcının 415.369 olduğu görülmektedir.[1787] Bu etkinlikler arasında tiyatro, opera ve bale gibi konser gibi sanatsal

[1779] Kültür ve Turizm Bakanlığı Resim ve Heykel Müzeleri Yönetmeliği, md. 33.
[1780] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 147. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "2022 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 140–141.T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "2021 Yılı İdare Faaliyet Raporu", 2022, s. 135–136.
[1781] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 147–148. Güzel sanat galerilerinin 17si faal değildir.
[1782] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, **a.g.e.**, s. 148.
[1783] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, **a.g.e.**, s. 278.
[1784] T.C. Ankara Büyükşehir Belediyesi, "Ankara Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 228.
[1785] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "2020 Yılı İdare Faaliyet Raporu", 2021, s. 257.
[1786] Genel Müdürlüğümüze Tahsisli Ülkemize Kazandırılan Kültür Merkezleri", **T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü**, y.y., (Çevrimiçi) https://yigm.ktb.gov.tr/TR-9787/abc-sirali.html.
[1787] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "2020 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 259.

etkinlikler olduğu gibi toplantı ve konferans gibi etkinlikler de bulunmaktadır.[1788] Belirtmek gerekir ki bu faaliyetlerin bir kısmı idarenin hem üretici hem sunucu olduğu hizmetlerdir. Belediyelerin de kültür merkezlerinin, kültürel amaçlı binalarının veya sanat alanlarının bulunduğu görülmektedir.[1789] Kültür merkezlerinin işletilmesi ilgili idarenin görev alanında bulunması ve buralarda idare eliyle sanat faaliyetleri yürütülmesi bakımından kamu hizmeti teşkil edebilecektir. Bununla birlikte söz konusu alanın özel sanat faaliyeti satın alınarak özel kişiye kullandırılması, özel kişiye kiraya verilmesi veya özel sanat etkinliklerine ücretsiz tahsis edilmesi de mümkün olabilecektir. İlk ihtimalde kamu hizmeti faaliyeti tespiti yapılırken kiralama faaliyeti iktisadi ticari faaliyet olarak, ücretsiz veya düşük ücretli tahsis ise özendirme destekleme faaliyeti olarak değerlendirilebilecektir.

Güzel sanatlar faaliyetleri arasında Güzel Sanatlar Müdürlüğüne bağlı sanat birimleri tarafından gerçekleştirilen konserler ve gösterilerin dışında festival gibi etkinlikler yoluyla özel kişilere platform sunulmaktadır. Örneğin, 2021 yılında Beyoğlu'nda başlatılan "Türkiye Kültür

[1788] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, **a.y.**

[1789] T.C. Adana Büyükşehir Belediyesi, "Adana Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 101. T.C. Ankara Büyükşehir Belediyesi, "Ankara Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 22–23. T.C. Antalya Büyükşehir Belediyesi, "Antalya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 21. T.C. Aydın Büyükşehir Belediyesi, "Aydın Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 24. T.C. Batman Belediyesi, "Batman Belediyesi 2024 Yılı Performans Programı", s. 18. T.C. Bursa Büyükşehir Belediyesi, "Bursa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 176. T.C. Çanakkale Belediyesi, "Çanakkale Belediyesi 2023 Mali Yılı Faaliyet Raporu", s. 5. T.C. Çorum Belediyesi, "Çorum Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 9. T.C. Denizli Büyükşehir Belediyesi, "Denizli Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 333. T.C. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, "Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 11–13. T.C. Erzurum Büyükşehir Belediyesi, "Erzurum Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 147. T.C. Eskişehir Büyükşehir Belediyesi, "Eskişehir Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 15. T.C. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, "Gaziantep Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 23. T.C. Hatay Büyükşehir Belediyesi, "Hatay Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 9.T.C. Isparta Belediyesi, "Isparta Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu", s. 17. T.C. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, "İstanbul Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 11. T.C. İzmir Büyükşehir Belediyesi, "İzmir Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 14. T.C. Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi, "Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 8. T.C. Karaman Belediyesi, "Karaman Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 11. T.C. Kayseri Büyükşehir Belediyesi, "Kayseri Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 12. T.C. Kırklareli Belediyesi, "Kırklareli Belediye Başkanlığı 2023 Yılı Faaliyet Raporu", s. 10. T.C. Kırşehir Belediyesi, "Kırşehir Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu", s. 12–13. T.C. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, "Kocaeli Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 18.T.C. Kütahya Belediye Başkanlığı, "Kütahya Belediye Başkanlığı 2023 Yılı Faaliyet Raporu", s. 198. T.C. Malatya Büyükşehir Belediyesi, "Malatya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 21. T.C. Mersin Büyükşehir Belediyesi, "Mersin Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 19. T.C. Muğla Büyükşehir Belediyesi, "Muğla Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 12–13.T.C. Muş Belediyesi, "Muş Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu", 2024, s. 27. T.C. Nevşehir Belediyesi, "Nevşehir Belediyesi 2023 Bütçe Yılı Faaliyet Raporu", s. 13. T.C. Niğde Belediyesi, "Niğde Belediye Başkanlığı 2023 Mali Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 67. T.C. Sakarya Büyükşehir Belediyesi, "Sakarya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 199. T.C. Samsun Büyükşehir Belediyesi, "Samsun Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 25. T.C. Sivas Belediyesi, "Sivas Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 8. T.C. Trabzon Büyükşehir Belediyesi, "Trabzon Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 20. T.C. Tokat Belediyesi, "Tokat Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 50. T.C. Uşak Belediyesi, "Uşak Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 86. T.C. Van Büyükşehir Belediyesi, "Van Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 18.T.C. Yalova Belediyesi, "Yalova Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu", 2024, s. 4. T.C. Yozgat Belediyesi, "Yozgat Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 142–143. T.C. Zonguldak Belediyesi, "Zonguldak Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 8.

Yolu Festivalleri" projesi kapsamında 2022 yılında 7 festival gerçekleştirildiği[1790] 2023 yılında farklı illerde toplam 11 adet festival düzenlendiği görülmektedir.[1791] Aynı zamanda DTGM ve DOB tarafından düzenlenen festivallerde de özel tiyatro oyunlarına yer verildiği görülmektedir.[1792]

Platform sağlayıcı olarak idarenin en büyük örneklerinden birini kanımızca belediyenin yürütmekte olduğu kültür sanat faaliyetleri oluşturmaktadır. Belediyeler sanat festivalleri yoluyla veya başkaca sebeplerle özel kişi olan sanatçıları ağırlamakta ve konserler veya müzik festivalleri gibi etkinlikler düzenlemektedir.[1793] Belediyeler aracılığıyla özel tiyatro oyunlarının

[1790] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "2022 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 5.
[1791] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 144.
[1792] Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, "Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü 2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 35. Yurt dışındaki ülkeler: Almanya, Gürcistan, Arnavutluk, Rusya, Tataristan, Bulgaristan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Kazakistan, Kırgızistan, Azerbaycan'dır.
[1793] Örneğin bkz. T.C. Adana Büyükşehir Belediyesi, "Adana Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 132–135. T.C. Afyonkarahisar Belediyesi, "Afyonkarahisar Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 402. T.C. Aksaray Belediyesi, "Aksaray Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", 2024, s. 96. T.C. Ankara Büyükşehir Belediyesi, "Ankara Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 241. T.C. Antalya Büyükşehir Belediyesi, "Antalya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 176. T.C. Artvin Belediyesi, "Artvin Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 6. T.C. Aydın Büyükşehir Belediyesi, "Aydın Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 82. T.C. Balıkesir Büyükşehir Belediyesi, "Balıkesir Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 41.T.C. Bartın Belediyesi, "Bartın Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 213. T.C. Batman Belediyesi, "Batman Belediyesi 2024 Yılı Performans Programı", s. 48.T.C. Bilecik Belediyesi, "Bilecik Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 44–46. T.C. Bitlis Belediyesi, "Bitlis Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 103. [1793] T.C. Bolu Belediyesi, "Bolu Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 136. T.C. Burdur Belediyesi, "Burdur Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 223. T.C. Bursa Büyükşehir Belediyesi, "Bursa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 155. T.C. Çanakkale Belediyesi, "Çanakkale Belediyesi 2023 Mali Yılı Faaliyet Raporu", s. 105. T.C. Çorum Belediyesi, "Çorum Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 138. T.C. Denizli Büyükşehir Belediyesi, "Denizli Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 334. T.C. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, "Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 110.T.C. Düzce Belediyesi, "Düzce Belediye Başkanlığı 2023 Yılı Faaliyet Raporu", s. 219. T.C. Edirne Belediyesi, "Edirne Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 48. T.C. Elazığ Belediyesi, "Elazığ Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 173. T.C. Erzurum Büyükşehir Belediyesi, "Erzurum Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 223. T.C. Eskişehir Büyükşehir Belediyesi, "Eskişehir Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 175. T.C. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, "Gaziantep Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 208. T.C. Giresun Belediyesi, "Giresun Belediyesi Faaliyet Raporu 2023", s. 252. T.C. Hatay Büyükşehir Belediyesi, "Hatay Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 149. T.C. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, "İstanbul Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 322. T.C. Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi, "Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 66–67. T.C. Karaman Belediyesi, "Karaman Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 54. T.C. Kars Belediyesi, "Kars Belediye Başkanlığı 2023 Mali Yılı Faaliyet Raporu", s. 103. T.C. Kayseri Büyükşehir Belediyesi, "Kayseri Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 60–61.T.C. Kırklareli Belediyesi, "Kırklareli Belediye Başkanlığı 2023 Yılı Faaliyet Raporu", s. 195. T.C. Kırşehir Belediyesi, "Kırşehir Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu", s. 60. T.C. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, "Kocaeli Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 186. T.C. Konya Büyükşehir Belediyesi, "Konya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 221.T.C. Kütahya Belediye Başkanlığı, "Kütahya Belediye Başkanlığı 2023 Yılı Faaliyet Raporu", s. 202. T.C. Malatya Büyükşehir Belediyesi, "Malatya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 160. T.C. Manisa Büyükşehir Belediyesi, "Manisa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 119. T.C. Mardin Büyükşehir Belediyesi, "Mardin Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu Taslağı", s. 43. T.C. Mersin Büyükşehir Belediyesi, "Mersin Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 100. T.C. Muğla Büyükşehir Belediyesi, "Muğla Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 123. T.C. Muş Belediyesi, "Muş Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu", s. 99. T.C. Nevşehir Belediyesi, "Nevşehir Belediyesi 2023 Bütçe Yılı Faaliyet Raporu", s. 102. T.C. Niğde Belediyesi, "Niğde Belediye Başkanlığı 2023 Mali Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 64. T.C. Ordu Büyükşehir Belediyesi, "Ordu

sergilendiği de görülmektedir.[1794] Ayrıca, belediyelerin sinema filmi yapımı üstlendiği görülmemekle birlikte sinema gösterimi veya açık hava sineması gibi etkinlikler yürüttüğü veya film festivalleri/günleri düzenledikleri görülmektedir.[1795] Belediye faaliyetleri arasında ayrıca

Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 137.T.C. Osmaniye Belediyesi, "Osmaniye Belediyesi Faaliyet Raporu 2023", s. 89. T.C. Rize Belediyesi, "Rize Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu", s. 89. T.C. Sakarya Büyükşehir Belediyesi, "Sakarya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 196–197. T.C. Samsun Büyükşehir Belediyesi, "Samsun Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 252. T.C. Sinop Belediyesi, "2023 Yılı Sinop Belediyesi Faaliyet Raporu", s. 89. T.C. Sivas Belediyesi, "Sivas Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 133. T.C. Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi, "Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 117. T.C. Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi, "Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 92. T.C. Trabzon Büyükşehir Belediyesi, "Trabzon Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 121. T.C. Tunceli Belediyesi, "Tunceli Belediyesi Faaliyet Raporu 2023", 2024, s. 6. T.C. Uşak Belediyesi, "Uşak Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 88. T.C. Van Büyükşehir Belediyesi, "Van Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 311. T.C. Yalova Belediyesi, "Yalova Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu", s. 136. T.C. Zonguldak Belediyesi, "Zonguldak Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 139.

[1794] T.C. Aksaray Belediyesi, "Aksaray Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 93. T.C. Amasya Belediyesi, "Amasya Belediyesi 2023 İdare Faaliyet Raporu", s. 216. T.C. Antalya Büyükşehir Belediyesi, "Antalya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 185. T.C. Balıkesir Büyükşehir Belediyesi, "Balıkesir Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 41.T.C. Bartın Belediyesi, "Bartın Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 213. T.C. Bingöl Belediyesi, "Bingöl Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 157. T.C. Bolu Belediyesi, "Bolu Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 136. T.C. Burdur Belediyesi, "Burdur Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 220–221. T.C. Çorum Belediyesi, "Çorum Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 142. T.C. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, "Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 83. T.C. Elazığ Belediyesi, "Elazığ Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 174. T.C. Erzincan Belediyesi, "Erzincan Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", 2024, s. 268. T.C. Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi, "Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 66–67. T.C. Karaman Belediyesi, "Karaman Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 55. T.C. Kırklareli Belediyesi, "Kırklareli Belediye Başkanlığı 2023 Yılı Faaliyet Raporu", s. 199. T.C. Kırşehir Belediyesi, "Kırşehir Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu", s. 103. T.C. Kütahya Belediye Başkanlığı, "Kütahya Belediye Başkanlığı 2023 Yılı Faaliyet Raporu", s. 200–201. T.C. Mardin Büyükşehir Belediyesi, "Mardin Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu Taslağı", s. 47.T.C. Niğde Belediyesi, "Niğde Belediye Başkanlığı 2023 Mali Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 60. T.C. Rize Belediyesi, "Rize Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu", s. 89. [1794] T.C. Siirt Belediyesi, "Siirt Belediyesi Faaliyet Raporu 2023", s. 60. T.C. Uşak Belediyesi, "Uşak Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 90. T.C. Van Büyükşehir Belediyesi, "Van Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 311. T.C. Yalova Belediyesi, "Yalova Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu", s. 136. T.C. Yozgat Belediyesi, "Yozgat Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 161.T.C. Yozgat Belediyesi, **a.g.e.**, s. 163. Özel tiyatrolar olduğu gibi şehir tiyatroları veya devlet tiyatrolarının ağırlandığı da bildirilmiştir.

[1795] Örneğin bkz. T.C. Adana Büyükşehir Belediyesi, "Adana Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 132–135. T.C. Afyonkarahisar Belediye Başkanlığı, "Afyonkarahisar Belediyesi 2021 Faaliyet Raporu", y.y., s. 351.T.C. Batman Belediyesi, "Batman Belediyesi 2024 Yılı Performans Programı", s. 48. T.C. Bilecik Belediyesi, "Bilecik Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 44–46. T.C. Bingöl Belediyesi, "Bingöl Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 159. T.C. Burdur Belediyesi, "Burdur Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 222. T.C. Bursa Büyükşehir Belediyesi, "Bursa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 156. T.C. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, "Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 110. T.C. Düzce Belediyesi, "Düzce Belediye Başkanlığı 2023 Yılı Faaliyet Raporu", s. 222. T.C. Elazığ Belediyesi, "Elazığ Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 173. T.C. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, "Gaziantep Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 210. T.C. Hatay Büyükşehir Belediyesi, "Hatay Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 149. T.C. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, "İstanbul Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 322. T.C. İzmir Büyükşehir Belediyesi, "İzmir Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 189. T.C. Mardin Büyükşehir Belediyesi, "Mardin Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu Taslağı", s. 44. T.C. Nevşehir Belediyesi, "Nevşehir Belediyesi 2023 Bütçe Yılı Faaliyet Raporu", s. 120.T.C. Giresun Belediyesi, "Giresun Belediyesi Faaliyet Raporu 2023", s. 247. T.C. Ordu Büyükşehir Belediyesi, "Ordu Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 137. T.C. Sakarya Büyükşehir Belediyesi, "Sakarya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 196–197.T.C. Siirt Belediyesi, "Siirt Belediyesi Faaliyet Raporu 2023", s. 60. T.C. Sivas Belediyesi, "Sivas Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 134. T.C. Tokat Belediyesi, "Tokat Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 113. T.C. Van Büyükşehir Belediyesi, "Van Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 311.

dans etkinlikleri de gerçekleştirilmektedir.[1796] Bir diğer platform sağlayıcı rolü ise sergi alanı sağlamasıdır. Belediyelerin fotoğraf veya resim, karikatür sergisi gibi etkinlikler yürüttüğü görülmektedir.[1797] Bu etkinliklerin belediyenin özel sanat kişilerine alan sunmak suretiyle gerçekleştirilmesi durumunda platform ve platforma erişim sağlayıcı olarak hizmet yürütülmesi söz konusu olacaktır. Ayrıca belirtmek gerekir ki, belediye faaliyet raporlarında yer alan tiyatro faaliyetlerinin belediye eliyle yürütülüp yürütülmediği her zaman tespit edilememektedir. Özel tiyatroların ağırlanması söz konusu ise belediyeler platform sağlayıcı olarak tiyatro hizmeti sunuyor olabilir. Kültür merkezlerine ilişkin değerlendirme burada da geçerlidir. Belirli faaliyetlerin hizmet alımı yolu dışında ücretsiz tahsis edilebileceği gibi buradan belediyenin gelir elde etmesi de mümkündür.

[1796] T.C. Denizli Büyükşehir Belediyesi, "Denizli Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 350.
T.C. Elazığ Belediyesi, "Elazığ Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 174. T.C. Eskişehir Büyükşehir Belediyesi, "Eskişehir Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 178. T.C. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, "İstanbul Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 322.T.C. İzmir Büyükşehir Belediyesi, "İzmir Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 189. T.C. Karaman Belediyesi, "Karaman Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 54. T.C. Kırklareli Belediyesi, "Kırklareli Belediye Başkanlığı 2023 Yılı Faaliyet Raporu", s. 199. T.C. Kütahya Belediye Başkanlığı, "Kütahya Belediye Başkanlığı 2023 Yılı Faaliyet Raporu", s. 202. T.C. Mersin Büyükşehir Belediyesi, "Mersin Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 100. Belirtmek gerekir ki, dans etkinlikleri de bazı durumlarda belediye toplulukları eliyle de gerçekleşmiş olabilir.

[1797] T.C. Adana Büyükşehir Belediyesi, "Adana Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 139. T.C. Afyonkarahisar Belediyesi, "Afyonkarahisar Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 407. T.C. Ankara Büyükşehir Belediyesi, "Ankara Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 241. T.C. Antalya Büyükşehir Belediyesi, "Antalya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 182. T.C. Artvin Belediyesi, "Artvin Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 6. T.C. Aydın Büyükşehir Belediyesi, "Aydın Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 82. T.C. Balıkesir Büyükşehir Belediyesi, "Balıkesir Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 41. T.C. Bartın Belediyesi, "Bartın Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 213. T.C. Batman Belediyesi, "Batman Belediyesi 2024 Yılı Performans Programı", s. 48. T.C. Bilecik Belediyesi, "Bilecik Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 44–46. T.C. Bitlis Belediyesi, "Bitlis Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 109. T.C. Bursa Büyükşehir Belediyesi, "Bursa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 152–153. T.C. Çanakkale Belediyesi, "Çanakkale Belediyesi 2023 Mali Yılı Faaliyet Raporu", s. 105. T.C. Çorum Belediyesi, "Çorum Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 138. T.C. Denizli Büyükşehir Belediyesi, "Denizli Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 333. T.C. Düzce Belediyesi, "Düzce Belediye Başkanlığı 2023 Yılı Faaliyet Raporu", s. 200. T.C. Edirne Belediyesi, "Edirne Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 56. T.C. Eskişehir Büyükşehir Belediyesi, "Eskişehir Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 183. T.C. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, "Gaziantep Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 209. T.C. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, "İstanbul Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 322. T.C. İzmir Büyükşehir Belediyesi, "İzmir Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 190. T.C. Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi, "Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 66–67.T.C. Kars Belediyesi, "Kars Belediye Başkanlığı 2023 Mali Yılı Faaliyet Raporu", s. 153. T.C. Kırklareli Belediyesi, "Kırklareli Belediye Başkanlığı 2023 Yılı Faaliyet Raporu", s. 200. T.C. Kırşehir Belediyesi, "Kırşehir Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu", s. 60. T.C. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, "Kocaeli Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 18. T.C. Konya Büyükşehir Belediyesi, "Konya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 223. T.C. Mardin Büyükşehir Belediyesi, "Mardin Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu Taslağı", s. 41. T.C. Ordu Büyükşehir Belediyesi, "Ordu Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 137. T.C. Sakarya Büyükşehir Belediyesi, "Sakarya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 196–197. T.C. Samsun Büyükşehir Belediyesi, "Samsun Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 252. T.C. Sinop Belediyesi, "2023 Yılı Sinop Belediyesi Faaliyet Raporu", s. 88. T.C. Manisa Büyükşehir Belediyesi, "Manisa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 118. T.C. Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi, "Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 124. T.C. Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi, "Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 92. T.C. Uşak Belediyesi, "Uşak Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 89. T.C. Yalova Belediyesi, "Yalova Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu", s. 136.

TRT bakımından da kurum içi yapımlar olduğu gibi kurum dışından yapımcılarla sözleşme yapmak suretiyle mal alındığı görülmektedir.[1798] Sanat faaliyeti yürüten kanallar bakımından TRT özel sanat eserlerinin kişilere erişimi bakımından bir platform görevi görmektedir.

Bu başlıkta ortaya konan tartışmalar kamu hizmeti, iktisadi ticari faaliyet ve özendirme destekleme faaliyetlerinin ayrıştırılmasının her daim kolay olmadığını göstermektedir. Tezin ilerleyen kısımlarında ortaya konacağı üzere özendirme ve destekleme faaliyeti tanımına uyan şekilde gerçekleştirilen faaliyetlerin özendirme ve destekleme faaliyeti olarak nitelendirilmesi gerekir. Özel kişi sanatçı ve/veya sanat kurumlarına bir karşılık beklemeden alan tahsis edilmesi menfaat teşkil edecektir ve burada faaliyetin üretilmesi ve sunulmasına ilişkin idarenin bir görev üstlenmediği durumda özendirme ve destekleme faaliyetinden bahsedilebilecektir. Bununla birlikte idarenin organizasyon ve yürütücülüğünü üstlendiği bir etkinlik özel kişi sanatçı ve kurumlara menfaat sağlasa da yürütülen faaliyet ilişkisi idare ve yararlanıcı arasında kurulacağından ve sorumluluk idare üzerinde olacağından faaliyetin -nitel anlamda kamu hizmeti faaliyeti tartışmaları saklı kalmak kaydıyla- kamu hizmeti teşkil edeceği söylenebilir. Bununla birlikte, idarenin platform sağlayıcı veya hizmet alıcı rolü, kamu hizmetinden uzaklaşan ve özendirme ve destekleme faaliyetine yaklaşan bir kamusal faaliyet teşkil etmektedir.

Platform ve platforma erişim sağlayıcı rolünün mal veya hizmet alımı ve sunumu şeklinde, yani kamu hizmeti olarak gerçekleştirildiği durumlarda ihalelerin tabi olduğu kurallar ve yürütülüş şekli de önem arz etmektedir. Kamuoyunda 2024 yılında tartışma yaratan Ebru Gündeş konseri bu önemi gösterir niteliktedir.[1799] Kamu ihaleleri gerçekleştirirken idareler serbest hareket etmemektedir; nitekim kamu ihalelerinde kamu kaynağının kullanılması ve kamu yararına hareket edilmesi sebebiyle idarenin hareket alanı kısıtlanmaktadır.[1800] Bu gibi alımların katı kurallara tabi olması yükleniciler arasında eşit davranma ilkesinin de bir gereğidir.[1801] İhale mevzuatı ile birlikte idarenin sınırlandırılmasındaki amaç sanat hizmet alımları bakımından da geçerlidir. Bununla birlikte hangi sanatçının, müzisyenin, ressamın

[1798] Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Kuruluş ve Görevleri Hakkında Yönetmelik, md. 20.
[1799] "Ankara Büyükşehir Belediyesi'nden Ebru Gündeş açıklaması: '69 milyon değil, KDV dahil 44 milyon'", **Euronews**, (2024), (Çevrimiçi) https://tr.euronews.com/2024/11/10/ankara-buyuksehir-belediyesinden-ebru-gundes-aciklamasi-69-milyon-degil-kdv-dahil-44-milyo.
[1800] Gürsel Özkan, **Danıştay Kararları Işığında Kamu İhale Hukukuna Egemen Olan Temel İlkeler**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2014, s. 28.
[1801] Pontier, "Marchés publics et culture", s. 67.

tercih edileceği sorusunun cevabı zor gözükmektedir.[1802] Kültür ve sanat faaliyetinin niteliğinin kamu ihalelerine tabi olan yöntemlerle nasıl alınacağı da sorulmaktadır.[1803] Sanatın tanımı ve değeri konusundaki tartışmalar göz önünde tutulduğunda bu soru haklı bir sorudur. Bununla birlikte, kamu bütçesini ilgilendiren ve kamusal taahhütler içeren bir hizmetin alınması neden diğer faaliyetlere yönelik olarak öngörülen kamu ihale kurallarından ayrık tutulmalıdır[1804] sorusu da değerlendirilmelidir. Fransız hukukunda kültürel aktiviteler açıkça kamu ihale kuralları dışına çıkarılmasa da çeşitli istisnalar kapsamında aslında bu kurallardan ari tutulduğu söylenmektedir.[1805]

Türk hukuku bakımından temel ihale mevzuatı olan 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu (KİK)[1806] "her türlü kaynaktan karşılanan mal veya hizmet alımları ile yapım işlerinin ihaleleri" kapsamına almakta ve güzel sanat hizmetlerini hizmet alımı olarak tanımlamaktadır.[1807] Sanat faaliyeti yürüten idarelerin yapmış olduğum alımlar kanun kapsamındadır. Örneğin "2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamındaki taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının rölöve, restorasyon, restitüsyon ve konservasyon projeleri, sokak sağlıklaştırma, çevre düzenleme projeleri ve bunların uygulamaları ile değerlendirme, muhafaza, nakil işleri ve kazı çalışmalarına ilişkin mal ve hizmet alımları" istisna sayılmaktayken sanat faaliyetlerine yönelik olarak alımlar kapsam dışına çıkarılmamıştır.[1808] 5411 sayılı Devlet Tiyatroları Personeli Hakkında Kanun md. 14 ve 1309 sayılı Devlet Opera ve Balesi Personeli Hakkında Kanun md. 23 uyarınca 2490 sayılı Artırma, Eksiltme ve İhale Kanunu hükümleri uygulanmayacağı öngörülmekle birlikte, söz konusu kanun 2886 s. Devlet İhale Kanunu[1809] ile birlikte yürürlükten kaldırılmıştır. 2954 sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu[1810] md. 47 ile birlikte "Türkiye Radyo - Televizyon Kurumunun her türlü alım, satım, hizmet, danışmanlık, yapım ve taşıma işleri ile bu hususlara ilişkin ihale işlemleri[nin], 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu ve 4735 sayılı Kamu İhale Sözleşmeleri Kanunu[1811] hükümlerine tabi" olmayacağı ve yönetmelikle düzenleneceği öngörülmüş ve bu kapsamda Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu (TRT) Satınalma Yönetmeliği[1812] çıkarılmıştır. Bununla birlikte md.

[1802] Pontier, **a.y.**
[1803] Pontier, **a.g.e.**, s. 66.
[1804] Pontier, **a.g.e.**, s. 67.
[1805] Pontier, **a.g.e.**, s. 71–74.
[1806] 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu, R.G. No: 24648, T. 22.01.2002.
[1807] KİK md. 2 ve md. 4.
[1808] KİK md. 3.
[1809] 2886 s. Devlet İhale Kanunu, R.G. No: 18161, T.10.09.1983.
[1810] 2954 sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu, R.G. No: 18221 (2. Mükerrer), T. 14.11.1983.
[1811] 4735 sayılı Kamu İhale Sözleşmeleri Kanunu, R.G. No: 24648, T. 22.01.2002.
[1812] Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu (TRT) Satınalma Yönetmeliği, R.G. No: 30536, T. 15.09.2018.

47'nin AYM önüne geldiği ve AYM'nin Anayasa mülga md. 91'e aykırılık gerekçesiyle söz konusu maddeyi iptal ettiği görülmektedir.[1813]

KİK md. 5 uyarınca idarelerin ihalelerde "saydamlığı, rekabeti, eşit muameleyi, güvenirliği, gizliliği, kamuoyu denetimini, ihtiyaçların uygun şartlarla ve zamanında karşılanmasını ve kaynakların verimli kullanılmasını sağlamakla" yükümlü oldukları ilke olarak ortaya konmaktadır. KİK md. 18 uyarınca ihalelerde açık ihale usulü, belli istekliler arasında ihale usulü ve pazarlık usulü ve KİK md. 22 uyarınca da doğrudan temin yöntemi öngörülmektedir. İhale hukukunun bu tez kapsamında ele alınması planlanmamakla birlikte, bütün isteklilerin teklif verebildiği usul olan açık ihale usulü dışındaki usuller kullanıldığında açık ihale usulü ile güvence altına alınan rekabet ve eşit muamele ilkelerinin daha sınırlı şekilde uygulanacağı söylenmelidir.[1814] Belirli parasal sınırların altında kalınması durumunda pazarlık usulü yoluyla gerçekleşecek ihaleler dışında (KİK md. 21(f)), KİK md. 20 uyarınca "işin özelliğinin uzmanlık" gerektirmesi nedeniyle "açık ihale usulünün uygulanamadığı işlerin" ihale edilmesi halinde belli istekliler arası ihale usulü veya KİK md. 21(b) uyarınca "yapım tekniği açısından özellik arz eden […] hallerde […] ihalenin ivedi olarak yapılmasının zorunlu olması" halinde pazarlık usulü tercih edilebilecektir. Sanat faaliyetlerinin uzmanlık gerektirdiği ileri sürülecekse de açık ihale usulünün uygulanamadığı bir iş olduğunun veya sanat faaliyetlerinin ivedilik gerektireceğini söylemek kanımızca pek mümkün gözükmemektedir. Bununla birlikte idareler tarafından pazarlık usulü ile sanat faaliyetlerine ilişkin organizasyon hizmeti alımı gerçekleştirildiği tespit edilebilmektedir.[1815] KİK md. 22 uyarınca ise "Büyükşehir belediyesi sınırları dahilinde bulunan idarelerin onbeş milyar, diğer idarelerin beşmilyar Türk Lirasını aşmayan ihtiyaçları ile temsil ağırlama faaliyetleri kapsamında yapılacak konaklama, seyahat ve iaşeye ilişkin alımlar"[1816] ise doğrudan temin yoluyla

[1813] AYM, E.2018/117, K.2023/212, T.07/12/2023, par. 295-299. Hükmün yürürlükten kalkış tarihi Haziran 2025. Belirtmek gerekir ki, "TRT'nin tüm işlemlerinin ihale mevzuatı kapsamı dışına çıkarılmasının keyfiliğe ve yolsuzluğa sebebiyet verebileceği" iddiaları değerlendirilmemiştir.

[1814] Özkan, **Danıştay Kararları Işığında Kamu İhale Hukukuna Egemen Olan Temel İlkeler**, s. 198-237;243-247.

[1815] Kamu İhale Kurumu EKAP üzerinden yapılan araştırmada KİK md. 21(b) uyarınca çeşitli ihalelerin gerçekleştirildiği görülmektedir. 2024/1904010 ihale kayıt numaralı 2025 Yılı Çocuk Tiyatro Gösterimleri ve Masal Müzesi Atölye Çalışmaları Organizasyonu Hizmet Alımı (Kartal Belediyesi), 2024/1082990 ihale kayıt numaralı 30 Ağustos Zafer Bayramı , 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları ve 10 Kasım Atatürk'ü Anma Günü Organizasyonu Hizmet Alımı İşi (Marmaraereğlisi Belediyesi), 2024/944129 ihale kayıt numaralı Kültür ve Sanat Programları Organizasyon Hizmeti Alımı İşi (Gaziosmanpaşa Belediyesi), 2024/495516 ihale kayıt numaralı 13. Alaçatı Ot Festivali Organizasyon Hizmet Alımı (Çeşme Belediyesi), 2024/30712 ihale kayıt numaralı 3 Aylık Kültür-Sanat Organizasyonları Hizmeti Alımı (Eyüpsultan Belediyesi) bazı güncel örneklerini oluşturmaktadır.

[1816] Güncel değerler büyükşehir belediyesi sınırları dahilinde bulunan idareler için 800.366 TL, diğer idareler için 266.618 TL'dir. Bkz. 2025/1 sayılı Kamu İhale Tebliği, R.G. No: 32792, T. 24.01.2025.

yapılabileceklerdir. Bununla birlikte söz konusu sanat faaliyetlerinin konaklama veya seyahat işlerine ilişkin olduğu düşünülmemektedir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, KİK md. 23 uyarınca güzel sanat eserleri için tasarım yarışmaları da düzenlenebilmektedir.

Bu kapsamda değerlendirilmesi gereken bir diğer husus ihale süreci sonunda verilen tekliflerin değerlendirme sonucunda "ekonomik açıdan en avantajlı teklifi veren isteklinin üzerinde bırakıl[ması]" hususudur (bkz. KİK md. 40). İhale sürecinin amaçlarından biri en uygun mal, hizmet ve yapım işini en düşük fiyata almaktır.[1817] Fakat ihalelerde en avantajlı teklif her zaman en düşük teklif anlamına gelmemektedir.[1818] Bu istenen kalitedeki ürün ve hizmetin en uygun maliyetle alınması anlamına gelmektedir.[1819] Söz konusu sanat faaliyeti olduğunda en düşük fiyatlı teklif ihtiyacı karşılama bakımından yeterli olmayabilir. Bu bağlamda "en uygun" teklifin ne olacağının tespitinin sanatın tanımsızlığı göz önünde alındığında zor olacağı kabul edilmelidir. Bu zorluk en uygun teklifin ne şekilde değerlendirileceği sorusunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda işin özelliklerinin ihale mevzuatına uygun şekilde belirtilmesi gerekmektedir.

Değerlendirilmesi gereken bir başka husus bir idarenin belirli bir sanatçıdan hizmet almak istemesi durumudur. İhalelerin, konser organizasyonu hizmeti, bando gösterileri hizmeti, müze sergisi hizmeti, sinema film gösterimleri hizmet alımı, sanatçı hizmet alımı ya da muhtelif kültürel ve sanatsal etkinlikler hizmeti[1820] gibi konularda ilan edildiği görülmektedir. Bununla birlikte güncel tartışmalar göz önünde bulundurulduğunda idarenin ihtiyacını Ebru Gündeş konseri olarak belirlemesi mümkün olabilecek midir sorusu önemli bir sorudur. Buna olumlu cevap verilmesi, o sanat ihtiyacının tek bir kişiden karşılanabilecek olması anlamına gelecek ve KİK md. 22 ile öngörüldüğü üzere "ihtiyacın sadece gerçek veya tüzel tek kişi tarafından karşılanabileceğinin tespit edilmesi" gerekçesiyle doğrudan temin yöntemine gidilebilecektir. Bu yöntemin olağan hale gelmesi ise idarenin kendi sanatçı zümresini yaratması riskini

[1817] Mehmet Aksoy/ Kerem Eray Erbay, Kamu Alımlarında İhale ve Sözleşme Süreci, Muhasebat Kontrolörleri Derneği, Ankara, 2006, s. iii. Benzer şekilde Özkan, Danıştay Kararları Işığında Kamu İhale Hukukuna Egemen Olan İlkeler, s. 263.
[1818] Aziz Taşdelen, **Kamu Harcamaları Hukukunda İhale Süreci**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2004, s. 62.
[1819] Özkan, **Danıştay Kararları Işığında Kamu İhale Hukukuna Egemen Olan Temel İlkeler**, s. 263.
[1820] Örnekler için bkz. 2006/36157 kayıt numaralı Konser ve Bando Gösterileri Hizmeti (İstanbul Büyükşehir Belediyesi); 2015/23614 kayıt numaralı Şehir Tiyatroları Müdürlüğü müze sergisi hizmet alımı (İstanbul Büyükşehir Belediyesi); 2007/65593 kayıt numaralı Yazlık Sinema Film Gösterimleri Hizmet Alımı işi (İstanbul Büyükşehir Belediyesi); 2008/193002 kayıt numaralı İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Şehir Tiyatroları Müdürlüğü 2009 Yılında 168 Sanatçı ve Teknik Eleman Personel hizmet alımı işi (İstanbul Büyükşehir Belediyesi); 2023/1318097 kayıt numaralı İstanbul Genelinde Yapılacak Muhtelif Kültürel &Sanatsal Etkinlikler, Muhtelif Kültür & Sanat Organizasyonları, Bu Etkinlik ve Organizasyonların Tanıtım ve Duyuru Hizmetleri ile Muhtelif Baskılı Materyallerin Temini Hizmet Alımı İşi (İstanbul Büyükşehir Belediyesi).

barındırmaktadır. Bu kamu ihale hukukunun saydamlık ve rekabetin sağlanması ilkesi[1821] gibi ilkeleri ile bağdaşmayacaktır. Sanat ihtiyacının özgünlüğü gerekçesiyle ortaya çıktığı düşünülen bu sorular, kültürel faaliyetlerin ayrı bir kamu ihale hukukuna tabi tutulmasının gerekip gerekmediğini tartışmaya açmaktadır.

Ayrıca, söz konusu ihalelerin Sayıştay ve yargı denetimine tabi olduğu belirtilmelidir. Bazı Sayıştay raporlarında da belediyeler tarafından gerçekleştirilen sanat hizmet alımına ilişkin ihalelerin ihale ilkelerine uygun olarak yürütülmediği tespitleri yapılmaktadır.[1822] Daha önce Sayıştay'ın verdiği bir kararda konser, sinema ve tiyatro gösterimlerine ilişkin kültür sanat organizasyon işinde ekonomik açıdan en avantajlı teklifi veren firmanın ihale dışı bırakılarak ihalenin daha yüksek teklif veren firmaya bırakılması sonucunda kamu zararına sebebiyet verildiği ortaya konmuştur.[1823]

2. Sanat Kamu Hizmetin Özel Kişiye Gördürülmesi

Kamu hizmetlerinin idarenin gözetim, denetim ve kontrolü altında özel kişiler tarafından yürütülmesi mümkündür. Bununla birlikte bir idarenin bir hizmeti yürütüyor olması, onun özel kişiler tarafından yalnızca idarenin gözetim, denetim ve kontrolü altında gerçekleşeceği anlamına gelmemektedir. Özel kişilerin de faaliyet yürüttüğü, yani devletin tekel olmadığı, alanlarda da emanet usulüyle faaliyet yürütülebilmektedir.[1824] Kamu yararı bazen hem idare hem de özel kişiler tarafında aynı anda gerçekleştirebilmektedir ve buna tiyatrolar örnek verilmiştir.[1825] İdare tarafından görülmeyen, gözetim ve denetim yetkisi de kullanılmayan özel kişiler tarafından görülen bir faaliyetin kamu yararı ne olursa olsun bir kamu hizmeti sayılması söz konusu değildir.[1826]

Sanat hizmeti de idarenin ve özel kişilerin aynı anda yürütebildikleri bir hizmet olarak karşımıza çıkmaktadır. Üst başlıklarda ele alınan sanat özgürlüğü çerçevesinde özel kişiler sanat faaliyetlerini idareden, kolluk faaliyeti kapsamında yürütülen denetim saklı kalmak kaydıyla, bağımsız olarak yürütmektedir. Bu başlık çerçevesinde ele alınması gereken husus,

---

[1821] Bu ilkeler için bkz. Taşdelen, **Kamu Harcamaları Hukukunda İhale Süreci**, s. 54–57. Özkan, **Danıştay Kararları Işığında Kamu İhale Hukukuna Egemen Olan Temel İlkeler**, s. 174–237. Saydamlık ve kamuoyu denetimi ilkesinin de yolsuzlukların önüne geçilmesi bakımından önemine ilişkin bkz. Ozan Can, **Kamu İhale Hukuku**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2019, s. 43–44.

[1822] T.C. Sayıştay Başkanlığı, "İstanbul Büyükşehir Belediyesi 2023 Yılı Sayıştay Denetim Raporu", 2024, s. 116.

[1823] Sayıştay 5. Daire, K. No: 346, K.T. 17.01.2019. Kararda idarenin ekonomik açıdan en avantajlı teklifi veren firmanın benzer iş tanımına uygun olmaması gerekçesiyle ihale dışı bırakıldığı ve fakat Sayıştay'ın söz konusu firmanın benzer iş teşkil ettiği yönünde bir değerlendirme yaptığı görülmektedir.

[1824] Yayla, **İdare Hukuku**, s. 89.

[1825] Jèze, **Les principles generaux droit administratif**, s. 241.

[1826] Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları 1. Cilt**, s. 16.

sanat faaliyetinin özel kişilere kamu hizmetinin görülüş usulleri çerçevesinde gördürülüp gördürülemeyeceğidir.

Kamu hizmetinin özel kişilere gördürülmesi kapsamında idare ve özel kişi arasında kamu hukukuna tabi olarak kurulacak bir ilişki sıkı bir denetim öngörmektedir. Mevzu hukuk, sanat kamu hizmetinin özel kişilere kamu hukukuna tabi olarak gördürülmesine ilişkin bir düzenleme içermemekle birlikte yasakoyucunun bu yönde bir düzenleme yapması durumunda bunun mümkün olup olmayacağının değerlendirilmesi gerekmektedir. Kamu hizmetinin özel kişilere gördürülmesinde gösterilen denetim kolluk denetimini aşmaktadır[1827] ve özel kişinin faaliyetinin kamu hizmeti sayılabilmesi için kolluk denetimini aşar nitelikte "işlevsel denetim" yürütülmesi ve bu denetimin faaliyete ilişkin bir denetim olması ve idare ile sıkı bir bağlantı bulunması gerekmektedir.[1828]

Kamu hizmeti imtiyazı idarelerin "bir özel kişi ile yaptığı sözleşme ile, bir kamu hizmetinin kurulmasını ve/veya belli bir süre işletilmesini, karşılığında yararlananlardan ücret veya bedel almak, masrafları kar ve zararı imtiyazcıya ait olmak üzere, kendi buyruğu ve sorumluluğu altında sağladığı bir yönetim biçimi" olarak tanımlanmaktadır.[1829] İmtiyaz usulünde idarenin gerekli gördüğü durumlarda hizmetin tabi olduğu şart ve koşulları, mali hak ve yükümlülüklerine ilişkin hükümler saklı kalmak kaydıyla, tek taraflı olarak değiştirme yetkisi bulunmaktadır.[1830] Tek taraflı değişikliğe ek olarak idarenin müeyyide uygulama gibi yetkileri de bulunmaktadır.[1831] İmtiyaz veren idarenin özel kişinin teknik, idari veya mali hususları üzerinde "çok sıkı" bir gözetim ve denetim icra ettiği[1832] ve özel hukuk sözleşmelerinde bulunmayan üstün yetkiler öngörüldüğü[1833] görülmektedir. Benzer bir sıkı denetim ruhsat usulünde de mevcuttur. Ruhsat usulünde idarenin tek taraflı olarak koşulları değiştirme, gereken tedbirleri alma, kamu hizmeti ilke ve kurallarına uyulmaması durumunda

[1827] Giritli vd., **İdare Hukuku**, s. 1195.
[1828] Gülan, "Kamu Hizmeti Kavramı", s. 153.
[1829] Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 330. İmtiyaz tanımı ve bazı öğelerin zaman içerisinde anlamını yitirmelerine ilişkin bkz. Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku Genel Esaslar Cilt 1**, s. 592–593. Tanımlamalar için ayrıca bkz. Karahanoğulları, **Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim)**, s. 328–329. Ayrıca bkz. Yasin, "Kamu Hizmeti", s. 573–575. Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdare Hukuku**, s. 569.
[1830] Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 334–335. Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku Genel Esaslar Cilt 1**, s. 607.
[1831] Gözler, **İdare Hukuku Cilt 2**, s. 444–446. Benzer şekilde bkz. Atay, **İdare Hukuku**, s. 593.
[1832] Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 336.
[1833] Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdare Hukuku**, s. 570. Ayrıca bkz. Özay, **Günışığında Yönetim**, s. 251.

ruhsatı iptal ederek yaptırım uygulama gibi yetkileri vardır.[1834] Burada da kolluk yetkisini aşan bir denetim söz konusudur.[1835]

Sanat kamu hizmetinin hizmeti yürütmekle görevli idare tarafından özel hukuk kişisine kamu hukukuna tabi olarak bırakılması idarenin özel kişinin yürüttüğü sanat faaliyetine müdahalesi anlamına gelir. Sanat faaliyetinin idarenin öngördüğü şekilde yürütülmemesi durumunda özel kişilerin yaptırım ile karşılaşma ihtimali dahi bulunacaktır. Özel kişiler sanat faaliyeti yürütürken her hâlükârda sanat özgürlüğünü kullanmaktadırlar ve yukarıda belirtildiği üzere bu özgürlüğün sınırlarının dar yorumlanması gerekmektedir. Özel tiyatroların (veya sanat kuruluşlarının) bu faaliyeti yürütürken sanat özgürlüğünü kullandığı da göz önünde tutulduğunda, bu tiyatrolar üzerindeki yetkilerin denetim ve gözetim seviyesine ulaşmaması gerekmektedir.[1836] Bu bağlamda idarenin yürütmekle yükümlü olduğu sanat hizmetinin özel kişilere gördürülmesinin sanat özgürlüğü ile bağdaşmayacağı düşünülmektedir.

Sanat kamu hizmetinin özel kişilere gördürülmesi kapsamında değerlendirilmesi gereken bir diğer husus bedellendirme hususudur. Örneğin imtiyazcının kamu hizmeti faaliyetini üstlenmenin gerisinde kazanç ve kâr elde etmek bulunmaktadır.[1837] Her ne kadar günümüzde kamu hizmeti faaliyeti yürüten özel kişilerin garanti gibi yöntemlerle desteklendiği düşünüldüğünde özel kişinin kârı mümkün gözükmekteyse de kamu yararı amacının önüne geçilecek şekilde kâr elde etme amacıyla sanat faaliyeti yürütülmesi, sanatın kamu hizmeti olarak kabul edilmesinin gerekçeleriyle bağdaşır nitelikte değildir. Kültürel aktivitelerin maddi anlamda zarar doğurması ve kamu katkısı gerektirmesi sebebiyle kültürel yaşamın kamu-özel işbirliğine uygun olmadığı da söylenmiştir.[1838]

Bununla birlikte kültürel alanların (kültür merkezlerinin) inşasında sözleşmesel olarak kamu-özel işbirliğine başvurulabilir.[1839] Sanat faaliyetinin özel kişilere kamu hukuku rejimine tabi olarak gördürülmesi mevzu hukuk bakımından öngörülmese de, özel hukuk rejimine tabi olarak sanat hizmetinin özel kişilere gördürülmesi 3996 sayılı Bazı Yatırım ve Hizmetlerin

[1834] Yasin, "Kamu Hizmeti", s. 571. Benzer şekilde bkz. Günday, **İdare Hukuku**, s. 347–348. Ayrıca tanım ve detaylı değerlendirmeler için bkz. Gözler, **İdare Hukuku Cilt 2**, s. 421–472.
[1835] Yasin, "Kamu Hizmeti", s. 572. Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdare Hukuku**, s. 561. Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku Genel Esaslar Cilt 1**, s. 580.
[1836] Kişilerin de söz konusu faaliyeti yürütmeleri bir özgürlüğün kullanılması olarak kabul ediliyorsa, bunlar üzerindeki yetkiler denetim ve gözetim seviyesine ulaşmaması gerekliliğine ilişkin bkz. Bilgen, "Kamu Hizmeti Hakkında", s. 114.
[1837] Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 338.
[1838] Jean-François Auby, "De l'utilisation des partenariats public-privé en matière culturelle", **L'Observatoire**, C. N° 35, No: 1, 2009, s. 35–36.
[1839] Auby, **a.g.e.**, s. 36.

Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yaptırılması Hakkında Kanun[1840] uyarınca mümkün gözükmektedir. Yeni usuller arasında yer verilen ve yap-işlet-devret usulü olarak tanımlanan 3966 sayılı Kanun'un verdiği yetkilerin değerlendirilmesi gerekmektedir.[1841] 3996 sayılı Kanun md. 2 ile birlikte "kongre merkezi, kültür ve turizm yatırımları[n] […] ve hizmetlerin yaptırılması, işletilmesi ve devredilmesi konularında, yap-işlet-devret modeli çerçevesinde sermaye şirketlerinin veya yabancı şirketlerin görevlendirilmesi" öngörülmektedir.[1842]

Sanat kamu hizmetinin özel kişilere imtiyaz gibi usullerle gördürülmesinin sanat özgürlüğü ile bağdaşır olmadığı düşünülmekle birlikte, müşterek emanet usulü ile gördürülme hususu ayrıca ele alınmalıdır. Karşılaştırmalı hukukta kamusal müze[1843] veya kütüphanelerin[1844] yönetimlerinin (geniş anlamıyla) özelleştirilmesi söz konusu olmaktadır. Bir özelleştirme türü olarak ele alınan dışarıdan hizmet alımının (*outsourcing*) hangi müzecilik hizmetleri bakımından söz konusu olması gerektiğinin tartışıldığı görülmektedir.[1845] Müzelerde müze mağazalarının veya restoranlarının işletmesi gibi hizmetler için dış hizmet alımının söz konusu olabileceği söylense de asli hizmetlerin ve yönetiminin de özel kişilere bırakılabileceği savunulmaktadır.[1846] Müze yönetiminde, koleksiyon yönetiminde, küratörlük ve sergi geliştirme gibi konularda özel kişilerin dahil olduğu görülmektedir.[1847] Bu yöntem Türk hukuku bakımından müşterek emanet usulünü akla getirmektedir. Müşterek emanet usulü kamu hizmetinin özel hukuk kişisi tarafından idari sözleşme ile gelirden belirli bir pay karşılığında yürütülmesi usulüdür ve zarar idareye aittir.[1848] Bu usulde hizmet idarenin nam ve hesabına yürütülmektedir.[1849] Burada özel kişi bilgisini ve emeğini ortaya koymakta ve karşılığında gelir elde etmektedir.[1850] Müşterek emanet usulü idare tarafından bir nevi hizmet alımıdır ve bu sebeple kamu hukuku sözleşmesi olan müşterek emanet sözleşmesi yerine idarenin özel hukuka tabi hizmet alım sözleşmesi tercih edebileceği de söylenmektedir.[1851] Sanat faaliyeti söz konusu

[1840] 3996 sayılı Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yaptırılması Hakkında Kanun, R.G. No: 21959, T.13.06.1994.
[1841] Gözler, **İdare Hukuku Cilt 2**, s. 403–421.
[1842] 3996 sayılı Kanun uyarınca kültür merkezi inşa edildiği tespit edilememiştir, CİMER üzerinden sorulmuştur ve olumlu bir yanıt alınamamıştır.
[1843] Nobuko Kawashima, "Privatizing Museum Services in UK Local Authorities", **Public Management: An International Journal of Research and Theory**, C. 1, No: 2, 1999, s. 157–178.
[1844] "Privatization", **American Library Association**, 2019, (Çevrimiçi) https://www.ala.org/advocacy/privatization.
[1845] Jeff Harrison, "Outsourcing in Museums", **International Journal of Arts Management**, C. 2, No: 2, 2000, s. 14.
[1846] Harrison, **a.g.e.**, s. 16.
[1847] Harrison, **a.g.e.**, s. 20–23.
[1848] Yasin, "Kamu Hizmeti", s. 570.
[1849] Ulusoy, **Türk İdare Hukuku**, s. 548.
[1850] Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 333.
[1851] Oder, Ayanoğlu, **İdare Hukuku Ders Notları II Kamu Hizmeti**, s. 48.

olduğunda da özel kişilerin bu faaliyetin yürütümünü müşterek emanet ya da işletim hizmeti alımı yöntemiyle üstlenmesinin mümkün olması gerektiği savunulabilir. Örneğin, sanat müzecilik hizmeti yürüten bir idarenin müze yönetimi konusunda bilgi sahibi özel kişilerden faydalanması hizmetten elde edilmek istenen kamu yararına katkı sağlayabileceği gibi sanat özgürlüğü bakımından ölçüsüz bir müdahale teşkil etmeyebilecektir.

D. Sanat Kamu Hizmetinin Sunulmasında İlkeler

Kamu hizmeti ilkeleri kamu hizmetinin tespiti konusunda yol göstermektedir.[1852] Kamu hizmeti ilkeleri Fransa'da "[k]amu hizmetine anlamını veren ve kamu görevlilerine kılavuzluk etmesi gereken" ilkeler olarak ele alınmıştır.[1853] Sanat faaliyetinin kamu hizmeti olarak yürütülmesinin önemi ele alınırken bu ilkelere uygun faaliyet yürütülmesi gerekliliği bu çalışmada ileri sürülmüştür. Sanatın kamu hizmeti olarak sunulmasının sonucu da kamu hizmeti ilkelerinin uygulanmasıdır.[1854] Bu bağlamda idarenin sanat faaliyeti yürütürken gözetmesi gereken ilkelerin ele alınması gerekmektedir. "Kamu hizmeti ilkelerinin bölünmezliği" doğrultusunda bu ilkelerin birbirleriyle etkileşim halinde olduğu unutulmamalıdır.[1855] Kamu hizmetinin ilkeleri süreklilik, değişkenlik ve eşitlik olarak sayılmaktadır.[1856] Bu ilkeler, süreklilik ve düzenlilik, değişkenlik ve uyarlama, ve nesnellik ve eşitlik olarak da adlandırılmaktadır.[1857] Bu çalışma kapsamında ayrıca ele alınacak olmakla birlikte, öğretide bedelsizlik ilkesine de ilkeler arasında yer verildiği de görülmektedir.[1858]

[1852] Yayla, **İdare Hukuku**, s. 73.
[1853] Karahanoğulları, **Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim)**, s. 190.
[1854] Pontier, **Les services publics culturels**, s. 50.
[1855] Atasayan, **Kamu Hizmetlerinin Süreklilik ve Düzenlilik İlkesi**, s. 87.
[1856] Ulusoy, **Türk İdare Hukuku**, s. 535. Ulusoy değişkenlik için aynı zamanda adaptasyon kavramını da kullanmaktadır. Değişkenlik ilkesi yerine uyum kavramının kullanıldığı da görülmektedir. Bkz. Karahanoğulları, **Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim)**, s. 190. Değişkenlik ilkesi için uydurma kavramının kullanıldığı da görülmektedir. Bkz. Akgüner, **İdare Hukuku**, s. 995. İlkeler için ayrıca bkz. Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku Genel Esaslar Cilt 1**, s. 597–603. Gözler, **İdare Hukuku Cilt 2**, s. 300. Gözler, devamlılık, değişebilirlik ve eşitlik olarak isimlendirmektedir. Süreklilik, eşitlik, değişkenlik ve uyum ilkeleri olarak sayılmasına ilişkin bkz. Tan, Bayazıt, **İdare Hukuku**, s. 339.
[1857] Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 309–310. Benzer şekilde bkz. Atay, **İdare Hukuku**, s. 562–569. Eşitlik ilkesinden ayrı olarak tarafsızlık ilkesinin de alındığı görülmektedir. Giritli vd., **İdare Hukuku**, s. 1203. Yayla, **İdare Hukuku**, s. 79. Yasin, "Kamu Hizmeti", s. 556. Yasin, ilkeleri eşitlik, tarafsızlık, süreklilik, uyarlama ve meccanilik olarak ele almaktadır.
[1858] Yasin, "Kamu Hizmeti", s. 560–566. Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdare Hukuku**, s. 559. Günday, **İdare Hukuku**, s. 334–337. Özay, **Günışığında Yönetim**, s. 235. Atasayan, **Kamu Hizmetlerinin Süreklilik ve Düzenlilik İlkesi**, s. 39.

1. Süreklilik İlkesi

Anayasa md. 128'de "sürekli görevler" ifadesiyle anayasal olarak temellendirilen[1859] ve devamlılık ve düzenlilik ilkesi olarak da nitelenen[1860] süreklilik ilkesi hizmetlerin aksamadan[1861] yani sürekli ve düzenli olarak sunulması anlamına gelmektedir.[1862] Bu ilke zaman olarak kesintisiz sunulmayı gerektirmemektedir.[1863] Süreklilik ilkesi ihtiyaçların niteliğine göre karşılanması düşüncesinden kaynaklanmakta[1864] ve ihtiyacın kendisini hissettirdiği anlarda bu özellik belirgin olarak ortaya çıkmaktadır.[1865] Bu ilke gereğince kamu yararının karşılanması kesintiye uğramamalıdır.[1866] Hizmetin kesintisiz sunulmasının yanında "gereği gibi" sunulması da bu bağlamda ele alınmakta[1867] ve kamu hizmetlerinin "içerik ve yoğunluk bakımından bir istikrar içinde" yürütülmesi anlamına gelmektedir.[1868] Süreklilik ilkesi doğrultusunda kamu hizmeti tatmin edilmesi gereken ihtiyaca uygun olacak şekilde düzenlenmelidir.[1869] Bu ilkenin yerine getirilebilmesi için mali kaynakların ve teşkilat ve düzenlemelerin kamu hizmeti ile bağdaşır nitelikte olması gerekmektedir.[1870] Düzenlilik ise hizmetin işleyişi ile ilişkilendirilmiştir ve işleyiş önceden belirlenen koşullara uygun şekilde yürütülmelidir.[1871] Düzenlilik esasının "pürüzsüz, verimli, sağlıklı, etkin, güvenilir ve açık olma" gibi ifadelerle nitelendirildiği de görülmektedir.[1872]

Kamu hizmetindeki kesinti toplumda ağır karışıklıklara ve aksaklıklara yol açabilir.[1873] Hizmetin sürekliliğinin seviyesi hizmetin konusu ve toplumsal hayat bakımından önemine bağlıdır.[1874] Burada yürütülen hizmetin niteliği rol oynamaktadır. Süreklilik ilkesi kültürel

---

[1859] Karahanoğulları, **Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim)**, s. 191. Süreklilik ilkesinin Anayasal temelleri için ayrıca bkz. Atasayan, **Kamu Hizmetlerinin Süreklilik ve Düzenlilik İlkesi**, s. 73–82.
[1860] Çırakman, "Kamu Hizmeti", s. 84.
[1861] Ulusoy, **Türk İdare Hukuku**, s. 538.
[1862] Tan, Bayazıt, **İdare Hukuku**, s. 339–340. Benzer şekilde Yasin, "Kamu Hizmeti", s. 557.
[1863] Yasin, "Kamu Hizmeti", s. 557. Benzer şekilde Gözler, **İdare Hukuku Cilt 2**, s. 300. Truchet, **Droit administratif**, s. 383.
[1864] Atay, **İdare Hukuku**, s. 562.
[1865] Günday, **İdare Hukuku**, s. 334.
[1866] Waline, **Droit administratif**, s. 398.
[1867] Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 309.
[1868] Özay, **Günışığında Yönetim**, s. 235.
[1869] Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdare Hukuku**, s. 554.
[1870] Yasin, "Kamu Hizmeti", s. 558.
[1871] Yayla, **İdare Hukuku**, s. 75.
[1872] Yayla, **a.g.e.**, s. 76. Pürüzsüz ve verimli kavramlarının kullanımı için bkz. AYM, E.1963/205, K.1963/123, T.22.05.1963; sağlıklı ve verimli kavramlarının kullanımı için bkz. Danıştay 8. Daire, E. 1998/6982, K. 1999/1478, T. 17.03.1999 (Lexpera); sürekli, etkili ve verimli kavramlarının kullanımı için bkz. Danıştay 5. Daire, E. 1995/1788, K. 1997/2389 T. 30.10.1997 (Lexpera).
[1873] Giritli vd., **İdare Hukuku**, s. 1204.
[1874] Atay, **İdare Hukuku**, s. 562–563.

kamu hizmeti kapsamında yürütülen faaliyetin niteliğine ve ihtiyaca göre şekillenecektir.[1875] Nitel anlamda kamu hizmeti değerlendirmeleri sırasında ele aldığımız üzere sanat kamu hizmetinin eksikliğinin toplumda ağır aksaklığa yol açacağını söylemek gerçekçi olmayacaktır; nitekim sanat faaliyetinin eksikliği toplumun bir arada yaşamasını engeller nitelikte bir eksiklik değildir. Sanata erişim ihtiyacı kendiliğinden ortaya çıkan bir ihtiyaç olmaktan ziyade sanatın arzının söz konusu olduğunda ortaya çıkan bir ihtiyaç niteliğindedir. Bununla birlikte, sanat faaliyetinin eksikliğinin ağır karışıklık veya aksaklığa yol açmayacak olması bu hizmetin gerektiği gibi sunulmaması için bir gerekçe değildir. Süreklilik ilkesi DTGM faaliyetleri bakımından Danıştay tarafından açık olarak kabul edilmiştir. Danıştay, DTGM rejisörüne ilişkin bir kararında kamu hizmetinin sürekli ve düzenli yürütülmesinin asıl olduğunu belirttikten sonra kamu görevlilerinin denetlenmesinin ve çalışma düzenini bozan davranışlarının önlemesinin hizmet gereği olduğunu ifade etmiştir.[1876]

Kamu hizmetlerinin düzenli ve sürekli sunulması gerekliliğinin arkasında toplumsal ihtiyacın karşılanarak sosyal devletin hedeflediği faydanın sağlanması bulunmaktadır.[1877] Niteliği gereği "sürekli ve düzenli olarak sunulması gereken hizmetlere" sanatın ve sanatçının korunmasını güvence altına alan md. 64 de örnek olarak gösterilmiştir.[1878] Sanat kamu hizmetinin arka planında yer alan sanata erişim sağlama hakkının yerine getirilmesi göz önünde tutulduğunda bu hizmetin ihtiyacın gerektirdiği düzen içerisinde sunulması gerekmektedir. "İnsan duyarlılığında derinlik ve zenginlik sağlayan, sanatın "sürekliliği" ve "kolay ulaşılabilirliği""dir.[1879] Bu bağlamda sanata erişim ölçü olarak kullanılmalı ve sanat faaliyetleri belirli nitelikte ve belirli zaman aralıklarında sunulmalıdır.[1880] Nitekim, süreklilik ilkesi gereği hizmetin bir defa yerine getirilerek sona ermesi düşünülemez.[1881] Kültürel hayata katılım oranlarının arttığı ülkelerde katılım sıklığının arttığı verisi de süreklilik ilkesinin yerine getirilmesinin önemini göstermektedir.[1882] Bazı faaliyet raporlarında görüldüğü üzere

[1875] Akdoğan, **Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi**, s. 128. Atasayan, **Kamu Hizmetlerinin Süreklilik ve Düzenlilik İlkesi**, s. 64.
[1876] Danıştay 8. Daire. E. 1996/1687, K. 1997/3669, T. 27.11.1997 (Lexpera).
[1877] Atasayan, **Kamu Hizmetlerinin Süreklilik ve Düzenlilik İlkesi**, s. 82–83.
[1878] Atasayan, **a.g.e.**, s. 76–77.
[1879] Yüksel, "Cumhuriyet'in 100. Yılında Türk Tiyatrosu", s. 113.
[1880] Kültür-sanat faaliyetlerinin nitelikleri gereği veya ihtiyaç doğrultusunda belirli zamanlarda sunulabilecek faaliyetler arasında olmasına ilişkin bkz. Atasayan, **Kamu Hizmetlerinin Süreklilik ve Düzenlilik İlkesi**, s. 84.
[1881] Atay, **İdare Hukuku**, s. 562.
[1882] "Culture statistics - cultural participation".

[neredeyse] her ay sanat etkinliklerinin düzenlenmesi bu ilkenin yerine getirilmesinin örneği olmaktadır.[1883]

Süreklilik ilkesi doğrultusunda ihtiyaca göre faaliyet yürütülmesi de önemlidir. DTGM'nin yaz aylarında açık hava yaz oyunları düzenlenmesi bunun örneğini oluşturmaktadır.[1884] Süreklilik ilkesi bakımından dikkate alınması gereken bir diğer husus, bu faaliyetin çoğu kamu hizmetinden daha farklı saatlerde sunulması gerekliliğidir. Sanata erişimin artırılması için saatler esnek olmalıdır.[1885]

Hizmetin sürekli ve düzenli yürütülebilmesi için sosyo-ekonomik ve kültürel farklılıklar göz önünde tutularak farklı uygulamalara gidilmesi de mümkündür. Kalkınma ihtiyacı olan bölgelerde daha erişilebilir fiyatlarla faaliyet yürütülmesi, örneğin okuma yazma oranının düşük olduğu bölgelerde ücretsiz okuma-yazma kurslarının açılması buna örnek gösterilmektedir.[1886] Benzer bir değerlendirme sanat etkinlikleri için de yapılmalıdır. Talep yaratılması için bu gibi etkinliklerin öğretilmesi ve etkinliklere erişilmesi gerekmektedir. Kültürel kalkınmanın sağlanması için erişimin az olduğu bölgelere bu gibi sanat faaliyetlerinin sunumunun önceliklendirilmesi önemlidir. Kültürel etkinliklerin vatandaşların yakınına götürülmesi arz politikası olarak değerlendirilmelidir.[1887] Nitekim, coğrafi süreklilik ilkesi de bu ilke kapsamında korunmaktadır.[1888] Örneğin gerek şehir tiyatrolarının gerekse devlet tiyatrolarının yurdu dolaştığı ve çeşitli temsiller verdiği görülmektedir. Bununla birlikte bu gibi temsillerin dolaşılan yerde tiyatronun yerleşmesine ve tiyatro ihtiyacının tam olarak karşılanmasına imkân sunmadığı da söylenmiştir.[1889]

Coğrafi süreklilik ilkesi sanata erişimin sağlanması bakımından ayrıca ele alınmalıdır. Türkiye'de sanata erişime ilişkin araştırmalarda ortaya konduğu üzere yaşanılan yerdeki imkan eksiklikleri sinema ve/veya tiyatroya gidilememesinin sebepleri arasındadır.[1890] Erişilebilir uzaklıkta bir sanat etkinliğinin bulunmaması ihtiyacın karşılanması amacıyla bağdaşmayacağı

[1883] T.C. Bilecik Belediyesi, "Bilecik Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 44–46. T.C. Kırklareli Belediyesi, "Kırklareli Belediye Başkanlığı 2023 Yılı Faaliyet Raporu", s. 195–201.
[1884] Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, "Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü 2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 33.
[1885] İstanbul Kültür Sanat Vakfı, "Kültür Sanatta Katılımcı Yaklaşımlar", s. 60. Çalışma saatlerinin esnekliği için ayrıca bkz. İstanbul Kültür Sanat Vakfı, **a.y.**
[1886] Atasayan, **Kamu Hizmetlerinin Süreklilik ve Düzenlilik İlkesi**, s. 85.
[1887] Saez, "Mythes et limites de la politique culturelle", s. 33.
[1888] Tan, Bayazıt, **İdare Hukuku**, s. 340. Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku Genel Esaslar Cilt 1**, s. 562. Yazarlar coğrafi süreklilik ilkesi ile eşitlik ilkesinin arasında yakın bir bağ olduğunu da belirtmektedir. Tarafsızlık ve laiklik ilkelerinin de eşitlik ilkesiyle birlikte alınma gerekliliği için bkz. Karahanoğulları, **Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim)**, s. 201.
[1889] And, **Kısa Türk Tiyatrosu Tarihi**, s. 259.
[1890] Bkz. Bölüm 1/I/C – Türkiye'de Sanata Erişime İlişkin Veriler.

ve bu faaliyetin süreklilik ilkesine uygun şekilde yürütülmediğini göstereceği gibi, sanat faaliyetinin kamu hizmeti ilkelerine göre yürütülmesi aynı zamanda bu faaliyetlerin coğrafi olarak erişilebilir olarak yürütülmesi gerekliliğini de içermektedir. Bu ilke bakımından Paris'te ortaya çıkmış olan "15 dakikalık kent" fikri yol gösterici olabilir.[1891] Nitekim, şehir merkezindeki kurumlara her zaman erişilmesi mümkün değildir.[1892] Kültürel olanakların kent sakinlerinin 15 dakika içerisinde erişilebilir olması önem taşıyacaktır.[1893] Bu bağlamda büyük kültür merkezlerine ek olarak farklı coğrafi alanlarda da merkezlerin olması, merkezlere erişimde ulaşım kolaylıklarının sağlanması, ve/veya dijital erişime imkan sunulması önerilmektedir.[1894] Dezavantajlı mahallelerdeki çocuklara yönelik olarak tiyatro, halk oyunları, müzik gibi kültür ve sanat faaliyetleri yürütülmesinin amaçlanması buna örnektir.[1895]

Süreklilik ilkesinin tam anlamıyla yerine getirilmesi farklı statüdeki kişiler açısından farklı uygulamaları da gerektirmektedir.[1896] Yetişkinler veya çocuklar için farklı tiyatro oyunlarının sergilenmesi,[1897] çocuk şenlikleri,[1898] çocuklara yönelik film etkinlikleri,[1899] kukla

[1891] Bu fikir Prof. Carlos Moreno tarafından 2016 yılında ortaya konmuştur. Farklı ülkeler bu fikri 5, 10 veya 20 dakika olarak uygulanmaya çalışılmıştır. Laurie Winkless, "The '15-Minute City': What They Are And How To Build Them", **Forbes**, (2022), (Çevrimiçi) https://www.forbes.com/sites/lauriewinkless/2022/09/30/the-15-minute-city-what-they-are-and-how-to-build-them/?sh=1f732ab36bdd. Ayrıca bkz. Irmak Dalgıç, "15 dakikalık kent nedir?", **ayrancım**, (2023), (Çevrimiçi) https://ayrancim.org.tr/?p=9969.
[1892] İstanbul Kültür Sanat Vakfı, "Kültür Sanatta Katılımcı Yaklaşımlar", s. 58.
[1893] İstanbul Kültür Sanat Vakfı, "Türkiye'de Yerel Kültür Ekosistemi", s. 95.
[1894] İstanbul Kültür Sanat Vakfı, **a.y.**
[1895] T.C. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, "Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 81. T.C. Mersin Büyükşehir Belediyesi, "Mersin Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 97.
[1896] Atasayan, **Kamu Hizmetlerinin Süreklilik ve Düzenlilik İlkesi**, s. 95.
[1897] Örneğin bkz. T.C. Afyonkarahisar Belediyesi, "Afyonkarahisar Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 405. T.C. Aksaray Belediyesi, "Aksaray Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 94. T.C. Antalya Büyükşehir Belediyesi, "Antalya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 175. T.C. Aydın Büyükşehir Belediyesi, "Aydın Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 86. T.C. Bilecik Belediyesi, "Bilecik Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 44–46. T.C. Burdur Belediyesi, "Burdur Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 222. T.C. Çorum Belediyesi, "Çorum Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 142. T.C. Elazığ Belediyesi, "Elazığ Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 173. T.C. Manisa Büyükşehir Belediyesi, "Manisa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 120. T.C. Mardin Büyükşehir Belediyesi, "Mardin Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu Taslağı", s. 48.T.C. Muş Belediyesi, "Muş Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu", s. 100. T.C. Niğde Belediyesi, "Niğde Belediye Başkanlığı 2023 Mali Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 61. T.C. Ordu Büyükşehir Belediyesi, "Ordu Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 164. T.C. Sakarya Büyükşehir Belediyesi, "Sakarya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 196–197. T.C. Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi, "Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 93. T.C. Uşak Belediyesi, "Uşak Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 96.
[1898] T.C. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, "İstanbul Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 325–326.
[1899] T.C. Giresun Belediyesi, "Giresun Belediyesi Faaliyet Raporu 2023", s. 253. T.C. Ordu Büyükşehir Belediyesi, "Ordu Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 143. T.C. Sakarya Büyükşehir Belediyesi, "Sakarya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 196–197. T.C. Samsun Büyükşehir Belediyesi, "Samsun Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 233.

gösterileri,[1900] konserler,[1901] resim sergileri, [1902] çocuklara özgülenen sanat merkezleri[1903] veya çocukların sinema ve tiyatrolara belediye tarafından götürülmeleri[1904] bunun örneklerindendir. Bu noktada belirtmek gerekir ki, bireylerin kültürel hayata çocukluk çağlarından itibaren katılımının özel olarak katkı yaptığı ifade edilmektedir.[1905] Engelliler için ayrı önlemlerin alınması, öğrenci veya yaşlıların farklı ücretlere tabi olması da farklı uygulamalara örnek gösterilmektedir.[1906] Bu bağlamda sanata erişim bakımından geride kalan/kalma durumu bulunan statülerdeki kişilerin gözetilerek sanat faaliyetinin yürütülmesi gerekmektedir.

Süreklilik bakımından ele alınması ve idarenin sanat faaliyeti üstlenmesinin geri planında düşünülmesi gereken bir husus da özel kişilerin bu faaliyetleri yürütemediği noktalardır; nitekim sanat faaliyetlerinin sunulmasında engeller oluştuğunda bu ilke kanımızca önem arz edecektir. Örneğin Covid-19 dönemi ile birlikte kültürel faaliyetlere erişimin sınırlandığı görülmektedir. Faaliyet raporlarında 2019-2020 tiyatro sezonunda Covid-19 sebebiyle 14 Mart - 1 Temmuz tarihleri arasında perdelerin kapandığı,[1907] yine 2020-2021 tiyatro sezonuna salgın sebebiyle 40 sahnede ancak %50 kapasite ile başlandığı ortaya konmuştur.[1908] Kültürel faaliyetlerin yürütülmesinde devletin rolünün bu dönemde ortaya çıktığı söylenmektedir.[1909] Devletin dahiliyeti sanat hizmetinin sürekli olarak sunulmasına imkân vermiştir. Karantina döneminde *Comédie-Française*'nin kurduğu WebTV'nin erişilebilirlik bakımından önemli bir girişim olduğu belirtilmektedir.[1910] Covid-19 döneminde oyunlar KTB'nin youtube sayfasında seyirciye sunulmuştur.[1911] DOB faaliyet raporunda da pandemi sebebiyle seyircisiz olarak gerçekleştirilen etkinliklerin youtube kanalı ve sosyal medya hesaplarından yayınlandığı ve dijital olarak 500.000'den fazla izleyiciye ulaştığı[1912] ve

[1900] T.C. Uşak Belediyesi, "Uşak Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 95.
[1901] T.C. Denizli Büyükşehir Belediyesi, "Denizli Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 339.
T.C. Kırklareli Belediyesi, "Kırklareli Belediye Başkanlığı 2023 Yılı Faaliyet Raporu", s. 200.
[1902] T.C. Van Büyükşehir Belediyesi, "Van Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 324.
[1903] T.C. Manisa Büyükşehir Belediyesi, "Manisa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 112.
[1904] T.C. Van Büyükşehir Belediyesi, "Van Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 311.
[1905] İstanbul Kültür Sanat Vakfı, "Türkiye'de Yerel Kültür Ekosistemi", s. 110. Çocuk tiyatrosunun ülkemizde yeterince gelişmediğine ilişkin bkz. Yüksel, "Cumhuriyet'in 100. Yılında Türk Tiyatrosu", s. 145–148.
[1906] Atasayan, **Kamu Hizmetlerinin Süreklilik ve Düzenlilik İlkesi**, s. 95.
[1907] Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, "Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü 2020 Yılı İdare Faaliyet Raporu", 2021, s. 24.
[1908] Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, "Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü 2021 Yılı İdare Faaliyet Raporu", 2022, s. 35.
[1909] Saunier, "De quoi le service public culturel est-il le nom ?", s. 41.
[1910] Lasserre, "« L'invention du service public culturel. Le rôle du Conseil d'Etat » Introduction de Bruno Lasserre, Vice-président du Conseil d'Etat".
[1911] Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, "Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü 2021 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 38. Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, "Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü 2020 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 25.
[1912] Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü, "2021 Yılı Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu", 2022, s. 11.

TRT'den de canlı veya bant yayınları yapıldığı görülmektedir.[1913] Benzer bir değerlendirme deprem dönemine ilişkin olarak da yapılmaktadır. 6 Şubat 2023 tarihli depremde sanatı ilgili bölgeye götürenin idare olduğu anlaşılmaktadır. Deprem sonrası çocukların gülümsetilmesi ve onlara olumlu duyguların yaşatılması amacıyla çeşitli oyunların sahnelendiği görülmektedir.[1914] Kamyon tiyatroları ile deprem bölgesindeki illere farklı çocuk oyunlarıyla turneler düzenlenerek 21.078 çocuğun tiyatroyla buluşmasının sağlanması, bu bölgelerde yapılan atölye çalışmaları vb. tiyatronun idare tarafından yürütülmesinin önemini göstermektedir.[1915] Depremdeki çocuklara moral ve motivasyon sağlanması amacıyla bu illerde DOB'un da çocuk oyunu sergilendiği 19.954 çocuk ve aileye ulaşıldığı belirtilmektedir.[1916] Belediyelerin de deprem bölgelerinde faaliyet yürütmeleri[1917] veya depremzedeler yararına faaliyet yürütmeleri[1918] bunun bir başka örneğini oluşturmaktadır. Belirtmek gerekir ki, bu gibi durumlarda süreklilik ilkesi ayrıca uyarlama gerektirecektir, bu husus aşağıda ele alınmaktadır.

2. Değişkenlik ve Uyarlama İlkesi

Anayasa'nın çeşitli maddelerinde (bkz. Anayasa md. 126/son, md. 166, md. 131) yer alan "verimlilik, uyumluluk, düzenlilik, etkililik" gibi özellikler ile de temellendirilebilecek olan değişkenlik ve uyarlama ilkesi[1919] kamu hizmetlerinin değişen koşullar ve gereksinimlere göre yürütülmesi anlamına gelmektedir.[1920] Kamu hizmetinin hedeflediği kamu yararı ve kamu

---

[1913] Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü, **a.y.**

[1914] Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, "Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü 2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 34.

[1915] Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, **a.g.e.**, s. 35. Yurt dışındaki ülkeler: Almanya, Gürcistan, Arnavutluk, Rusya, Tataristan, Bulgaristan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Kazakistan, Kırgızistan, Azerbaycan'dır.

[1916] Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü, "2023 Yılı Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu", s. 20. Deprem sonrasında AKM tarafından da çocuklara yönelik olarak çeşitli sanat etkinlikleri düzenlenmesine ilişkin bkz. **a.g.e.**, s. 92.

[1917] T.C. Niğde Belediyesi, "Niğde Belediye Başkanlığı 2023 Mali Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 61. T.C. Osmaniye Belediyesi, "Osmaniye Belediyesi Faaliyet Raporu 2023", s. 89. T.C. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, "Kocaeli Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 188.

[1918] T.C. Afyonkarahisar Belediyesi, "Afyonkarahisar Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 432. T.C. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, "Gaziantep Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 212. T.C. Isparta Belediyesi, "Isparta Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu", s. 124. T.C. Konya Büyükşehir Belediyesi, "Konya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 218. T.C. Ordu Büyükşehir Belediyesi, "Ordu Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 147. T.C. Rize Belediyesi, "Rize Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu", s. 93. T.C. Samsun Büyükşehir Belediyesi, "Samsun Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 233.

[1919] Karahanoğulları, **Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim)**, s. 222. Anayasa'nın başlangıç kısmında öngörülen "onurlu bir hayat sürdürme […] hak ve yetkisi" de uyarlama ilkesi ile ilişkilendirilmekte, idareye yeni gelişmelere uygun hizmet yürütme sorumluluğu yüklemektedir. Ahmet Bağrıaçık, "Kamu Hizmetinin Uyarlama İlkesi üzerine Bir Değerlendirme", **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 26, No: 3, 2018, s. 157–158.

[1920] Tan, Bayazıt, **İdare Hukuku**, s. 341. Lûtfi Duran, "Türkiye'de Bağımsız İdari Otoriteler", **Amme İdaresi Dergisi**, C. 30, No: 1, 1997, s. 310. Değişkenlik ve uyum ilkesinin süreklilik ilkesinin içerisinde alınabileceğine ilişkin görüşlerin değerlendirilmesi için bkz. Karahanoğulları, **Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim)**,

yararının tatmin şekli zaman ve mekana göre değişiklik göstermekte ve bu doğrultuda kamu hizmeti amacının gerçekleşebilmesi için bu değişikliklere uyum sağlanması gerekmektedir.[1921] Bu noktada, kullanıcının kazanılmış hakkı olmadığı görüşüne de yer vermek gerekir.[1922] Bilim ve teknolojideki gelişmeler, ekonomik ve sosyolojik koşullardaki değişim uyum gerektirmektedir.[1923] Bu ilke doğrultusunda hizmetin hem nitel hem de nicel olarak geliştirilmesi gerekmektedir.[1924] İdarenin "gelişen dünyaya ayak uydurma sorumluluğundan bahsetmek mümkündür."[1925]

Sanat faaliyeti bakımından uyarlanma gerekliliği her daim kendisini olumlu gelişmelerin sonucunda göstermemiştir. İkinci Dünya Savaşı dönemindeki karartma sürecinde tiyatroların karanlık sokaklara bakması sebebiyle tiyatro saatlerinin erkene çekilerek seyircisiz kalınmasının önlenmesi ilginç bir anekdot olarak durmaktadır.[1926] Süreklilik ilkesi bakımından Covid-19 döneminde kültürel hizmetlerin internet üzerinden sunulmaya devam etmesi örneği, bu ilkenin de güncel bir örneğini oluşturmaktadır. Değişen koşullar, sanat etkinliklerinin dijital ortama aktarılmasını gerektirmiştir.

Pandemi döneminden bağımsız olarak da sanata dijital erişilebilirlik önem arz etmektedir. DTGM faaliyet raporunda kurumsal kapasiteyi geliştirme amacı kapsamında oyunların dijital ortama aktarılması stratejisine yer verilmektedir. Burada amaç kurumsal kapasitenin ve altyapının geliştirilmesi olsa da aslında bu gibi aktarımlar sanata erişilebilirliğin artırılması bakımından özellikle fiziki altyapının bulunmadığı illerde veya pandemi gibi sebeplerle faaliyetin yürütülemediği durumlarda önem teşkil etmektedir.[1927] TRT'nin KTB, DOB veya DTGM gibi kurumlarla işbirliği yaparak bireylerle sanat eserlerini buluşturması sanata erişimi "mekanlardan bağımsızlaştır"maktadır.[1928] TRT'nin dijital platformlarda yayın hizmeti vermesi ve müzik uygulamalarının bulunması da değişkenlik ve uyarlama ilkesinin bir örneği olarak kendini göstermektedir.[1929] Doğrudan sanat eserine dijital olarak erişimin yanı

s. 222. İdarelerin yönetimlerini iyileştirmeleri, prosedürlerini modernize etmeleri ve işletme maliyetlerini azaltmaları gereken bir dönemde, uyum ilkesinin her zamankinden daha fazla gündemde olmasına ilişkin bkz. Stirn, "Le service public dans la jurisprudence du Conseil d'État français".

[1921] Karahanoğulları, **Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim)**, s. 221. Benzer şekilde bkz. Giritli vd., **İdare Hukuku**, s. 1206.

[1922] Plessix, **Droit administartif general**, s. 913.

[1923] Yasin, "Kamu Hizmeti", s. 559.

[1924] Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku Genel Esaslar Cilt 1**, s. 565.

[1925] Bağrıaçık, "Kamu Hizmetinin Uyarlama İlkesi üzerine Bir Değerlendirme", s. 157.

[1926] Özdemir Nutku, **Darülbedayi'den Şehir Tiyatrosu'na**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015, s. 94.

[1927] Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, "Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü 2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 25.

[1928] TRT, "TRT 2023 Faaliyet Raporu", s. 107.

[1929] TRT, **a.g.e.**, s. 435.

sıra, sanat faaliyetlerinin duyuruları bakımından da dijital ortamdan yararlanılması önem arz eder. Örneğin Sanat Cepte uygulamasının 2019-2020 ve 2020-2021 sezonunda uygulamaya konulduğu görülmektedir.[1930] Ayrıca, dijital teknolojilerin varlığının izleyicileri anlayabilmek ve kitleleri takip edebilmek için de önemli olduğu ortaya konmaktadır.[1931]

Her ne kadar literatürde bu ilkenin kültürel kamu hizmetlerinde farklılık arz eden bir yanı olmadığı söylense de[1932] sanat faaliyeti söz konusu olduğunda değişkenlik ve uyarlama ilkesi diğer faaliyetlerle karşılaştırıldığında özgünlük arz etmektedir. Sanat tanımının belirsizliği ve birçok farklı akımı barındırması aynı zamanda bu alanın dinamikliği ile de ilgilidir. Sanat, teknolojik gelişmelerin en hızlı etkilediği alanlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda bu gelişmelerle birlikte toplumsal yaşamın tüm alanlarında etki göstermektedir.[1933] Bu bağlamda sanat faaliyeti yürütürken değişkenlik ve uyarlama ilkelerinin ne ölçüde uygulanabileceği ele alınmalıdır. Kamu hizmeti ilkeleri ele alınırken bu gereken değişimin "derhal" yapılması gerektiği söylenmiştir.[1934] Değişkenlik ve uyarlama ilkesi sınırsız değildir ve ülkenin "ekonomik, teknik ve toplumsal" düzeyine göre farklılık göstermektedir.[1935] Bu hızlı bir değişim ve gelişim geçiren sanat faaliyeti bakımından önem arz etmektedir; nitekim yasakoyucu ve idarenin bu kadar dinamik bir alanı değişen her koşula göre derhal uyarlamasının beklenmesi gerçekçi değildir. Burada bir standart sorunu ortaya çıkmaktadır.[1936] Gelişmiş ülkelerin hizmetlerinin örnek alınmasının yüksek maliyetlere yol açabileceği söylenmektedir ve bu doğrultuda beklenen "çağdaş uygarlığın isteklerine, ortalama ölçülere" uyum sağlamasıdır.[1937] Sanat faaliyeti bakımından kamu yararını sağlayacak sanat eserlerine erişim sağlanması çağdaş uygarlık ölçütleriyle uyumlu olacaktır. Bu ilkenin sanat faaliyeti bakımından özgün olan kısmı, yürütülen faaliyetin tamamen güncel gelişmelere göre değiştirilmemesinin gerekliliğidir. Sanat faaliyeti geniş bir alana yayılmalı ve çeşitlilik içermelidir. Sanat söz konusu olduğunda yalnızca "en yenisinin" değil, olumlu etkisinin gözlendiği klasikleşmiş eserlerin de yararlanıcıyla buluşması önemlidir. Bu bağlamda idarenin

[1930] Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, "Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü 2021 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 38. Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, "Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü 2020 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 25.
[1931] İstanbul Kültür Sanat Vakfı, "Kültür Sanatta Katılımcı Yaklaşımlar", s. 69–70.
[1932] Pontier, **Les services publics culturels**, s. 51.
[1933] Bingöl, "Sanat Özgürlüğü", s. 100.
[1934] Günday, **İdare Hukuku**, s. 335.
[1935] Yayla, **İdare Hukuku**, s. 78.
[1936] Yayla, **a.y.**
[1937] Yayla, **a.y.**

kendisini çağdaş sanat akımı ile sınırlaması hizmetin niteliği ile bağdaşır olmayacaktır. Dijital sanatlara yer verirken bir yandan ilk balenin oynanmaya devam etmesi önem arz etmektedir.

Değişkenlik ve uyarlama bakımından değerlendirilebilecek bir diğer özgün husus dönemsel olarak faaliyetin farklılaşabilecek olmasıdır. Belirli gün ve haftalara özel olarak etkinlikler düzenlenmesi bunun örneğini oluşturacaktır.[1938] Türkiye'de de 2023 yılı faaliyetinde belirtilen Cumhuriyetin 100. yılı etkinlikleri, Unesco Aşık Veysel Yılı Etkinlikleri, Hz. Mevlana'nın Vuslatının 750. yılı etkinlikleri gibi etkinliklerin düzenlendiği görülmektedir.[1939]

Sanat faaliyetine ilişkin bir diğer konu da vatandaşların taleplerinin hizmet sunumunda değerlendirilmesinin önemidir. Kamu hizmeti anlayışındaki değişim ile birlikte hizmetten yararlanan kişilerin de kamu hizmetine ilişkin karar alma süreçlerine dahil olduğu, farklı aktörlerin kamu hizmetlerinde işbirliği ve katılım gösterdiği görülmektedir.[1940] Bireylere talep etmedikleri sanatın götürülmesi başarısızlıkla sonuçlanmış ve eleştirilmiştir.[1941] Kültürel faaliyetler yürütülürken toplumun görüşünün alınması ayrıcalıklı olmayan kesimlerinin kültürel olanaklardan yararlanmasına imkan sunacaktır.[1942] Zira, sanat eserlerinin onlara halihazırda ilgi duyan kişilerin istekleri doğrultusunda şekilleniyor olması ve daha dışlanmış grupları ele almıyor olması erişim engelidir.[1943]

Bu doğrultuda bu hizmetin ihtiyaca ve öznelere göre farklılaştırılması önemlidir. Sanat politikalarının kent ve bölge ihtiyaçlarına göre şekillenmesi gerekmektedir.[1944] Örneğin, yaş grupları bakımından değerlendirildiğinde gençlerde daha fazla kişiye erişim sağlayabilmek için tiyatro yerine sokak şovlarının daha etkin olabildiği görülmüştür.[1945] Bunun tespiti gençlerin taleplerini iletebilmesi ile mümkün olacaktır. Sanat kurslarının da bazen vatandaş talebiyle açıldığı faaliyet raporlarına katılımcılık örneği olarak yansımıştır.[1946] Katılımcılık ilkesi olarak da adlandırılan bu ilkenin değişkenlik ve uyarlama ilkesi kapsamında gözetilmesi savunulabilir.

[1938] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 143. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "2021 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 133. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "2022 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 138.

[1939] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 145–147.

[1940] Aytuğ Altın, "Kamu Hizmeti Anlayışında Değişim", **Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 1, No: 2, 2013, s. 112. Kültürel kamu hizmetlerinin özgün taraflarından birinin katılımcıların esas alınması olmasına ilişkin bkz. Akdoğan, **Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi**, s. 126.

[1941] Saez, "Mythes et limites de la politique culturelle", s. 34.

[1942] Çeçen, **Kültür ve Politika**, s. 38.

[1943] O'Hagan, "Access to and Participation in the Arts: the Case of Those with Low Incomes/Educational Attainment", s. 277.

[1944] İstanbul Kültür Sanat Vakfı, "Türkiye'de Yerel Kültür Ekosistemi", s. 7.

[1945] Saez, "Mythes et limites de la politique culturelle", s. 36.

[1946] T.C. Bolu Belediyesi, "Bolu Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 257.

Sanat faaliyeti söz konusu olduğunda bireylerin hizmete fiilen katılmalarının da mümkündür.[1947] Bu da katılımcılık ilkesi kapsamında değerlendirilebilir.

Bu noktada belirtmek gerekir ki, katılımcılık ilkesi gözetilirken çoğulcu bir yaklaşım yerine çoğunlukçu bir yaklaşımın esas alınma riski bulunmaktadır. Bu risk sanatın politik bir araç olarak kullanılması veya sanat özgürlüğünün sınırlandırılması gibi olumsuz dışsallıklara yol açabilecektir. Bu doğrultuda, yürütülen sanat faaliyeti katılımcıların taleplerine göre şekillendirilirken bu ihtimal göz önünde bulundurulmalı ve bir denge gözetilmelidir.

3. Eşitlik İlkesi

Anayasa md. 10 uyarınca "[h]erkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir."[1948] Anayasadaki eşitlik ilkesinin hak ve özgürlüklerden soyutlanmaması gerekir, aksi ilkeyi işlevsizleştirecektir.[1949] Bu bağlamda bu ilke kamu hizmetinin de önemli ilkelerindendir. Kamu hizmetinden "eşit şekilde yararlanma, kişilerin genel haklarındandır".[1950] Eşitlik ilkesi gerek kamu hizmetlerinin düzenlenmesi ve organizasyonunda gerekse bireylere sunumunda eşit davranılmasını gerektirmekte ve ayrımcılık yapılmasını engellemektedir.[1951] Hukuki durumu aynı olanların eşit olarak kamu hizmetinden yararlanması ve işleyişine katılması anlaşılmaktadır; idaren ayrıcalıklı bir durum yaratmamalıdır.[1952] Kamu hizmetlerinde anlaşılması gereken mutlak bir eşitlik değil göreceli bir eşitliktir.[1953] Bu doğrultuda hizmetlerin eşit durumda olanlara eşit, farklı durumda olanlara ise farklı sunulması gerekmektedir.[1954] Bu ilke kamu hizmetinden yararlanma, kamu hizmetine katılma ve kamu hizmetinin getirdiği yükümlülükler bakımından geçerlidir.[1955] Burada bahsedilen eşitlik kişilerin eşitliği değil hizmetten yararlananların eşitliğidir; nitekim hizmetten yararlanabilmek için bazı özellikler aranabilmektedir.[1956]

[1947] Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 323.
[1948] Anayasa'nın "herkes" diye başlayan maddeler de eşitlik ilkesinin Anayasa'ya yansıdığını göstermektedir. Değerlendirme için bkz. Keskin, **Kamu Hizmetinde Eşitlik İlkesi**, s. 21.
[1949] Keskin, **a.g.e.**, s. 28.
[1950] Çırakman, "Kamu Hizmeti", s. 81–82.
[1951] Ulusoy, **Türk İdare Hukuku**, s. 535.
[1952] Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 311.
[1953] Ulusoy, **Türk İdare Hukuku**, s. 535. Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 310. Benzer şekilde Yasin, "Kamu Hizmeti", s. 554. Günday, **İdare Hukuku**, s. 336. Danıştay da eşitliğin matematiksel bir eşitlik anlamına gelmediğini belirtmektedir. Danıştay 10. Daire, E.1996/993, K. 1999/3627, T.23.06.1999 (Lexpera).
[1954] Tan, Bayazıt, **İdare Hukuku**, s. 342.
[1955] Günday, **İdare Hukuku**, s. 336.
[1956] Çırakman, "Kamu Hizmeti", s. 82.

Geçmişte toplumun bir kesimi sanata erişimden dışlanmıştır. Osmanlı Devleti'nde kadınların tiyatroya gitmesinin belirli dönemlerde yasaklanması veya kendilerine özgü oyunlara gidebilmeleri, belirli bölümlerde oturabilmeleri bunun örneklerindendir.[1957] Cumhuriyet tarihi açısından ise, sanatın kamusal alandan dışlanmış kadınların kamusal alana dahil olmasına imkân sunması bu bakımdan ayrıca önem arz etmektedir.[1958]

Sanatın kamu hizmeti olarak üstlenilmesi gerekliliğinin temel gerekçelerinden biri belirtildiği üzere sanata erişimdeki farkların yarattığı sosyal adaletsizliktir ve bu husus eşitlik ilkesi ile ilişkilidir. Eşitlik ilkesi herkesin yasa önünde eşit olmasını ve ayrımcılık yasağını içerdiği gibi, sosyal adalet içeriğini de barındırmakta ve fırsat eşitliğinin sağlanmasını da kapsamaktadır.[1959] Eşitliğin sağlaması pozitif yükümlülüğün yerine getirilmesi "insan onuruna ve değerine, korunmasına hizmet edecek imkanları sağlayarak toplumdaki gelir eşitsizliğini, kaynakların adil dağılımını sağlama yönünde müdahale etmesi" ile mümkün olacaktır.[1960] Bu müdahale de eşitlik olarak değil sosyal devlet olarak nitelendirilmektedir.[1961] Bununla birlikte, kamu hizmeti bakımından eşitlik ilkesi, hizmetin ülke genelinde "dengeli dağılımının ve yaygınlaştırılmasının sağlanması"nı gerektirmektedir.[1962]

Eşitlik ilkesinin sanata erişilebilirlik bakımından her yere ulaştırılmasının gerekmesi temelde kamu hizmeti kurulurken yasakoyucunun göz önünde bulundurması gereken bir durumdur. Kamu hizmetinde eşitlik hizmetten yararlanma bakımında öne çıksa da bu ilke yalnızca hizmetin sunulduğu aşamada değil, hizmetin yasama ve idare tarafından kurulması ve düzenlenmesi aşamalarında da gözetilmelidir.[1963] Eğitim veya sağlık gibi hizmetler kurulurken şehirler arasında dengeli olan ve ihtiyaçları gözeten bir planlama yapıldığı söylenmektedir.[1964] Bu, sanat faaliyetleri bakımından da geçerli olmalıdır. Nitekim, hizmetin coğrafi ayrım gözetilmeksizin erişilebilir olması eşitlik ilkesinin gereklerindendir.[1965] DTGM Faaliyet raporunda bütün illere tiyatro oyununun götürülmesini sağlamak" amacı stratejiler arasında yer

[1957] Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi**, s. 119. Kadınların erkeklerle birlikte tiyatroya gitmesinin halkın bir kesimi tarafından engellenmeye çalışıldığı görülmektedir. Bkz. Nutku, **Dünya Tiyatrosu Tarihi 2**, s. 307. Yalnızca kadınlar için düzenlenen temsillerin de tepkiyle karşılanmasına ilişkin bkz. And, **Kısa Türk Tiyatrosu Tarihi**, s. 85.
[1958] Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi**, s. 356.
[1959] Keskin, **Kamu Hizmetinde Eşitlik İlkesi**, s. 11–13.
[1960] Keskin, **a.g.e.**, s. 85.
[1961] Keskin, **a.y.**
[1962] Yayla, **İdare Hukuku**, s. 77. Yayla bu sonucun özellikle sağlık hizmetleri bakımından belirtmektedir.
[1963] Keskin, **Kamu Hizmetinde Eşitlik İlkesi**, s. 79.
[1964] Keskin, **a.g.e.**, s. 96.
[1965] Keskin, **a.y.** Akdoğan, **Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi**, s. 126.

almaktadır.[1966] Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından düzenlenen "27 Mart Dünya Tiyatro Festivali" kapsamında 81 ile birden tiyatro faaliyetinin gittiği görülmektedir.[1967] KTB tarafından "Gezen Sinema" tırı projesi ile birlikte sinemaya coğrafi olarak erişimi olmayan çocuklara film gösterildiği görülmektedir.[1968] Kamyon tiyatroları vesilesiyle Karadeniz Bölgesi ve Trakya'da turnelerin düzenlendiği de görülmektedir.[1969] Belediyelerin de tır veya otobüs yoluyla gerçekleştirdiği gezici sanat faaliyetleri[1970] veya ilköğretim okullarına veya köylere giderek tiyatro oyunları veya sanat gösterileri sahnelenmesi bunun bir örneğini oluşturmaktadır.[1971] Belediyeler tarafından kültür merkezlerine ulaşım sağlanması da coğrafi erişilebilirlik ve eşitlik bakımından önem teşkil etmektedir.[1972]

Eşitlik ilkesi mevcut eşitsizliklerin giderilmesini de gerektirmektedir;[1973] nitekim kamu hizmeti eşitliği teşvik eden bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır.[1974] Kamu hizmeti sunulurken dengesizlik söz konusu ise kullanıcılar arasında bir seçim yapılması eşitlik ilkesine aykırılık teşkil etmeyecektir.[1975] Kamu yararına veya haklı nedene dayanmış olması halinde farklı muamele yapılabilecektir.[1976] Toplumdaki bazı kesimlerin (örn. çocuklar, kadınlar, yaşlılar) öncelikli ve/veya farklı şekilde hizmetten yararlanması eşitlik ilkesine bu doğrultuda aykırılık teşkil etmeyecektir.[1977] Nitekim Anayasa md. 10 da eşitsizliklerin giderilmesi için alınacak tedbirlerin eşitlik ilkesine aykırı sayılmayacağı güvencesini içermektedir. Bu güvence kadın ve erkek eşitliği bakımından söz konusu olduğu gibi, çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife malullerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için de söz konusudur.

Bu husus, hem sanat kamu hizmeti sunulurken farklı nitelikteki sanat faaliyeti yararlanıcıları (örn. çocuklar) bakımından hem de aynı sanat faaliyetinden farklı statüdeki yararlanıcılar bakımından değerlendirilmelidir. Bu da sanat hizmetinin hem içeriği hem de

---

[1966] Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, "Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü 2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 24.
[1967] Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, "Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü 2022 Yılı İdare Faaliyet Raporu", (2023), s. 33.
[1968] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "2020 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 186.
[1969] Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü 2022 Yılı İdare Faaliyet Raporu, s. 34.
[1970] T.C. Adana Büyükşehir Belediyesi, "Adana Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 135. T.C. Bursa Büyükşehir Belediyesi, "Bursa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 155. T.C. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, "İstanbul Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 278.
[1971] T.C. Aksaray Belediyesi, "Aksaray Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 92. T.C. Aksaray Belediyesi, **a.g.e.**, s. 103. T.C. İzmir Büyükşehir Belediyesi, "İzmir Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 192.
[1972] T.C. Van Büyükşehir Belediyesi, "Van Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 314.
[1973] Keskin, **Kamu Hizmetinde Eşitlik İlkesi**, s. 14.
[1974] Truchet, **Droit administratif**, s. 384.
[1975] Karahanoğulları, **Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim)**, s. 217.
[1976] Karahanoğulları, **a.g.e.**, s. 218.
[1977] Yasin, "Kamu Hizmeti", s. 554.

sunulurken gözetilmesi gereken yöntemler ve bedellendirilmesi konusunda rol oynayacaktır. Örneğin, KTB'nin kültür merkezi hizmet binalarının "her kesim ve her yaştan" insanın kültürel ve sanatsal gelişimine katkı sağlayabilmek için yapıldığı belirtilmektedir.[1978] Bazı projelerin tamamlanmasında önceliklendirmenin "kent niteliğinde", üniversite ve fazla nüfusa sahip olan yerleşimlerde bulunanların bir program çerçevesinde" yapıldığı belirtilmiştir.[1979] 2023 yılında dezavantajlı gruplara yönelik olarak 52 proje gerçekleştirildiği görülmektedir.[1980] Yukarıda çocuklara yönelik ayrı faaliyetler süreklilik ilkesi kapsamında değerlendirilmiştir. Bu faaliyetlerin eşitlik ilkesi bakımından değerlendirilmesi de mümkündür. Yetim çocuklara özgü olarak da sanat faaliyetlerinin yürütüldüğü görülmektedir.[1981] Belediye raporlarında kadınlara yönelik ayrı etkinliklerin düzenlendiği[1982] veya kadın kültür merkezlerinin açıldığı[1983] anlaşılmaktadır. Bir diğer ayrı faaliyet grubu engelli bireylerdir.[1984] Çocuklara yönelik faaliyetlerin nitelikleri gereği ayrı olması kabul edilebilirken kadınlar veya engellilere yönelik ayrı faaliyetlerin yürütülmesine eleştirel yaklaşılması gerekmektedir. Sanat faaliyetleri, toplumun tüm kesimlerinin bir araya geldiği ve bir arada yaşamaya imkân sunan faaliyetlerdir. Bu faaliyetlere erişim değerlendirilirken yararlanıcıların farklı durumlarının göz önünde bulundurularak bir değerlendirme yapılması gerekmektedir. Kamu hizmetlerinin herkes tarafından ulaşılabilecek şekilde tasarlanması da engelli bireylerin hizmete erişimi bakımından özellikle önem arz etmektedir.[1985] Örneğin, engelli bireyler için ayrı tiyatro faaliyeti yürütmek yerine, sunulan tiyatro faaliyetine herkesin herhangi bir ayrımcılık veya zorlukla karşılaşmadan katılabilmesinin sağlanması gerekmektedir. Sanat salonlarına tekerlekli sandalye ile erişim imkânı sunulması, faaliyete görme veya işitme engelli bireyleri için özel seslendirmeler/altyazılar dahil edilmesi gibi hususlar bunun örneğini oluşturacaktır. Bu tüm kollektin ayrım gözetmeksizin sanat faaliyetinden aynı anda faydalanabilmesi anlamına gelmektedir. Ayrı sanat faaliyetleri yürütülmesi bireylerin toplumsal hayattan dışlanmasına yol açabilecek, sanata erişimin faydalarında ele alınan bu gibi amaçlar ile çatışabilecek ve eşitlik

[1978] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 61.
[1979] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "2021 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 65.
[1980] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 279.
[1981] T.C. Samsun Büyükşehir Belediyesi, "Samsun Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 233.
[1982] T.C. Çanakkale Belediyesi, "Çanakkale Belediyesi 2023 Mali Yılı Faaliyet Raporu", s. 105. T.C. Çorum Belediyesi, "Çorum Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 143. T.C. Çorum Belediyesi, **a.g.e.**, s. 150.
[1983] T.C. Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi, "Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 361.
[1984] T.C. Çorum Belediyesi, "Çorum Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 153. T.C. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, "İstanbul Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 286. T.C. Samsun Büyükşehir Belediyesi, "Samsun Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 249.
[1985] Keskin, **Kamu Hizmetinde Eşitlik İlkesi**, s. 195–196.

ilkesine aykırılık teşkil edebilecektir. Mutlak bir tespitte bulunmak yerine yürütülen faaliyet özelinde bir değerlendirme yapılması gerekir.

Eşitlik ilkesinin bir uzantısı da tarafsızlık ilkesidir.[1986] Tarafsızlık ilkesi eşitlik ilkesinin doğal bir sonucudur.[1987] Tarafsızlık ilkesi, idarenin kamu hizmeti yürütürken görevlilerin veya yararlanıcıların ırk, dil, din, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, kanaat gibi nitelikler sebebiyle ayrım uygulanmaması anlamına gelmektedir.[1988] Sanat faaliyetleri bakımından da bu ilke önemlidir. Nitekim tarafsızlık ilkesi ayrımcılık yapmamayı içerdiği gibi "çoğulculuğa saygı gösterme"yi de içermektedir.[1989] Bununla birlikte tarafsızlık, kamu hizmetlerinde ideolojik bir çerçeve bulunmadığı anlamına gelmemektedir.[1990] Kültürel ve sanatsal içerikteki kamu hizmetlerinde idarenin yansız davranma yükümlülüğü olduğunu düşünmenin mümkün olmadığı belirtilmekte ve eğitim buna örnek verilmektedir.[1991] Bununla birlikte, bu ideolojik çerçevenin sınırlarını da Anayasa belirlemektedir. Devletin sanatı erişilebilir kılmasının önündeki anayasal engeller değerlendirilirken belirtildiği üzere idarenin sanat faaliyeti yürütürken Anayasa ile öngörülen sınırlarına uygun davranması gerekmektedir. İdarenin, örneğin, toplumdaki bir kesimin küçük görülmesine yol açacak ya da kadın-erkek eşitsizliğini destekleyen bir oyunu sahneye koyması, bu oyun sanat özgürlüğü çerçevesinde korunabilir olsa da idarenin Anayasa ile öngörülen yükümlülüklerine aykırılık teşkil edecektir. İdarenin taraflı davrandığını gösterir sanat faaliyetlerini yürütmemesi gerekmektedir. Nitekim eşitlik ilkesi, aynı zamanda idarenin kamu hizmetini laiklik, tarafsızlık, çoğulculuğa saygılı ve fırsat eşitliğini sağlayacak şekilde yürütmesi anlamına gelmektedir.[1992] Bu tarafsızlık ilkesi yalnızca faydalananlar bakımından değil, sunulan faaliyet bakımından da geçerli olmalıdır. Tarafsızlık ilkesi, idarenin takdir yetkisi bakımından aşağıda ele alınacağı üzere özel önem arz edecektir.

4. Erişilebilirlik Kavramı ve İlke Değeri

Literatürde bu üç ilke dışında farklı kamu hizmeti ilkelerinin de öngörülebileceği belirtilmektedir.[1993] Dijital kamu hizmetleri değerlendirilirken mevcut kamu hizmeti ilkelerinin söz konusu hizmeti açıklayamadığı tespitinde bulunulmuş ve yeni kamu hizmeti ilkelerinin

[1986] Tan, Bayazıt, **İdare Hukuku**, s. 343.
[1987] Gözler, **İdare Hukuku Cilt 2**, s. 322.
[1988] Yasin, "Kamu Hizmeti", s. 556.
[1989] Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku Genel Esaslar Cilt 1**, s. 568.
[1990] Karahanoğulları, **Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim)**, s. 205.
[1991] Karahanoğulları, **a.y.**
[1992] Keskin, **Kamu Hizmetinde Eşitlik İlkesi**, s. 38.
[1993] Ali Ulusoy, **Kamu Hizmeti İncelemeleri**, İstanbul, Ülke Kitapları, 2004, s. 101–102. Ulusoy kalite ve etkinlik, yurttaşlık, katılım ve açıklık ilkelerini ele almaktadır.

düşünülmesi gerekliliği savunulmuştur.[1994] Bu doğrultuda "erişilebilirlik" kavramının kullanılması önerilmektedir.[1995] Sanat hizmeti söz konusu olduğunda da erişilebilirlik kavramı özel önem kazanmaktadır; nitekim idarenin sanat faaliyetini mevzu kamu hizmeti olarak üstlenmesinin temel gerekçesi bu tezde de ortaya konduğu üzere sanata erişim sağlanmasıdır. Bu sebeple erişilebilirlik kavramı ayrı başlık olarak değerlendirilmektedir. Erişilebilirlik ilkesi "idarelerin gözetimindeki kamu yararına yönelik hizmetlerden, söz konusu hizmetin statüsünün gerektirdiği koşulları yerine getirdikleri anda fiilen yararlanabilmeleri" olarak tanımlanmaktadır.[1996] Söz konusu ilke hizmete erişim aşaması bakımından geçerli olacaktır.[1997] Erişilebilirlik kavramı kullanılırken erişimin mali boyutuna ve coğrafi boyutuna birlikte atıf yapıldığı belirtilmektedir. [1998]

Kültüre erişim hakkının unsurları bakımından ESKHS Genel Yorum No. 21'e bakıldığında erişilebilirlik (*accessibility*) kavramı hakkın bir unsuru olarak değerlendirilmektedir. Genel Yorum erişilebilirliği, bireylerin herhangi bir ayrım gözetmeksizin fiziksel ve mali olarak herkese açık olan kültürel faaliyetlerden yararlanabilmeleri için bireylere etkili ve somut fırsatlar sunulması olarak ele almaktadır.[1999] Görüldüğü üzere Genel Yorum da sanat faaliyetlerine hem mali hem de coğrafi olarak ulaşabilirliği erişilebilirlik olarak değerlendirmektedir.

Bu odak noktaları bu tez kapsamında kamu hizmetinin klasik ilkeleri çerçevesinde değerlendirilmiştir. Nitekim, erişilebilirlik ilkesinin özellikle süreklilik ve eşitlik ilkesinden ayrı tutulamayacağı da belirtilmiştir.[2000] Süreklilik ilkesi uyarınca, sanat faaliyetinin belirli nitelikte ve belirli zaman aralıklarında erişilebilir kılınması ve bu faaliyetin farklı mekanlarda sunularak coğrafi sürekliliğin sağlanması gerekmektedir. Eşitlik ilkesi ise hem var olan sanat faaliyetlerinin ayrım gözetmeksizin erişilebilir olması hem de sanatın coğrafi veya mali bir ayrım gözetmeksizin farklı hak öznelerine erişilebilir kılınması kapsamında rol oynamaktadır. Erişilebilirlik kavramı değişkenlik ve uyarlama ilkesi ile de ilgisiz değildir.[2001] Değişkenlik ve

---

[1994] A. Deniz Bilgehan, **Siber Alanda Sunulan Kamu Hizmetinde Erişilebilirlik İlkesi**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2025, s. 25.
[1995] Bilgehan, **a.g.e.**, s. 26. Bilgehan, siber alanda sunulan kamu hizmetleri bakımından erişilebilirlik ilkesinin yeni bir kamu hizmeti ilkesi olarak kabul edilmesi gerektiğini önermektedir.
[1996] David Charbonnel, "Une relecture des lois du service public", Université de Limoges, 2019, s. 443. Aktaran Bilgehan, **Siber Alanda Sunulan Kamu Hizmetinde Erişilebilirlik İlkesi**, s. 26.
[1997] Charbonnel, "Une relecture des lois du service public", s. 443.
[1998] Charbonnel, **a.y.**
[1999] Committee on Economic Social and Cultural Rights, "General comment no. 21, Right of everyone to take part in cultural life (art. 15, par. 1a of the Covenant on Economic, Social and Cultural Rights) (E/C.12/GC/21)", par. 16.
[2000] Charbonnel, "Une relecture des lois du service public", s. 443.
[2001] Charbonnel, **a.y.**

uyarlama ilkesi bakımından erişilebilirlik sunulacak sanatın kapsam ve niteliğine ilişkindir. Sanat faaliyeti söz konusu olduğunda farklı sanat eserlerine yani çeşitliliğe erişim de bu kapsamda değerlendirilebilir. Bireylerin herhangi bir sanata değil hem etkililiğini kanıtlamış sanata hem de değişen koşullara göre uyarlanmış çağdaş sanata erişim sağlaması gerektiği söylenebilir. Sanata erişim sağlanma amacı gözetildiğinde bu üç ilkenin bir arada değerlendirilmesi gerekebilecektir. Örneğin, depremden etkilenen bir bölgedeki çocuklara yapay zeka kullanılarak sahneye koyulan bir tiyatronun erişilebilir kılınması kamu hizmetinin üç temel ilkesi ile de ilişkilidir.

Yukarıda belirtildiği üzere bu ilkeler birbirleriyle etkileşim halindedir ve kesişim noktaları bulunmaktadır. Erişilebilirlik ilkesi de bu gibi örnekler söz konusu olduğunda tek bir ilke ile açıklanmaması sebebiyle sanat faaliyeti bakımından özgün bir ilke olarak ele alınabilir. Bununla birlikte, üç ilkenin kesişim noktasında bulunması ve aslında diğer ilkelerin erişilebilirlik amacına hizmet etmesi bu kavramın bir çatı kavram olarak kullanılması savını da destekleyebilir niteliktedir. Kanımızca sanat faaliyetinin erişilebilir olması ilke değil bir amaçtır ve kamu hizmeti ilkelerine tabi olarak sanat faaliyeti yürütülmesi bu amacın gerçekleşmesine ve bu vesileyle kamu yararının sağlanmasına imkân sunmaktadır.

E. Sanat Kamu Hizmetinin Bedellendirilmesi

Sanat kamu hizmetinin bedellendirilmesi hususu, bu faaliyetin özellikle sosyal adalet ilkesi kapsamında sunulduğu düşünüldüğünde özel önem arz etmektedir. Nitekim, sanatın ekonomiye katkı sunduğu sanatın desteklenme gerekçeleri arasında yer alsa da kamu bütçesinden desteklenmesinin arka planında ekonomik hayata değil sosyal hayata katkı sunma bulunmaktadır.[2002]

Kamu hizmetinde bedel hususu önemli bir tartışma konusudur. Meccaniliğin kamu hizmetinin ilkeleri arasında gören ve hizmetlerden bedel alınmaması gerektiğini söyleyen görüşlere ek olarak[2003] hizmetin finansmanı bakımından bireyselleştirmenin mümkün olmaması, hizmetin (örn. eğitim) zorunlu tutulması veya sosyal dışlanma durumlarını düzeltmek için tasarlanan sosyal hizmetler söz konusu olduğunda ücretsiz hizmet verilebileceği

[2002] Toepler, Zimmer, "Subsidizing the Arts", s. 31.
[2003] Görüşler ve ilgili kararlar için bkz. Tan, Bayazıt, **İdare Hukuku**, s. 344.

de söylenmektedir.[2004] Belirli hizmetlere herkesin erişim sağlayamadığı durumlarda ücretsiz hizmet sunumu söz konusu olabilir.[2005]

Günümüzde kamu hizmetlerinden bedel alınabileceği kabul edilmektedir.[2006] Kamu hizmetlerinin maliyetlerinin vergi yoluyla tüm topluma yayılması her durumda hakkaniyetli ve adil olmayacaktır.[2007] Kamu hizmetinin görülüş şekillerinin değişmesi ve mali kaynak gereksiniminin artması da bedel alınması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.[2008] Kamu hizmetlerinden alınacak bedelin makul ve erişilebilir olması; gerekirse idarenin dengeleme yapması gerekmektedir.[2009] Bedel alınırken de halkın ödeme gücü, ekonomik durum, eşitlik ilkesi, hakkaniyet, denge gibi ölçüler göz önünde bulundurulmalıdır.[2010]

Belirli kamu hizmetlerinin bedelsiz olması kabul edilse de[2011] kültür ve sanat faaliyeti kamu hizmeti değerlendirilirken gerçekleştirdiğimiz açıklamalara paralel olarak niteliği itibarıyla bedelsiz olarak sunulması gereken bir hizmet değildir. Bu hizmetlerden bedel alınmaması bu hizmetlerden yararlanan ve yararlanmayan arasında eşitsizlik oluşturacaktır. Bu doğrultuda bedel alınması eşitlik ilkesinin bir gereğidir.[2012]

Sanat kamu hizmeti faaliyetlerinin bedellendirilmesi Cumhuriyetin ilk yıllarından beri kabul edilmektedir.[2013] Kültür/sanat endüstrisinin mevcudiyeti göz önünde bulundurulduğunda, sanat aktivitelerinin de girişimci kimliği ile ve/veya hizmetin gerçek karşılığı esas alınarak kâr elde etme amaçlı olarak yani iktisadi ticari usulle sunulması veya kâr elde edilmesi teorik olarak mümkün olan kamu hizmetlerinden olduğu savunulabilir.[2014] Bununla birlikte, kültür ve sanata

---

[2004] Waline, **Droit administratif**, s. 391.
[2005] Plessix, **Droit administartif general**, s. 906.
[2006] Tan, Bayazıt, **İdare Hukuku**, s. 344–346. Ulusoy, **Türk İdare Hukuku**, s. 544. Farklı tartışmalar için ayrıca bkz. Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku Genel Esaslar Cilt 1**, s. 569–575. Bedelsizliğe ilişki bir ilke olmayışı hakkında bkz. Truchet, **Droit administratif**, s. 386. Kanunda veya anayasada açıkça öngörülmediği sürece bedelsizliğin bir kamu hizmeti ilkesi olmadığına ilişkin bkz. Debbasch, **Institutions et droit administratifs Tome 2**, s. 52.
[2007] Yasin, "Kamu Hizmeti", s. 561.
[2008] Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdare Hukuku**, s. 559.
[2009] Ulusoy, **Türk İdare Hukuku**, s. 544.
[2010] Yayla, **İdare Hukuku**, s. 82.
[2011] Gözler, **İdare Hukuku Cilt 2**, s. 347.
[2012] Yasin, "Kamu Hizmeti", s. 561. Kamu hizmetlerinin çoğalması ve hizmetten yararlananlarla yararlanmayanlar arası eşitlik sağlanabilmesi adına katılma payı alınmaktadır. Günday, **İdare Hukuku**, s. 336.
[2013] TBMM, "Devlet konservatuvarı ve Riyaseti Cumhur filârmonik orkestrası tarafından verilecek temsil ve konserlerin giriş ücretine tâbi tutulması hakkında kanun lâyihası ve Maarif ve Bütçe encümenleri mazbataları (1/484) (Sıra Sayısı: 21)", 1940, (Çevrimiçi) https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d06/c015/tbmm06015014ss0021.pdf.
[2014] Kâr elde etme amacına dayalı olarak iktisadi ticari usulle yürütülme kavramına ilişkin olarak bkz. Ayanoğlu, Oder, "İdarenin Özel Faaliyetlerinin Anayasal Temelleri Üzerine Kuramsal Bir Sorgulama", s. 2836. Belirli kamu hizmetlerinden kar elde edilebileceğine ve tartışmalara ilişkin bkz. Gözler, **İdare Hukuku Cilt 2**, s. 351. Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdare Hukuku**, s. 560. Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku Genel Esaslar Cilt 1**,

sağlanan bütçenin de limitli olduğu görülmektedir. Örneğin, 2023 yılı için KTB'ye ödenek olarak toplam 17.635.539.000 TL (yaklaşık 541 milyon Avro) tahsis edilmiş ve yıl içerisindeki eklemelerle birlikte ödenek 26.949.900.020 TL'ye (yaklaşık 827 milyon Avro) ulaşmıştır[2015] ve KTB'nin bütçe ödeneğinin genel bütçe ödeneği içindeki payı 2023 yılı için %0.40'tır.[2016] Ödenek artmış olmakla birlikte bütçe içindeki payın son 9 yılda en düşük olan yıl 2023'tür.[2017] 2019 yılında bu oran %0.60'tır.[2018] Bütçe içindeki oranının yanı sıra bakanlığın toplam ödeneğinde reel olarak da bir düşüş olduğu görülmektedir. 2019 yılında yaklaşık 1 milyar 45 bin Avro olan toplam ödenek 2023 yılı için yaklaşık 827 milyon Avrodur.[2019] Kültür ve sanata erişimin kolaylaştırılması hedefinde, kültür merkezi sayısının yapımı hedefinde olağandışı fiyat artışları sebebiyle hedefe ulaşılmadığı görülmektedir.[2020] Kamu eliyle yapımı başlatılan veya desteklenen proje sayısında da geri kalınmasının gerekçesi olarak da bütçe kısıtları gösterilmektedir.[2021]

Devletin sanat faaliyeti üstlenmesinin amaçlarından birinin sanata erişim sağlamak olduğu ve sanata erişimin önündeki engellerden birinin ekonomik koşullar olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. İdarenin sanat faaliyetini kamu hizmeti olarak yürütmesinin amacı kâr elde etmek değil, ihtiyacı karşılayarak kamu yararı sağlamaktır. Kamu hizmetlerinin yürütülmesinde kâr elde edilmesi de kabul edilebilir; bununla birlikte bu ancak kamu yararı gerçekleştikten sonra mümkün olmalı ve kâr elde etmek genel ihtiyacın karşılanması amacının önüne geçmemelidir. Kamu hizmetinin ilkeleri ele alınırken sanat faaliyetinin kamu hizmeti olarak sunulmasının arka planında belirtildiği üzere sosyal adalet ilkesi vardır. Sanat faaliyetinin tamamen iktisadi ticari usulle sunulmasının sanata erişimi sağlama amacıyla çatışması durumunda bu faaliyetlerin düşük bedellerle sunulması gerekmektedir. Bu bedelin hizmetten yararlananların ekonomik gücünü dikkate alarak belirlenmesi önemlidir ve söz konusu bedel

s. 573. Kamu hizmetlerinde kar elde etmenin söz konusu olmaması gerektiğine ilişkin bkz. Özay, **Günışığında Yönetim**, s. 238. İktisadi nitelikte olmayan kamu hizmetlerinde, kar amacı güdülemeyeceği, bunun sosyal devlet ilkesine aykırı olacağı AYM kararlarında yer bulmaktadır. Bkz. Karahanoğulları, **Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim)**, s. 233. Karar: AYM, E. 1969/31, K.1971/3, T.12.1.1971.

[2015] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 52. Avro karşılıkları 1 Ocak 2024 tarihi kurları dikkate alınarak hesaplanmıştır.

[2016] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, **a.y.** Avro karşılıkları 1 Ocak 2024 tarihi kurları dikkate alınarak hesaplanmıştır.

[2017] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, **a.y.**

[2018] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, **a.y.**

[2019] 2019 ödeneği 1 Ocak 2020, 2013 ödeneği ise 1 Ocak 2024 tarihi kurları dikkate alınarak hesaplanmıştır. Fransız Kültür Bakanlığı'nın bütçesi ise 2023 yılı içi 4.6 milyar avrodur. Ministère de la Culture, "Chiffres clés, statistiques de la culture et de la communication 2024", s. 24.

[2020] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 277. Benzer şekilde bkz. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "2022 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 264.

[2021] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 277. Kapsamında müzik ve sahne sanatları ile görsel sanat etkinlikleri girmektedir.

yararlanımı ortadan kaldıracak miktarda olmamalıdır.[2022] Bu doğrultuda, sanat faaliyetlerinin "toplumun geniş bir kesimine ulaşabilmesi için" daha düşük bedellerle sunulabileceği belirtilmiştir.[2023] Kültüre erişimin fiyatının düşürülmesi talebi artıran bir strateji olarak değerlendirilmektedir.[2024] Bazı durumlarda katılımın arttırılabilmesi için yalnızca faaliyetin değil aynı zamanda ulaşımın veya yemek masraflarının karşılanması da önerilmektedir.[2025]

Nitekim, halkın katılım gücünün düşüklüğü sebebiyle kamu hizmetlerinde zarar doğması kabul edilebilir bir durumdur.[2026] Örneğin Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası konserlerinin ücretli olduğu, konser biletlerinin fiyatını yıllık olarak Yönetim Kurulu tarafından tespit edildiği ve KTB tarafından onaylandığı görülmektedir.[2027] Bununla birlikte belirli zamanlarda daha ucuz ve öğrenciye indirimli olarak konser verilmesi ve okullarda ücretsiz konserler düzenlenmesi öngörülmektedir.[2028] Belediyelerin de bazı faaliyetlerini örneğin çocuklar için olan eğitici tiyatro oyunlarını belirli dönemlerde ücretsiz sahnelendiği veya ücretsiz sinema gösterimi gerçekleştirdiği görülmektedir.[2029]

DTGM de faaliyetlerini bedel karşılığında yürütmektedir. DTGM'nin gişe geliri ve dergi ve broşür satışından gelir elde ettiği görülmekle birlikte, bütçesini devletten aldığı hazine yardımıyla birlikte oluşturmaktadır.[2030] 2023 yılı gelirlerine bakıldığında DTGM'nin teşebbüs ve mülkiyet gelirleri (kitap, yayın vb. ve diğer mal satış gelirleri, gişe gelirleri, diğer hizmet gelirleri, lojman veya diğer taşınmaz gelirleri) değerlendirildiğinde, bu gelirlerin hazine yardımının çok altında olduğu görülmektedir.[2031] Örneğin 2023 yılı için gerçekleşen gişe geliri 44.591.916 TL (yaklaşık 1.367.272 Avro) iken alınan hazine yardımı toplam 1.617.822.000

[2022] Atay, **İdare Hukuku**, s. 573.
[2023] Atasayan, **Kamu Hizmetlerinin Süreklilik ve Düzenlilik İlkesi**, s. 101. Devlet tiyatrosunun bilet ücretlerinin ucuzluğu nedeniyle toplumun her kesimine ulaşabilmesine ilişkin bkz. Yüksel, "Cumhuriyet'in 100. Yılında Türk Tiyatrosu", s. 89.
[2024] Saez, "Mythes et limites de la politique culturelle", s. 33.
[2025] İstanbul Kültür Sanat Vakfı, "Erken Çocukluktan Gençliğe Sanatla Büyümek", s. 56. Cumhuriyetin dönemlerinde tiyatroların daha geniş seyirciye ulaşabilmek için açık alanlarda oynadığı bazı oyunların parasız olarak sunulmasına ilişkin bkz. Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi**, s. 353.
[2026] Altın, **Kamu Hizmeti Kamu Hizmeti Anlayışında Değişim ve Kalite**, s. 33.
[2027] 3942 sayılı Devlet Konservatuvarı ve Riyaseticumhur Senfoni Orkestrasi Tarafindan Verilecek Temsil ve Konserlerin Giriş Ücretine Tabi Tutulması Hakkında Kanun, R.G. No: 4691, T. 20.12.1940 md. 1 -2 ve Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası Yönetmeliği md. 39.
[2028] Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası Yönetmeliği md. 35.
[2029] T.C. Afyonkarahisar Belediyesi, "Afyonkarahisar Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 433. T.C. Antalya Büyükşehir Belediyesi, "Antalya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 77. T.C. Kars Belediyesi, "Kars Belediye Başkanlığı 2023 Mali Yılı Faaliyet Raporu", s. 106. T.C. Van Büyükşehir Belediyesi, "Van Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 331. T.C. Van Büyükşehir Belediyesi, **a.g.e.**, s. 336.
[2030] Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, "Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü 2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 26.
[2031] Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, **a.g.e.**, s. 28.

TL'dir (yaklaşık 49.605.444 Avro).[2032] Yani oyunlardan elde edilen gelir, hazine yardımının %3'ü bile değildir. DTGM'nin 2023 yılındaki toplam gideri ise 1.629.128.018 TL (yaklaşık 49.952.108 Avro) olarak belirtilmiştir.[2033] Bu da aslında bedellendirmenin ticari bir usulle yapılmadığını göstermektedir. DOB'un 2023 yılı gelir gerçekleşme verileri incelendiğinde gişe gelirinin 57.705.506 TL (yaklaşık 1.769.359 Avro) olduğu görülmektedir. DOB'a yapılan toplam hazine yardımı ise 1.530.117.000 TL'dir (yaklaşık 46.916.245Avro).[2034] DOB'un toplam harcaması ise 1.597.568.981 TL (yaklaşık 48.984.449 Avro) olarak hesaplanmıştır.[2035] Görüldüğü üzere burada da arada büyük fark bulunmaktadır.

Sanat faaliyetlerinden yararlanmak isteyenlere yönelik olarak verilen müdavim kartları veya indirim kartları gibi kartların sosyo-ekonomik olarak dezavantajlı grupların yararlanması için önemli olduğu belirtilmektedir.[2036] Ayrıca, tüketicilere imkan sunan kupon sisteminin (*voucher system*) sanatta çeşitlilik ve yaratıcılığı daha fazla destekleyeceği söylenmektedir.[2037] İtalya'da başlatılan ve her İtalyan vatandaşının 18 yaşına bastığında kitaplara harcamak üzere kendilerine verilen 500 Avro hediyenin benzeri sanat bakımından da yapılabilir.[2038] Belirli müze ve ören yerlerine sınırsız ziyaret imkânı sunan müzekart uygulaması ve öğrencilere sunulan indirimli müzekart uygulaması vatandaşa sanata erişim sağlamaları için sunulan imkanlar arasında yer almaktadır.[2039] Müzekarta talep olduğu görülmektedir. 2023 yılında 4.214.303 müze kart satıldığı görülmekte ve bu satış daha önceki yıllara göre önemli oranda artış göstermektedir.[2040] Benzer bir uygulama diğer sanat faaliyetleri için de düşünülebilir. Belirli bir ücret karşılığında alınan veya ekonomik olarak dezavantajlı konumda olan kişilere ücretsiz sunulabilen sanat kart ile belirli sayıda tiyatro/operaya gitme imkânı sunulabilir.[2041] Bazı belediyelerin kültür kart uygulaması başlattığı görülmektedir, örneğin Konya Büyükşehir Belediyesi uygulamasına göre sosyal sorumluluk projelerine katılarak puan toplayan gençler puanlarını kültürel harcamalarda kullanabileceklerdir.[2042]

[2032] Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, **a.y.**
[2033] Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, **a.g.e.**, s. 27.
[2034] Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü, "2023 Yılı Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu", s. 10.
[2035] Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü, **a.g.e.**, s. 8.
[2036] İstanbul Kültür Sanat Vakfı, "Kültür Sanatta Katılımcı Yaklaşımlar", s. 42.
[2037] Frey, "State Support and Creativity in the Arts: Some New Considerations", s. 75.
[2038] https://www.independent.co.uk/arts-entertainment/from-today-every-italian-will-get-eu500-from-the-government-on-their-18th-birthday-to-spend-on-books-a7397021.html
[2039] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 250.
[2040] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, **a.g.e.**, s. 245.
[2041] Kültür karta ilişkin benzer şekilde bkz. Akdoğan, **Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi**, s. 131.
[2042] "Amaç ve Açıklama", **Genç Kültür Kart**, (Çevrimiçi) https://www.genckultur.com/, 30.05.2025.

Bunlara ek olarak, özel kurumların ağırladığı ve yüksek ücretlerle izlenen yabancı sanatçıların idarenin kültür merkezlerinde ağırlanması ve sanatın düşük bedellerle sunulması için işbirliği yapılması da önerilmiştir.[2043] Bu gibi bir işbirliği yapılırken, sanatın toplumun her kesimini bir etkinlikte buluşturabilmeyi amaçladığı göz ardı edilmemelidir.[2044] Burada savunulan bir etkinliğin gelir düzeyi farklı olan kişilere farklı alanlarda ve zamanlarda sunulması değil herkesin evrensel sanat etkinliklerine ulaşabilmesidir.

Sanat eserlerine ulaşım sağlarken, çok düşük miktarda bedellendirmenin faaliyetten yararlanıma ilişkin risk barındırabileceği tespitinde bulunulabilir. Kapalı gişe oynayan bir şehir tiyatrosu oyununda belirli miktarda koltuğun oyun sırasında boş olmasının sebeplerinden biri alınan biletlerin kullanılmaması olabilir. Bu da belirli ekonomik seviyedeki seyircinin "önemsiz" bulduğu bedellendirmeden kaynaklanabilecektir. Bunun gerekçesini bir maldan malın üretimine katılmadan faydalanılması olarak tanımlanan bedavacılık sorunu (*free rider problem*) oluşturmaktadır.[2045] Yararlanıcıların gerçek değerinden daha az bir ücret ödenmesi durumunda da bu problem oluşmaktadır.[2046] Bu da kamu kaynaklarının verimsiz harcanması anlamını taşır. Halihazırda üretilen bir hizmet söz konusu olduğunda izleyici sayısındaki değişiklik maliyeti doğrudan etkilemeyecektir. Bununla birlikte, söz konusu hizmetten örneğin 100 kişi yararlanabilecekken ve bu yönde bir talep varken, bu hizmetin bilet alıp gidilmemesi sebebiyle daha az yararlanıcıya ulaşması kaynakların verimli kullanılmaması olarak yorumlanabilir. Ayrıca, bazı durumlarda düşük fiyatın katılımı artırmadığı, halihazırda sanata erişim sağlayabilen zenginlere daha fazla katkı sağladığı da belirtilmektedir.[2047] Bu gibi dışsallıklar, ekonomik olarak erişim sağlamakta zorlanan kesimlerin sanata erişebilirliğinin sağlanması için daha düşük bedellendirilen kategoriler oluşturulması (örn. öğrenci, emekli kategorisi) veya ekonomik duruma göre indirimli erişime imkân sunan gelecek kültür sanat kartlarının paylaşılması ile çözülebilir.

Sanat kamu hizmetinin bedellendirilmesine ilişkin olarak değerlendirilmesi gereken bir husus, asli hizmetin değil yan hizmetlerin/malların bedellendirilmesidir. İş modeli olarak kullanılan ve temel hizmetler ücretsiz sunulurken diğer yan veya gelişmiş hizmetler için para

[2043] "Sanata Erişim Sınıfsal Bir Hak Mı?", **KREKSA**, 2015, (Çevrimiçi) https://www.kreksa.com/single-post/2015/01/19/Sanata-erişim-sınıfsal-bir-hak-mı.
[2044] **a.y.**
[2045] Heather Savigny, "free riding", y.y., (Çevrimiçi) https://www.britannica.com/topic/free-riding.
[2046] Robert Albanese, David D. van Fleet, "Rational Behavior in Groups: The Free-Riding Tendency", **The Academy of Management Review**, C. 10, No: 2, 1985, s. 244.
[2047] Netzer, **The Subsidized Muse**, s. 33.

talep edilmesi olarak tanımlanabilecek *freemium* yönteminin[2048] sanat faaliyetleri bakımından kullanıldığı görülebilmektedir. Sanat faaliyeti yürütülen yerde sunulan yemek hizmetleri veya hediyelik eşyaların karlılık ve verimlilik esaslarına göre bedellendirilmesi, hizmetten yararlanımı caydırmayacağı gibi kamu kaynaklarının etkin kullanımı anlamına gelecektir. DOB tarafından sahnelenen bir bale biletinin düşük bedelle sunulurken, söz konusu eserin kataloğunun ücretli satılması, özellikle de günümüzde eser bilgilerine erişimin kolaylığı düşünüldüğünde, bedellendirmede denge sağlamak için bir yöntem olabilir. KTB'ye tahsisli bulunan taşınmazların, kültür merkezlerinin, müzelerin vb. büfe, satış hizmeti, otopark gibi gelir getirici mekanlarının kiraya verilerek gelir elde edildiği görülmektedir.[2049] Örneğin, İstanbul Atatürk Kültür Merkezi İşletme Müdürlüğü'nün toplam geliri toplam giderinden yüksektir.[2050] Bunun arkasında salonun tahsis gelirleri, ticari işletme gelirleri, sanat dışı faaliyetlerden alınan (restoranlar) kira gelirleri vardır.[2051] Toplam gelirinin giderden daha yüksek olduğu bu kültür merkezinde salon bilet gelirlerinin giderlerin ancak yarısından biraz fazlasını karşılayabildiği tespit edilebilmektedir.[2052]

Son olarak tekrar belirtmek gerekir ki, sanat faaliyetleri bedellendirilirken özel kişi sanatçıların ve sanat kurumlarının sanat ve girişim özgürlüklerine müdahale edilmemesi gerekmektedir.[2053]

F. Hangi Sanat: İdarenin Takdir Yetkisi

Kanun koyucunun teorik olarak idarenin faaliyetlerini en ince ayrıntısına kadar düzenleyeceği söylenebilse de fiili durum buna imkân sunmamaktadır.[2054] Kamu hizmetlerinin düzenlenebilmesi ve eksiksiz olarak sunulabilmesi için idarelere hukuk kuralları içerisinde hareket serbestisinin tanınması gerekmektedir.[2055] İdareye takdir yetkisinin tanınmasının gerisinde kamu yararı bulunmaktadır.[2056]

[2048] Freemium "müşterileri diğer mal veya hizmetleri satın almaya ikna etmek için bir işletme tarafından verilen ücretsiz hediye gibi bir teşvik" olarak tanımlanırken aynı zamanda "temel hizmetlerin ücretsiz olarak sunulduğu, ancak daha gelişmiş özelliklerin ücretli olduğu bir iş modeli" olarak da tanımlanmaktadır. Tanım için bkz. Oxford English Dictionary, "freemium", 2023, (Çevrimiçi) https://www.oed.com/dictionary/freemium_n?tl=true. Çeviri tarafımızca yapılmıştır.
[2049] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "2022 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 236.
[2050] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 247.
[2051] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, **a.y.**
[2052] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, **a.g.e.**, s. 247–248.
[2053] Kültür profesyonellerinin ücretsiz etkinlikleri eleştirmesine ilişkin bkz. İstanbul Kültür Sanat Vakfı, "Türkiye'de Yerel Kültür Ekosistemi", s. 87.
[2054] Günday, **İdare Hukuku**, s. 42.
[2055] Cemil Kaya, **İdarenin Takdir Yetkisi ve Yargısal Denetimi**, 2. baskı, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2014, s. 13.
[2056] Gözler, **İdare Hukuku Cilt 1**, s. 1067.

Farklı şekillerde tanımlanan takdir yetkisi[2057] "idarenin serbestçe veya mevcut seçeneklerden birini uygun gördüğünce tercih ederek karar alabilme imkanıdır."[2058] Bu yetki hem bir konuda karar alıp almamayı hem de "birden fazla karar arasında seçim yapma imkanı"nı içermektedir.[2059] İdarelere birçok işlemin yapılabilmesi konusunda görev ve yetki verilmesinin de takdir yetkisine sahip olduğunun göstergesi olarak sunulmaktadır.[2060] İdarenin birçok görevinden hangisine öncelik vereceği ve hangi yer ve zamanda gerçekleştirileceği takdir yetkisi içerisinde kalmaktadır.[2061] Bu sınırlanamaz bir yetki değildir. Takdir yetkisi yargısal denetime tabidir.[2062] İdari yargının keyfiliği önlemek ve bireylerin hak ve özgürlüklerini korumak için takdir yetkisinin denetlenmesi gerekmektedir.[2063]

İdarenin sanat faaliyeti yürütmesine ilişkin kendisine tanınan takdir yetkisinin temel hak ve özgürlükleri ihlal riskinin yüksek olduğunu söylemek çok mümkün gözükmese de sanat faaliyetinin vergiler ile yürütüldüğü en azından bir kısmının sübvanse edildiği bilinmektedir. Bu bağlamda bütçenin kamu yararına uygun kullanılması bakımından idarenin bu yetkisini nasıl kullanıldığı önem taşımaktadır. Sanat faaliyeti bakımından takdir yetkisinin kullanımı, objektif sanat tanımının kabul edilmesi ve bu tanımın devlet tarafından yapılması riskini barındırmaktadır. Nitekim, sanat idare tarafından endoktrinasyon aracı olarak kullanılabilen bir araçtır. Halide Edip bir söyleşisinde devletin bir ideolojiyi korumasının doğal olduğunu fakat bu korumanın tekel yaratması durumunda sanatı "fabrikadan çıkmış seri halinde çanak ve çömleğe" benzeyeceğini belirtir.[2064] Bu benzetme idarenin sanat faaliyeti yürütürken kullandığı takdir yetkisinin önemini göstermektedir.

Sanat faaliyetinin gerek vergilerle yürütülmesi gerekse tek yönlü bir ideoloji dayatmak suretiyle diğer görüşlere alan tanınmaması riskini barındırması sanat faaliyeti söz konusu olduğunda takdir yetkisinin nasıl kullanılması gerektiği sorusunu doğurmaktadır. Bu soru, sanat kavramının da yukarıda ortaya konduğu üzere sanatın tanımlanmasındaki zorluk nedeniyle zor

---

[2057] Farklı tanımlamalar için bkz. Kaya, **İdarenin Takdir Yetkisi ve Yargısal Denetimi**, s. 18–26.
[2058] Yayla, **İdare Hukuku**, s. 190. Takdir yetkisi idarelere en az iki karar arasında seçim yapma imkanı sunan yetkisi olmasına ilişkin bkz. Gözler, **İdare Hukuku Cilt 1**, s. 1060. Doktrin ve yargı kararlarında farklı terimler kullanıldığı da belirtilmektedir. Kaya, **İdarenin Takdir Yetkisi ve Yargısal Denetimi**, s. 7–8.
[2059] Gözler, **İdare Hukuku Cilt 1**, s. 1060.
[2060] Gözler, **a.g.e.**, s. 1066.
[2061] Gözler, **a.g.e.**, s. 1066–1067.
[2062]Yayla, **İdare Hukuku**, s. 191–193.
[2063] Takdir yetkisi alanında bireylerin temel hak ve özgürlüklerini ihlal tehlikesi bulunmasına ilişkin bkz. Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdare Hukuku**, s. 120. Temel hak ve özgürlükler ile çatışan bir takdir yetkisi söz konusu olduğunda idarenin teknik değerlendirmelerinin de yargı denetimine tabi olmasına ilişkin bkz. Onur Karahanoğulları, **İdarenin Hukukla Kavranması: Yasallık ve İdari İşlemler (Yargı Kararlarına Dayalı Bir İnceleme)**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2011, s. 516. Yazar "takdiri yetki" kavramını kullanmaktadır.
[2064] "Edebiyat Söyleşileri", y.y., (Çevrimiçi) https://edebiyatsoylesileri.com/post/616282102156099584/halide-edip-adıvar-büyük-edebiyatlar-büyük.

bir sorudur; zira soruya verilecek cevap yerindelik alanına girme riski barındırmaktadır. Benzer bir soru sanatın popüler kültür dikkate alınarak sunulması bakımından da geçerlidir. Nitekim, ihtiyaca odaklanmayan ve fakat yalnızca popülerliği göz önüne alarak eğlence amaçlı sunulan bir sanat için kamu kaynağı harcanması teorik olarak sorgulanması gereken bir husustur. Bununla birlikte takdir yetkisinin yargısal denetiminin sınırını yerindelik oluşturmakta ve Anayasa md. 125/4 uyarınca yargı yeri yerindelik denetimi yapamamaktadır.[2065] Bir işlem ve eylemin ihtiyaca uygun olup olmadığının değerlendirilmesinin yargının idarenin yerine geçmesi anlamına geldiği belirtilmektedir.[2066] Fakat belirtmek gerekir ki, takdir yetkisinin kamu yararı ve kamu hizmeti gerekliliklerine uygun olup olmadığının değerlendirilmesi yapılabilir.[2067] Bu doğrultuda (i) görevleri arasında sanat faaliyeti yürütme bulunan idarelerin bu faaliyetleri yürütüp yürütmemesi ve (ii) yürütme kararı aldığı sanat faaliyetlerini ne şekilde ve kapsamda yürüteceği takdir yetkisinin değerlendirilmesini gerektirmektedir. Nitekim, takdir yetkisi keyfi hareket etme yetkisi vermemektedir ve hukuka uygun olarak kullanılmalıdır.[2068]

İdarenin zorunlu kılınmayan fakat kamu hizmeti olarak belirlenmiş bir alanda bu hizmeti yüklenip yüklenmeme konusunda takdir yetkisi bulunmaktadır.[2069] Görevleri arasında sanat faaliyeti yürütmek de bulunan idarelerin, diğer faaliyetleri önceliklendirebileceğinin kabulü kanımızca mümkündür. Anayasa md. 65'in de buna imkân verdiği düşünülmektedir. İdarenin kendisine tanınan yetkileri mali ve teknik imkanlarına göre kullanması gerekmektedir.[2070] Örneğin, mahalli idareler Belediye Kanunu md. 14'te verilen görevleri mahalli müşterek ihtiyaç gözeterek yürütmelidir. Yine aynı maddede "hizmetlerin yerine getirilmesinde öncelik sırası, belediyenin malî durumu ve hizmetin ivediliği[nin]" dikkate alınarak belirleneceği ifade edilmektedir. Bu doğrultuda, belediyelerin muhakkak kültür faaliyeti yürütmesine gerek olduğu düşünülmeyebilir.[2071] Bununla birlikte sanat faaliyeti yerine getirmek için kurulmuş idarelerin (örneğin DTGM veya DOB) bu faaliyeti hiç

[2065] Ayrıca bkz. 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu, R.G. No: 17580, T. 20.01.1982, md. 2/2.
[2066] Kaya, **İdarenin Takdir Yetkisi ve Yargısal Denetimi**, s. 176. Kanımızca, hukuk kuralları ihtiyacın gerekliklerini öngörüyorsa, idarenin işlem ve eylemlerinin bu gerekliliklere uygun olup olmadığı değerlendirilebilir. İhtiyaca uygun olanlar arasında hangisinin tercih edileceği yerindelik kapsamında ele alınmalıdır.
[2067] Akgüner, **İdare Hukuku**, s. 110.
[2068] Şeref A. Gözübüyük, Turgut Tan, **İdare Hukuku Cilt II**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2016, s. 500. İdarenin karar alıp almama serbestîsinin takdir yetkisi olarak ele alınmasının hatalı olduğu da belirtilmiştir. Bkz. Karahanoğulları, **İdarenin Hukukla Kavranması: Yasallık ve İdari İşlemler (Yargı Kararlarına Dayalı Bir İnceleme)**, s. 499.
[2069] Atay, **İdare Hukuku**, s. 559.
[2070] Kaya, **İdarenin Takdir Yetkisi ve Yargısal Denetimi**, s. 35. Danıştay, 12. Daire, E. 1972/1951, K. 1974/859, T. 13.12.1973, Danıştay Dergisi 1975, 16-17, s. 448.
[2071] Gözler, belediyelere verilmiş görevlerin yapılması gerektiğini; fakat bu görevlerin yerine getiriliş biçimi ve zamanı bakımından takdir yetkisi olduğunu belirtmektedir. Gözler, **İdare Hukuku Cilt 1**, s. 1066–1067.

yürütmeyeceklerini söylemek mümkün değildir. Bir kamu kuruluşu bir hizmeti yerine getirmek için kurulduysa bunu yerine getirmek zorundadır ve fakat işleyişini kendisi belirleyebilir.[2072] Örneğin, tiyatro kurulacak yerler bakımından DTGM'nin lüzum görmesi gerekmekte yani takdir yetkisi bulunmaktadır.[2073] Aksi, bu idarelerin kuruluş amacıyla bağdaşmayacaktır. Ayrıca, idarenin takdir yetkisi kapsamında tesis edebileceği bir işlemi imkanlar olmasına rağmen tesis etmemesinin kabul edilmeyeceği de belirtilmektedir.[2074]

İkinci olarak, hangi sanat faaliyetinin ne şekilde yürütüleceği sorusu değerlendirilmelidir. İdarenin takdir yetkisini "kanuni düzenlemenin çizdiği sınırlar içinde", Anayasada yer alan ilkelere uygun şekilde, eşitlik ilkesini gözeterek, "kamu yararı ve kamu hizmeti gereklerine uygun" olarak ve gerekçeli şekilde kullanması gerektiği söylenmektedir.[2075] Eşitlik ilkesi ve ölçülülük ilkesinin takdir yetkisinin yargısal denetiminde önemli kriterler olarak ele alındığı da görülmektedir.[2076] Takdir yetkisinin kullanılmasına ilişkin Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tavsiye kararı da bulunmaktadır.[2077] Bu kararda yer alan temel ilkeler; (i) takdir yetkisinin veriliş amacından başka bir amaç için kullanılmaması; (ii) söz konusu olayla ilgili unsurların dikkate alınarak tarafsız ve nesnelliğin gözetilmesi; (iii) ayrımcılıktan (hakkaniyete aykırı) kaçınılarak eşitlik ilkesinin gözetilmesi; (iv) kararın kişilerin hak, özgürlük ve menfaatleri üzerinde yaratacağı olumsuz etkilerle amaç arasında bir denge kurulması; (v) makul süre içerisinde kullanılması; (vi) idare hukuku kurallarını istikrar içerisinde uygularken olayın somut özelliklerinin dikkate alınması olarak listelenmiştir. Temel ilkelerin dışında usul ve takdir yetkisinin denetimine ilişkin de ilkelere yer verildiği görülmektedir. Bu bağlamda aleniliğin sağlanması, idare hukukunun genel kurallarından ayrılınması durumunda gerekçesinin bildirilmesi, takdir yetkisinin hukuki denetime tabi olması, işlemin makul sürede yapılmamasının denetime tabi olması ve denetimi gerçekleştiren kurum

[2072] Truchet, **Droit administratif**, s. 367.
[2073] Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, "Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü 2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 22.
[2074] Günday, **İdare Hukuku**, s. 42.
[2075] Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdare Hukuku**, s. 122. Benzer şekilde bkz. Tan, Bayazıt, **İdare Hukuku**, s. 864. Anayasal kurallara uygunluk denetlenirken sosyal devlet ilkesi, aile birliğinin korunması ilkesi, eşitlik ilkesi, idarenin bütünlüğü ilkesi, savunma hakkı, düşünce ve kanaat hürriyeti, ölçülülük ilkesi, çevrenin korunması ilkesi gibi alt başlıkların ayrı ayrı değerlendirildiği de görülmektedir. Kaya, **İdarenin Takdir Yetkisi ve Yargısal Denetimi**, s. 130–157. Kamu hizmeti gerekleri ve kamu yararına uyulması gerektiğine ilişkin ayrıca bkz. Kaya, **a.g.e.**, s. 157–166.
[2076] Kaya, **İdarenin Takdir Yetkisi ve Yargısal Denetimi**, s. 130.
[2077] Kararın Türkçesi için bkz. Onur Karahanoğulları, "İdari Takdir Yetkisinin Kullanılmasına İlişkin R(80)2 Sayılı Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Tavsiye Kararı", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 45, No: 1–4, 1996.

veya mahkemenin gerekli bilgileri alma yetkisi bulunması bu ilkeler arasında yer almaktadır.[2078]

Sanat kamu hizmeti yürütülmesinin arkasında yatan sosyal adalet ilkesi, anayasal sınırlar ve yukarıda ele alınan ilkeler göz önünde tutulduğunda kamu yararının gerçekleşebilmesi için devletin esas alması gereken prensibin "en iyiyi" "en fazla kişi" için (*the best to the most)* sunmak olduğu düşünülmektedir.[2079] Bir başka şekliyle bu durum "[h]alka en güzeli, en iyiyi verme" gerekliliği olarak dile getirilmiştir.[2080] Örneğin tiyatro özelinde burada amaçlananın sınıf ayrımı gözetmeksizin herkese açık ve erişilebilir olan ve aynı zamanda nitelik olarak seyirciye estetik tat veren ve eleştirme/tartışma gücünü geliştiren bir tiyatro faaliyeti yürütmek olduğu görülmektedir.[2081]

Bu yaklaşıma ilişkin temel sorular arasında "en iyinin" "en fazla kişi" için nasıl erişilebilir kılınacağı, etkileyici sanat ile amatör sanat arasında dengenin nasıl kurulacağı, sanatta mükemmeliyet desteklenirken kültürel, etnik, sınıf, coğrafi veya yaş dağılımının nasıl gözetileceği, farklı sanat dalları arasında dengenin nasıl kurulacağı, kültür politikasının ne ölçüde merkezileşeceği soruları bulunmaktadır.[2082] Bağımsız idari otoritelerin teknik ve uzmanlık gerektiren konularda karar alması sebebiyle bunların işlemleri üzerinde yapılan denetimin "minimum" olup olamayacağı tartışması[2083] kanımızca sanat faaliyeti bakımından da geçerli olacaktır. Devletin sunması gerektiği düşünülen sanat eserlerinin sıralanması bu tezin sınırını aşmaktadır. Fakat burada önemli iki unsur bulunmaktadır. "En iyiyi" "en fazla kişi" için erişilebilir kılmak için hangi sanatın sunulacağına yetkin kurumların karar vermesi ve bu kurumların yine yetkin kişiler tarafından oluşturulmuş kriterleri gözetmesidir. Bu kurumların vereceği kararlar da idarenin yerindelik denetimi alanına girecektir. Bununla birlikte bu yetkinin sınırsız olmadığı belirtilmelidir. Takdir yetkisinin kötüye kullanılmasının engellenmesi hukuk devletinin de temelinde yatmaktadır.[2084] İdarenin takdir yetkisini siyasi amaçlarla veya özel amaçlarla kullanması yetki saptırması teşkil edecektir.[2085] Bunun sınırını

[2078] Council of Europe Committee of Ministers, "Recommendation No. R (80) 2 of the Committee of Ministers Concerning the Exercise of Discretionary Powers by Administrative Authorities", 1980, (Çevrimiçi) https://rm.coe.int/16804f22ae.
[2079] Benzer değerlendirme için bkz. Mautner, **Human Flourishing, Liberal Theory, and the Arts**, s. 117.
[2080] And, **Kısa Türk Tiyatrosu Tarihi**, s. 266.
[2081] And, **a.y.**
[2082] Mautner, **Human Flourishing, Liberal Theory, and the Arts**, s. 120. Kurumların "*mainstream*" bir anlayışı takip etmesi ve klasik ve romantik dönem yapıtlarına odaklanması ve çağdaş sanat eserlerine yer vermemesi eleştirisi için bkz. Gültekin, "Türkiye'de Kültürel Haklar Sorunsalına Sanatsal Açıdan Bir Bakış", s. 455.
[2083] Tan, Bayazıt, **İdare Hukuku**, s. 875–876. Benzer şekilde Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku Cilt II**, s. 523–524.
[2084] Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdare Hukuku**, s. 120.
[2085] Kaya, **İdarenin Takdir Yetkisi ve Yargısal Denetimi**, s. 196.

da anayasal ilkeler oluşturacaktır. Örneğin toplumun bir kesimine (örn. kadınlara) yönelik şiddeti içeren bir sanat faaliyeti, sanat özgürlüğü kapsamında korunabilecek olsa da bu faaliyetin idare tarafından yürütülmesi idarenin cinsiyet ayırt etmeden eşitlik ilkesine uygun hareket etme ya da bireylerin maddi varlıklarını koruma yükümlülüğüne aykırılık anlamına gelecektir. Bu doğrultuda idare takdir yetkisini, Anayasanın kendisi için öngördüğü sınırlar çerçevesinde kullanmalıdır.

Kanımızca sanat faaliyeti bakımından olması gereken sanat faaliyeti mozaiği oluşturulmasıdır. Herkese hitap edebilen, herhangi bir ayrım gözetmeksizin çoğulculuk anlayışı içerisinde geliştirilen, farklı sanat türlerine ve her bir sanat türü içerisinde farklı sanat eserlerine yer veren bir mozaik oluşturulması "en iyiyi" "en fazla kişi" için sağlama anlamına gelecektir. Burada eksikliklerin tespit edilmesi ve o şekilde bir değerlendirme yapılması da önem arz edecektir. Nitekim özel kişi sanatçılar ve sanat kurumları herkesi temsil edemese de kamu kurumları eksiklikleri tespit edip boşlukları doldurup "herkesi kapsayacak" şekilde bir kültür politikası izleyebilir.[2086] Burada belirtmek gerekir ki, "Devletin dini olamayacağı gibi devlet sanatı da" olmamalıdır.[2087] Kültür alanına iktidar mücadelesi amacıyla yaklaşıldığında kültürel çeşitlilik ve zenginlik korunamayacak ve çoğulculuk ile bağdaşmayan bir anlayış ortaya çıkacaktır.[2088]

Takdir yetkisi söz konusu olduğunda ele alınması gereken bir diğer husus devletin sanat faaliyeti yürütürken taraflı davranmasıdır. Devletin, yalnızca belirli bir sanat anlayışını tercih etmesi veya sanat yoluyla belirli görüşleri aşılaması tarafsızlık ilkesi bağlamında ele alınması gereken bir hususdur. Bu durum devlet-sanat ilişkisinin yarattığı şüpheler bakımından da önem teşkil etmektedir. Eşitlik ilkesi, takdir yetkisi kullanılırken esas alınması gereken temel ilkelerden biridir.[2089] Bu ilke değerlendirilirken söylendiği üzere idarenin kamu hizmetini laiklik, tarafsızlık, çoğulculuğa saygılı ve fırsat eşitliğini sağlayacak şekilde yürütmesi gerekmektedir.[2090] Bu da yürütülen sanat faaliyetine karar verilirken ırk, dil, din, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, kanaat gibi nitelikler sebebiyle herhangi bir ayrımcılık yapılmamasını gerektirmektedir. Devletin kültür politikası belirlerken dikkatli olması, "uzun vadeyi hedeflemesi ve bireylere kısıtlamalardan arındırılmış bir sanat yaşamı alanı sunması" önem arz

[2086] İstanbul Kültür Sanat Vakfı, "Kültür Sanatta Katılımcı Yaklaşımlar", s. 33.
[2087] Kanadoğlu, "Sanat Özgürlüğü", s. 194.
[2088] Akdoğan, **Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi**, s. 111.
[2089] Karahanoğulları, **İdarenin Hukukla Kavranması: Yasallık ve İdari İşlemler (Yargı Kararlarına Dayalı Bir İnceleme)**, s. 519.
[2090] Keskin, **Kamu Hizmetinde Eşitlik İlkesi**, s. 38.

etmektedir.[2091] "En iyiyi" "en fazla kişi" için sunmak temel alındığında, ayrımcılığın önüne geçileceği de düşünülmektedir. Bunu yaparken de idarenin anayasal ilkelere uygun hareket etmesi gerekmektedir. Burada tekrar belirtmek gerekir ki anayasal ilkeler yalnızca eşitlik ve/veya tarafsızlık ilkesi ile sınırlı değildir. Örneğin, idarenin gençleri kötü alışkanlıklara yönlendiren bir oyunu sahneye koyması, Anayasa ile Devlete yüklenen gençlerin korunması için gereken tedbirleri alınması yükümlülüğü ile bağdaşmayacaktır.

Ayrıca, kültürel hak kavramının bireylerin kültür politikaları oluşturulurken söz sahibi olmasını da kapsadığı ve kamu hizmetinin kolektif genel ihtiyacı odak aldığı düşünüldüğünde, sunulan sanat faaliyetleri belirlenirken yararlanıcının fikrinin alınması ve katılımcı bir politika izlenmesi de önerilebilir. Bununla birlikte, yararlanıcı fikirler alınırken yalnızca çoğunluğun popüler bulduğu bir sanatın sunulmasına yol açılması yukarıda da belirtildiği üzere kamu yararı amacı ile bağdaşmayabilecektir. Bu bağlamda bu ihtiyaç tespit edilirken çoğulculuk ilkesinin ve çeşitliliğin sağlanmasına ayrıca dikkat edilmelidir.

Bazı durumlarda mevzuatın veya faaliyet raporlarının sanat eserlerinin niteliklerini belirlediği görülmektedir. Örneğin, ilgili mevzuatta Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrasının konser programlarında milletlerarası ölçüde sanat değeri olan eserlerin yer alacağı belirtilmektedir.[2092] İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri bünyesinde kurulan yöresel topluluklara ilişkin mevzuat da "yüksek sanat seviyesinde" faaliyetler sunulmasını öngörmektedir. Devlet Tiyatroları Çalışma Yönergesi uyarınca da yerli ve yabancı eserlerle birlikte ve sanat estetik duygusunu geliştirmek amacıyla faaliyet yürütmesi görevi ve yetkisi de belirli nitelikte sanat eserleri sunulmasının amaçlandığını göstermektedir.[2093] Bununla birlikte, yine aynı yönergede doğru yargılara varılmasını sağlamak amacı da bulunmakta ve bu da geniş bir takdir yetkisi verildiğini göstermektedir.[2094] DTGM faaliyet raporunda kişilerin bilgi, görüş ve estetik değerlerini yükselten, toplumsal ve milli değerleri yansıtan ve kültürel ihtiyaçları karşılayan eserlerin sahnelenmesinin stratejik amaç olarak ortaya koyulduğu görülmektedir.[2095] Yine faaliyet raporunda dünya klasiklerini tanıtmak ve Türk oyun yazarlarının eserlerine yer vermek de görev ve yetkiler arasında sayılırken aslında hangi sanat sorusu cevabına örnek olmaktadır.[2096] DOB faaliyet raporunda ise amacın "[o]pera, operet ve bale temsillerini […]

[2091] Bingöl, "Sanat Özgürlüğü", s. 121.
[2092] Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası Yönetmeliği md. 34.
[2093] Devlet Tiyatroları Çalışma Yönergesi md. 4.
[2094] Devlet Tiyatroları Çalışma Yönergesi md. 4.
[2095] Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, "Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü 2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 24.
[2096] Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, **a.g.e.**, s. 5.

[m]üzik sanatları ile ilgili konserleri evrensel boyutta" icra etmek olduğu görülmektedir.[2097] Belediyelerin de farklı eserlere yer verdiği görülmektedir. Belediyelerin düzenledikleri meddah gösterisi,[2098] caz festivali/konserleri,[2099] Hacivat ve Karagöz perde oyunu,[2100] film müzikleri resitali,[2101] piyano resitali,[2102] uluslararası piyano festivali, [2103] oda müziği festivali,[2104] mehteran gösterisi,[2105] sema gösterileri,[2106] sokak sanatçıları etkinlikleri,[2107] canlı heykel performansı,[2108] çağdaş gösteri sanatları,[2109] performans sanatları,[2110] gölge gösterisi,[2111] standup gösterisi, [2112] çadır tiyatrosu[2113] veya orta oyunu[2114] bunların örneğini oluşturmaktadır.

[2097] Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü, "2023 Yılı Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu", s. 1.
[2098] T.C. Aksaray Belediyesi, "Aksaray Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 99.
[2099] T.C. Afyonkarahisar Belediyesi, "Afyonkarahisar Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 402. T.C. Eskişehir Büyükşehir Belediyesi, "Eskişehir Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 175.
[2100] T.C. Afyonkarahisar Belediye Başkanlığı, "Afyonkarahisar Belediyesi 2021 Faaliyet Raporu", s. 391.T.C. Kayseri Büyükşehir Belediyesi, "Kayseri Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 65.
[2101] T.C. Bilecik Belediyesi, "Bilecik Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 44–46.
[2102] T.C. Uşak Belediyesi, "Uşak Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 100.
[2103] T.C. Antalya Büyükşehir Belediyesi, "Antalya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 174.
[2104] T.C. Adana Büyükşehir Belediyesi, "Adana Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 140.
[2105] T.C. Ankara Büyükşehir Belediyesi, "Ankara Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 240.
T.C. Çorum Belediyesi, "Çorum Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 138. T.C. Düzce Belediyesi, "Düzce Belediye Başkanlığı 2023 Yılı Faaliyet Raporu", s. 211–212. T.C. Erzincan Belediyesi, "Erzincan Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 183. T.C. Kayseri Büyükşehir Belediyesi, "Kayseri Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 27. T.C. Kırşehir Belediyesi, "Kırşehir Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu", s. 103. T.C. Konya Büyükşehir Belediyesi, "Konya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 219. T.C. Malatya Büyükşehir Belediyesi, "Malatya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 160. T.C. Ordu Büyükşehir Belediyesi, "Ordu Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 151. T.C. Sakarya Büyükşehir Belediyesi, "Sakarya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 37.
[2106] T.C. Denizli Büyükşehir Belediyesi, "Denizli Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 333. T.C. Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi, "Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 66–67. T.C. Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi, "Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 117.
[2107] T.C. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, "Gaziantep Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 209. T.C. Konya Büyükşehir Belediyesi, "Konya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 223.
[2108] T.C. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, "Gaziantep Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 213.
[2109] T.C. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, "İstanbul Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 324–325.
[2110] T.C. İzmir Büyükşehir Belediyesi, "İzmir Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 192.
[2111] T.C. Sakarya Büyükşehir Belediyesi, "Sakarya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 196–197.
[2112] T.C. Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi, "Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 118.
[2113] T.C. Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi, **a.g.e.**, s. 122.
[2114] T.C. Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi, **a.y.**

G. Kamu Görevlisi Olarak Sanatçılar

1. Genel Olarak

Sanatın kamu hizmeti olarak sunulmasının sonucu faaliyetin kamu görevlileri eliyle görülmesi olmuştur.[2115] Sanat kamu hizmeti belirtildiği üzere idare eliyle yürütülmektedir.[2116] Devlet sanat ilişkisinde önemli bir boyut, sanatçıların kamusal olarak istihdam edilmesi ve devlet çalışanı olmalarıdır.[2117] Sanatçıların statülerinin tartışma konusu olduğu dönemde TOTSİS grevinde sanatçılar memur olmak istemediklerini "[d]evlet memurluğunun dar ve belirli kalıpları; sanat özgürlüğünü, sanat gelişim ve yeteneğini kısıtladığı için memur olmak istemiyoruz!" diyerek belirtmişlerdir. 2023 tarihli bir eserde atıf yapılan bir saha çalışmasında sahne uygulatıcılarının siyasi olarak müdahaleye maruz kaldıklarını belirtenler olmuştur.[2118] Bununla birlikte aynı saha çalışmalarında devlet korumasının gişe kaygısını ortadan kaldırmaya ek olarak, oynanan oyunların diğer devlet otoriteleri tarafından engellenememesi bakımından da özgürlük sağladığı söylenmiştir.[2119]

Sanat faaliyeti ile memuriyetin bağdaşmayacağına ilişkin görüşler dile getirilmektedir.[2120] Keynes'in ileri sürdüğü ve "*arm's length principle*" olarak da adlandırdığı modelde de özerk bir kuruluşta akran değerlendirmesi gerçekleştiren kişilerin kamu görevlisi olmaması gerektiği savunulmuştur.[2121] Anayasa md. 128 uyarınca genel idare esaslarına göre yürütmekle yükümlü olunan kamu hizmetlerinin gerektirdiği asli ve sürekli görevlerin kamu görevlileri eliyle yürütülmesi gerekmektedir. "Genel idare esasları" kamu hukuku rejimi ve kamusal yönetim usulleri olarak yani kamu gücü kullanarak tek yanlı işlem tesis etmek ve karar almak şeklinde açıklanmaktadır.[2122] Kamu gücüyle yürütülmesi gereken faaliyetlerin genel idare esaslarına tabi olması belirtilmekle birlikte yalnızca kamu gücü kavramının esas

---

[2115] Pontier, **Les services publics culturels**, s. 48. Kamu hizmetinin aslı olarak çalışan sanatçılar ile idare arasındaki hukuki ilişkinin de kamu hukukuna tabi olduğu Fransız yargısı tarafından da kabul edilmiştir. Pontier, **a.g.e.**, s. 125–126.

[2116] Kamu görevlisi sayılabilmek için emanet usulüyle yürütülen bir hizmette bir kişinin istihdam ilişkisi içerisinde yararlanılması gerektiğine ilişkin bkz. Taner Ayanoğlu, "Kamu Personelinin Hukuki Rejimi", **Günışığında Yönetim**, ed. İl Han Özay, 3. baskı, İstanbul, Filiz Kitapevi, 2017, s. 984.

[2117] Karslı, **Devlet Eliyle Sanat ve Kamuda Sanatçı Olarak Çalışmak**, s. 60. Bu tez kapsamında idari görevlerde bulunan kamu görevlileri değil sanatçılar değerlendirilmektedir.

[2118] Karslı, **a.g.e.**, s. 123.

[2119] Karslı, **a.g.e.**, s. 120.

[2120] Karslı, **a.g.e.**, s. 140.

[2121] Mautner, **Human Flourishing, Liberal Theory, and the Arts**, s. 138.

[2122] Günday, **İdare Hukuku**, s. 582. Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdare Hukuku**, s. 666. Ayrıca bkz. Tan, Bayazıt, **İdare Hukuku**, s. 476. Genel idare esaslarının kamu hukuku rejimi içerisinde yürütülmeyi ifade etmesine ilişkin bkz. Gözler, **İdare Hukuku Cilt 2**, s. 283. Benzer şekilde bkz. Selman Sacit Boz vd., **Kamu Personel Hukuku**, Ankara, Adalet Yayınevi, 2021, s. 46.

alınmasının, genel idare esasları kavramının daraltılması anlamına gelecektir.[2123] Bu kavramın tanımı üzerinde öğretide bir görüş birliği bulunmadığı[2124] ve tartışıldığı görülmektedir.[2125] Önem itibariyle hangi hizmetlerin bu esaslara göre yürütülmesi gerektiği de tespit edilememektedir.[2126] Özel işletmecilik esaslarına göre yürütülen faaliyetlerde kamu görevliliği niteliğinde olunmadan da faaliyet yürütülebileceği belirtilmektedir.[2127] Bu doğrultuda Anayasa'nın "[k]amu hukukuna tabi kamu hizmetleri kamu hukukuna tabi görevlilerce yürütülür, özel hukuka tabi kamu hizmetleri özel hukuk görevlilerince görülür" bağlantısını kurduğu savunulmaktadır.[2128] İdarenin kamu hizmeti olmayan özel faaliyetlerinin kamu görevlileri eliyle yürütülmeyeceği ve işçi istihdam edilebileceği söylenmektedir.[2129]

Bu tez ile birlikte sanatçılara ilişkin olarak mevzuatta öngörülen kamu görevliliği kategorileri ortaya konduktan sonra sanatçıların idari hizmet sözleşmesiyle istihdam edilmesi ve kamu görevliliği statüsünün yarattığı sonuçlar değerlendirilmektedir.

2. Türk Hukukunda Sanatçılara İlişkin Kamu Görevliliği Kategorileri

Anayasa md. 128, yukarıda belirtildiği üzere, genel idare esaslarına göre yürütülmesi gereken kamu hizmetinin memurlar ve diğer kamu görevlileri eliyle yürütülmesini öngörmektedir. 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu (DMK) md. 4 uyarınca da kamu hizmetlerinin "memurlar, sözleşmeli personel, geçici personel ve işçiler" eliyle görüleceği belirtilmiştir. Memurlar ile sözleşmeli personel arasındaki fark değerlendirilirken, idare ile memur ilişkisinin statüter, idare ile sözleşmeli personel ilişkisinin akdi bir ilişki olduğu söylenmektedir.[2130] Ayrıca sözleşmeli personel kavramının hukuki statüsüne ilişkin olarak bir uzlaşı bulunmadığı belirtilmekte[2131] ve sözleşmeli personel rejimi "yamalı bohça" görünümünde olması sebebiyle eleştirilmektedir.[2132] Literatürde kendi özel kanunları bulunanların diğer kamu görevlileri olarak sınıflandırıldığı da görülmektedir.[2133]

[2123] Gözler, **İdare Hukuku Cilt 2**, s. 285–286.
[2124] Bülent Serim, "Sözleşmeli Personelin Hukuki Rejimi", **Amme İdaresi Dergisi**, C. 21, No: 1, 1988, s. 136.
[2125] Gözler, **İdare Hukuku Cilt 2**, s. 650–656.
[2126] Gözler, **a.g.e.**, s. 285.
[2127] Gözler, **a.g.e.**, s. 654. Örnek olarak iktisadi ticari kamu hizmetleri verilmektedir.
[2128] Ayanoğlu, "Kamu Personelinin Hukuki Rejimi", s. 992.
[2129] Ayanoğlu, **a.g.e.**, s. 990.
[2130] Gözler, **İdare Hukuku Cilt 2**, s. 670.
[2131] Mehmet Rauf Karslı, **İdare Hukukunda Kamu Görevlisi Kavramı**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2016, s. 63.
[2132] Mutlu Kağıtcıoğlu, **Kamu Personel Hukukunda Geçici Personelik Hukuksal Statüsünün Dönüşümü (2017 Değişikliği Öncesi ve Sonrası)**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2019, s. 175.
[2133] Günday, **İdare Hukuku**, s. 585–586. Tartışmalar için bkz. Boz vd., **Kamu Personel Hukuku**, s. 60.

657 sayılı Devlet Memurları Kanunu (DMK)[2134] md. 1 uyarınca "Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası üyeleri, Genelkurmay Mehtaran Bölüğü Sanatkarları, Devlet Tiyatrosu ile Devlet Opera ve Balesi ve Belediye Opera ve tiyatroları ile şehir ve belediye konservatuvar ve orkestralarının sanatkâr memurları, uzman memurları, uygulatıcı uzman memurları ve stajyerleri" özel kuruluş yasalarına göre çalıştırılan personel arasındadır. DMK Ek Geçici Md. 12-15 uyarınca kendi kanunları yürürlüğe girene kadar DMK hükümlerinin uygulanacağı öngörülmektedir. DMK Ek Geçici Md. 16 uyarınca da "[t]eknik bünyeye dahil olmayan ve haklarında Devlet Memurları Kanunu hükümlerinin uygulanması gerekenler hariç, bu Kanunun Ek Geçici 12, l3 ve 14 üncü maddeleri kapsamına dahil personel ile Kültür ve Turizm Bakanlığının sanatla ilgili merkez ve taşra birimlerine bağlı olarak çalışan orkestra, koro ve topluluk sanatçıları, sanatkarları ve sanatçı öğretmenleri ile Devlet sanatçıları söz konusu maddelerin mali hükümlerine bağlı kalınmaksızın sözleşmeli olarak çalıştırılabilirler."[2135]

Özel kanunlara ve bu kanunlar doğrultusunda imzalanması öngörülen sözleşmelere bakıldığında sanatçıların memur ve/veya sözleşmeli personel olarak değerlendirildiği görülmektedir. 5441 sayılı Kanun ile, "Devlet Tiyatroları Sanatkar memurlar," "Devlet Tiyatroları uygulatıcı uzman memurlar", "Devlet Tiyatroları uzman memurlar" adı altında statüler yaratılmıştır. 1309 sayılı Kanun uyarınca da "Devlet Opera ve Balesi Sanatkar memurlar," "Devlet Opera ve Balesi uygulatıcı uzman memurlar", "Devlet Opera ve Balesi uzman memurlar" adı altında statüler öngörülmüştür. 657 sayılı Kanun Ek Geçici md. 13 ile birlikte de belediye opera ve tiyatroları ile şehir ve belediye konservatuvar ve orkestralarında çalışan sanatçılar "teknik bünyeye dahil olan stajyer, uzman memurlar uygulatıcı uzman memurlar ve sanatkarlar" olarak nitelendirilmektedir.[2136] Bu sanatçılara ilişkin tüm

[2134] 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu, R.G. No: 12056, T. 23.07.1965.

[2135] Sözleşmeli personel tanımına ilişkin maddeye ayrıca bkz. md. 4 (B) "Sözleşmeli personel: (1) Kalkınma planı, yıllık program ve iş programlarında yer alan önemli projelerin hazırlanması, gerçekleştirilmesi, işletilmesi ve işlerliği için şart olan, zaruri ve istisnai hallere münhasır olmak üzere özel bir meslek bilgisine ve ihtisasına ihtiyaç gösteren geçici işlerde, Cumhurbaşkanınca belirlenen esas ve usuller çerçevesinde, ihdas edilen pozisyonlarda, mali yılla sınırlı olarak sözleşme ile çalıştırılmasına karar verilen ve işçi sayılmayan kamu hizmeti görevlileridir. (3) Ancak, yabancı uyrukluların; Millî Eğitim Bakanlığında norm kadro sonucu ortaya çıkan öğretmen ihtiyacının kadrolu öğretmen istihdamıyla kapatılamaması hallerinde öğretmenlerin; hizmetine kısmi zamanlı olarak ihtiyaç duyulacakların; Adli Tıp Müessesesi uzmanlarının; Devlet Konservatuvarları sanatçı öğretim üyelerinin; İstanbul Belediyesi Konservatuvarı sanatçılarının; dış kuruluşlarda ve yurtdışı teşkilatlarında belirli bazı hizmetlerde çalıştırılacak personelin de zorunlu hallerde sözleşme ile istihdamları caizdir. (4) Bu fıkranın diğer paragraflarındaki hükümler ile özel kanunlarındaki hükümler saklı kalmak kaydıyla, bu Kanuna tâbi kamu idarelerinde Cumhurbaşkanınca belirlenecek pozisyon unvanlarında çalıştırılmak üzere işin geçici olması şartı aranmaksızın sözleşmeli personel istihdam edilebilir. Bu kapsamda istihdam edilen sözleşmeli personelden aynı kurumda üç yıllık çalışma süresini tamamlayanlar bu sürenin bitiminden itibaren otuz gün içinde talepte bulunmaları hâlinde bulundukları yerde aynı unvanlı memur kadrolarına atanır. Bulundukları pozisyon unvanı ile aynı unvanlı memur kadrosu bulunmayanların atanacağı kadrolar Cumhurbaşkanınca belirlenir."

[2136] Sanatkar ve mütehassıs kavramının kullanımına ilişkin bkz. 37 sayılı Belediye Opera ve Tiyatroları Sanatkar, Mütehassıs, Hizmetli ve Stajyerlerine Verilecek Ücretler Hakkında Kanun, R.G. No: 10565, T. 30.07.1960.

sözleşmelerin tespit edilemediği söylenmelidir. Örnek olarak İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Şehir Tiyatroları Şube Müdürlüğü Görev ve Çalışma Yönetmeliği'ne bakıldığında sözleşmeli memur tanımında 5411 sayılı Kanun'daki tanımların esas alındığı görülmektedir.[2137]

TRT bakımından ise sanat faaliyeti yürüten kişiler memur veya sözleşmeli personeli olarak ele alınmaktadır. 2954 sayılı Kanun md. 56, TRT'de personelin işe alınmasına ilişkin usul ve esasların yönetmelik ile düzenleneceğini öngörmektedir. Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Hizmetlerinin Tanımı ve Bu Hizmetlere Atanacak Personel Yönetmeliği memur ve sözleşmeli statüdeki personele ilişkin düzenlemeler içermektedir ve md. 4 uyarınca memur "[k]urumun asli ve sürekli hizmetlerinde görevlendirilen ve kadro karşılığı sözleşmeli personel dahil olmak üzere memur statüsünde istihdam edilen personeli" olarak tanımlanmaktadır. Aynı tanım Türkiye Radyo-Televizyon Kurumunda Memur Statüsünde İstihdam Edilen Personel Yönetmeliği'nde de yer almaktadır.[2138] Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Hizmetlerinin Tanımı ve Bu Hizmetlere Atanacak Personel Yönetmeliği ekinde kadrolar gösterilmekte ve bu kadrolar arasında yapımcılık, koro şefliği, koro şef yardımcılığı, orkestra şefi, orkestra şef yardımcılığı, stajyer sanatçılık, ses sanatçılığı, saz sanatçılığı, tonmayster gibi unvanlar bulunmaktadır. Kurumun Türk Halk Müziği ve Türk Sanat Müziği üretimlerinde ve çok sesli müzik dallarındaki topluluklarında icra etmek üzerine sanatçı istihdam ettiği görülmektedir. Ayrıca sözleşmeli personel pozisyonları arasında da sanatçı bulunduğu görülmektedir.

Orkestra – Koro – Topluluk Hizmet Sözleşmesi ile birlikte KTB Güzel Sanatlar Müdürlüğü'ne bağlı orkestralar, korolar ve topluluklarda çalışan sanatçıların da (Devlet sanatçısı, orkestra şefi…) sözleşmeli personel şeklinde tanımlandığı görülmektedir.[2139] Kamu görevlisi sanatçıların ilgili mevzuatlarında memur ya da sözleşmeli personel olarak nitelendirildiği tespit edilebilmektedir.

Literatürde kamu görevlisi sanatçılara diğer kamu görevlileri başlığı altında yer verildiği de görülmektedir.[2140] Söz konusu sözleşmeler bazı durumlarda aşağıda ele alınacağı üzere DMK'ye atıf yapmış olsa da sanatçılar bakımından kullanılan memur kavramı, DMK ile öngörülen memur kavramından ayrı bir statüdür; zira bu kişiler idari hizmet sözleşmesi yoluyla

[2137] İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Şehir Tiyatroları Şube Müdürlüğü Görev ve Çalışma Yönetmeliği md. 3.
[2138] Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Hizmetlerinin Tanımı ve Bu Hizmetlere Atanacak Personel Yönetmeliği, R.G. No: 27007, T. 24.09.2008, md. 4.
[2139] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (Orkestra-Koro-Topluluk) Hizmet Sözleşmesi.md. 1.
[2140] Boz vd., **Kamu Personel Hukuku**, s. 141–164. Yazarlar Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası ve Devlet Opera ve Balesi çalışanlarını değerlendirmektedir.

istihdam edilmektedir. Bu bakımdan kamu görevlisi sanatçıları DMK kapsamında değil özel kanunları uyarınca memur olarak nitelendirmek ve/veya sözleşmeli personel olarak diye kategorileştirmek daha uygundur.[2141] Bu noktada belirtmek gerekir ki sözleşmeli personel sınıflandırılırken "idarelerin teşkilat mevzuatında yer alan düzenlemelere göre çalışan sözleşmeli personel" başlığına yer verildiği de görülmektedir.[2142] Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu[2143] md. 16 uyarınca hazırlanan 2025-2027 Dönemi Bütçe Hazırlama Rehberi'nde de sözleşmeli personel başlığı altında "sözleşmeli sanatçı" kavramına yer verilmektedir.[2144] Bu sınıflandırmalar doğrultusunda özel kanunlara tabi sözleşmeli sanatçı kavramını kullanmak da mümkün olabilir.

3. Sanatçıların İdari Hizmet Sözleşmesi Yoluyla İstihdamına İlişkin Değerlendirmeler

Özel kanunlar değerlendirildiğinde, idarenin sanat faaliyeti yürütürken temel olarak idari hizmet sözleşmesi yoluyla kamu görevlisi istihdam ettiği tespit edilmektedir. 5441 sayılı Kanun hükümet tasarısında sanatçıların memur statüsünden farklı bir şekilde istihdam edilmesi gerektiği tiyatronun özgü çalışma ve gelişme şartları sebebiyle ifade edilmiş ve sözleşme ile çalıştırılma öngörülmüştür.[2145] Sözleşme yoluyla çalışılmasının geri planında çalışma zamanlarında farklılık, zor temin edilme, daha yüksek ücret verebilme, daha serbest çalışabilme gibi gerekçeler bulunmaktadır.[2146] Devlet Tiyatrosu sanatçılarının sözleşmeli çalıştırılmasının amacının sanatçıların yüksek ücretle çalıştırılmalarına imkân sunmak olduğu belirtilmiştir.[2147] Sözleşmeli personel rejiminin de statü hukuku olması bakımından bu rejimin anlamlı olmadığı eleştirilirken dahi "özel idare esaslarına tabi hizmetlerin asli görevleri" olması bakımından

---

[2141] Devlet Memurlarının Şikayet ve Müracaatları Hakkında Yönetmelik md. 15 uyarınca DMK ek geçici 12, 13 ve 14. maddelerde öngörülen personel "diğer kamu görevlileri" olarak da nitelendirilmiştir. Bkz. Devlet Memurlarının Şikayet ve Müracaatları Hakkında Yönetmelik, R.G. No: 17926, T. 12.01.1983.

[2142] Kağıtcıoğlu, **Kamu Personel Hukukunda Geçici Personelik Hukuksal Statüsünün Dönüşümü (2017 Değişikliği Öncesi ve Sonrası)**, s. 175. Benzer şekilde bkz. Onur Ender Aslan, **Kamu Personel Hukuku**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2022, s. 272.

[2143] 5018 sayılı Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu, R.G. No: 25326, T. 24.12.2003.

[2144] Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, "2025 - 2027 Dönemi Bütçe Hazırlama Rehberi", y.y., s. 346, (Çevrimiçi) https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2024/09/2025-2027_ButceHazirlamaRehberi.pdf.

[2145] Mehmet Rauf Karslı, "Sözleşmeli Personel İstihdamı Üzerine Hukuki Bir İnceleme: KİT Sözleşmeli Personeli Örneği", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. 73, No: 2, 2015, s. 72.

[2146] Yayla, **İdare Hukuku**, s. 297.

[2147] Yıldırım Uler, "Sözleşmeli Personel ve İdari Sözleşmeler", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 22, No: 1, 1966, s. 227–228. Yayla, **İdare Hukuku**, s. 297. Sözleşmeli personelin belirli bir uzmanlaşmış kişiyi yüksek ücretle en iyi şekilde hizmetin yürütülmesi ve iş tamamlandıktan sonra ilişiğin kesilmesi üzerine alınmak için getirildiği; fakat bu statünün bu amaçla kullanımını aştığı da söylenmektedir. Bkz. Serim, "Sözleşmeli Personelin Hukuki Rejimi", s. 139.

opera, bale ve tiyatro gibi faaliyetler açısından sözleşmeli personel rejiminin uygun olabileceği söylenmiştir.[2148]

Devlet Tiyatrosu sanatçıları ile imzalanmış sözleşmenin Danıştay'ın görev alanına girip girmediğine ilişkin değerlendirmenin yapıldığı içtihadı birleştirme kararında, Devlet Tiyatrolarının kamu idaresi olarak kurulduğu (amme idaresi) ve idarenin tiyatro faaliyeti yürütmesinin kamu hizmeti niteliği tespitinden sonra Danıştay sanatçıların kamu görevlisi (amme ajanı) ve imzalanan sözleşmenin idari sözleşme olduğuna karar vermiştir.[2149] Devlet Tiyatrolarına ilişkin bu içtihadı birleştirme kararı, idari hizmet sözleşmelerine ilişkin ilk karar olma özelliğini de taşımaktadır.[2150]

5441 sayılı Kanun md. 5 uyarınca bu memurların hizmete alınma, hizmete devam etme şekilleri, özellikleri ve yükümlülüklerinin idari sözleşmelerle belirleneceği öngörülmüştür. DTGM'nin sanatçılar ve sanat ve sahne uygulatıcıları için olmak üzere iki tane hizmet sözleşmesi bulunmaktadır (Sanatçılar Hizmet Sözleşmesi veya Uygulatıcılar Hizmet Sözleşmesi, birlikte hizmet sözleşmeleri).[2151] Bunlar benzer hükümler içermektedir. 1309 sayılı Kanun md. 7 ve md. 8 uyarınca da DOB sanatçılarının sözleşme ile istihdam edileceği öngörülmektedir. 1309 sayılı Kanun ve Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Yönetmeliği ise tip sözleşme örneğini içermektedir.[2152]

Yukarıda ele alındığı üzere KTB Güzel Sanatlar Müdürlüğü'ne bağlı orkestralar, korolar ve topluluklarda çalışan sanatçıların da Orkestra – Koro – Topluluk Hizmet Sözleşmesi ile istihdam edildiği görülmektedir. Bu sanatçıların ücretleri de sözleşme ile belirlenmektedir.[2153] Belediye opera ve tiyatroları ile şehir ve belediye konservatuvar ve orkestralarının sanatçıları da idari sözleşme ile istihdam edilmektedir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Şehir Tiyatroları Şube Müdürlüğü Görev ve Çalışma Yönetmeliği md. 26 uyarınca sanatkâr memur kavramı stajyer sanatçılıkla başlar ve

---

[2148] Sait Güran, "Anayasa Mahkemesi'nin 1982 Anayasası Döneminde Personel Hukukuna Bakışı", **Anayasa Yargısı Dergisi**, C. 6, 1989, s. 56–57.
[2149] DİBK, E. 1964/674, K. 1964/344. Karara ilişkin tartışmalar için bkz. Karslı, **Devlet Eliyle Sanat ve Kamuda Sanatçı Olarak Çalışmak**, s. 69–70.
[2150] Günday, **İdare Hukuku**, s. 193. Bu konudaki farklı görüşler için bkz. Karslı, "Sözleşmeli Personel İstihdamı Üzerine Hukuki Bir İnceleme: KİT Sözleşmeli Personeli Örneği", s. 73. Devlet tiyatrosu sanatçılarının istihdamının idari sözleşme ile istihdam bakımından "dönüm noktası" niteliğinde olduğu değerlendirmesinde de bulunulmuştur. Karslı, **a.g.e.**, s. 72.
[2151] 2014 Devlet Tiyatroları İdari Hizmet Sözleşmesi (Sanat ve Sahne Uygulatıcıları İçin). 2014 Devlet Tiyatroları İdari Hizmet Sözleşmesi (Sanatçılar İçin).
[2152] Sözleşme ile kamu görevine girmede, sözleşmelerin tip sözleşmeler olması ve çeşitli hususların düzenleyici işlemlerle belirlenmesi bu ilişkiyi de "statüter" konuma getirdiği söylenmektedir. Bkz. Ayanoğlu, "Kamu Personelinin Hukuki Rejimi", s. 986.
[2153] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (Orkestra-Koro-Topluluk) Hizmet Sözleşmesi.

stajyerlik süresi sonunda sanatkâr memur olarak istihdam edilmeleri uygun görülenlere teklif yapılır.[2154] Türkiye Radyo-Televizyon Kurumunda Memur Statüsünde İstihdam Edilen Personel Yönetmeliği kapsamında bu kişilerin de idari hizmet sözleşmeleri aracılığıyla çalıştığı görülmektedir.[2155] Personelin görevle ilişiğinin adaylık devresinde başarısız olmak dışında görevine son verilmesinin memurluktan çekilmek veya çekilmiş sayılmak, emeklilik, sağlık yetersizliği, işe alım koşullarının kaybedilmesi, ölüm gibi konularda söz konusu olduğu ve sözleşmenin tek taraflı feshi gibi yetkilere yer verilmediği görülmektedir.[2156]

Bu tespitlerden sonra sanatçıların idari sözleşme ile istihdam edilmesi hususu özel olarak değerlendirilmelidir. Memurların hakları arasında memurluk teminatı, hizmet hakkı, müracaat, şikâyet ve dava hakkı, sendika hakkı, izin hakkı, aylık hakkı, yolluk hakkı gibi haklar sayılmaktadır.[2157] Bu haklar arasında memurluk teminatı veya güvenliği olarak tanınan haklar önem teşkil etmektedir.[2158] DMK md. 18 uyarınca "kanunlarda yazılı haller dışında devlet memurunun memurluğuna son verilemez, aylık ve başka hakları elinden alınamaz" hükmü iş güvencesi niteliğindedir. Bu güvencenin işçilerin hizmet akdinin sağladığı güvenceden daha geniş bir güvence olduğu söylenmektedir.[2159] Bununla birlikte sözleşmeli personelin memuriyet güvencesinden yoksun olduğu belirtilmektedir.[2160] Sözleşmeli personel statüsünün daha güvencesiz bir memur statüsü yaratılması amacıyla getirildiği belirtilmiş ve bu personelin işçi statüsünün yarattığı olanaklardan da yararlanamaması eleştirilmiştir.[2161] İdarenin idari sözleşmelerde bulunan ve kamu gücüne dayanan yetkileri, sözleşme hükümlerini değiştirebilme, sözleşme ile birlikte emir ve direktif verip zorlayıcı önlem alabilme ve

[2154] Örnek sözleşmeler Türkiye Belediyeler Birliği'ne e-posta yoluyla sorulmuş; fakat cevap alınamamıştır.
[2155] Türkiye Radyo-Televizyon Kurumunda Memur Statüsünde İstihdam Edilen Personel Yönetmeliği, md. 105
[2156] Türkiye Radyo-Televizyon Kurumunda Memur Statüsünde İstihdam Edilen Personel Yönetmeliği, md. 90. Türkiye Radyo-Televizyon Kurumunda Sözleşmeli Statüde İstihdam Edilen Personel Yönetmeliği uyarınca ise "radyo-televizyon yayın, yapım, teknik ve bilişim hizmetlerini yürütmek üzere Kurumca yapılacak sınavla" personel istihdam edildiği ve bu yönetmelik uyarınca istihdam edilen personelin 2954 sayılı Kanun md. 50 (1)(ı) uyarınca özel hukuk hükümlerine tabi personel olduğu görülmektedir. Kamu görevlisi statüsündeki personelden farklı olarak bu sözleşmelerin Kurumun "gerekçe göstermek suretiyle sözleşmeyi tek taraflı olarak her zaman" feshedebileceği belirtilmektedir (md. 51). Türkiye Radyo-Televizyon Kurumunda Sözleşmeli Statüde İstihdam Edilen Personel Yönetmeliği, R.G. No: 27007, T. 24.09.2008. TRT'den sözleşme örneği talep edilmiş; fakat bilgi edinme hakkı kapsamında olmadığı gerekçesiyle bu talep reddedilmiştir. (Başvuru no: TRTBES-833278167343)
[2157] Gözler, **İdare Hukuku Cilt 2**, s. 762–772. Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku Genel Esaslar Cilt 1**, s. 872–880. Ulusoy, **Türk İdare Hukuku**, s. 637–641. Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdare Hukuku**, s. 697–705. Günday, **İdare Hukuku**, s. 606–619.Yayla, **İdare Hukuku**, s. 299–310. Atay, **a.g.e.**, s. 826–839. Tan, Bayazıt, **İdare Hukuku**, s. 504–506.
[2158] Gözler, **İdare Hukuku Cilt 2**, s. 762.
[2159] Gözler, **a.y.**
[2160] Serim, "Sözleşmeli Personelin Hukuki Rejimi", s. 144. Güvencesizlik, sözleşmeli personel rejiminin ayırt edici özellikleri arasında sayılmıştır. Aslan, **Kamu Personel Hukuku**, s. 270.
[2161] Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku Genel Esaslar Cilt 1**, s. 817. Bununla birlikte, yargının sözleşmeli personel için de statüter bir durum oluşturduğu tespit edilmiştir

sözleşmeyi feshedebilme yetkisi olarak ele alınmıştır.[2162] Güvencesizliğin çalışma verimi üzerinde olumsuz etkide bulunacağı söylenmektedir.[2163] Buna ek olarak personelin "doğruyu söyleme" yeteneklerinin köreleceği belirtilmiştir.[2164] Sanatçıların kendilerini ifade etme istekleri üzerindeki bu gibi bir etki, özellikle yaratıcılıklarını kullanması gereken sanatçılar bakımından yaratıcılıkları üzerinde ya da yürütülen sanat faaliyetine ilişkin fikir beyanında bulunma motivasyonları üzerinde olumsuz bir etki yaratabilir. Sanatçıların sanat faaliyetine ilişkin herhangi bir endişe duymadan fikir beyan edebilmesi, hizmetin daha nitelikli olarak sunulmasına imkân verecektir.

İdarenin haklı bir gerekçesi bulunduğu takdirde sözleşmeyi yenilememe veya tek yanlı olarak feshetme yetkileri bulunmaktadır.[2165] Bununla birlikte bunun için idarenin o personele ihtiyacının kalmadığını veya personelin görevini gereği gibi ifa etmediğini ortaya koyması gerekmektedir.[2166] Aksi durumda kamu görevliliği statüsü geri kazanılacak ve bu da özel hukuk sözleşmelerine kıyasla kamu görevlisine daha geniş bir iş güvencesi verecektir.[2167] Bu doğrultuda sözleşmeli personel çalıştırma yetkisinin idareni takdirinde olduğu gerekçesiyle sözleşmenin feshedilemeyeceği ve hizmetin değerlendirilmesi gerektiği söylenmektedir.[2168] Yargının sözleşmeli personel için de statüter bir durum oluşturduğu tespit edilmiştir.[2169] İdari sözleşmelerin süre sonunda kendiliğinden bitecek olması sözleşmeli kamu görevlilerinin durumunu statüter kamu görevlilerinden ayıran en önemli özelliklerden sayılsa da, içtihadı birleştirme kararının hizmetin devamlılığı ile personel arasında bir ilişki kurarak, bu özelliğe istisna getirmiştir.[2170] Bu bağlamda aslında kamu görevliliği ilişkisinin sözleşme ile kurulması bu kişilerin güvencelerinin önünde bir engel değildir. DTGM sanatçıları bakımından yukarıda söylendiği üzere idari hizmet sözleşmesinin ücret bakımından daha geniş bir alan tanıyabilmek adına tercih edildiği söylenebilir. Örneğin, Devlet Sanatçıları ve Sanatçıların Sözleşmeli Olarak Çalıştırılmalarına Dair Esaslar,[2171] "657 sayılı Devlet Memurları Kanununun Ek Geçici 12, 13 ve 14 üncü maddeleri kapsamına dahil personel ile Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı Devlet Klasik Türk Müziği koroları, Devlet Türk Halk Müziği Koroları, Devlet Çok Sesli Müzik

[2162] Serim, "Sözleşmeli Personelin Hukuki Rejimi", s. 151–152.
[2163] Serim, **a.g.e.**, s. 145.
[2164] Serim, **a.y.**
[2165] Ulusoy, **Türk İdare Hukuku**, s. 659.
[2166] Ulusoy, **a.y.** Yayla, **İdare Hukuku**, s. 297.
[2167] Ulusoy, **Türk İdare Hukuku**, s. 659.
[2168] Yayla, **İdare Hukuku**, s. 297.
[2169] Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku Genel Esaslar Cilt 1**, s. 817.
[2170] Uler, "Sözleşmeli Personel ve İdari Sözleşmeler", s. 227.
[2171] Devlet Sanatçıları ve Sanatçıların Sözleşmeli Olarak Çalıştırılmalarına Dair Esaslar, R.G. No: 19480, T. 07.06.1987.

Korosu, Devlet Halk Dansları Topluluğu, Devlet Türk Müziği Toplulukları, Oda Orkestraları, Türk Tasavvuf Müziği Topluluğu, diğer sanat kuruluşları sanatçıları, sanatkârları ile Devlet sanatçıları"na ilişkin düzenlemeler içermekte ve sözleşme ücretlerinin alt ve üst sınırlarını belirlemektedir.

Bununla birlikte, Türk hukukunda sanatçıların kamu görevlisi statüsü korumalarının sınırlandırılmaya çalışıldığı görülmüştür. 375 sayılı KHK Ek md. 26 ile birlikte "Cumhurbaşkanlığı, bakanlıklar ile diğer kamu kurum ve kuruluşlarının teşkilatlanmasına ilişkin Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinde öngörülmesi kaydıyla; 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu ve diğer kanunların sözleşmeli personel çalıştırılması hakkındaki hükümlere bağlı olmaksızın, özel bilgi ve uzmanlık gerektiren geçici mahiyetteki işlerde, yerli veya yabancı personel[in] tam zamanlı, kısmi zamanlı veya projelerle sınırlı olarak sözleşmeyle istihdam" edilebileceği öngörülmüştür. Bu madde ile birlikte kısmi zamanlı olarak çalıştırılanlara iş sonu tazminatı ödenmeyeceği ve işsizlik sigortası primi yatırılmayacağı gibi sözleşmenin kazanılmış hak teşkil etmeyeceği öngörülmektedir. Bu madde doğrultusunda, misafir sanatçıyı "tam zamanlı, kısmi zamanlı veya proje kapsamında istihdam edilen şef (sanat yönetmeni), solist, ses sanatçısı, saz sanatçısı, sahne sanatçısı ve diğer unvanlı sanatçılar ile notist, lüthie, akordör, tonmaister ve diğer sanat ve sahne uygulatıcıları" olarak tanımlayan "Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğünde 375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Ek 26ncı Maddesi Kapsamında Görev Yapan Sözleşmeli Personel Hakkında Yönetmelik" çıkarılmıştır.[2172] Yönetmelikte kamu görevliliğinin getirdiği sınırlamalara benzer hükümler bulunmakla birlikte (örn. sadakat yükümlülüğü, devlete bağlılık ve tarafsızlık yükümlülüğü, kurum dışına bilgi ve demeç verme yasağı, menfaat sağlama ve hediye alma yasağı, toplu eylemde bulunma yasağı…),[2173] bu statünün getirdiği korumaların tam anlamıyla sağlanmadığı (sözleşme süresinin mali yıl ile sınırlı olması)[2174] tespit edilebilmektedir. Ayrıca kısmi zamanlı veya proje kapsamında istihdam edilecek personel için uygulamalı değerlendirme yapılmaması da nitelik bakımından soru

[2172] Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğünde 375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Ek 26ncı Maddesi Kapsamında Görev Yapan Sözleşmeli Personel Hakkında Yönetmelik R.G. No: 30808, T. 21.06.2019. Yönetmelik ayrıca personeli "özel bilgi ve uzmanlık gerektiren geçici mahiyetteki işlerde tam zamanlı, kısmi zamanlı veya proje kapsamında sözleşmeli olarak istihdam edilen misafir sanatçı ve yardımcı elemanları," ve yardımcı elemanı "375 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Ek 26 ncı maddesi kapsamında, sanatsal faaliyetlerin koordineli bir şekilde gerçekleştirilmesi konusunda özel bilgi ve uzmanlık gerektiren geçici mahiyetteki teknik işlerde tam zamanlı, kısmi zamanlı veya proje kapsamında istihdam edilen, misafir sanatçılar dışındaki personel" olarak tanımlamaktadır. Bkz. md. 4.

[2173] Hak, yükümlülük ve yasaklara ilişkin bkz. Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğünde 375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Ek 26ncı Maddesi Kapsamında Görev Yapan Sözleşmeli Personel Hakkında Yönetmelik md. 13-25.

[2174] Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğünde 375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Ek 26ncı Maddesi Kapsamında Görev Yapan Sözleşmeli Personel Hakkında Yönetmelik md. 30, 34.

işareti oluşturmaktadır. Bu doğrultuda bu yönetmelik ile birlikte "ücretli köle sanatçı" dönemi açıldığı eleştirisi getirişmiştir.[2175] Söz konusu yönetmelik yürürlükten kaldırılmış[2176] ve sözleşmeli sanatçıların gerçekleştirilen kamu personel reformu sonucunda kadroya dahil edildikleri bilgisi paylaşılmıştır.[2177]

4. Kamu Görevliliği Statüsünün Yarattığı Sınırlamaların Sanatçılar Bakımından Değerlendirilmesi

Kamu görevlisi olan sanatçılar bakımından önemli hususlardan biri kamu görevliliğinin öngördüğü sınırlamalardır. Devlet Memurları Kanunu uyarınca memurların Anayasa ve kanunlara sadakat, devlete bağlılık, tarafsızlık, itaat, hizmeti görme, mal bildiriminde bulunma gibi yükümlülükleri ve ikinci görev yasağı, ticaret ve diğer kazanç getirici faaliyetlerde bulunma yasağı, grev yasağı, toplu eylem ve hareketlerde bulunma yasağı, siyasi partilere girme yasağı, basına bilgi ve demeç verme yasağı gibi tabi oldukları yasaklar bulunmaktadır.[2178] Sanatçıların DMK'ye tabi olmamasının bir gerekçesi bu sınırlamalardan ari tutulmaları olabilir. Fakat, idari hizmet sözleşmelerinin de benzer hükümler içerdiği ve hatta disiplin hükümleri bakımından DMK'ye referans yaptığı görülmektedir. Bu başlıkta, sanatçıların mesleki faaliyetleri dışındaki davranışlarına ilişkin yükümlülükler ifade özgürlüğü; sanatsal faaliyetlerine ilişkin yükümlülükler ise sanat özgürlüğü kapsamında ele alınacaktır. Son olarak ise bu yükümlülüklerin kanun yerine idari sözleşme ile öngörülmeleri değerlendirilecektir.

[2175] Şefik Kahramankaptan, "Sistem değişti: Orkestralarda ücretli köle sanatçı dönemi", **Sanattan Yansımalar**, (2019), (Çevrimiçi) https://www.sanattanyansimalar.com/yazarlar/sefik-kahramankaptan/sistem-degisti-orkestralarda-ucretli-kole-sanatci-donemi/2062/.

[2176] Bkz. "Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğünde 375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Ek 26 ncı Maddesi Kapsamında Görev Yapan Sözleşmeli Personel Hakkında Yönetmeliğin Yürürlükten Kaldırılmasına Dair Yönetmelik.

[2177] Yusuf Soykan Bal, "Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndaki sözleşmeli sanatçılar kadroya geçme hakkı elde etti", **AA**, (2022), (Çevrimiçi) https://www.aa.com.tr/tr/kultur/kultur-ve-turizm-bakanligindaki-sozlesmeli-sanatcilar-kadroya-gecme-hakki-elde-etti/2752381. Ayrıca bkz. 657 s. Kanun Geçici Madde 48 ve Geçici Madde 50. Kamu reformu sonucunda kadroya dahil edilme süreci CİMER üzerinden sorulmuştur; fakat henüz cevap alınamamıştır.

[2178] Gözler, **İdare Hukuku Cilt 2**, s. 748–761. Ayrıca bkz. Nur Kaman Karan, "Devlet Memurlarının Ödev ve Sorumlulukları, Hakları ve Tabi Oldukları Yasaklar", **İdare Hukuku**, ed. Turan Yıldırım, 8. baskı, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2020, s. 311–313.Yasin, "İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyetleri", s. 311–313. Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku Genel Esaslar Cilt 1**, s. 831–835. Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdare Hukuku**, s. 693–697. Günday, **İdare Hukuku**, s. 602–606. Yayla, **İdare Hukuku**, s. 298–299. Atay, **a.g.e.**, s. 812–826. Tan, Bayazıt, **İdare Hukuku**, s. 499–503. Yükümlülükler ve yasaklar için ayrıca bkz. Boz vd., **Kamu Personel Hukuku**, s. 185–280. DMK ile memurlar için öngörülen her düzenleme tüm kamu görevlilerinin meslekleriyle bağdaşmamaktadır. Örnek olarak bkz. Cenk Yaşar Şahin, "Devlet Memurları Kanununun 94. Maddesi Uyarınca 'Çekilmiş Sayılma' İşleminin Nitelik ve Koşulları ile Öğretim Elemanları Bakımından Uygulanabilirliğine Yönelik Değerlendirmeler", **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 23, No: 4, 2019, s. 352–357. DMK Ek Geçici md. 21 uyarınca "Devlet Tiyatroları, Devlet Opera ve Balesi, Senfoni Orkestraları ve Devlet Konservatuvarlarında görevli sanatkar ve sanatkar yöneticileri ile, belediyelere bağlı tiyatro, opera ve orkestralarda görevli sanatkarların sahne ve sanatla ilgili çalışmalarında bütün hizmetlerin yürütülmesinde başka iş ve hizmet yasağına ilişkin hükümler uygulanmaz."

Sanatçıların sanat faaliyetlerini yürütmediği durumlarda belirli kurallara uyması beklenmektedir. Söz konusu faaliyet kamu hizmeti olarak kabul edildiği için kamu görevlilerinin denetlenmesi ve çalışma düzenini bozan davranışlarının önlemesi hizmetin gereğidir.[2179] DTGM bakımından Sanatçılar Hizmet Sözleşmesi md. 10 ve md. 11 ile sanatçıların ve uygulatıcıların gerek kurum içerisinde gerek kurum dışarısında kamu görevlisi olmanın getirdiği saygınlık ve güvene yarışır şekilde davranmaları öngörülmektedir.[2180] Burada önemli olan hususlardan biri sanatçıların ve uygulatıcıların kurum aleyhine yayın yapma veya demeç verme gibi davranışlarda bulunmalarının yasaklanmasıdır.[2181] DOB bakımından da DOB mensuplarına "yakışmayacak" davranışlarda bulunma ve kurum aleyhine beyanda bulunma yasakları mevcuttur.[2182] Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Yönetmeliği[2183] md. 40 uyarınca sözleşmeli personelin siyasal nitelikte yazı yayınlayamayacağı açıkça belirtilmektedir. Bu yasağa genel çalışma esasları maddesinde de yer verilmiş olması da ayrıca dikkat çekmektedir. Orkestra, koro ve topluluk hizmet sözleşmelerinde de sözleşmeli personelin "yasalarla belirlenen kamu görevlisi niteliklerinin gerektirdiği saygınlık ve güvene yarışır olduğunu, kurum içinde ve kurum dışındaki davranışları ile göstermek zorunda" oldukları ve kurum içinde veya dışında kurumu, amirleri veya arkadaşlarını "küçük düşürecek konuşma ve davranışlarda bulunmak, …kurum aleyhine yayın yapmak veya yaptırmak veya demeç vermek gibi davranışlarda" bulunamayacakları belirtilmiştir.[2184] Sanat kurumunu "küçük düşüren ve itibarını zedeleyen sözlü ve yazılı beyanlarda bulunmak" fiili karşılığında aylıktan kesme cezası öngörülmektedir.[2185]

TRT personelinin uyması gereken kurallar arasında da 2954 sayılı Kanun uyarınca özel hayatlarında kurum itibarına yakışır şekilde hareket etmek ve görevi veya kurumları hakkında basına demeç vermemek yükümlülükleri düzenlenmiştir.[2186] Bu personelin aynı zamanda

[2179] DTGM tarafından yürütülen faaliyete ilişkin bkz. Danıştay 8. Daire. E. 1996/1687, K. 1997/3669, T. 27.11.1997 (Lexpera).
[2180] 2014 Devlet Tiyatroları İdari Hizmet Sözleşmesi (Sanat ve Sahne Uygulatıcıları İçin). 2014 Devlet Tiyatroları İdari Hizmet Sözleşmesi (Sanatçılar İçin).
[2181] 2014 Devlet Tiyatroları İdari Hizmet Sözleşmesi (Sanat ve Sahne Uygulatıcıları İçin). 2014 Devlet Tiyatroları İdari Hizmet Sözleşmesi (Sanatçılar İçin).
[2182] Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Yönetmeliği md. 44 ve Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Yönetmeliği Eki Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü (Müdürlükleri) Sanatkâr, Memur, Uygulatıcı Uzman Memur ve Uzman Memur Sözleşmesi, md. 1.
[2183] Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Yönetmeliği md. 40.
[2184] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (Orkestra-Koro-Topluluk) Hizmet Sözleşmesi md. 18.
[2185] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (Orkestra-Koro-Topluluk) Hizmet Sözleşmesi md. 30/C.
[2186] Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu md. 14 ve md. 17. Türkiye Radyo-Televizyon Kurumunda Memur Statüsünde İstihdam Edilen Personel Yönetmeliği md. 17 ile de basına bilgi ve demeç verme ve md. 21 uyarınca da benzer şekilde siyasi ifade özgürlüğü bakımından yasaklar öngörülmektedir.

tarafsızlık yükümlülüğü bulunmakta ve bu yükümlülük herhangi bir siyasi faaliyet yürütmemeyi veya siyasi amaçlı beyanda veya eylemde bulunmamayı kapsamaktadır.[2187]

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Şehir Tiyatroları Şube Müdürlüğü Görev ve Çalışma Yönetmeliği md. 45 uyarınca da sanatçıların "tiyatro içinde ve dışında kurumun onurunu zedeleyecek davranışlarda bulunmak, yayın yaptırmak, televizyon, sinema, dergi, afiş, reklamlarda, bu yönetmeliğin 51 inci maddesinde sayılan ikinci görev yasağına tabi olmayan işlerde Müdürlük sanatçısına ve mensubuna yakışmayacak tutumlarda bulunmak" fiili karşılığında ücret kesimi yaptırımının öngörüldüğü ve tekerrür hallerinde sözleşmelerin feshedilebildiği görülmektedir.[2188]

Bu gibi yetkilerin sanatçıları DMK'nin öngördüğü sınırlamalardan ari tutmadığı ve sanatçıların özellikle ifade özgürlükleri üzerinde sınırlama getirdiği görülmektedir. Burada ifade özgürlüğü bakımından getirilen sınırlamalar özel önem arz etmektedir. Söz konusu faaliyetlerin bağımsız yürütülebilmesi için sanatçıların ifade özgürlüklerini kullanabildikleri bir ortam olması gerekmektedir; nitekim yaratıcılık özgür bir ortamda kendini dışa vurmaktadır. Kamusal sanat kurumları üzerindeki sınırlamalar ve kuralların yaratıcılığın üzerinde olumsuz etkisi bulunduğu belirtilmektedir.[2189]

Kamu görevliliği statüsü kişilerin ifade özgürlüğünün sınırlanmasına sebep olabilir.[2190] Bu sınırlamanın geri planında tarafsızlık yükümlülüğü bulunmakta ve bu yükümlülük hem kamu görevlilerini siyasi baskıdan korumayı[2191] hem de kamu hizmetinin tarafsız olarak yürütülmesini amaçlamaktadır.[2192] Bununla birlikte bu sınırlamalar demokratik bir toplumda kamu görevlilerinin hiçbir fikre sahip olmaması anlamına gelmemeli[2193] ve bu gibi sınırlandırıcı hükümler Anayasa'ya uygun yorumlanmalıdır.[2194]

Tuncer Yığcı Başvurusunda, Ankara Devlet Tiyatrosu'nda görev yapan tiyatro sanatçısına kurum ile ilgili eleştirel bir yazı yayınlaması üzerine bu yazının "eleştiri sınırını

[2187] Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu md. 21.
[2188] İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Şehir Tiyatroları Şube Müdürlüğü Görev ve Çalışma Yönetmeliği md. 46.
[2189] Frey, "State Support and Creativity in the Arts: Some New Considerations", s. 76.
[2190] Nur Kaman Karan, **Devlet Memurluğunun Sona Ermesi**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2003, s. 118.
[2191] Sait Güran, **Memur Hukukunda Kayırma ve Liyakat Sistemi**, İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1980, s. 152.
[2192] Oğuz Sancakdar, **Disiplin Yaptırımı Olarak Devlet Memuriyetinden Çıkarma ve Yargısal Denetim**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2001, s. 201.
[2193] Oya Çitçi, "Siyasal Haklar ve Kamu Görevlileri", **İnsan Hakları ve Kamu Görevlileri**, ed. Mesut Gülmez, Ankara, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, 1992, s. 90.
[2194] Aysegul Kula, "Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararlarında Devlet Memurlarının İfade Özgürlüğü: Hasan Güngör, Hasan Güngör (2) ve Zeki Çınar Başvuruları", **Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 11, No: 1, 2021, s. 588.

aştığı, yazıdaki üslup ve ithamlar yazı içeriğinin bütünü içinde değerlendirildiğinde eylemin Kurumun huzur ve sükûnunu bozmaya yönelik olduğu" nedeniyle kınama cezası verilmiş ve sanatçı ifade özgürlüğünün ihlal edildiği gerekçesiyle AYM'ye bireysel başvuruda bulunmuştur.[2195] AYM, kanunilik şartının sağlanmadığına ve ifade özgürlüğünün ihlal edildiğine karar vermiştir.[2196] Bu kararda aşağıda ele alınacağı üzere yalnızca kanunilik ilkesi bakımından bir değerlendirme yapmıştır. Bununla birlikte, AYM'nin kamu görevlilerinin ifade özgürlüklerini değerlendirdiği diğer kararlar sanatçılar bakımından da yol gösterici olacaktır. AYM'nin kamu görevlilerinin ifade özgürlüğüne ilişkin olarak "(i) devletin tarafsızlığına olan güvene zarar verilip verilmediği ve (ii) devlet memurlarının faaliyeti yerine getirirken tarafsız davranıp davranmadığı" başlıklarında bir değerlendirme yaptığı tespit edilmiştir.[2197] İfadelerini beyan eden sanatçılar bakımından da bu değerlendirmenin yapılması gerekecektir. Belirtmek gerekir ki, tarafsızlık yükümlülüğünün kapsamının üstlenilen göreve göre değişebilmesi mümkündür.[2198] Kamu görevliliğinin sanat özgürlüğünün kullanılarak yerine getirilen bir görevde bu sınırlamaların özgürlükçü bir şekilde yorumlanması gerekir.

Sanatçıların yürüttükleri sanat faaliyetine ilişkin tabi olduğu çeşitli kurallar da bulunmaktadır. Örneğin DTGM sanatçılarının ve uygulatıcılarının amirlerinin emirlerine karşı gelmeleri yasaklanmış[2199] ve provalar sıkı kurallara bağlanmıştır.[2200] Sanatçının yaratıcılığının kişisel olduğu düşünüldüğünde burada önemli olduğu düşünülen yasaklar yaratım sürecine ilişkindir. Örneğin oyun için saptanmış olan aksesuar, kostüm, makyaj, mizansen, oyun metninde değişiklik yapmak karşısında kınama cezası öngörülmüştür.[2201] DOB personeli de amirlerine karşı gelemeyecektir.[2202] DOB sözleşmesinde de görevlilerin temsil sırasında provada kararlaştırılan kostüm, saç veya makyajlarını rejisörün emri dışında değiştiremedikleri veya yazar metnine aykırı ya da ilave bir cümle söyleyemedikleri, aksi durumda ücret kesme dahil yaptırımlara maruz kalmaları söz konusudur.[2203] Sanatçılar Hizmet Sözleşmesi md. 9

[2195] AYM, Tuncer Yığcı, B. No: 2015/5402, T. 06.02.2019, par. 1, 8-11.
[2196] AYM, Tuncer Yığcı, B. No: 2015/5402, T. 06.02.2019, par. 43-51.
[2197] Kula, "Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararlarında Devlet Memurlarının İfade Özgürlüğü: Hasan Güngör, Hasan Güngör (2) ve Zeki Çınar Başvuruları", s. 586.
[2198] Kula, **a.g.e.**, s. 563.
[2199] 2014 Devlet Tiyatroları İdari Hizmet Sözleşmesi (Sanat ve Sahne Uygulatıcıları İçin) md. 11. 2014 Devlet Tiyatroları İdari Hizmet Sözleşmesi (Sanatçılar İçin) md. 10.
[2200] 2014 Devlet Tiyatroları İdari Hizmet Sözleşmesi (Sanatçılar İçin), md. 24-35.
[2201] 2014 Devlet Tiyatroları İdari Hizmet Sözleşmesi (Sanatçılar İçin), md. 24-35. Benzer şekilde bkz. 2014 Devlet Tiyatroları İdari Hizmet Sözleşmesi (Sanat ve Sahne Uygulatıcıları İçin) md. 46.
[2202] Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Yönetmeliği md. 44 uyarınca personelin emirleri dinleme yükümlülüğü ve kuruluş aleyhine yayın yapmak veya beyanda bulunma yasağı söz konusudur.
[2203] Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Yönetmeliği Eki Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü (Müdürlükleri) Sanatkâr, Memur, Uygulatıcı Uzman Memur ve Uzman Memur Sözleşmesi md. 50.

uyarınca sanatçıların ve Uygulatıcılar Hizmet Sözleşmesi md. 10 uyarınca uygulatıcıların DTGM'nin uygun gördüğü bölgelerde, kurulmuş veya kurulacak tiyatrolarda, yurt içi ve yurt dışı turnelerinde sürekli ve geçici olarak çalışma görevi bulunmaktadır.[2204] Sanatçıların kendilerine verilen rol ve görevleri üstlenme zorunluluğu olduğu görülmektedir.[2205] Kendilerine verilen görevlere ve role itiraz etme hakkı bulunsa da nihai kararın kendilerinde olmadığı anlaşılmaktadır.[2206] DOB personeli ile akdedilen sözleşmede de yurt içinde herhangi bir yerde görev yapabilecekleri ve yurtiçi veya yurtdışında gerçekleşecek turnelere katılım mecburiyeti ve turnelere iştirak edilmediğinde maaş kesme cezası öngörülmektedir.[2207] Görevlilerin kendilerine verilen her türlü rolü kabul etmeleri ve ifa etmeleri gerekmektedir.[2208] Bunun karşılığında görevler için itirazda bulunabilirler ve bunun kararı Genel Müdürlerin yetkisindedir.[2209] Söz konusu sanatçıların kurum dışında sanat faaliyeti yürütebilmek için de kurumdan izin almaları gerekmektedir.[2210]

Orkestra, koro ve topluluk sanatçıları için de amirlerine karşı gelme yasağı öngörülmektedir.[2211] Bu kişiler kendilerine verilen görevleri yürütmekle yükümlüdür ve programlara uygun hareket ederler.[2212] Orkestra, koro ve topluluk sanatçıları da KTB'nin düzenlediği çalışma, prova, konser, gösteri ve turnelere katılmak ve amirlerin mevzuat uyarınca verdikleri görevleri de yerine getirmek yükümlülüğü altındadır.[2213] DTGM ve DOB sanatçılarından farklı olarak burada özel bir itiraz süreci öngörülmemiştir.[2214] Ayrıca, sözleşmeli personelin "kurumlarının sanat anlayışı ve ilkeleriyle çelişmeyen" nitelikteki diğer

[2204] 2014 Devlet Tiyatroları İdari Hizmet Sözleşmesi (Sanat ve Sahne Uygulatıcıları İçin). 2014 Devlet Tiyatroları İdari Hizmet Sözleşmesi (Sanatçılar İçin).
[2205] 2014 Devlet Tiyatroları İdari Hizmet Sözleşmesi (Sanatçılar İçin), md. 21.
[2206] 2014 Devlet Tiyatroları İdari Hizmet Sözleşmesi (Sanat ve Sahne Uygulatıcıları İçin). 2014 Devlet Tiyatroları İdari Hizmet Sözleşmesi (Sanatçılar İçin).
[2207] Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Yönetmeliği Eki Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü (Müdürlükleri) Sanatkâr, Memur, Uygulatıcı Uzman Memur ve Uzman Memur Sözleşmesi md. 2, md. 13.
[2208] Ayrıca bkz. Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Yönetmeliği: Yönetmelik md. 42 uyarınca görev yerleri yurt içinde herhangi bir yer olabileceği söylenmiştir. Yönetmelik md. 51 ve md. 52 ise kendilerine verilen görevleri/rolleri yerine getirmeye mecbur olduklarını, lüzum görülen turne ve görevlere katılma mecburiyetinde oldukları görülmektedir.
[2209] Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Yönetmeliği Eki Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü (Müdürlükleri) Sanatkâr, Memur, Uygulatıcı Uzman Memur ve Uzman Memur Sözleşmesi md. 20.
[2210] 2014 Devlet Tiyatroları İdari Hizmet Sözleşmesi (Sanatçılar İçin). DOB için Yönetmelik md. 40.
[2211] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (Orkestra-Koro-Topluluk) Hizmet Sözleşmesi md. 18.
[2212] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (Orkestra-Koro-Topluluk) Hizmet Sözleşmesi md. 26.
[2213] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (Orkestra-Koro-Topluluk) Hizmet Sözleşmesi md. 12.
[2214] İtiraz sürecinin öngörülmemesi ilgili amirlerin vermiş olduğu görevlerin hiyerarşi ilişkisi kapsamında uyulması gereken görevler olduğunu düşündürmektedir. Ast, üstün emir ve direktiflerine karşı itiraz hakkını haiz değildir. Emrin hukuka aykırı olduğu durumda bunu bildirmek suretiyle emri yerine getirmeme hakkına haizdir. Üst, ısrar edip emri yazılı şekilde iletirse ast bu emri yerine getirmek zorundadır, meğerki konusu suç teşkil eden bir emir olsun (bkz. Anayasa md. 137) Bununla birlikte söz konusu emirlerin ast-üst ilişkisi kapsamını aşması ve kişinin temel hak ve özgürlükleri üzerinde bir etki doğurma noktasına gelmesi durumunda, bu emirlerin idari işlem olarak kabul edilip yargı denetimine tabi olacağı savunulabilir.

faaliyetlere Yetkili Kurul görüşü ve Genel Müdürlüğünün belirleyeceği şartlar ve onayıyla katılabilecekleri öngörülmektedir.[2215] Disiplin hükümlerinde mesleğe yönelik faaliyetlerin düzenlendiği görülmektedir. Sözleşmeli personelin "gece kulübü, pavyon, gazino, bar, içkili restoran, otel…" gibi yerlerde icrada bulunamayacağı ve buna aykırılık durumunda sözleşmenin feshedilmiş kabul edileceği düzenlenmektedir.[2216] Senfoni orkestralarında görev alan solist sanatçıların da orkestra dışı gerçekleştirilecek sanat faaliyetlerinde Bakanlık iznine ve DMK kurallarına tabi oldukları görülmektedir.[2217]

TRT personelinin uyması gereken kurallar arasında da yapılan işlerde kurum yararını birinci planda tutmak veya amirlerin emirlerini yerine getirmek gibi yükümlülükler bulunmaktadır.[2218] TRT mevzuatı ayrıca başka iş ve hizmet yasağı öngörmekte bunun istisnaları arasında da "Yönetim Kurulunca tespit edilen esaslar çerçevesinde ve Genel Müdür tarafından görevlendirilme hallerinde Kurumun müzik yayınlarındaki amaç ve politikasına uygun hizmet ve faaliyetlerde bulunmak, müziğin tanıtılıp yaygınlaştırılmasına katkı sağlamak amacıyla konser, festival ve benzeri sanat faaliyetlerinde görev almak" veya "[k]urumun müzik yayınları amaç ve politikası ile yayın ilkelerine uygun olmak şartıyla, Genel Müdürün veya yetkili merciin onayı ile mesleklerin icra edilmesi kapsamında, plak, kaset, CD ve benzeri ses albümü ile video klip çalışmaları yapmak ve yayınlamak" gibi işler yer almaktadır.[2219]

Sanatın idare tarafından yürütülmesi söz konusu olduğunda görüldüğü üzere kurum içerisinde sıkı bir hiyerarşi ilişkisi kurulmuştur.[2220] Hiyerarşi ilişkisi üstün asta emir verme yetkisini ve yönlendirme yetkisini içermektedir.[2221] Kamu görevlileri görevlerini kendi görüşlerine göre değil, amirlerin istediklerine göre yerine getirmek durumundadırlar.[2222] Bu yükümlülük astın üstün istediğini yapmak "zorunda" olması şeklinde de açıklanmaktadır.[2223] Bu bağlamda idarenin sanatın erişilebilir olmasını hedeflerken sanat özgürlüklerini odağa alan bir yaklaşım benimsemediği düşünülmektedir. İdarenin sanat faaliyetini üstlenmesinin

[2215] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (Orkestra-Koro-Topluluk) Hizmet Sözleşmesi md. 13.
[2216] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (Orkestra-Koro-Topluluk) Hizmet Sözleşmesi md. 45.
[2217] Kültür ve Turizm Bakanlığı Senfoni Orkestraları Solist Sanatçılarının Çalışma Usulleri Hakkında Yönetmeliği, R.G. No: 23577, T. 08.01.1999 md. 6, md. 8.
[2218] Türkiye Radyo-Televizyon Kurumunda Memur Statüsünde İstihdam Edilen Personel Yönetmeliği md. 19-20
[2219] Türkiye Radyo-Televizyon Kurumunda Memur Statüsünde İstihdam Edilen Personel Yönetmeliği Md. 31, Ayrıca bkz. md. 53.
[2220] Hiyerarşi ilişkisi için bkz. Özay, **Günışığında Yönetim**, s. 152. Yıldırım, "Genel Kuramlar ve Anayasal İlkeler", s. 24. Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları 2. Cilt**, s. 598–610. Onar hiyerarşiyi yalnızca merkezi idare içerisinde ele alıyor.
[2221] Özay, **Günışığında Yönetim**, s. 154.
[2222] Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları 2. Cilt**, s. 601. Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdare Hukuku**, s. 691.
[2223] Gözler, **İdare Hukuku Cilt 1**, s. 253. Günday, **İdare Hukuku**, s. 83.

gerisinde bulunan kamu yararının gerektirdiği eşit erişilebilirlik, sergilenecek olan oyunların ve şehirlerin amir tarafından seçilmesini gerektirebilecektir. Bununla birlikte sanat faaliyeti bakımından hiyerarşi ilişkisine bir istisna tanınmasının mümkün olup olmadığı değerlendirilmelidir. Literatürde, teknik uzmanların uzmanlıkları veya öğretim elemanlarının akademik faaliyetleri üzerinde hiyerarşi yetkisi kullanılamayacağı belirtilmektedir.[2224] Kanımızca bu durum sanatçıların üstlendikleri rolleri yerine getirmesi bakımından da geçerli olmalıdır; zira sanat faaliyetinde yaratıcılık bir uzmanlık olarak değerlendirilebilir. Nitekim, söz konusu sanatçılar sanat faaliyetinin gerektirdiği liyakat doğrultusunda yeteneklerine göre özel sınavlarla istihdam edilmektedir[2225] ve hiyerarşi ilişkisi yetkinliklerini yansıtmalarına engel teşkil etmemelidir. Burada belirtmek gerekir ki, bu gereklilik sanat faaliyeti içerisinde üstlenilen görevlerin yerine getirilmesinin engeli değildir. Şöyle ki, oyun yönetmeninin görevi doğrultusunda sanatçıyı yönlendirmesi tabii ki beklenmektedir.

Kamu görevlilerinin yükümlülükleri bakımından değerlendirilmesi gereken bir diğer husus idari sözleşmelerde disiplin hükümleri bakımından 657 sayılı DMK'ye atıf yapılmasıdır.[2226] Burada yukarıda ifade özgürlüğü bakımından ele alınan Tuncer Yığcı başvurusunun incelenmesi gerekmektedir. Dava tarihinde 5411 sayılı Kanun md. 19 hükmüne göre birlikte sanatkârların disiplin işlerinin tüzük ile belirleneceği öngörülmüş ve fakat tüzük çıkarılmamıştır. İdare mahkemesi tüzük ile belirleneceği kanunen öngörülmesine rağmen hizmet sözleşmelerinde disiplin hükümlerine yer verilmesinin kanunilik ilkesine aykırı olduğu gerekçesiyle kınama cezasını iptal etmesine rağmen Ankara Bölge İdare Mahkemesi, idare mahkemesi kararını kaldırarak davanın reddine karar vermiştir. Danıştay da "tüzüğün henüz çıkarılmamasının yine Kanun'la verilen yetkinin kullanımından kaynaklanan düzenleme yetkisini ortadan kaldırmadığı" sonucuna ulaşmıştır. Nitekim, Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulunca verilen 5/7/2007 tarihli ve E.2007/346 sayılı karar ile de sözleşmeli personelin çalışma koşullarını sözleşme ile düzenleyen idarenin disiplin kurallarını 657 sayılı Kanun'a gönderme yapmak suretiyle belirlenmesi hukuka aykırı görülmemiştir.[2227] AYM, "657 sayılı Kanun'da başvurucunun durumunda olan kişilere -disiplin işleri yönünden- özel kanunun

[2224] Gözler, **İdare Hukuku Cilt 1**, s. 258.
[2225] Örn. bkz. Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğünde Sözleşmeli Olarak Görev Yapan Sanatkar Memur, Uygulatıcı Uzman Memur ve Uzman Memurlar Hakkında Sınav Yönetmeliği, R.G. No: 32552, T. 21.05.2024.
[2226] 2014 Devlet Tiyatroları İdari Hizmet Sözleşmesi (Sanat ve Sahne Uygulatıcıları İçin). 2014 Devlet Tiyatroları İdari Hizmet Sözleşmesi (Sanatçılar İçin). Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Yönetmeliği Eki Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü (Müdürlükleri) Sanatkâr, Memur, Uygulatıcı Uzman Memur ve Uzman Memur Sözleşmesi, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (Orkestra-Koro-Topluluk) Hizmet Sözleşmesi.
[2227] AYM, Tuncer Yığcı, B. No: 2015/5402, T. 06.02.2019, par. 13-19. AYM kararı, İdari Dava Daireleri Kurulunca verilen kararın karar numarasına atıf yapmamaktadır.

uygulanacağı belirtildiği halde idari nitelikteki düzenlemeler sonucu 657 sayılı Kanun'un disiplin hükümleri başvurucuya uygulanmak suretiyle kınama cezası" verilmesini kanun hükümlerinin uygulanmasının dayanağının sözleşme hükümleri olması nedeniyle hukuka aykırı bulmuş ve kanunilik şartının sağlanmadığına karar vermiştir.

Tuncer Yığcı başvurusunda kanunilik ilkesine aykırılık tespit edilmekle birlikte yasakoyucu tarafından bu karara uygun bir yasama faaliyeti yürütülmediği, idari hizmet sözleşmelerinde benzer bir yaklaşımın devam ettiği ve bu yaklaşımın İDDK tarafından hukuka uygun bulunduğu görülmektedir. Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü bünyesinde çalışan sanatçının Sanat ve Sahne Uygulatıcıları İdari Hizmet Sözleşmesi'nin iptaline ilişkin açtığı davada disiplin hükümleri bakımından "[d]isipline ait yaptırımların sadece kanunla düzenleneceği, kanun dışında tüzük, yönetmelik ve diğer alt düzenleyici işlemlerle disiplin cezasını gerektiren fiil ve hareketlerin belirlenmesinin ve buna göre disiplin cezası verilmesinin hukuken mümkün olmadığı" gerekçesiyle Müşterek Kurul kararıyla iptal edildiği[2228] ve fakat İDDK tarafından "sanat ve sahne uygulatıcılarına yönelik dava konusu disiplin hükümlerinin, erişilebilir, bilinebilir ve öngörülebilir olması gibi gereklilikleri karşılamaya matuf olması nedeniyle kanunilik ilkesi yönünden de hukuka uygun olduğu" gerekçesiyle temyiz talebinin kabul edildiği görülmektedir.[2229] Bu tez kapsamında yasakoyucunun kamu görevlisi sanatçıların tabi oldukları kuralları belirlemesi ve bu kuralların belirlenirken yukarıda ele alındığı üzere yaratıcılığın, ifade özgürlüğünün ve sanat özgürlüğünün özel olarak korunması gerektiği düşünülmektedir.

III. Sanatın Özendirme Destekleme Faaliyeti Kapsamında Desteklenmesi

A. Genel Olarak Özendirme ve Desteklenme Faaliyeti

Devletin uygun bulduğu kaynak dağılımı ile serbest piyasadaki kaynak dağılımı farklı ise, istenen kaynak dağılımına erişebilmek için çeşitli tedbirler öngörülebilir.[2230] Bu tedbirlerin örneği olan teşvikler, olumlu ekonomik politika araçları (*affirmative economic policy instruments*) olarak nitelendirilmektedir.[2231]

[2228] Danıştay İkinci ve Onikinci Daireleri Müşterek Kurulunun 20/04/2022 tarih ve E:2016/9567, K:2022/2008 sayılı kararı.
[2229] Danıştay İDDK., E. 2022/3776, K. 2023/1258, T. 5.6.2023 (Lexpera).
[2230] Turgut Tan, **Ekonomik Kamu Hukuku Dersleri**, 2. baskı, Ankara, Turhan Kitabevi, 2015, s. 342.
[2231] Frans L. Leeuw, "The Carrot: Subsidies as a Tool of Government-Theory and Practice", **Carrots, Sticks and Sermons**, ed. Marie-Louise; Bemelmans-Videc, Ray C.; Rist, Evert Vedung, Routledge, 1998, s. 77.

Özendirme ve destekleme faaliyetinin bazı doktrin ve yargı kararlarında kamu hizmeti çerçevesinde ele alındığı görülmekteyse de[2232] bu faaliyet kullanılan araçların farklılaşması sebebiyle ayrı ele alınmalıdır.[2233] Karşılaştırmalı hukukta devlet yardımı veya teşvik olarak da ele alınan ve en geniş haliyle "teşebbüslere seçici bir temelde verilen herhangi bir menfaat" olarak tanımlanan[2234] özendirme ve destekleme faaliyeti Türk literatüründe "idarenin belirli kişi veya gruplara veya belirli bir kitleye, bunları tanımlanabilir kamu yararını veya elde edilmesinde kamu yararı olacak toplumsal yararı elde etmek üzere belirli davranış veya faaliyetlere yöneltilmek üzere belirli menfaatleri sağlaması" olarak tanımlanmaktadır.[2235] Avrupa Birliği düzenlemeleri ele alınırken, devlet yardımının dört temel unsuru olduğu söylenmiştir. Bu unsurlar (i) devlete atfedilebilirlik (devlet tarafından veya devlet kaynaklarından yapılma), (ii) menfaat, (iii) yararlananın işletme veya üretim dalı olması, (iv) seçicilik (belirli işletme veya üretim dallarının yararlanması) olarak ele alınmaktadır.[2236]

Literatürde özendirme ve destekleme kavramlarının birbirinden ayrı olarak ele alındığı da görülmektedir. Bu doğrultuda "[ö]zendirme; teşvik, heveslendirme, isteklendirme, promosyon, motivasyon gibi terimlerle birlikte düşünülmesi gereken, idarenin bazı faaliyetlerin yürütülmesinin kamu yararına olduğu ve başka alanlara göre daha fazla gelişmesini sağlamak için, elde edeceği bazı değerlerden vazgeçmek suretiyle muhtemel yararlanıcının davranışını kamu yararı olan alana yönlendirme amaçlı yürüttüğü faaliyet kısmını […] [d]estekleme ise; sübvansiyon, yardım gibi terimlerle birlikte anılan, kamu yararı amacıyla belirli teşebbüslere veya kurumlara, belirli ürünlerin üretimine, belirli sosyal, kültürel ve çevresel faaliyetlere idarenin doğrudan kaynak transferi yapmak suretiyle kamunun belli imkanlarından yararlandırmayı gerçekleştirdiği faaliyet kısmını ifade etmektedir"[2237] Bu kavramsal ayrım ile birlikte özendirme faaliyetinde idarenin bir edim sunması ve yararlanıcıdan davranış beklemesi söz konusu olmazken, destekleme faaliyetinde idare olumlu bir edim sunarken yararlanıcıdan

[2232] Gür, **İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyeti**, s. 26–30.
[2233] Gür, **a.g.e.**, s. 25–26. Özendirme ve destekleme faaliyeti kamu hizmetini tamamlayıcı bir faaliyet olarak da yürütülebilir. Gür, **a.g.e.**, s. 89–91.
[2234] Dimitri Vallindas, Bartlomiej Kurcz, "Can general measures be...selective? Some thoughts on the interpretation of a state aid definition", **Common Market Law Review**, C. 45, No: 1, 2008, s. 159. Detaylı ve mevzuat uyarınca tanım için ayrıca bkz. Sacker, Montag, **European State Aid Law a Commentary**, s. 5. Dünya Ticaret Örgütü rejimi için ayrıca bakınız. Luca Rubini, **The Definition of Subsidy and State Aid**, Oxford, Oxford University Press, 2009, s. 107–125.
[2235] Oder/Ayanoğlu, **İdare Hukuku I Ders Notları (Temel İlkeler)**, s. 29.
[2236] Burak Oder, "Devlet Yardımları", **Avrupa Birliği Hukuku**, ed. Gülören; Tekinalp, Ünal Tekinalp, 2. baskı, İstanbul, Beta Yayınevi, 2000, s. 501–502. Desteğin kamusal makam tarafından ya da kamusal makam içerisinde yer alan bir makam tarafından verilmesi "kurumsal atfedilebilirlik", desteğin kamusal kaynaklardan sağlanması ise "mali atfedilebilirlik" olarak nitelendirilmiştir. Bkz. Oder, **a.g.e.**, s. 502–507. Bu unsurların açıklanması için ayrıca bkz. Oder, **a.g.e.**, s. 502–510.
[2237] Gür, **İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyeti**, s. 65. Bu çalışma kapsamında bir ayrım yapılmayacaktır.

da bir performans bekleyebilmektedir.[2238] Karşılaştırmalı hukukta da teşvikler (*subsidy*), benzer şekilde belirli bir faaliyeti yürütmesi için bir kişinin davranışını etkilemek amacıyla hükümet tarafından şartlı olarak aktarılan mali kaynak olarak tanımlanmaktadır.[2239]

Devlet desteği kavramının mevzu olarak tanımlandığı da görülmektedir. 6015 sayılı Devlet Desteklerinin İzlenmesi ve Denetlenmesi Hakkında Kanun uyarınca devlet desteği "Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ticareti etkilediği ölçüde doğrudan kamu tarafından veya kamu kaynakları aracılığıyla herhangi bir şekilde sağlanan, belirli teşebbüslere veya belirli ürünlerin üretimine ayrıcalık tanıyarak rekabeti bozan veya bozma tehdidi oluşturan ve yararlanana mali fayda sağlayan her türlü tedbir[dir]."[2240] Belirtmek gerekir ki söz konusu kanun hizmet sektörlerindeki devlet desteklerini kapsamamaktadır.[2241] Bu tez literatürdeki tanımları esas almakta ve özendirme ve destekleme faaliyetini bir bütün olarak değerlendirmektedir.

Özendirme ve destekleme faaliyetinin konusunu özel kişiler tarafından yürütülen ve yürütülmesinde kamu yararı bulunduğu kabul edilen faaliyetler oluşturmaktadır.[2242] Bu faaliyetin dengeleyici ve tamamlayıcı bir işlevi olduğu söylenmektedir.[2243] Bu işlev toplumsal ihtiyacın giderilebilmesi amacı karşısında da ortaya çıkmaktadır ve topluma ek değer katan idari faaliyet olarak değerlendirilmektedir.[2244] Bu faaliyetin temel işlevleri arasında, yatırımcının yatırım yapmasının önündeki engelleri ortadan kaldırmak ve devletin belirlediği alanlarda yatırım yapmayı teşvik etmek yer almaktadır.[2245]

Özendirme ve destekleme faaliyetinin görünüm biçimleri saf özendirme ve destekleme faaliyeti, kamu hizmetini tamamlayıcı özendirme ve destekleme faaliyeti ve kolluk faaliyetini tamamlayıcı özendirme destekleme faaliyeti olarak sınıflandırılmıştır. İdarenin kamu hizmeti olarak üstlendiği faaliyetlerde kamu hizmetini tamamlayıcı özendirme ve destekleme faaliyeti söz konusu olacaktır ve bu faaliyet kamu hizmetinin yükünü azaltacağı gibi kaliteli hizmet sunumuna da katkı sağlayabilecektir.[2246] İdarenin kamu hizmeti faaliyeti yürüterek toplumsal

---

[2238] Gür, **a.y.**
[2239] Leeuw, "The Carrot: Subsidies as a Tool of Government-Theory and Practice", s. 77–79.
[2240] 6015 sayılı Devlet Desteklerinin İzlenmesi ve Denetlenmesi Hakkında Kanun, R.G. No: 27738, T. 23.10.2010, md. 2.
[2241] 6015 sayılı Devlet Desteklerinin İzlenmesi ve Denetlenmesi Hakkında Kanun, md. 1.
[2242] Yasin, "İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyetleri", s. 598.
[2243] Gür, **İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyeti**, s. 69.
[2244] Gür, **a.g.e.**, s. 72.
[2245] Akgüner, **Özel Girişim Özgürlüğü ve Yatırımları Teşvik Tedbirleri**, s. 231. Akgüner, teşvik tedbirleri kavramını kullanmaktadır.
[2246] Gür, **İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyeti**, s. 91.

ihtiyaçları karşılamaya çalışması her durumda yeterli olmamaktadır ve kamu yararı doğrultusunda bazı faaliyetlerin özendirilip desteklenerek toplumun ihtiyaçlara erişiminin kolaylaştırılması gerekmektedir.[2247]

İdarenin sanat faaliyetini mevzu kamu hizmeti olarak yürüttüğü bir üst başlıkta ele alınmıştır.[2248] Özendirme ve destekleme faaliyeti de kamu hizmeti sunulmasındaki kamu yararının sağlanmasına katkı sağlar niteliktedir. İdarenin sanatı özendirme ve destekleme faaliyeti yoluyla erişilebilir kılması, idare eliyle yürütülen ve sunulan sanat faaliyetlerinin yanında özel kişilerin sunduğu sanat faaliyetlerinin erişilebilirliğini artıracak ve sanata erişim hakkının yerine getirilmesine katkı sağlayacaktır.

B. İdarenin Sanatı Özendirme ve Destekleme Faaliyeti

Refah yalnızca ekonomik değil aynı zamanda kültürel, entelektüel ve ruh yönüyle de ele alınmalı ve özendirme destekleme faaliyeti kültürel alanda da yürütülmelidir.[2249] Sanat ve sanatçının desteklenmesi ve sanat sevgisinin yayılması için tedbir alma hükmü, doğrudan özendirme ve destekleme faaliyetini öngörür niteliktedir.[2250] İdarenin sanatı destekleme faaliyeti anayasal yükümlülüğünü yerine getirmesinin yanı sıra, teorik düzlemde idarenin sanat kamu hizmeti yükümünün hafifletilmesi anlamına da gelecektir;[2251] nitekim özendirme ve destekleme faaliyetinde bulunulması sanatın erişilebilir kılınması için bir yöntemdir. Yukarıda ele alınan sanata erişimin faydaları, idarenin sanatı desteklemesindeki kamu yararını ortaya koymaktadır.[2252]

Özendirme ve destekleme faaliyetindeki kamu yararının mevzuatlarda somutlaştığı da görülmektedir. Örneğin, 5224 sayılı Sinema Filmlerinin Değerlendirilmesi ve Sınıflandırılması ile Desteklenmesi Hakkında Kanun[2253] ile birlikte "bireyin ve toplumun sinema sanatı ürünlerinden verimli bir biçimde yararlanabilmesi ve sinema sanatının sunduğu olanaklardan yararlanarak çağdaş ve etkin bir kültürel iletişim ortamının yaratılması için […] desteklenmesini sağlamak" veya 5225 sayılı Kültür Yatırımları ve Girişimlerini Teşvik

[2247] Yasin, "İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyetleri", s. 593.
[2248] Bkz. Bölüm 2/II/B/4 – Mevzu Kamu Hizmeti Olarak Sanat Faaliyetleri.
[2249] Gür, **İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyeti**, s. 72–73.
[2250] Yasin, "İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyetleri", s. 594. Benzer şekilde bkz. Gür, **İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyeti**, s. 100.
[2251] Özendirme ve destekleme faaliyetinin kamu hizmeti yükünün hafifletilmesi amacını da taşıdığı belirtilmektedir. Gür, **İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyeti**, s. 69.
[2252] Bkz. Bölüm 1/I/B – Sanata Erişimin Önemi.
[2253] 5224 s. Sinema Filmlerinin Değerlendirilmesi ve Sınıflandırılması ile Desteklenmesi Hakkında Kanun, R.G. No: 25529, T. 21.07.2004.

Kanunu[2254] md. 1 ile birlikte "bireyin ve toplumun kültürel gereksinimlerinin karşılanmasını; […] sanatsal ve kültürel değerlerin üretilmesi, toplumun bu değerlere ulaşım olanaklarının yaratılması ve geliştirilmesi […]" amaçlanmaktadır.

Sanatın desteklenip desteklenmemesi gerekliliği tartışmalarının yanı sıra ne kapsamda ve hangi şekillerde destekleneceği soru işareti olmuştur.[2255] Sanat faaliyetlerine yönelik desteklerde farklı tartışma eksenleri olduğu söylenmektedir. Bunlardan ilki kamu dışı aktörlerin kültür alanında ne kadar özgür etkinlikte bulunabildiği, ikincisi sunulan desteklerin ne kadar eşit dağıtıldığı ve üçüncüsü ise bu etkinliklere ne kadar adil erişilebildiğidir.[2256] Bu noktada "sanatsal üretimde özgürlük, kamusal kaynakların kullanımında eşitlik ve erişimde adalet" ilkeleri ortaya konmuştur.[2257] Bu konu kanımızca üç temel soru etrafında ele alınmalıdır: Kim destekleyecek, kim/hangi sanat desteklenecek ve nasıl desteklenecek. Kim sorusu yukarıda idari teşkilat bakımından ele alınmaktadır; fakat özendirme ve destekleme faaliyeti yürüten idarelerin özelliklerinin bu başlık bakımından değerlendirilmesi gerekmektedir. Kim/hangi sanat desteklenecek sorusu ise hem hangi sanatın destekleneceğine hem de hangi kurum/kişinin destekleneceğine yönelik bir sorudur. Nasıl desteklenecek sorusu destekleme yöntemlerine, değerlendirme kriterlerine, ilkelere ve destek sonrasındaki sürece ilişkindir. Nasıl desteklenecek sorusunun akabinde ise devletin kamu kaynağını kullanmaya devam edip etmemesi konusunda etkinlik değerlendirmesi yapılması gerekmektedir. Belirtmek gerekir ki, bu sorular birbirlerinden kolay ayrımlanabilir değildir ve ortaklaşmaları mümkündür.

Bu kapsamda teorik tartışmaların yanı sıra Türk hukuku bakımından özendirme ve destekleme faaliyetlerinin öngörüldüğü 5224 sayılı Sinema Filmlerinin Değerlendirilmesi ve Sınıflandırılması ile Desteklenmesi Hakkında Kanun, 5225 sayılı Kültür Yatırımları ve Girişimlerini Teşvik Kanunu, Sinema Sektörünün Desteklenmesi Hakkında Yönetmelik (Sinema Destekleri Yönetmeliği),[2258] Özel Tiyatroların Projelerine Yapılacak Yardımlara İlişkin Yönetmelik (Özel Tiyatrolar Yönetmeliği),[2259] Kültür ve Turizm Bakanlığı Ödüller Yönetmeliği (Ödüller Yönetmeliği),[2260] Kültür ve Turizm Bakanlığınca Yerel Yönetimlerin, Derneklerin ve Vakıfların Projelerine Yapılacak Yardımlara İlişkin Yönetmelik (KTB

[2254] 5225 sayılı Kültür Yatırımları ve Girişimlerini Teşvik Kanunu, R.G. No: 25529, T. 21.07.2004.
[2255] Gaillard, "L'art, l'état et le marché: De la subvention culturelle à l'ère de la financiarisation", s. 80.
[2256] İstanbul Kültür Sanat Vakfı, "Türkiye'de Yerel Kültür Ekosistemi", s. 65.
[2257] İstanbul Kültür Sanat Vakfı, **a.y.**
[2258] Sinema Sektörünün Desteklenmesi Hakkında Yönetmelik, R.G. No: 30919, T. 15.10.2019.
[2259] Özel Tiyatroların Projelerine Yapılacak Yardımlara İlişkin Yönetmelik, R.G. No: 30619 T. 08.12.2018.
[2260] Kültür ve Turizm Bakanlığı Ödüller Yönetmeliği, R.G. No: 29811 T. 24.08.2016.

Yardımları Yönetmeliği),[2261] Dernek, Vakıf, Birlik, Kurum, Kuruluş, Sandık ve Benzeri Teşekküllere Genel Yönetim Kapsamındaki Kamu İdarelerinin Bütçelerinden Yardım Yapılması Hakkında Yönetmelik (Kamu İdareleri Yardımları Yönetmeliği),[2262] Kültür Yatırımlarının ve Girişimlerinin Belgelendirilmesine ve Niteliklerine İlişkin Yönetmelik (Kültür Yatırımları Yönetmeliği),[2263] Kültür Yatırım ve Girişimlerine Taşınmaz Kullandırılması Hakkında Yönetmelik[2264] Devlet Sanatçısı Olacak ve Bu Haktan Yararlanacaklar ile Bunların Nitelikleri ve Seçimleri Hakkında Yönetmelik (Devlet Sanatçısı Yönetmeliği),[2265] Kültür ve Turizm Bakanlığı Kamu Eliyle Yapılan Kültür Yatırımlarına Destek Projesi Hakkında Esas ve Usuller[2266] ve ilgili vergi mevzuatları ayrıca değerlendirilecektir.

1. Kim: Sanatın Özendirilmesi ve Desteklenmesinde Karar Verici Aktörler

a. Karar Verici Aktörlerin Nitelikleri

Özendirme ve destekleme faaliyeti kapsamında verilen teşviklere yönelik yapılan değerlendirmede önemli kamu yararı çıktısı bulunması sebebiyle merkezi yönetimin temel karar verici olabileceği ama yerinden yönetimlerin görevlerinin de tartışılabileceği söylenmektedir.[2267] Merkezi bir devlette (*centralized state*) sanatçıların merkezi hükümetin belirlediği standartlara uyması gerektiği ve resmi sanat politikasına uyduğu ölçüde destek alabildiği belirtilmiş, hükümetin zevklerine uyduğu sürece destek alabilmenin sanat özgürlüğünü sınırlandırdığı ifade edilmiştir.[2268] Oysa sanata destek verilmesi, resmi bir sanat

[2261] Kültür ve Turizm Bakanlığınca Yerel Yönetimlerin, Derneklerin ve Vakıfların Projelerine Yapılacak Yardımlara İlişkin Yönetmelik, R.G. No: 26463, T. 15.03.2003.
[2262] Dernek, Vakıf, Birlik, Kurum, Kuruluş, Sandık ve Benzeri Teşekküllere Genel Yönetim Kapsamındaki Kamu İdarelerinin Bütçelerinden Yardım Yapılması Hakkında Yönetmelik, R.G. No: 26231, T. 17.07.2006.
[2263] Kültür Yatırımlarının ve Girişimlerinin Belgelendirilmesine ve Niteliklerine İlişkin Yönetmelik, R.G. No: 27209, T. 24.04.2009.
[2264] Kültür Yatırım ve Girişimlerine Taşınmaz Kullandırılması Hakkında Yönetmelik, R.G. No: 26463, T.15.03.2007, md. 5.
[2265] CİMER üzerinden iletilen bir soruya 18.03.2025 tarihinde cevap olarak söz konusu yönetmeliğin Danıştay 10. Dairesinin 18.01.2002 tarihli ve E:2000/1007, K:2002/71 sayılı kararı ile iptal edildiği ve artık devlet sanatçısı unvanı verilmediği bilgisi iletilmiştir (Başvuru no:2500454953). Bununla birlikte söz konusu Danıştay kararına ulaşılamamıştır ve yönetmelik mevzuat sisteminden erişilebilmektedir. Bu durum CİMER üzerinden tekrar sorulmuştur ve henüz bir cevap alınamamıştır. Her hâlükârda özendirme ve destekleme faaliyetinin özgün ve önemli bir örneğini oluşturduğu için bu tez kapsamında yer verilmektedir.
[2266] Kültür ve Turizm Bakanlığı Kamu Eliyle Yapılan Kültür Yatırımlarına Destek Projesi Hakkında Esas ve Usuller.
[2267] Gür, **İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyeti**, s. 142.
[2268] Frey, "State Support and Creativity in the Arts: Some New Considerations", s. 72.

anlayışı yaklaşımı anlamına gelmemeli ve otosansüre yol açmamalıdır. [2269] Bu doğrultuda, sanat destekleri bakımından yerelleşmenin (*decentralization*) önemli olduğu söylenmektedir.[2270]

Burada kim sorusu ile cevaplanmak istenen destek kararını kimin vereceğidir. Sanat desteklerinin meşruluğu tartışmalarında bu destek kararını verenlerin kim olduğu önemlidir.[2271] Bu soru yetkili ve görevli idareler içerisinde değerlendirmeyi kimin yapacağı ve nihai destekleme kararını kimin vereceği sorularını içermektedir. Destek değerlendirmesinin tek bir kişi tarafından yürütülmesi söz konusu olabileceği gibi bir kurul tarafından yürütülmesi de mümkün olabilir. Kurul olarak karar verilmesi fikri, kapsamlı temsil ve uzmanlıkların bir arada bulunması bakımından savunulmaktadır.[2272] Kurullar, yaratıcılığın sağlanabilmesi bakımından da gerekli görülmektedir.[2273] Sanat desteklerinin merkezi hükümetler tarafından verildiği ve desteklere bürokratların karar verdiği Fransa gibi ülkelerde dahi sanatçıların profesyonelleşme adına akran değerlendirmesi süreci yürüten kurumların kurulmasını talep ettikleri görülmektedir.[2274] Desteklenecek faaliyetlerin tespiti için gerçekleştirilen değerlendirme sanatın tanımı üzerindeki tartışmalar düşünüldüğünde kolay bir değerlendirme olmayacaktır. Bu doğrultuda en objektif değerlendirmenin bu konuda yetkin kişiler tarafından yapılabileceği varsayımında bulunulabilir. Bu kurullarda sanatçıların veya sanatçılar tarafından kurulan sivil toplum örgütlerinin yer alması ve bu kişilerde kültürel çeşitlilik aranması önem taşımaktadır, nitekim bu gibi bir yaklaşım devletin sanatı belirleyen olmasının önüne geçebilecektir.[2275] Tabii bu kişilerin karar verirken dikkate almakla yükümlü olacakları değerlendirme kriterleri de bu konuda rol oynayacaktır.

Karar verici kurulların nitelikleri önem arz etmektedir. Bu önem ilk olarak desteğin sanat üzerindeki etkisine ilişkindir. Özendirme ve destekleme faaliyeti yürüten idarelerin merkezi hükümetle bağlı kılınması politikacıların sanat üzerindeki etkilerinin artmasına ve sanatın siyasileşmesine yol açma riski barındırmaktadır.[2276] Sanat desteği kararlarının bürokrat ağırlıklı kurullar tarafından belirlenmesi kurumların iradelerinin siyasi iradeye devredilmesi

[2269] Gemalmaz, "Sanatta Yaratıcılık ve Hukuk-II: 1982 Anayasası ve Sanat Özgürlüğü Sorunu", s. 667.
[2270] Cowen, **Good and Plenty**, s. 138.
[2271] Lena, **Entitled**, s. 148.
[2272] Julia F. Lowell, Elizabeth Heneghan Ondaatje, **The Arts and State Governments: At Arm's Length or Arm in Arm?**, RAND Corporation, 2006, s. 8.
[2273] Cowen, **Good and Plenty**, s. 135.
[2274] Klaic, **Resetting the Stage**, s. 167–168.
[2275] Karan, **Sanatta İfade Özgürlüğü, Sansür ve Hukuk**, s. 62.
[2276] Lowell, Ondaatje, **The Arts and State Governments: At Arm's Length or Arm in Arm?**, s. 49.

olarak görülmekte ve bu özerklik bakımından sorun oluşturmaktadır.[2277] Bu doğrultuda sanatın geliştirilmesi amacı yerini siyasilerin sanattan faydalanma amacına bırakabilecektir.[2278]

Bununla birlikte sanat desteklerinin siyaset ile iç içe olmasının istikrarlı destek alınmasına katkı sağlaması ve sanatın hükümet planlarında kendisine daha fazla yer bulması anlamına geldiği de söylenmektedir.[2279] Nitekim, siyasetten bağımsızlaştırılmaları bu kurumların siyasetten gereken destek ve ilgiyi alamadıklarına yol açması sebebiyle de eleştirilmiştir.[2280] Bir başka risk ise siyasetten tamamen bağımsız olmasının herkesi gözeterek karar verilmemesine yol açmasıdır. Örneğin yalnızca yetkinliğe odaklanıldığında büyük şehir merkezlerindeki faaliyetlerin desteklenmesinin daha muhtemel olduğu ve bazı coğrafyaların geride kalabildiği görülmektedir.[2281] Bunu aşmanın yollarından biri de sanat desteklerine yerel yönetimlerin karar vermesidir.[2282]

Değerlendirilmesi gereken bir diğer husus bu kurulların siyasi olarak hesap verebilir olmasıdır. Sanatın siyasi hesap verilebilirlik bakımından uygun bir alan olmadığı ve *tenure* alan profesörler veya anayasa mahkemesi üyeleri kararları için nasıl hesap verilmiyorsa bu kurulların da hesap vermemesi gerektiği iddia edilmektedir.[2283]

Siyasilerin bu bağımsızlığı destekleme gerekçesi de bulunmaktadır. Bu da hükümetlerin ve siyasetçilerin toplumun hoşuna gitmeyen sanatı desteklemek karşısında hesap vermek istememeleriyle alakalıdır.[2284] Bununla birlikte, sanat desteklerine karar verme yetkisinin idareden başka kişilere bırakılması idarenin finansal harcama yetkisini devretmesi anlamına gelmektedir.[2285]

Siyasi hesap verilebilirlik devam ederken kurullarda bu baskının azaltılmasının yöntemleri de tartışılmıştır. Kurulların gönüllü kişilerden ve halihazırda kariyeri olan kişilerden oluşması, sınırlı ve belirli süre bakımından görev almaları, görevlerinden kolayca süreleri bitmeden alınmamaları ve karar mekanizmasının toplu ve kamuya açık bir şekilde gerçekleştirilmesi bu kurullarda bulunan kişilerin siyasi baskılardan uzak olmasına yardımcı

[2277] Karan, **Sanatta İfade Özgürlüğü, Sansür ve Hukuk**, s. 61.
[2278] Lowell, Ondaatje, **The Arts and State Governments: At Arm's Length or Arm in Arm?**, s. 50.
[2279] Lowell, Ondaatje, **a.g.e.**, s. 52.
[2280] Lowell, Ondaatje, **a.g.e.**, s. 6.
[2281] Lowell, Ondaatje, **a.g.e.**, s. 11.
[2282] ABD'de eyalet bakımından değerlendirme için bkz. Lowell, Ondaatje, **a.g.e.**, s. 1.
[2283] Cowen, **Good and Plenty**, s. 136.
[2284] Lowell, Ondaatje, **The Arts and State Governments: At Arm's Length or Arm in Arm?**, s. 6.
[2285] Bertacchini, Dalle Nogare, "Public provision vs. outsourcing of cultural services: Evidence from Italian cities", s. 170.

olacaktır.[2286] Ayrıca, değerlendiren veya seçen kurulların tabi olduğu etik ilkeler ve çıkar çatışmalarının önlenmesi de önem teşkil edecektir.[2287]

b. Karar Verici Aktörlerin Niteliklerinin Türk Hukuku Bakımından Değerlendirilmesi

Türk hukuku bakımından sanatı özendirme ve destekleme faaliyeti temel olarak merkezi idare yani KTB tarafından yürütülmektedir. KTB içerisinde ise değerlendirme süreçlerini yürütmek için kurullar oluşturulmaktadır. Bu çalışma kapsamında ilgili kurullara yer verilecektir.

5224 sayılı Kanun uyarınca film desteklerine karar vermek için oluşturulan destekleme kurulları, "ilgili alan meslek birlikleri tarafından belirlenecek dört sektör temsilcisi ile yapımcı, yönetmen, senaryo ve diyalog yazarı, oyuncu, sinema salonu işletmecileri, film dağıtımcıları, yayıncı kurum veya kuruluş temsilcileri ve üniversitelerin sinema alanında eğitim veren bölümlerinde görev yapan öğretim üyeleri arasından Bakanlık tarafından belirlenecek üç üye ve bir Bakanlık temsilcisi olmak üzere sekiz üyeden oluşur."[2288] Dizi filmlerine ilişkin ise "Bakan Yardımcısı, Sinema Genel Müdürü, Tanıtma Genel Müdürü, Dışişleri Bakanlığı Yurtdışı Tanıtım ve Kültürel İşler Genel Müdürü, ilgili alan meslek birlikleri tarafından önerilen sektör temsilcileri arasından Bakanlık tarafından belirlenecek iki üye, film yapımcıları, dağıtımcıları ve yayıncı kurum veya kuruluş temsilcileri arasından Bakanlık tarafından belirlenecek iki üye olmak üzere sekiz üyeden oluşan" bir komisyonun oluşturulduğu görülmektedir. Bu kurulların çalışma usulleri de Sinema Destekleri Yönetmeliği ile düzenlenmiştir. Bu üyelerin görev süresinin iki yıl olması, Bakanlık temsilcisi dışında temsilcilerin iki dönem üst üste seçilememeleri, Bakanlığın gerekli gördüğü takdirde belirlediği üyeleri ve bakanlık temsilcisini değiştirebilmesi, kurul üyelerinin görev süreleri boyunca Kanunun öngördüğü desteklerden faydalanamaması, üye olmadan önce aldıkları desteklerle ilgili kurul gündemindeki değerlendirmelere katılamaması gibi hususlar önem arz etmektedir.[2289] Söz konusu düzenlemeler, kurul üyelerinin daha tarafsız değerlendirmelerine ilişkin hükümler içerdiği gibi aynı zamanda değerlendirme kurulu üzerinde Bakanın önemli bir etkisi olduğunu göstermektedir. Bunlara ek olarak değerlendirme sonucunda destek verilmesine

[2286] Lowell, Ondaatje, **The Arts and State Governments: At Arm's Length or Arm in Arm?**, s. 10. Ayrıca bkz. Klaic, **Resetting the Stage**, s. 168.
[2287] Klaic, **Resetting the Stage**, s. 168.
[2288] 5224 sayılı Kanun md. 6.
[2289] Sinema Destekleri Yönetmeliği md. 5.

ilişkin karar yine KTB Bakanındadır; zira bu kurul kararlarının Bakanlık onayı ile yürürlüğe gireceği öngörülmektedir.[2290]

1 sayılı CBK md. 277 doğrultusunda çıkarılan Özel Tiyatrolar Yönetmeliği uyarınca tiyatrolara verilecek yardımlar bakımından da değerlendirme komisyonu kurulduğu görülmekte ve bu komisyonda "Bakan Yardımcısı, Güzel Sanatlar Genel Müdürü, Devlet Tiyatroları Genel Müdürü, Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü ve Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğünden Bakan onayı ile belirlenecek birer temsilci ile tiyatro alanından bireysel başvurular dikkate alınarak Bakanlıkça belirlenecek dört kişi" bulunmaktadır.[2291] Komisyon üyelerinin görev süreleri bir yıl ile sınırlandırılmıştır; fakat tekrar görevlendirilebilmektedirler. Tiyatrolara ilişkin destekler bakımından da komisyon kararının Bakan onayı ile yürürlüğe girdiği belirtilmektedir.[2292]

Ödüller Yönetmeliği md. 7 uyarınca da değerlendirmelerin kurulca yapılacağı görülmektedir. Özel ödüller için ödül verilecek alanlara göre en az yedi kişiden oluşan değerlendirme kurulları, ilgili "Bakan Yardımcısı, ilgili birimlerin genel müdür veya başkanları ile Güzel Sanatlar Genel Müdürü ve ödül verilecek alanda tanınmış kişi veya kuruluş temsilcileri arasından Bakan tarafından belirlenecek" kişilerden oluşmaktadır. Başarı ödülleri bakımından ise Ödüller Yönetmeliği md. 10 uyarınca kurulun ilgili genel müdür veya yardımcısı, ödül verilecek alanda tanınmış kişiler arasından Bakan Yardımcısı tarafından belirlenecek yeteri sayıda üyeden oluşacağı belirtilmiştir. "Tanınmış kişi" kavramının muğlak bir ifade olduğunun altı çizilmelidir.[2293] Ödül verilmesine ilişkin kurul kararları da yine Bakan onayına tabi kılınmıştır.[2294]

Ödüller bakımından gerçekleştirilen değerlendirmenin bir diğer önemli örneğini Devlet Sanatçısı Yönetmeliği oluşturmaktadır. Bu yönetmelik md. 5 uyarınca bu seçici kurul "müşteşar, ilgili müsteşar yardımcısı, Güzel Sanatlar Genel Müdürü, sanat dalı ile ilgili genel müdür veya herhangi bir genel müdürlük kapsamında olmayan sanat dalları için Kültür Bakanlığınca seçilecek bir temsilci, Kültür Bakanı tarafından ilgili sanat dalından seçilecek iki sanatçı temsilcisi, sanat dalı ile ilgili olarak Kültür Bakanlığınca belirlenecek sivil toplum

[2290] 5224 sayılı Kanun md. 6.
[2291] Özel Tiyatrolar Yönetmeliği md. 4 ve md. 7.
[2292] Özel Tiyatrolar Yönetmeliği md. 7.
[2293] Benzer bir değerlendirme için bkz. Karan, **Sanatta İfade Özgürlüğü, Sansür ve Hukuk**, s. 65.
[2294] Ödüller Yönetmeliği md. 8.

kuruluşlarını temsilen bir temsilci"den oluşmaktadır.[2295] Devlet Sanatçısı unvanı ise KTB teklifi ve Cumhurbaşkanı onayı ile verilmektedir.[2296]

Benzer şekilde KTB Yardımları Yönetmeliği de ilgili projelerin değerlendirilmesi için md. 8'de komisyon oluşturulmasını öngörmektedir. Komisyonun "ilgili Bakan Yardımcısı başkanlığında ilgili genel müdür, ilgili daire başkanlığının bağlı olduğu genel müdür yardımcısı, kültür işleri ile ilgili daire başkanlıklarının bağlı olduğu genel müdür yardımcısı ve ilgili daire başkanından" oluştuğu görülmektedir. Bu komisyon kararı da yine Bakan onayına sunulmaktadır.[2297]

Kültür Yatırımları Yönetmeliği de kültür yatırım ve girişim belgelerinin verilmesi konusunda Değerlendirme Komisyonu oluşturulmasını öngörmüştür. Bu komisyon, md. 10 uyarınca "Bakan Yardımcısı […], Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürü, Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürü, I. Hukuk Müşaviri, Kontrolörler Kurulu Başkanı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünün ilgili genel müdür yardımcısı ile ilgili daire başkanından" oluşmaktadır ve gerekli görüldüğü durumlarda "ilgili genel müdürler, genel müdür yardımcıları, daire başkanları ve sektör temsilcisi"nin komisyona üye olarak katıldığı belirtilmektedir. "Sektör temsilcisi, konuyla ilgili temayüz etmiş tercihen sivil toplum kuruluşları üyeleri arasından" KTB tarafından seçilecektir. Komisyon kararlarının Bakan onayı ile yürürlüğe gireceği belirtilmektedir. Burada önem arz eden bir imkân, bakanlığın başvuruları değerlendirirken ilgili sivil toplum örgütlerinin önereceği uzmanlardan veya üniversitelerden görüş alabilmesidir.[2298] Ayrıca, ilgili kanun uyarınca mal tahsisi söz konusu olduğunda ayrıca bir inceleme komisyonu oluşturulması öngörülmüştür.

Kültür Yatırım ve Girişimlerine Taşınmaz Kullandırılması Hakkında Yönetmelik md. 9 uyarınca inceleme komisyonu "Bakan Yardımcısı […], Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürü, Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürü ile gerek görülmesi halinde bu genel müdürlüklerin ilgili genel müdür yardımcıları ve daire başkanlarından" oluşmakta ve "ihtiyaç duyulması halinde ilgili genel müdürler[in] komisyona üye olarak" katılabileceği öngörülmektedir. Komisyona ayrıca gerekli görülmesi durumunda uzman çağırılabileceği belirtilmektedir. Bu komisyonun kararları da Bakanlık onayı ile kesinleşir. Bu mevzuat

[2295] Devlet Sanatçısı Yönetmeliği. Mevzu hukukumuzda müsteşar kadroları bulunmamaktadır.
[2296] Devlet Sanatçısı Yönetmeliği md. 6.
[2297] KTB Yardımları Yönetmeliği md. 10.
[2298] Kültür Yatırımları Yönetmeliği md. 8.

uyarınca belediyelerin ve il özel idarelerinin mal tahsisi yapabileceği öngörülmektedir; fakat bunun için Bakanlığın uygun görüşünün alınması gerekmektedir.[2299]

Kamu İdareleri Yardımları Yönetmeliği ise doğrudan kültür ve sanat odaklı bir desteği öngörmese de idarelerin görev alanına giren konularda toplumun ihtiyaç ve sorunlarına çözüm sağlamak ve toplumsal gelişmeye katkıda bulunmak amacıyla yardım yapabileceğini öngörmektedir.[2300] Bu mevzuat kapsamında kurul değerlendirmesi öngörülmemektedir. Bakanlıklarda Bakanın, diğer idarelerde ise kurumun en üst yöneticisinin onayı aranmaktadır.[2301]

İlgili mevzuat bütüncül olarak değerlendirildiğinde kurulların genel olarak merkezi idare içerisinde yer alan bürokratlardan ve sektörün içerisinde yer alan kişilerden oluştuğu görülmektedir. Film yapımlarına ilişkin olarak görev alacak kişilerin meslek birlikleri tarafından belirleniyor olması uzmanlaşmaya önem verildiği anlamına gelmektedir. Bürokratların sanat ile ilgili birimlerde çalışan kişilerden olması ve dışarıdan gelen kişilerin sektörün içerisinden gelmesi kurulların liyakat esasına dayalı olarak oluşturulma amacını göstermektedir. Bununla birlikte, diğer destekler bakımından merkezi idare dışından gelen kişilerin Bakan tarafından belirlendiği göz önünde bulundurulmalıdır. Bakana geniş bir takdir yetkisi tanınmıştır; nitekim görevlendirilecek kişilerin sahip olduğu özellikler somut bir şekilde belirlenmemiştir.

Türk hukuku bakımından önem arz ettiğini düşündüğümüz bir husus da kurul olarak karar alındığı durumlarda bu kararların Bakan onayı olmadan yürürlüğe girmeyeceğidir. 5224 sayılı Kanun'da öngörülen destekleme kurullarının yapısı ve kararlarının bakan onayına tabi olması Anayasa'ya aykırılık gerekçesiyle AYM önüne gelmiş ve söz konusu yapının sinema ve film sektöründeki bağımsızlığa aykırı olması sebebiyle AY md. 2, 6, 13, 26, 27 ve 64'e aykırı olduğu gerekçesiyle iptal talebinde bulunulmuştur.[2302] AYM, "destek başvurularını değerlendirmek ve sonuçlandırmak üzere bir kurulun veya komisyonun oluşturulması suretiyle bu değerlendirmenin belirli bir düzene bağlanmasının ve sağlıklı işlemesinin amaçlandığı"nı belirtmektedir.[2303] Ayrıca AYM "sanatın ve sanatçının korunması kapsamında alınacak tedbirler ile bu tedbirlerin usul ve esasları hakkında öngörülmüş anayasal bir kuralın bulunmadığı gözetildiğinde destekleme kurulları ve komisyonun oluşumu ile üyelerinin

[2299] Kültür Yatırım ve Girişimlerine Taşınmaz Kullandırılması Hakkında Yönetmelik md. 5.
[2300] Kamu İdareleri Yardımları Yönetmeliği md. 5.
[2301] Kamu İdareleri Yardımları Yönetmeliği md. 6.
[2302] AYM, E. 2019/36 K. 2021/15, T. 4/3/2021, par. 9.
[2303] AYM, E. 2019/36 K. 2021/15, par. 14.

seçimine ilişkin usul ve esasların belirlenmesinin kanun koyucunun anılan takdir yetkisi kapsamında olduğu"na karar vermiştir.[2304] AYM'nin de tespit ettiği üzere kanun koyucu "destekleme kurulları ile komisyonu kamu tüzel kişiliğini haiz, mali ve idari özerkliğe sahip bir kurul olarak takdir etmemiş olup mali bütçesi Bakanlıkça karşılanan ve Bakanlık bünyesinde yer alan bir alt kurul şeklinde yapılandırmıştır." [2305] Bu bağlamda komisyon üyelerinin ne şekilde ve kimler tarafından seçileceğinin belirtilerek Bakanlığın yetkilerinin çerçevesinin çizildiği söylenmektedir ve iptal talebi oy birliği ile reddedilmiştir.[2306] Bu değerlendirmeyi AYM yalnızca AY md. 2 ve md. 64 kapsamında ele almış ve konunun AY md. 26 veya md. 27 ile ilgisi olmadığına karar vermiştir. Destekleme kurulları ve komisyonlarının belirlenmesinin yasakoyucunun takdir yetkisinde olduğu kararına katılmakla birlikte verilen desteklerin aşağıda ele alınacağı üzere eserin içeriğine müdahale anlamına gelme ihtimali bulunmaktadır. Bu bağlamda destek kararlarına ilişkin düzenlemeler AY md. 26 ve md. 27 ile ilişkilidir. Değerlendirme komisyonlarının oluşumu ele alınırken sanat özgürlüğü bakımından bir değerlendirme yapılması gerekmektedir.

Bu tartışmalar ekseninde özendirme ve destekleme faaliyeti yürüten idarelerin hem liyakat esaslı bir denetim yapması hem de kamu bütçesi harcanması bakımından hesap verilebilirliklerini kaybetmemeleri gerektiği söylenmelidir. Hesap verilebilirlik sorununu aşmanın yöntemi kamusal harcamaların denetimidir; fakat sanatta devlet kontrolünün olması yukarıda ele alındığı üzere ayrı sorunlar getirmektedir. Sanatın bu iki uçtan birinin etkisi dışında kalmasının ihtimal dahilinde olmadığı söylenmektedir.[2307] Bu bağlamda bir dengenin gözetilmesi gerekecektir.

Türk hukuku bakımından ayrı bir bağımsız idari otorite gerekiyor mu sorusu sırasında ele alınan tartışmalar bu başlık bakımından da dikkate alınmalıdır. NEA bakımından tezin önceki bölümünde tartışılan akran değerlendirmesi yöntemi Türk hukukunda özendirme destekleme faaliyeti yürüten idarelerin içerisindeki değerlendirme kurulları bakımından önem taşımaktadır. "*Arm's length*" ilkesinin sanat bakımından uygulanması aslında çoğulcu demokrasilerde uygulanan denge ve fren mekanizmalarının sanat alanına bir yansımasıdır.[2308]

[2304] AYM, E. 2019/36 K. 2021/15, par. 16.
[2305] AYM, E. 2019/36 K. 2021/15, par. 18.
[2306] AYM, E. 2019/36 K. 2021/15, par. 18-19.
[2307] Netzer, **The Subsidized Muse**, s. 35–36.
[2308] Chartrand, McCaughey, "The Arm's Length Principle and The Arts: An International Perspective - Past, Present And Future", s. 71.

Bu ilke ile hesap verilebilirlik arasındaki dengenin nasıl sağlanacağı sorgulanmaktadır.[2309] Türk hukuku bakımından merkezi idare tarafından verilen teşviklerde akran değerlendirmesi yöntemine imkân sunulduğu ve fakat nihai karar mercinin Bakan olduğu tespit edilmektedir. Bu bağlamda özendirme ve destekleme kararlarının siyasi etkiden uzak olduğu söylenemez. KTB'nin en üst amirinin ve bütçe harcamaları bakımından hesap vermesi beklenen kişinin Bakan olduğu göz önünde bulunduğunda,[2310] bu yetkinin tamamen kurula devredilmesi de savunulmamaktadır. Fakat uzmanlık bakımından kurullarda yer alacak kişilerin niteliklerinin daha liyakat odaklı ve somut olarak belirlenmesi ve bu kişilerin sanatın farklı paydaşları tarafından oluşturulan (örn. akademi, sanat kurumları, sanat idareleri…) havuzlardan atanması önerilebilir. Ayrıca bu kişilerin siyasi baskıdan bağımsız olarak değerlendirme yapmalarını sağlamak için çeşitli güvenceler öngörülebilir. Karar vericilerin keyfi olarak görevden alınmalarının engellenmesi bu güvencelere örnek oluşturabilir. Ek olarak, bu kurul kararlarının bağlayıcılık etkisi artırılabilir. Bu doğrultuda değerlendirme kurulu kararlarını yürürlüğe girmeleri için onaya tabi kılmak yerine bu kararların kural olarak bağlayıcı olduğu ve fakat Bakanın gerekçelerini bildirmek suretiyle bu kararları reddedebileceği öngörülebilir.

2. Hangi Sanat: Özendirilip Desteklenecek Kişilerin ve Sanatın Tespiti

Tarihte yöneticilerin istediği kişiye sanat desteği verdiği[2311] veya geçmişte "doğru" sanat yönteminin ne olduğunu belirledikleri görülse de[2312] modern demokrasilerde devlet özel tüketici gibi hareket edemeyecektir.[2313] Özendirme ve destekleme faaliyetinde esas olarak geniş bir takdir yetkisi bulunduğu ve bağlı yetkinin istisna olduğu dile getirilmektedir.[2314] Bununla birlikte idarenin takdir yetkisinin denetime tabi olduğu unutulmamalıdır. Kamu hizmetine ilişkin olarak hangi sanat sorusu başlığında ele alınan takdir yetkisine ilişkin temel teorik değerlendirmeler bu başlık bakımından da geçerlidir. Desteklenecek alanın belirlenmesinde meslek odaları, dernekler ve mahalli idareler de dahil olmak üzere bütün paydaşlara görev düştüğü söylenmektedir.[2315]

[2309] Chartrand, McCaughey, **a.y.** Burada Eski İngiliz Başbakanı Lord Melbourne'un "Allah, sanat ile uğraşan bakanın yardımcısı olsun" (*God help the minister that meddles with art*) sözünün hatırlanması da yerindedir. Chartrand, McCaughey, **a.g.e.**, s. 43. Belirtmek gerekir ki, "minister" rahip anlamına da gelebilmektedir.
[2310] Soru önergeleri bunun bir örneğini oluşturacaktır. Bkz. Anayasa md. 98.
[2311] Cowen, **Good and Plenty**, s. 94.
[2312] Abbing, **Why Are Artists Poor?: The Exceptional Economy of the Arts**, s. 266.
[2313] Cowen, **Good and Plenty**, s. 95.
[2314] Gür, **İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyeti**, s. 154.
[2315] Akdoğan, **Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi**, s. 218.

Bu soru bakımından ele alınması gereken ilk konu kimin desteklenecek olduğudur. Buna verilecek cevap sanatçılar, sanatı erişime açan sanat kurumları[2316] veya sanattan yararlanmak isteyen kişiler olabileceği gibi bunlar arasında da bir ayrıma gidilebilir. Mevcut sanat kurumlarının veya yeni açılacak sanat kurumlarının desteklenmesi, amatör sanatçıların veya profesyonellerin desteklenmesi, ticari nitelikli ve kazanç getiren kurumların da desteklenip desteklenmeyeceği[2317] veya halihazırda başarılı olanların mı yoksa gelecek vaat edenlerin mi desteklenmesi gerektiği soruları[2318] bu ayrıma örnek olacaktır. Sanatçılara ve kültür profesyonellerine doğrudan destek verilmesi[2319] veya kültürel ve yaratıcı sektörlerin desteklenmesi ayrımına gidildiği de görülmektedir.[2320] Kim sorusunun eğitim kurumları, sivil toplum kuruluşları, özel veya kamu kültür kurumları, özel kişiler, kamu kuruluşları, sosyal girişimler olarak sınıflandırıldığı da görülmektedir.[2321] Ayrıca uluslararası sanatçıların veya kurumların desteklenip desteklenmeyeceği de bu bağlamda ele alınabilir.[2322] Türk hukukunda hem gerçek hem de tüzel kişilerin desteklendiği görülmektedir. Sanatçılara, sanat faaliyeti yürüten tüzel kişilere,[2323] sanat faaliyetlerinin yürütülebileceği ve araştırılabileceği mekanların yapımı, onarımı veya işletilmesi faaliyetini yürüten kişilere de destek verildiği görülmektedir.[2324] Sanatçılar arasında yaş gruplarına göre bir ayrım yapılması da söz konusu olabilir. [2325]

Kim desteklenecek sorusu bakımından değerlendirilmesi gereken bir diğer husus idareler arası destek sağlanıp sağlanamamasıdır. Bu bağlamda merkezi idarenin yerinden yönetimlere destek sağlayıp sağlayamayacağı ele alınmalıdır. Kamu tüzel kişilerin özendirme destekleme faaliyetlerinden ilkesel olarak yararlandırılmaması gerektiği görüşü kamu tüzel

[2316] Netzer, **The Subsidized Muse**, s. 2.
[2317] Netzer, **a.y.**
[2318] Felix Uhlmann, Cristina Bognuda, "Sanat Özgürlüğü ve Sanatın Teşvikine İlişkin On Tez", **Hukuk ve Sanat**, ed. Yener Ünver, Özlem Yenerer Çakmut, (çev. Yener Ünver), 6. baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2021, s. 47. Halihazırda belirli bir ivme yakalayan faaliyetlerden ziyade yeni ve farklı kültürel faaliyetlerin desteklenmesine ilişkin bkz. Akdoğan, **Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi**, s. 218.
[2319] UNESCO, **Culture in crisis: Policy guide for a resilient creative sector**, s. 15–23. Sanatçılara sağlanan sosyal faydalar, eserlerin satın alınması, gelir kaybı gibi durumlarda destek sunulması ve beceri geliştirilmesi bunun örneğini oluşturmaktadır.
[2320] UNESCO, **a.g.e.**, s. 25–39. Yardım ve teşvik verilmesi, yükümlülüklerin geçici olarak azaltılması, işletmelerin kayıplarının telafi edilmesi, vergi muafiyetleri, talebin artırılması için gerçekleştirilen faaliyetler, krediler, altyapıların geliştirilmesi bunların örneğidir.
[2321] European Commission, "The CulturEU funding guide EU Funding Opportunities for the Cultural and Creative Sectors 2021-2027", 2021, s. 12.
[2322] Amerikalı sanatçıların Avrupa tarafından Avrupa'da faaliyet gerçekleştirilmeleri için desteklenmelerine ilişkin bkz. Cowen, **Good and Plenty**, s. 91–92.
[2323] Örn. bkz. Sinema Destekleri Yönetmeliği md. 4.
[2324] Örn. bkz. 5225 sayılı Kanun md. 4.
[2325] Farklı yaş gruplarına yönelik yarışmaların da düzenlenme örneği için bkz. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "2020 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 107.

kişilerinin mali kaynaklarının bulunması ve özendirme ve destekleme faaliyetinin amacının idari faaliyetin finansmanı olmaması gerekçesiyle savunulmaktadır.[2326] Kanımızca da belirli bir faaliyet yürütme amacıyla bütçe tahsis edilen bir kuruluşun asli olarak bu bütçesi ile faaliyet göstermesi yerinde olacaktır. Bununla birlikte, kamu tüzel kişilerinin de sanat özgürlüğünün öznesi olabildiği göz önünde tutulduğunda bu gibi desteklerin verilmesinde bir engel bulunmamalıdır. Özellikle sanat faaliyeti yürütüp yürütmeme konusunda takdir yetkisi bulunan idarelere bu faaliyetleri yürütmeleri bakımından belirli destek sağlanması bu idareleri kendi bütçelerini de sanat faaliyeti için kullanmalarına yönlendirebilir. Bu da sanata erişimin sağlanması bakımından önemlidir.

Türk hukukunda, idareler arası destekleme bir usul olarak karşımıza çıkmaktadır[2327] ve merkezi idarenin yerel yönetimlere kültür harcamaları için maddi destek sunması bir yöntem olarak ele alınmıştır.[2328] Türk hukuku bakımından Kültür ve Turizm Bakanlığınca Yerel Yönetimlerin, Derneklerin ve Vakıfların Projelerine Yapılacak Yardımlara İlişkin Yönetmelik uyarınca yerel yönetimlerin de kültür ve sanat etkinliklerinin desteklendiği görülmektedir.[2329] Ayrıca, Sinema Destekleri Yönetmeliği md. 26 ile birlikte kamu kurum, kuruluş ve kamu tüzel kişilerine de sinema donanım desteği verildiği görülmektedir. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kamu Eliyle Yapılan Kültür Yatırımlarına Destek Projesi Hakkında Esas ve Usuller uyarınca da bakanlığın görev alanında olan ve diğer kamu kurum ve kuruluşları tarafından başlanan/başlanması planlanan fakat kaynak yetersizliği sebebiyle başlanamayan veya tamamlanamayan kültür yatırımlarına destek verildiği görülmektedir. KTB faaliyet raporu, yerel yönetimlere de mali destek sağlandığını göstermektedir.[2330] Ayrıca, aşağıda ele alınacağı üzere idarelerin yürütmekte olduğu sanat faaliyetlerinin vergi indirimi gibi dolaylı desteklerden faydalandığı da görülmektedir.

Bu başlık bağlamında ele alınması gereken bir diğer soru hangi sanatın destekleneceğidir. Burada sanat türleri arasında bir ayrıma gidilebileceği gibi belirli bir sanat türü içerisinde de ayrıma gidilebilir. Örneğin, halihazırda kâr getirebilen tiyatrolar yerine sanat odaklı ve farklı yaklaşımları içeren ama popüler kültür olmayan tiyatroların devam

[2326] Yasin, "İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyetleri", s. 600.
[2327] Gür, **İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyeti**, s. 194.
[2328] Akdoğan, **Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi**, s. 289.
[2329] Kültür ve Turizm Bakanlığınca Yerel Yönetimlerin, Derneklerin ve Vakıfların Projelerine Yapılacak Yardımlara İlişkin Yönetmelik md. 2-6.
[2330] 2023 yılında dernek ve yerel yönetimlerin mali destek sağlanan proje sayısı 1.890'dir. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 278.

edebilmesine katkı sağlamak gerektiği belirtilmektedir.[2331] Ticari niteliği olmayan ve dışlanan türlere de odaklanılabileceği söylenmiş, örnek olarak klasik bale ve modern dans veya çocuk tiyatrosu verilmiştir.[2332] Daha farklı bir bakış açısıyla, etkililiği bakımından amatör sanat aktivitelerine verilen desteklerin azaltılması ve önemli sanat kurumlarının seçici bir şekilde desteklenmesinin daha doğru olduğu söylenmiştir.[2333] Bir idarenin çağdaş sanata destek vermesi yerine geçmişin önemli eserlerinin korunması için destek vermesi gerektiği de (*great art of the past*) savunulmaktadır.[2334] Bir başka görüş ise yeni sanatların denenmesi ve risk alınması için kamusal desteğe ihtiyaç olduğudur.[2335]

Özendirme ve destekleme faaliyeti, teşvikten yararlanan kişi ile aynı alanda faaliyet yürüten rakipleri arasında bir eşitsizlik yaratabilmektedir ve bu da rakiplerin girişim özgürlüklerini sınırlar niteliktedir.[2336] Belirli sanat formları desteklenirken diğerlerinin desteklenmemesi haksız rekabet yaratacaktır.[2337] Devlet desteklerinin piyasa aktörleri arasındaki rekabet koşullarını bozma olasılığı barındırması rekabet politikası bakımından değerlendirilmekte ve bu sebeple denetim altına alınmaktadır.[2338] Destek sebebiyle piyasadaki rekabet dengesi, piyasa aktörlerinden bir kısmı lehine çevrilmesi veya yeni birinin pazara girişinin engellenmesi durumunda rekabetin bozulması ya da bozulma tehlikesi ile karşılaşılabilecektir.[2339] Sanat desteği söz konusu olduğunda da destek sağlanan sanat türlerinin bu destek sayesinde daha fazla erişilebilir olması ve fakat desteklenmeyen sanat türlerinin geri planda kalması anlamına gelmektedir. Desteklenmeyen sanatlar rekabet şansını kaybetmektedir. Sanat desteği sağlayan ülkelerde desteklenmeyen sanatların ancak orta düzeyde (*middle of the road*) olma eğiliminde olduğu ileri sürülmüştür.[2340] Bu aynı zamanda tezin önceki bölümlerinde ele alındığı üzere devletin paternalist bir yaklaşımla sanatlar arasında öncelik sıralaması yapması anlamına gelecektir.[2341] Bunun çözümü olarak da tüm sanat formlarının desteklenmeye başlandığı görülmektedir.[2342]

[2331] Klaic, **Resetting the Stage**, s. 14–15.
[2332] Klaic, **a.g.e.**, s. 57.
[2333] Netzer, **The Subsidized Muse**, s. 182–189.
[2334] Lewis, Brooks, "A Question of Morality: Artists' Values and Public Funding for the Arts", s. 14.
[2335] Klaic, **Resetting the Stage**, s. 166.
[2336] Akgüner, **Özel Girişim Özgürlüğü ve Yatırımları Teşvik Tedbirleri**, s. 221. Akgüner, teşvik tedbirleri kavramını kullanmaktadır. Ayrıca bkz. Lûtfi Duran, "Türkiye'de Planlamanın Hukuki Rejimi", **Amme İdaresi Dergisi**, C. 8, No: 3, 1975, s. 13.
[2337] Abbing, **Why Are Artists Poor?: The Exceptional Economy of the Arts**, s. 223.
[2338] Tan, **Ekonomik Kamu Hukuku Dersleri**, s. 342–343.
[2339] Oder, "Devlet Yardımları", s. 511.
[2340] Abbing, **Why Are Artists Poor?: The Exceptional Economy of the Arts**, s. 223.
[2341] Bkz. Bölüm 1/II/B/2 – Sanatın Devlet Eliyle/Desteğiyle Sunulmasının Karşısında Duran Görüşler.
[2342] Abbing, **Why Are Artists Poor?: The Exceptional Economy of the Arts**, s. 224.

Burada ihtiyaç temelli bir ayrıma gidilebilir. Bu tez kapsamında devletin sanat faaliyeti yürütmesinin temel gerekçesi sosyal adalet ilkesi olarak ele alınmıştır ve piyasa başarısızlığını gidermek bakımından devletin sanat alanına müdahil olacağı savunulmuştur. Desteğe ihtiyacı olan sanatlara destek sağlaması sanatın demokratikleşmesine de katkı sağlayacaktır.[2343] Makineleşme karşısında el dokumasına destek verilmesi kültürel gelişme katkı sağlayacak bir örnek olarak gösterilmektedir.[2344] Bununla birlikte, desteklerin tek amacı sanatı erişilebilir kılmak değil aynı zamanda sanatçıyı ve sanatı da desteklemektir. Bu bağlamda devletin bütçesini gözeterek geniş bir yelpazede destek sunması gerek Anayasa md. 64 gerekse md. 10 ile bağdaşır olacaktır. Türk hukukunda farklı kişi veya kuruluşların ve farklı sanat dallarının desteklendiği görülmektedir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, hangi sanatın destekleneceği kararı aşamasında yukarıda ele alındığı üzere katılımcı bir yaklaşımın kabul edilmesi önerilebilir.[2345]

5224 sayılı Kanun md. 8 uyarınca sinemaya destek verildiği ve destek başvurularının ülke içinde yerleşik gerçek veya tüzel kişiler tarafından yapılacağı öngörülmektedir. Sinema Destekleri Yönetmeliği md. 26 da hem kurumlara hem de sinema sanatçıları veya sinema sektörü çalışanlarına destek verilebileceğini düzenlemektedir. Bu yönetmelik uyarınca başvuru sahibinin aynı yıl içerisinde birden fazla proje için destek alamayacağı ve aynı destek türünde birden fazla destek başvurusu yapılamayacağı da öngörülmektedir.[2346] Bu sınır ile birlikte kamu kaynağının daha geniş kitlelere yayılma amacının desteklendiği düşünülmektedir. İlk olarak, sinemaların farklı türlerinin desteklendiği görülmektedir. Sinema Destek Yönetmeliği md. 8 uyarınca ilk uzun metrajlı kurgu film desteği veya uzun metrajlı sinema film yapım desteği, yerli film gösterim desteği, yabancı film yapım desteği, yurt dışına satışı gerçekleştirilen ve ülke tanıtımına katkı sağlayan dizilere verilen destekler gibi destekler verilmektedir. Buna ek olarak, sinema üretiminin farklı süreçlerine destek verildiği de görülmektedir. Sinema Destek Yönetmeliği md. 8 ile birlikte öngörülen çekim sonrası filmlerin görüntü, ses ve benzeri işlemleri için yapımcıya verilen destekler, filmlerin dağıtım ve tanıtım destekleri, hazırlık aşamasından filmin gösteriminin yapılacak hale gelmesine kadarki tüm aşamalar için verilen film yapım desteği, proje geliştirme destekleri, senaryo ve diyalog yazımı desteği, yerli film gösterim desteği, yabancı film yapım desteği gibi destekler bunların örneklerini oluşturmaktadır. Ayrıca, desteklerin yapımcı ve yönetmene verildiği gibi salon işletmecilerine

[2343] Masback, "Independence vs. Accountability: Correcting the Structural Defects in the National Endowment for the Arts", s. 201–202.
[2344] Gür, **İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyeti**, s. 149. Söz konusu örnek sanat kavramına ilişkin olarak değil ama kültür kavramına ilişkin olarak verilebilir.
[2345] Bkz. Bölüm 2/II/F – Hangi Sanat: İdarenin Takdir Yetkisi.
[2346] Sinema Destekleri Yönetmeliği md. 9.

verilebildiği görülmektedir. Sinema destekleri yalnızca KTB tarafından değil diğer idareler tarafından da verilmektedir. Örneğin, TRT tarafından verilen TRT Ödülleri'nin de sinemaya katkı sağladığı belirtilmektedir.[2347]

1 sayılı CBK md. 277(b) uyarınca KTB'nin görevleri arasında "asıl amacı kültür, sanat, turizm ve tanıtım faaliyeti olan dernek ve vakıflar ile özel tiyatrolar tarafından gerçekleştirilecek projelere nakdi yardımda bulunmak" görülmektedir. Özel Tiyatrolar Yönetmeliği md. 4 uyarınca özel tiyatro ile anlaşılması gereken tacir sayılan ve Bakanlık sisteminde kayıtlı gerçek ve özel kişiler ve Bakanlık Yaşayan Miras ve Kültürel Etkinlikler Genel Müdürlüğü tarafından geleneksel tiyatro sanatçıları için verilen Somut Olmayan Kültürel Miras Taşıyıcısı Kartına sahip olan gerçek kişilerdir. Görüldüğü üzere bakanlık sistemine kayıtlı olunması beklenmektedir. Burada da başvuru sayısının sınırlandırıldığı görülmektedir; nitekim özel tiyatrolar her sanat sezonu için yalnızca bir tiyatro oyunu ile başvurabilmektedir.[2348]

Tiyatro ve sinema dalları dışında diğer kültür ve sanat faaliyetlerine yönelik olarak da destekler verildiği görülmektedir.[2349] Örneğin, 5225 sayılı Kanun uyarınca kültür yatırımları ve girişimlerine; Devlet Güzel Sanatlar Galerileri Yönetmeliği uyarınca plastik sanatlar alanında çalışanlara;[2350] Kültür ve Turizm Bakanlığı Kamu Eliyle Yapılan Kültür Yatırımlarına Destek Projesi Hakkında Esas ve Usuller ile birlikte kültür merkezleri, kongre merkezleri, müzeler, kütüphaneler ve benzeri yatırımlara;[2351] aşağıda ele alınacağı üzere vergi mevzuatı uyarınca güzel sanatlardan çağdaş ve geleneksel el sanatlarına, müze, sanat galerisi ve kültür merkezinden sinema, tiyatro, opera, bale ve konser gibi kültürel ve sanatsal etkinliklere çeşitli destek sağlanmaktadır.[2352]

[2347] TRT, "TRT 2023 Faaliyet Raporu", s. 15.
[2348] Özel Tiyatrolar Yönetmeliği md. 5.
[2349] Sinema ve tiyatro destekleri öne çıkarken müzik gibi destek alanlarda desteklerin daha sınırlı olduğu tespitinde bulunulmuştur. Bkz. Akdoğan, **Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi**, s. 218.
[2350] Devlet Güzel Sanatlar Galerileri Yönetmeliği md. 4.
[2351] Kültür ve Turizm Bakanlığı Kamu Eliyle Yapılan Kültür Yatırımlarına Destek Projesi Hakkında Esas ve Usuller md. 4.
[2352] Bkz. Bölüm 2/III/B/3 – Nasıl: Özendirme ve Destekleme Sanat Faaliyetinin Yürütülmesi.

3. Nasıl: Özendirme ve Destekleme Sanat Faaliyetinin Yürütülmesi

a. Özendirme ve Destekleme Faaliyeti Yöntemleri

Özendirme ve destekleme faaliyeti yöntemleri bakımından çeşitli sınıflandırmalar yapılabilir. Dolaylı destek ve doğrudan destek veya maddi destek ve manevi destek[2353] gibi sınıflandırmalar yapılacağı gibi yararlanıcısı bakımından da (sanatçı, aracı veya tüketici) sınıflandırma yapmak mümkün olabilir. Bir başka yöntem ise destekleme aşamasına ilişkindir. Burada sanat üretimi için verilen destekler veya sanat sunulması için verilen destekler ayrımına gidilebilir. Desteklerin amaçları doğrultusunda farklı kategoriler olarak sınıflandırıldığı da görülmektedir. Kitle geliştirme; sanatsal yaratım; sanatsal ve kültürel hareketlilik ve ağırlama; iş ve yönetim becerilerinin geliştirilmesi; yaratıcı ve teknik becerilerin geliştirilmesi; dijitalleşme ve yeni iş modelleri; doğrudan maliyetler için tahsis edilen fonlar; ölçek büyütme için finansman; faaliyetlerin uluslararasılaştırılması/yeni pazarlara erişim; ürün, hizmet ve altyapı geliştirme; ağ oluşturma ve bilgi paylaşımı; araştırma, geliştirme ve inovasyon bu kategorilerdendir.[2354] Devlet ve sanat ilişkisine yönelik farklı bakışlar doğrultusunda bir tercih yöntemi olarak özel önem arz ettiği düşünüldüğünden bu tez kapsamında temel olarak dolaylı ve doğrudan destek ayrımı ele alınacak, diğer sınıflandırmalara referans yapılacaktır.

Genel Olarak Destekler

Özendirme ve destekleme faaliyeti bakımından devlet kaynağının doğrudan aktarılmasına gerek yoktur; devletin alacağından vazgeçmesi de bu faaliyet kapsamındadır.[2355] Vergi istisnaları/muafiyetleri dolaylı desteklere örnek gösterilmektedir.[2356] Sanat mal ve hizmetlerinin vergilerden istisna tutulması, sanat kurumlarının veya sanatçıların emlak vergisi veya gelir vergisinden istisna tutulması gibi vergi destekleri bulunmaktadır.[2357] Sanat kurumlarına yapılan bağışlar karşılığında verilen vergi indirimleri de desteğin bir örneğini

[2353] "Hibe, devlet garantisi, faiz sübvansiyonları, düşük faizli devlet borçları (kredi teşvikleri), belirli vergi yükümlülüklerinin azaltılması (vergisel teşvikler), devletin hisse alımına katılımı (hisse teşvikleri)" nakdi destekleme araçlarına, kamu mallarından yararlandırma ayni destekleme araçlarına, ücret alınmaksızın veya düşük ücret alınarak hukuki destek verilmesi de hukuki destek araçlarına örnek verilebilir. Madalya kupa veya unvan verilmesi, binaların adlandırılması gibi araçlar da manevi araçlara örnek gösterilmektedir. Gür, **İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyeti**, s. 184–187. Araçlar için ayrıca bkz. Yasin, "İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyetleri", s. 602.

[2354] European Commission, "The CulturEU funding guide EU Funding Opportunities for the Cultural and Creative Sectors 2021-2027", s. 13–14.

[2355] Sacker, Montag, **European State Aid Law a Commentary**, s. 5.

[2356] Netzer, **The Subsidized Muse**, s. 43. Carroll, "Can Government Funding of the Arts Be Justified Theoretically?", s. 22. Farklı şekillerde vergi indirimi örnekleri için bkz. J. Mark Schuster, "The Other Side of the Subsidized Muse: Indirect Aid Revisited", **Journal of Cultural Economics**, C. 23, No: 1/2, 1999, s. 52.

[2357] Netzer, **The Subsidized Muse**, s. 43–44.

oluşturmaktadır.[2358] Ayrıca sanat kuruluşlarına belirli süreli kiralanan eserlerin vergiden muaf olması[2359] veya sanat alanı olarak kullanılan yerlerden emlak vergisi alınmaması[2360] da bir örnektir. Vergi indiriminin coğrafi bölgelere göre değişebildiği de görülmektedir. Karşılaştırmalı hukukta belirli bir bölgede yaşayan sanatçının ürettiği belirli sanat eserlerinden elde ettiği gelir için vergi indirimi öngörülebilmekte ve böylece bu bölge sanat merkezi haline getirilebilmektedir.[2361] Üniversitelerin sanatçıları misafir öğretim üyesi olarak ağırlamaları da dolaylı destek örneği olarak gösterilmiştir.[2362]

Doğrudan desteğin ilk örneğini ise sanatçılara doğrudan hibe verilmesi oluşturmaktadır.[2363] Sanat kurumlarına, organizasyonlarına ve bireylere verilen garantiler de doğrudan destek örneğidir.[2364] Bunlara ek olarak sermaye enjeksiyonları (*capital injections*) veya kredi verilmesi de söz konusu olabilmektedir.[2365] Verilen doğrudan desteklerin bütçeden aktarılabileceği gibi belirli harcamalardan elde edilen gelirlerin sanat için ayrılması da mümkün olabilir.[2366] Örneğin Almanya'da film destekleri için kurulmuş olan idare *Filmförderungsanstalt*'ın tüm vergilerle değil sinema sektöründeki vergilerden ve televizyon yayıncıları veya video dağıtımcılarından elde edilen gelirlerle desteklendiği söylenmektedir.[2367] Türkiye'de de Milli Piyango gelirlerinin kültür ve sanat için ayrılmasının önerildiği görülmektedir.[2368] Bunlara ek olarak sanattan faydalanmak isteyen bireylere ekonomik destek sağlanması da sanatın izleyicisi bakımından bir destek teşkil edecektir.[2369] Buna örnek olarak aşağıda ele alınacağı üzere belirli kişilere sanat faaliyetlerinde kullanabilecekleri kültür kart temini verilebilir.

Amerikan literatüründe idarenin sanat performansı satın alması veya devlet dairelerinde sergilemek adına sanat eseri satın alması da doğrudan destek örneği olarak verilmektedir.[2370]

[2358] Netzer, **a.g.e.**, s. 44. Ayrıca bkz. Michael O'Hare, Alan L. Feld, "Indirect Aid to the Arts", **The Annals of the American Academy of Political and Social Science**, C. 471, No: 1, 1984, s. 134.
[2359] Schuster, "The Other Side of the Subsidized Muse: Indirect Aid Revisited", s. 56.
[2360] O'Hare, Feld, "Indirect Aid to the Arts", s. 134. Ayrıca bkz. Polat Akgün, **Sanat Özgürlüğü**, s. 244–245.
[2361] Schuster, "The Other Side of the Subsidized Muse: Indirect Aid Revisited", s. 57.
[2362] Cowen, **Good and Plenty**, s. 54–56.
[2363] Netzer, **The Subsidized Muse**, s. 47.
[2364] Netzer, **a.g.e.**, s. 45. Ayrıca bkz. Carroll, "Can Government Funding of the Arts Be Justified Theoretically?", s. 22.
[2365] Rubini, **The Definition of Subsidy and State Aid**, s. 92.
[2366] Netzer, **The Subsidized Muse**, s. 179.
[2367] Udo Bomnüter, Annett Schulze, "Governance of the German Film Industry: A Multilevel Analysis of State Aid Policy", **International Journal of Arts Management**, C. 22, No: 1, 2019, s. 60.
[2368] İstanbul Kültür Sanat Vakfı, "Ekonomik Etki Araştırması", s. 11.
[2369] Schuster, "The Other Side of the Subsidized Muse: Indirect Aid Revisited", s. 59.
[2370] Netzer, **The Subsidized Muse**, s. 46–47. Devletin kamu kurumları için sanat eseri satın almasının dolaylı destek olarak nitelendirilmesi için bkz. Abbing, **Why Are Artists Poor?: The Exceptional Economy of the Arts**, s. 206.

Türk hukukunda da eserlerin devlet tarafından satın alınması veya kamu binalarında sanatçıların eserlerine yer verilmesi maddi desteklere alternatif yollar olarak ele alınmıştır.[2371] Devlet kurumlarının sanatı doğrudan sunduğu/işlettiği[2372] veya devletin sanat eğitim kurumlarını işlettiği[2373] durumlar Amerikan literatüründe doğrudan destek olarak görülmektedir. Devletin sanat hizmeti üretip sunması veya sanat hizmeti satın alması yukarıda ele alındığı üzere Türk hukuku bakımından mevzu kamu hizmeti teşkil etmektedir.

Dolaylı desteğin avantajları arasında devletin sanat bakımından bir tercihte bulunmaması gösterilmektedir;[2374] nitekim dolaylı teşvikler içeriğe müdahale etmeden destek olma imkanı sunmaktadır.[2375] Bunun yaratıcılık bakımından daha etkili olduğu söylenmektedir.[2376] Bununla birlikte, bazı ülkelerde vergi indirimi sağlamak için sanata yapılması planlanan yatırımın değerlendirildiği görülmekte ve bu denetime tabi vergi kredisi (*monitored tax credit*) olarak tanımlanmaktadır.[2377] Devletin destek verilecek sanatı seçmesinin mümkün kılınması da devletin sanatı tanımladığı anlamına gelecektir.[2378] Bazı ülkelerde ise herhangi bir kuruluşa destek verilmemekte, kuruluşun belirli bir yere kayıtlı olması beklenmektedir.[2379] Bu da denetimi artırır niteliktedir. Bağışların vergi indirimine tabi olması ise bağış yapılacak sanatın devlet tarafından seçilmemesi sebebiyle sanatın daha özgür olduğu söylenmektedir.[2380] Bununla birlikte, bu durumun vergi veren zenginlerin sanat üzerinde kontrolü bulunması anlamına geldiği[2381] ve doğrudan desteğin daha adil bir sonuca götürdüğü iddia edilmiştir.[2382] Nitekim, devlet alacağı vergiden vazgeçerek kamu kaynağında azaltıma giderken tüm toplumun gelirinden vazgeçmektedir; fakat hangi sanat için bağış yapılacağını yalnızca bir kesim belirlemektedir.[2383] Vergi indirimlerinin ihtiyacı olanlardansa ihtiyacı az olan vergi ödeyene daha çok katkı sağlıyor olması da eleştirilmektedir.[2384]

[2371] Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi**, s. 364–369.
[2372] Netzer, **The Subsidized Muse**, s. 45.
[2373] Netzer, **a.g.e.**, s. 48.
[2374] Netzer, **a.g.e.**, s. 44.
[2375] Cowen, **Good and Plenty**, s. 40.
[2376] Frey, "State Support and Creativity in the Arts: Some New Considerations", s. 79–80.
[2377] Schuster, "The Other Side of the Subsidized Muse: Indirect Aid Revisited", s. 53.
[2378] Cowen, **Good and Plenty**, s. 41.
[2379] Schuster, "The Other Side of the Subsidized Muse: Indirect Aid Revisited", s. 54.
[2380] Cowen, **Good and Plenty**, s. 33.
[2381] O'Hare, Feld, "Indirect Aid to the Arts", s. 132. O'Hare, Feld, **a.g.e.**, s. 135.
[2382] O'Hare, Feld, **a.g.e.,** s. 132.
[2383] O'Hare, Feld, **a.g.e.**, s. 134.
[2384] Schuster, "The Other Side of the Subsidized Muse: Indirect Aid Revisited", s. 62.

Doğrudan destekler söz konusu olduğunda ilgili kişi veya kuruma ne yapacağı söylenmeden doğrudan destek verilebildiği ve destek alana daha özerk bir alan tanıdığı gibi,[2385] desteklerin belirli kriterler gözetilerek verilmesi de söz konusu olabilmektedir.[2386] Doğrudan destekler hangi sanat sorusu karşısında daha fazla tartışma yaratmaktadır**.** Herkes tarafından sevilmese de halihazırda takdir görmüş eserler (örn. Bach) için verilen doğrudan destek sorun yaratmazken, çıktısının belirsiz olduğu çağdaş sanata doğrudan destek verilmesi tartışmalı görülmektedir.[2387] Takdir görmüş eserlerin desteklenmesi daha az politize olma riski barındırmaktadır.[2388] Zamanında anarşist olarak bilinen Gauguin'in eserlerinin sergilenmesi için destek olunmasına tepki gösterilmezken şu an anarşist bir videonun desteklenmesi tartışma yaratmaktadır.[2389] Hatta bu yüzden ABD'de dolaylı teşviklerin tercih edildiği belirtilmektedir.[2390] Bununla birlikte, doğrudan desteklerin etkinliğinin artırılması için sanat idarelerine deney yapma özgürlüğü verilmesi gerektiği de söylenmiştir.[2391] Devletten destek almanın "iyi" sanat olarak sayılmanın göstergesi olarak kullanıldığı ve bu tanınmayı alamayanların sanat yetkinliklerinden bağımsız olarak bariyerlerle karşılaştığı da bir eleştiri olarak dile getirilmektedir.[2392]

Hangi desteğin yöntem olarak seçileceği yasamanın ve idarenin takdirindedir. Amerika'da vergi indirimi gibi dolaylı destekler çoğunlukla görülürken, Avrupa'da daha çok doğrudan destek verildiği görülmektedir.[2393] Bu farklılıklar toplum-devlet ilişkisinin de sanat-devlet ilişkisini etkilediğini gösterir niteliktedir. Türk hukuku bakımından hem dolaylı hem de doğrudan destek sunulduğu görülmektedir.

Dolaylı Destekler

Sanatçılar veya sanat kurumları kültürel harcamaların genel gider kapsamında değerlendirilmesi, kültür sanat amaçlı taşınır/taşınmaz mal alımlarının amortisman usulü kapsamında giderleştirilmesi, kamu kurum ve kuruluşlarına yapılacak her türlü bağış ve yardımlar gibi özneleri kategorileştirmeden öngörülen desteklerden yararlanabilecektir. Bu

[2385] Netzer, **The Subsidized Muse**, s. 48. Bu destek "*line-item budget appropriations*" olarak isimlendirilmiştir.
[2386] Netzer, **a.g.e.**, s. 49. Bu destek "*line-item appropriation of public funds*" olarak isimlendirilmiştir.
[2387] Cowen, **Good and Plenty**, s. 44–45.
[2388] Cowen, **a.g.e.**, s. 45.
[2389] Cowen, **a.y.**
[2390] Cowen, **a.y.**
[2391] Cowen, **a.g.e.**, s. 100.
[2392] Abbing, **Why Are Artists Poor?: The Exceptional Economy of the Arts**, s. 278.
[2393] Abbing, **a.g.e.**, s. 258.

çalışma kapsamında bu destekler yerine kültür ve sanat odaklı dolaylı destekler örnekleyici olarak ele alınmaktadır.

Dolaylı destek örneği olarak Türk vergi mevzuatında sanat faaliyetleri ile ilişkili olarak çeşitli muafiyetler tanınmaktadır. 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu[2394] (GVK) md. 18 uyarınca belirli sanatçıların gelirlerinin bir kısmının vergi istisnasından yararlandığı görülmektedir.[2395] Bu bağlamda "müellif, mütercim, heykeltraş, hattat, ressam, bestekar, […] ve bunların kanuni mirasçılarının" şiir, hikaye, roman, makale, bilimsel araştırma ve incelemeleri, bilgisayar yazılımı, röportaj, karikatür, fotoğraf, film, video band, radyo ve televizyon senaryo ve oyunu gibi eserlerini gazete, dergi, bilgisayar ve internet ortamı, radyo, televizyon ve videoda yayınlamak veya kitap, CD, disket, resim, heykel ve nota halindeki eserleri ile ihtira beratlarını satmak veya bunlar üzerindeki mevcut haklarını devir ve temlik etmek veya kiralamak suretiyle elde ettikleri hasılat Gelir Vergisinden müstesnadır". 149 Seri No.lu Gelir Vergisi Genel Tebliği uyarınca bu istisnadan faydalanabilmek için bu eserlerin "5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Hakkında Kanun hükümlerine göre eser niteliğinde olması ve ihtira beratlarının da tescil edilmiş bulunması gerekmektedir."

Matrahın tespiti sırasında tamamı indirilebilecek bağış ve yardımlar arasında kültürel faaliyetlere yönelik olarak yapılan bağış ve yardımlar da bulunmaktadır. GVK md. 89/7 uyarınca "[g]enel ve özel bütçeli kamu idareleri, il özel idareleri, belediyeler, köyler, kamu yararına çalışan dernekler, Cumhurbaşkanınca vergi muafiyeti tanınan vakıflar ve bilimsel araştırma faaliyetinde bulunan kurum ve kuruluşlar tarafından yapılan veya Kültür ve Turizm Bakanlığınca desteklenen veya desteklenmesi uygun görülen" belirli "kültür ve sanat faaliyetlerine ilişkin ticari olmayan ulusal veya uluslararası organizasyonların gerçekleştirilmesine", "ülkemizin uygarlık birikiminin kültürü, sanatı, tarihi, edebiyatı, mimarisi ve somut olmayan kültürel mirası ile ilgili veya ülke tanıtımına yönelik kitap, katalog, broşür, film, kaset, CD ve DVD gibi manyetik, elektronik ve bilişim teknolojisi yoluyla üretilenler de dahil olmak üzere görsel, işitsel veya basılı materyallerin hazırlanması, bunlarla ilgili derleme ve araştırmaların yayınlanması, yurt içinde ve yurt dışında dağıtımı ve tanıtımının sağlanmasına," "güzel sanatlar, çağdaş ve geleneksel el sanatları alanlarındaki ürün ve eserlerin Kültür ve Turizm Bakanlığı koleksiyonuna kazandırılması ve güvenliklerinin sağlanmasına," "somut olmayan kültürel miras, güzel sanatlar, sinema, çağdaş ve geleneksel el sanatları

[2394] 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu, R.G. No: 10700, T. 06.01.1961.
[2395] Ayrıca bkz. GVK md. 9. Gelir vergisi değerlendirmeleri için bkz. **Gelir Vergisi Kanunu Yorum ve Açıklamaları**, Ankara, Oluş Yayıncılık, 2008, s. 146–155.

alanlarındaki üretim ve etkinlikler ile bu alanlarda araştırma, eğitim veya uygulama merkezleri, atölye, stüdyo ve film platosu kurulması, bakım ve onarımı, her türlü araç ve teçhizatın tedariki ile film yapımına", "müze, sanat galerisi ve kültür merkezi ile sinema, tiyatro, opera, bale ve konser gibi kültürel ve sanatsal etkinliklerin sergilendiği tesislerin yapımı, onarımı veya modernizasyon çalışmalarına" ilişkin harcamalar ve bu amaçla yapılan bağış ve yardımların gelir vergisi matrahın tespitinde gelirden indirilebildiği görülmektedir.[2396] Ayrıca GVK md. 29 uyarınca güzel sanat faaliyetlerini teşvik amacıyla verilen ikramiye ve mükafatlar gelir vergisinden müstesnadır.

5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu[2397] (KVK) md. 4 uyarınca da "[k]amu idare ve kuruluşları tarafından […] güzel sanatları öğretmek, yaymak, geliştirmek ve teşvik etmek amacıyla işletilen okullar, okul atölyeleri, konservatuvarlar, kütüphaneler, tiyatrolar, müzeler, sergiler, […] kitap, gazete, dergi yayınevleri ve benzeri kuruluşlar"ın kurumlar vergisinden muaf olduğu görülmektedir.[2398] Bunun dışında KVK md. 10'da GVK md. 89'a benzer bir hüküm yer almakta ve bu kapsamdaki bağış ve yardımların matrah tespitinde kurum kazancından indirilebildiği görülmektedir. Kurumlar Vergisi Kanunu Genel Tebliğ'ine göre "bu çerçevede yapılacak bağış ve yardımlar için bağış yapılan projenin Kültür Bakanlığı tarafından desteklendiği veya desteklenmesinin uygun görüldüğüne ilişkin ilgili Bakanlığın yazısının kurumlar vergisi beyannamesi ekinde bağlı bulunulan vergi dairelerine verilmesi gerekmektedir." [2399]

3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu[2400] (KDVK) md. 17 uyarınca "[g]enel ve katma bütçeli daireler, il özel idareleri, belediyeler, köyler, bunların teşkil ettikleri birlikler, üniversiteler, döner sermayeli kuruluşlar, kanunla ve Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle kurulan kamu kurum ve kuruluşları, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, siyasi partiler ve sendikalar, kanunla kurulan veya tüzelkişiliği haiz emekli ve yardım sandıkları, kamu menfaatine yararlı dernekler, tarımsal amaçlı kooperatifler ve Cumhurbaşkanınca vergi muafiyeti tanınan vakıfların; a) İlim, fen ve güzel sanatları, tarımı yaymak, islah ve teşvik etmek amacıyla yaptıkları teslim ve hizmetleri, b) Tiyatro, konser salonu, kütüphane, sergi, okuma ve

[2396] Bağış ve yardımın muhatap bakımından belirsiz olmasına ilişkin bkz. **a.g.e.**, s. 770–771.
[2397] 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu, R.G. No: 26205, T. 13.06.2006.
[2398] Ayrıca bkz. Kurumlar Vergisi Kanunu Genel Tebliğ Sıra No. 1. KVK md. 4 ile öngörülen bu muafiyetlerin geri planında sosyal devlet ilkesi olmasına ilişkin bkz. Cem Tekin, Emre Kartaloğlu, **Kurumlar Vergisi Kanunu Yorum ve Açıklamaları**, Ankara, Maliye ve Hukuk Yayınları, 2007, s. 57.
[2399] Ayrıca bkz. Kurumlar Vergisi Kanunu Genel Tebliğ Sıra No. 1. Bağış ve yardımın muhatabı bakımından belirsizlik olmasına ilişkin bkz. **Kurumlar Vergisi Kanunu Yorum ve Açıklamaları**, Ankara, Oluş Yayıncılık, 2008, s. 318.
[2400] 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu, R.G. No: 18563, T. 02.11.1984.

konferans salonları ile spor tesisleri işletmek veya yönetmek suretiyle ifa ettikleri kültür ve eğitim faaliyetlerine ilişkin teslim ve hizmetleri"nin katma değer vergisinden istisna tutulduğu görülmektedir.[2401] KDVK Geçici md. 45 uyarınca da "afet bölgesi olarak kabul edilen yerlerde, genel bütçeli kamu idareleri ile yabancı devlet kurum ve kuruluşları arasında imzalanan protokol kapsamında genel bütçeli kamu idarelerine bağışlanmak üzere, konut, iş yeri, okul, öğrenci yurdu, hastane, ibadethane, kültür ve sanat merkezi, kütüphane gibi taşınmazların inşasına ilişkin yabancı devlet kurum ve kuruluşlarına 1/1/2024 tarihinden itibaren yapılan teslim ve hizmetler ile bu yerlerde genel bütçeli kamu idareleri ile yabancı devlet kurum ve kuruluşları arasında imzalanan protokol kapsamında genel bütçeli kamu idarelerine bağışlanacak konutların yabancı devlet kurum ve kuruluşlarına teslimi 31/12/2025 tarihine kadar katma değer vergisinden müstesnadır." Ayrıca, KDVK md. 11 ile birlikte KTB tarafından onaylanan sinematografik eserlere ilişkin gerçekleştirilen ihracat bakımından da belirli katma değer vergisinin iade olunduğu görülmektedir. KDVK md. 28 uyarınca KDV oranının bazı mal ve hizmetler için farklı belirlenebilmektedir. Bu kapsamda çıkarılan 2007/13033 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı[2402] ile birlikte sinema, tiyatro, opera, operet, bale ve müze giriş ücretleri gibi faaliyetlerdeki oranın %8 olarak belirlendiği görülmektedir.

488 sayılı Damga Vergisi Kanunu'nda[2403] da md. 9 ile öngörülen ekli liste uyarınca "[s]osyal ve kültürel bakımdan yurdumuzu tanıtmak üzere ilgili Bakanlığın izni ile yarışmalara katılacak, sergilenecek, gösterilecek veya benzeri nedenlerle geçici olarak yurt dışına çıkarılacak tablo, pul, film, seramik ve bu mahiyetteki sanat eserleri ve sair eşya ile ilgili olarak kambiyo mercilerine verilecek beyanname ve taahhütnameler", "Devlet Tiyatrosunun her türlü işlemlerinde düzenlenen ve Damga Vergisi bu teşekkül tarafından ödenmesi gereken kağıtlar" damga vergisinden istisna edilen kağıtlar arasında yer almaktadır.

492 sayılı Harçlar Kanunu[2404] md. 87 uyarınca "[m]illi veya milletlerarası tarih, kültür ve güzel sanatlar şenlikleri ve festivalleri, spor müsabakaları kongreler ve konferanslar, sergi ve panayırlar münasebetiyle, Türkiye'ye gelecek veya başka memleketlerde vukubulacak aynı mahiyetteki milletlerarası gösterilerde bulunmak veya bunlara katılmak için, Türkiye'den transit geçeceklere harçsız vize" verileceği öngörülmüştür.

[2401] Söz konusu faaliyetlerin istisna tutulmasının geri planında ilgili kuruluşların ticari amaçlı kuruluşlar olmadığının yattığı belirtilmiştir ve bu kapsamındaki faaliyetlerinin istisna tutulduğu söylenmiştir. Bkz. Nuri Değer, **Açıklamalı ve Uygulamalı Katma Değer Vergisi Kanunu**, Güncel Mev, Ankara, Yaklaşım Yayıncılık, 2008, s. 603.

[2402] 2007/13033 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, R.G. No: 26742, T. 30.12.2007.

[2403] 488 sayılı Damga Vergisi Kanunu, R.G. No: 11751, T. 11.07.1964.

[2404] 492 sayılı Harçlar Kanunu, R.G. No: 11756, T. 17.07.1964.

4458 sayılı Gümrük Kanunu[2405] md. 167 ile "Cumhurbaşkanınca belirlenecek kişi, kurum ve kuruluşlar tarafından ticari gaye güdülmemek ve amacı doğrultusunda kullanılmak üzere ithal edilen eşyadan; a) Eğitim, bilim ve kültürel amaçlı eşya ile bilimsel alet ve cihazlar" gümrük vergisinden muaf olarak düzenlenmiştir.

2464 s. Belediye Gelirleri Kanunu[2406] md. 14 uyarınca "[s]inema ve tiyatroların kendi programlarına ilişkin olarak gösterinin yapıldığı binanın içinde ve dış yüzünde yaptıkları ilan ve reklamlar"dan ilan ve reklam vergisi alınmayacağı öngörülmüştür. Ayrıca md. 21 uyarınca [t]iyatro, opera, operet, bale, karagöz, kukla ve orta- oyunundan daha düşük miktarda vergi oranı uygulandığı görülmektedir. 6584 sayılı Cumhurbaşkanı Kararı[2407] ile md. 21'de yer alan yerli film gösterimlerinden ve yabancı film gösterimlerinden alınan eğlence vergisi oranı %0 olarak tespit edilmiştir.

Kültür ile ilgili idarelere yapılan bağış veya yardımların da belirli kanunlarda da vergiye ilişkin hükümler bulunmaktadır. Örneğin 2876 sayılı Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Kanunu[2408] md. 101 uyarınca "Yüksek Kuruma ve bağlı kuruluşlarına yapılacak bağış ve yardımlar her türlü vergi, resim ve harçtan muaftır."

Ayrıca kültür yatırımları ve girişimleri için 5225 sayılı Kanun uyarınca gelir vergisi stopajı indirimi, sigorta primi işveren paylarında indirim, su bedeli indirimi ve enerji desteği gibi destekler de dolaylı desteklere örnek verilebilir. Bu desteklere ilişkin olarak usul ve esaslar Kültür Yatırım ve Girişimlerine Gelir Vergisi Stopajı, Sigorta Primi İşveren Payı ve Su Bedeli İndirimi ile Enerji Desteği Uygulamasına Dair Yönetmelik[2409] ve 5225 Sayılı Kültür Yatırımları ve Girişimlerini Teşvik Kanunu Genel Tebliği[2410] ile belirlenmiştir. Aynı kanun uyarınca bu girişimlere ayrıca yabancı uzman personel ve sanatçı çalıştırabilme ve hafta sonu ve resmi tatillerde faaliyette bulunabilme olanakları da tanınmaktadır ve bunlar da bir nevi dolaylı destek olarak görülebilir.

1319 sayılı Emlak Vergisi Kanunu[2411] md. 4'te bina vergisinden muaf olan binalar arasında kamuya ait binalar da sayılmaktadır. Bununla birlikte özel kişiler için bu gibi bir

[2405] 4458 sayılı Gümrük Kanunu, R.G. No: 23866, T. 27.10.1999.
[2406] 2464 s. Belediye Gelirleri Kanunu, R.G. No: 17354, T. 29.05.1981.
[2407] 6584 sayılı Cumhurbaşkanı Kararı, R.G. No: 32050, T. 21.12.2022.
[2408] 2876 sayılı Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Kanunu, R.G. No: 18138, T. 17.08.1983.
[2409] Kültür Yatırım ve Girişimlerine Gelir Vergisi Stopajı, Sigorta Primi İşveren Payı ve Su Bedeli İndirimi ile Enerji Desteği Uygulamasına Dair Yönetmelik, R.G. No: 26228, T. 14.07.2006.
[2410] 5225 Sayılı Kültür Yatırımları ve Girişimlerini Teşvik Kanunu Genel Tebliği, R.G. No: 27147, T. 20.02.2009
[2411] 1319 sayılı Emlak Vergisi Kanunu, R.G. 13576, T. 11.08.1970.

muafiyet/istisna görülmemiştir. Özel sanat kurumlarına emlak vergisi gibi muafiyetler tanınması düşünülebilir.[2412]

4760 sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu[2413] md. 5 ile belirli şartlara tabi olarak belirli malların vergiden müstesna olduğu görülmektedir. Örneğin, (IV) Sayılı Liste'de kitap, broşürler gibi matbuat, ses kaydetme veya video kayıt veya gösterme cihazları (Sinematoğrafik ses kaydetmeye ve kaydedilen sesi tekrar vermeye mahsus cihazlar hariç) bu mallar arasındadır.

Doğrudan Destekler

Türk hukukunda doğrudan destek olarak sanat eserinin ortaya çıkması için ilk olarak nakdi menfaat sağlandığı görülmektedir. 5224 sayılı Kanun ile birlikte sinema filmleri nakdi olarak desteklenmektedir. Sinema Destekleri Yönetmeliği de yukarıda ele alındığı üzere farklı eser türleri için destek öngörmektedir.[2414] Ayrıca, sinema desteklerinden bazıları filmin yapım aşaması ile ilgiliyken, bazısı filme erişilebilirliğin sağlanmasına yöneliktir. Proje geliştirme, senaryo ve diyalog yazımı veya film yapım destekleri ilk aşama ve dolaylı olarak ikinci aşamaya, çekim sonrası verilen destekler, dağıtım ve tanıtım destekler veya gösterim destekleri ikinci aşamaya ilişkindir. 2023 yılında sinema sektöründe uzun metraj film desteği olarak 31 filme 119.000.000 TL (3.648.762 Avro), belgesel, kısa film, animasyon film yapım, proje geliştirme, senaryo ve diyalog yazım türlerinde 135 adet projeye 12.239.000 TL (375.270 Avro); 84 yerli film gösterim projesine 14.235.000 TL (436.471 Avro)[2415] ve bunlara ek olarak 103 adet proje için 56.894.400 TL (1.744.488 Avro) destek sağlandığı görülmektedir.[2416] Desteklenen sinema projesi sayısı 2023 yılında 1221[2417] ve sinema alanında kültürel/ sanatsal etkinliklere verilen destek sayısı 602'dir.[2418]

Özel Tiyatrolar Yönetmeliği ile birlikte de özel tiyatrolara sahneleyecekleri tiyatro oyunu için nakdi yardım yapılmaktadır. 2023-2024 sanat sezonunda başvurularını eksiksiz

[2412] Bu konuda daha önce verilen teklif için bkz. M. Akif Hamzaçebi, "Özel Müzeciliğin Geliştirilmesi Amacıyla Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi", y.y., (Çevrimiçi) https://www.akifhamzacebi.com/teklif/donem25/001.pdf.
[2413] 4760 sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu, R.G. No: 24783, T. 12.06.2002.
[2414] Bkz. Bölüm 2/III/B/2 - Hangi Sanat: Özendirilip Desteklenecek Kişilerin ve Sanatın Tespiti.
[2415] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 149. Avro karşılıkları 1 Ocak 2024 tarihi kurları dikkate alınarak hesaplanmıştır.
[2416] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, **a.g.e.**, s. 150. Avro karşılıkları 1 Ocak 2024 tarihi kurları dikkate alınarak hesaplanmıştır.
[2417] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, **a.g.e.**, s. 280.
[2418] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, **a.g.e.**, s. 278.

tamamlayan 476 adet özel tiyatronun tümüne toplam 55.000.000 TL (1.686.402 Avro) destek verildiği görülmektedir.[2419] Desteklenen özel tiyatro proje sayısı 2.190'dır.[2420]

Nakdi yardım miktarları sınırlanabilmektedir. 5224 sayılı Kanun uyarınca proje geliştirme, ilk uzun metrajlı kurgu film yapım, uzun metrajlı sinema film yapım, ortak yapım, belgesel film yapım, çekim sonrası ile dağıtım ve tanıtım destek türleri için başvuruda belirtilen toplam bütçenin en fazla %50'si kadar destek verildiği görülmektedir. Bu oran yabancı filmler için %30'dur. Bununla birlikte, animasyon film yapım, kısa film yapım, senaryo ve diyalog yazımı ile yerli film gösterim destek türleri için başvuruda belirtilen toplam bütçenin tamamı desteklenebileceği öngörülmüştür. Özel Tiyatrolar Yönetmeliği uyarınca bu nakdi yardımın miktarı da değerlendirme komisyonu tarafından belirlenmekte ve fakat toplam maliyetin %70'ine kadar yardım yapılacağı öngörüldüğü gibi azami miktarlar da öngörülmektedir.[2421] Destek miktarının proje veya yapımın bir kısmının karşılanması ve diğer kısmının özel finansmandan karşılanması ABD hukukunda da görülmektedir.[2422] Destek yararlanıcısın projenin gerçekleşmesi için kendi kaynaklarından da bir miktar katkı yapmasını yani kendi katkısıyla eşleştirmesini şart koşan finansman modeli eşleştirme gereklilikleri (*matching grants*) olarak adlandırılmakta, bu durum kamu-özel finansmanının iskeleti olarak görülmekte ve hibe alanların bağışçılarını çeşitlendirmesini zorunlu kılmaktadır.[2423] Bu sınırın sanatın devlet kontrolünün altına alınmasının önündeki engellerden biri olduğu söylenmektedir.[2424] Buradaki amaç ekonomik açıdan ihtiyatlı olmayı hedeflese de bunun hibe alanların sayısını azaltma ve yoğunlaştırma gibi istenmeyen bir etki yarattığı, çünkü tüm kuruluşların geniş çaplı bağış toplama çabalarına girişecek mali ve örgütsel araçlara sahip olmadığı belirtilmektedir ve bu eşleştirme yükümlülüğünün aslında kültürel çoğulculuk amaçlarına ters düştüğü söylenmektedir.[2425] Bu bağlamda özellikle başkaca şekilde destek alamayanların tamamen desteklenmesi de gerekebilir.[2426] Türkiye'de devlet ve şehir tiyatrolarına düzenli bütçeler

[2419] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, **a.g.e.**, s. 148. Avro karşılıkları 1 Ocak 2024 tarihi kurları dikkate alınarak hesaplanmıştır.
[2420] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, **a.g.e.**, s. 278.
[2421] Özel Tiyatrolar Yönetmeliği md. 9.
[2422] 20 U.S.C. § 954 (e).
[2423] Uy, **Ask the Experts**, s. 77.
[2424] "Standards for Federal Funding of the Arts: Free Expression and Political Control", s. 1972–1973.
[2425] Uy, **Ask the Experts**, s. 77.
[2426] Cowen, **Good and Plenty**, s. 135.

ayrılırken özel tiyatro projelerin bir kısmının karşılanmasının yeterli olmadığı eleştirilmektedir.[2427]

Sanat eserinin üretilmesi ve sunulması amacıyla verilen nakdi yardım dışında doğrudan sanatçılara maddi destek de sağlanmaktadır. 5224 sayılı Kanun md. 9 uyarınca "ihtiyaç sahibi sinema sanatçılarına veya sinema sektörü çalışanlarına maddi destek" sunulabileceği ve Sinema Destekleri Yönetmeliği md. 26 uyarınca sinema sanatçılarına veya sinema sektör çalışanlarına "sağlık, bakım ve rehabilitasyon giderlerinin karşılanması için" destek verilebileceği öngörmektedir.

Nakdi destek dışında donanım desteği, tanıtım desteği gibi desteklerin ve ödüllerin verildiği görülmektedir. 5224 sayılı Kanun md. 9 uyarınca sinema alanında ödüller verilebileceği ve festival ve yarışmalara katılım bakımından tanıtım faaliyetlerinin desteklenebileceği öngörülmektedir. Sinema Destekleri Yönetmeliği md. 26 uyarınca "sinema alanındaki film festivallerine, film günlerine, arşiv çalışmalarına, sempozyumlara, etkinlik, proje ve faaliyetlere, bu alanda verilecek ödüllere, uluslararası festivallere ve yarışmalara katılım ile bunlara ilişkin tanıtım faaliyetlerine" destek verilebileceği düzenlenmektedir. Sinema donanım desteği ise "kamu kurum, kuruluş ve kamu tüzel kişilerine, yapımı tamamlanmış en az yüz koltuk kapasiteli sinema salonlarında düzenli gösterim yapılması kaydıyla sinema projektörü, ses sistemi, sinema perdesi ve Genel Müdürlükçe uygun görülen diğer ekipmanların temini için verilen destektir." Katalog desteği gibi destekler bunun örneğini oluşturabilir.[2428] Destekler arasında davetiye basımından etkinlik programı basımına kadar destekler bulunmaktadır.[2429]

Desteğin bazı durumlarda "ödül" olarak verildiği görülmektedir. Ödüller Yönetmeliği uyarınca "kültür, sanat ve turizmin gelişmesine katkıda bulunan, söz konusu alanlarda eseri ve hizmeti bulunan ve sektöre doğrudan ve dolaylı olarak başarılı hizmet veren kişi, topluluk, kurum, kuruluş, tesis ve işletmelere" ödül verilebilmektedir. Özel ödül veya başarı ödülleri gibi kategoriler bulunmakta ve bu ödüller bazı durumlarda yarışma üzerine verilebilmektedir.[2430] Özel ödül ve başarı ödülleri dışında ulusal ve uluslararası çeşitli ödüller verildiği de

[2427] Faruk Ekici, "Tiyatro 'Sefiller'i mi oynuyor, 'altın çağ'dan mı geçiyor; Yeşim Özsoy dünyayı ve Türkiye'nin hâllerini anlatıyor", **T24**, (2024), (Çevrimiçi) https://t24.com.tr/yazarlar/faruk-ekici/tiyatro-sefiller-i-mi-oynuyor-altin-cag-dan-mi-geciyor-yesim-ozsoy-dunyayi-ve-turkiye-nin-hallerini-anlatiyor,44117.
[2428] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 148.T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "2022 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 141. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "2021 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 136.
[2429] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "2020 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 113.
[2430] Ödüller Yönetmeliği md. 9.

görülmektedir.[2431] KTB faaliyet raporuna bakıldığında Güzel Sanatlar Müdürlüğü tarafından güncel sanat proje yarışması, resim yarışması, resim ve heykel yarışması, ses yarışması gibi para ödülü olan yarışmalar düzenlendiği gibi KTB özel ödüllerinin verildiği[2432] veya tasarım yarışmaları, Türk sanatları yarışmaları, fotoğraf yarışmaları, ses yarışmaları gibi yarışmaların düzenlendiği görülmektedir.[2433] Para ödülü verildiği gibi bu eserleri sergileme imkanı da ödülüler arasında yer almaktadır.[2434] KTB özel ödüllerinin yalnızca kişilere değil kurumlara da verildiği görülmektedir.[2435] Ödüller yalnızca KTB tarafından da verilmemektedir. TRT'nin senaryo aşamasındaki filmleri desteklemek adına verdiği ödüller bunun bir örneğini oluşturmaktadır.[2436]

Maddi nitelikli destekler dışında aynı zamanda manevi nitelikli ödüller de verilmektedir. Ödüller Yönetmeliği md. 17 uyarınca KTB "kişi, topluluk, kuruluş veya sanat ve kültür dernekleri ile birliklerinin düzenlediği yarışma ve faaliyetlerde plaket, başarı belgesi ve çeşitli armağanlar verebilir" ve "kamu kuruluşları ile gerçek ve tüzel kişilerin sanat faaliyetlerini de plaket, başarı belgesi ve çeşitli armağanlarla destekleyebilir." Bir diğer manevi destek örneğini "Devlet Sanatçısı" statüsünün verilmesi oluşturmaktadır. Devlet Sanatçısı Olacak ve Bu Haktan Yararlanacaklar ile Bunların Nitelikleri ve Seçimleri Hakkında Yönetmelik uyarınca sanat alanında "üstün niteliklere sahip, her yönüyle mesleğinin örnek temsilcisi olan ve ulusal ve/veya uluslararası ün yapmış, yaşayan sanatçılar arasından Devlet Sanatçısı" seçilmektedir. Belirtmek gerekir ki bu unvan yalnızca manevi destek de değildir, kamu kurum ve kuruluşlarında görevli olanlar çeşitli mali ve sosyal haklardan yararlanmaktadırlar.[2437]

2023 yılında KTB tarafından ödül verilen kişi/kurum/kuruluş sayısı 1.035'tir.[2438] Cumhuriyetin ilk yıllarında sanat politikalarının oluşturulmasında sanatçılara yer verilmesi ve hatta[2439] Atatürk'ün sanat faaliyetlerinin gerek hazırlanması gerek sergilenmesi aşamalarına katılım göstermesi ve temsillerden sonra sanatçıları ağırlaması da manevi destek olarak ele alınmıştır.[2440]

[2431] Ödüller Yönetmeliği md. 11.
[2432] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 147.
[2433] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "2022 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 141–142.
[2434] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, **a.y.**
[2435] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "2020 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 114.
[2436] TRT, "Hakkımızda", **12 Punto TRT**, y.y., (Çevrimiçi) https://trt12punto.com/hakkimizda/.
[2437] Devlet Sanatçısı Yönetmeliği md. 7.
[2438] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 278.
[2439] Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi**, s. 362.
[2440] Şimşek, **a.g.e.**, s. 362–363.

Sanatçılara verilen destekler dışında 5225 sayılı Kanun md. 5 uyarınca kültür yatırımları ve girişimleri için taşınmaz malların tahsisi, kiralanması ve bunlar üzerinde bağımsız ve sürekli üst hakkı tesisi gibi teşviklerin de sağlandığı görülmektedir. Bu teşviklere ilişkin olarak usul ve esaslar da Kültür Yatırım ve Girişimlerine Taşınmaz Kullandırılması Hakkında Yönetmelik[2441] ile belirlenmiştir.

KTB'nin daha fazla görev ve yetkisinin olduğu görülmekle birlikte yerinden yönetimler de özendirme ve destekleme faaliyeti yürütmektedirler. Örneğin 4 sayılı CBK md. 133/B uyarınca yerli yazarların desteklenmesi öngörülmektedir. Bu bağlamda DTGM, yeni yerli oyun yazarlarının teşvik edilmesi veya belirli konularda (örn. bağımlılık) farkındalık yaratmak amacıyla yarışmalar düzenleyip nakdi destek sağlamaktadır.[2442] Örneğin, Cumhuriyetin 100. yılı kapsamında yerli kadın yazarlara ve yerli telif eserlerinin desteklenmesi amacıyla projelere nakdi destek sağlanmıştır.[2443] Ayrıca, DTGM'nin de özendirme ve destekleme faaliyeti bakımından özel tiyatrolara sahne tahsisi yaptığı da görülmektedir. 2022 yılında 482 özel tiyatroya sahne tahsisi yapılmış ve DTGM tiyatrolarında 1340 temsil gerçekleştirmelerine imkân sunulmuştur.[2444] Belediyelerin de kültür ve sanat faaliyeti yürütmelerine ilişkin haiz oldukları genel yetkiler çerçevesinde çeşitli sanat yarışmaları (örn. fotoğraf, resim, müzik, sinema, dans, beste) düzenledikleri ve ödül verdikleri görülmektedir.[2445] Belediyelerin sanat faaliyetlerine yönelik hibe destekleri,[2446] film festivalleri katılımcıları için konaklama hizmeti

---

[2441] Kültür Yatırım ve Girişimlerine Taşınmaz Kullandırılması Hakkında Yönetmelik, R.G. No: 25972, T. 20.10.2005.

[2442] Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, "Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü 2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 33.

[2443] Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü 2022 Yılı İdare Faaliyet Raporu, s. 33.

[2444] Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, **a.y.**

[2445] Örnekler için bkz. T.C. Adana Büyükşehir Belediyesi, "Adana Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 135. T.C. Afyonkarahisar Belediyesi, "Afyonkarahisar Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 400. T.C. Antalya Büyükşehir Belediyesi, "Antalya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 175. T.C. Artvin Belediyesi, "Artvin Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 6. T.C. Aydın Büyükşehir Belediyesi, "Aydın Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 81. T.C. Balıkesir Büyükşehir Belediyesi, "Balıkesir Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 41. T.C. Bilecik Belediyesi, "Bilecik Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 44–46. T.C. Burdur Belediyesi, "Burdur Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 224. T.C. Bursa Büyükşehir Belediyesi, "Bursa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 152–153. T.C. Çanakkale Belediyesi, "Çanakkale Belediyesi 2023 Mali Yılı Faaliyet Raporu", s. 105. T.C. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, "Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 93. T.C. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, "Gaziantep Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 210. T.C. Kütahya Belediye Başkanlığı, "Kütahya Belediye Başkanlığı 2023 Yılı Faaliyet Raporu", s. 204. T.C. Malatya Büyükşehir Belediyesi, "Malatya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 160. T.C. Mardin Büyükşehir Belediyesi, "Mardin Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu Taslağı", s. 42. T.C. Muğla Büyükşehir Belediyesi, "Muğla Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 128. T.C. Sakarya Büyükşehir Belediyesi, "Sakarya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 200. T.C. Sinop Belediyesi, "2023 Yılı Sinop Belediyesi Faaliyet Raporu", s. 89. T.C. Sivas Belediyesi, "Sivas Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 134. T.C. Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi, "Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 92. T.C. Trabzon Büyükşehir Belediyesi, "Trabzon Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 121. T.C. Zonguldak Belediyesi, "Zonguldak Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 141.

[2446] T.C. Kayseri Büyükşehir Belediyesi, "Kayseri Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 407.

vermesi,[2447] ilde gerçekleşen kültürel sosyal faaliyetlere kitap, proje tanıtımı, reklam hizmeti gibi konularda verdiği destekler,[2448] festivallere sağlanan organizasyon[2449] ve masa sandalye veya personel desteği,[2450] konser için sahne kurulumu,[2451] programlar için ses sistemi kurulması ve/veya jeneratör desteği,[2452] proje başvuru süreçlerinde destek sağlanması,[2453] bayrak desteği[2454] gibi desteklerde bulunduğu da görülmektedir. Aynı zamanda çocuk tiyatroları için ulaşım hizmeti sunulduğu[2455] veya belediyelerin ücretsiz sinema bileti dağıttığı görülmektedir.[2456] Bunlara ek olarak platform sağlayıcı olarak kamu hizmeti sağlanması başlığında ele aldığımız üzere idarenin bazı durumlarda ücretsiz olarak kendi malvarlığındaki alanları özel kişi sanatçılara veya sanat kurumlarına kullandırması durumunda bir menfaat sağlanması söz konusu olduğu için bu faaliyetler de özendirme destekleme faaliyeti teşkil edecektir.

b. Yararlandırma Usulleri ve Değerlendirme Kriterleri

Nasıl desteklenecek sorusu bakımından ele alınması gereken bir diğer husus yararlandırma usulleridir. Bu usullerin öznel yararlandırma ve nesnel yararlandırma başlıklarında incelendiği görülmektedir.[2457] Öznel yararlandırmada "kamu yararının sağlanması bakımından özellik gösteren ve bu sebeple farklı koşullar altındaki gerçek veya tüzel kişilere" bir destek sağlanmaktadır.[2458] Nesnel yararlanmada ise "belirli statüde bulunma koşuluyla anonimleştirilmiş hukuki durumlar oluşturularak" belirli imkanlardan yararlandırılmaktadır.[2459] Nesnel yararlanmada anonimleşmiş ve takdire bağlı olmayan bir yararlanım karşımıza çıkmaktadır.[2460] Bazı durumlarda geçerli olan ilk gelen prensibinin (*first come first served*) örneğin kamusal alan kullanımının, sanat gibi faaliyetler bakımından geçerli

[2447] T.C. Bingöl Belediyesi, "Bingöl Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 155.
[2448] T.C. Bingöl Belediyesi, **a.g.e.**, s. 162.
[2449] T.C. Kayseri Büyükşehir Belediyesi, "Kayseri Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 67.
[2450] T.C. Erzincan Belediyesi, "Erzincan Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 183.
[2451] T.C. Bingöl Belediyesi, "Bingöl Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 163. T.C. Rize Belediyesi, "Rize Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu", s. 98.
[2452] T.C. Bursa Büyükşehir Belediyesi, "Bursa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 152.
T.C. Erzincan Belediyesi, "Erzincan Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 183. T.C. Hatay Büyükşehir Belediyesi, "Hatay Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 150.
T.C. Rize Belediyesi, "Rize Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu", s. 98.
[2453] T.C. Antalya Büyükşehir Belediyesi, "Antalya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 93.
[2454] T.C. Hatay Büyükşehir Belediyesi, "Hatay Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 149.
[2455] T.C. Bingöl Belediyesi, "Bingöl Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 156.
[2456] T.C. Adana Büyükşehir Belediyesi, "Adana Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 311. T.C. Bingöl Belediyesi, "Bingöl Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 158.
[2457] Gür, **İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyeti**, s. 187–214.
[2458] Gür, **a.g.e.**, s. 187.
[2459] Gür, **a.g.e.**, s. 197.
[2460] Gür, **a.g.e.**, s. 198.

olmayacağı söylenmiştir.[2461] Bu verilen desteğe göre değişebilecektir. Bir sanat kuruluşu/galeri alanı açan herkese belirli bir destek (örn. fatura indirim desteği) verilebilir. Teşvik tedbirleri arasında idarenin takdirine yer bırakmayan teşviklerde yararlanıcı teşvikten faydalanıp faydalanamayacağını kesin olarak bilmektedir; nitekim belirli koşulların gerçekleşmesi teşvik alabilmek için yeterlidir.[2462] Bu tedbirlerin ihtiyaca göre uyarlanamaması veya gerekli olandan fazla kamu kaynağı harcanması gibi olumsuz sonuçları olduğu söylenmektedir. [2463]

Öznel yararlanmada takdir yetkisinin daha geniş olduğu ve yararlanıcı tespitinde proje değerlendirilmesi yönteminden yararlanıldığı gözlemlenmektedir.[2464] Bu değerlendirmelerin nasıl gerçekleştirileceği ve sanat eserinin içeriğine müdahale edilip edilemeyeceği sanat teşvikleri bakımından özel önem arz etmektedir. Nitekim, idareye teşvik konusunda çok geniş bir takdir yetkisi tanındığı durumda bu keyfiliğe ve hatta kötüye kullanıma yol açabilir.[2465] Sanat desteğinin verilmesi doğrudan sanatın bağımsızlığını tehlikeye atmayacaktır.[2466] Fakat değerlendirmelerin bağımsızlığa zarar vermemesi ve ayrımcılık yapmaması gerekmektedir.[2467] Aksi durum otosansüre yol açabilir.[2468]

Daha fazla sanat eserinin olması tercih edilebilir olmakla birlikte kamu kaynakları sınırlıdır ve bu bakımdan çeşitli değerlendirme kriterlerinin oluşturulması gerekmektedir. İlk değerlendirme kriteri olarak sanatın değerinin (*merit*) dikkate alınması savunulmaktadır.[2469] Bununla birlikte sanatın kalitesi ve niteliği her zaman üzerinde uzlaşılamayan bir kriterdir. Bunlara ek kriterler de önerilmiştir.[2470] Bu yardımcı kriterler arasında; başvuran kuruluşun kültürel çeşitliliğe ve kapsayıcılığa olan yaklaşımı, sanatsal, entelektüel (söylemsel) ve sosyal faaliyetler yoluyla vatandaşlık deneyimini genişletme ve zenginleştirme çabaları, kurumdaki sanatçıların, personelin, yönetim kurulu üyelerinin ve izleyicilerin kültürlerarası yetkinliklerini geliştirmelerine imkan sunulup sunulmadığı, eğitim ve sosyal yardım programlarının gelişmişliği ve etkililiği, kuruluşun işbirliğine açık tutumu ve yaratıcı ve operasyonel

[2461] David Cole, "Beyond Unconstitutional Conditions: Charting Spheres of Neutrality in Government-Funded Speech", **New York University Law Review**, C. 67, No: 4, 1992, s. 727.
[2462] Akgüner, **Özel Girişim Özgürlüğü ve Yatırımları Teşvik Tedbirleri**, s. 238.
[2463] Akgüner, **a.y.**
[2464] Gür, **İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyeti**, s. 188–194.
[2465] Akgüner, **Özel Girişim Özgürlüğü ve Yatırımları Teşvik Tedbirleri**, s. 238.
[2466] İsveç'te kaynaklarının %80'inin devletten alındığı durumda dahi bağımsızlığın tehlikeye girmediği belirtilmiştir. Okandan Dervişoğlu, Arıduru, "Sanata Destek Mekanizmaları Örnek Sunumlar ve Model Arayışı", s. 7.
[2467] Karan, **Sanatta İfade Özgürlüğü, Sansür ve Hukuk**, s. 62. Kanadoğlu, "Sanat Özgürlüğü", s. 194–195.
[2468] Karan, **Sanatta İfade Özgürlüğü, Sansür ve Hukuk**, s. 62.
[2469] Netzer, **The Subsidized Muse**, s. 17.
[2470] Klaic, **Resetting the Stage**, s. 168.

ortaklıklarının zenginliği yer alabilir.[2471] Ek olarak, hareketlilik modeli (bölgesel, ulusal ve uluslararası) de dikkate alınabilmektedir.[2472] Desteklenen etkinliklerin amaçları arasında kültürel etkinliklere erişimi sınırlı olan yerlerdeki vatandaşların kültürel katılım seviyelerinin artırılmasının hedeflendiği belirtilmektedir.[2473]

Sanat destekleri bakımından özel önem arz eden husus idarelerin destek verirken desteklenen sanatın içeriğine ne ölçüde müdahale edeceğidir. Sanata verilen maddi desteğin, Cumhuriyetin ilk yıllarından bu yana sanatçının özgürlüğünü sınırlanması ve sanatı tamamen devlet kontrolüne bırakması bakımından sorgulandığı görülmektedir.[2474] Desteklerin gösterilerin içeriğine müdahale yöntemi olarak kullanıldığı örnekler günümüzde de mevcuttur ve belirli eserlerin yayınlanması durumunda desteğin çekileceği tehdidi bunlara örnek oluşturmaktadır.[2475] Buradaki tartışma noktası devletin kolluk faaliyeti ile müdahale edemeyeceği bir ifadeye destek vermemek suretiyle müdahale edip edemeyeceğidir. Özendirme ve destekleme faaliyetinin kolluğun gözetim ve denetiminden daha sıkı ve içten bir denetim içerdiği; kamu hizmetini üstlenmediği için de teşebbüs nitelikleri üzerinde bir etki yapmadığı söylenmiştir.[2476] Bununla birlikte verilen desteğin kişilerin özgürlüklerini sınırlama aracı olarak kullanılıp kullanılmadığı sorusu önemlidir.[2477] Her ne kadar devletin sanat destekleri aslında hakkın kullanımını sağlamaktaysa da devlet tarafından maddi desteğin sağlanmaması veya sağlanan desteklerin iptali/geri ödenme talebi yürütmenin sanat özgürlüğüne yaptığı bir müdahale olarak kendini göstermektedir.[2478] Ayrıca söz konusu sanat eserinin devletin bir ifadesi olarak yorumlandığı durumda, hükümetin fiil ve eylemleri için öngörülen sınırların uygulanması gerektiği tartışılmaktadır.[2479]

Ülkelerin tartışmalı sanatı desteklemeleri, bu desteklere ayrılan bütçe görece az olsa da büyük tartışmalara yol açmıştır.[2480] Bu bağlamda ABD hukukunda kültür savaşları olarak adlandırılan dönemde yürütülen tartışmalar önem teşkil etmektedir.[2481] İsa'nın eşcinsellik ile

[2471] Klaic, **a.g.e.**, s. 168–169.
[2472] Klaic, **a.y.** Bu gibi ek kriterlerin de sosyal mühendislik yapmak olduğu anlamına geldiği için eleştirenler var. Klaic, **a.g.e.**, s. 169.
[2473] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 279. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "2022 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 266.
[2474] Şimşek, **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Dönemi**, s. 360–361.
[2475] Örnekler için bkz. Karan, **Sanatta İfade Özgürlüğü, Sansür ve Hukuk**, s. 61–62.
[2476] Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 346.
[2477] Robert C. Post, "Subsidized Speech", **The Yale Law Journal**, C. 106, No: 1, 1996, s. 152.
[2478] Karan, **Sanatta İfade Özgürlüğü, Sansür ve Hukuk**, s. 62.
[2479] Post, "Subsidized Speech", s. 158.
[2480] Brooks, "Who Opposes Government Arts Funding?", s. 355–356. Mankin vd., "The National Government and the Arts: Impressions from the State and Jurisdictional Arts Agencies", s. 186.
[2481] Lewis, Brooks, "A Question of Morality: Artists' Values and Public Funding for the Arts", s. 8.

ilişkilendirildiği bir sanat eseri için kamu parası harcanmış olması "skandal" olarak değerlendirilmiş ve NEA üzerinde tartışmalar başlamıştır.[2482] NEA'nın destek verdiği sanat eserlerinin bazılarının toplum bakımından rahatsız edici olması Amerika'da vergi verenlerin vergileriyle rahatsız edilip edilemeyeceği sorusunu gündeme getirmiştir.[2483] Devlet sanat eserine destek verirken toplumun ahlaki standartlarını gözetmeli midir yoksa sanat için her şeyi kabul edilebilir mi bulmalıdır sorusu iki uçta durmaktadır.[2484] Bu iki soru sanatın sansürlenmesi ile kamu bütçesinin düzgün yönetilmesi arasında bir paradoks yaratmıştır.[2485] Bu gibi bir paradoks bu kurumların bağımsızlıkları ve kamuya hesap verilebilirlikleri arasında bir çatışma olduğunu göstermektedir.[2486] Bu Türkiye bakımından da zaman zaman tartışılmıştır ve eski Kültür ve Turizm Bakanı'nın "Para veriyoruz, sessiz mi kalalım?" sorusu bu tartışmanın bir örneğini oluşturmaktadır.[2487]

Amerika'daki bu tartışmalar NEA'nın mevzuatında değişikliğe gidilmesine ve müstehcen olan eserlere destek vermemesine yol açmış ve neyin müstehcen olduğu ve ne şekilde karar verileceği tartışmaları doğmuştur.[2488] Bazı yaklaşımlar profesyonel bir değerlendirme amacıyla içeriğin denetlenebileceğini ve bunun anayasaya aykırı olmadığını söylerken, bazı yaklaşımlar devletin destek verdiği durumda içeriğe müdahale etmemesi gerektiğini ve bunun anayasaya aykırı olduğunu söylemektedir.[2489] ABD hukukunda hükümetin, anayasal olarak korunan ifadeden vazgeçilmesi karşılığında para, yer veya iş gibi faydalar sağlayamayacağına ilişkin görüş "anayasaya aykırı koşullar doktrini" (*unconsitutional conditions doctrine*) olarak değerlendirilmektedir.[2490] Devletin destek talebini reddetmesi, özel kurumların destek vermemesinden farklı bir yerdedir; çünkü devlet aynı zamanda düzenleyici konumdadır.[2491] Devlet tarafından verilen destekler de kamusal bir parktaki bir gösteriyi park

[2482] David Bosworth, "Hard Being Good: Reaganomics, Free Expression, and Federal Funding of the Arts David Bosworth", **The Georgia Review**, C. 45, No: 3, 1991, s. 443.
[2483] Lewis, Brooks, "A Question of Morality: Artists' Values and Public Funding for the Arts", s. 8.
[2484] E. Louis Lankford, "An Art World Paradox", **The Journal of Aesthetic Education**, C. 24, No: 3, 1990, s. 16.
[2485] Lankford, **a.g.e.**, s. 21.
[2486] Masback, "Independence vs. Accountability: Correcting the Structural Defects in the National Endowment for the Arts", s. 179.
[2487] "Günay'dan sansür iddialarına yanıt", **T24**, (2008), (Çevrimiçi) https://t24.com.tr/haber/gunaydan-sansur-iddialarina-yanit,14653.
[2488] "Standards for Federal Funding of the Arts: Free Expression and Political Control", s. 1977–1980. Genel ahlak gibi konuların NEA tarafından değerlendirilecek olası eleştirilmiştir. Michael Rushton, "Public Funding of Controversial Art", **Journal of Cultural Economics**, C. 24, 2000, s. 268.
[2489] Amy Sabrin, "Thinking about Content: Can It Play An Appropriate Role in Government Funding of the Arts?", **The Yale Law Journal**, C. 102, No: 5, 1993, s. 1210. Yazar farklı yerel mahkeme kararlarına atıf yapmaktadır. Ayrıca bkz. "Standards for Federal Funding of the Arts: Free Expression and Political Control", s. 1981–1982.
[2490] Cole, "Beyond Unconstitutional Conditions: Charting Spheres of Neutrality in Government-Funded Speech", s. 679. Rushton, "Public Funding of Controversial Art", s. 273.
[2491] Rushton, "Public Funding of Controversial Art", s. 272.

ona ait diye engelleyememesine benzetilmektedir.[2492] Yalnızca belirli yöndeki fikirlerin desteklenmesi, tartışma alanlarının sınırlanması (*monolpolized marketplace of ideas*) anlamına gelecektir.[2493] Bu yüzden ifade özgürlüğü sınırlanırken öngörülen sınırlamaların devlet destekleri bakımından da geçerli olması savunulmuştur.[2494] Verilen desteklerin anayasada korunan ifade özgürlüğünü ihlal edip etmediğini değerlendirmek için sorulan soruların sanat destekleri bakımından da uygulanması gerektiği; zira sanat özgürlüğünün de demokratik toplum bakımından önemli olduğu belirtilmektedir.[2495] Bununla birlikte, destek bakımından sınırlamaların ifade özgürlüğü bakımından değil ödenen ifade (*paid speech*) bakımından sınır oluşturduğu ve sansür teşkil etmediği söylenmektedir.[2496] Nitekim bir ifadeye destek verilmemesi ile ifadeye ceza verilmesi arasında fark bulunmaktadır.[2497] Kaldı ki, devletin belirli yöndeki görüşü desteklemesi her zaman ifade özgürlüğüne aykırı görülmemiştir; örneğin sigaranın zararlarına ilişkin TV reklamı verebilir, binalarına bir sanat eseri alabilir veya kendi tiyatroları için sanatçı seçebilir.[2498] Sigaranın zararlarından bahsetmek için para harcaması aynı zamanda sigara lehine ifadede bulunması gerektiği anlamına gelmeyecektir.[2499] Ayrıca, desteklerin ifade özgürlüğünün sınırlanmasına yol açtığını söylemek sanat desteklerinin de ilk gelen alır prensibine göre dağıtılması anlamına gelebilecek ve bu ise kamu yararı amacına hizmet etmeyebilecektir.[2500] Bununla birlikte profesyonel değerlendirmenin nerede bitip anayasaya aykırı sansürün nerede başladığını söylemek kolay değildir.[2501]

Amerikan Yüksek Mahkemesi'nin (*Supreme Court of the United States*) ifade özgürlüğünün devlet desteklerinin tabi kılındığı şartlarla sınırlandırılamayacağı yönünde kararları olduğu görülmektedir.[2502] Bununla birlikte, sanat desteklerinin değerlendirilmesine

[2492] Rushton, **a.g.e.**, s. 272–273.
[2493] Cole, "Beyond Unconstitutional Conditions: Charting Spheres of Neutrality in Government-Funded Speech", s. 680.
[2494] Cole, **a.g.e.**, s. 680–681.
[2495] Cole, **a.g.e.**, s. 739. Verilen desteklerin anayasada korunan ifade özgürlüğünü ihlal edip etmediğini değerlendirmek için üç temel soru sorulmaktadır. İlki, hükümetin konuşmaların içeriğini kontrol etmesinin canlı bir kamusal tartışmayı veya dinleyicilerin özerkliğini tehdit edip etmeyeceği, ikincisi kurumun işleyişinin tarafsızlık yükümlülüğü ile tutarlı olup olmadığı, üçüncü ise tarafsız olmamanın ifade özgürlüğü için tehdit oluştururken kurumun iç işleyişini tarafsızlığın engelleyeceği durumlarda bir dengenin kurulup kurulamayacağıdır. Cole, **a.g.e.**, s. 736.
[2496] Bosworth, "Hard Being Good: Reaganomics, Free Expression, and Federal Funding of the Arts David Bosworth", s. 445.
[2497] Rushton, "Public Funding of Controversial Art", s. 273.
[2498] Randall P. Bezanson, "Performing Arts: National Endowment for the Arts v. Finley", **Federal Communications Law Journa**, C. 60, No: 3, 2008, s. 548.
[2499] Bezanson, **a.y.**
[2500] Post, "Subsidized Speech", s. 182.
[2501] Sabrin, "Thinking about Content: Can It Play An Appropriate Role in Government Funding of the Arts?", s. 1210–1211.
[2502] "Standards for Federal Funding of the Arts: Free Expression and Political Control", s. 1981–1986.

ilişkin olarak en önemli karar *Karen Finley v. National Endowment for the Arts* kararıdır. Provakatif ve tartışmalı (*controversial*) eserleriyle bilinen performans sanatçıları Finley ve bazı diğer sanatçılar, destek talepleri reddedilince yargı yoluna başvurmuşlardır. Bu başvuruda NEA tarafından değerlendirilen "genel ahlak standartları ve Amerikan halkının farklı inanç ve değerlerine saygı" hükmünün ifade özgürlüğüne aykırı olduğu iddia edilmiştir. Başvuruculların gerekçeleri bu hükmün belirsiz olduğu ve ifade özgürlüğüne aykırılık teşkil ettiğidir. İlk derece ve istinaf mahkemeleri (*The District Court and the Ninth Circuit Court of Appeals*) davacıları haklı bulurken Yüksek Mahkeme bu hükmün Anayasa Birinci Değişikliğe aykırılık teşkil etmediğine karar vermiştir.[2503]

Mahkeme ilgili hükmün bağlayıcı olmayan ve fakat yol gösterici bir niteliği olduğunu, açıkça bir ayrımcılık içermediğini, Kongre'nin bütçenin dağıtımı konusunda geniş takdir yetkisi olduğunu ve hükmün yol gösterici olması sebebiyle belirsiz olmadığını belirterek ifade özgürlüğünün ihlal edilmediğine karar vermiştir.[2504] Hükümetin sanatın koruyucusu (*patron*) olduğu ve egemen (*sovereign*) olarak davranmadığı durumlarda desteklemek için geniş (*broad*) bir kriter belirleme yetkisi olduğu ve fakat açıkça bir bakış açıcısı ayrımcılığı (*explicit viewpoint discrimination*) yapamayacağı söylenmiştir.[2505] Kararda bu hükmün bazı sanatçıların ifadeleri üzerinde caydırıcı etkisi olacağı kabul edilse de ifade özgürlüğünün ihlal edilmemiş olduğu belirtilmiştir.[2506] Caydırıcı etkisinin yanı sıra bu gibi müstehcenlik hükümlerinin sanatçıların otosansür uygulamalarına (*self-censorship*) yol açacağı belirtilmektedir.[2507] Desteklenecek sanatın değerinin nasıl tespit edileceği sorusu ise zor olmakla birlikte bu değerlendirmenin uzmanlar tarafından gerçekleştirilebildiği karine olarak kabul edilmektedir.[2508]

İçerik ile değerlendirilenin ne olduğunun açıklığa kavuşması gerektiği söylenmektedir: sanat eserinin konusu, bu konu ile ifade edilen bakış açısı veya ifade yöntemi olabilir.[2509] Sanat eserinin konusu temel olarak eserin ne gösterdiğidir.[2510] Van Gogh'un Günebakan tablosunun

[2503] National Endowment for the Arts v. Finley, 524 U.S. 569 (1998).
[2504] National Endowment for the Arts v. Finley, 524 U.S. 569 (1998).
[2505] National Endowment for the Arts v. Finley, 524 U.S. 569 (1998).
[2506] National Endowment for the Arts v. Finley, 524 U.S. 569 (1998). Bu gibi sınırlayıcı (müstehcen olmama yasağı) niteliklere düzenlemelerde yer verilmesinin desteklere başvurma konusunda caydırıcı (*chilling*) etki yapabileceği endişesine ilişkin bkz. "Standards for Federal Funding of the Arts: Free Expression and Political Control", s. 1987.
[2507] Pamela Weinstock, "The National Endowment for the Arts Funding Controversy and the Miller Test: A Plea for the Reunification of Art and Society", **Boston University Law Review**, C. 72, No: 4, 1992, s. 816–817.
[2508] Kidd, **Legislating Creativity : The Intersections of Art and Politics**, s. 45.
[2509] Sabrin, "Thinking about Content: Can It Play An Appropriate Role in Government Funding of the Arts?", s. 1211.
[2510] Sabrin, **a.g.e.**, s. 1218.

konusu vazodaki çiçeklerdir.[2511] İfade yöntemi de sanat eserinin şeklidir.[2512] Bakış açısı ile kastedilen sanatçının vermek istediği mesajdır.[2513] Bakış açısına yönelik değerlendirme en subjektif değerlendirme olacaktır.[2514] Bazı yazarlar belirli mesajların (örn. Irkçı, şiddet içerikli, cinsiyetçi) hiçbir şekilde desteklenmemesi gerektiğini söylemektedir.[2515] Örneğin Leni Riefenstahl'ın Hitler propagandası içeren filmlerinin film tekniği açısından olağanüstü olduğu belirtilmektedir.[2516] Bu gibi durumlar devletin şiddeti öven eserlere destek olması beklenebilir mi sorusunu doğurmaktadır.[2517]

Bu değerlendirmelerin geri planında idarenin uygun olmayan amaçlarla ve fakat sanatsal değerlendirme gerekçesiyle destek talebini reddetmesi bulunmaktadır.[2518] Özel tiyatroların siyasi gerekçelerle desteklenmemesi hususu haberlere konu olmaktadır.[2519] Bunun cevabını idare hukuku verecektir.[2520] Türk hukuku bakımından burada amaç unsuru ele alınmalıdır. İdari işlemin amacı kamu yararıdır ve siyasi amaçlar gibi kamu yararı dışındaki amaçlarla tesis edilmesi hukuka aykırıdır.[2521] Fakat, amaç unsuru sakatlığının kanıtlanması zordur.[2522] Bu doğrultuda idarenin bağlı yetkisi söz konusu ise idari işlemin diğer unsurlarının hukuka uygun olduğu durumda işlemin amaca aykırılık sebebiyle iptal edilmesi söz konusu olmayacaktır.[2523] Nitekim, idari işlemlerde idare lehine kamu yararı karinesi olduğu kabul edilmektedir.[2524] Bununla birlikte amaç unsuru, takdir yetkisinin sınırını oluşturmakta ve desteklerin keyfi şekilde verilmesini engellemektedir.[2525] Bir sanat eseri destek koşullarını sağlıyorsa ve fakat bu eser kamu yararı dışındaki sebeplerle desteklenmiyorsa, destek talebinin reddi işlemi hukuka aykırı hale getirecektir. Burada önemli olan husus bu desteğin verilmesi gereken destek olduğunun kanıtlanmasıdır ve bu da idarenin takdir yetkisinin öngörüldüğü

[2511] Sabrin, **a.y.**
[2512] Sabrin, **a.g.e.**, s. 1219.
[2513] Sabrin, **a.g.e.**, s. 1220.
[2514] Sabrin, **a.g.e.**, s. 1222.
[2515] Sabrin, **a.g.e.**, s. 1221.
[2516] Sabrin, **a.y.**
[2517] Bosworth, "Hard Being Good: Reaganomics, Free Expression, and Federal Funding of the Arts David Bosworth", s. 448.
[2518] Sabrin, "Thinking about Content: Can It Play An Appropriate Role in Government Funding of the Arts?", s. 1229.
[2519] Karan, **Sanatta İfade Özgürlüğü, Sansür ve Hukuk**, s. 64–65.
[2520] Sabrin, "Thinking about Content: Can It Play An Appropriate Role in Government Funding of the Arts?", s. 1229.
[2521] Ulusoy, **Türk İdare Hukuku**, s. 455. Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdare Hukuku**, s. 434.Gözler, **İdare Hukuku Cilt 1**, s. 1096–1098. Bununla birlikte imkansız olmamasına ilişkin bkz. Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdare Hukuku**, s. 430.
[2522] Gözübüyük, Tan, **İdare Hukuku Cilt II**, s. 498.
[2523] Gözübüyük, Tan, **a.y.**
[2524] Gözler, **İdare Hukuku Cilt 1**, s. 1111.
[2525] Gür, **İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyeti**, s. 157. Amaç unsurunun takdir yetkisi denetimi bakımından önemli olmasına ilişkin bkz. Akgüner, **İdare Hukuku**, s. 110.

durumlarda takdir yetkisinin denetlenmesini gerektirmektedir. Bu denetimin yerindelik denetimine dönmemesi önem arz etmektedir.[2526] Nitekim, bir sanat eserinin teşviğe değer olup olmadığı konusunda yetkinin idareden alınıp yargıya verilmesi de tartışmalıdır; zira mahkemelerin sanat konusunda yetkinliği yoktur.[2527] Sanatın tanımsızlığı karşısında bir destek talebinin reddinin kamu yararına aykırı olup olmadığının tespiti zor olacaktır; fakat sanatın subjektif tanımının yapılması ve değerlendirme ölçütlerinin denetlenebilir olması kamu yararına aykırı hareket edilmesinin önüne geçebilir. Siyasi saiklerle sanatçıların yardımlardan mahrum bırakılması bu tezin konusunu aşmakla birlikte aynı zamanda kamuoyu tepkisine ve ceza yargılamasına da yol açabilir. Güney Kore'nin kültürden sorumlu eski bakanının siyasi gerekçelerle destek verilmeyecek sanatçılar listesi oluşturduğu ortaya çıkınca kamuoyunun tepki gösterdiği ve bakanın görevi kötüye kullanma suçuyla yargılandığı görülmektedir.[2528] Burada ayrıca belirtmek gerekir ki, idari örgütünün teşvik sorumluluğunu üstlenebilecek teknik niteliği haiz olmasının teşvikler bakımından öngörülen takdir yetkisinin risklerini bertaraf edebileceği de ifade edilmiştir.[2529] Bu, karar verici aktörlerin niteliklerini ele aldığımız başlık ile birlikte düşünülebilir.[2530]

Türk hukukuna bakıldığında, Sinema Destekleri Yönetmeliği ile öngörülen değerlendirme ölçütleri arasında: "a) Projenin özgünlüğü, b) Projenin kültürel, sanatsal ve estetik açıdan niteliksel değer taşıması, c) Projenin ülkemizin ve milli kültürümüzün tanıtımına katkısı, ç) Projenin ulusal ve uluslararası dolaşım potansiyeli, d) Başvuru sahibinin varsa önceki çalışmaları ile ulusal veya uluslararası başarıları, e) Yapımcı, yönetmen, senaryo ve diyalog yazarı ile diğer ekibin alanlarındaki deneyimi ve başarıları, f) Bütçe ve finansal planı, g) İnsan onuruna ve Anayasada öngörülen ilkelere aykırılık teşkil etmemesi" gibi ölçütler bulunmaktadır.[2531] Aynı madde ile birlikte başvuruların bütçe imkanları dahilinde değerlendirileceği de açıkça belirtilmiştir. Bu değerlendirme ölçütlerine ek olarak destek türleri özelinde de ek yetkinlikler aranmaktadır. Örneğin ilk uzun metrajlı kurgu filmi için başvuran yönetmenin daha önce en az iki kısa veya bir belgesel filmin yönetmenliğini yapmış olması gerekmektedir.[2532]

[2526] Gözler, **İdare Hukuku Cilt 1**, s. 1111.
[2527] Sabrin, "Thinking about Content: Can It Play An Appropriate Role in Government Funding of the Arts?", s. 1231.
[2528] "South Korea ministry apologises over artists' blacklist", **BBC**, (2017), (Çevrimiçi) https://www.bbc.com/news/world-asia-38716305.
[2529] Akgüner, **Özel Girişim Özgürlüğü ve Yatırımları Teşvik Tedbirleri**, s. 238.
[2530] Bölüm 2/III/B/1 – Kim: Sanatın Özendirilmesi ve Desteklenmesinde Karar Verici Aktörler.
[2531] Sinema Destekleri Yönetmeliği md. 10.
[2532] Sinema Destekleri Yönetmeliği md. 14.

Özel Tiyatrolar Yönetmeliği bakımından niteliğe ilişkin olarak değerlendirilen hususlar arasında başvurulan projenin tiyatro sanatına sağlayacağı katkı veya projenin Türk oyun yazarına ait bir eser olup olmadığı gibi hususlar yer almaktadır. Burada birden çok ölçüt değerlendirilerek karar verildiği ve ek ölçütler belirlenebileceği öngörülmektedir.[2533] Eserin içeriğinden bağımsız olarak ayrıca Özel Tiyatrolar Yönetmeliği başvuru belgeleri arasında tiyatronun daha önce sergilediği oyunlar ve izleyici sayıları gibi konularda bilgi de istenmektedir ve daha önce alınan yardımların kullanıp kullandırılmadığı da değerlendirme ölçütleri arasındadır.[2534] Diğer ölçütler arasında istihdam edilen kişi sayısı, özel tiyatronun sahip olduğu salonlar, bir önceki sanat sezonunda sahnelenen oyunlar gibi hususların da değerlendirildiği görülmektedir.[2535] Karar verilirken bütçenin de gözetileceği belirtilmektedir.[2536] Değerlendirme Komisyonu'nun kararını gerekçeli olarak vermesi gerekmektedir.[2537] Özel tiyatrolar için öngörülen yükümlülükler arasında içeriğe ilişkin bir yükümlülük öngörülmemektedir.[2538] Bununla birlikte gerçekleştirilmesi gerekilen asgari temsil sayıları öngörülmüştür.[2539]

Kültür ve Turizm Bakanlığınca Yerel Yönetimlerin, Derneklerin ve Vakıfların Projelerine Yapılacak Yardımlara İlişkin Yönetmelik uyarınca ise belirli bir sanat alanına odaklanılmadığı kültür ve sanat faaliyetinin genel olarak ele alındığı görülmektedir.[2540] Değerlendirme kriterleri arasında projenin kültürel, sanatsal ve turistik gelişmeye ve tanıtıma katkı sağlamaya yönelik olması ve projelerin "kültür, sanat ve turizm değerlerimizi ve zenginliklerimizi yaşatıcı, yayıcı, destekleyici, geliştirici ve tanıtıcı, yerel, ulusal ve uluslararası nitelikte" olması gerekmektedir.[2541] Bunlara ek olarak ödenek ayrılmış olması, dernek veya

[2533] Özel Tiyatrolar Yönetmeliği md. 8.
[2534] Özel Tiyatrolar Yönetmeliği md. 6, 8.
[2535] Özel Tiyatrolar Yönetmeliği md. 8: "(1) Değerlendirme Komisyonu, özel tiyatroların projelerini aşağıdaki ölçütleri birlikte göz önünde bulundurarak değerlendirir: a) Başvuru sahibi özel tiyatronun varsa daha önce aldığı yardımları Yönetmelik ve Bakanlık ile yaptığı protokole uygun kullanıp kullanmadığı ve yardım aldığı projeleri gerçekleştirip gerçekleştirmediği. b) Başvurulan projenin tiyatro sanatına sağlayacağı katkı. c) Başvuru sahibi özel tiyatro tarafından gerçekleştirilen oyunların sanat seviyesi ve sahnelenmesindeki başarı düzeyi. ç) Projenin Türk oyun yazarlarına ait bir eser olması. d) Tiyatro edebiyatına yeni oyunlar kazandırılması amacıyla başvurulan projenin yeni bir proje olması, daha önce başvuru sahibi veya diğer özel tiyatrolar tarafından sahnelenip sahnelenmediği. e) Başvuru sahibi özel tiyatronun bir önceki sanat sezonunda sahnelediği oyunlar ile özellikle birinci derecede kalkınmada öncelikli yörelerde gerçekleştirdiği etkinliklere ilişkin performansı. f) Profesyonel tiyatrolar kategorisinde başvurular için başvuru sahibinin sigortalı çalıştırdığı personel sayısı. g) Başvuru sahibi özel tiyatronun salonu bulunup bulunmadığı, varsa kapasitesi. ğ) Projede görev alacak icracı ve yaratıcı sayısı."
[2536] Özel Tiyatrolar Yönetmeliği md. 7.
[2537] Özel Tiyatrolar Yönetmeliği md. 7.
[2538] Özel Tiyatrolar Yönetmeliği md. 14.
[2539] Özel Tiyatrolar Yönetmeliği md. 14.
[2540] Kültür ve Turizm Bakanlığınca Yerel Yönetimlerin, Derneklerin ve Vakıfların Projelerine Yapılacak Yardımlara İlişkin Yönetmelik md. 1-2.
[2541] Kültür ve Turizm Bakanlığınca Yerel Yönetimlerin, Derneklerin ve Vakıfların Projelerine Yapılacak Yardımlara İlişkin Yönetmelik md. 5-6.

vakıflar söz konusu ise kültür, sanat ve turizme yönelik olarak amaçlarının kuruluş belgelerinde belirtilmiş olması, teşekkülün kâr dağıtım amacı bulunmaması, Anayasa veya kanunlarda yasaklanmış faaliyetlerde bulunmaması, yasadışı örgütlerle bağlantısının bulunmaması veya projenin ülke sınırlarında gerçekleştirilecek olması gibi şartlar da bulunmaktadır.[2542] Değerlendirme ölçütleri arasında "a) Projenin kültürel, sanatsal, folklorik ve turizme ilişkin değerleri yaşatıcı, yayıcı, tanıtıcı, destekleyici olma niteliği, yeterliliği ve önemi, b) Projenin sosyo-kültürel gelişime katkısı" bulunmaktadır ve sosyo-ekonomik açıdan diğerlerine göre daha az gelişmiş bölgelerdeki projelere öncelik verileceği hüküm altına alınmıştır.[2543]

Ödüller Yönetmeliği uyarınca verilecek ödüllerin "[…] kültür ve sanat dallarında eser, uygulama, yorum, sergileme, yayın, araştırma, inceleme alanlarındaki hizmet çalışmaları […] Türk kültür ve sanatını tanıtıcı örnek çalışmaları" yapan "üstün nitelikteki çalışmalarından dolayı" kişilere veya kuruluşlara verildiği görülmektedir.[2544] Bu özel ödüller bakımından somut kriterler belirlenmediği ve tamamen kurul ve akabinde Bakan onayına bırakıldığı görülmektedir.[2545] Başarı ödüllerinin yarışma düzenlenerek verildiği durumlarda ise değerlendirme kurallarının Bakanlıkça düzenleneceği öngörülmüştür.[2546]

Devlet Sanatçısı Olacak ve Bu Haktan Yararlanacaklar ile Bunların Nitelikleri ve Seçimleri Hakkında Yönetmelik uyarınca Devlet Sanatçısı statüsünün tanımlanacağı sanatçıların "alanlarında gelecek nesilleri yetiştirmek amacıyla eğitime yönelik kalıcı çalışmalar yapmış, eserler vermiş, sanatsal üretimde bulunmuş ve bu çalışmaları kalıcı hale dönüştürmüş, hakkında ulusal veya uluslararası düzeyde olumlu sanatsal kritikler, sanatsal olarak yapılmış bilimsel inceleme ve araştırmalarda bulunulmuş ve ödül almış olmaları" aranmaktadır.[2547] Ayrıca, Devlet Sanatçılığı için aday belirlenmesi ve sürecin yönerge ile belirleneceği belirtilmiştir; fakat bu yönergeye ulaşılamamıştır.[2548]

Kamu İdareleri Yardımları Yönetmeliği'nin şartları arasında da kamu yararının gözetilmesi gibi hususular bulunmakla birlikte, ilgili teşekkülün yasaklanmış faaliyette bulunmaması veya kazanç paylaşımı veya kâr dağıtımı amacının bulunmaması

[2542] Kültür ve Turizm Bakanlığınca Yerel Yönetimlerin, Derneklerin ve Vakıfların Projelerine Yapılacak Yardımlara İlişkin Yönetmelik md. 5.
[2543] Kültür ve Turizm Bakanlığınca Yerel Yönetimlerin, Derneklerin ve Vakıfların Projelerine Yapılacak Yardımlara İlişkin Yönetmelik md. 9.
[2544] Ödüller Yönetmeliği md. 5.
[2545] Ödüller Yönetmeliği md. 8.
[2546] Ödüller Yönetmeliği md. 9.
[2547] Devlet Sanatçısı Yönetmeliği md. 4.
[2548] Yönerge CİMER üzerinden sorulmuştur ve 18.03.2025 tarihinde verilen cevapta bu kapsamda bir yönerge olmadığı bilgisi iletilmiştir (Başvuru No: 2500454953).

beklenmektedir.[2549] Bununla birlikte yardıma ilişkin şartlar ve değerlendirme kriterlerine ilişkin ilgili idarenin düzenleme yapma yetkisi de ayrıca belirtilmektedir.[2550] Bu yönetmelikle dikkat çeken ve özgün sayılabilecek bir diğer husus idarelerin, yardım yapılan teşekküllere ve yardıma ilişkin bilgileri kamuoyuna açıklama yükümlülüğüdür.[2551] Bu da hesap verilebilirlik bakımından önemli bir durumdur.

5225 sayılı Kanun uyarınca ise kanunun uygulanmasına yönelik tercih ve öncelik belirleme yetkisi KTB'ye bırakılmıştır. Burada kriter olarak sayılabilecek bir şart söz konusu kanundan faydalanabilmek için kültür yatırımı belgesi veya kültür girişimi belgesi alınmasıdır.[2552] Kültür Yatırımlarının ve Girişimlerinin Belgelendirilmesine ve Niteliklerine İlişkin Yönetmelik uyarınca kültür tesislerine ilişkin genel nitelikler ve her bir tesis türüne özel nitelikler detaylı olarak belirlenmiştir.[2553] Bu niteliklerin teknik şartlar olduğu görülmektedir. Burada değerlendirme kriterleri yapılacak kültür yatırımlarında engellilerin kullanımına ilişkin özel yükümlülükler getirildiği görülmektedir.[2554] "Nüfus yoğunluğu sosyo-kültürel yapı, yerleşim yerinde kültür yatırımı niteliğinde başka tesis bulunup bulunmaması" örnek verilirken bütçe imkanları doğrultusunda bir önceliklendirme yapıldığı da belirtilmektedir.[2555] Bu kanun uyarınca verilen ve bakanlığın uygun gördüğü faaliyetlerin vergi desteği alması da tarafsızlık bakımından eleştirilmiştir.[2556]

Görüldüğü üzere Türk hukukunda destekler bakımından idareye geniş takdir yetkisi tanınmıştır. Bütçe gözetilerek verilmesi bu yetkinin genişliğinin en büyük örneği olmakla birlikte sanat eserinin sanatsal ve estetik açısından değerlendirilmesinin ne şekilde gerçekleştirileceği somutlaşmamaktadır. Söz konusu sanat faaliyeti olduğunda ve sanatın tanımsızlığı göz önünde bulundurulduğunda bunun diğer teşvikler kadar somut kriterlere bağlanmaması anlaşılabilmektedir. Bu bağlamda değerlendirmelerin kim tarafından yapıldığı tartışmalarının önemi burada da geçerli olmaktadır. Nitekim, geniş yetkiler sanatın sansürlenmesi anlamına gelmemelidir. 2022 yılında Kurak Günler filmine verilen desteğin geri alınması[2557] ve 2023 yılında düzenlenmesi planlanan ve 1964 yılından bu yana düzenlenen

[2549] Kamu İdareleri Yardımları Yönetmeliği md. 5.
[2550] Kamu İdareleri Yardımları Yönetmeliği md. 10.
[2551] Kamu İdareleri Yardımları Yönetmeliği md. 8.
[2552] 5225 sayılı Kanun md. 7.
[2553] Kültür Yatırımlarının ve Girişimlerinin Belgelendirilmesine ve Niteliklerine İlişkin Yönetmelik md. 18-25.
[2554] Kültür Yatırımlarının ve Girişimlerinin Belgelendirilmesine ve Niteliklerine İlişkin Yönetmelik md. 16.
[2555] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, "2020 Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 258.
[2556] İstanbul Kültür Sanat Vakfı, "Türkiye'de Yerel Kültür Ekosistemi", s. 78.
[2557] "Kültür Bakanlığı, Kurak Günler'e Verdiği Desteği Geri İstiyor", **Altyazı**, (2022), (Çevrimiçi) https://altyazi.net/haberler/kultur-bakanligi-kurak-gunlere-verdigi-destegi-geri-istiyor/.

Antalya Altın Portakal Film Festivali'nin festivale katılan "Kanun Hükmü" adlı belgesel sebebiyle iptal edilmesi Türkiye bakımından bu tartışmaların önemli örneklerini oluşturmaktadır. Kurak Günler filmi kuraklık sorunu sebebiyle oluşan obruk ile boğuşan kasabaya bir savcının atanması sonrası gelişen olayları konu almakta ve devlet temsilcilerinin kendi aralarındaki yozlaşmış ilişkilerine, ırkçılık sorununa, medya sansürü ve cinsiyet eşitsizliği gibi temalara yer vermektedir.[2558] Belgeselin konusunu ise kanun hükmünde kararname ile görevlerinden ihraç edilen iki kamu görevlisinin hikayesi oluşturmaktadır ve bu kamu görevlilerinin yargılama sürecinde olduğu iddiasıyla filmin festivalden çıkarılması talep edilmiştir.[2559] Söz konusu film yapım aşamasındayken de yapımı yasaklanmış ve uyuşmazlık AYM'ye gitmiştir. Filmin seçkiden çıkarılması ve tekrar geri alınması üzerine ise festival tamamen iptal edilmiştir.[2560] Bu da sansür tartışmalarını bir kez daha gündeme taşımıştır ve sansürün "gizli kapaklı" olarak her zaman yapıldığı belirtilmiştir.[2561] AYM, bu belgeselde "savaş ve terör propagandası, şiddete teşvik gibi" unsurlar olup olmadığını değerlendirirken "müdahalenin zorlayıcı bir toplumsal ihtiyacın karşılanması amacına yönelik ve istisnai nitelikte olduğunu[n] ilgili ve yeterli bir gerekçeyle ortaya" konulmadığı gerekçesiyle ihlal kararı vermiştir.[2562] Bir diğer bakımdan desteklerin hükümet ilişkileri doğrultusunda haksız rekabete yol açacak şekilde verilmesi ihtimali de önem arz etmektedir. Kültür ve Turizm Bakan Yardımcısı'nın danışmanı olduğu bir sinema filmine destek verilmiş olması, sanat desteklerinde tarafsızlığın korunmadığı iddialarını gündeme getirmiştir.[2563]

Türk hukukunda değerlendirme kriterleri ve içeriğe müdahale edilip edilemeyeceği sorusu bakımından Anayasa yol gösterici olmalıdır. Özendirme ve destekleme faaliyeti ile birlikte kamu parası harcandığı ve bu bütçenin hukuka uygun harcanmamasının da denetime konu olduğu görülmektedir. Teminat alınmadan verilen desteklerin projeyi süresinde

[2558] Filmin özeti tarafımca yapılmıştır. Film değerlendirmelerine ilişkin bkz. Tuğçe Kozak Arman, "Kurak Günler : Bir Ülke Panoraması", **Kazan**, (2022), (Çevrimiçi) https://www.kazankultur.com/kurak-gunler-bir-ulke-panoramasi/; Başak Çeliktemel, "'Kurak Günler', Obruğun Öte Tarafına", **Birikim Dergisi**, (2023), (Çevrimiçi) https://birikimdergisi.com/guncel/11219/kurak-gunler-obrugun-ote-tarafina.

[2559] Anıl Mert Özsoy, "Altın Portakal Film Festivali'ndeki sansürün perde arkası", **Gazete Duvar**, (2023), (Çevrimiçi) https://www.gazeteduvar.com.tr/altin-portakal-film-festivalindeki-sansurun-perde-arkasi-haber-1639111.

[2560] "Sansürün ve Bir İptalin Hikayesi: Altın Portakal Festivali'ni Altyazı Sinema Derneğiyle Konuştuk", **Sivil Toplum Geliştirme Merkezi**, (2023), (Çevrimiçi) https://www.stgm.org.tr/sansurun-iptalin-hikayesi-altin-portakal-festivalini-altyazi-sinema-dernegiyle-konustuk.

[2561] **a.y.**

[2562] AYM, Nejla Demirci, B. No: 2019/25823 T. 30/3/2022

[2563] Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakan Yardımcısı Ahmet Misbah'ın danışmanı olduğu filme 1 milyon lira verdi", **Gazete Duvar**, (2021), (Çevrimiçi) https://www.gazeteduvar.com.tr/kultur-ve-turizm-bakanligi-kultur-ve-turizm-bakan-yardimcisi-ahmet-misbahin-danismani-oldugu-filme-1-milyon-lira-verdi-haber-1522996.

tamamlayamayan lehtarlardan tahsil edilememesi sebebiyle kamu zararı oluştuğu iddiası Sayıştay kararlarına da konu olmaktadır.[2564]

Değerlendirme kriterleri öngören mevzuatın hukuka uygunluğunun Danıştay tarafından değerlendirildiği görülmektedir. Tiyatro projesine destek talebi reddedilen şirketin açtığı dava mülga Kültür ve Turizm Bakanlığınca Yerel Yönetimlerin, Derneklerin, Vakıfların ve Özel Tiyatroların Projelerine Yapılacak Yardımlara İlişkin Yönetmelik ile öngörülen değerlendirme komisyonunun göz önünde bulunduracağı ölçütlerin "kesin ve belirleyici bir özelliğinin olmadığı, komisyonun projelerin değerlendirilmesinde dikkate alacağı hususlar olduğu, başvuruların tümünün maddi destekten faydalanmasının bütçe olanakları göz önünde bulundurulduğunda mümkün olmadığı, öte yandan; değerlendirme komisyonunca profesyonel tiyatroların projeleri yerine yeni girişimlerin, amatör tiyatroların, engellilerin kurduğu ve geleneksel özellikteki tiyatroların desteklenmesi yolundaki tercihin Yönetmelikte öngörülen ölçütlere aykırılık taşımadığı, dolayısıyla idarece kullanılan takdir yetkisinde herhangi bir isabetsizlik bulunmadığı sonucuna ulaşıldığı" gerekçesiyle ilk derece mahkemesi tarafından reddedilmiş ve söz konusu kararın temyizen incelerek bozulması istenmiştir. Danıştay gerekçe bildirmemekle birlikte kararın hukuka uygun olduğuna karar vermiştir.[2565]

Danıştay, benzer bir şekilde bir başka kararında da yine aynı mülga yönetmelik uyarınca bir değerlendirmede bulunmuş ve "başvuran tüm özel tiyatroların maddi destekten faydalanmasının söz konusu olmadığı, değerlendirme komisyonu tarafından yardım alacak özel tiyatroların ve yardım miktarının belirlendiği; ayrıca, Yönetmelik uyarınca devlet desteği ile ilgili olarak davacının başvurusunun da bu kapsamda değerlendirme komisyonunca incelendiği"ni ve "yapılacak olan değerlendirmenin idarenin takdir yetkisinde olması ve bu yetkinin de mahkeme kararıyla yerindelik denetimi yapılarak zorlanamayacak olması karşısında, usulüne uygun olarak oluşturulan değerlendirme komisyonunca Yönetmelikte yer alan kriterler ve bütçe olanakları göz önüne alınmak suretiyle tesis edildiği sonucuna ulaşıldığından," dava konusu işlemde hukuka aykırılık görülmemiştir.[2566] Bu kararların bazılarında ilk derece mahkemelerinin idari işlemleri iptal ettiği ve fakat Danıştay tarafından mahkeme kararlarının bozulduğu görülmektedir. İlk derece mahkemelerinin takdir yetkisinin "keyfi ve sınırsız kullanılabileceği anlamına gelmeyeceği açık olduğundan; dava konusu

[2564] Bir kararda alacak tahsil edildiği için kamu zararı tespit edilmemiştir. Bkz. Sayıştay 8. Daire, 186/155, T. 28.3.2019 (Lexpera).
[2565] Danıştay 10. Daire, E. 2015/110, K. 2015/2647, T. 28.5.2015 (Lexpera).
[2566] Danıştay 10. Daire, E. 2015/1275, K. 2019/267, T. 15.1.2019 (Lexpera). Benzer şekilde bkz. Danıştay 10. Daire, E. 2015/792 K. 2019/268 T. 15.1.2019 (Lexpera); Danıştay 10. Daire, E. 2014/5445, K. 2015/2635, T. 28.5.2015 (Lexpera); Danıştay 10. Daire, E. 2015/2784, K. 2016/557, T. 28.01.2016 (Lexpera).

işlemin objektif kriterler çerçevesinde değerlendirme yapılmadan tesis edildiği"[2567] veya "sayılan değerlendirme kıstasları arasında bir öncelik sonralık ilişkisinin bulunmadığı, bu türden bir ilişkinin bulunması halinde bunun değerlendirme komisyonunca objektif puanlama kriterlerine bağlanması gerektiği, destek başvurusunda bulunan projelerin, anılan değerlendirme kriterlerinin tamamı açısından bütüncül bir değerlendirmeye tabi tutulması gerektiği, bu yönüyle bugüne kadar ortaya koyduğu pek çok oyun ve projesinin, tiyatro sanatının gelişmesi, Türk ve Dünya kültürüne olan katkılarından dolayı ödüllendirildiği görülen davacı tiyatro şirketinin, Yönetmeliğin 9. maddesinde aranan gerekli fiziksel ve niteliksel şartların pek çoğunu sağladığı, ayrıca aynı yıl içerisinde […] yirmiye yakın yabancı yazara ait oyun projesine destek sağlandığı anlaşılmakta olup, davalı idarece Yönetmeliğin 9. maddesindeki ölçütlerden yalnızca bir tanesinin esas alınarak davacının projesinin destekten yoksun bırakılmasının eşitlik ve hakkaniyet ilkelerine aykırı olduğu" gerekçeleriyle dava konusu işlemin iptaline karar verdiği görülmektedir**.**[2568]

Devlet-sanat ilişkisi Fransa'da da endişe konusu olmuş ve farklı kesimlerin katılımıyla kültürel faaliyetler bakımından ilkeler belirlenmeye çalışılmıştır.[2569] Sahne/Gösteri Sanatları Kamu Hizmeti Yürütülmesi Şartı (*Charte des missions de service public du spectacle vivant*) olarak isimlendirilen 1998 tarihli belgenin Fransız Kültür Bakanlığı ile desteklenen/sübvanse edilen kuruluşlar arasındaki sözleşmelere dahil edilmesi amaçlanmıştır.[2570] Kültür Bakanlığı'nın ve desteklenen kuruluşların sorumluluklarına yer verilen belgede devlet-sanat ilişkisinin demokrasi ile ilişkilendirildiği ve herkesin sanat eserlerine erişimini teşvik etmek, sanatçılara tam özgürlük tanıyarak kolektif tartışmayı ve sosyal yaşamı sanatsal yaratım ile beslemek ve vatandaşların kültürel yaşamlarını kendi tercihleri doğrultusunda yaşama özgürlüğünü tanımak devlet müdahalesi bakımından ortaya konan temel ilkelerdir.[2571]

Bu tez kapsamında sanata erişim hakkı değerlendirilirken anayasal sınırlar ele alınmıştır. Devletin tek bir fikir empoze etmek için sanat faaliyetini kullanması veya hem fikirler hem de sanat endüstrisi bakımından tekel yaratabilecek nitelikte destekler vermesi gerek

[2567] Danıştay 10. Daire, E. 2015/792, K. 2019/268, T. 15.1.2019; Danıştay 10. Daire, E. 2015/1275 K. 2019/267 T. 15.1.2019. Ayrıca bkz. Danıştay 10. Daire, E. 2014/5445 K. 2015/2635 T. 28.05.2015.
[2568] Ankara 15.ve 18. İdare mahkemeleri kararları için bkz. Danıştay 10. Daire, E. 2014/5445, K. 2015/2635, T. 28.5.2015; Danıştay 10. Daire, E. 2015/2784, K. 2016/557, T. 28.01.2016 (Lexpera).
[2569] Lasserre, "« L'invention du service public culturel. Le rôle du Conseil d'Etat » Introduction de Bruno Lasserre, Vice-président du Conseil d'Etat".
[2570] Fransız hukukunda Kültür Bakanlığı ile diğer sanat odaklı kamu tüzel kişilerinin de sözleşme akdettiği söylenmelidir.
[2571] Ministère de la Culture et de la Communication., "Charte des missions de service public pour le spectacle vivant", (1998), (Çevrimiçi) https://www.culture.gouv.fr/espace-documentation/documentation-juridique-textes-officiels/La-charte-des-missions-de-service-public-pour-le-spectacle-vivant.

eşitlik ilkesine gerekse sanat özgürlüğü ve girişim özgürlüğü başta olmak üzere çeşitli temel hak ve özgürlüklere aykırı olacaktır. Teşvik kararlarının hukuk devleti ilkesi uyarınca gerekçelendirilmesi gerekmektedir.[2572] Nitekim, bir eylemin yapılması sanat özgürlüğüne etkide bulunabilecekse, bu eylemin yapılmaması da bir müdahale teşkil edebilir.[2573] Ayrıca, devlet sanat özgürlüğünün korunması için olumlu bir edimde bulunurken, tüm sanat alanları arasında eşitliği de bozmamalıdır.[2574] Sanatın çeşitliliğine ilişkin değerlendirmede, demokratik devletlerde, farklı görüşlerin tolere edildiği, otoriter rejimlerin daha az kapsamda sanatı desteklediği ve muhalif olabilecek sanat ve sanatçıların desteklemedikleri belirtilmektedir.[2575]

Buna ek olarak devlet desteğinin sansür anlamına gelmediği durumlarda bile kültürün "homojenleştirme" riski bulunmaktadır.[2576] Yalnızca tek bir sanat türünün desteklenmesi, o sanat türündeki eserlerin üretilmesine ve dolayısıyla erişilebilir olmasına ve fakat diğer türlerin görünümünün ve dolayısıyla erişilebilirliğinin azalmasına yol açabilir. Bir başka ihtimalde bir sanat türü içerisinde belirli içerikte eserlerin desteklenmesi destek almak isteyenlerin yalnızca bu içeriklere odaklanmasına ve dolayısıyla kültürün homojenleşmesine yol açabilecektir. Bu sebeple desteklerde çeşitlilik dikkate alınmalıdır.[2577] Demokratik bir hukuk devleti olarak Türkiye'de de sanat desteklerinin farklı sanatlara erişime imkân veren şekilde sanat destekleri vermesi, mozaik bir yaklaşım belirlemesi geçerli olmalıdır. Bununla birlikte devletin anayasal yükümlülükleri ile bağdaşmayan bir sanata destek vermemesi, bu yükümlülükleriyle gerekçelendirilebilir. Örneğin kadına şiddeti özendirme riski olan bir filmi desteklememesi anlaşılabilir; nitekim burada sanatın gelişimi bakımından kamu yararı olsa da bu kamu yararının kadına karşı şiddetin engellenmesindeki kamu yararının önüne geçemeyeceği ve bunun için kaynak ayrılmaması gerektiği söylenebilir. Burada destek talebinin reddinin keyfi olmaması gerekmektedir. Bu bağlamda daha önce de belirtildiği üzere sanat destek talebinin reddi de bir idari işlemdir ve takdir yetkisi idari yargı denetimine tabi olacaktır.

[2572] Uhlmann, Bognuda, "Sanat Özgürlüğü ve Sanatın Teşvikine İlişkin On Tez", s. 50–51.
[2573] Kejanlıoğlu, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadı Işığında Sanatsal İfade Özgürlüğü (Yüksek Lisans Tezi)", s. 50.
[2574] Polat Akgün, **Sanat Özgürlüğü**, s. 379.
[2575] Frey, "State Support and Creativity in the Arts: Some New Considerations", s. 74. Sanatın niteliğine ilişkin değerlendirmelerde ise devletin yönetim biçiminin her daim önemli olmadığı otoriter devletlerde üretilen sanat eserlerinin daha etkileyici olabildiği belirtilmektedir. Bkz. Frey, **a.g.e.**, s. 73–74.
[2576] O'keefe, "The 'right to take part in cultural life' under article 15 of the ICESCR", s. 915. Devlet destekli sanatın yaratıcılığı engelleme riskine ilişkin bkz. Stamatopoulou, **Cultural Rights in International Law: Article 27 of the Universal Declaration of Human Rights and beyond**, s. 152.
[2577] O'keefe, "The 'right to take part in cultural life' under article 15 of the ICESCR", s. 916.

c. İlkeler

Nasıl sorusunun cevabını aynı zamanda ilkeler oluşturmaktadır. Özendirme ve destekleme faaliyetinin ilkeleri eşitlik, sürdürülebilirlik ve istikrar, belirlilik ve şeffaflık olarak tespit edilmiştir.[2578] Başka bir sınıflandırmaya göre ise ilkeler arasında eşitlik, süreli veya sürekli olma, destekleme aracının amaca uygun olması, istikrarın gözetilmesi sayılmıştır.[2579]

Eşitlik ilkesi, özendirme ve destekleme faaliyeti bakımından desteklenen alanın belirlenmesi (nesnel boyut) ve aynı statüde olanlar arasında desteklenecelerin belirlenmesi (öznel boyut) aşamalarında söz konusu olmaktadır.[2580] Destekleme alanı belirlenmesinde kanun koyucunun ve idarenin takdir yetkisi olduğu kabul edilmektedir.[2581] Ülke ihtiyaçlarına uygunluk ve hangi araçlarla kamu yararının sağlanacağı siyasi tercihle bağlantılıysa da haklı neden kanun koyucunun sınırını oluşturmaktadır.[2582] Bu doğrultuda bir üst başlıkta ele alınan sınırların yasakoyucuyu da bağladığı ve takdir yetkisini buna aykırı şekilde kullanamayacağı söylenmelidir. Benzer durum ikincil mevzuat ile birlikte destek alanlarını belirleyen idareler bakımından da geçerlidir. Öznel boyut bakımından ise bu desteklerin özel çıkar veya belirli kişilerin çıkarına olmaması ve yararlanmak isteyenlerin statüye girmeleri gerekmektedir.[2583] Burada da yukarıda ele aldığımız kriterler önem teşkil etmektedir. Kamuya değer katma işlevine göre destek verilmesinin eşitlik ilkesine aykırılık teşkil etmeyeceği dile getirilmiştir.[2584] Eşitlik ilkesinin destekleme koşullarının belirlenmesi ve başvuruların değerlendirilmesi de dahil olmak üzere tüm süreçlerde sağlanması gerekmektedir.[2585]

Desteğin süresi de önem arz edebilir. Örneğin, birden fazla yıla yayılan desteğin süreklilik arz eden ve rahat hareket edilebilen sanat üretimine imkân sunacağı ve hatta bürokratik etkileri azaltacağı söylenmiştir.[2586] Destek verilen alandaki faaliyetin sürekliliği aynı zamanda sürdürülebilirlik ilkesi olarak da kendini göstermektedir.[2587] Bununla birlikte özendirme desteklemenin yenilenebilse dahi sürdürülmesi bir hak olarak istenemez.[2588] Nitekim, kamu hizmeti ile karşılaştırıldığında özendirme ve destekleme faaliyetinin özellikleri

[2578] Gür, **İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyeti**, s. 171–180.
[2579] Yasin, "İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyetleri", s. 602–604.
[2580] Gür, **İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyeti**, s. 172.
[2581] Gür, **a.y.**
[2582] Gür, **a.g.e.**, s. 173–174.
[2583] Gür, **a.g.e.**, s. 174.
[2584] Gür, **a.g.e.**, s. 175.
[2585] Yasin, "İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyetleri", s. 602.
[2586] Netzer, **The Subsidized Muse**, s. 191–193.
[2587] Gür, **İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyeti**, s. 177.
[2588] Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 359.

arasında sürekli ve düzenli olma şartı bulunmamaktadır.[2589] Tek defaya mahsus olarak destek sunulabileceği gibi, belirli tarih aralıklarında bir destek sunulması da söz konusu olabilir.[2590] Belirli bir süreliğine destek almaya hak kazanmış kişinin bu desteğin devam etmesini kazanılmış hak bakımından talep etmesi mümkün olamayacaktır. Kazanılmış hak "kişinin bulunduğu statüden doğan, kendisi yönünden kesinleşmiş ve kişisel niteliğe dönüşmüş" bir haktır.[2591] Belirli bir süre ya da tarih aralığı için verilen desteklerin bu sürenin ötesinde devam etmesi bu bakımdan beklenemeyecektir.

Sanat destekleri bakımından burada değerlendirilebilecek husus idarenin özendirme ve destekleme faaliyetine ilişkin düzenlemelerde değişikliğe gitmesi durumudur. Anayasa md. 64 ile birlikte sanatın ve sanatçının desteklenmesi öngörülmüştür. Söz konusu hüküm sanat desteklerini anayasal olarak öngörülmeyen desteklere göre farklı bir konuma koymaktadır. Bununla birlikte, bu hükmün ne şekilde gerçekleştirileceği yukarıda ele alındığı üzere yasakoyucunun takdir alanındadır. Fakat yasakoyucu bir düzenleme yaptıktan sonra bu düzenlemenin Anayasa md. 64 ile birlikte düşünülmesi gerekmektedir.

Teşvik alma iradesi gösteren yatırımcıların bu iradesinin tamamen serbest olduğunu söylemenin mümkün olmadığı zira teşvik tedbirlerinin kendileri üzerinde yaratacağı olumsuz etkisini bertaraf etmek için teşvik verilen alana yöneldikleri söylenmektedir.[2592] Bu durumda, yararlanıcıların teşvikten yararlanmak için başvurduklarında idare karşısında bir taraf konumuna geldikleri ve sübjektif bir hukuki durum içerisinde bulundukları belirtilmektedir.[2593] Burada değerlendirilmesi gereken durum faaliyetin yürütülmeye başlandığı durumda ilgili şartları sağlayan, örneğin kısa film projesi yazan, bir kişinin başvuru aşamasında şartların değişmesi ile karşılaşma durumudur. Yasakoyucu veya idare kısa filmi teşvik etme iradesinden vazgeçtiği durumda projeye başlamış bir sanatçının teşvik talep edip edemeyeceği haklı beklenti konusunda tartışılması gereken bir hususdur. Haklı beklenti kişilerin yasalara, idarenin düzenleyici işlemlerine ya da süreklilik arz eden uygulamalarına güvenerek "belirli bir yönde işlem tesis edileceği beklentisinde" olması olarak nitelendirilmektedir.[2594] Haklı beklentinin korunması için kişinin idare ile gelecekte bir hak doğmasını umarak bir hukuki bağlantı içine girmiş olması, en azından bu hakkın doğmasını gerektirecek yükümlülükleri yerine getirmeye

[2589] Gür, **İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyeti**, s. 153.
[2590] Gür, **a.y.**
[2591] Turan Yıldırım, "İdari İşlemler", **İdare Hukuku**, 2020, s. 505.
[2592] Akgüner, **Özel Girişim Özgürlüğü ve Yatırımları Teşvik Tedbirleri**, s. 231.
[2593] Akgüner, **a.y.**
[2594] Yıldırım, "İdari İşlemler", s. 507–508. .

başlamış olması aranmaktadır.[2595] Ayrıca bu hakkın kamu düzenini sarsıcı etki doğurmaması ve beklentinin makul bir gelecek süre için olması gerekmektedir.[2596] Özendirme ve destekleme mevzuatında yapılan bir değişiklik sebebiyle bir kişinin teşvik alamayacak olması hak kaybı olarak nitelendirilemeyecektir. Bu gibi bir yorum yasakoyucu veya idarenin düzenleyici işlem yapma konusundaki yetkisinin çok daraltılması anlamına gelir. Bununla birlikte, yasakoyucu ve idarenin değişikliğe giderken haklı beklentilerini göz önünde bulundurmaları önem arz etmektedir. Nitekim özel kişiler desteğe güvenerek faaliyete girişmektedirler.[2597] İstikrarın sağlanması bakımından da haklı beklentinin korunması gerekmektedir[2598] ve bu beklentinin korunmasında kamu yararı bulunmaktadır. Burada kişilerin bu hakkı elde etmeye ne kadar yakın oldukları ya da kural değişikliğinin etkilerinin ve gerekçelerin dikkate alınması gerektiği belirtilmektedir.[2599] Danıştay, tarım teşviklerine ilişkin bir kararında "idarece ödenecek destekleme miktarlarının artırılması, azaltılması veya tamamen desteklemenin kaldırılması da mümkündür. Ancak, davalı idare bu düzenlemeleri yaparken ilgililerin haklarını ihlal etmeksizin haklı beklentilerini koruyucu düzenleme yapmakla yükümlüdür" diyerek idarenin objektif hukuki durumları ileriye yönelik olarak kaldırma yetkisini kullanırken haklı beklentileri de dikkate almaları gerektiğini belirtmiştir.[2600] Kanımızca, burada idarenin geçiş hükümleri öngörmesi ve değişiklik yapma iradesini önceden duyurması gerekmektedir.

Özendirme ve destekleme faaliyetinin ilkeleri arasında belirlilik ve şeffaflık ilkeleri de yer almaktadır. İdarenin bu faaliyetinden yararlanabilecek kişilerin sunulan imkanlardan haberdar olması gerekmektedir.[2601] Belirlilik ve şeffaflık ilkeleri yalnızca desteğin varlığının bilinmesi anlamına gelmemektedir. Desteklemenin koşullarının da bir an önce belirlenmesi bu kapsamda önem teşkil etmektedir.[2602] Desteklerin varlığı ve şartlarından herkesin eşit şekilde haberdar olması desteklerin daha geniş bir kesimin katılımına açılmasını sağlayacaktır.[2603] Bu kamu yararının sağlanması bakımından da önemlidir. Zira, destekten haberdar olan kişi sayısının artması talebi artıracaktır. Bu daha fazla destek verilmesi anlamına geleceği gibi sınırlı bir kamu kaynağı söz konusu olduğunda idarenin en fazla kamu yararı çıktısına imkân sunacak olan yararlanıcıları daha geniş bir havuzdan seçmesine imkân sunacaktır. Sanat alanı açısından

[2595] Ulusoy, **Türk İdare Hukuku**, s. 478.
[2596] Ulusoy, **a.y.**
[2597] Yasin, "İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyetleri", s. 604.
[2598] Yasin, **a.y.**
[2599] Yıldırım, "İdari İşlemler", s. 507–508.
[2600] Danıştay 10. Daire, E. 2007/5427, K. 2011/2289, T. 14.06.2011 (www.danıştay.gov.tr.) Söz konusu karar İdari Dava Daireleri Kurulu tarafından onanmıştır. Bkz. E. 2012/1783 K. 2015/742 T. 11.3.2015 (Lexpera).
[2601] Gür, **İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyeti**, s. 178.
[2602] Gür, **a.g.e.**, s. 180.
[2603] Gür, **a.g.e.**, s. 179.

değerlendirildiğinde, bu durum daha fazla sanat eserine ya da erişilmesinde daha yüksek kamu yararı bulunan nitelikli sanat eserlerine erişim anlamına gelmektedir.

Şeffaflık ve belirlilik hesap verilebilirliği sağlaması bakımından da önemlidir.[2604] Şeffaflık ilkesi ile birlikte idarenin işlem ve eylemlerinin herkesin gözetim ve denetimine açık olması anlaşılmaktadır ve idari şeffaflık ile birlikte kamusal kaynaklı yozlaşmaların karşısında durulduğu söylenmiştir.[2605] Şeffaflık demokratik hukuk devletinin özellikleri arasında da yer almaktadır.[2606] Şeffaf yönetim ile birlikte kararlar kamuoyu ile paylaşılabilecek ve kamuoyu hesap sorabilecektir.[2607] Karşılaştırmalı hukuk bakımdan örneklediğimiz üzere, sanat teşvikleri kamuoyu açısından hesap verilebilirliği tartışmalı kılabilecek uygulamalardır.[2608] Bu sebeple söz konusu teşviklerin hangi sanat veya sanatçı için verildiği veya verilmediği bilgisinin açık olması yalnızca yararlanıcılar açısından değil kaynağı sağlaması bakımından kamu açısından da önemlidir.

d. Destek Sonrası Gözetim

Özendirme ve destekleme faaliyeti belirli kayıt ve şartlara uyulmasını içerdiği gibi idarenin denetimlerine katlanılmasını gerektirebilir.[2609] Desteği alanın etkinliklerini ücretsiz gerçekleştirmesi[2610] veya destek aldığını veya vergiden muaf tutulduğunu duyurması gibi şartlar söz konusu olabilmektedir.[2611] Örneğin, 5224 sayılı Kanun Kapsamında Etkinlik ve Projeler ile Sinema Sanatçılarının Desteklenmesine İlişkin Usul ve Esaslar uyarınca hazırlanan afiş, broşür vb.de KTB'nin görünür olması aranmaktadır.[2612] KTB Yardımları Yönetmeliği de KTB desteğinin alındığının duyurulmasını istemektedir.[2613]

Bir diğer husus da destek verildikten sonraki gözetimdir. Desteklerden haksız yararlanımın önüne geçilmesi gerekmekte ve bu sebeple izleme ve denetim mekanizmaları ve

---

[2604] Gür, **a.y.**
[2605] Adnan Küçük, "Hukukun Hâkim Kılınmasının Bir Gereği Olarak İdarî Şeffaflık ve Bilgi Edinme Hürriyeti", **Liberal Düşünce Dergisi**, No: 86, 2017, s. 76. Şeffaf yönetimin günışığında yönetim olarak adlandırılması ve ilgili değerlendirmeler için ayrıca bkz. Özay, **Günışığında Yönetim**, s. 1–6.
[2606] Akyılmaz, Sezginer, Kaya, **Türk İdare Hukuku**, s. 113–114.
[2607] Küçük, "Hukukun Hâkim Kılınmasının Bir Gereği Olarak İdarî Şeffaflık ve Bilgi Edinme Hürriyeti", s. 78.
[2608] Bkz. Bölüm 2/III/B/1 – Kim: Sanatın Özendirilmesi ve Desteklenmesinde Karar Verici Aktörler.
[2609] Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 347.
[2610] Schuster, "The Other Side of the Subsidized Muse: Indirect Aid Revisited", s. 53.
[2611] Schuster, **a.y.** Bazı ülkeler ise anonim destekler için daha fazla vergi indirimi de öngörmektedir, böylece katkı isim yapmak için verilmiyor. Schuster, **a.g.e.**, s. 55.
[2612] 5224 sayılı Kanun Kapsamında Etkinlik ve Projeler ile Sinema Sanatçılarının Desteklenmesine İlişkin Usul ve Esaslar, md. 11 https://teftis.ktb.gov.tr/Eklenti/113921,5224-sayili-kanun-kapsaminda-etkinlik-ve-projeler-ile-sinema-sanatcilarinin-desteklenmesine-iliskin-usul-ve-esaslar-2pdf.pdf?0
[2613] KTB Yardımları Yönetmeliği, md. 13.

amaca uygunluk denetiminin yürütülmesi gerekmektedir.[2614] Bu denetimin "geniş ve etkili bir gözetim, denetim ve yöneltme düzeni" kurularak gerçekleştirilmesinin zorunlu olduğu[2615] ve her aşamada gerçekleştirilmesi gerektiği söylenmektedir.[2616] Özendirme ve destekleme faaliyeti söz konusu olduğunda denetimin faaliyetin içeriğine ilişkin olması gerektiği de belirtilmiştir.[2617] Fakat söz konusu sanat faaliyeti olduğunda yukarıda belirttiğimiz içeriğe müdahale etme tartışmaları burada kendini göstermelidir. İçeriğe müdahale etme yetkisi anayasal hak ve özgürlüklerin ihlali anlamına gelmemelidir. Destek ile öngörülen amaca erişim bakımından istenilene ulaşılamıyorsa düzeltici veya sona erdirici önlemlerin alınabileceği, desteğin geri alınabileceği ve/veya belirli cezai şartların öngörülebileceği söylenmektedir.[2618] Tabii bu amaca uygunluk denetiminin de ölçülülük barındırması gerekmektedir; nitekim temel hak ve özgürlükler üzerinde bir etki doğuracaktır.[2619]

5224 sayılı Kanun md. 8 uyarınca yükümlülüklerin yerine getirilmemesi veya desteğin haksız alınması durumunda desteğin faizi ile birlikte geri alınacağı ve Sinema Destekleri Yönetmeliği md. 29 ile de "[i]lgili mevzuat ve destek sözleşmesinde belirtilen yükümlülüklerin yerine getirilmemesi, desteğin haksız alındığının tespiti" durumlarında desteğin geri alınabileceği görülmektedir. Destek alındıktan sonra çeşitli konularda bilgi verilmesi/izin alınması gerekliliği de bir şart olabilmektedir. Örneğin, Sinema Destekleri Yönetmeliği md. 28 uyarınca "[b]aşka bir senaristin veya yönetmenin projeye dâhil olması veya senaryoda esaslı değişiklikler olması halinde talep destek alan tarafından yapılır. Talep, Kurul veya Bakanlıkça karara bağlanır." Görüldüğü üzere, destek alan sinema filminde gerçekleştirilen değişiklikler için onay alınması gerekmekte ve sanat özgürlüğü sınırlanmaktadır. Kamu bütçesinin kamu yararına aykırı şekilde kullanılmasının önüne geçilmesi bakımından bu gibi denetimler gerekli olabilse de kararın alınırken sanat özgürlüğünün korunması gerekir. Yukarıda ele alındığı üzere, senaryoda gerçekleştirilen değişiklikler sebebiyle Kurak Günler adlı film için verilmiş olan 950 bin TL desteğin KTB tarafından faizi ile geri alınma talebi gündemde yer bulmuş ve sansür olarak nitelendirilmiştir.[2620]

[2614] Gür, **İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyeti**, s. 164.
[2615] Duran, **İdare Hukuku Ders Notları**, s. 360.
[2616] Yasin, "İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyetleri", s. 605.
[2617] Gür, **İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyeti**, s. 166.
[2618] Gür, **a.g.e.**, s. 168.
[2619] Gür, **a.g.e.**, s. 169.
[2620] "Bakanlık 'Kurak Günler' Filmine Verilen Desteği Geri İstedi", **Artdog**, (2022), (Çevrimiçi) https://artdogistanbul.com/bakanlik-kurak-gunler-filmine-verilen-destegi-geri-istedi/#:~:text="Kurak Günler" filminin senaristi ve,yasal faiziyle geri istediğini duyurdu.

Özel Tiyatrolar Yönetmeliği md. 13 uyarınca KTB'nin yapılan yardımla sınırlı olarak her türlü inceleme, kontrol ve denetim yetkisi olduğu görülmektedir. Tiyatro oyununa ilişkin belgelerin ve hatta projenin tamamının bulunduğu video kaydının da KTB'ye iletildiği ve bu denetim sonrasında yükümlülükleri yerine getirmeyen veya eksik getirenlerin veya yardımı amacına uygun olarak harcamayanların almış oldukları desteği iade etmesi öngörüldüğü gibi daha sonraki beş sanat sezonu boyunca yardımlardan yararlandırılamayacağı da öngörülmüştür.[2621] KTB Yardımları Yönetmeliği de destek alan etkinliklerin Bakanlıkça veya İl Müdürlüklerince yapılan yardımla sınırlı olma üzere inceleme, kontrol ve denetim yapılacağı öngörülmektedir.[2622] Projenin gerçekleştirilemeyeceğinin veya yardımın amacına uygun olarak harcanmadığının tespiti hâlinde, ise yardım tutarının aynen iade edilmesi gerekmektedir.[2623] Devlet Sanatçısı Olacak ve Bu Haktan Yararlanacaklar ile Bunların Nitelikleri ve Seçimleri Hakkında Yönetmelik md. 8 uyarınca da bu unvanın "ilgili Seçici Kurulun gerekçeli kararı, Kültür Bakanının teklifi ve Cumhurbaşkanının onayı ile geri alınabil[eceği]" öngörülmektedir. Burada geri alınması sebebi belirtilmemiştir. Levent Kırca'nın Devlet sanatçısı unvanının geri alınması ve bunun geri planında siyasi duruşu olduğu iddiaları akılda tutulmalıdır.[2624]

Kamu İdareleri Yardımları Yönetmeliği'nde de idarelerin yardımla sınırlı olmak üzere gerekli gördüğü her türlü inceleme, kontrol ve denetimi yapmaya yetkili olduğu ve yardımların veriliş amacına uygun kullanılmaması durumda geri alınabileceği öngörülmektedir ve hatta iade etmeyen teşekküllerin bir daha yönetmelik kapsamındaki yardımlardan yararlandırılmayacağı öngörülmektedir.[2625]

Çeşitli mevzuatlarda yer alan "amacına uygun harcanmama" kavramı muğlak bir kavramdır ve bir ölçüt olarak çok geniş bir takdir yetkisi tanımaktadır. Bu gibi ifadeler desteklerin keyfi olarak geri alınmasına yol açabilir.[2626] Desteklerin geri alınması sansür olarak nitelenebileceği gibi otosansüre de neden olabilir.[2627]

5225 sayılı Kanun ile Bakanlığın belgeli yatırım veya girişimleri denetleme yetkisi öngörülmektedir.[2628] Bunlara ek olarak belge sahibi tüzel kişiliğin ortaklık yapısının değişmesi

[2621] Özel Tiyatrolar Yönetmeliği md. 14-15.
[2622] KTB Yardımları Yönetmeliği md. 10.
[2623] KTB Yardımları Yönetmeliği md. 15.
[2624] "Levent Kırca'nın devlet sanatçılığı unvanı geri alındı", **Cumhuriyet**, (2015), (Çevrimiçi) https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/levent-kircanin-devlet-sanatciligi-unvani-geri-alindi-263566#google_vignette.
[2625] Kamu İdareleri Yardımları Yönetmeliği md. 7, 9.
[2626] Karan, **Sanatta İfade Özgürlüğü, Sansür ve Hukuk**, s. 65–66.
[2627] Karan, **a.g.e.**, s. 69.
[2628] 5225 sayılı Kanun md. 11.

gibi hususlarda veya tesisin "devredilmesi, kiraya verilmesi ile girişim konularının kültür girişimi niteliğini koruması kaydıyla kısmen veya tamamen değiştirilmesi"nin de Bakanlık iznine tabi olduğu görülmektedir. İlgili düzenlemelere aykırılık halinde idari yaptırım uygulanacağı görülmektedir.[2629] Bu idari yaptırımlar arasında idari para cezası yaptırımı olduğu gibi belge iptali de bulunmaktadır. Kültür Yatırım ve Girişimlerine Taşınmaz Kullandırılması Hakkında Yönetmelik ile birlikte ayrıca yatırımcı ve girişimcilerin tazminat ödeme yükümlülüğü doğabilmektedir.[2630]

Özendirme destekleme faaliyeti bakımından nasıl desteklenecek sorusu kapsamında ele alınması gereken bir husus verilen desteklerin etkinliklerinin değerlendirilmesidir. İdari etkinlik "devlet bütçesinden daha az giderle en iyi sonuçlar alma"yı amaçlamaktadır.[2631] Kamu kaynağı harcandığı düşünüldüğünde bu desteklerin etkisinin ölçümlenmesi de önem arz etmektedir. Belirli durumlarda teşviklerin amaçlanandan farklı sonuçlar doğurduğu belirtilmektedir. Örneğin, tüketiciye yarar sağlaması amaçlanan teşviklerin bazı durumlarda üreticiye yarar sağlaması da teşviklerin amaçlanmayan etkisi (*perverse effect*) olarak ele alınmıştır.[2632]

Bu doğrultuda, teşvikler amaçlarına erişmede yararlı olmuş mudur sorusu önemlidir.[2633] Bu soru örneğin desteklerin sanat faaliyetinin bedellendirilmesi üzerindeki etkisi ile ölçümlenebilir. Hollanda hükümetinin desteklemeyi bıraktığı durumda senfoni orkestrası bilet fiyatının 14 Avrodan 80 Avroya, tiyatro bilet fiyatının 8 Avrodan 87 Avroya, opera bilet fiyatının 34 Avrodan 226 Avroya çıkacağı hesabı yapılmıştır.[2634] Bu gibi indirimlerin etkisinin nasıl yansıyacağı da ayrıca değerlendirme konusu olmalıdır. Özendirme destekleme faaliyetinin başarılı olup olmadığının değerlendirilmesi için etki analizi (*impact analysis*) yapılması önem arz etmektedir.[2635] Bununla birlikte söz konusu sanat olduğu için, kamusal desteğin etkisini doğrudan ölçümlemek ve ne gibi bir kamu yararı çıktısına yol açtığını gözlemlemek pek mümkün gözükmemektedir.[2636] Farklı istatistikler ve çalışmalar farklı yorumlara yol

[2629] 5225 sayılı Kanun md. 12.
[2630] Kültür Yatırım ve Girişimlerine Taşınmaz Kullandırılması Hakkında Yönetmelik md. 16.
[2631] Gür, **İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyeti**, s. 127.
[2632] Leeuw, "The Carrot: Subsidies as a Tool of Government-Theory and Practice", s. 80.
[2633] Messerlin, Parc, "The myth of subsidies in the film industry: a comparative analysis of European and US approaches", s. 475.
[2634] Abbing, **Why Are Artists Poor?: The Exceptional Economy of the Arts**, s. 226. Buradaki destek ile anlatılmak istenenin özendirme ve destekleme faaliyeti mi yoksa sanat faaliyetinin doğrudan devlet tarafından sunulması mı olduğu belirsizdir. Bununla birlikte, devlet müdahalesinin etkisini göstermek bakımından önemlidir.
[2635] Gür, **İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyeti**, s. 169.
[2636] Netzer, **The Subsidized Muse**, s. 155.

açabilir.[2637] Bu etkinin daha çok "izlenimci" (*impressionistic*) olması gerektiği söylenmiştir.[2638] Verilen desteklerin sanat üzerindeki etkinliğinin ölçüldüğü çeşitli araştırmaların yapıldığı da görülmektedir.[2639] Optimal destek miktarlarının gelir adaletsizliği veya erişim sorunları dikkate alınırsa daha doğru belirlenebileceği belirtilmekle birlikte,[2640] bu desteğin ne kadar olacağının tespiti mümkün değildir, amaç odaklı ve farklı kriterleri göz önünde tutarak bir destek oluşturulması uygun olacaktır.[2641] Ayrıca belirtmek gerekir ki, sanata katılımın gelir, eğitim seviyesi, yaş, cinsiyet vb. seviyelerinde de ölçümlenmesi sanata erişimin tespiti bakımından önemlidir.[2642]

IV. İdarenin Sanat Faaliyetlerine Yardımcı Bir Faaliyet Olarak Sanat Eğitimi Faaliyetine Kısa Bir Bakış

Estetik refahın desteklenmesi için yürütülecek kamu politikalarında eğitim ve öğretim kurumlarının önemli bir yeri vardır.[2643] Sanata erişim hakkı değerlendirilirken ele alındığı üzere Anayasa md. 27 sanatı serbestçe öğrenme hakkını ve md. 42 eğitim hakkını güvence altına almaktadır. Söz konusu maddeler devletin sanat eğitimi sağlama yükümlülüğünü öngörmemekle birlikte,[2644] gerek sanat profesyoneli yetiştirmek gerekse eğitim ve öğretim faaliyeti içerisinde sanata yer vermek devletin yetkisi dahilindedir.

Kültür politikalarında sanat eserlerini artırmaya yönelik, vatandaşların erişimine yönelik ve bireylerin sanat deneyimleyebilecek kapasitesini artırmaya yönelik olmak üzere üç temel ayak olduğu ve fakat sonuncusu üzerine daha az odaklanıldığı söylenmektedir.[2645] Sanat eğitimi de bu üçüncü ayakla ilgidir. Sanat eğitimi idarenin sanat faaliyetlerinden ziyade eğitim faaliyeti ile ilgili olduğu için bu tez kapsamında detaylarıyla ele alınmayacaktır. Bununla birlikte, sanat eğitimi sanata erişim hakkı ve idarenin sanat faaliyeti bakımından özel önem

---

[2637] Netzer, **a.y.**

[2638] Netzer, **a.y.** Kültür alanına ilişkin desteklerin etkisinin ekonomik alana değil toplumsal olarak etkisinin ölçümlenebileceği bakımından özgün olduğu söylenmektedir. Bkz. Akdoğan, **Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi**, s. 219.

[2639] Concetta Castiglione, Davide Infante, Marta Zieba, "Is it worth subsidising the cultural sector? New insights from Italian theatre companies", **Journal of Policy Modeling**, C. 46, No: 1, 2024, s. 20–38. Cowen, **Good and Plenty**, s. 133. Alan L. Feld, "Revisiting tax subsidies for cultural institutions", **Journal of Cultural Economics**, C. 32, No: 4, 2008, s. 275–279.

[2640] Netzer, **The Subsidized Muse**, s. 178–179.

[2641] Netzer, **a.g.e.**, s. 180.

[2642] O'Hagan, "Access to and Participation in the Arts: the Case of Those with Low Incomes/Educational Attainment", s. 271–272.

[2643] Beardsley, "Aesthetic Welfare, Aesthetic Justice, and Educational Policy", s. 56.

[2644] "Sanat eğitimi hakkı" sağlanması gerekliliğine ilişkin bkz. Eseller Pasin, "Türkiye'de 'Sanat Eğitimi Hakkı'", s. 452.

[2645] Laura Zakaras, Julia F. Lowell, **Cultivating Demand for the Arts: Arts Learning, Arts Engagement, and State Arts Policy. Summary.**, RAND Corporation, 2008, s. 14–15.

teşkil eden bir faaliyettir. Nitekim, sanata erişim hakkının önündeki tek engel pratik bariyerler (*practical barriers*) değildir; bireylerin sanata yönelik eğilim ve tutumlarına bağlı olarak değişebilen ve algısal engel (*perceptual*) olarak nitelendirilen bariyerler de mevcuttur.[2646] Sanata algı olarak uzak olunması, sanata erişim sağlayan fiziksel imkanlardan yararlanımın önünde engel teşkil edecektir.[2647] Ayrıca, sanat üretimi artarken sanat talebinin artırılmamasının bir dengesizlik oluşturabileceği[2648] ve bunun sanata erişimin faydalarından yararlanmama anlamına geleceği söylenmektedir.[2649] Ek olarak belirtmek gerekir ki, sanat eğitiminin sanata verilen teşviklerin azalmasına imkân sunabileceği bile tartışılmıştır.[2650]

Sanat eğitiminin ilk boyutu şemada birinci alanda yer alan sanatçının yetiştirilmesidir. Sanatçı yetiştirmek sanat üretimine katkı sağlayan bir konumdadır.[2651] 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu md. 3(h) uyarınca konservatuvar "[m]üzik ve sahne sanatlarında sanatçı yetiştiren bir yükseköğretim kurumu" olarak tanımlanmakta ve md. 3(c) uyarınca yükseköğretim kurumu tanımına girmektedir. 2809 sayılı Yükseköğretim Kurumları Teşkilatı Hakkında Kanun uyarınca da hem devlet hem vakıf yükseköğretim kurumlarında konservatuvar ve/veya güzel sanatlar bölümlerinin/fakültelerinin (sanat dallarının) kurulduğu görülmektedir.[2652] Sanatçı yetiştirme eğitimi aynı zamanda küçük yaşlardan da başlamaktadır. 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu[2653] md. 33 uyarınca "[g]üzel sanatlar alanlarında özel istidat ve kabiliyetleri beliren çocukları küçük yaşlardan itibaren yetiştirmek üzere ilköğretim ve orta öğretim seviyesinde ayrı okullar açılabilir veya ayrı yetiştirme tedbirleri alınabilir." Bu doğrultuda "güzel sanatlar alanlarında özel yetenek ve kabiliyetleri beliren çocukları, küçük yaşlardan itibaren yetiştirmek üzere üniversiteler bünyesinde devlet konservatuvarları, Türk müziği devlet konservatuvarları ve müzik ve sahne sanatları fakültelerine bağlı olarak açılan müzik ve bale ilköğretim kurumları ile müzik ve sahne sanatları liselerinin eğitim, öğretim, yönetim, denetim ve işleyişine ilişkin usul ve esasları" belirlemek amacıyla Yükseköğretim

[2646] Sanata erişim değerlendirirken ortaya konan sanata katılım modelinde dört aşama olduğu ele alınmaktadır: geçmiş (*background*), algısal (*perceptual*), pratik (*practical*) ve tecrübe (*experience*). İlk aşama sanatın bir eğlence aktivitesi olarak görülüp görülmediği, ikinci aşama kişilerin sanat eğiliminin olup olmadığı, üçüncü aşama katılım için fırsatların bulunup bulunmadığı ve son aşama da sanat deneyiminin gerçekleştirilmesiyle ilgilidir. Kevin F. McCarthy, Kimberly Jinnett, **A New Framework for Building Participation in the Arts**, RAND Corporation, 2001, s. 23–24.
[2647] McCarthy, Jinnett, **a.g.e.**, s. 26.
[2648] Zakaras, Lowell, **Cultivating Demand for the Arts: Arts Learning, Arts Engagement, and State Arts Policy. Summary.**, s. 3.
[2649] Zakaras, Lowell, **a.g.e.**, s. 4.
[2650] Champarnaud, Ginsburgh, Michel, "Can public arts education replace arts subsidization?", s. 111.
[2651] Zakaras, Lowell, **Cultivating Demand for the Arts: Arts Learning, Arts Engagement, and State Arts Policy. Summary.**, s. 12.
[2652] 2809 sayılı Yükseköğretim Kurumları Teşkilatı Hakkında Kanun, R.G. No: 18003, T. 30.03.1983.
[2653] 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu, R.G. No: 14574, T. 24.06.1973.

Kurumları Devlet Konservatuvarları Müzik ve Bale İlköğretim Kurumları ile Müzik ve Sahne Sanatları Liseleri Yönetmeliği çıkarıldığı görülmektedir.[2654] Yükseköğretim kurumlarında açılan sanat liseleri dışında ortaöğretim kurumu olarak güzel sanatlar liseleri de açılmaktadır. Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği[2655] md. 6 uyarınca güzel sanatlar liseleri ortaöğretim kurumları arasında yer almaktadır ve md. 7 uyarınca "öğrencilere güzel sanatlarla ilgili temel bilgi ve beceriler kazandırmayı ve güzel sanatlar alanında nitelikli insan yetiştirilmesine kaynaklık etmeyi" amaçlamaktadırlar. MEB istatistiklerine göre Türkiye'de sanat ile ilgili ilköğretim ve lise faaliyetlerinin de yürütüldüğü görülmektedir.[2656]

6660 sayılı Güzel Sanatlarda Fevkalade İstidat Gösteren Çocukların Devlet Tarafından Yetiştirilmesi Hakkında Kanun[2657] ve bu kanun uyarınca çıkarılan Güzel Sanatlarda Fevkalade İstidat Gösteren Çocukların Devlet Tarafından Yetiştirilmesi Hakkındaki Yönetmelik[2658] ile de güzel sanatlar alanında yeteneği olan çocukların keşfedilmesi ve bu çocukların özel olarak yetiştirilmesi öngörülmektedir.[2659]

Sanata erişim için yalnızca sanat eserlerinin artması değil aynı zamanda bundan yararlanan kitleye de katkı sağlanması gerekmektedir.[2660] Kitle bakımından sanat eğitiminin önemi sanattan verim almanın eğitim yoluyla öğretilebilmesidir. Sanayi-i Nefise Mektebi müdürlüğünü de yapmış olan Namık İsmail, halka sanatı sevdirmek için çalışmaya çocukluktan başlamak gerektiğini dile getirmiştir.[2661] Sanat tecrübesi veya eğitimi olmayan çocukların yetişkinlik dönemlerinde sanata katılma ihtimallerinin daha düşük olduğu[2662] ve erken yaşta sanatı deneyimlemenin, çocuğun sanata olan ilgisini ve bir yetişkin olarak bu tür deneyimleri

[2654] Yükseköğretim Kurumları Devlet Konservatuvarları Müzik ve Bale İlköğretim Kurumları ile Müzik ve Sahne Sanatları Liseleri Yönetmeliği, R.G. No: 29237, T. 15.01.2015.
[2655] Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği, R.G. No: 28758, T. 07.09.2013.
[2656] T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, "2023-2024 Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim", 2024, s. 74,75,133. 2023-2024 yılı istatistiklerine göre 110 adet güzel sanatlar lisesi ve 14 olduğu tespit edilebilmektedir. (105 adet genel orta öğretim okulu olarak güzel sanatlar lisesi, 5 adet özel Anadolu güzel sanatlar lisesi, 14 adet müzik ve sahne sanatları lisesi, 4 adet müzik ve bale ilkokulu ve 14 adet müzik ve bale ortaokulu bulunduğu anlaşılmaktadır.
[2657] 6660 s. Güzel Sanatlarda Fevkalade İstidat Gösteren Çocukların Devlet Tarafından Yetiştirilmesi Hakkında Kanun, R.G. No: 9242, T. 24.02.1956.
[2658] Güzel Sanatlarda Fevkalade İstidat Gösteren Çocukların Devlet Tarafından Yetiştirilmesi Hakkındaki Yönetmelik, R.G. No: 11472, T. 05.08.1963.
[2659] Bu mevzuatın uzun süredir uygulanmadığı eleştirilmiştir. Tekrar işlevselliğini kazanması için çalışmaların yürütüldüğü görülmektedir. Harika Çocuklar 24 yıl sonra yeniden", **Patronlar Dünyası**, (2024), (Çevrimiçi) https://www.patronlardunyasi.com/harika-cocuklar-24-yil-sonra-yeniden.
[2660] Zakaras, Lowell, **Cultivating Demand for the Arts: Arts Learning, Arts Engagement, and State Arts Policy Summary**, s. 14.
[2661] Öndin, **Cumhuriyet'in Kültür Politikası ve Sanat 1923-1950**, s. 150.
[2662] Zakaras, Lowell, **Cultivating Demand for the Arts: Arts Learning, Arts Engagement, and State Arts Policy Summary**, s. 4. İlköğretim sistemi içerisinde yer alan müzik, görsel sanatlar, dans, tiyatro, edebiyat ve film gibi derslerin önem teşkil etmesine ilişkin bkz. Zakaras, Lowell, **a.g.e.**, s. 12.

daha fazla arama eğilimini geliştirdiği ortaya konmaktadır.[2663] Eğitim seviyesi arttıkça ve ekonomik gelir arttıkça kültürel hayata katılımın arttığı görülmektedir.[2664] Müzeler özelinde yapılan kapsamlı araştırmada eğitim ile müzeye gidilmesi arasında önemli bir bağ olduğu ve eğitim seviyesi arttıkça müze ziyaret oranlarının da arttığı ortaya konmuştur.[2665] Müzeye ücretsiz giriş olsa dahi giriş sağlama tercihinin bir tercih olduğu ve bu tercihi hâlihazırda sanat eserinin değerini anlama imtiyazına sahip olan insanların yapabildiği söylenmektedir.[2666]

Sanata olan ilginin doğal olarak gelişen değil aslında işlenmiş/geliştirilmiş bir ilgi (*cultivated pleasure*) olduğu,[2667] kültürel ihtiyaçların bireyin doğuştan sahip olduğu temel bir ihtiyaç değil, tatmin edildikçe artan[2668] ve eğitimin sonunda gelişen ihtiyaçlardan olduğu söylenmektedir.[2669] Sanatı anlayabilmek için belirli bir kültürel sermayenin olması gerektiği kabul edilmekte ve bu durum orta sınıf veya üst sınıfın sanata daha kolay erişmesini mümkün kılmaktadır.[2670] Bu ayrımın ortadan kaldırılması için devletin sanat eğitiminde rol üstlenmesi gerekmektedir.[2671] Çocukların ve gençlerin sanat eğitimleri bakımından ilköğretimde sanat eğitimi verilmesi, okul sonrası programlar geliştirilmesi, yaşanılan bölgelerde sunulan eğitimler ve tüm bu eğitimleri veren öğretmenlerin yükseköğretim kurumlarında yetiştirilmesi olmak üzere dört bileşenden bahsedilmektedir.[2672] Yetişkinler için de sanat eğitimi verilmesi bir imkan olarak çıkmaktadır; bunun farklılaşan boyutu zorunlu eğitim olmamasıdır.[2673] Devletin sanatı desteklenmesinin, birey ile sanat arasındaki iletişimin güçlendirilmesi için yetişkinlere sağlanan sanat eğitimi kursları ile de desteklenmesi gerektiği savunulmaktadır.[2674] Yetişkinler için sunulan eğitimler arasında yükseköğretimde verilen sanat eğitimi, yaşanılan bölgede sunulan eğitimler veya sanat eserlerini tartışan ve tartışma ve öğrenme alanı açan

[2663] Zakaras, Lowell, **Cultivating Demand for the Arts: Arts Learning, Arts Engagement, and State Arts Policy Summary**, s. 17. Benzer şekilde bkz. Çetinkaya İstikbal, **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, s. 31. Champarnaud, Ginsburgh, Michel, "Can public arts education replace arts subsidization?", s. 111.
[2664] "Culture statistics - cultural participation". Ayrıca bkz. John Berger, **Ways of Seeing**, Londra, Penguin Books, 2008, s. 24.
[2665] Pierre Bourdieu, Alain Darbel, **The Love of Art**, (çev. Caroline Beattie & Nick Merriman), Malden, Polity Press, 2007, s. 14. Müzede geçirilen zamanın bile eğitim seviyesine göre değiştiği görülmektedir. Bourdieu, Darbel, **a.g.e.**, s. 37–38.
[2666] Bourdieu, Darbel, **The Love of Art**, s. 113.
[2667] Bourdieu, Darbel, **a.g.e.**, s. 109.
[2668] Bourdieu, Darbel, **a.g.e.**, s. 107.
[2669] Bourdieu, Darbel, **a.g.e.**, s. 37.
[2670] Mautner, **Human Flourishing, Liberal Theory, and the Arts**, s. 112–113.
[2671] Mautner, **a.y.**
[2672] Zakaras, Lowell, **Cultivating Demand for the Arts: Arts Learning, Arts Engagement, and State Arts Policy Summary**, s. 27–28.
[2673] Zakaras, Lowell, **a.g.e.**, s. 55.
[2674] Mautner, **Human Flourishing, Liberal Theory, and the Arts**, s. 116–117.

profesyoneller/eleştirmenler/gazeteciler olarak ele alınmaktadır.[2675] Yükseköğretim sanat eğitimi sanatçı eğitimi kapsamında ele alınmakla birlikte diğerleri sanatın faydalarından yararlanmaları bakımından şemanın kitle kısmında yer alabilir.

Türk hukukunda ilköğretim ve ortaöğretim ders programlarını hazırlama yetkisi Milli Eğitim Bakanlığı'ndadır.[2676] 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu ile birlikte milli eğitimin "kültürel değerleri benimseyen […] yurttaşlar yetiştirmek; […] beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek; ilgi, istidat ve kabiliyetlerini geliştirerek gerekli bilgi, beceri, davranışlar ve birlikte iş görme alışkanlığı kazandırmak suretiyle hayata hazırlamak" ve bir yandan da "kültürel kalkınmayı desteklemek ve hızlandırmak" gibi amaçları olduğu görülmektedir. Kanun md. 10 uyarınca "milli kültürün bozulup yozlaşmadan kendimize has şekli ile evrensel kültür içinde korunup geliştirilmesine ve öğretilmesine önem" verileceği ve md. 14'te "sosyal ve kültürel kalkınma hedeflerine uygun olarak eğitim" planlanacağı görülmektedir. Millî Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği ve Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği ile birlikte de okullarda görsel sanatlar ve müzik derslerinin verilebileceği görülmektedir.[2677] İlköğretim kurumları ders çizelgelerinde de sanat ile ilgili belirli seçmeli derslerin yanı sıra görse sanatlar ve müzik derslerinin[2678] ortaöğretim kurumlarında da bu derslerden birinin[2679] zorunlu dersler arasında yer aldığı görülmektedir.[2680]

MEB, zorunlu eğitim dışında da "eğitim ve öğretimi hayat boyu devam edecek şekilde yaygınlaştırmak" yetki ve görevini haizdir.[2681] Sanat eğitimlerinin ilköğretim eğitimi dışında kitleye ulaştırılabileceği bir diğer önemli mevzuat ise Millî Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Kurumları Yönetmeliği'dir.[2682] Halk eğitimi merkezleri, olgunlaşma enstitüleri ve açık öğretim okullarından oluşan bu kurumlarda da sanat kursları yoluyla sanat eğitimi

[2675] Zakaras, Lowell, **Cultivating Demand for the Arts: Arts Learning, Arts Engagement, and State Arts Policy Summary**, s. 56.
[2676] 1 sayılı CBK md. 301 ve Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı için özellikle bkz. md. 319.
[2677] Millî Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği, R.G. No: 29072, T. 26.07.2014 md. 43(4) ve Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği, R.G. No: 28758, T. 07.09.2013 md.102, md. 111(8).
[2678] "İlköğretim Kurumları (İlkokul-Ortaokul) Haftalık Ders Çizelgesi", y.y., (Çevrimiçi) https://tegm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_02/22163752_Yizelge.pdf.
[2679]"Ortaöğretim Kurumları Haftalık Ders Çizelgeleri", y.y., (Çevrimiçi) https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2023_09/14104459_2023-37_Ortaogretim_Kurumlari.pdf.
[2680] **a.y.**
[2681] 1 sayılı CBK md. 309.
[2682] Millî Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Kurumları Yönetmeliği, R.G. No: 30388, T. 11.04.2018.

sağlandığı gibi kurs dışı faaliyetlerde de bireylerin sanat faaliyetleri ile buluşturulabildiği görülmektedir.[2683] Kursların halka açık ve ücretsiz olacağı ve doğrudan veya diğer kurumlarla işbirliği halinde sunulacağı öngörülmüştür.[2684] Kurslar kurum veya ilgili idarelerin binaları dışında gezici olarak hazırlanan eğitim araçlarında da yürütülebilmektedir.[2685] Olgunlaşma enstitülerinde araştırma ve geliştirme bölümlerinin bulunduğu da görülmektedir. Bu da sanat faaliyetine katkı sağlayan bir faaliyet olarak değerlendirilebilir.[2686] Kurs planları öğretmenler ve usta öğreticiler tarafından hazırlanmakta ve kurum müdürünün onayıyla yürürlüğe konmaktadır.[2687] Ders çizelgesi düzenlenirken bölgenin ihtiyaç ve özelliklerine göre düzenlenilmesi de öngörülmüştür.[2688]

Bunlara ek olarak, MEB ve özel eğitim kurumları tarafından çeşitli kurs faaliyetleri yürütülebilmektedir. Millî Eğitim Bakanlığı Destekleme ve Yetiştirme Kursları Yönergesi md. 5 ile birlikte "[…] fizikî kapasitesi ve öğrenci/kursiyer potansiyeli yeterli olan resmî ortaokullar, imam-hatip ortaokulları, genel ilköğretim programı uygulanan özel eğitim ortaokulları, özel eğitim meslek okulları, özel eğitim meslek lisesi ortaöğretim kurumları ile halk eğitimi merkezi müdürlüklerine bağlı olarak açılır. Ayrıca yaz okulu kapsamında ilkokullar ve BİLSEM'lerde [Bilim ve Sanat Merkezleri] kurs açılabilir." Yönerge md. 10 uyarınca hazırlanan Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Genel Müdürlüğü Destekleme ve Yetiştirme Kursları E-Kılavuzu ile de yaz okulu dersleri arasında görsel sanatlar ve müzik derslerinin bulunduğu görülmektedir.[2689] BİLSEM ise özel yetenekli öğrenciler için bilim ve sanat eğitim faaliyetinin yürütüldüğü merkezlerdir.[2690] Millî Eğitim Bakanlığı Destekleme ve Yetiştirme Kursları Yönergesi, örgün ve açık ortaöğretim kurumlarından mezun olanlara yönelik olarak da kurs düzenlenmesini öngörmektedir. Yönerge md. 5 uyarınca mezun olanlara yönelik kursların "halk eğitimi merkezlerince açılması esastır. Halk eğitimi merkezinin bulunmadığı veya bu merkezlerde kursun açılamadığı hâllerde, millî eğitim müdürlüklerince yapılacak planlama dâhilinde diğer eğitim kurumları ile kamu kurum ve kuruluşlarına ait binaların derslik olarak kullanılabilecek bölümlerinden yararlanılır. Bu durumda kurs yönetimi

[2683] Millî Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Kurumları Yönetmeliği, md. 3, 5, 6, 13, 15, 31. Kurumların açılmasına ilişkin olarak bkz. md. 5 ve Millî Eğitim Bakanlığı Kurum Açma, Kapatma ve Ad Verme Yönetmeliği, R.G. No: 30106, T. 24.06.2017.
[2684] Millî Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Kurumları Yönetmeliği md. 3(l). Kurs merkezindeki öğreticilere ilişkin ayrıca bkz. md. 25-27.
[2685] Millî Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Kurumları Yönetmeliği md. 56.
[2686] Millî Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Kurumları Yönetmeliği md. 30.
[2687] Millî Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Kurumları Yönetmeliği md. 68.
[2688] Millî Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Kurumları Yönetmeliği md. 66.
[2689] "Destekleme ve Yetiştirme Kursları e-Kılavuzu", 2024, (Çevrimiçi) https://e-kurs.meb.gov.tr/Dosya/2024_2025_DYK_Kilavuzu.pdf.
[2690] T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, "T.C. Milli Eğitim Bakanlığı 2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu", 2024, s. 27.

halk eğitimi merkezi müdürlüğünce, halk eğitim merkezinin bulunmadığı yerlerde il/ilçe millî eğitim müdürlüğünce sağlanır."[2691] MEB dışında KTB'nin ve Tarım ve Orman Bakanlığı'nın da sanat ile bağlantılı kurslar konusunda çeşitli yetkilerinin olduğu da görülmektedir.[2692]

5580 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu[2693] ve bu kanun doğrultusunda çıkarılan Millî Eğitim Bakanlığı Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliği[2694] uyarınca çeşitli kurslar yürüten kuruluşların MEB iznine tabi olarak faaliyet yürüttüğü ve bu kurslar arasında sanat yeteneklerinin gelişimine yönelik kurslar ve etkinlik merkezleri olduğu da görülmektedir.[2695] Bu kurumlarda alınan kursların sonucunda elde edilen (mesleki yeterlilik belgesi verilenler hariç) kurs bitirme belgeleriyle birlikte programlara ilişkin iş yerlerinde çalışabildikleri gibi işyeri de açabilmektedirler.[2696]

5580 sayılı Kanun md. 2(p) ile ayrıca "[i]l millî eğitim müdürlükleri ile belediyeler arasında yapılan ve Bakanlıkça onaylanan ortak işbirliği protokolleri çerçevesinde, Bakanlığın verdiği işyeri açma ve çalışma ruhsatı ile belediyelerce açılan ve işletilen, ilköğretim ve/veya ortaöğretim öğrencilerinin ödev ve projelerine ilişkin araştırmalar yaptığı, öğrencilerin ilgi, istek ve yetenekleri doğrultusunda sosyal, kültürel, sanatsal ve sportif faaliyetlerin yürütüldüğü özel öğretim kurumlarının" olduğu görülmektedir.[2697] Belediye Kanunu ve Büyükşehir Belediye Kanunu uyarınca beceri kazandırma görev ve sorumlulukları[2698] ve ilgili mevzuat doğrultusunda belediyelerde de dans, resim, tiyatro, müzik, el sanatları gibi kursların sanat kurslarının çok yaygın olarak verildiği ve hatta kültürel hizmetlere ilişkin olarak en yaygın faaliyetin kurslar olduğu söylenebilir.[2699] Bu kursların bazılarının konservatuvar adı altında

[2691] Ayrıca bkz. Milli Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Yönetmeliği, R.G. No: 30388, T. 11.04.2018, md. 59.
[2692] Ör. bkz. Türk Süsleme Sanatları ve Geleneksel El Sanatları Kursları Yönetmeliği, R.G. No: 27334, T. 29.08.2009 ve El Sanatları Eğitim Merkezi Müdürlükleri Yönetmeliği, R.G. No: 28453, T. 31.10.2012.
[2693] 5580 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu, R.G. No:26434, T. 14.02.2007 md. 2 (b) ve (g).
[2694] Millî Eğitim Bakanlığı Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliği, R.G. No: 28239, T. 20.03.2012.
[2695] Kurum açma izni için bkz. 5580 sayılı Kanun md. 3 ve Millî Eğitim Bakanlığı Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliği md. 5.
[2696] 5580 sayılı Kanun md. 6.
[2697]"İl Milli Eğitim Müdürlüğü ile ... Belediyesi Sosyal Etkinlik Merkezleri İşbirliği Protokolü", y.y., (Çevrimiçi) https://ookgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2022_07/21110557_sosyal_etkinlik_merkezi_isbirligi_protokolu_2021.pdf.
[2698] Belediye Kanunu md. 14(1)(a) ve Büyükşehir Belediyesi Kanunu md. 7(1)(v). Büyükşehirlerdeki ilçe belediyelerinin görevleri için ayrıca bkz. Büyükşehir Belediyesi Kanunu md. 7(2)(d).
[2699] Örneğin bkz. T.C. Adana Büyükşehir Belediyesi, "Adana Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 134. T.C. Ağrı Belediyesi, "Ağrı Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu", s. 25. T.C. Aksaray Belediyesi, "Aksaray Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 135. T.C. Amasya Belediyesi, "Amasya Belediyesi 2023 İdare Faaliyet Raporu", s. 216. T.C. Ankara Büyükşehir Belediyesi, "Ankara Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 2023. T.C. Antalya Büyükşehir Belediyesi, "Antalya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 37. T.C. Afyonkarahisar Belediyesi, "Afyonkarahisar Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 434. T.C. Balıkesir Büyükşehir Belediyesi, "Balıkesir Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 41.T.C. Bartın Belediyesi, "Bartın

açıldığı görülmektedir.[2700] Bu doğrultuda, ilköğretim eğitimi ve öğretimi MEB gözetiminde yapılmakla birlikte, ilköğretim dışında da belediyeler eliyle kitleye verilen eğitimlerde de sanatçı yetiştirilmesine katkı sağlandığı söylenebilir. Bunlara ek olarak yükseköğretim

Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 211. T.C. Bayburt Belediyesi, "Bayburt Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 17. T.C. Bilecik Belediyesi, "Bilecik Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 24. T.C. Bitlis Belediyesi, "Bitlis Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 102. T.C. Bolu Belediyesi, "Bolu Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 134. T.C. Çanakkale Belediyesi, "Çanakkale Belediyesi 2023 Mali Yılı Faaliyet Raporu", s. 51–52. T.C. Çorum Belediyesi, "Çorum Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 148. T.C. Denizli Büyükşehir Belediyesi, "Denizli Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 329–332.T.C. Düzce Belediyesi, "Düzce Belediye Başkanlığı 2023 Yılı Faaliyet Raporu", s. 198. T.C. Elazığ Belediyesi, "Elazığ Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 174. T.C. Erzincan Belediyesi, "Erzincan Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 183. T.C. Erzurum Büyükşehir Belediyesi, "Erzurum Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 72. T.C. Eskişehir Büyükşehir Belediyesi, "Eskişehir Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 185. T.C. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, "Gaziantep Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 220. T.C. Giresun Belediyesi, "Giresun Belediyesi Faaliyet Raporu 2023", s. 249. T.C. Hatay Büyükşehir Belediyesi, "Hatay Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 155. T.C. Iğdır Belediyesi, "Iğdır Belediyesi Faaliyet Raporu Dosyası 2023", s. 39. T.C. Isparta Belediyesi, "Isparta Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu", s. 124. T.C. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, "İstanbul Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 324. T.C. İzmir Büyükşehir Belediyesi, "İzmir Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 193. T.C. Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi, "Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 74–77.T.C. Karabük Belediyesi, "Karabük Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu", s. 28. T.C. Kars Belediyesi, "Kars Belediye Başkanlığı 2023 Mali Yılı Faaliyet Raporu", s. 105. T.C. Kayseri Büyükşehir Belediyesi, "Kayseri Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 69–70.T.C. Kırklareli Belediyesi, "Kırklareli Belediye Başkanlığı 2023 Yılı Faaliyet Raporu", s. 198. T.C. Kırşehir Belediyesi, "Kırşehir Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu", s. 102. T.C. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, "Kocaeli Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 214. T.C. Konya Büyükşehir Belediyesi, "Konya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 225. T.C. Kütahya Belediye Başkanlığı, "Kütahya Belediye Başkanlığı 2023 Yılı Faaliyet Raporu", s. 29. T.C. Malatya Büyükşehir Belediyesi, "Malatya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 162. T.C. Manisa Büyükşehir Belediyesi, "Manisa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 111. T.C. Mardin Büyükşehir Belediyesi, "Mardin Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu Taslağı", s. 53. T.C. Mersin Büyükşehir Belediyesi, "Mersin Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 99. T.C. Muş Belediyesi, "Muş Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu", s. 98. T.C. Niğde Belediyesi, "Niğde Belediye Başkanlığı 2023 Mali Yılı İdare Faaliyet Raporu", s. 75. T.C. Ordu Büyükşehir Belediyesi, "Ordu Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 140. T.C. Rize Belediyesi, "Rize Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu", s. 90. T.C. Sakarya Büyükşehir Belediyesi, "Sakarya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 201–203. T.C. Samsun Büyükşehir Belediyesi, "Samsun Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 254. T.C. Siirt Belediyesi, "Siirt Belediyesi Faaliyet Raporu 2023", s. 61. T.C. Sivas Belediyesi, "Sivas Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 131. T.C. Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi, "Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 358–359. T.C. Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi, "Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 98. T.C. Trabzon Büyükşehir Belediyesi, "Trabzon Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 121. T.C. Uşak Belediyesi, "Uşak Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 118. T.C. Van Büyükşehir Belediyesi, "Van Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 330.T.C. Yalova Belediyesi, "Yalova Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu", s. 140. T.C. Yozgat Belediyesi, "Yozgat Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 161. T.C. Zonguldak Belediyesi, "Zonguldak Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 133. Belirtmek gerekir ki bu kursların hepsinin sanat faaliyetine yönelik olup olmadığı tespit edilememektedir. Bazı faaliyetler meslek edinme kursları kapsamında ele alınmaktadır ve fakat bunların arasında sanat kurslarının olması da mümkün gözükmektedir. Bazı durumlarda ise atölye ve workshopların düzenlendiği görülmektedir. Belediyelerin sunduğu kurslardan sonra bireylerin devam edeceği imkanlarının olmamasına ilişkin bkz. İstanbul Kültür Sanat Vakfı, "Türkiye'de Yerel Kültür Ekosistemi", s. 111.

[2700] T.C. Amasya Belediyesi, "Amasya Belediyesi 2023 İdare Faaliyet Raporu", s. 217–218. T.C. Antalya Büyükşehir Belediyesi, "Antalya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 178. T.C. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, "Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 22. T.C. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, "Gaziantep Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 221. T.C. Kayseri Büyükşehir Belediyesi, "Kayseri Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 71–72. T.C. Mersin Büyükşehir Belediyesi, "Mersin Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 98. T.C. Muğla Büyükşehir Belediyesi, "Muğla Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 126. T.C. Samsun Büyükşehir Belediyesi, "Samsun Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", s. 254.
T.C. Sinop Belediyesi, "2023 Yılı Sinop Belediyesi Faaliyet Raporu", s. 90.

kurumlarında da Yükseköğretim Kanunu md. 5(ı) uyarınca "zorunlu olmamak koşuluyla beden eğitimi veya güzel sanat dallarındaki derslerden birisi okutulur." Ayrıca, sanat odaklı kurumların da eğitime dahil olabildiği görülmektedir. Amerika'da da bu gibi eğitimlerden eğitim faaliyetinden sorumlu bakanlığın (*US Department of Education*) mı yoksa sanat idaresinin mi (NEA) sorumlu olması gerektiği de tartışılmaktadır.[2701] Türk hukuku bakımından KTB'nin ve sanat odaklı idarelerin rolü bulunmaktadır. MEB ve KTB arasında kültür, sanat işbirliği protokolü imzalanmıştır.[2702] Protokolün amacı "[ö]ğrencilerin; çeşitli sanat dalları hakkında bilgilendirilmelerini ve sanat bilinçlerinin oluşmasını sağlamak, sanata ve sanatçıya ilgilerini artırmak, sanata yönelik yeteneklerinin ortaya çıkarılmasına yardımcı olmaktır." Bu protokol uyarınca (i) Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü tarafından düzenlenen bazı konserlerin okullarda gerçekleştirilmesi, müzik eğitimi için iş birliği yapılması,, koro ve toplulukların okulları ziyaret etmesi, sanat galerisi etkinliklerini öğrencilerin görmelerine imkan sağlanması; (ii) DOB gösterilerinin de öğrenciler için düzenlenmesi, sanatçıların okulları ziyaret etmeleri, (iii) DTGM'nin öğrenciler için oyun düzenlemesi, öğrencilere tiyatro ile ilgili bilgi verilmesi, prova çalışmalarını izlemelerine imkan verilmesi gibi hükümler düzenlenmiştir. MEB ise okullar ile ilgili koordinasyonu yürütmektedir ve ulaşım sağlamaktadır.[2703]

Bu gibi sanat eğitimlerinin nasıl olması gerektiğine yönelik çeşitli öneriler de getirilmiştir.[2704] Genel sanat eğitiminin amaçlarından biri "insanca yaşam" için gerekli olan asgari düzeyde ortak genel sanat kültürünü kazandırmaktır[2705] ve bu bakış açısıyla bir eğitim hazırlanmalıdır. Eğitimin içeriğinin nasıl olmasının gerektiği bu tezin konusu değildir; fakat yetkin kurumlar ve sanat profesyonellerinin görüşü doğrultusunda hazırlanacak ve yukarıda sanat faaliyetleri açısından önerilen mozaik yaklaşımının eğitime dahil edilmesi önerilmektedir.

[2701] Charles Fowler, "Arts Education and the NEA: Does the National Science Foundation Point the Way?", **Design For Arts in Education**, C. 91, No: 4, 1990, s. 7.
[2702] "Milli Eğitim Bakanlığı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı Arasında, Kültür, Sanat İşbirliği Protokolü".
[2703] **a.y.** md. 5.
[2704] Jane Remer, "From Lessons Learned to Local Action: Building Your Own Policies for Effective Arts Education", **Arts Education Policy Review**, C. 111, No: 3, 2010, s. 83–96. Julie A. Smith, "The Arts in Education Program at the National Emdowment for the Arts", **Dance Research Journal**, C. 27, No: 1, 1995, s. 70. Eseller Pasin, "Türkiye'de 'Sanat Eğitimi Hakkı'", s. 450. Çeşitli akademik tartışmalar için ayrıca bkz. Edward Clapp, Laura Edwards, "Editors' Introduction: Expanding Our Vision for the Arts in Education", **Harvard Educational Review**, C. 83, No: 1, 2013, s. 5–14.
[2705] Eseller Pasin, "Türkiye'de 'Sanat Eğitimi Hakkı'", s. 450.

SONUÇ

"Sanata Erişim Hakkı Bağlamında İdarenin Sanat Faaliyetleri" başlıklı ve iki ana bölümden oluşan bu tezin "Sanata Erişim" başlıklı ilk bölümünde sanat kavramı, devlet sanat ilişkisi ve bir hak olarak sanata erişim incelenmiştir. "İdarenin Sanat Faaliyetleri" başlıklı ikinci bölümde ise sanat faaliyeti yürütmekle görevli ve yetkili idareler, sanat faaliyetinin kamu hizmeti olarak sunulması, sanatın özendirme ve destekleme faaliyeti kapsamında desteklenmesi ve sanat faaliyetine yardımcı bir faaliyet olarak nitelendirilen sanat eğitimi faaliyeti ele alınmıştır.

İlk olarak bu tez sanatın objektif olarak tanımlanmasının imkânsız olduğunu düşünmektedir. Bu doğrultuda, sanatın genel geçer tanımının yapılması yerine kamu kaynağı harcanması söz konusu olduğunda sanatın subjektif tanımının yapılması önerilmektedir. Bireyin veya sanatçının eserini sanat olarak sunması, mevzuatın uygulanması bakımından yasakoyucunun sanat tanımı öngörmesi ve/veya sunulacak veya desteklenecek sanata karar verirken idarenin sanat tanımı yapması mümkün olabilecektir. Bu sanat özgürlüğü sınırlarının dar yorumlanmasına imkân sunarken kamu kaynağının keyfi olarak harcanmasının önüne geçecektir.

Sanata erişimin gerek anayasal olarak güvence altına alınması gerekse idare tarafından üstlenilmesi kamu yararını, yani sanatın önemini ortaya koymayı gerektirmektedir. Sanat, yalnızca onun yaratıcısı için değil aynı zamanda izleyicisi için de işlevler barındıran bir kurumdur. Sanata erişim, tezde detaylı olarak ele alındığı üzere kişilerin birey olarak gelişimini sağlamasının yanı sıra ortak değerler yaratarak toplumun bir arada bulunmasına imkân tanıması bakımından da önem arz etmektedir. Sanatın demokrasiye, ekonomiye veya devletin uluslararası itibarına katkı sunmak gibi işlevleri de bu tez kapsamında ayrıca ortaya konulmuştur.

Sanata erişimin sağlanmasının idarenin görevleri kapsamına alınması gerekliliği sanatın öneminin yanı sıra sanata erişimdeki eşitsizlik ile de ilişkilidir. Türkiye'deki çeşitli veriler sanata erişimde adaletsizlik olduğunu görünür kılmaktadır. Bu adaletsizliğin temel gerekçelerinin ekonomik imkansızlıklar ve coğrafi olarak arz yetersizlikleri olduğu anlaşılmaktadır ve veriler Türkiye'de sanata erişim sorunu olduğunu göstermektedir.

Sanata erişimin idare tarafından üstlenilmesi aynı zamanda devlet-sanat ilişkisinin ele alınmasını gerektirmektedir. Tarihsel süreç izlendiğinde devlet-sanat ilişkisinin Antik Çağ dönemine dayandığı görülmektedir. Modern anlamda sanat-siyaset ilişkisinin temelleri de 17.

yüzyıldan itibaren atılmış ve devletler farklı seviyelerde olmakla birlikte sanatın sunulması konusunda rol üstlenmişlerdir. Bu bilgiler devlet eliyle veya desteğiyle sanat yürütülmesinin tarihsel bir olgu olduğunu göstermektedir. Türkiye Cumhuriyeti'ndeki devlet-sanat ilişkisi incelendiğinde, halkın Osmanlı İmparatorluğu vesilesiyle sanata erişim sağladığı görülmekteyse de sanatın halka yayılması amacının Cumhuriyetin ilanıyla birlikte arttığı anlaşılmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarından beri devlet sanata erişimde rol oynamaktadır.

Tarihsel bir olgu olan devlet-sanat ilişkisi konusunda farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu tez, belirlemiş olduğu özgürlükçü yaklaşım doğrultusunda devletin sanatı desteklemesine ilişkin liberal yaklaşımlara yer vermiştir. Devlet eliyle/desteğiyle sanatın paternalistik bir yaklaşım içermesi, sanatın ve/veya sanata verilen desteğin etkisinin ölçümlenememesi, vatandaşın sanat için kamu kaynağının harcanmasını kabul etmemesi, sanat desteğinin beklenen etkiyi yapmaması, sanatın ideolojik bir baskı aracı olarak kullanılabilmesi gibi gerekçelerle devlet eliyle/desteğiyle sanata karşı çıkıldığı gibi sanatın yarattığı olumlu dışsallıklar, piyasa başarısızlıkları sebebiyle bu dışsallıklara herkesin erişememesi ve liberal bir devletin kişilerin gelişimini sağlama araçlarını sunması gerekliliği de devlet eliyle/desteğiyle sanatın desteklenmesinin temel gerekçelerini oluşturmaktadır.

Devlet-sanat ilişkisi, bu ilişkinin kurulabileceği farklı modelleri incelemeyi de gerektirmektedir. Bu tez, doktrinde yer alan üç farklı model sınıflandırmasına yer vermiştir. Kanımızca, modellerin geçişkenliği ve hareketliliği karşısında önemli olan farklı eksenlerin/spektrumun ortaya konmasıdır. Üç temel eksen/spektrum olduğu düşünülmektedir. İlk eksen sanatın hangi aktör eliyle/desteğiyle yürütüldüğüne ilişkindir ve uçlarında sanat sunucusu/destekleyicisi olarak özel kişi ve devlet bulunmaktadır. İdare ekseni olarak nitelendirilebilecek ikinci eksen sanat alanına hangi idarenin dahil olduğu sorusu ile ilgilenmekte ve merkezi idare ile yerinden yönetimler farklı uçlarda yer almaktadır. Üçüncü eksen ise bağımsızlık eksenidir ve sanat sunan veya sanatı destekleyen kurumların politikalarının bağımsızlığını ölçmektedir.

İlk bölüm kapsamında incelenen temel husus sanata erişimin anayasal hak olarak tanınıp tanınmadığıdır. Sanat özgürlüğünün açıkça tanındığı T.C. Anayasası'nda sanata erişim hakkına ilişkin doğrudan bir hüküm bulunmamaktadır. Bununla birlikte, çeşitli Anayasa hükümleri bu hakkın var olduğu yorumuna imkân sunmaktadır.

Bu hükümler incelenmeden önce sanata erişim hakkının kavramsallaştırılması gerekmektedir. Bu tez kapsamında sanata erişim hakkının iki boyutu olduğu tespit edilmiştir. İlk boyut bireylerin devlet müdahalesi olmaksızın sanat eserlerine/faaliyetlerine erişebilmeleridir. İkinci boyut sanat faaliyetine erişmek isteyen bireylerin sanat faaliyetlerine katılımının sağlanmasıdır. İkinci boyutun farklı katmanları olduğu düşünülmektedir. Bu katmanlar (i) sanatçı (ii) sanat üretim süreci, (iii) sanat eseri, (iv) platform ve (v) kitle olarak isimlendirilmiştir.

Türk Anayasası değerlendirildiğinde, ikinci boyutun anayasal olarak korunup korunmadığı önem taşımaktadır. Anayasa md. 2 ile öngörülen sosyal devlet ilkesi ve md. 10 ile güvence altına alınan eşitlik ilkesi, md. 17 ile öngörülen manevi varlığını geliştirme hakkı, md. 27 ile öngörülen sanat özgürlüğü, md. 64 ile öngörülen sanatın korunması ve desteklenmesi ve md. 166 ile öngörülen kültürel kalkınma hükümleri birlikte değerlendirildiğinde devletin sanatı destekleme yükümlülüğünün bulunduğu ama üretip sunma yükümlülüğünün bulunmadığı tespit edilmektedir. Bununla birlikte, bu tez ile devletin sanatı üretip sunma yetkisinin olduğu ve özelikle sosyal adalet ilkesi göz önünde tutulduğunda bunun devletten beklenebileceği savunulmaktadır. Ayrıca bu hakkın anayasal olarak açıkça öngörülmesi bu tez kapsamında önerilmektedir. Tez, Anayasa md. 27'nin "Herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma, bu alanlarda her türlü araştırma ve sanat eserlerinden faydalanma hakkına sahiptir" olarak ve Anayasa md. 64'ün "Devlet, sanat faaliyetlerini ve sanatçıyı korur. Sanat eserlerinin ve sanatçının korunması, değerlendirilmesi, desteklenmesi, sanat sevgisinin yayılması ve sanat eserlerinin herkes için erişilebilir olmasını sağlamak için gereken tedbirleri alır. Devlet bu görevini kamu kesimindeki sanat kurumlarından yararlanarak yerine getirebilir" olarak değiştirilmesini önermektedir. Böylece bireylerin devletten sanata erişim talep etme hakkı anayasal olarak güvence altına alınacaktır.

Sanata erişim hakkı değerlendirilirken önemli bir husus devletin sanatı erişilebilir kılmasının önündeki engellerdir. Bu çalışmada ortaya konduğu üzere bu yetkinin ilk sınırı temel hak ve özgürlüklerdir. Devlet, sanat faaliyetinin sunucusu olarak Anayasa md. 27 ile öngörülen sanat özgürlüğünü kullanmaktadır; fakat bu hakkı kullanırken hukuk devletinin öngördüğü sınırlar çerçevesinde hareket etmelidir. Ayrıca, Anayasa md. 27'nin öngördüğü sınırlamalar da devletin sunduğu ve desteklediği sanat faaliyeti bakımından geçerli olacaktır. Sanat özgürlüğü dışında bu tez kapsamında mülkiyet hakkı, girişim özgürlüğü ve piyasaların korunması bakımından bir değerlendirme yapılmaktadır. Bu doğrultuda Devletin tekel yaratarak sanatçıların özgürlüğüne ve kültür piyasasının işleyişine ölçüsüz müdahale etmemesi

gerekmektedir. Sanata erişim sağlama yükümlülüğünün bir diğer sınırını ise Anayasa md. 65 oluşturmaktadır. Bu madde uyarınca sanatın erişilebilir kılınmasının sınırı mali kaynaklardır. Fakat söz konusu madde idarenin sanat faaliyetini hiçbir şekilde yürütmemesinin gerekçesi olamayacaktır.

Uluslararası sözleşmelerin Anayasada açıkça öngörülmeyen bir hakkın iç hukuk bakımından tanınmasına imkân sağladığı göz önünde bulundurulduğunda bu bölüm kapsamında sanata erişim hakkı bakımından uluslararası yükümlülükler de incelenmiştir. Kültürel haklar, çeşitli sözleşmelerde tanınmaktadır ve sanata erişim hakkı da bir kültürel hak olarak ele alınmaktadır. ESKHS, kültürel hakların referans belgesi olarak nitelendirilmektedir. Bu hakkın ayrıca farklı öznelerin haklarının güvence altına alındığı sözleşmelerde, kültürel ifadelerin çeşitliliğine ilişkin sözleşmede, AİHS ve Avrupa Sosyal Şartı'nda düzenlendiği de görülmektedir. Uluslararası sözleşmeler bütüncül olarak değerlendirildiğinde sanata erişim hakkının ilk boyutunun korunduğuna ilişkin herhangi bir şüphe bulunmamaktadır. Uluslararası sözleşmeler, sanata erişim hakkının ikinci boyutunu da korumaktadır; nitekim devletlerin bireylerin kültürel hayata katılımı için tedbir alması gerekmektedir. Bu devletin olumlu edimde bulunmasını gerekmektedir. Fakat sanata erişim hakkının ikinci boyutunun ne şekilde korunacağı devletlerin takdir yetkisine bırakılmıştır ve bu tercihin de dava edilebilirliği, ayrımcılık yasağı gibi devletin olumsuz edimini gerektiren durumlar saklı kalmak üzere, mümkün gözükmemektedir. Bununla birlikte uluslararası hukuk bakımdan önem arz eden husus gerileme yasağıdır. Halihazırda olumlu edim yürüten bir devletin bu edimden vazgeçmesi, örneğin sanat kamu hizmetinin özelleştirilmesi hak ihlali teşkil edebilecektir.

Tezin ikinci bölümü idarenin sanat faaliyetlerini incelemektedir. Bu bağlamda ilk olarak bu alanda yetkili ve görevli idareler ele alınmıştır. Türk hukukunda sanat faaliyetinin hem merkezi idare hem de yerinden yönetimler aracılığı ile yürütüldüğü görülmektedir. Farklı idarelerin görev alması sanata erişim hakkı bakımından önemlidir. Türk yasakoyucu sanata erişim hakkının ilk olarak bakanlık teşkilatı aracılığıyla sağlanmasını öngörmektedir ve Türk hukukunda sanattan sorumlu merkezi idare yapılanması Kültür ve Turizm Bakanlığı'dır. KTB, bünyesindeki orkestralar eliyle sanat faaliyeti yürütebildiği gibi özendirme ve destekleme faaliyetinin de ana sorumlusudur. KTB'nin yapılandırılma sürecinin istikrarsız olduğu tespit edilebilmektedir. Kültürden sorumlu bakanlığın, birçok ülkenin aksine turizm ile birlikte teşkilatlandırılması eleştiriye açıktır.

Yerinden yönetimler bakımından sanat faaliyeti yürütme amacıyla kurulan idareler bulunmaktadır. Bu idareler Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü ve Devlet Opera ve Balesi

Genel Müdürlüğü'dür. Bu bölüm kapsamında bu idarelerin yetkilerine ve teşkilatlanmalarına yer verilmiştir. Ayrıca, ayrı tüzel kişiliği olarak kurulan bu idarelerin kamu tüzel kişiliği olarak kurulmamasının arka planında yatan gerekçeler tespit edilmeye çalışılmıştır. Sanat faaliyetinin sanat özgürlüğü ile iç içe olduğu düşünüldüğünde bu kurumların kamusallıktan ayrımlanması ve daha özgür hareket edebilmesi amacı mevcut olabileceği düşünülen gelen gerekçelerdendir. Fakat merkezi idarenin bu idareler üzerindeki idari vesayet yetkisi bu varsayımı tersine döndürmektedir. İlgili kurumların kamu tüzel kişilik değil fakat tüzel kişilik olarak kurulmasının arka planında sanatın merkezileştirilmesi amacı bulunduğu düşünülmektedir; nitekim bu kurumlar kamu tüzel kişiliğinin verdiği özerklik alanlarını haiz olmayacaklardır. Bu tez ile birlikte kuruluş amaçları sanat faaliyeti yürütmek olmayan ama görevleri itibarıyla sanat faaliyeti yürütebilecek idareler de değerlendirilmiştir. Örneğin, mahalli idarelerin sanata erişim hakkı bakımından aktif rol oynayabildiği görülmektedir. Fakat bu rol mahalli idareler arasında eşit değildir. Belediye faaliyetlerinin yeterliliğinin değerlendirilmesi bir hukuk tezinin konusunu aşacaksa da faaliyet raporları her mahalli idarenin aynı derecede ve türde faaliyet yürütmediğini göstermektedir. Mahalli idareler dışında Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu ve TRT'nin de oynadığı rollere tezde yer verilmektedir. Yetkili ve görevli idareler bakımından ayrıca bağımsız bir sanat otoritesi gerekli midir sorusu cevaplandırılmaya çalışılmıştır. Tez, ayrı bir teşkilatın gerektiğini savunmamakla birlikte, söz konusu idarelerin sanat faaliyeti yürütürken sanat özgürlüklerine müdahale edilmemesinin güvence altına alınması gerektiğini düşünmektedir. Bu başlık altında meslek birlikleri de idare teşkilat hukuku bakımından değerlendirilmektedir.

İdarenin sanat faaliyetini kamu hizmeti ve özendirme ve destekleme faaliyetleri aracılığıyla yürüttüğü görülmektedir. Tez kapsamında ilk olarak kamu hizmeti faaliyeti olarak sanat değerlendirilmiştir. Bu çalışma kapsamında kamu hizmeti "idare veya onun gözetim, denetim ve kontrolü altında özel kişilerin kolektif genel gereksinimleri karşılamak için mal ve/veya hizmet sunumu" olarak tanımlanmaktadır. Devlet sanat hizmeti sunmalı mı sorusu için sanata erişimin kolektif genel gereksinim olup olmadığının tespiti önem arz etmektedir. Bu sebeple tez, kamu hizmeti tanımına objektif yaklaşımları esas almaktadır. Kanımızca, sanata erişimin eksikliğinde kolektin dağılacağını söylemek mümkün gözükmemektedir ve bu sebeple sanat faaliyeti nitel anlamda kamu hizmeti değildir. Sanat faaliyeti ayrıca iktisadi ticari niteliği olan ve bu bağlamda idare tarafından da iktisadi ticari faaliyet olarak yürütülmesi mümkün olabilecek bir faaliyettir. Bununla birlikte, sanata erişim hakkının anayasal ilkeleri değerlendirildiğinde söz konusu faaliyetin erişilebilir olması için kamu hizmeti ilkelerine tabi

olarak yürütülmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu bağlamda sanat faaliyeti idarenin nitel anlamda kamu hizmeti olmayan fakat kamu hizmeti ilkelerine göre yürütülmesi gereken kamusal bir faaliyettir. Nitekim, Türk hukukunda sanat faaliyetlerinin mevzu kamu hizmeti olarak yürütüldüğü görülmektedir.

İdarenin sanat faaliyetini hangi yöntemle gördüğü de kamu hizmeti başlığı altında incelenen bir konudur. Bu tez, idare eliyle sanat sunulması başlığını sanat üreticisi ve sunucusu olarak idare ve platform ve platforma erişim sağlayıcı olarak idare başlıklarında değerlendirmektedir. KTB bünyesindeki orkestra ve müzik topluluklarının, DTGM ve DOB tarafından yürütülen tiyatro, opera ve bale faaliyetleri ve belediyeler eliyle yürütülen tiyatro ve müzik topluluğu faaliyetleri idarelerin personeli sanatı ürettiği ve sunduğu faaliyetlerin örneklerini oluşturmaktadır. Burada, idarenin sanatçı katmanında bulunduğu, sanatı üretim sürecini üstlendiği ve eseri kitleye sunduğu görülmektedir (bkz. Şema 2).

Sanat faaliyetleri söz konusu olduğunda idarenin platform veya platforma erişim sağlayıcı olarak görev aldığı da görülmektedir. Bu asıl faaliyet olan sanat faaliyetinin idare tarafından üstlenilmemesi sebebiyle önemlidir. Sanat müzeciliği hizmeti, kültür merkezlerinde veya idarelere ait sanat/galeri alanlarında gerçekleştirilen etkinlikler ve hizmet alımı yoluyla gerçekleştirilen konser gibi etkinlikler bunun örneğidir. Buradaki sanat eseri özel kişinin üretmiş olduğu eserdir. İdare ise bu eserin alımında ve platform aşamasında yer almakta ve özel kişi sanatçı ile kitleyi buluşturmaktadır (bkz. Şema 2). Burada platform faaliyetlerinin menfaat sağlaması bakımından özendirme ve destekleme faaliyetine yaklaştığı tespit edilmektedir. Platform ve platforma erişim bakımından özel önem arz eden bir diğer husus idarenin hizmet alıcısı olduğu durumda ihalelerin tabi olduğu kurallardır. İhale mevzuatı ile kamu kaynağının kamu yararına uygun şekilde etkin kullanılması amaçlanmaktadır. Bununla birlikte sanat faaliyetinin tanımsızlığı göz önünde tutulduğunda sanat hizmeti alımlarının ihale mevzuatı ile ne kadar bağdaşır olduğunun tartışılması gerekmektedir. Bu faaliyetin kamu ihale kuralarından istisna tutulmasına gerek olduğu düşünülmemektedir. Fakat sanatın tanımsızlığı karşısında sunulan tekliflerin yalnızca fiyat üzerinden değerlendirilmesi kabul edilmemelidir. Tez ile birlikte sanat kamu hizmetinin özel kişilere gördürülmesinin mümkün olup olmadığı da değerlendirilmiştir. Bir kamu hizmeti sunumunun özel kişiye gördürülmesi idarenin gözetim, denetim ve kontrolünü gerektirmektedir ve bu durumun sanat özgürlüğü ile bağdaşmayacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte, kültür merkezi inşası gibi faaliyetler bakımından kamu özel işbirliği mümkün olabilmelidir.

Sanat kamu hizmeti bakımından kamu hizmeti ilkeleri ayrıca değerlendirilmiştir; zira sanatın kamu hizmeti olarak sunulmasının hem gereği hem de sonucu faaliyete kamu hizmeti ilkelerinin uygulanmasıdır. Sanat kamu hizmetinde süreklilik ilkesi sanata erişim ile elde edilecek kamu yararının gerçekleşmesi bakımından önemlidir. Sanata erişimin öngördüğü kamu yararının sağlanması için bu faaliyetlerin de belirli bir süreklilik içinde yürütülmesi gerekmektedir. Sanata erişim söz konusu olduğu için coğrafi süreklilik ilkesinin gözetilmesi de önem arz etmektedir. Sanat faaliyeti bakımından değişkenlik ve uyarlama ilkesi ise hem sanat sunumunun güncel değişimlere ayak uydurmasını hem de aslında yalnızca güncel sanatın değil tüm sanatların sunulmasını gerektirmekte ve bu sebeple özgünlük arz etmektedir. Eşitlik ilkesi de sanata erişim bakımından özel önem arz etmektedir; nitekim bu faaliyetin kamu hizmeti olarak sunulmasının geri planında gerek ekonomik eşitsizliklerin gerekse coğrafi eşitsizliklerin ortadan kaldırılması bulunmaktadır. Tez, ayrıca erişilebilirlik ilkesinin de sanat kamu hizmeti ilkesi olarak kabul edilip edilmeyeceğini değerlendirmekte ve erişilebilirliğin ilke değil amaç olduğu tespitinde bulunmaktadır. Kamu hizmeti ilkelerine ek olarak sanat kamu hizmetinin bedellendirilmesi hususu sanata erişim hakkının sağlanması bakımından özel önem arz eden bir husustur. Sanata erişim hakkının geri planında olan sosyal adalet ilkesi gereği sanat kamu hizmetinin ekonomik olarak erişilebilir olması ve fakat erişilebilirliğin bedavacılık sorununa yol açmadan sağlanması gerekmektedir. Bu doğrultuda önemli olan husus çeşitli bedellerdeki sanatın sunulması ve/veya farklı kategorilere göre kurgulanması, yani bir dengenin oluşturulması gerekmektedir. Sanat kamu hizmeti ilkeleri ve bedellendirilmesi hususu tez ile kitle ve kitlenin platforma erişebilirliğinin sağlanmasına ilişkin bir husustur (bkz. Şema 2).

Sanat kamu hizmeti bakımından önem arz eden bir diğer husus hangi sanatın sunulacağı hususudur. Eşitlik ilkesi ile birlikte ele alınabilecek tarafsızlık ilkesi gereği idarenin sanat türleri ve eserleri arasında bir tercihte bulunmadan faaliyet yürütmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra kamu yararının sağlanabilmesi, yani sanata erişim hakkının layıkıyla yerine getirilmesi için en iyiyi en fazla kişi için sağlamak amaçlanmalıdır. Bu tez bakımından sanat faaliyetleri için mozaik kavramının kullanılmasını önermektedir. Hangi sanat sorusu, sunulacak sanat eserinin tespiti bakımından sanat üretim sürecine; ortaya çıkan eser bakımından ise sanat eserine ilişkin bir husustur (bkz. Şema 2).

Tez ile birlikte ele alınan bir diğer konu kamu görevlileri konusudur. Sanat kamu hizmeti idari sözleşme ile istihdam edilen kamu görevlileri eliyle sunulmaktadır ve idare sanatçı katmanında yer almaktadır (bkz. Şema 2). Kanımızca idari sözleşme ile istihdam edilen bu görevlileri özel kanunları uyarınca memur ve/veya sözleşmeli personel diye kategorileştirmek

mümkündür. Tez kapsamında sanatçıların idari hizmet sözleşmesi yoluyla istihdamına ilişkin değerlendirmelerde de bulunulmaktadır. İdari hizmet sözleşmesi daha yüksek ücretle ya da daha serbest çalışma imkânı sunarken iş hukukunun sağladığından daha fazla güvence sağlamaktadır. Bununla birlikte, bu statü sanatçıların temel hak ve özgürlükleri özelinde çeşitli sınırlamalar getirmektedir. Söz konusu sınırlamalar ifade özgürlüğü ve sanat özgürlüğü bakımından özel önem arz etmektedir. Bu bağlamda tez ile birlikte önerilen kamu görevliliği statüsünün kaldırılması değil; ve fakat devlet memurları için öngörülen sınırlamaların ifade özgürlüğü ve sanat özgürlüğü doğrultusunda yorumlanmasıdır. Ayrıca, söz konusu sınırlamaların idari sözleşme ile değil kanun ile öngörülmesi önerilmektedir.

Tez kapsamında idarenin sanat faaliyeti olarak sanatı özendirme ve destekleme faaliyetleri de ele alınmaktadır. Bu faaliyet, "idarenin belirli kişi veya gruplara veya belirli bir kitleye, bunları tanımlanabilir kamu yararını veya elde edilmesinde kamu yararı olacak toplumsal yararı elde etmek üzere belirli davranış veya faaliyetlere yöneltilmek üzere belirli menfaatleri sağlaması" olarak tanımlanmaktadır. Türk hukukunda sinema filmlerinin, özel tiyatroların, kültür yatırımlarının, farklı sanat alanlarındaki sanatçıların desteklendiği görülmektedir. Burada sanatçı özel kişidir; fakat idare sanatçı dışındaki tüm aşamalarda rol üstlenebilmektedir (bkz. Şema 2). Özendirme ve destekleme faaliyeti söz konusu olduğunda temel sorular destekleyen idare içerisindeki karar verici aktörlerin kim olduğu, hangi sanatın destekleneceği ve nasıl destekleneceği sorularıdır.

Kim sorusunun cevabının ilk ayağı idari teşkilat değerlendirilirken ele alınmıştır. Bu bölümde değerlendirilmesi gereken kısım yetkili ve görevli idareler içerisinde değerlendirmeyi kimin yapacağıdır. Karar verici aktörler sanat desteğinden faydalananları belirleyeceklerdir. Kamu yararı, bu kararların temsil ve uzmanlık gerektirmesi bakımından yetkin kişilerden oluşan kurullar tarafından alınmasını gerektirmektedir. Türk hukukunda KTB bu kurulların oluşturulmasında ve kurul kararlarının yürürlüğe girmesinde önemli bir role sahiptir. Destek taleplerinin değerlendirilmesinde kurul yöntemi kabul edilmiş olsa da son merciin bakan olması merkezi idarenin etkisinin olduğunu gösterir niteliktedir. Özendirme ve destekleme faaliyeti kamu kaynağının harcanmasını gerektirdiği için idarenin tamamen süreçten dışlanması söz konusu olmamalıdır. Bununla birlikte bu tez ile bu kurulların belirlenmesinde liyakat odaklılığın esas alınması ve kurul kararlarının etkilerinin artırılması önerilmektedir.

Özendirme ve destekleme faaliyeti bakımından ele alınan diğer husus özendirilecek ve desteklenecek kişilerin ve sanatın tespitidir. Bunun için sanat kurumları, sanatçılar ve kitle olmak üzere bir ayrıma gidilebileceği gibi sanat türleri veya sanat seviyeleri arasında bir ayrıma

gidilmesi de mümkündür. Kamu hizmeti başlığında idarenin takdir yetkisine ilişkin yapılan değerlendirmeler bu başlık açısından da yol göstericidir. İdarenin mozaik bir yaklaşım benimsemesi önerilmektedir. Burada ayrıca söz konusu desteklerin rekabeti bozucu nitelikte olmaması gerektiği hatırlatılmalıdır. Türk hukukunda farklı kişi veya kuruluşların ve farklı sanat dallarının desteklendiği görülmektedir. İdare burada tüm katmanlarda rol üstlenmektedir (bkz. Şema 2).

Özendirme ve destekleme faaliyeti bakımından kanımızca önem arz eden bir diğer soru nasıl sorusudur. Bu soru özendirme ve destekleme faaliyetinin yürütülme sürecine ilişkindir ve bu tezde özendirme ve destekleme faaliyeti yöntemleri, yararlandırma usulleri ve değerlendirme kriterleri, ilkeler ve destek sonrası gözetim başlıklarında incelenmiştir. Özendirme ve destekleme faaliyeti yöntemi olarak idare alacağından vazgeçerek dolaylı destek verdiği gibi kaynak aktararak doğrudan destek de sunmaktadır. Dolaylı desteklerin sanatın içeriğine daha az müdahale ettiği söylenmekle birlikte esasen bu durum destek kriterlerine göre değişebilir. Doğrudan desteklerde sanatçıya herhangi bir çıktı beklemeden maddi olarak destek olunduğu gibi destek alınabilmesi için sanat eseri üretiminin şart koşulduğu da görülmektedir. Bazı destekler ise halihazırda var olan bir eserin kitleye ulaştırılması aşamasında platform tahsisi olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, idarenin unvan verilmesi gibi manevi destek yöntemleri kullandığı da görülmektedir. Bunlara ek olarak doğrudan sanat yararlanıcılarına/izleyicilerine – yani kitleye - kültür kart gibi desteklerin sağlandığı da görülmektedir.

Özendirme ve destekleme faaliyeti bakımından ele alınması gereken bir diğer konu sanatın tanımsızlığı karşısında destek talebinin değerlendirilme kriterleri ve idarenin sanatın içeriğine müdahale etme yetkisidir. Türk hukukunda destek bakımından idareye geniş takdir yetkisinin tanındığı ve değerlendirme kriterlerinin somut olarak ortaya konmadığı görülmektedir. Özendirme ve destekleme faaliyeti kolluk faaliyetinden farklı olarak tek başına sanat özgürlüğüne müdahale anlamına gelmese de destek olmadan sanat üretiminin zorluğu karşısında yalnızca belirli bir sanatın desteklenmesi belirli fikirlerin üretilmesi ve yayılmasını sağlarken bazı fikirlerin yayılmasını da engeller niteliktedir. Burada idare mozaik yaklaşımı benimsemeli ve anayasal yükümlülüklerini göz önünde tutarak destek faaliyeti yürütmelidir. İdarenin bu faaliyeti yürütürken kamu yararı dışında bir amacı haiz olması söz konusu idari işlemin yargısal denetiminde takdir yetkisi ve amaç unsuru bakımından bir değerlendirme yapılmasını gerektirecektir.

Nasıl sorusunun bir diğer cevabı özendirme ve destekleme faaliyetinin ilkeleri ile ilgilidir. Bu kapsamda tezde eşitlik ilkesinin önemi ortaya konmuştur. Bu ilke hem desteklenen alanların hem de desteklenecek kişilerin belirlenmesi bakımından geçerli bir ilkedir. Özendirme ve destekleme faaliyetlerinin özgün özelliklerinden biri de bu desteklerin süre sınırına tabi olabilmesidir. Bununla birlikte süreklilik arz eden desteklerin kamu yararına katkı sağlayabileceği de söylenmelidir. Süreklilik ilkesi ayrıca sanatçıların devletten destek beklentilerinin haklı beklenti kavramı kapsamında korunup korunmayacağı sorusunu da ortaya çıkarmaktadır. Bir diğer ilke belirlilik ve şeffaflık ilkeleridir. Bu ilkeler desteklerden daha fazla haberdar olunmasını sağlayacağı gibi hesap verilebilirliğin sağlanması bakımından da önemlidir.

Tez ile birlikte özendirme ve destekleme faaliyeti kapsamında değerlendirilen bir diğer konu destek sonrası gözetimdir. Kamu kaynaklarının kamu yararı doğrultusunda harcanıp harcanmadığının tespiti için destek verildikten sonraki denetim önem arz etmektedir. Türk hukukunda da denetim süreçleri öngörülmüştür. Fakat söz konusu faaliyet sanat faaliyeti olduğunda, bu denetimin sanat özgürlüğünü ihlal boyutuna ulaşmaması gerekmektedir.

Tez kapsamında son olarak sanat eğitimi faaliyeti ele alınmaktadır. Sanat ile erken yaşta tanışmanın sanata erişimin sağlanması bakımından önemli olduğunu ortaya koyan veriler yardımcı bir faaliyet olarak sanat eğitimi faaliyetine yer verilmesini gerektirmiştir. Bununla birlikte, bu tezin amacı bu faaliyeti tüm yönleriyle incelemek değildir; nitekim sanat eğitimi faaliyeti eğitim hakkına ve eğitim hakkının somutlaşmasına yönelik bir faaliyettir. Bu konunun daha sonraki çalışmalarda eğitim hakkı kapsamında detaylı olarak incelenmesi önerilmektedir.

Tüm bu değerlendirmeler sonucunda Türk hukukunda idarenin sanata erişimin sağlanması konusunda önemli bir rolü olduğu, merkezi idare ve yerinden yönetimlerin birlikte görev aldığı ve fakat merkezi idarenin kontrolünün baskın olduğu tespitinde bulunulabilir. Ayrıca, tabi olunan düzenlemelerin bağımsız olduğunu söylemek zor gözükmektedir.

Tezin ana sorusu olan “sanata erişim hakkının idare tarafından yerine getirilmesi nasıl mümkün olmalıdır” sorusu bütüncül olarak değerlendirildiğinde öne çıktığı düşünülen kavramlar “mozaik” ve “denge” kavramlarıdır. Bu bağlamda idareden beklenen sanata erişim hakkını başta sanat özgürlüğünü, çalışma ve sözleşme hürriyetini ve eşitlik ilkesini gözeterek yerine getirmesidir. İdare, sanatın sunulması ve yayılması faaliyetinde mozaik bir yaklaşıma sahip çıkarken bir yandan da kamu kaynağının etkin ve verimli bir şekilde harcanmasını sağlamalıdır. Devletin sanat-devlet ilişkisinin yarattığı olumsuzluklar karşısında idarenin temel

olarak kolaylaştırıcı rolü olması gerektiği ve fakat özendirme ve destekleme faaliyetinin sanata erişimde adalet sağlamadığı düşünüldüğünde mimar rolünün devam etmesi gerektiği savunulmaktadır.

Tezin ortaya koyduğu bir başka sonuç, idarenin faaliyetlerinin tanımlarının iç içe geçmesidir. Sanat faaliyeti bakımından önemli bir örnek ihale yoluyla sanat hizmeti alımı ile sanat eserinin sunulması için verilen desteklerin benzer sonuçlara yol açarken farklı usullere tabi olmasıdır. Bu da kabul edilen tanımların teorik olarak tartışılmaya ihtiyacı olduğunu ve bazı kavramların yeniden düşünülmesi gerektiğini söylemektedir.

Tez ayrıca idare hukukunun özelliklerinden dağınıklık özelliğini ortaya koymaktadır. Sanat faaliyetinin değerlendirilmesi için çok fazla mevzuatın incelenmesi gerekliliği bunun göstergesidir. Bununla birlikte bazı düzenlemelere, sözleşmelere ve raporlara erişilememesi, bazı sorulara cevap alınamaması ve bazı raporların özensiz hazırlanmış olması eleştirilmesi gereken hususlardandır.

KAYNAKÇA

Abbing, Hans: **Why Are Artists Poor? : The Exceptional Economy of the Arts**, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2008.

Acar, Feride, Yakın Ertürk: "Kadınların İnsan Hakları: Uluslararası Standartlar, Kazanımlar, Sorunlar", **Birkaç Arpa Boyu: 21. yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar: Prof Dr. Nermin Abadan Unat'a Armağan**, ed. Serpil Sancar, İstanbul, Koç Üniversitesi, 2011, s. 281–303.

Acar, Salih vd.: "İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması SEGE-2017", Ankara, 2019.

Adıgüzel, Selminaz: "Uluslararası Hukukta ve Türkiye'de Eğitim Hakkı", İstanbul Ticaret Üniversitesi, 2016.

Akad, Mehmet: **Teori ve Uygulama Açısından 1961 Anayasasının 10. Maddesi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1984.

Akad, Mehmet, Abdullah Dinçkol: **1982 Anayasası ve Anayasa Mahkemesi Kararları**, İstanbul, DER Yayınları, 2007.

Akbulut, Hüseyin: "TÜSAK; 'Yeni Türkiye' Siyasetinin Bir Parçasıdır.", **Sanattan Yansımalar**, (2014), (Çevrimiçi) https://www.sanattanyansimalar.com/tusak-yeni-turkiye-siyasetinin-bir-parcasidir/66/.

Akdoğan, Büşra: **Kültürün Kamu Hukuku Boyutu: İdarenin Kültür Alanındaki Faaliyetlerinin Hukuki Rejimi**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2024.

Akgüner, Tayfun: **İdare Hukuku**, 9. baskı, İstanbul, DER Yayınları, 2021.

———: "Kamu Hizmeti Yayıncılığı", **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, No: 7, 1998, s. 285–296.

———: **Özel Girişim Özgürlüğü ve Yatırımları Teşvik Tedbirleri**, İstanbul, Formül Matbaası, 1979.

Akıllıoğlu, Tekin: **İnsan Hakları Kavram Kaynaklar ve Koruma Sistemleri**, 3. baskı, Ankara, Yetkin Yayınları, 2019.

Akıncı, Müslüm: **Bağımsız İdari Otoriteler ve Ombudsman**, İstanbul, Beta Yayınevi, 1999.

"AKP'nin Kültür Karartması: Sanata Sansür, Sanatçıya Baskı", **Cumhuriyet Halk Partisi Bilim, Yönetim ve Kültür Platformu Politika Notu**, 2014, (Çevrimiçi) https://chp.org.tr/yayin/akpnin-kultur-karartmasi-sanata-sansur-sanatciya-baski/Open, 30.05.2025.

Aksenova, Marina: "Conclusion: Universality, dignity, and the five great elements", **Art and Human Rights**, ed. Sofia Gantheret, Fiana; Guibert, Nolwenn; Stolk, Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 2023, s. 347–358.

Aküzüm, Ural: **İçtihat ve Mukayeseli Hukuk Çerçevesinde Kamu Kurumu Niteliğindeki Meslek Kuruluşları**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2020.

Akyılmaz, Bahtiyar, Murat Sezginer, Cemil Kaya: **Türk İdare Hukuku**, 14. baskı, Ankara, Savaş Yayınevi, 2021.

Aladağ, Ahmet Emir: **Bilim ve Sanat Özgürlüğü**, Ankara, Adalet Yayınevi, 2020.

Albanese, Robert, David D. Van Fleet: "Rational Behavior in Groups: The Free-Riding Tendency", **The Academy of Management Review**, C. 10, No: 2, 1985, s. 244–255.

"Albania Constitution", **Venice Commission**, y.y., (Çevrimiçi) https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF(2016)064-e.

Alberto del Real Alcala, Jean: "The New Civil Rights of the Person", **Archives for Philosophy of Law and Social Philosophy**, C. 100, No: 4, 2014, s. 527–538.

Alçık, Merve: "Türk Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Maddi ve Manevi Varlığın Korunması ve Geliştirilmesi Hakkı (Yüksek Lisans Tezi)", Dokuz Eylül Üniversitesi, 2018.

Alen, André vd.: "Comparison with Related International Human Rights Provisions", **A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child, Article 31: The Right to Leisure, Play and Culture**, Brill | Nijhoff, 2006, s. 3–8, (Çevrimiçi) https://brill.com/view/book/9789047408666/Bej.9789004148826.i-34_003.xml.

———: “Scope of Article 31”, **A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child, Article 31: The Right to Leisure, Play and Culture**, Brill | Nijhoff, 2006, s. 9–33, (Çevrimiçi) https://brill.com/view/book/9789047408666/Bej.9789004148826.i-34_004.xml.

Alexander, Gregory S.: “Can Human Flourishing Be Liberal?”, **Canadian Journal of Law and Jurisprudence**, C. 32, No: 1, 2019, s. 235–248.

Alexy, Robert: **A Theory of Constitutional Rights**, (çev. Julian Roberts), New York, Oxford University Press, 2010.

———: “Social Constitutional Rights and Proportionality”, **The Oxford Handbook of Economic and Social Rights**, ed. Malcolm; Langford, Katharine G. Young, Oxford University Press, 2023, (Çevrimiçi) https://academic.oup.com/edited-volume/44323/chapter/399208166.

Algan, Bülent: **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2007.

Alibert-Fabre, Veronique: “La reconnaissance jurisprudentielle des services publics culturels locaux”, **La Revue administrative**, C. 42, No: 251, 1989, s. 415–418.

Alimdar, Selçuk: **Osmanlı’da Batı Müziği**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.

Alston, Philip, Gerard Quinn: “The Nature and Scope of States Parties’ Obligations under the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights”, **Human Rights Quarterly**, C. 9, No: 2, 1987, s. 156–229.

Altın, Aytuğ: “Kamu Hizmeti Anlayışında Değişim”, **Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 1, No: 2, 2013, s. 101–118.

———: **Kamu Hizmeti Kamu Hizmeti Anlayışında Değişim ve Kalite**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2019.

Alvina, Corazon S.; vd.: “The Philippines Cultural Policy Profile”, 2020.

“Amaç ve Açıklama”, **Genç Kültür Kart**, (30.05.2025), (Çevrimiçi)

https://www.genckultur.com/, 30.05.2025.

Anayurt, Ömer: "Hakların Bütünlüğü İlkesi Açısından İnsan Haklarına İlişkin Sınıflandırmaların Değerlendirilmesi", **Türkiye'de İnsan Hakları**, TODAİE, 2000, s. 47–57.

And, Metin: **Kısa Türk Tiyatrosu Tarihi**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2019.

Anderton, Malcolm, John Pick: **Arts Administration**, Londra, Routledge, 1996.

"Ankara Büyükşehir Belediyesi'nden Ebru Gündeş açıklaması: '69 milyon değil, KDV dahil 44 milyon'", **Euronews**, (2024), (Çevrimiçi) https://tr.euronews.com/2024/11/10/ankara-buyuksehir-belediyesinden-ebru-gundes-aciklamasi-69-milyon-degil-kdv-dahil-44-milyo.

Aral, Berdal: "Bir İnsan Hakkı Olarak 'Kültürel Haklar'", **Türkiye'de İnsan Hakları Konferansı**, TODAİE, 2000, s. 417–428.

"Artist Resources", **Artnoir**, y.y., (Çevrimiçi) https://www.artnoir.co/artist-resources.

Aslan, Betül: "Devletin Temel Amaç ve Ödevleri Işığında Öznel Gelişme Hakkı (1982 Anayasası M. 5) (Yüksek Lisans Tezi)", Marmara Üniversitesi, 2007.

Aslan, Onur Ender: **Kamu Personel Hukuku**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2022.

Aslan, Zehra: "Siyasi ve ideolojik müdahalelerle gelen 'sansür' ve 'yasaklar'", **Independent Türkçe**, (2021), (Çevrimiçi) https://www.indyturk.com/node/356211/türkiyeden-sesler/siyasi-ve-ideolojik-müdahalelerle-gelen-sansür-ve-yasaklar.

Atalay, Esra: "Sanat Özgürlüğü Temel Hakkının Hukuki Niteliği", **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 6, No: 1, 2004, s. 43–66.

———: "Sanat Özgürlüğü Temel Hakkının Kapsamı ve Diğer Temel Hak ve Özgürlüklerle İlişkisi", **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 6, No: 2, 2004, s. 1–28.

Atasayan, M. Gözde: **Kamu Hizmetlerinin Süreklilik ve Düzenlilik İlkesi**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2012.

Atay, Ender Ethem: "Bağımsız İdari Otoriteler ve Türkiye Uygulaması", **Gazi Üniversitesi**

Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 10, No: 1,2, 2006, s. 259–293.

———: **İdare Hukuku**, 7. baskı, Ankara, Turhan Kitabevi, 2021.

Atiyas, İzak, Burak Oder: **Türkiye'de Özelleştirmenin Hukuk ve Ekonomisi**, TEPAV, 2008.

Auby, Jean-François: "De l'utilisation des partenariats public-privé en matière culturelle", **L'Observatoire**, C. N° 35, No: 1, 2009, s. 34–38.

Ayanoğlu, Taner: "Kamu Personelinin Hukuki Rejimi", **Günışığında Yönetim**, ed. İl Han Özay, 3. baskı, İstanbul, Filiz Kitapevi, 2017, s. 980–1018.

Ayanoğlu, Taner, Burak Oder: "İdarenin Özel Faaliyetlerinin Anayasal Temelleri Üzerine Kuramsal Bir Sorgulama", **Legal Hukuk Dergisi**, C. 15, No: 174, 2017, s. 2801–2838.

Ayaydın, Abdullah: "Sanat ve Bilimin Kesişme Noktaları ve Yol Ayrımları", **Ege Eğitim Dergisi**, C. 2016, No: 17, 2016, s. 18–35.

Aybay, Rona, Demirhan Burak Çelik: **İnsan Hakları Hukuku**, 6. baskı, İstanbul, DER Yayınları, 2023.

Aylett, Holly: "An international instrument for international cultural policy", **International Journal of Cultural Studies**, C. 13, No: 4, 2010, s. 355–373.

Azrak, Ülkü: "Millileştirme ve Kamu Hizmeti", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. 36, No: 1–4, 1970, s. 44–78.

Bağrıaçık, Ahmet: "Kamu Hizmetinin Uyarlama İlkesi üzerine Bir Değerlendirme", **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 26, No: 3, 2018, s. 155–183.

"Bakanlık 'Kurak Günler' Filmine Verilen Desteği Geri İstedi", **Artdog**, (2022), (Çevrimiçi) https://artdogistanbul.com/bakanlik-kurak-gunler-filmine-verilen-destegi-geri-istedi/#:~:text="Kurak Günler" filminin senaristi ve,yasal faiziyle geri istediğini duyurdu.

Bal, Yusuf Soykan: "Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndaki sözleşmeli sanatçılar kadroya geçme hakkı elde etti", **AA**, (2022), (Çevrimiçi) https://www.aa.com.tr/tr/kultur/kultur-ve-turizm-bakanligindaki-sozlesmeli-sanatcilar-kadroya-gecme-hakki-elde-etti/2752381.

Balta, Tahsin Bekir: **İdare Hukuku I**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi

Yayınları, 1970.

Bantekas, Ilias vd.: "Participation in Cultural Life, Recreation, Leisure, and Sport", **The UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities**, ed. Ilias Bantekas, Michael Ashley Stein, Dimitris Anastasiou, Oxford University Press, 2018, s. 863–923, (Çevrimiçi) https://academic.oup.com/book/57191/chapter/474001352.

Barak, Aharon: **Proportionality: Constitutional Rights and Their Limitations**, Cambridge University Press, 2012.

"Basic Law for the Federal Republic of Germany", **Federal Ministry of Justice**, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/englisch_gg.html, 30.05.2025.

Baynes, Ken: **Toplumda Sanat**, (çev. Yusuf Atılgan), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2004.

Beardsley, Monroe C.: "Aesthetic Welfare, Aesthetic Justice, and Educational Policy", **The Journal of Aesthetic Education**, C. 7, No: 4, 1973, s. 49–61.

Becker, Howard S.: "Should the Government Pay for Art", **Contemporary Sociology**, C. 13, No: 5, 1984.

Bektaş, Mücahit, İbrahim Olgun: "Belediye Şirketleri ve İştirakleri", **Belediye Yönetimi ve Kamusal İlişkiler**, 2017, s. 225–263.

Bellucci, Lucia: "National Support for Film Production in the EU: An Analysis of the Commission Decision-Making Practice", **European Law Journal**, C. 16, No: 2, 2010, s. 211–232.

Berger, John: **Ways of Seeing**, Londra, Penguin Books, 2008.

Berk, Ahmet: "Yerel Hizmet Sunumu ve Belediye İktisadi Teşebbüsleri", **Sayıştay Dergisi**, No: 49, 2003, s. 47–63.

Berkes, Niyazi: **Teokrasi ve Laiklik**, 2. baskı, İstanbul, Adam Yayınları, 1997.

Berktay, Fatmagül: "Liberalizm: Tek Bir Teorik Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji", **19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, ed. Birsen Hekimoğlu Örs, 9. baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016, s. 49–114.

Bertacchini, Enrico, Chiara Dalle Nogare: "Public provision vs. outsourcing of cultural services: Evidence from Italian cities", **European Journal of Political Economy**, C. 35, 2014, s. 168–182.

Beşiroğlu, Akın: **Fikir Hukuku Dersleri**, 4. baskı, İstanbul, Arıkan Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti., 2006.

Bezanson, Randall P.: "Performing Arts: National Endowment for the Arts v. Finley", **Federal Communications Law Journa**, C. 60, No: 3, 2008, s. 535–576.

Bieczyński, Mateusz M.: "Aesthetics and the Legal Definition of Art on the Example of the Jurisprudence of German Courts and German Legal Literature in the Period of 1954–2019", ed. Kamil; Zeidler, Joanna Kamien, Cham, Springer, 2024, s. 197–219, (Çevrimiçi) https://link.springer.com/10.1007/978-3-031-55521-3_13.

Bilgehan, A. Deniz: **Siber Alanda Sunulan Kamu Hizmetinde Erişilebilirlik İlkesi**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2025.

Bilgen, Pertev: "Kamu Hizmeti Hakkında", **İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi**, C. 1, No: 1, 1980, s. 113–116.

Bingöl, Bilge: "Sanat Özgürlüğü", **Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 1, No: 2, 2011, s. 92–139.

Binkiewicz, Donna M.: **Federalizing the Muse : United States Arts Policy and the National Endowment for the Arts, 1965-1980**, Chapel Hill, The University of North Carolina Press, 2004.

Binzet, A. Celal: "Cumhuriyet'in 100. Yılında Resim ve Heykel", **100. Yılında Cumhuriyet'in Sanatı**, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 2023, s. 11–83.

Black, Samuel: "Revisionist Liberalism and the Decline of Culture", **Ethics**, C. 102, No: 2, 1992, s. 244–267.

Bolat, Mahmut: "Fikir ve Sanat Eserleri ile İlgili Yasal Düzenlemeler ve 1951 Tarihli 'Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun Kabulü", **Karadeniz Araştırmaları**, C. 16, No: 62, 2019, s. 725–742.

Bölükbaş, Kenan: "Kamu Yayıncılığı Bağlamında TRT Radyolarına Bakış: TRT Radyo 1 ve TRT FM Örneği", **TRT Akademi**, C. 5, No: 9, 2020, s. 52–84.

Bomnüter, Udo, Annett Schulze: "Governance of the German Film Industry: A Multilevel Analysis of State Aid Policy", **International Journal of Arts Management**, C. 22, No: 1, 2019, s. 54–72.

Bonet, Lluis, Emmanuel Négrier: "La politique culturelle à l'épreuve de l'agence. essai de combinaison d'approche principal agent et stakeholder (PA&S)", **Pyramides**, 2020.

Borgonovi, Francesca, Michael O'hare: "The Impact of the National Endowment for the Arts in the United States: Institutional and Sectoral Effects on Private Funding", **Journal of Cultural Economics**, C. 28, No: 1, 2004, s. 21–36.

Bosworth, David: "Hard Being Good: Reaganomics, Free Expression, and Federal Funding of the Arts David Bosworth", **The Georgia Review**, C. 45, No: 3, 1991, s. 441–462.

Bourdieu, Pierre, Alain Darbel: **The Love of Art**, (çev. Caroline Beattie & Nick Merriman), Malden, Polity Press, 2007.

Boyar, Oya: "Devletin Pozitif Yükümlülükleri ve Dolaylı Yatay Etki", **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa**, 2013, s. 53–80.

Boz, Selman Sacit vd.: **Kamu Personel Hukuku**, Ankara, Adalet Yayınevi, 2021.

Brighouse, Harry: "Neutrality, Publicity, and State Funding of the Arts", **Philosophy & Public Affairs**, C. 24, No: 1, 1995, s. 35–63.

Brooks, Arthur C.: "Who Opposes Government Arts Funding?", **Public Choice**, C. 108, No: 3/4, 2001, s. 355–367.

Burri, Mira: "The UNESCO Convention on Cultural Diversity: An Appraisal Five Years after Its Entry into Force", **International Journal of Cultural Property**, C. 20, No: 4, 2013, s. 357–380.

"BVerfGE 30, 173", 1971, (Çevrimiçi) https://law.utexas.edu/transnational/foreign-law-translations/german/case.php?id=1478.

"BVerfGE 67, 213", 1984, (Çevrimiçi) https://law.utexas.edu/transnational/foreign-law-

translations/german/case.php?id=637.

Çağlayan, Ramazan: "Hukukumuzda Kamu Tüzel Kişiliği Kavramı ve Kıstasları", **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, No: 7, 2017, s. 373–398.

Çakmak, N. Munci: "Sanatsal Kamu Hizmetleri", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 14, No: 1, 2010, s. 251–262.

Çal, Sedat: "Kamu Hizmeti: Bir Tanım Denemesi", **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 11, No: 1, 2007, s. 599–656.

———: **Türkiye'de Kamu Hizmeti ve İmtiyazın Dönüşüm Öyküsü**, Ankara, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, 2008.

Çallı, Yüksel: "Türk Anayasa Hukukunda Eğitim Hakkı", Ankara Üniversitesi, 2009.

Can, Ozan: **Kamu İhale Hukuku**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2019.

Cargo, Russell A.: "Cultural Policy in the Era of Shrinking Government", **Review of Policy Research**, C. 14, No: 1–2, 1995, s. 215–224.

Carroll, Noel: "Can Government Funding of the Arts Be Justified Theoretically?", **The Journal of Aesthetic Education**, C. 21, No: 1, 2016, s. 21–35.

Casla, Koldo: **Politics of International Human Rights Law Promotion in Western Europe**, Routledge, 2019.

Castiglione, Concetta, Davide Infante, Marta Zieba: "Is it worth subsidising the cultural sector? New insights from Italian theatre companies", **Journal of Policy Modeling**, C. 46, No: 1, 2024, s. 20–38.

Cebe, Rohat, Hayrettin Suçin: "Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun Kısa Tarifçesi ve Eser Üreticileri Açısından Önemi", **Rast Müzikoloji Dergisi**, C. 2, No: 1, 2014, s. 120–127.

Çeçen, Anıl: **Kültür ve Politika**, 3. baskı, Ankara, Astana Yayınları, 2020.

Çelik, Elif: "Bir İnsan Hakkı Olarak Kalkınma Hakkı", **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 2, No: 2, 2011, s. 451–478.

Çeliktemel, Başak: "'Kurak Günler', Obruğun Öte Tarafına", **Birikim Dergisi**, (2023),

(Çevrimiçi) https://birikimdergisi.com/guncel/11219/kurak-gunler-obrugun-ote-tarafina.

Celorio, Rosa: "Economic, social, and cultural rights of women", **Women and International Human Rights in Modern Times**, Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 2022, s. 217–251, (Çevrimiçi) https://www.elgaronline.com/view/9781800889385.00014.xml.

Cerqueira, Daniel: "Chapter 27 Article 27 – Cultural Rights", **The Universal Declaration of Human Rights.**, ed. Humberto Cantu Rivera, Leiden, Brill, 2023, s. 710–732.

Çetinkaya İstikbal, Nahide Işıl: **Sanat Politikasını Yeniden Düşünmek**, Ankara, Savaş Yayınevi, 2020.

Çevik, Ömer Can: "Bir Hak Olarak 'Eğitim' ve Eğitim-Refah İlişkisi", **İnsan Hakları Yıllığı**, C. 40, 2022, s. 115–149.

Cezar, Mustafa: **Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi Cilt 1**, İstanbul, Erol Kerim Aksoy Kültür, Eğitim, Spor ve Sağlık Vakfı Yayını, 1995.

———: **Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi Cilt 2**, İstanbul, Erol Kerim Aksoy Kültür, Eğitim, Spor ve Sağlık Vakfı Yayını, 1995.

Champarnaud, Luc, Victor Ginsburgh, Philippe Michel: "Can public arts education replace arts subsidization?", **Journal of Cultural Economics**, C. 32, No: 2, 2008, s. 109–126.

Chapus, Renée: **Droit administratif général Tome 1**, 15. baskı, Paris, Montcherstien, 2001.

Charbonnel, David: "Une relecture des lois du service public", Université de Limoges, 2019.

Chartrand, Harry Hillman, Claire McCaughey: "The Arm's Length Principle and The Arts: An International Perspective - Past, Present And Future", **Who's to Pay for the Arts?: The International Search for Models of Arts Support**, ed. Milton C. Jr. Cummings, J. Mark Davidson Schuster, New York, ACA Books, 1989, s. 43–80.

Chery, Samantha: "Trump proposes eliminating the NEA and NEH as arts grants are canceled", **The Washingon Post**, (2025), (Çevrimiçi) https://www.washingtonpost.com/style/2025/05/03/trump-budget-nea-neh-eliminate/.

Chowdhury, Joie: "Unpacking the minimum core and reasonableness standards", **Research Handbook on Economic, Social and Cultural Rights as Human Rights**, ed. Jackie

Dugard vd., Edward Elgar Publishing, 2020, s. 251–274, (Çevrimiçi) https://china.elgaronline.com/view/edcoll/9781788974165/9781788974165.xml.

Churchill, Robin R., Urfan Khaliq: "Violations of Economic, Social, and Cultural Rights: The Current Use and Future Potential of the Collective Complaints Mechanism of the European Social Charter", **Economic, Social, and Cultural Rights in Action**, ed. Mashood Baderin, Robert McCorquodale, Oxford, Oxford University Press, 2007, s. 195–240, (Çevrimiçi) https://academic.oup.com/book/5228/chapter/147908714.

Çitçi, Oya: "Siyasal Haklar ve Kamu Görevlileri", **İnsan Hakları ve Kamu Görevlileri**, ed. Mesut Gülmez, Ankara, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, 1992.

Çırakman, Birsen: "Kamu Hizmeti", **Amme İdaresi Dergisi**, C. 9, No: 4, 1976, s. 75–94.

Clapp, Edward, Laura Edwards: "Editors' Introduction: Expanding Our Vision for the Arts in Education", **Harvard Educational Review**, C. 83, No: 1, 2013, s. 5–14.

Cole, David: "Beyond Unconstitutional Conditions: Charting Spheres of Neutrality in Government-Funded Speech", **New York University Law Review**, C. 67, No: 4, 1992, s. 675–749.

Committee on Economic Social and Cultural Rights: "General Comment No. 10: The role of national human rights institutions in the protection of economic, social and cultural rights (E/C.12/1998/25)", 1998.

———: "General Comment No. 16: The Equal Right of Men and Women to the Enjoyment of All Economic, Social and Cultural Rights (Art. 3 of the Covenant) (E/C.12/2005/4)", 2005.

———: "General comment No. 20: Non-discrimination in economic, social and cultural rights (art. 2, par. 2, of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights)(E/C.12/GC/20)", 2009.

———: "General comment no. 21, Right of everyone to take part in cultural life (art. 15, par. 1a of the Covenant on Economic, Social and Cultural Rights) (E/C.12/GC/21)", 2009.

———: "General Comment No. 3: The Nature of States Parties' Obligations", 1990.

———: "Guidelines On Treaty-Specific Documents to be Submitted by States Parties under

Articles 16 and 17 of the International Covenant On Economic, Social And Cultural Rights (E/C.12/2008/2)", 2009.

———: "Limburg Principles on the Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (E/CN.4/1987/17)", 1987.

———: "Masstricht Guidelines on Violations of Economic, Social and Cultural Right", 1997.

Committee on the Elimination of Discrimination against Women: "Concluding observations on the eighth periodic report of Türkiye (CEDAW/C/TUR/CO/8)", 2020.

Committee on the Elimination of Racial Discrimination: "Concluding observations on the combined fourth to sixth periodic reports of Turkey (CERD/C/TUR/CO/4-6)", 2016.

———: "General recommendation XX on article 5 of the Convention", 1996.

Committee on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families: "Concluding observations on the second periodic report of Türkiye", 2024.

Committee on the Rights of Persons with Disabilities: "Concluding observations on the initial report of Turkey (CRPD/C/TUR/CO/1)", 2019.

Committee on the Rights of the Child: "Concluding observations on the combined fourth and fifth periodic reports of Türkiye (CRC/C/TUR/CO/4-5)", 2023.

———: "General comment No. 17 (2013) on the right of the child to rest, leisure, play, recreational activities, cultural life and the arts (art. 31)(CRC/C/GC/17)", 2013.

Conseil d'État: "Guide 2024 des outils d'action économique: Fiche 14 - Établissements publics industriels et commerciaux.", 2024, (Çevrimiçi) https://www.conseil-etat.fr/es/Media/actualites/documents/2024/fevrier-2024/guide-2024-des-outils-d-action-economique/fiche-14-etablissements-publics-industriels-et-commerciaux.

"Constitution of the Federal Democratic Republic of Ethiopia", **WIPO**, y.y., (Çevrimiçi) https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/et/et007en.pdf.

"Constitution of the Federative Republic of Brazil", **Biblioteca Digital Camara**, y.y., (Çevrimiçi) https://www.oas.org/es/sla/ddi/docs/acceso_informacion_base_dc_leyes_pais_b_1_en.pd

f.

"Constitution of the Italian Republic", **Senato della Repubblica**, y.y., (Çevrimiçi) https://www.senato.it/documenti/repository/istituzione/costituzione_inglese.pdf.

"Constitution of the Republic of Mozambique", y.y., (Çevrimiçi) https://cdn.accf-francophonie.org/2019/03/mozambique_const-en.pdf.

Conte, Richard: **L'art et le droit**, ed. Maryse Deguergue, Paris, Éditions de la Sorbonne, 2010.

Corkery, Allison, Ignacio Saiz: "Progressive realization using maximum available resources: the accountability challenge", **Research Handbook on Economic, Social and Cultural Rights as Human Rights**, ed. Jackie Dugard vd., Edward Elgar Publishing, 2020, s. 275–300, (Çevrimiçi) https://china.elgaronline.com/view/edcoll/9781788974165/9781788974165.xml.

Council of Europe Committee of Ministers: "Recommendation No. R (80) 2 of the Committee of Ministers Concerning the Exercise of Discretionary Powers by Administrative Authorities", 1980, (Çevrimiçi) https://rm.coe.int/16804f22ae.

Cowen, Tyler: **Good and Plenty**, Princeton, Princeton University Press, 2009.

"Cuba's Constitution of 2019", **Constitute Project**, y.y., (Çevrimiçi) https://faolex.fao.org/docs/pdf/cub184086E.pdf.

Culture Action Europe: "Implementing Culture within the Sustainable Development Goals: The role of culture in Agenda 2030", 2019.

———: "The Value and Values of Culture", 2018.

"Culture statistics - cultural participation", **eurostat**, 2024, (Çevrimiçi) https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Culture_statistics_-_cultural_participation#Cultural_participation_.E2.80.93_general_findings.

Cumhuriyet'in 100 Değeri, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2023.

Cummings, Milton C., Richard S. Katz: "Relations Between Government and the Arts in the Western Europe and North America", **Who's to Pay for the Arts?: The International Search for Models of Arts Support**, ed. Milton C. Cummings Jr., J. Mark Schuster, New

York, ACA Books, 1989, s. 5–14.

Dagen, Philippe: "« Qu'est-ce que l'art ? », question impossible", **L'art et le droit**, ed. Maryse Deguergue, Paris, Éditions de la Sorbonne, 2010, s. 111–118, (Çevrimiçi) https://books.openedition.org/psorbonne/105595.

Dalgıç, Irmak: "15 dakikalık kent nedir?", **ayrancım**, (2023), (Çevrimiçi) https://ayrancim.org.tr/?p=9969.

Danto, Arthur C.: **Sanat Nedir**, (çev. Zeynep Baransel), İstanbul, Sel Yayıncılık, 2013.

Debbasch, Charles: **Institutions et droit administratifs Tome 2**, 3. baskı, Paris, Presses Universitaires de France, 1992.

Değer, Nuri: **Açıklamalı ve Uygulamalı Katma Değer Vergisi Kanunu**, Güncel Mev., Ankara, Yaklaşım Yayıncılık, 2008.

Demirbaş, Tolga vd.: "Yeni Kamu İşletmeciliği Bakış Açısıyla Türkiye'de Belediyelerin Şirketler Yoluyla Hizmet Sunma Modelinin Değerlendirilmesi", **Yönetim Bilimleri Dergisi**, C. 15, No: 30, 2017, s. 145–175.

Derbil, Süheyp: **İdare Hukuku**, 5. baskı, Ankara, Ankara Ünversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1959.

"Destekleme ve Yetiştirme Kursları e-Kılavuzu", 2024, (Çevrimiçi) https://e-kurs.meb.gov.tr/Dosya/2024_2025_DYK_Kilavuzu.pdf.

Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü: "2021 Yılı Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu", 2022.

———: "2023 Yılı Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu", 2024.

Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü: "Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü 2020 Yılı İdare Faaliyet Raporu", 2021.

———: "Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü 2021 Yılı İdare Faaliyet Raporu", 2022.

———: Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü 2022 Yılı İdare Faaliyet Raporu (2023).

———: "Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü 2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu", 2024.

———: “Tarihçe”, y.y., (Çevrimiçi) https://www.devtiyatro.gov.tr/DevletTiyatro/tr/kurumsal/9003?a=tarihce.

“Devlet Tiyatrosu ve Kuruluşu Hakkında Kanun Tasarısı ve Milli Eğitim ve Bütçe Komisyonları Raporu (Sıra Sayısı 255)”, 1949, (Çevrimiçi) https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c020/tbmm08020106ss0255.pdf.

“Diziler”, **TRT**, y.y., (Çevrimiçi) https://www.trt1.com.tr/tv/diziler.

Donders, Yvonne: “Cultural rights in the Convention on the Diversity of Cultural Expressions: included or ignored?”, **The UNESCO Convention on the Diversity of Cultural Expressions: a tale of fragmentation of international law?**, ed. Toshiyuki; Kono, Steven Van Uystel, Cambridge-Antwerp-Portland, Intersentia, 2012, s. 165–182.

Dörr, Oliver: “European Social Charter”, **The Council of Europe**, ed. Stefanie Schmahl, Marten Breuer, Oxford University Press, 2017, s. 507–541, (Çevrimiçi) https://academic.oup.com/book/57142/chapter/473464515.

DuBoff, Leonard D.: “What Is Art - Toward a Legal Definition”, **Hastings Communications and Entertainment Law Journal**, C. 12, No: 3, 1990, s. 303–351.

Dubois, Vincent: “Cultural Policy Regimes in Western Europe”, **International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences**, C. 5, 2015, s. 460–465.

Duguit, Léon: “The Concept of Public Service”, **The Yale Law Journal**, C. 32, No: 5, 1923, s. 425.

———: **Traité de droit constitutionnel. Tome 2**, 3. baskı, Paris, E. de Boccard, 1928.

———: **Transformations du droit public**, Paris, Librairie Armand Colin, 1913.

Duran, Lûtfi: **İdare Hukuku Ders Notları**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1982.

———: “Türkiye’de Bağımsız İdari Otoriteler”, **Amme İdaresi Dergisi**, C. 30, 1997, s. 3–10.

———: “Türkiye’de Bağımsız İdari Otoriteler”, **Amme İdaresi Dergisi**, C. 30, No: 1, 1997, s. 3–10.

———: “Türkiye’de Planlamanın Hukuki Rejimi”, **Amme İdaresi Dergisi**, C. 8, No: 3, 1975, s. 3–24.

Duygun, Ahmet Mert, Battal Şahin: “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi Bağlamında Kültürel Yaşama Katılma Hakkı (İHEB Madde 27)”, **Türk-Alman Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 6, No: 1, 2024, s. 91–149.

Dworkin, Gerald: “Paternalism”, ed. Sherwood J. B. Sugden, **Monist**, C. 56, No: 1, 1972, s. 64–84.

Dworkin, Ronald: “Can a Liberal State Support Art”, **A Matter of Principle**, Boston, Harvard University Press, 1985, s. 221–234.

“Edebiyat Söyleşileri”, y.y., (Çevrimiçi) https://edebiyatsoylesileri.com/post/6162821021560995 84/halide-edip-adıvar-büyük-edebiyatlar-büyük.

Eide, Asbjorn; Rosas, Allan: “Economic, Social and Cultural Rights: A Universal Challenge”, **Economic, Social and Cultural Rights**, ed. Allan Eide, Asbjorn; Krause, Catarina; Rosas, 2. baskı, Brill, 2001, s. 3–7.

Eide, Asbjorn: “Cultural Rights as Individual Human Rights”, **Economic, Social and Cultural Rights**, ed. Catarina; Eide, Asbjorn; Krause, Allan Rosas, 2. baskı, Brill, 2001, s. 289–301.

———: “Economic, Social and Cultural Rights as Human Rights”, **Economic, Social and Cultural Rights**, ed. Allan Eide, Asbjorn; Krause, Catarina; Rosas, 2. baskı, Brill, 2001, s. 9–28.

Ekici, Faruk: “Tiyatro ’Sefiller’i mi oynuyor, ’altın çağ’dan mı geçiyor; Yeşim Özsoy dünyayı ve Türkiye’nin hâllerini anlatıyor”, **T24**, (2024), (Çevrimiçi) https://t24.com.tr/yazarlar/faruk-ekici/tiyatro-sefiller-i-mi-oynuyor-altin-cag-dan-mi-geciyor-yesim-ozsoy-dunyayi-ve-turkiye-nin-hallerini-anlatiyor,44117.

Eliri, İsa: “Güzel Sanat Eserlerinde Fikri Mülkiyet Hakları ve Uygulamaları”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, C. 23, 2010, s. 61–71.

Erdoğan, Gülnur: “Sosyal Devlette Sanat ve Sanatçının Korunması”, **Türkiye Barolar Birliği**

Dergisi, No: 74, 2008, s. 191–225.

Erem, Faruk: "Yaratma Özgürlüğü ve Anayasalar", **Sanat Olayı Dergisi-Danışma Meclisi Kurulurken Yaratma Özgürlüğü ve Anayasalar Özel Bölümü**, No: 10, 1981, s. 31.

Eren, Ceren Sedef: "İfade Özgürlüğü ve Telif Hakları Dengelemesi-Avrupa Mahkemeleri İçtihadı", **İnsan Hakları Yıllığı**, C. 37, 2019, s. 141–164.

Ersoy, Vesile Setenay: "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukuku'nda Sanatsal İfade Özgürlüğü (Yüksek Lisans Tezi)", İstanbul Üniversitesi, 2010.

Eseller Pasin, Gülseren: "Türkiye'de 'Sanat Eğitimi Hakkı'", **Türkiye'de İnsan Hakları**, Ankara, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, 2000, s. 449–452.

"Établissements publics sous tutelle du ministère de la Culture", **Service-public.fr**, y.y., (Çevrimiçi) https://lannuaire.service-public.fr/gouvernement/cafcf375-d154-42d0-b121-bd3c5086af45.

European Commission: "Cultural and creative sectors", 2024, (Çevrimiçi) https://culture.ec.europa.eu/cultural-and-creative-sectors/cultural-and-creative-sectors.

———: "The CulturEU funding guide EU Funding Opportunities for the Cultural and Creative Sectors 2021-2027", 2021.

Evren, Burçak: "Cumhuriyet'in 100. Yılında Türk Sineması", **100. Yılında Cumhuriyet'in Sanatı**, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 2023, s. 165–267.

Fabre, Cécile: **Social Rights Under the Constitution**, Oxford, Oxford University Press, 2000.

Farha, Leilani: "Committee on the Elimination of Discrimination Against Women", **Social Rights Jurisprudence**, ed. Malcolm Langford, Cambridge University Press, 2009, s. 553–568, (Çevrimiçi) https://www.cambridge.org/core/product/identifier/CBO9780511815485A036/type/book_part.

Feld, Alan L.: "Revisiting tax subsidies for cultural institutions", **Journal of Cultural Economics**, C. 32, No: 4, 2008, s. 275–279.

Fider, Alex Ferdinand S.: "Copyright as a Limitation on Freedom of Expression", **Media Asia**,

C. 29, No: 4, 2002, s. 229–233.

Fischer, Ernst: **Sanatın Gerekliliği**, (çev. Cevdet Çapan), 10. baskı, İstanbul, Sözcükler Yayınevi, 2022.

Flóvenz, Brynhildur G.: "The Implementation Of The UN Convention And The Development Of Economical And Social Rights As Human Rights", **The UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities**, ed. Oddný Mjöll Arnardóttir, Gerard Quinn, Brill | Nijhoff, 2009, s. 257–277, (Çevrimiçi) https://brill.com/view/book/edcoll/9789004180802/Bej.9789004169715.i-320_012.xml.

Fowler, Charles: "Arts Education and the NEA: Does the National Science Foundation Point the Way?", **Design For Arts in Education**, C. 91, No: 4, 1990, s. 7–18.

Fressoz, Pierre-François: "L'indépendance de l'administration de l'art", **L'art et le droit**, ed. Maryse Deguergue, Paris, Éditions de la Sorbonne, 2010, s. 169–179, (Çevrimiçi) https://books.openedition.org/psorbonne/105620.

Frey, Bruno S.: "State Support and Creativity in the Arts: Some New Considerations", **Journal of Cultural Economics**, C. 23, No: 1/2, 1999, s. 71–85.

Gaillard, Françoise: "L'art, l'état et le marché: De la subvention culturelle à l'ère de la financiarisation", **Bulletin des bibliothèques de France**, No: 8, 2016, s. 80.

Garner, Ben, Justin O'Connor: "Rip it up and start again?", **The Journal of Law, Social Justice and Global Development**, No: 24, 2020, s. 8–23.

Garvalov, Ivan: "The United Nations International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination", **Synergies in Minority Protection**, ed. Kristin Henrard, Robert Dunbar, Cambridge University Press, 2009, s. 249–277, (Çevrimiçi) https://www.cambridge.org/core/product/identifier/CBO9780511575372A019/type/book_part.

Gelir Vergisi Kanunu Yorum ve Açıklamaları, Ankara, Oluş Yayıncılık, 2008.

Gemalmaz, H. Burak: **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Mülkiyet Hakkı**, 1. baskı, İstanbul, Beta Yayınevi, 2009.

Gemalmaz, Mehmet Semih: "Sanatta Yaratıcılık ve Hukuk-II: 1982 Anayasası ve Sanat Özgürlüğü Sorunu", **İstanbul Barosu Dergisi**, C. 62, No: 10-11–12, 1988, s. 660–670.

"General Comments", **United Nations**, y.y., (Çevrimiçi) https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/general-comments.

Giritli, İsmet vd.: **İdare Hukuku**, 7. baskı, İstanbul, DER Yayınları, 2015.

Gombrich, Ernst Hans: **Sanatın Öyküsü**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2016.

Gomez, Mario: "Advancing economic and social rights through national human rights institutions", **Research Handbook on Economic, Social and Cultural Rights as Human Rights**, ed. Jackie Dugard vd., Edward Elgar Publishing, 2020, s. 327–349, (Çevrimiçi) https://china.elgaronline.com/view/edcoll/9781788974165/9781788974165.xml.

Gören, Zafer: **Anayasa Hukuku**, 5. baskı, Ankara, Yetkin Yayınları, 2020.

———: "Sanat ve Bilim Özgürlüğü", **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Prof. Dr. Sabri ORMAN Özel Sayısı**, C. 19, 2020, s. 449–457.

"Government expenditure on cultural, broadcasting and publishing services", **eurostat**, y.y., (Çevrimiçi) https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Government_expenditure_on_cultural,_broadcasting_and_publishing_services#:~:text=In 2022%2C across the EU,to broadcasting and publishing services.

Göze, Ayferi: **Sosyal Devlet Sistemi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1976.

Gözler, Kemal: **İdare Hukuku Cilt 1**, 3. baskı, Bursa, Ekin, 2019.

———: **İdare Hukuku Cilt 2**, 3. baskı, Bursa, Ekin, 2019.

Gözübüyük, Barış: "Gelişen Blokzincir Teknolojisinin Vadettikleri Karşısında Türkiye'de Müzik Alanında Faaliyet Gösteren Meslek Birliklerinin Rolü", **TFM**, C. 7, No: 2, 2021, s. 315–340.

Gözübüyük, Şeref A., Turgut Tan: **İdare Hukuku Cilt II**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2016.

———: **İdare Hukuku Genel Esaslar Cilt 1**, 13. baskı, Ankara, Turhan Kitabevi, 2019.

Grand, Julian Le, Bill New: **Government Paternalism**, Princeton University Press, 2015.

Gray, Thomas R., Jeffery A. Jenkins: "Congress and the Political Economy of the National Endowment for the Arts", **Social Science Quarterly**, C. 102, No: 4, 2021, s. 1553–1568.

Gruyters, Joris, Lennard Michaux: "Cultural State aid: A myriad of approaches", **European Union Economic Law and Culture**, ed. Evangelia Psychogiopoulou, Sarah Schoenmaekers, Edward Elgar Publishing, 2024, s. 200–222, (Çevrimiçi) https://www.elgaronline.com/view/book/9781803927138/book-part-9781803927138-17.xml.

Guibert, Nolwenn: "Legal framework: Is there a right to art?", **Art and Human Rights**, ed. Sofia Gantheret, Fiana; Guibert, Nolwenn; Stolk, Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 2023, s. 20–38.

Gülan, Aydın: "İdareler Arası Mal Devri-2942 Sayılı Kamulaştırma Kanunu'nun 30. Maddesine İlişkin Düşünceler", **Prof. Dr. Kemal Oğuzman'ın Anısına Armağan**, İstanbul, Beta Yayınevi, 2000, s. 353–364.

———: "Kamu Hizmeti Kavramı", **İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi**, C. 9, No: 1–3, 1988, s. 147–159.

———: "Türkiye'de Kamu Hizmetlerinin Gelişimi", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. 56, No: 1–4, 1998, s. 97–107.

Gültekin, Ümit: "Türkiye'de Kültürel Haklar Sorunsalına Sanatsal Açıdan Bir Bakış", **Türkiye'de İnsan Hakları**, Ankara, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, 2000, s. 453–456.

Gümüş, Ali Tarık: "Sosyal Devlet Anlayışının Gelişimi ve Dönüşümü", **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 18, No: 2, 2010, s. 117–158.

———: "Türk Anayasasında Kişinin Maddi ve Manevi Varlığını Geliştirme Hakkı", **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 13, No: 2, 2005, s. 133–172.

———: "Türk Anayasasında Kişinin Maddi ve Manevi Varlığını Koruma ve Geliştirme Hakkı

(Yüksek Lisans Tezi)", Selçuk Üniversitesi, 2004.

"Günay'dan sansür iddialarına yanıt", **T24**, (2008), (Çevrimiçi) https://t24.com.tr/haber/gunaydan-sansur-iddialarina-yanit,14653.

Günday, Metin: **İdare Hukuku**, 10. baskı, Ankara, İmaj Yayınevi, 2015.

Gür, Necip Taha: **İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyeti**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2019.

Güran, Sait: "Anayasa Mahkemesi'nin 1982 Anayasası Döneminde Personel Hukukuna Bakışı", **Anayasa Yargısı Dergisi**, C. 6, 1989, s. 37–66.

———: **Memur Hukukunda Kayırma ve Liyakat Sistemi**, İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1980.

"Hakkımızda", **TRT**, y.y., (Çevrimiçi) https://www.trt2.com.tr/hakkimizda.

Hamzaçebi, M. Akif: "Özel Müzeciliğin Geliştirilmesi Amacıyla Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi", y.y., (Çevrimiçi) https://www.akifhamzacebi.com/teklif/donem25/001.pdf.

Haque, Muhammad Ekramul: "Economic, Social and Cultural Rights under Modern International Human Rights Law: Transformation of the Non-justiciable Moral Statement in the udhr to Justiciable Rights", **Human Rights after 75 Years of the Universal Declaration of Human Rights**, Brill, 2024, s. 492–512.

Harrison, Jeff: "Outsourcing in Museums", **International Journal of Arts Management**, C. 2, No: 2, 2000, s. 14–25.

Hauriou, Maurice: "Exploitation théâtrale et service public : nature juridique d'une convention portant sur la concession d'un emplacement pour la construction d'un « Palais philharmonique", **Note sous Conseil d'Etat, 7 avril 1916, Astruc et Société du Théâtre des Champs-Elysées c. ville de Paris, S. 1916.3.41**, (2013), (Çevrimiçi) https://www.revuegeneraledudroit.eu/blog/2013/12/11/exploitation-theatrale-et-service-public-nature-juridique-dune-convention-portant-sur-la-concession-dun-emplacement-pour-la-construction-dun-palais-philharmonique/.

———: **Precis elementaire de droit administratif**, Paris, Librarie du Receil Sirey, 1943.

Hauser, Arnold: **Sanatın Toplumsal Tarihi - III "Rokoko, Klasisizm ve Romantizm"**, ed. (çev. Duygu Şahin), İstanbul, Kırmızı, 2022.

Hekimoğlu Örs, Birsen: "İdeoloji: Karmaşık Dünyayı Anlaşılır Kılmak", **19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, ed. Birsen Hekimoğlu Örs, 9. baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016, s. 3–45.

Hetherington, Stephen: "Arm's-length funding of the arts as an expression of laissez-faire", **International Journal of Cultural Policy**, C. 23, No: 4, 2017, s. 482–494.

"Histoire du ministère", **Ministère de la Culture**, y.y., (Çevrimiçi) https://www.culture.gouv.fr/fr/nous-connaitre/decouvrir-le-ministere/histoire-du-ministere.

Hodgkin, Rachel; Newell, Peter: **Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child**, Fully Revi., New York, UNICEF, 2007.

Hosagrahar, Jyoti: "Culture: at the heart of Sustainable Development Goals", **UNESCO**, 2023, (Çevrimiçi) https://courier.unesco.org/en/articles/culture-heart-sustainable-development-goals.

Huber, Ernst Rudolf: "Modern Endüstri Toplumunda Hukuk Devleti ve Sosyal Devlet", C. 27, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, (çev. Tuğrul Ansay), 1970, s. 27–51, (Çevrimiçi) https://dergipark.org.tr/tr/doi/10.1501/Hukfak_0000001127.

"İl Milli Eğitim Müdürlüğü ile ... Belediyesi Sosyal Etkinlik Merkezleri İşbirliği Protokolü", y.y., (Çevrimiçi) https://ookgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2022_07/21110557_sosyal_etkinlik_merkezi_isbirligi_protokolu_2021.pdf.

Ilczuk, Dorota;, Anna Karpińska: "Compendium of Cultural Policies and Trends Country Profile of Poland", 2020, (Çevrimiçi) https://www.culturalpolicies.net/wp-content/uploads/pdf_full/poland/poland_122020.pdf.

"İlköğretim Kurumları (İlkokul-Ortaokul) Haftalık Ders Çizelgesi", y.y., (Çevrimiçi) https://tegm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_02/22163752_Yizelge.pdf.

İlyasoğlu, Evin: "Cumhuriyet'in 100. Yılında Müzik", **100. Yılında Cumhuriyet'in Sanatı**, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 2023, s. 271–328.

Inter-Parliamentary Union; the International Labour Organization; the United Nations (Office of the High Commissioner for Human, Rights): **Migration, human rights and governance Handbook for Parliamentarians No 24**, Courand et Associés, 2015.

İşbir, Begüm: **Kamu Tüzel Kişiliği**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2017.

İstanbul Kültür Sanat Vakfı: "Birlikte Yaşamak: Kültürel Çoğulculuğu Sanat Yoluyla Geliştirmek", 2018.

———: "Ekonomik Etki Araştırması", 2012.

———: "Erken Çocukluktan Gençliğe Sanatla Büyümek", 2019.

———: "Kültür Sanatta Katılımcı Yaklaşımlar", 2017.

———: "Türkiye'de Yerel Kültür Ekosistemi", 2024.

———: "Türkiye Sanat Kurumu ile Sanatın Desteklenmesi Hakkında Kanun Tasarısı Taslağına İlişkin İKSV Görüşü", 2014, (Çevrimiçi) https://www.iksv.org/i/content/19589_1_tusak-iksv.pdf.

———: "Yeni anayasa için öneri: Kültürel Yaşama Katılma, Erişme ve Katkı Sağlama Hakkı", 2012.

Jeze, Gaston: **Les principles generaux droit administratif**, Deuxieme., Paris, M. Giard & E. Briere, 1914.

Jones, Jonathan: "The 10 most shocking performance artworks ever", **The Guardian**, (2013), (Çevrimiçi) https://www.theguardian.com/artanddesign/2013/nov/11/scrotum-top-10-shocking-performance-art.

Joseph, Sarah: "Art and Human Rights Law", **Research Handbook on Art and Law**, ed. Jani McCutcheon, Fiona McGaughey, Edward Elgar Publishing, 2020, s. 389–407, (Çevrimiçi) https://china.elgaronline.com/view/edcoll/9781788971461/9781788971461.xml.

Kaboğlu, İbrahim Ö.: **Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)**, 11. baskı, İstanbul, Legal

Yayınevi, 2016.

———: "Bilim ve Sanat Özgürlüğü", **İnsan Hakları**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2000, s. 121–134.

———: **Dayanışma Hakları**, ed. TODAİE, Ankara, 1996.

———: "Düşünce Özgürlüğü", **İnsan Hakları**, 2000, s. 106–120.

———: "Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar", **Uluslararası Anayasa Hukuku Kurultayı**, Ankara, Türkiye Barolar Birliği, 2001, s. 102–139.

———: "İnsan Haklarının Gelişmeci Özelliği ve Anayasa Yargısı", **Anayasa Yargısı Dergisi**, C. 9, 1992, s. 121–136.

———: **Kolektif Özgürlükler**, Diyarbakır, Diyarbakır Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1989.

———: **Özgürlükler Hukuku**, 5. baskı, İstanbul, Afa, 1999.

Kağıtcıoğlu, Mutlu: **Kamu Personel Hukukunda Geçici Personelik Hukuksal Statüsünün Dönüşümü (2017 Değişikliği Öncesi ve Sonrası)**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2019.

Kahramankaptan, Şefik: "Sistem değişti: Orkestralarda ücretli köle sanatçı dönemi", **Sanattan Yansımalar**, (2019), (Çevrimiçi) https://www.sanattanyansimalar.com/yazarlar/sefik-kahramankaptan/sistem-degisti-orkestralarda-ucretli-kole-sanatci-donemi/2062/.

Kaman Karan, Nur: "Devlet Memurlarının Ödev ve Sorumlulukları, Hakları ve Tabi Oldukları Yasaklar", **İdare Hukuku**, ed. Turan Yıldırım, 8. baskı, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2020, s. 301–313.

———: **Devlet Memurluğunun Sona Ermesi**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2003.

Kanadoğlu, Korkut: "Sanat Özgürlüğü", **Hukuk ve Sanat**, ed. Yener Ünver, Özlem Yenerer Çakmut, 6. baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2021, s. 179–205.

Kapani, Münci: **Kamu Hürriyetleri**, 7. baskı, Ankara, Yetkin Yayınları, 2013.

Karacan, Ali İhsan: "Özerk Kurumların Özerkliği", **Rekabet Dergisi**, No: 8, 2001, s. 3–62.

Karahan Sami; Suluk, Cahit; Saraç, Tahir; Nal, Temel: **Fikri Mülkiyet Hukukunun Esasları**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2007.

Karahanoğulları, Onur: **İdarenin Hukukla Kavranması: Yasallık ve İdari İşlemler (Yargı Kararlarına Dayalı Bir İnceleme)**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2011.

———: "İdari Takdir Yetkisinin Kullanılmasına İlişkin R(80)2 Sayılı Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi Tavsiye Kararı", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 45, No: 1–4, 1996.

———: **Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim)**, 3. baskı, Ankara, Turhan Kitabevi, 2015.

Karan, Ulaş: "İfade Özgürlüğü Hakkı", **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa**, ed. Sibel İnceoğlu, 3. baskı, İstanbul, Beta Yayınevi, 2013, s. 355–379.

———: **Sanatta İfade Özgürlüğü, Sansür ve Hukuk**, İstanbul, Mas Matbaacılık A.Ş., 2013.

Karslı, Mehmet Rauf: **Devlet Eliyle Sanat ve Kamuda Sanatçı Olarak Çalışmak**, On İki Levha Yayıncılık, 2013.

———: **İdare Hukukunda Kamu Görevlisi Kavramı**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2016.

———: "Sözleşmeli Personel İstihdamı Üzerine Hukuki Bir İnceleme: KİT Sözleşmeli Personeli Örneği", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. 73, No: 2, 2015, s. 71–86.

Kates, Steven: "On the True Meaning of Say's Law", **Eastern Economic Journal**, C. 23, No: 2, 1997, s. 191–202.

Kawashima, Nobuko: "Privatizing Museum Services in UK Local Authorities", **Public Management: An International Journal of Research and Theory**, C. 1, No: 2, 1999, s. 157–178.

Kaya, Cemil: **İdarenin Takdir Yetkisi ve Yargısal Denetimi**, 2. baskı, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2014.

Kazan, Turgut: "Yaratma Özgürlüğü ve Anayasalar", **Sanat Olayı Dergisi-Danışma Meclisi**

Kurulurken Yaratma Özgürlüğü ve Anayasalar Özel Bölümü, No: 10, 1981, s. 62.

Kejanlıoğlu, Atagün Mert: "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadı Işığında Sanatsal İfade Özgürlüğü (Yüksek Lisans Tezi)", Galatasaray Üniversitesi, 2017.

Keskin, Züleyha: **Kamu Hizmetinde Eşitlik İlkesi**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2015.

Kidd, Dustin: **Legislating Creativity : The Intersections of Art and Politics**, New York, Routledge, 2009.

Kim, Mirae, Gregg G. Van Ryzin: "Impact of government funding on donations to arts organizations: survey experiment", **Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly**, C. 43, No: 5, 2014, s. 910–925.

Klaic, Dragan: **Resetting the Stage**, Intellect Books, 2013.

Kolliopoulos, Alexandros: "La convention de l'UNESCO sur la protection et la promotion de la diversité des expressions culturelles", **Annuaire français de droit international**, C. 51, No: 1, 2005, s. 487–511.

Konur, Tahsin: **Devlet - Tiyatro İlişkisi**, Ankara, Dost, 2001.

Koyuncuoğlu, Tennur: "Tarihsel Yaklaşımla Hak ve Özgürlük İlişkisinin Saptanması", **İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi**, C. 12, No: 15, 1978, s. 27–53.

Kozak Arman, Tuğçe: "Kurak Günler : Bir Ülke Panoraması", **Kazan**, (2022), (Çevrimiçi) https://www.kazankultur.com/kurak-gunler-bir-ulke-panoramasi/.

Küba: "Quadrennial Periodic Report Cuba 2020", 2020.

Küçük, Adnan: "Hukukun Hâkim Kılınmasının Bir Gereği Olarak İdarî Şeffaflık ve Bilgi Edinme Hürriyeti", **Liberal Düşünce Dergisi**, No: 86, 2017, s. 69–95.

Küçük, Hülya: "Türkiye'de Belediye Şirketlerinin Denetimi Üzerine Bir Değerlendirme", **Journal of International Management, Educational and Economics Perspectives**, C. 3, No: 1, 2015, s. 39–52.

Kuçuradi, İoanna: "Felsefe ve İnsan Hakları", **İnsan Haklarının Felsefi Temelleri**, ed. İoanna

Kuçuradi, 4. baskı, Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu, 2016.

Kula, Aysegul: "Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararlarında Devlet Memurlarının İfade Özgürlüğü: Hasan Güngör, Hasan Güngör (2) ve Zeki Çınar Başvuruları", **Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 11, No: 1, 2021, s. 555–593.

"Kültür Bakanlığı, Kurak Günler'e Verdiği Desteği Geri İstiyor", **Altyazı**, (2022), (Çevrimiçi) https://altyazi.net/haberler/kultur-bakanligi-kurak-gunlere-verdigi-destegi-geri-istiyor/.

Kurumlar Vergisi Kanunu Yorum ve Açıklamaları, Ankara, Oluş Yayıncılık, 2008.

Lankford, E. Louis: "An Art World Paradox", **The Journal of Aesthetic Education**, C. 24, No: 3, 1990, s. 15–28.

Lansdown, Gerison, John Tobin: "The Right to Rest, Leisure, Play, Recreation, and Participation in Cultural Life and the Arts", **The UN Convention on the Rights of the Child**, Oxford University Press, 2019, s. 1195–1224, (Çevrimiçi) https://academic.oup.com/book/57312/chapter/474066462.

Lasserre, Bruno: "« L'invention du service public culturel. Le rôle du Conseil d'Etat » Introduction de Bruno Lasserre, Vice-président du Conseil d'Etat", 2021, (Çevrimiçi) https://www.conseil-etat.fr/publications-colloques/discours-et-interventions/l-invention-du-service-public-culturel.-le-role-du-conseil-d-etat-introduction-de-bruno-lasserre-vice-president-du-conseil-d-etat.

Laubadèere, Andre De, Jean-Claude Venezia, Yves Gaudemet: **Traité de droit administratif Tome 1**, 13. baskı, Paris, L.G.D.J., 1994.

Leeuw, Frans L.: "The Carrot: Subsidies as a Tool of Government-Theory and Practice", **Carrots, Sticks and Sermons**, ed. Marie-Louise; Bemelmans-Videc, Ray C.; Rist, Evert Vedung, Routledge, 1998, s. 77–101.

Lena, Jennifer C.: **Entitled**, Princeton, Princeton University Press, 2019.

"Les grands arrêts sur le service public", **Le blog juridique**, (2021), (Çevrimiçi) https://www.doc-du-juriste.com/blog/conseils-juridiques/les-grands-arrets-sur-service-public-24-09-2021.html.

"Levent Kırca'nın devlet sanatçılığı unvanı geri alındı", **Cumhuriyet**, (2015), (Çevrimiçi) https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/levent-kircanin-devlet-sanatciligi-unvani-geri-alindi-263566#google_vignette.

Lewis, Gregory B., Arthur C. Brooks: "A Question of Morality: Artists' Values and Public Funding for the Arts", **Public Administration Review**, C. 65, No: 1, 2005, s. 8–17.

Loan, Tu Thi: "Cultural capital and the development of cultural industries in Vietnam", **The Russian Journal of Vietnamese Studies**, C. 6, No: 2, 2022, s. 68–81.

Lowell, Julia F., Elizabeth Heneghan Ondaatje: **The Arts and State Governments: At Arm's Length or Arm in Arm?**, RAND Corporation, 2006.

Lukas, Karin: **The Revised European Social Charter an Article by Article Commentaries Series**, Edward Elgar Publishing, 2021.

MacGregor, Neil: **A History of the World in 100 Objects**, Londra, Penguin Books, 2012.

Malbeleği, Nida: "Belediye İktisadi Teşebbüsleri Üzerine Bir İnceleme", **İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi**, C. 18, No: 1, 2018, s. 31–60.

Mankin, Lawrence D. vd.: "The National Government and the Arts: Impressions from the State and Jurisdictional Arts Agencies", **Journal of Arts Management, Law and Society**, C. 31, No: 3, 2001, s. 184–197.

Masback, Craig Alford: "Independence vs. Accountability: Correcting the Structural Defects in the National Endowment for the Arts", **Yale Law and Policy Review**, C. 10, No: 1, 1992, s. 177–204.

Mautner, Menachem: **Human Flourishing, Liberal Theory, and the Arts**, 1. baskı, Routledge, 2018.

McAuliffe, Padraig: "Programmatic approaches to realising socio-economic rights: Debates, definitions and trends", **Melbourne Journal of International Law**, C. 22, 2021, s. 24–56.

McCarthy, Kevin F., Kimberly Jinnett: **A New Framework for Building Participation in the Arts**, RAND Corporation, 2001.

McGoldrick, Dominic: “Culture, Cultures, and Cultural Rights”, **Economic, Social, and Cultural Rights in Action**, ed. Mashood Baderin, McCorquodale Robert, Oxford, Oxford University Press, 2007, s. 447–474, (Çevrimiçi) https://academic.oup.com/book/5228/chapter/147929616.

Mele, Christopher: “Is It Art? Eyeglasses on Museum Floor Began as Teenagers’ Prank”, **New York Times**, (2016), (Çevrimiçi) https://www.nytimes.com/2016/05/31/arts/sfmoma-glasses-prank.html.

Messerlin, Patrick, Jimmyn Parc: “The myth of subsidies in the film industry: a comparative analysis of European and US approaches”, **Innovation: The European Journal of Social Science Research**, C. 33, No: 4, 2020, s. 474–489.

“Mexico’s Constitution of 1917 with Amendments through 2015”, **Constitute Project**, y.y., (Çevrimiçi) https://faolex.fao.org/docs/pdf/mex126640E.pdf.

Michelman, F. I.: “The constitution, social rights, and liberal political justification”, **International Journal of Constitutional Law**, C. 1, No: 1, 2003, s. 13–34.

Mill, John Stuart: **On Liberty**, The Floating Press, 2009.

Miller, David: **Market, State, and Community**, Oxford, Oxford University Press, 1990.

“Milli Eğitim Bakanlığı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı Arasında, Kültür, Sanat İşbirliği Protokolü”, y.y., (Çevrimiçi) https://teftis.ktb.gov.tr/TR-267636/protokol.html.

Ministère de la Culture: “Chiffres clés, statistiques de la culture et de la communication 2024”, 2025.

Ministère de la Culture et de la Communication.: Charte des missions de service public pour le spectacle vivant (1998), (Çevrimiçi) https://www.culture.gouv.fr/espace-documentation/documentation-juridique-textes-officiels/La-charte-des-missions-de-service-public-pour-le-spectacle-vivant.

“Ministers”, **GOV:UK**, y.y., (Çevrimiçi) https://www.gov.uk/government/ministers.

“Ministry of Education and Culture”, **Ministry of Education and Culture**, y.y., (Çevrimiçi) https://okm.fi/en/ministry.

"Mision, Vision y Objectivos", **Instituto Nacional de Bellas Artes y Literatura**, 2019, (Çevrimiçi) https://inba.gob.mx/ConoceInba/Misioninba.

Mısır, Mustafa Bayram: "Fikri Hakların Korunmasında Meslek Birliklerinin Yeri", **Fikri Mülkiyet ve Rekabet Hukuku Dergisi**, C. 4, 2002.

Moroğlu, Nazan: "Uluslararası ve Ulusal Hukukta Kadının İnsan Hakları", **Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 13, No: 1, 2018, s. 285–317.

Mouriquand, David: "Famous duct-taped banana sells for €5.8 million at art auction", **Euronews**, (2024), (Çevrimiçi) https://www.euronews.com/culture/2024/11/21/famous-duct-taped-banana-sells-for-58-million-at-art-auction#:~:text=It sold for %246.2 million (€5.8 million) in NYC.&text=A piece of conceptual art,from a prominent cryptocurrency entrepreneur.

Mülayim, Selçuk: **Sanata Giriş**, İstanbul, Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi Yayınları, 1989.

Murray, Dale Francis: "Liberalism, Art, and Funding", **The Journal of Aesthetic Education**, C. 38, No: 3, 2004, s. 116–122.

National Assembly of State Arts Agencies: "State Policy Briefs: Tools for Arts Decision Making", 2017, (Çevrimiçi) https://nasaa-arts.org/wp-content/uploads/2017/06/WhyGovSupport.pdf.

National Endowment for the Arts: "What is the NEA?", y.y., (Çevrimiçi) https://www.arts.gov/about/what-is-the-nea.

Netto, Luisa: "Criteria to scrutinize new rights: protecting rights against artificial proliferation", **Revista de Investigações Constitucionais**, C. 8, No: 1, 2021, s. 11–75.

Netzer, Dick: **The Subsidized Muse**, Cambridge, Cambridge University Press, 1978.

Newton, Eric: "The Future of the Arts in the Welfare State", **Journal of the Royal Society of Arts**, C. 99, 1950, s. 29–43.

Niec, Halina: "Cultural rights: at the end of the World Decade for Cultural Development", **Intergovernmental Conference on Cultural Policies for Development**, Stockholm, 1998.

Nussberger, Angelika; Landau, David: "General Report: The Justiciability of Economic, Social and Cultural Rights", **The Justiciability of Economic, Social and Cultural Rights**, ed. David Nussberger, Angelika; Landau, Cambridge, Intersentia, 2023, s. 2–55.

Nutku, Özdemir: **Atatürk ve Cumhuriyet Tiyatrosu**, Ankara, Kaynak Yayınları, 2018.

———: **Darülbedayi'den Şehir Tiyatrosu'na**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.

———: **Dünya Tiyatrosu Tarihi 1**, İstanbul, Mitos-Boyut Yayınları, 2011.

———: **Dünya Tiyatrosu Tarihi 2**, İstanbul, Mitos-Boyut Yayınları, 2011.

O'Hagan, John W.: "Access to and Participation in the Arts: the Case of Those with Low Incomes/Educational Attainment", **Journal of Cultural Economics**, C. 20, No: 4, 1996, s. 269–282.

O'Hare, Michael, Alan L. Feld: "Indirect Aid to the Arts", **The Annals of the American Academy of Political and Social Science**, C. 471, No: 1, 1984, s. 132–143.

O'Hearn, Denis: "Amartya Sen's Development as Freedom: Ten Years Later", **Policy & Practice: Education for Sustainable Development**, C. 8, 2009, s. 9–15.

O'keefe, Roger: "The 'right to take part in cultural life' under article 15 of the ICESCR", **International and Comparative Law Quarterly**, C. 47, No: 4, 1998, s. 904–923.

Oder, Bertil Emrah: **Anayasa Yargısında Yorum Yöntemleri**, İstanbul, Beta Yayınevi, 2010.

———: "Devletin Olumlu Edimini Gerektiren Sosyal Hakların Anayasal Düzeyde Korunması ve Yargısal Tutumlar", **Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 1, 2008, s. 199–231.

———: "Kadınların İnsan Haklarının Uluslararası Düzeyde Korunması", **Kadın Hakları: Uluslararası Hukuk ve Uygulama**, ed. Gökçeçiçek; Ayata, Sevinç; Eryılmaz Dilek, Bertil Emrah Oder, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, s. 23–53.

Oder, Burak: "Devlet Yardımları", **Avrupa Birliği Hukuku**, ed. Gülören; Tekinalp, Ünal Tekinalp, 2. baskı, İstanbul, Beta Yayınevi, 2000, s. 488–530.

———: **İdare Hukuku I Ders Notları 2. İdari Teşkilat**, 2024.

———: **İdare Hukuku I Ders Notları Ek Bölüm: İdarenin Faaliyetleri**, 2024.

———: **İdare Hukuku I Ders Notları Ek Bölüm: "Kamu Hizmeti" Kafamızı Neden Karıştırır**, 2024.

———: **İdare Hukuku I Temel İlkeler Ek Ders Notu**, 2023.

———: "Regulasyon Kavrami Uzerine Bir Deneme", **Ali Ülkü Azrak 75. Yaş Armağanı**, 2008, s. 239–254.

Oder, Burak, Taner Ayanoğlu: **İdare Hukuku Ders Notları II Kamu Hizmeti**, 2025.

———: **İdare Hukuku Ders Notları II Kolluk**, 2023.

———: **İdare Hukuku I Ders Notları Temel İlkeler**, 2023.

OECD: "The Culture Fix: Creative People, Places and Industries", Local Economic and Employment Development (LEED), Paris, OECD Publishing, 2022, (Çevrimiçi) https://www.oecd.org/en/publications/the-culture-fix_991bb520-en.html.

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights: "Respect cultural rights of migrants and members of their families", 2023, (Çevrimiçi) https://www.ohchr.org/en/statements/2023/12/respect-cultural-rights-migrants-and-members-their-families.

Okandan Dervişoğlu, Gökçe, Ezgi Arıduru: "Sanata Destek Mekanizmaları Örnek Sunumlar ve Model Arayışı", 2012.

Onar, Sıddık Sami: **İdare Hukuku Birinci Cilt**, İstanbul, İstanbul Arkadaş Matbaası, 1942.

———: **İdare Hukukunun Umumi Esasları 1. Cilt**, 3. baskı, İstanbul, İsmail Akgün Matbaası, 1966.

———: **İdare Hukukunun Umumi Esasları 2. Cilt**, 3. baskı, İstanbul, İsmail Akgün Matbaası, 1966.

Öndin, Nilüfer: **Cumhuriyet'in Kültür Politikası ve Sanat 2923-2950**, İstanbul, Hayalperest Yayınları, 2023.

"Opera at Home", **Opéra de Lausanne**, y.y., (Çevrimiçi) https://www.opera-lausanne.ch/en/opl-digital/.

"Ortaöğretim Kurumları Haftalık Ders Çizelgeleri", y.y., (Çevrimiçi) https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2023_09/14104459_2023-37_Ortaogretim_Kurumlari.pdf.

Örücü, Esin: "Sosyal Kamu Hizmeti", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. 36, No: 1–4, 1970, s. 212–232.

"Our History", **Smithsonian**, y.y., (Çevrimiçi) https://www.si.edu/about/history.

Oxford English Dictionary: "freemium", 2023, (Çevrimiçi) https://www.oed.com/dictionary/freemium_n?tl=true.

Ozansoy, Cüneyt: "Türkiye'de Kamu Hizmeti Tartışmaları: Bir Hamaset ve Habaset Alanı", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 46, No: 1, 1997, s. 85–100.

Özay, İl Han: **Günışığında Yönetim**, 3 (2inci B., İstanbul, Filiz Kitapevi, 2017.

———: "Türkiye'deki Klasik Kamu Hizmeti Anlayışı: 'Çok Yaşa' Ya Da 'A Tes Amour'", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. 56, No: 1–4, 1998, s. 293–295.

Özbudun, Ergun: **Türk Anayasa Hukuku**, Gözden Geç., Ankara, Yetkin Yayınları, 2016.

Özdek, Yasemin: "Gelişme Hakkı: 'Ekonomik Kalkınma'dan 'İnsan Hakları Temelinde Gelişme'ye", **Türkiye'de İnsan Hakları**, 2000, s. 463–497.

Özkan, Gürsel: **Danıştay Kararları Işığında Kamu İhale Hukukuna Egemen Olan Temel İlkeler**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2014.

Özsoy, Anıl Mert: "Altın Portakal Film Festivali'ndeki sansürün perde arkası", **Gazete Duvar**, (2023), (Çevrimiçi) https://www.gazeteduvar.com.tr/altin-portakal-film-festivalindeki-sansurun-perde-arkasi-haber-1639111.

Öztürk, Bahar, Abuzer Çetinkaya: "Pandemi Döneminde Bir Eğitim Aracı Olarak Televizyon: TRT EBA TV.", **İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi E-Dergi**, C. 6, No: 1, 2021, s. 140–162.

Öztürk, Serdar: **Erken Cumhuriyet Döneminde Sinema Seyir Siyaset**, İstanbul, Kırmızı, 2022.

Parlak Börü, Şafak: "Kadının Korunmasına İlişkin Uluslararası Sözleşmeler ve Türkiye'nin Konumu", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, No: Özel Sayı, 2017, s. 43–63.

Pauwels, Caroline, Sophie De Vinck, Ben Van Rompuy: "Can State Aid in the Film Sector Stand the Proof of EU and WTO Liberalisation Efforts?", **Media and Cultural Policy in the European Union**, BRILL, 2007, s. 23-43Pauwels, Caroline, Sophie De Vinck, Ben Van R, (Çevrimiçi) https://brill.com/view/book/edcoll/9789401204156/B9789401204156-s004.xml.

Peiser, Gustave: **Droit administratif**, 14. baskı, Paris, Dalloz, 1989.

Perçin, Önder: "Bağımsız İdari Otoriteler", **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 2, No: 1, 2011, s. 325–345.

Pfliege, Sylvie: "Financing the Arts in France", **Encatc Journal of Cultural Management and Policy**, C. 3, No: 1, 2013.

Plessix, Benoit: **Droit administartif general**, 2. baskı, Paris, LexisNexis, 2018.

Plümer Bardak, Esra: "The 'Arm's Length Principle' and Its Role In The 21st Century Arts and Cultural Sector", **İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 4, No: 2, 2021, s. 326–339.

"Poland's Constitution of 1997", **Constitute Project**, y.y., (Çevrimiçi) https://faolex.fao.org/docs/pdf/pol129737e.pdf.

Polat Akgün, Deniz: **Sanat Özgürlüğü**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2020.

Pontier, Jean-Marie: **Les services publics culturels**, Aix-En-Provence, Presses Universitaires d'Aix Marseille, 2012.

———: "Marchés publics et culture", **LEGICOM**, C. 31, No: 2, 2004, s. 65–82.

———: "Service public culturel : épanouissement ou racornissement ?", **L'Observatoire**, C. N° 43, No: 2, 2013, s. 86–90.

Post, Robert C.: "Subsidized Speech", **The Yale Law Journal**, C. 106, No: 1, 1996, s. 151–

195.

Poujol, Geneviève: “The creation of a Ministry of Culture in France”, C. 2, **French Cultural Studies**, (çev. Kelly Michael), 1991, s. 251–260, (Çevrimiçi) https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/095715589100200602.

“Privatization”, **American Library Association**, 2019, (Çevrimiçi) https://www.ala.org/advocacy/privatization.

Prouvez, Nathalie: “Committee on the Elimination of Racial Discrimination”, **Social Rights Jurisprudence**, Cambridge University Press, 2009, s. 517–539, (Çevrimiçi) https://www.cambridge.org/core/product/identifier/CBO9780511815485A034/type/book_part.

Psychogiopoulou, Evangelia: “Accessing Culture at the EU Level: An Indirect Contribution to Cultural Rights Protection”, **Cultural Human Rights**, ed. Francesco; Francioni, Martin Scheinin, Martinus Nijhoff Publishers, 2008, s. 223–245.

———: “EC State Aid Control and Cultural Justifications”, **Legal Issues of Economic Integration**, C. 33, No: 1, 2006, s. 3–28.

———: “The ‘Cultural’ Criterion in the European Commission’s Assessment of State Aids to the Audio-Visual Sector”, **Legal Issues of Economic Integration**, C. 37, No: 4, 2010, s. 273–291.

———: “The Cultural Mainstreaming Clause of Article 151(4) EC: Protection and Promotion of Cultural Diversity or Hidden Cultural Agenda?”, **European Law Journal**, C. 12, No: 5, 2006, s. 575–592.

———: “The European Union and Cultural Rights”, **The Cultural Dimension of Human Rights**, ed. Ana Vrdolhak, Oxford University Press, 2013, s. 159–185, (Çevrimiçi) https://academic.oup.com/book/6428/chapter/150240154.

Pyykkönen, Miikka: “UNESCO and cultural diversity: democratisation, commodification or governmentalisation of culture?”, **International Journal of Cultural Policy**, C. 18, No: 5, 2012, s. 545–562.

“Quadrennial Periodic Report Turkey 2021”, 2021.

Rawls, John: **A Theory of Justice**, Cambridge Massachusetts, Harvard University Press, 1971.

Read, Herbert: **The Meaning of Art**, Londra, Faber and Faber, 1982.

Remer, Jane: "From Lessons Learned to Local Action: Building Your Own Policies for Effective Arts Education", **Arts Education Policy Review**, C. 111, No: 3, 2010, s. 81–96.

Romainville, Céline: "Defining the right to participate in cultural life as a human right", **Netherlands Quarterly of Human Rights**, C. 33, No: 4, 2015, s. 405–436.

Roman, Diane: "L'accès à la culture dans les politiques de lutte contre l'exclusion sociale", **L'art et le droit**, ed. Maryse Deguergue, Paris, Éditions de la Sorbonne, 2010, s. 343–360, (Çevrimiçi) https://books.openedition.org/psorbonne/105725.

Rubini, Luca: **The Definition of Subsidy and State Aid**, Oxford, Oxford University Press, 2009.

Rushton, Michael: "Political oversight of arts councils: A comparison of Canada and the United States", **International Journal of Cultural Policy**, C. 8, No: 2, 2002, s. 153–165.

———: "Public Funding of Controversial Art", **Journal of Cultural Economics**, C. 24, 2000, s. 267–282.

———: "Transaction cost politics and the National Endowment for the Arts", **Poetics**, C. 31, No: 2, 2003, s. 133–150.

Sabrin, Amy: "Thinking about Content: Can It Play An Appropriate Role in Government Funding of the Arts?", **The Yale Law Journal**, C. 102, No: 5, 1993, s. 1209–1233.

Sacker Franz Jürgen, Frank Montag, (ed.): **European State Aid Law a Commentary**, Münih, C.H.Beck Hart Nomos, 2016.

Saez, Guy: "Mythes et limites de la politique culturelle", **Revue Projet**, C. 372, No: 5, 2019, s. 32–38.

Sağlam, Fazıl: **Temel Hakların Sınırlanması ve Özü**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1982.

Şahin, Cenk Yaşar: **Amerikan Federal İdare Hukukunda "Regülasyon" (Ve Türk İdare**

Hukukuna Yansımaları), İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2010.

———: "Devlet Memurları Kanununun 94. Maddesi Uyarınca 'Çekilmiş Sayılma' İşleminin Nitelik ve Koşulları ile Öğretim Elemanları Bakımından Uygulanabilirliğine Yönelik Değerlendirmeler", **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 23, No: 4, 2019, s. 325–362.

Saksena, Anu: "CEDAW: Mandate for Substantive Equality", **Indian journal of gender studies**, C. 14, No: 3, 2007, s. 481–498.

"Sanata Erişim Sınıfsal Bir Hak Mı?", **KREKSA**, 2015, (Çevrimiçi) https://www.kreksa.com/single-post/2015/01/19/Sanata-erişim-sınıfsal-bir-hak-mı.

Sancakdar, Oğuz: **Disiplin Yaptırımı Olarak Devlet Memuriyetinden Çıkarma ve Yargısal Denetim**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2001.

Sancar, Mithat: **"Devlet Aklı" Kıskacında Hukuk Devleti**, 4. baskı, İstanbul, İletişim, 2008.

"Sansürün ve Bir İptalin Hikayesi: Altın Portakal Festivali'ni Altyazı Sinema Derneğiyle Konuştuk", **Sivil Toplum Geliştirme Merkezi**, (2023), (Çevrimiçi) https://www.stgm.org.tr/sansurun-iptalin-hikayesi-altin-portakal-festivalini-altyazi-sinema-dernegiyle-konustuk.

Saul, Ben, David Kinley, Jacqueline Mowbray: "Article 15: Cultural Rights", **The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights: Commentary, Cases, and Materials**, ed. Jacqueline Saul, Ben; Kinley, David; Mowbray, Oxford Academic, 2014, s. 1175–1232.

Saunier, Sébastien: "De quoi le service public culturel est-il le nom ?", **NECTART**, C. 19, No: 2, 2024, s. 34–41.

Sav, Atilla: "Sanat Özgürlüğü", **Ankara Barosu Dergisi**, No: 5, 1977, s. 866–870.

Savcı, Bahri: "'Yaşam Hakkı' 'Felsefe Açısından Pratiğe Doğru'", **İnsan Haklarının Felsefi Temelleri**, ed. İoanna Kuçuradi, 4. baskı, Ankara, 2016, s. 83–92.

Savigny, Heather: "free riding", y.y., (Çevrimiçi) https://www.britannica.com/topic/free-riding.

Saward, Michael: "Democratic Theory and Indices of Democratisation", **Defining and Measuring Democracy**, ed. David Beetham, Londra, 1994, s. 6–24.

"Say's Law of Markets", **Corporate Finance Institute**, y.y., (Çevrimiçi) https://corporatefinanceinstitute.com/resources/economics/says-law-of-markets/.

Schuster, J. Mark: "Neither Public Nor Private: The Hybridization of Museums", **Journal of Cultural Economics**, C. 22, No: 2/3, 1998, s. 127–150.

———: "The Other Side of the Subsidized Muse: Indirect Aid Revisited", **Journal of Cultural Economics**, C. 23, No: 1/2, 1999, s. 51–70.

Selçuk, İlhan: "Yaratma Özgürlüğü ve Anayasalar", **Sanat Olayı Dergisi-Danışma Meclisi Kurulurken Yaratma Özgürlüğü ve Anayasalar Özel Bölümü**, No: 10, 1981, s. 47–48.

Sen, Amartya: **Development as Freedom**, Oxford, Oxford University Press, 2001.

———: "The Standard of Living: Lecture I, Concepts and Critiques", **The Standard of Living: Lecture I, Concepts and Critiques**, ed. Amartya Sen, Cambridge, Cambridge University Press, 1987, s. 1–19.

Serim, Bülent: "Sözleşmeli Personelin Hukuki Rejimi", **Amme İdaresi Dergisi**, C. 21, No: 1, 1988, s. 135–154.

Sevengil, Refik Ahmet: **Opera San'atı İle İlk Temaslarımız**, İstanbul, Maarif Basımevi, 1959.

Sever, Çiğdem: **Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında İdare Hukukunda Kanuna Dayanma İlkesi**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2021.

———: "Türkiye'de Düzenleyici Kurumların Yapısı, İşlevi ve Dönüşümü", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 64, No: 1, 2015, s. 195–236.

Sevgili Gençay, Fatma Didem: "Belediye Şirketlerinin Hukuki Statüsü", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, C. 134, 2018, s. 153–176.

Sexton, David: "Where to start with: Kazuo Ishiguro", **The Guardian**, (2023), (Çevrimiçi) https://www.theguardian.com/books/2023/may/30/where-to-start-with-kazuo-ishiguro#:~:text="The Nobel is a ticket,said%2C on winning in 1948.

Sezen, Seriye: “Türkiye’de Düzenleyici Kurulları Kimler, Nasıl Yönetiyor”, **Amme İdaresi Dergisi**, C. 38, No: 4, 2005, s. 85–115.

Shaked, Nizan: **Museums and Wealth The Politics of Contemporary Art Collections**, 1. baskı, Bloomsbury Publishing, 2022.

Shiner, Larry: **Sanatın İcadı Bir Kültür Tarihi**, (çev. İsmail Türkmen), İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2004.

Şimşek, Altın Aslı: “Sosyal Devlet İlkesinin Hukuki Değeri”, Ankara Üniversitesi, 2015.

Şimşek, Duru Çiğdem: **Devlet-Toplum İlişkilerinde Sanat Politikalarının Yeri Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluş Dönemi**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2023.

Şimşek, Oğuz: “Anayasa Hukukunda İnsan Onuru Kavramı ve Korunması”, Dokuz Eylül Üniversitesi, 1999.

Sinnaeve, Adinda: “Does Aid for Theatres Affect Trade between Member States?”, **European State Aid Law Quarterly**, C. 7, No: 1, 2008, s. 7–11.

Şişman, Ahmet: **Sanata ve Sanat Kavramlarına Giriş**, 3. baskı, İstanbul, Literatür Yayıncılık, 2021.

Smith, Adam: **An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations Vol.2**, Londra, W. Strahan T.Cadell, 1776.

Smith, Julie A.: “The Arts in Education Program at the National Emdowment for the Arts”, **Dance Research Journal**, C. 27, No: 1, 1995, s. 70.

Smith, Rhonda L.: “Defining and proving markets and market power”, **Comperative Competition Law**, ed. Brendan Duns, John; Duke, Arlen; Sweeny, İngiltere, Edward Elgar Publishing, 2015.

“South Korea ministry apologises over artists’ blacklist”, **BBC**, (2017), (Çevrimiçi) https://www.bbc.com/news/world-asia-38716305.

Soybay, Selçuk: “Bağımsız İdari Otoriteler Eliyle İdarenin Denetimi”, **İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi**, No: 16, 1995, s. 43–55.

Soysal, Mümtaz: **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, Gözden Geç., İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1979.

Stamatopoulou, Elsa: **Cultural Rights in International Law: Article 27 of the Universal Declaration of Human Rights and beyond**, Brill, 2007.

———: "The human rights of artists: What did the pandemic teach us?", **Art and Human Rights**, ed. Sofia Gantheret, Fiana; Guibert, Nolwenn; Stolk, Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 2023, s. 39–59.

"Standards for Federal Funding of the Arts: Free Expression and Political Control", **Harvard Law Review**, C. 103, No: 8, 1990, s. 1969.

Stavenhagen, Rodolfo: "Cultural Rights: A Social Science Perspective", **Economic, Social and Cultural Rights**, ed. Allan Eide, Asbjorn; Krause, Catarina; Rosas, 2. baskı, Brill, 2001, s. 85–109.

Stirn, Bernard: "Le service public dans la jurisprudence du Conseil d'État français", 2017, (Çevrimiçi) https://www.conseil-etat.fr/publications-colloques/discours-et-interventions/le-service-public-dans-la-jurisprudence-du-conseil-d-etat-francais.

Strathern, Paul: **The Medici: Godfathers of the Renaissance**, Londra, Pimlico, 2005.

"Strengthening institutions, policies and mobilizing resources for cultural development", **Vietnam Law and Legal Forum**, (2023), (Çevrimiçi) https://vietnamlawmagazine.vn/strengthening-institutions-policies-and-mobilizing-resources-for-cultural-development-69623.html.

"Study on the Economic Contribution of Copyright Industries in Turkey (2015-2018)", 2020.

Sur, Melda: "Turquie", **The Justiciability of Economic, Social and Cultural Rights**, ed. David Nussberger, Angelika; Landau, Cambridge, Intersentia, 2023, s. 309–330.

T.C. Adana Büyükşehir Belediyesi: "Adana Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", 2024.

———: "Adana Büyükşehir Belediyesi Şehir Tiyatroları", **Adana Büyükşehir Belediyesi Şehir Tiyatroları**, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://sehirtiyatrosu.adana.bel.tr/,

30.05.2025.

———: “Birimlerimiz”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.adana.bel.tr/tr/birimlerimiz, 30.05.2025.

T.C. Adıyaman Belediyesi: “Kültür ve Sosyal İşler”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.adiyaman.bel.tr/KULTUR-SOSYAL, 30.05.2025.

T.C. Afyonkarahisar Belediye Başkanlığı: “Afyonkarahisar Belediyesi 2021 Faaliyet Raporu”, y.y.

———: “Müdür - Servis Sorumluları”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.afyon.bel.tr/kurumsal-yapi/1/107/Mudur-Birim-Sorumlulari, 30.05.2025.

T.C. Afyonkarahisar Belediyesi: “Afyonkarahisar Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

T.C. Ağrı Belediyesi: “Ağrı Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Birim Müdürlükleri”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.agri.bel.tr/profiller/birim-mudurlukleri/, 30.05.2025.

T.C. Aksaray Belediyesi: “Aksaray Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Müdürlükler”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.aksaray.bel.tr/Mudurluklerimiz.aspx, 30.05.2025.

T.C. Amasya Belediyesi: “Amasya Belediyesi 2023 İdare Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Organizasyon Şeması”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://amasya.bel.tr/sayfalar/organizasyon-semasi, 30.05.2025.

T.C. Ankara Büyükşehir Belediyesi: “Ankara Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Teşkilat Şeması”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.ankara.bel.tr/teskilat-semasi, 30.05.2025.

T.C. Antalya Büyükşehir Belediyesi: “Antalya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Kurumsal Yapı”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.antalya.bel.tr/Kurumsal/Kurumsal-Yapi, 30.05.2025.

T.C. Ardahan Belediyesi: “Müdürlükler”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.ardahan.bel.tr/mudurlukler, 30.05.2025.

T.C. Artvin Belediyesi: “Artvin Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Organizasyon Şeması”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://artvin.bel.tr/teskilat-semasi, 30.05.2025.

T.C. Aydın Büyükşehir Belediyesi: “Aydın Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Kurumsal Yapı”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://aydin.bel.tr/detail/4353/kurumsal-yapi, 30.05.2025.

T.C. Balıkesir Büyükşehir Belediyesi: “Balıkesir Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Kurumsal”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://balikesir.bel.tr/organizasyonsemasi, 30.05.2025.

T.C. Bartın Belediyesi: “Bartın Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Teşkilat Şeması”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://bartin.bel.tr/teskilat-semasi, 30.05.2025.

T.C. Batman Belediyesi: “Batman Belediyesi 2024 Yılı Performans Programı”, 2024.

———: “Müdürlükler”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.batman.bel.tr/mudurlukler, 30.05.2025.

T.C. Bayburt Belediyesi: “Bayburt Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Müdürlükler”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.bayburt.bel.tr/mudurlukler, 30.05.2025.

T.C. Bilecik Belediyesi: “Bilecik Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Birimlerimiz”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.bilecik.bel.tr/Birimlerimiz, 30.05.2025.

T.C. Bingöl Belediyesi: “Bingöl Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Müdürlükler”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.bingol.bel.tr/tr/idare/mudurlukler, 30.05.2025.

T.C. Bitlis Belediyesi: “Bitlis Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Organizasyon Şeması”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://bitlis.bel.tr/organizasyon-semasi/, 30.05.2025.

T.C. Bolu Belediyesi: “Bolu Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.bolu.bel.tr/kulturvesosyalisler/, 30.05.2025.

T.C. Burdur Belediyesi: “Birimlerimiz”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://burdur.bel.tr/birimlerimiz/, 30.05.2025.

———: “Burdur Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

T.C. Bursa Büyükşehir Belediyesi: “Bursa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.bursa.bel.tr/idari/kultur-ve-sosyal-isler-dairesi-baskanligi-16, 30.05.2025.

T.C. Çanakkale Belediyesi: “Çanakkale Belediyesi 2023 Mali Yılı Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Kültür İşleri Müdürlüğü”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.canakkale.bel.tr/tr/sayfa/1224-kultur-isleri-mudurlugu, 30.05.2025.

T.C. Çankırı Belediyesi: “Müdürlükler”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://cankiri.bel.tr/mudurlukler, 30.05.2025.

T.C. Çorum Belediyesi: “Çorum Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Müdürlükler”, (30.05.2025), (Çevrimiçi)

https://www.corum.bel.tr/kurumsal/mudurlukler, 30.05.2025.

T.C. Denizli Büyükşehir Belediyesi: "Denizli Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", 2024.

———: "Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı", (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.denizli.bel.tr/Default.aspx?k=kultur-ve-sosyal-isler, 30.05.2025.

T.C. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi: "Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", 2024.

———: "Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Teşkilat Şeması", (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.diyarbakir.bel.tr/kurumsal/yonetim.html, 30.05.2025.

T.C. Düzce Belediyesi: "Düzce Belediye Başkanlığı 2023 Yılı Faaliyet Raporu", 2024.

———: "Kültür İşleri Müdürlüğü", (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://duzce.bel.tr/115-kultur-isleri-mudurlugu, 30.05.2025.

T.C. Edirne Belediyesi: "Edirne Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", 2024.

———: "Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü", (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.edirne.bel.tr/Kurumsal/MudurlukDetay?mudurlukId=d3a9738b-08f5-46e3-9f34-e632acc0649c#, 30.05.2025.

T.C. Elazığ Belediyesi: "Elazığ Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", 2024.

———: "Müdürlükler", (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.elazig.bel.tr/mudurlukler/, 30.05.2025.

T.C. Erzincan Belediyesi: "Erzincan Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu", 2024.

———: "Müdürlükler", (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.erzincan.bel.tr/mudurlukler, 30.05.2025.

T.C. Erzurum Büyükşehir Belediyesi: "Daire Başkanlıklarımız", (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.erzurum.bel.tr/daire-baskanliklarimiz, 30.05.2025.

———: "EBB Şehir Tiyatrosu 'Geç Kalanlar' İle Yeni Sezona 'Perde' Dedi", (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.erzurum.bel.tr/GuncelHaber-ebb-sehir-tiyatrosu-gec-kalanlar-

ile-yeni-sezona-perde-dedi/29/962791.html, 30.05.2025.

———: “Erzurum Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Şirketlerimiz”, y.y., (Çevrimiçi) https://www.erzurum.bel.tr/IcerikDetay-sirketlerimiz/9/I.html.

T.C. Eskişehir Büyükşehir Belediyesi: “Eskişehir Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “İdari Şema”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.eskisehir.bel.tr/idari-sema, 30.05.2025.

T.C. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi: “Gaziantep Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Teşkilat Şeması”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.gaziantep.bel.tr/tr/teskilat-semasi, 30.05.2025.

T.C. Giresun Belediyesi: “Giresun Belediyesi Faaliyet Raporu 2023”, 2024.

———: “Müdürlerimiz”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://giresun.bel.tr/mudurlerimiz/, 30.05.2025.

T.C. Gümüşhane Belediyesi: “Birimler”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.gumushane.bel.tr/birimlerimiz/, 30.05.2025.

T.C. Hakkari Belediyesi: “Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.hakkari.bel.tr/kultur-ve-sosyal-isler-mudurlugu, 30.05.2025.

T.C. Hatay Büyükşehir Belediyesi: “Hatay Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Teşkilat Şeması”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://hatay.bel.tr/teskilat-semasi, 30.05.2025.

T.C. Iğdır Belediyesi: “Belediye Birimleri”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.igdir.bel.tr/belediye-birimleri, 30.05.2025.

———: “Iğdır Belediyesi Faaliyet Raporu Dosyası 2023”, 2024.

T.C. Isparta Belediyesi: “Birimlerimiz”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.isparta.bel.tr/birimlerimiz, 30.05.2025.

———: “Isparta Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, 2024.

T.C. İstanbul Büyükşehir Belediyesi: “Daire Başkanlıkları”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://ibb.istanbul/ibb/tum-baskanliklar, 30.05.2025.

———: “Hakkımızda”, **İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Tiyatroları**, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://sehirtiyatrolari.ibb.istanbul/hakkimizda, 30.05.2025.

———: “İstanbul Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

T.C. İzmir Büyükşehir Belediyesi: “İzmir Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Kurumsal”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.izmir.bel.tr/tr/Birimler/289, 30.05.2025.

———: “Kurumsal”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.izmir.bel.tr/tr/Sirketler/169, 30.05.2025.

T.C. Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi: “Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Organ ve Teşkilat”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://kahramanmaras.bel.tr/kurumsal/organ-ve-teskilat, 30.05.2025.

T.C. Karabük Belediyesi: “Karabük Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Müdürlükler”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.karabuk.bel.tr/mudurlukler.asp, 30.05.2025.

T.C. Karaman Belediyesi: “Birimler”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.karaman.bel.tr/Menu/20/Birimler.aspx, 30.05.2025.

———: “Karaman Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

T.C. Kars Belediyesi: “Kars Belediye Başkanlığı 2023 Mali Yılı Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Müdürlükler”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.kars.bel.tr/mudurluk,

30.05.2025.

T.C. Kastamonu Belediyesi: “Müdürlüklerimiz”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.kastamonu.bel.tr/kurumsal/mudurluklerimiz/, 30.05.2025.

T.C. Kayseri Büyükşehir Belediyesi: “Kayseri Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Organizasyon Yapısı”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.kayseri.bel.tr/organizasyon-yapisi, 30.05.2025.

T.C. Kilis Belediyesi: “Kilis Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Müdürlükler ve Hizmet Birimleri”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.kilis.bel.tr/index.php/2019/04/04/mudurlukler/, 30.05.2025.

T.C. Kırıkkale Belediyesi: “Kırıkkale Belediyesi Teşkilat Şeması”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.kirikkale.bel.tr/tr/?sayfa=mudurlukler, 30.05.2025.

T.C. Kırklareli Belediyesi: “Kırklareli Belediye Başkanlığı 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Müdürlüklerimiz”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.kirklareli.bel.tr/sayfalar/66/mudurluklerimiz, 30.05.2025.

T.C. Kırşehir Belediyesi: “Kırşehir Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Müdürlükler”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.kirsehir.bel.tr/mudurlukler, 30.05.2025.

T.C. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi: “Kocaeli Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Organizasyon Yapısı”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.kocaeli.bel.tr/teskilat/, 30.05.2025.

T.C. Konya Büyükşehir Belediyesi: “Konya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Kurumsal Yapı”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.konya.bel.tr/s/kurumsal-yapi, 30.05.2025.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı: “2020 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, 2021.

———: “2021 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, 2022.

———: “2022 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, 2023.

———: “2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, 2024.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı: “2023 Yılı Faaliyet Raporu”, 2024.

T.C. Kütahya Belediye Başkanlığı: “Kütahya Belediye Başkanlığı 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, 2024.

T.C. Kütahya Belediyesi: “Yönetim Şeması”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://kutahya.bel.tr/yonetimsemasi.asp, 30.05.2025.

T.C. Malatya Büyükşehir Belediyesi: “Malatya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Organizasyon Şeması”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.malatya.bel.tr/organizasyon-semasi, 30.05.2025.

T.C. Manisa Büyükşehir Belediyesi: “Manisa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Teşkilat Şeması”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.manisa.bel.tr/teskilat-semasi/, 30.05.2025.

T.C. Mardin Büyükşehir Belediyesi: “Mardin Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu Taslağı”, 2024.

———: “Teşkilat Şeması”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) http://www.mardin.bel.tr/teskilat-semasi, 30.05.2025.

T.C. Mersin Büyükşehir Belediyesi: “Mersin Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Teşkilat Şeması”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.mersin.bel.tr/kurumsal/teskilat-semasi, 30.05.2025.

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı: “2023-2024 Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim”, 2024.

———: “Milli Kültür”, y.y., (Çevrimiçi) https://www.meb.gov.tr/belirligunler/10kasim/inkilaplari/kultur/milli_kultur.htm.

———: “T.C. Milli Eğitim Bakanlığı 2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu”, 2024.

T.C. Muğla Büyükşehir Belediyesi: “Muğla Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Organizasyon Şeması”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.mugla.bel.tr/organizasyonsemasi, 30.05.2025.

T.C. Muş Belediyesi: “Müdürlüklerimiz”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) http://mus.bel.tr/mudurluklerimiz, 30.05.2025.

———: “Muş Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, 2024.

T.C. Nevşehir Belediyesi: “Nevşehir Belediyesi 2023 Bütçe Yılı Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Nevşehir Belediyesi Teşkilat Şeması”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.nevsehir.bel.tr/nevsehir-belediyesi-teskilat-semasi, 30.05.2025.

T.C. Niğde Belediyesi: “Müdürlükler”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://nigde.bel.tr/mudurlukler, 30.05.2025.

———: “Niğde Belediye Başkanlığı 2023 Mali Yılı İdare Faaliyet Raporu”, 2024.

T.C. Ordu Büyükşehir Belediyesi: “Daire Başkanlıkları”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.ordu.bel.tr/Birimler, 30.05.2025.

———: “Ordu Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

T.C. Osmaniye Belediyesi: “Müdürlükler”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://osmaniye-bld.gov.tr/kurumsal/mudurlukler, 30.05.2025.

———: “Osmaniye Belediyesi Faaliyet Raporu 2023”, 2024.

T.C. Rize Belediyesi: “Müdürlüklerimiz”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.rize.bel.tr/mudurluklerimiz, 30.05.2025.

———: “Rize Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, 2024.

T.C. Sakarya Büyükşehir Belediyesi: “Daire Başkanlıkları”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.sakarya.bel.tr/tr/Belediye/DaireBaskanliklari/1, 30.05.2025.

———: “Sakarya Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

T.C. Samsun Büyükşehir Belediyesi: “Birimler”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://samsun.bel.tr/birimler, 30.05.2025.

———: “Samsun Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

T.C. Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi: “Organizasyon Şeması”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.sanliurfa.bel.tr/organizasyon-semasi, 30.05.2025.

———: “Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

T.C. Sayıştay Başkanlığı: “İstanbul Büyükşehir Belediyesi 2023 Yılı Sayıştay Denetim Raporu”, 2024.

T.C. Siirt Belediyesi: “Siirt Belediyesi Faaliyet Raporu 2023”, 2024.

———: “Teşkilat Şeması”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.siirt.bel.tr/teskilat-semasi, 30.05.2025.

T.C. Sinop Belediyesi: “2023 Yılı Sinop Belediyesi Faaliyet Raporu”, 2024.

———: “Birim Müdürleri”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.sinop.bel.tr/sabit-sayfalar/birim-mudurleri/, 30.05.2025.

T.C. Sivas Belediyesi: “Müdürlükler”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://sivas.bel.tr/mudurlukler, 30.05.2025.

———: “Sivas Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

T.C. Şırnak Belediyesi: “Birimler”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.sirnak.bel.tr/birimler/, 30.05.2025.

———: “Şırnak Belediye Başkanlığı 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

T.C. Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi: “İdari Yapı”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.tekirdag.bel.tr/buyuksehir_idari_yapi, 30.05.2025.

———: “Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

T.C. Tokat Belediyesi: “Birim Müdürleri”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.tokat.bel.tr/sayfa/birim-mudurleri.html, 30.05.2025.

———: “Tokat Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

T.C. Trabzon Büyükşehir Belediyesi: “Teşkilat Şeması”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.trabzon.bel.tr/Web/OrganizasyonSema, 30.05.2025.

———: “Trabzon Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

T.C. Tunceli Belediyesi: “Birimler”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.tunceli.bel.tr/birimler, 30.05.2025.

———: “Tunceli Belediyesi Faaliyet Raporu 2023”, 2024.

T.C. Uşak Belediyesi: “Organizasyon Şeması”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.usak.bel.tr/icerik/organizasyon-semasi, 30.05.2025.

———: “Uşak Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

T.C. Üsküdar Belediyesi: **Sanat Aşığı Bir Derviş Meşrep Üsküdarlı Hoca Ali Rıza Bey**, 2023.

T.C. Van Büyükşehir Belediyesi: “Teşkilat Şeması”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://van.bel.tr/teskilat-semasi.html, 30.05.2025.

———: “Van Büyükşehir Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

T.C. Yalova Belediyesi: “Müdürlükler”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.yalova.bel.tr/mudurlukler, 30.05.2025.

———: “Yalova Belediyesi 2023 Yılı Faaliyet Raporu”, 2024.

T.C. Yozgat Belediyesi: “Teşkilat Şeması”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.yozgat.bel.tr/icerik/teskilat-semasi, 30.05.2025.

———: “Yozgat Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

T.C. Zonguldak Belediyesi: “Müdürlükler”, (30.05.2025), (Çevrimiçi) https://www.zonguldak.bel.tr/kategori/Müdürlükler/46, 30.05.2025.

———: “Zonguldak Belediyesi 2023 Faaliyet Raporu”, 2024.

Tacar, Pulat: “Kültürel Haklar”, **Türkiye’de İnsan Hakları**, Ankara, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, 2000, s. 403–416.

Talas, Cahit: “Türkiye’de Sosyal ve Ekonomik Haklar”, **Türkiye’de İnsan Hakları**, Ankara, Ankara Ünversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1970, s. 217–233.

Tan, Turgut: “Anayasa Mahkemesi Kararlarında Kamu Hizmeti Yaklaşımı”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, No: 8, 1991, s. 233–252.

———: “Bağımsız İdari Otoriteler”, **Persembe Konferansları**, 2000, 3–32.

———: “Bağımsız İdari Otoriteler veya Düzenleyici Kurullar”, **Amme İdaresi Dergisi**, C. 35, No: 2, 2002, s. 11–37.

———: “Ekonomi, Regülasyon ve Bağımsız İdari Otoriteler”, **Danıştay 137.Yıl Sempozyumu**, 2005, s. 37–49.

———: **Ekonomik Kamu Hukuku Dersleri**, 2. baskı, Ankara, Turhan Kitabevi, 2015.

Tan, Turgut, Bahar Bayazıt: **İdare Hukuku**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2021.

Tanör, Bülent: “Temel Hak ve Özgürlüklerin Genel Rejimi”, **İnsan Hakları**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2000, s. 47–56.

———: **Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu**, 3. baskı, BDS Yayınları, 1994.

Tanör, Bülent, Necmi Yüzbaşıoğlu: **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, 22. baskı, İstanbul, Beta Yayınevi, 2024.

Tarhanlı, Turgut: “Gelişme Hakkı: Bir Sunuş Denemesi”, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, C. 8, No: 2, 2011, s. 251–263.

———: “Sanatsal ifade ve yaratıcılık özgürlüğü”, **Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye**

Temsilciliği, 2015, (Çevrimiçi) https://tr.boell.org/tr/2015/05/28/sanatsal-ifade-ve-yaraticilik-ozgurlugu.

"Tarihçe", **Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası**, y.y., (Çevrimiçi) https://cso.ktb.gov.tr/TR-326527/tarihce.html.

Taşdelen, Aziz: **Kamu Harcamaları Hukukunda İhale Süreci**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2004.

Taylor, Brandon, Wilfried Van der Will: "Aesthetics and National Socialism", **The Nazification of Art: art, design, music, architecture and film in the Third Reich**, ed. Brandon Taylor, Wilfried van der Will, Hampshire, The Winchester Press, 1990, s. 1–13.

———, (ed.): **The Nazification of Art: art, design, music, architecture and film in the Third Reich**, Hampshire, The Winchester Press, 1990.

TBMM: "Devlet konservatuvarı ve Riyaseti Cumhur filârmonik orkestrası tarafından verilecek temsil ve konserlerin giriş ücretine tâbi tutulması hakkında kanun lâyihası ve Maarif ve Bütçe encümenleri mazbataları (1/484) (Sıra Sayısı: 21)", 1940, (Çevrimiçi) https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d06/c015/tbmm06015014ss0021.pdf.

Tekin, Cem, Emre Kartaloğlu: **Kurumlar Vergisi Kanunu Yorum ve Açıklamaları**, Ankara, Maliye ve Hukuk Yayınları, 2007.

Tekinalp, Ünal: **Fikri Mülkiyet Hukuku**, Güncelleşt., İstanbul, Beta Yayınevi, 2004.

The British Museum: "The British Museum Story", y.y., (Çevrimiçi) https://www.britishmuseum.org/about-us/british-museum-story.

"The Constitution of Georgia", **Constitution Net**, y.y., (Çevrimiçi) https://constitutionnet.org/sites/default/files/Georgia Constitution.pdf.

"The Constitution of the Kyrgyz Republic", y.y., (Çevrimiçi) https://constsot.kg/wp-content/uploads/2022/06/constitution-of-the-kyrgyz-republic.pdf.

"The Constitution of the Republic of the Philippines", y.y., (Çevrimiçi) https://www.officialgazette.gov.ph/constitutions/1987-constitution/.

"The Constitution of the Russian Federation", y.y., (Çevrimiçi) https://mid.ru/upload/medialibrary/fa3/xwhwumdwunawy9iprvhcxdqds1lzxqdx/CONSTITUTION-Eng.pdf.

"The Constitution of the Socialist Republic of Vietnam", **Vietnam Law and Legal Forum**, y.y., (Çevrimiçi) https://faolex.fao.org/docs/pdf/vie127527.pdf.

Thornberry, Patrick: **The International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination**, Oxford University Press, 2016.

Tigerstrom, Barbara von: "Implementing Economic, Social, and Cultural Rights: The Role of National Human Rights Institutions", **Giving Meaning to Economic, Social, and Cultural Rights**, University of Pennsylvania Press, 2001, s. 139–159, (Çevrimiçi) https://www.degruyter.com/document/doi/10.9783/9780812205695.139/html.

Toepler, Stefan, Anette Zimmer: "Subsidizing the Arts", **Global Culture: Media, Arts, Policy and Globalization**, ed. Ken'ichi Crane, Diana; Kawashima, Nobuko, Kawasaki, New York, Routledge, 2002, s. 29–48.

Tolstoy, Lev Nikolayevich: **Sanat Nedir?**, (çev. Mazlum Beyhan), 2. baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.

Toprak, Zafer: **Türkiye'de Yeni Hayat İnkılap ve Travma 1908-1928**, İstanbul, Doğan Kitap, 2017.

Tosun, Necip: **Yazma Dersleri Ahmet Mithat Efendi'den Tomris Uyar'a**, İstanbul, KETEBE, 2025.

TRT: "Hakkımızda", **12 Punto TRT**, y.y., (Çevrimiçi) https://trt12punto.com/hakkimizda/.

———: "Televizyon", y.y., (Çevrimiçi) https://www.trt.net.tr/kurumsal/televizyon.

———: "TRT 2023 Faaliyet Raporu", 2024.

Truchet, Didier: **Droit administratif**, 7. baskı, Paris, 2017.

Tunaya, Tarık Zafer: **Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku**, 5. baskı, İstanbul, Araştırma Eğitim Ekin Yayınları, 1982.

Tunçay, Hafize: **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Sanatsal İfade Özgürlüğü**, İstanbul, Legal Yayınevi, 2019.

Turan, Metin: "Çağlar Boyu Düşünce Özgürlüğü: Türkiye'de ve Dünyada Telif Haklarının Tarihsel Gelişiminin Değerlendirilmesi", **Türk Kütüphaneciliği**, C. 30, No: 2, 2016, s. 206–235.

Turani, Adnan: **Dünya Sanat Tarihi**, 24. baskı, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2022.

Türk Dil Kurumu Sözlükleri: "Sanat", y.y., (Çevrimiçi) https://sozluk.gov.tr/.

Türkiye: "Combined fourth and fifth periodic reports submitted by Turkey under article 44 of the Convention, due in 2017 (CRC/C/TUR/4-5)", 2019.

———: "Concluding observations on the combined fourth to sixth reports of Turkey Addendum Information received from Turkey on follow-up to the concluding observations (CERD/C/TUR/CO/4-6/Add.1)", 2017.

———: "Consideration of reports submitted by States parties under article 9 of the Convention Combined fourth to sixth periodic reports of States parties due in 2013 (CERD/C/TUR/4-6)", 2014.

———: "Eighth periodic report submitted by Turkey under article 18 of the Convention, due in 2020 (CEDAW/C/TUR/8)", 2020.

———: "Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights Initial reports submitted by States parties under articles 16 and 17 of the Covenant Turkey (E/C.12/TUR/1)", 2008.

———: "Initial report submitted by Turkey under article 35 of the Convention, due in 2011 (CRPD/C/TUR/1)", 2015.

———: "Second periodic report submitted by Türkiye under article 73 of the Convention, due in 2021 (CMW/C/TUR/2)", 2023.

Türkiye - CEDAW Sivil Toplum Yürütme Kurulu: "Türkiye CEDAW Sivil Toplum Yürütme Kurulunun BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi'ne Sunduğu 8. Periyodik Dönem Gölge Raporu", 2022.

Türkiye Barolar Birliği: “Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Önerisi”, 2007.

“Türkiye Çocuk Araştırması 2022”, 2023, (Çevrimiçi) https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Cocuk-Arastirmasi-2022-49744.

“Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Gerekçeli)”, y.y., (Çevrimiçi) https://www.anayasa.gov.tr/media/7465/gerekceli_anayasa_2021.pdf.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı: “2025 - 2027 Dönemi Bütçe Hazırlama Rehberi”, y.y., (Çevrimiçi) https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2024/09/2025-2027_ButceHazirlamaRehberi.pdf.

———: “On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028)”, 2023.

Türkiye İstatistik Kurumu: “İllere Göre Müze Eser ve Ziyaretçi Sayıları”, 2024.

———: “İllere Göre Orkestra Koro ve Toplulukların Gösteri ve Seyirci Sayısı”, 2024.

———: “İllere Göre Sinemalarda Gösterilen Film ve Seyirci Sayısı”, 2024.

———: “İllere Göre Tiyatrolarda Oynanan Eser Gösteri ve Seyirci Sayısı”, 2024.

———: “Kültür Ekonomisi ve Kültürel İstihdam İstatistikleri, 2023”, 2024, (Çevrimiçi) https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Kultur-Ekonomisi-ve-Kulturel-Istihdam-Istatistikleri-2023-53653.

———: “Opera ve Bale Salonu Bulunan İllerde Oynanan Eser Gösteri ve Seyirci Sayısı”, 2024.

Türkiye Sanat Kurumu Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı Taslağı (y.y.), (Çevrimiçi) https://www.iksv.org/i/assets/iksv/documents/tusak-yasa-taslagi.pdf.

Uçan Çubukçu, Sevgi: “Sosyal Demokrasi: Melez Bir Politik Gelenek”, **19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, ed. Birsen Hekimoğlu Örs, 9. baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016, s. 255–306.

UCLG-MEWA Kültür ve Turizm Komitesi: **Kültür 21 Dokümanları Antolojisi**, 2020.

Uhlmann, Felix, Cristina Bognuda: “Sanat Özgürlüğü ve Sanatın Teşvikine İlişkin On Tez”, **Hukuk ve Sanat**, ed. Yener Ünver, Özlem Yenerer Çakmut, (çev. Yener Ünver), 6. baskı,

Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2021, s. 37–52.

Uler, Yıldırım: "Anayasa Hukukunda ve İdare Hukukunda Kamu Hizmeti", **Anayasa Yargısı Dergisi**, C. 15, 1998, s. 252–256.

———: "Sözleşmeli Personel ve İdari Sözleşmeler", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 22, No: 1, 1966, s. 215–238.

Ülker, İbrahim: "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ve Türk Anayasa Hukukunda Eğitim Hakkı ve Özgürlüğü", Selçuk Üniversitesi, 2010.

Uluğ, Feyzi: "Eğitim Hakkının Kullanımı Sorunu", **Türkiye'de İnsan Hakları**, Ankara, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, 2000, s. 429–442.

Ulusoy, Ali: "Bağımsız İdari Kurumlar", **Danıştay Dergisi**, No: 100, 1999, s. 3–17.

———: **Bağımsız İdari Otoriteler**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2003.

———: "Fransız ve Avrupa Birliği Kamu Hizmeti Anlayışlarının Türk Hukukuna Etkisi", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 48, No: 1, 1999, s. 165–176.

———: **Kamu Hizmeti İncelemeleri**, İstanbul, Ülke Kitapları, 2004.

———: **Türk İdare Hukuku**, 6. baskı, Ankara, Yetkin Yayınları, 2023.

———: **Yeni Türk İdare Hukuku**, Ankara, Yetkin, 2019.

UN Economic and Social Council: "Committee on Economic, Social and Cultural Rights Report on the forty-sixth and forty-seventh sessions (E/2012/22)", 2012.

UNESCO: **Culture in crisis: Policy guide for a resilient creative sector**, 2020.

———: "Executive summaries of Parties' quadrennial periodic reports (2021-2022)(DCE/23/9.CP/INF.7)", **Conference of Parties to the Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions, 9th, Paris, 2023**, Paris, 2023.

"Universal Declaration of Human Rights", **United Nations**, y.y., (Çevrimiçi) https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights.

Ural, Selçuk;, Yasin Ercilsin: “1980-1983 Yılları Arasında Türkiye’de Basın ve Sanat Hayatı”, **Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, No: 62, 2018, s. 571–593.

Uy, Michael Sy: **Ask the Experts**, New York, Oxford University Press, 2020.

Uygun, Oktay: **1982 Anayasası’nda Temel Hak ve Özgürlüklerin Genel Rejimi**, İstanbul, Kazancı, 1992.

———: “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukukunda İfade Özgürlüğünün Sınırlanması”, **Türkiye’de İfade Özgürlüğü**, ed. Taner Koçak, Taylan Doğan, Zeynep Kutluata, bgst, 2009, s. 15–67.

———: “İnsan Hakları Kuramı”, **İnsan Hakları**, 1. baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2000, s. 13–44.

———: “Yeni Anayasada Yerel ve Bölgesel Yönetim için Öneriler”, 2012.

Vallindas, Dimitri, Bartlomiej Kurcz: “Can general measures be...selective? Some thoughts on the interpretation of a state aid definition”, **Common Market Law Review**, C. 45, No: 1, 2008, s. 159–182.

Vandenbroucke, Russell, Suzanne Meeks: “How Theatre Encourages Well-being – and Can Engage a Wider Audience”, **New Theatre Quarterly**, C. 34, No: 4, 2018, s. 374–382.

Vandenhole, Wouter: “Justiciability of Economic, Social and Cultural Rights: the Optional Protocol to the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights”, **Economic, Social & Cultural Rights (2 Vols)**, ed. Stuti Rajkhowa, Subhram; Deka, India, EBH Publishers, 2018, s. 15–34.

Vasak, Karel: “A 30-year struggle; the sustained efforts to give force of law to the Universal Declaration of Human Rights”, **The Unesco Courier**, C. XXX, No: 11, 1977, s. 28–32.

Vedel, Georges: **Droit administratif**, 2. baskı, Paris, Presses Universitaires de France, 1961.

Vézina, Valérie vd.: **Political Ideologies and Worldviews: An Introduction**, Kwantlen Polytechnic University, 2021.

“Vice-Presidents, Ministers and Undersecretaries”, **Italian Government**, y.y., (Çevrimiçi) https://www.governo.it/en/ministers-and-undersecretaries.

Vickery, Jonathan: "Arts Rights Justice: protecting and promoting artistic freedom – an interview with Daniel Gad", **Journal of Law, Social Justice & Global Development**, No: 22, 2018.

Waline, Jean: **Droit administratif**, 26. baskı, Paris, Dalloz, 2016.

Warbrick, Colin: "Economic and Social Interests and the European Convention on Human Rights", **Economic, Social, and Cultural Rights in Action**, ed. McCorquodale Baderin, Mashood; Robert, Oxford, Oxford University Press, 2007, s. 241–256, (Çevrimiçi) https://academic.oup.com/book/5228/chapter/147910903.

Weinstock, Pamela: "The National Endowment for the Arts Funding Controversy and the Miller Test: A Plea for the Reunification of Art and Society", **Boston University Law Review**, C. 72, No: 4, 1992, s. 803–824.

Winkless, Laurie: "The '15-Minute City': What They Are And How To Build Them", **Forbes**, (2022), (Çevrimiçi) https://www.forbes.com/sites/lauriewinkless/2022/09/30/the-15-minute-city-what-they-are-and-how-to-build-them/?sh=1f732ab36bdd.

World Intellectual Property Organization: "How to Make a Living in the Creative Industries", 2017, (Çevrimiçi) https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_cr_2017_1.pdf.

Wresinski, Pere Joseph: **Culture et Grande Pauvrete**, Montreuil, Editions Quart Monde, 2004.

Yaşar, Nuri: "Kamu Hizmeti, Virtüel Kamu Hizmeti ve 1999 Anayasa Değişikliği", **İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi**, C. 14, No: 1, 2000, s. 442–452.

Yasin, Melikşah: "İdarenin Özendirme ve Destekleme Faaliyetleri", **İdare Hukuku**, ed. Turan Yıldırım, 8. baskı, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2020, s. 593–607.

———: "Kamu Hizmeti", **İdare Hukuku**, ed. Turan Yıldırım, 8. baskı, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2020, s. 529–592.

———: **Sermaye Piyasası Kurulu ve İşlemleri**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2002.

Yayla, Yıldızhan: **İdare Hukuku**, 2. baskı, İstanbul, Beta Yayınevi, 2010.

Yıldırım, Engin: "Sosyal Hakların Dava Edilebilirliği/Edilemezliği ve Anayasa Mahkemeleri:

Türk Bakış Açısı (Genişletilmiş Özet)", **Anayasa Yargısı Dergisi**, C. 31, 2014, s. 153–159.

Yıldırım, Turan: "Genel Kuramlar ve Anayasal İlkeler", **İdare Hukuku**, ed. Turan Yıldırım, 8. baskı, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2020, s. 3–63.

———: "İdari İşlemler", **İdare Hukuku**, 2020, s. 407–526.

———: "Kamu Personel Rejimindeki Değişim", **İdare Hukuku**, ed. Turan Yıldırım, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2020, s. 243–260.

Yılmaz, Dilşat: "Türk Hukukunda Kamu Hizmeti Kavramı ve Kriterleri", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 12, No: 1, 2008, s. 1215–1234.

Yılmaz, Ensar: "Demokrat Parti Döneminde (1950-1960) Kültür/Sanat Alanındaki Değişim Süreci", **Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences**, C. 9, No: 60, 2023, s. 2181–2188.

Yılmaz, Zülfiye: "Olumlu Edim Gerektiren Sosyal Hakların Sınırı: Karşılaştırmalı Hukuk Perspektifinden 1961 ve 1982 Anayasaları Dönemi Uygulamaları", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. LXXII, No: 1, 2014, s. 695–728.

Yılmaztekin, Hasan Kadir: "Deconstruction of Human Rights Dimensions of Copyright in Europe", **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, C. 8, No: 16, 2020, s. 487–536.

Yılmaztekin, Hasan Kadir, Banu Eylül Yalçın: "Manevi Hakların Türk Telif Hukukundaki Tarihî Gelişimi", **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 29, 2021, s. 1813–1866.

Yüksel, Ayşegül: "Cumhuriyet'in 100. Yılında Türk Tiyatrosu", **100. Yılında Cumhuriyet'in Sanatı**, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 2023, s. 87–162.

Zakaras, Laura, Julia F. Lowell: **Cultivating Demand for the Arts: Arts Learning, Arts Engagement, and State Arts Policy. Summary.**, RAND Corporation, 2008.